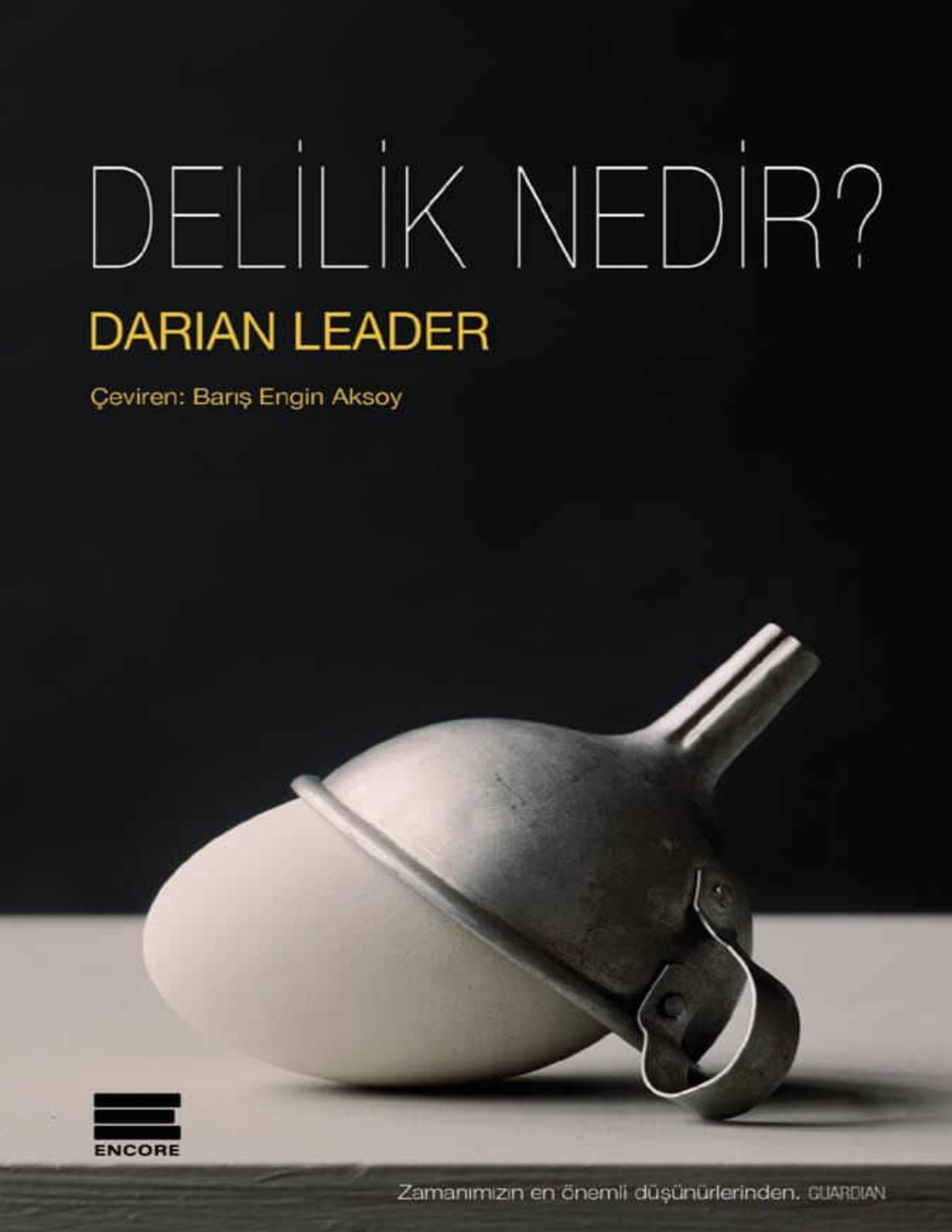
DELİLİK NEDİR?

DARIAN LEADER

Çeviren: Barış Engin Aksoy

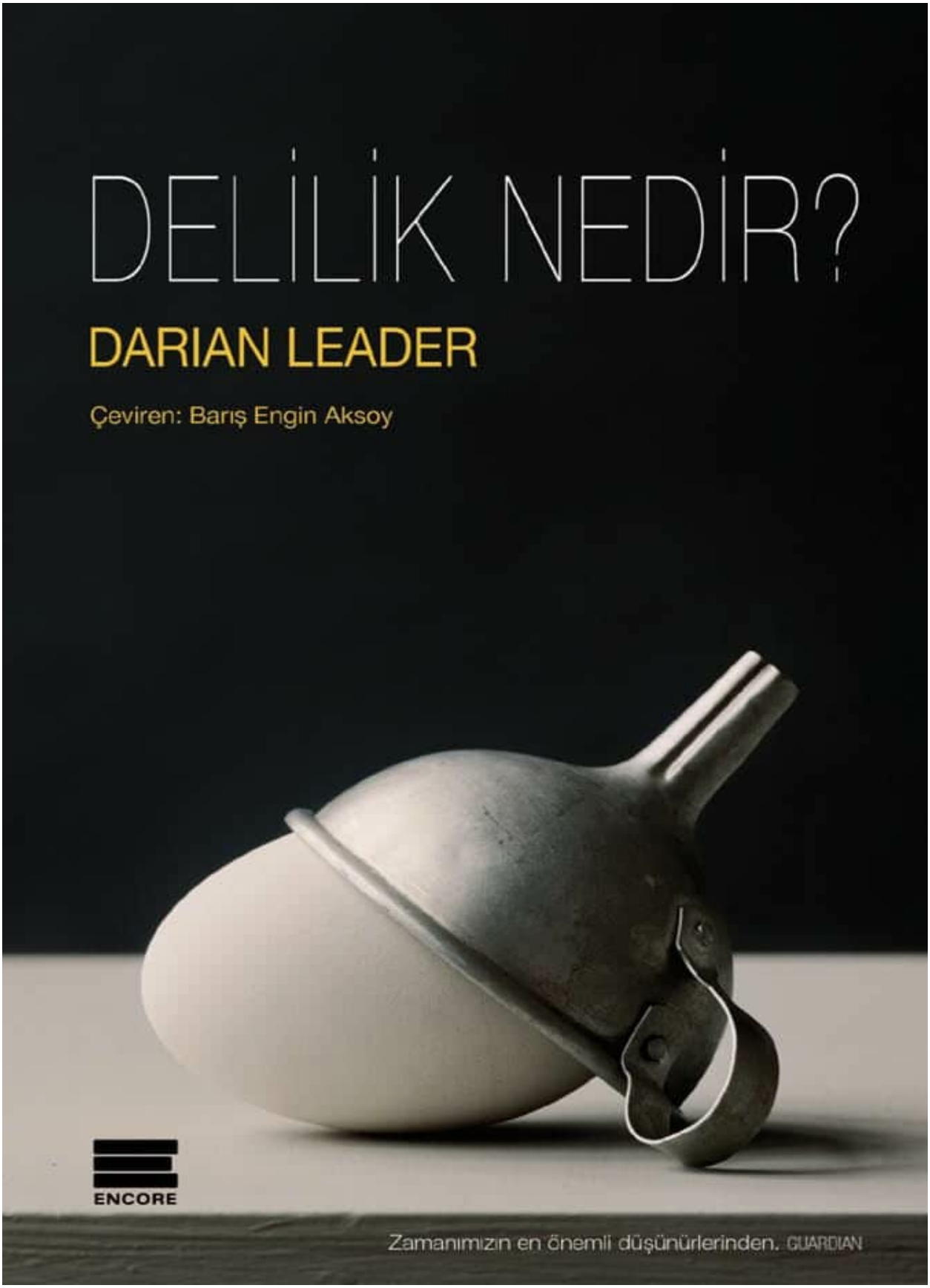
ENCORE

Zamanımızın en önemli düşünürlerinden. GUARDIAN

DELİLİK NEDİR?

DARIAN LEADER

Çeviren: Barış Engin Aksoy

ENCORE

Zamanımızın en önemli düşünürlerinden. GUARDIAN

DELİLİK NEDİR?

LACANCI BAKIŞLAR

Darian Leader'in *Delilik Nedir?* kitabıyla başlayan Lacancı Bakışlar dizisi sanattan politika ve felsefeye kadar birçok alanı etkileyen Jacques Lacan'ın psikanaliz kuramını ve bu kuramın uygulamada yarattığı yenilikleri açık, kapsamlı ve sistematik bir şekilde sunmayı amaçlıyor.

Lacan cinsellik, özne, dil, arzu ve dürtü gibi temel psikanalitik kavramları derinlemesine ele alarak psikanalizi Freud'dan sonra yeni bir boyuta ulaştırdı. Aynı zamanda tanı, analistin rolü ve analizanın konumu, analizin başlaması ve sonlanmasına kadar bütün terapi uygulamalarında çığır açıcı oldu. Dizinin ikinci kitabı olan Bruce Fink'in *A Clinical Introduction to Lacanian Psychoanalysis*'i özellikle teori ve teknik arasındaki bu bağı ele alıyor.

Özgür Öğütcen

DARIAN LEADER**,** Londra'da faaliyet gösteren bir psikanalisttir. Centre for Freudian Analysis and Research ve The College of Psychoanalysts – UK üyesidir. *Kadınlar Neden Yazdıkları Her Mektubu Göndermezler?* (Why do women write more letters than they post?), İş İş*ten Geçtikten Sonra Verilen Sözler* (Promises lovers make when it gets late), *Freud'un Dipnotları* (Freud's Footnotes), *Mona Lisa Kaçırıldı* (Stealing the Mona Lisa) ve *Yeni Siyah: Yas, Melankoli ve Depresyon* (The New Black: Mourning, Melancholia and Depression) kitaplarının yazarıdır; David Corfield'la birlikte yazdığı İ*nsanlar Neden Hastalanır?* (Why Do People Get Ill?) adlı bir kitabı daha vardır. Roehampton Üniversitesi İnsan ve Hayat Bilimleri Fakültesi'nde

onursal misafir profesördür.

DARIAN LEADER

DELİLİK NEDİR?

ÇEVİREN: BARIŞ ENGİN AKSOY

LACANCI BAKIŞLAR 1

İngilizce orijinali *What is Madness*? ilk olarak 2011 yılında Hamish Hamilton tarafından yayımlandı.
What is Madness? © Darian Leader 2011
Delilik Nedir? © Encore Nisan 2016
Bu kitabın tüm hakları Encore Yayınları'na aittir.

Encore Yayınları
Tekrar Yayıncılık Bilişim ve Tic. Ltd. Şti. Sertifika No: 29423
Asmalımescit Mah. Meşrutiyet Cad. No:35/5 34430 Beyoğlu İstanbul
iletisim@encorekitap.com
www.encorekitap.com
ISBN 978-605-9949-41-5

Dizi Editörü: Özgür Öğütcen
Yayıma Hazırlayan: Orçun Altun
Kapak Resmi: Olivier Richon
Kapak Tasarım: Cemal Gürsel Soyel

Yine M için

Giriş

Bundan yıllarca önce, henüz öğrenciyken, bir terapi topluluğunda (*therapeutic community*) haftada bir gün gönüllü çalışmaya başlamıştım. Aklım fikrim psikanalizdeydi ve psikoza özgü tuhaf fenomenleri daha iyi anlamak istiyordum: okuyup durduğum ama birinci elden hiç tanık olmadığım o halüsinasyonları, hezeyanları (*delusion*) ve dil aksaklıklarını. Tanıştığım insanların çoğu gayet sakindi, pek bir "çılgınlık" emaresi göstermiyorlardı. Uzun süreli ilaç tedavisinden yorgun düşmüş, kendilerine özgü sessiz bir rutin içinde yaşıyorlardı. Ama içlerinde konuşmaya hevesli bir adam vardı; onunla saatlerce felsefeden, siyasetten ve gündemdeki konulardan söz ediyorduk. Belagatli, aklı başında ve son derece zekiydi; son birkaç yılı psikiyatri hastanelerinde geçirdiğini öğrenince hayret etmiştim. Sohbetlerimiz sırasında, iş çıkışı buluştuğum öğrenci arkadaşlarımdan farklı bir rahatsızlığı varmış gibi görünmüyordu.

Muhabbetimiz devam ederken, kadrolu personelden birkaç kişiye bu adamın niye bir terapi topluluğunda yaşadığını, niye ilaç tedavisi gördüğünü sordum. Yanıt olarak karşılaştığım alaycı gülümsemeler bariz bir şeyden, gençlik heyecanıyla açtığım antenlerimin algılamadığı apaçık bir gerçekten haberim bile olmadığına işaret ediyordu. Sahiden de öyleydi. Bundan birkaç ay sonra, bir sohbet esnasında, adını hiç duymadığım bir ülkeden bahsetti. Cehaletime şaşırdıktan sonra beni bilgilendirmeye başladı: aslında İngiltere'de değil, vahşi hayvanların ve bir alay dolusu egzotik tanrının bulunduğu Xamara'da yaşıyordu. Xamara'nın coğrafyasını, tarihini ve altyapısını tarif etti. Tıpkı Brontë kardeşlerin çocukken uydurduğu Angria ve Gondal krallıklarında olduğu gibi, her şey adlandırılmış ve sınıflandırılmıştı.

Onun için, Xamara destanında üstlendiği başkahramanlık rolü ile topluluk içindeki gündelik hayatı ve meşgaleleri arasında herhangi bir uyuşmazlık yoktu. Rolünü tarif ederken sesinde herhangi bir heyecan, duygulanma belirtisi veya ton değişimi olmuyordu; varoluşunun diğer bir parçasından bahseder gibiydi. Beni sesindeki bu devamlılık çarptı: paylaştığımız gerçeklikten ayrılıp mahrem bir dünyaya giriyor olduğumuza dair herhangi bir işaret yoktu konuşmasında. Her şey aynı gibiydi; sonraki konuşmalarımızda da bana bir tür sır vermiş olduğuna dair herhangi bir emare olmadı. Hayat eskisi gibi devam etti.

Hezeyan ile gündelik hayat nasıl böylesine pürüzsüzce iç içe olabilirdi? Bir kişi nasıl olup da birbirinden farklı görünen iki mekanda birden, aralarında hiçbir engel yokmuşçasına, aynı anda yaşayabilirdi? Üstelik Xamara'da yaşamak delice görünse bile, niye tıbbi bir düzen veya hastaneye yatırılmayı gerektirsindi? Kimseye bir zararı yoktu bunun, o kişinin hayatında da herhangi bir çalkantı yaratmıyordu. Bunlar hâlâ sormaya devam ettiğim sorular; bu kitapta da delilik ile normal hayat arasındaki bazı bağlantıları incelemeye çalıştım. Hezeyan ile ruh sağlığı birbirinden sıkı sıkıya ayrılmalı mı, yoksa aksine, ilki ikincisiyle tutarlı olabileceği gibi, ikincisinin bir koşulu dahi olabilir mi?

Bunlar soyut, entelektüel sorular değil; günümüz toplumunda psikoza gösterilen muameleyi doğrudan ilgilendiriyorlar. Delilik konusunda aldığımız tavırlar, gerek gündelik etkileşimler gerekse mevcut tedavi seçenekleri bakımından deliliğe nasıl yanıt verdiğimizi şekillendiriyor. Gelgelelim bu hususta gelenekler arasında bariz bir diyalog eksikliği var. Dünyanın dört bir yanında en az yarım yüzyıldır geliştirilmekte olan, fakat çok dar bir mesleki çevre dışında hemen hiç bilinmeyen delilik teorileri ve tedavileri bulunuyor. Delilik deneyimini anlamak, neden ve nasıl ortaya çıkabildiğini açıklamak için ilginç ve kuvvetli araçlar sağlıyor bunlar. Tedavi ve psikozun nasıl dengelenebileceği konusunda da zengin olanaklar sunuyorlar. Bilhassa internet çağında bilginin birikerek arttığını ve birleşik olduğunu düşünmek istiyor olabiliriz; ama durum hiç de öyle değil.

Kendilerini “güncel” olarak lanse eden araştırmalar yüzeysel ve kaygı verici bir itimat görüyor; sanki 2010’da fiyakalı bir dergide yayımlanan bir makale, ancak tozlu arşivlerde ulaşabileceğimiz bir tıp dergisinde yüz yıl önce yazılmış ve artık unutulmuş bir makaleden daha değerliymiş gibi.

Ben Kıta psikiyatrisi geleneğinden çıkan çalışmalara odaklanacağım. On dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başı psikiyatristlerine ırsi, bünyesel ve zihinsel ve zihinsel bozulma gibi konulardaki önyargıları yüzünden edilmedik laf kalmamıştır; oysa bunların birçoğu vakit ayırıp hastalarını dinlemiş ve klinikten öğrendiklerine sadık kalan delilik teorileri geliştirmiştir. Uzun süreli ilaç tedavileri olmadığı için, hayatı psikoz tarafından paramparça olmuş bir kişinin zamanla nasıl yeni bir denge bulabildiğini inceleme imkânları olmuştur. Psikiyatristlerin deyimiyle bu “telafi mekanizmaları”nın, hayata dönüş yollarının keşfi, bu araştırmaların merkezî bir kısmını oluşturmuştur; bugün bundan öğreneceğimiz çok şey vardır.

Jacques Lacan genç bir tıp öğrencisi olarak 1920’ler Paris’inde psikiyatri eğitimine başladığında, kendi fikirlerini işte böyle bir kültürel ortamda geliştiriyordu. Günümüzde psikoz konusunda dünyanın dört bir yanında, bilhassa Fransa, Belçika, İspanya, İtalya, Latin Amerika ve giderek artan bir şekilde İngiltere’de Lacancı klinik çalışmalar yapılıyor. Deliliğin farklı boyutlarını keşfetmeye adanmış dergiler, kitaplar, bültenler, konferanslar, dersler ve sunumlardan oluşan dört başı mamur bir kültür mevcut. Lacancı klinisyenlerin psikotik öznelerle yaptıkları çalışmalar üzerine bugüne kadar yayımladıkları vaka hikâyelerinin sayısı birkaç bini buluyor. Ne var ki maalesef, bu sahanın dışında duran psikiyatristlerin, psikologların ve ruh sağlığı çalışanlarının bu araştırmalarla yolları hiç kesişmeyecek.

Bunun birçok nedeni var. Deliliğe ilişkin psikanalitik çalışmanın klasik psikanaliz anlamına geldiği sanısı yaygın: hasta divana uzanıp serbest çağrışımda bulunur, analist de hastanın çocukluğu hakkında yorumlar yapar. Psikanalizin büyük ölçüde zaten böyle olmadığı bir yana, asıl kafa karışıklığı teori ile teknik arasındaki fark konusunda

ortaya çıkıyor. Psikanalitik bir psikoz teorisi, psikanaliz yapılacağı – hatta yapılması gerektiği – anlamına gelmez. Daha ziyade, analitik fikirlerin başka tür çalışmalara, her bir hastanın tekilliğine (*singularity*) uygun düşen başka tedavilere esin kaynağı olabileceği anlamına gelir. Klinisyenlerin geçtiğimiz yüz yıl içinde açıkça gördüğü bu gerçek, yanlış anlamalar ve kafa karışıklıkları yaratmaya devam ediyor; belki de psikanalize karşı – ve psikanaliz içerisinde – kökleri derinlere uzanan önyargılar yüzünden.

Psikanalitik yaklaşımın her bir hastanın biricikliği konusunda gösterdiği özen, bireysel hayatların ayrıntısına ve değerine gittikçe daha az yer veren bir toplum içinde yaşadığımız bugünlerde daha da büyük önem taşıyor. Dört bir yanı saran o farklılık ve çeşitliliğe saygı nakaratına rağmen, günümüzde insanlar, çocuk yuvalarından meslek hayatının koridorlarına varıncaya dek, daha önce görülmedik ölçüde birörnek düşünmeye zorlanıyor. Ruh sağlığı dünyasında bunun yansımasını görüyoruz: tedavi, her iki tarafa da sorumluluk yükleyen, işbirliğine dayalı, müşterek bir çalışmadan ziyade, edilgen bir hasta üzerinde uygulanan neredeyse mekanikleşmiş bir teknik olarak anlaşılıyor. Bugün ruh sağlığı hizmetlerinin bir tür tamirhane gibi, insanların en kısa sürede onarılıp işlerine – ve belki ailelerine – geri gönderildiği bir yer olarak görülmesi yönünde artan bir baskı var.

Psikotik özne, dinlenmesi gereken bir insandan çok, tedavi edilecek bir nesne haline gelmiş durumda. Hastanın özgüllüğü ve hayat hikâyesi çoğu zaman rötuşlanıyor. Eskinin psikiyatri kitapları hastalardan aktarılan sözlerle doluyken, bugün sadece istatistiklerle ve sözde-matematiksel şemalarla karşılaşıyoruz. Çalışmalarda tek tek vakalarda ne olup bittiğine hemen hiç değinilmeyip, vakaların bir arada kümelendiği sayılar sunuluyor. Mesela bir kişinin belli bir tedaviye niye yanıt verdiğini ve bu yanıtın tam olarak ne olduğunu asla öğrenemiyoruz; bunun yerine, katılımcıların yüzde kaçının yanıt verdiğine veya vermediğine dair istatistikler buluyoruz. Birey ortadan kaybolmuş durumda.

Bunlar psikiyatriye özgü olmayan, çağımız söylemine ait gerçekler; ama bu noktada tam da psikiyatrinin farklı bir şey sunması

beklenebilirdi. İlerici psikiyatristlerin yıllardır yaptığı uyarılara ve 1960 ve 70'lerin anti-psikiyatri hareketlerine rağmen, psikoz hâlâ büyük bir sıklıkla bazı insanların toplumsal normlara uyum sağlayamamasına eşitleniyor. Öncü klinisyenlerden Marguerite Sechehaye'in yıllar önce belirttiği gibi, "Şizofren biriyle aramızda köprü kurmaya kalktığımızda, çoğunlukla onu gerçekliğe – kendi gerçekliğimize – ve kendi normumuza geri döndürme düşüncesiyle hareket ediyoruz. O da bunu hissediyor ve haliyle bu zorlamaya sırt çeviriyor." Birey için işlerin uzun vadede iyi gitmeyeceği anlamına gelse bile, günümüzde toplumsal normlara uyum sağlamak prim topluyor.

Bunu kültürümüzün en temel düzeyinde, çocuğun vereceği özgün yanıtın yerini çoktan seçmeli testlere bıraktığı ilk ve orta okul eğitiminde görebiliyoruz. Çoktan seçmeli sorularda, çocukları kendi başlarına düşünüp bir yanıt oluşturmaya teşvik etmek yerine, aralarında seçim yapmaları gereken iki üç yanıt önermekle yetiniliyor. Bu da çocukların başka birinin bildiği bir "doğru yanıt" olduğunu öğrenmeleri ve kendi buluşlarının önünün kesilmesi anlamına geliyor elbette. Burada başarının anahtarı, kendi başına özgün bir çözüm üretmeyi denemek değil, başka birinin ne duymak istediğini çözmek oluyor. Toplum yorumcularının çağımızı "sahte benlik" [*false self*] devri olarak tarif edişine şaşmamalı.

Son elli altmış yılda sorgulama, açık fikirlilik ve hoşgörü kültüründen öylesine uzaklaştık ki, 1950 ve 60'larda psikozla çalışan klinisyenlerin metinlerini bugünkülerle kıyaslayınca hayret ediyor insan. Çağdaş yazarların birçoğu, sanki genetik veya nörolojik araştırmalarla birlikte delilikle ilgili meseleler çözülmüş gibi yazıyor: psikoz beyindeki bir hastalıktır ve ilaçla tedavi edilir. Dikkate değer istisnalar bulunuyor elbette – bilhassa İskandinav ülkelerindeki birçok psikiyatrist ve ruh sağlığı çalışanının çalışmaları – ama genel durum tam bir perişanlık içinde. Her bir hastaya saygıyla yaklaşan özenli, uzun süreli çalışmaların yerini, ölçülebilir neticeler ve gözle görülür "sonuçlar" üzerinde duran sözde-bilimsel bir vurgu almış durumda.

Psikoz psikoterapisinde eski geleneği devam ettiren iki Amerikalı

psikolog kendi çabalarını Dr. Seuss'un Horton karakterine benzetmiştir. Bu sevimli fil, tek bir toz zerresinde mevcut olan mikroskopik bir dünyada yaşayanların seslerini duyabilir, ama ormandaki kimse ona inanmaz. Bu canlıların içinde oldukları zor durumun, karşı karşıya oldukları felaketin farkındadır, ama kimseye söz dinletemez. Makroskopik arkadaşlarından destek bulamaması, dahası köstek olmak için ellerinden geleni yapmaları, Horton'ın tek kişilik kurtarma girişimini daha da zora sokar. Ruh sağlığı alanında çalışıp da psikoterapi yaklaşımını benimsemiş olan herkes benzerliği derhal fark edecektir: önceden belirlenmiş neticelere, yüzeydeki davranışa ve "normalleştirme"ye duyulan saplantı, farklı görüşlerin acayip ve inanılmaz görünmesine yol açmaktadır.

Bu kitapta ortaya konan fikirlerin nihayetinde hepimizi ilgilendiren bir dizi soru üzerine bir parça diyalog doğuracağını umuyorum. Farklı geleneklerin birbirlerini dinlemesi gerekiyor; mesela on sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında psikiyatriyi insanileştirdiği için övülen, hastalarını ve Kıta Avrupası'ndan meslektaşlarını dinlemekle kalmayıp İngiltere'deki York Bakımevinde çalışan William Tuke ve çalışma arkadaşlarını da dinlemiş olan Phillippe Pinel'in yaptığı gibi. York Şifa Yurdu gibi ufak tesislerde, tıbbi müdahaleler yerine insanlar arası ilişkiler üzerinde durarak faaliyet gösteren bu Quakerlar, insanca bir tedaviyi tercih ediyordu. "Sağaltım" [*cure*] tutkusunun hafifletilmesini savunuyor, "sağaltılabilirlik kültünü" eleştiriyorlardı. Tuke kısıtlama ve cezalandırma uygulamalarına karşıydı; Pinel ve başkaları tarafından devralınan çalışmaları, psikiyatride birçok ülkede uygulanan zalimce tekniklerin sonunda ortadan kaybolmasına yol açacaktı.

Bu zalimlik günümüzde yokmuş gibi görünüyor olabilir, ama psikotik öznelere yönelik şiddet farklı bir biçim almıştır. Zaptetmenin ahlaki yönetim teknikleri ve telkin biçiminde, olsa olsa dıştan içe kaydığını savunan daha sonraki psikiyatri tarihçileri, Pinel ve Tuke'a da eleştirel yaklaşmıştır. Dış güç kullanımı ve zaptetmenin azaldığı yerde şiddet, belli bir dünya görüşü dayatma biçiminde varlığını

sürdürdü. Hastaya kendi değer sistemini ve normallik anlayışını aşılamaya çalışan bir klinisyen, şüphesiz yerli halkları kendi iyilikleri için eğitmeye uğraşan bir sömürgeciden farksız hale gelir. İster laik ve eğitim odaklı bir sistem, isterse dinî bir sistem söz konusu olsun, her iki durumda da güya yardımcı olunan kişinin tarihi ve kültürü dümdüz edilir.

Bir kadın hastam yakınlarda manik nöbet geçirirken hastaneye kaldırılmıştı. Koğuşa geldiğimde, irice bir güvenlik görevlisi hastamın üstüne oturmuş, hemşirelerden bir tanesi de iğne yapmaya çalışıyordu. Zorla alıkonulmak bu hastanın çocukluk geçmişinin en tahrip edici boyutlarından biri olduğu için bu durumdan çok rahatsızdı ve var gücüyle karşı koyuyordu. Gösterdiği tepki fiziksel baskının daha da artmasına yol açmıştı; ancak, bu sahnedeki zalimlik, yatıştırıcı verilmesinden sonra da, farklı ama aynı derecede önemli bir şekilde devam edecekti.

Yatıştırıcı verilmesinin ardından maruz kaldığı kontrol ve görüşmeler yüzünden, başından geçenler hakkında konuşacak fırsatı hemen hiç olmamıştı. Nöbeti neyin tetiklediğinin ayrıntıları üstünde durulmamıştı. Bunun yerine, kendisine yabancı gelen bir dizi kavram ve kategori içine sıkıştırılmıştı; tıpkı Sarah Kane'in *4:48 Psychosis* adlı oyununda, kendisine zarar vermenin onu teskin edip etmediği sorusundan öteye geçmemekte direten doktoru karşısında öfkesi gittikçe büyüyen kahramanın başına gelenler gibi. Hastama davranışının ne bakımdan yanlış olduğu, farklı düşünmeyi nasıl öğreneeği anlatılmış ve kendisini, yeniden "normalliğe" kavuşmak için kimyasal tedaviye ihtiyacı olan hasta bir kişi olarak görmesi gerektiği söylenmişti. Bir de tanı etiketi taşıması gerekiyordu: hayatının geri kalanı boyunca sadece tıbbi kayıtlarda değil, zihninde de yer edecek bir damga.

Bu tür hastalık ve sağlık anlayışlarını ne kadar yerinde görürsek görelim, her bir kişinin iç dünyasını ve inançlarını kesinlikle ciddiye almalı, kendi dünya görüşümüzü onlara dayatmaktan kaçınmalıyız. Hasta için en iyisinin peşinen bilindiği ruhsal hijyen ile bunun bilinmediği psikoterapi arasındaki fark budur. Burada iş başında olan

şiddet kolayca gözden kaçabilir, fakat yeni bir değer ve davranış sistemi dayatarak hastanın inanç sistemini ezmeye kalktığımız anlarda her zaman mevcuttur. Bunun karşısına, her bir kişinin dünyayla ilişkisindeki hataları değil doğruları arayan bir yaklaşımı, yeniden dünyaya angaje olmasına yardımcı olmak için kendi hikâyesine mahsus unsurları devreye sokma çabasını koyabiliriz: gerçekliğe uyum sağlaması için değil, kendi gerçekliğinin nelerden meydana geldiğini ve bunun ona nasıl yararlı olacağını öğrenmek için.

~

Kelime dağarcığı ve kavramlar üzerine ufak bir not: “Delilik” ve “psikoz”u kitap boyunca birbirinin yerine geçebilecek terimler olarak kullanıyorum. Sonraki bölümlerde açıklığa kavuşacak nedenlerden dolayı göreci bir görüşü – deliliğin toplumsal normlara uymayan bir şeyden ibaret olduğu görüşünü – savunmuyorum. Ne var ki psikoz diye bir şey olduğunu kabul etmek, akıl hastalığı/sağlığı söylemini benimsemek gerektiği anlamına gelmiyor. Birçok insan dayanılmaz sıkıntılar yaşıyor olabilir, ama bu onları “akıl hastası” yapmaz; zira ruh sağlığı diye bir şey yoktur. Vakaları tek tek daha yakından inceledikçe, “sağlıklı” görünen kişilerin hayatlarında hiçbir çatışma yaratmayan, dolayısıyla hiç dikkat çekmeyen hezeyanlı inançlar ya da semptomlar taşıyabildiğini de daha sık görüyoruz. Her birimiz kendimize özgü yöntemlerle başa çıktığımız sorunlarla yüz yüze geliriz; göreceğimiz gibi, akıl hastalığı diye damgalanan şey de aslında bu güçlüklere eğilme ve karşılık bulma çabası olabilir. Bu tür etiketler kullanılması sağlık/hastalık şeklindeki yanlış ikiliği pekiştirdiği gibi, psikoz fenomenlerinin yaratıcı, pozitif boyutunu da örtüyor.

Bu kitaba yaptıkları incelikli ve muhtelif katkılardan dolayı teşekkür etmek istediğim arkadaşlarım ve meslektaşlarım var: Josh Appignanesi, Chloe Aridjis, Devorah Baum, Sadie Coles, John Forrester, Anouchka Grose, Andrew Hodgkiss, Richard House, Ruiz Karu, Peter Owen, Colette Sepel, Christos Tombras ve Lindsay

Watson. Paris’te psikoz hakkında öğrendiklerimi Éric Laurent ve Colette Soler’e borçluyum; bu kitabın büyük bir kısmı onların psikanalitik yaklaşımıyla şekillendi. Geneviève Morel’in çalışmaları, her zaman olduğu gibi, verili hikmetleri sorgulamak ve teorik sorularla klinik soruları olabildiğince yakından ilişkilendirmek konusunda ilham kaynağı oldu. Jay Watts, Lacancı görüşlerimi dengeleyip eleştirme ve ufkumu genişletme çabalarında yılmak bilmedi. Astrid Gessert, Sophie Pathan ve Pat Blackett araştırma konusunda paha biçilmez yardımlarda bulundular; Hamish Hamilton’da çalışan herkes de yayım sürecinin sorunsuz geçmesini sağladı: bilhassa Sarah Coward, Anna Kelly ve Anna Ridley’e teşekkürler. Simon Prosser bir kez daha hem eleştirel hem destek verici kusursuz bir editörlük yaptı; ipuçları ve önerileri için özellikle minnettarım. Wylie’de çalışan menajerim Tracy Bohan da teşvik ve tavsiyeleriyle sürekli yardımcı oldu. Son olarak, bana öğrettikleri her şey için psikotik hastalarıma teşekkür ederim. Bu kitabın onların deneyimine sadık kaldığını ve içinde kendi seslerini işitebileceklerini umuyorum.

1. Suskun Delilik

Guguk Kuşu [*One Flew Over the Cuckoo's Nest*] olsun, *Aklım Karıştı* [*Girl Interrupted*] olsun, *Akıl Oyunları* [*A Beautiful Mind*] olsun, delilik niye hep böylesine ele, göze, kulağa gelir halde karşımıza çıkıyor? Hayalî ahbaplarıyla konuşan, ağzından köpükler çıkan, korkunç halüsinasyonlar gören, susmak bilmeden bir şeyler geveleyen, kendilerine komplo kurulduğundan yakınıp duran insanlar… Genelde ya son derece zeki ya son derece aptal, ya dahi ya canavar olarak çiziliyorlar, ara bölge neredeyse bomboş. Deliliğin beraberinde kimi zaman çarpıcı bir semptomatoloji getirdiği olur elbette; peki ya sessiz sakin bir şekilde işini, aile hayatını düzgünce sürdürürken, günün birinde halka açık bir yere giden ve silahını çekip kamusal bir isme ateş eden bir adam? Davranışlarında o âna dek göze çarpan bir anormallik yoktur. Hatta örnek bir vatandaş olabilir: sorumluluk sahibi, saygın ve itidalli. Ama cinayet teşebbüsünden önce deli olmadığını söyleyebilir miyiz gerçekten? Şüphesiz böyle bir vaka, deliliğin normal hayatla bağdaşan örnekleri üstünde düşünmeye itiyor bizi. Şiddet eyleminde patlayıncaya değin muhafaza edilmiş, suskun kalmış bir deliliktir bu.

Peki ya şiddet eylemi hiç olmasaydı? Örneğimizdeki adam günlük hayatına devam etseydi? Eylemden önce varolan delilik, suskun bir şekilde, kimseyi rahatsız etmeden, hiç dikkat çekmeden devam etseydi? Delilik ile normallik sahiden bağdaşabiliyorsa, tetiği çekip çekmediğine göre bu kişi daha mı deli olur? Ya dikkate değer hiçbir şey olmasaydı, günlük rutinini ve faaliyetlerini sürdürmüş olsaydı? Belki emekli olduğunda bir hobi edinirdi – bir tür tarih araştırması, soykütüksel bir inceleme, bir bilim dalında çalışma – ya da yazmaya – mektup, roman yazmaya, not defteri tutmaya – başlardı. Şüphesiz

normal bir hayat olurdu bu, ama daha dikkat çekici, daha görünür olan gölgesine kıyasla daha mı az delilik olurdu?

Gazetelerde çıkan haberlerde "akıl hastalığının" şiddet içeren suçlarla ilişkilendirilmesindeki sıklık, hani neredeyse deliliğin bu tür çarpıcı patlamalarla ilgili olmasını bekler hale gelmemiz demek oluyor. Ruh sağlığı konusunda yürütülen kampanyalarla bu tür çağrışımlara karşı uzun ve zorlu bir mücadele verilmekteyse de, psikoza dair popüler algıyı hâlâ bunlar şekillendiriyor. "Paranoid şizofren" denilen biri tarafından tesadüfen saldırıya uğrama ihtimali, kapanış saatinde bir barda bir grup genç beyaz erkeğin saldırısına uğrama ihtimaline kıyasla çok çok daha düşük olmasına rağmen, hep ilk duruma dair hikâyeler haber oluyor. Beklemekle de kalmayıp, sanki hepimizin içinde barınan şiddet duygularını dışarıya yansıtmak için, belli bir düzeyde delilikten bunu istiyor bile olabiliriz.

On dokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyıl başlarının büyük psikiyatristleri delilik üzerine incelemelerine başlarken, öncelkle görünür olan, dikkat çeken semptomlara odaklanmışlardı. Bir insanın hayatını allak bullak edebilen şiddet eylemleri, halüsinasyonlar, hezeyanlar, ruh halindeki iniş çıkışlar ve aşırı, keskin tutkular üzerine çalışmalarda bulundular. Bozukluklar arasında ayrımlar yapıyor, yeni tanı kategorileri oluşturuyor, bir tasnife imkân sağlayacak ayrıntılar arıyor, bu fenomenleri sınıflandırmaya çalışıyorlardı. Ama çok geçmeden, deliliğin alabileceği biçimleri tanımlamada, toplumsallığı aksatan o en bariz semptomların tek başlarına kullanılamayacağını anladılar.

Dönemin önde gelen yazarlarının hemen hepsi, favori tanılarının – erken bunama, şizofreni, kronik halüsinatif psikoz – nasıl seyrettiği hakkında iddialarda bulunmuş, ama sonradan acele etmiş olduklarını, söz konusu modellerin tüm vakalara uygun düşmediğini yavaş yavaş kabul etmişlerdir. Yollarına devam ettikçe, tanı için kullandıkları ve öylesine dikkat çeken ilk baştaki özelliklerin değişebildiğini, dönüşebildiğini, hatta ortadan kaybolabildiğini görmüşlerdir. Mesela tuhaf bir düşünce bozukluğu zaman içinde toplumsal bütünleşme ve uyumdan oluşan bir manzara içine yerleşebiliyordu. Korkunç

halüsinasyonlar zamanla kaybolabiliyor, normal bir ritim ortaya çıkabiliyordu. Kendisine eziyet edenlerden yakınan biri, daha sonra bunlardan hemen hiç bahsetmeyebiliyordu. İçerdeki keskin cansızlık hissi, olaysız bir çalışma hayatı ve toplumsal sorumluluk içeren bir mevkiyle birlikte varolabiliyordu.

Psikiyatristlerin önüne bile gelmeyen vakalar çok daha fazlaydı. Bunlar topluma uyum sağlamayı her zaman gayet iyi beceren, asla çarpıcı semptomlar göstermeyen, çöküş ve kriz biçiminde dağılmayan ketum psikozlardı. Psikotik olmak, psikozun fiilen, gerek söz konusu kişi, gerekse etrafındakiler için apaçık olan ani bir infilak halinde tetikleneceği anlamına gelmiyordu. Mesela savaş öncesi dönemin popüler bir psikiyatri kitabında şöyle kesin bir ifade yer alabilmişti: "Paranoyakların çoğu, hiç psikoz geliştirmeden hayatlarına devam eder." Keza, şizofreni kategorisini kuramlaştıran ve yaygınlaştıran ilk isim olarak bilinen Eugen Bleuler de yıllar süren araştırmalardan sonra, en yaygın türün asla delilik biçiminde görünürlük kazanmayan örtük şizofreni olduğu sonucuna varmıştı. Hatta şizofreni tanısının dışarıda bırakılmasını sağlayacak herhangi bir klinik emare bulunmadığını da ilave etmişti; zamanında okurlarını nasıl afallattıysa, günümüzde de şüphesiz birçoklarını afallatacak bir önermedir bu.

Bleuler'in görüşleri, bir psikiyatristin deyişiyle, "psikiyatrik kavramların dengesini ve uyumunu" bozdu. Birinin şizofren olmadığını kanıtlayacak herhangi bir test olmadığı anlamına geliyordu bu: söz ve eylemleriyle dikkat çeken türde değil, Bleuler ve meslektaşlarının üstünde çalıştığı suskun, ketum türde şizofreninin bulunmadığını kanıtlayacak bir testin. Yaklaşık otuz yıl sonra, şizofreniyi araştıran Silvano Arieti'nin bu sahada yapılmış çalışmaları gözden geçirirken vardığı sonuca göre: "Tedavi altında olmayan tipik bir psikotik, kendisinde herhangi bir sorun olduğunu bilmiyor gibidir." Bu ince, ağzı sıkı delilik "beyaz psikoz", "normal psikoz", "saydam [lucid] psikoz", "gündelik psikoz", "mahrem psikoz" ve "olağan psikoz" gibi adlarla anılmıştır.

Bir dizi nedenden dolayı, bu tür psikozun yaygınlığının farkına

varmak ve yapısı üzerine çalışmak bugün bilhassa önem taşıyor. Delilik ile fahiş ve tehlikeli davranış arasında kurulan eşitliği zayıflatarak deliliğe vurulan damgayı silme çabalarına yardımcı olabileceği gibi, insanların *delirmeden* de deli *olabileceğini* ve gayet normal hayatlar yaşayabileceğini kavradığımız anda, deliliği sahiden infilak etmiş olanlara yardımcı olmak konusunda önemli sonuçlar doğacaktır. Kişinin dengesini korumasını, psikozun alt üst edici, sancılı semptomlarından kaçınabilmesini sağlayan şeyin ne olduğunu anlayabilirsek, deliliği tetiklenmiş olanlarla hangi doğrultularda çalışabileceğimizi düşünürken bu öğrendiklerimizden faydalanabiliriz.

~

Yirminci yüzyılın başlarında Fransız psikiyatristler Paul Sériuex ve Joseph Capgras, suskun delilik üzerine devasa bir literatürü gözden geçirmiştir. Psikotik öznelerin herhangi bir kafa karışıklığı ya da zihinsel arıza göstermeden, hiçbir halüsinasyon, öfori ya da bunalım yaşamadan, çevrelerine gayet iyi uyum sağlaması mümkündür. Duygusal hayatları normal, konuşmaları açık seçik ve mantıklı görünebilir. Bu vakalar “akıl ile delilik arasındaki tuhaf birlikteliği”, merkezî bir hezeyanın hiç de fahiş, hatta gerçekdışı bile görünmeyebileceğini gösteriyordu. Kişi bariz bir tuhaflık sergilemiyor, ama belli düşünce kategorilerinin üstü çizilmiş oluyordu. Bu kişinin bilincinde boş noktalar, bilgilerin özümsenemediği bölgeler bulunuyordu.

Bu tür psikotik özneler, dünyaya temel meşguliyetlerinin penceresinden bakan “uzmanlar” gibiydi. Etraflarında en ufak bir terslik olduğu şüphesi uyandırmadan, günlük hayatta gayet iyi iş görebiliyorlardı. Nitekim Sérieux ve Capgras çalışmalarının bir yerinde, inceledikleri türdeki hezeyanları “akıl hastalığı” olarak sınıflandırmanın doğru olup olmadığını bile sorar. Böyle bir kişi üstleri tarafından maruz bırakıldığı adaletsizlikten yakınıyor olabilir, yoksul bir aileden gelen bir diğeri soylu bir aileyle akraba olduğunu

kanıtlamaya çalışabilir ya da eşlerden biri diğerini ahlaksız davranmakla suçlayabilir. Genelde her şey yanlış bir öncüle dayanan tek bir sabit fikre uydurulmuş olabilir. Ama bu bir kez olduktan sonra, kişinin kusursuz bir şekilde akıl yürütmesi mümkündür. Ortada herhangi bir doğaüstü güce başvuru olmayacak, sadece kendiliğinden imkânsız olmayan şeyleri kullanan iyi argümanlar bulunacaktır.

Pierre Aulagnier, her bakımdan toplumun “normal” bir üyesi olan, evli ve çocuklu, dükkan işleten, müşterileriyle hoşbeş eden ve ancak bir fobinin hayatına sokulmasıyla yardım aramaya başlayan bir hastasından bahseder. Çok geçmeden, çocukların nasıl doğduğu konusunda kadının tuhaf bir teorisi olduğunu öğrenir: Buna göre, erkeğin sperminin, kadının “doğurganlık aygıtı”nı uyarmak dışında bir rolü yoktu, bu uyarılmayla vajina erkek maddesini söz konusu aygıtın içine yerleştirmeye zorlanıyordu. Erkeklerin daha genç ölmesinin ve saçlarının dökülmesinin sebebi de buydu. Bu hezeyanlı fikirler daha önce hiç dikkat çekmemiştir, çünkü döllenme konusunda görüşünü soran olmamıştır; konuyu açan olursa ne yaptığını da, “Ya kalkıp gidiyorum, ya da duymazdan geliyorum,” diye açıklar.

Başka bir örnek: Hastalarımdan bir tanesi dağınık bir kaygı hissinden şikâyetçiydi; aylar boyunca bana geçmişinden ve çocukluğundan bahsetti. Daha önce gittiği bir analist ya da terapist yoktu; yakın zamanda kaygının hayatını işgal etmeye başlamasından rahatsızdı. Hukuk alanında başarılı bir kariyer yapmış, bariz bir semptom veya ketlenme yüzünden sorun yaşamamıştı. Bir süre sonra endişesinin nedeni açığa çıktı ve sorunu hafifletecek görünen bir çözüm bulmayı başardı. Böylece tedaviyi bıraktı. Gelgelelim son seanslardan birinde tuhaf bir şeyden bahsetti: adaşı olan herkesle ortak bir özelliği olması gerektiğine inandığından. Demek ki ne zaman bir adaşıyla karşılaşsa ona yönelmek, hakkında daha fazla şey öğrenmek isteyecekti ve üstelik adı az rastlanan bir ad değildi.

Biraz daha kurcalamaya kalktığımda, inancının garip göründüğünü anlayıp rahatsız oldu. Ama yine de, adının sadece kesin ve değişmez bir iç öz taşıyan kişilere verildiğinden emindi. Bu hezeyanlı düşüncesini duyurmamaya özen göstermiş ve daha önce hiçbir sorun

olmamıştı. Hatta bunun belli bir kimliği korumasını sağladığını düşünebiliriz, zira adını paylaşan kişilerin aynı zamanda ortak bir atası olması gerektiğine de inanıyordu. Aulagnier'nin hastasında olduğu gibi, bu inancın sorun veya çatışma yaratır hale gelmesi için hiçbir neden yoktu ve günlük hayatın akışı içinde gizli kalabiliyordu.

Aulagnier'nin hastası da o fobiyi geliştirmemiş, bir analiste görünmemiş olsaydı, hezeyanlı fikirleri belki hiç gün ışığına çıkmayacaktı. Hayatına olduğu gibi devam edebilir, inançları suskun kalabilirdi. Çevresiyle büyük bir sürtüşme yaşamamış olsaydı, psikoz şüphesi de doğmayacaktı; tıpkı benim hezeyanlı düşüncesini etraftan saklayan hastamda olduğu gibi. Fakat tam da bu tür psikozlardan öğrenebileceğimiz şeyler var: bunlar üstünde çalışarak, o kişinin delirmeden – suskun – deli olmasını sağlayan mekanizmaları anlamaya çalışabiliriz. Günümüzde ruh sağlığı çoğunlukla etrafımızdaki dünyayla çatışmama olarak tanımlandığı için, bu tür psikoz gözden kayboluyor: yok olup gidiyor.

Hezeyanlı fikirlerin genelde gizli tutuluyor olması da, eski klinisyenlerin en yaygın biçim olarak gördüğü bu psikoz türünün ortadan kayboluşunu pekiştiriyor. Manfred Bleuler'in bir hastasının dediği gibi: "Kendi dünyamda her şeye kadirim, sizinkinde ise diplomasi uyguluyorum." Bazı konulardan kaçınma ve suskun kalma yollarını tarif eden "ağzı sıkılık" [*reticence*] kategorisi, günümüzde çok az klinisyenin üstünde durduğu bir şey. Oysa psikotik öznelerle yapılan uzun süreli çalışmalar, hemen açığa çıkmayan veya hiç fark edilmeden kalan birçok şey olduğunu göstermektedir. De Clérambault "hezeyanın alametifarikası olan o sessizliklerden" bahseder, yirminci yüzyıl başlarındaki psikiyatristler de ihtiraz ile hafiflemeyi birbirine karıştırmamak konusunda uyarılarda bulunurlardı. Bleuler psikotik öznenin "çift defter" kullandığını söylemiş, çoğu insan tarafından anlaşılmayacağını bildiği için, güvenilir ve müşfik ortamlarda bile düşünce ve inançlarını gizli tuttuğunu belirtmişti.

9. Bölüm'de tartışacağımız vakadaki hastanın gerçekten aklından geçenleri gayretli ve ilgili genç psikiyatristine açması için 300'den fazla seans gerekmiştir. Bugün hastayla yapılan anket tarzı bir saatlik

görüşmelerle ne kadar az şey öğrenilebileceğini bir düşünün. Nitekim günümüz tedavilerinin başarısı, psikotik öznenin psikozunu ne kadar iyi gizleyebildiğine, başkalarının beklentilerine ne kadar iyi uyum ve rıza gösterebildiğine göre ölçülmektedir. Burada uzun süreli konuşmalarla öğrenebileceklerimizi kaybediyoruz: ayda bir saat değil, çoğu kez yıllar, hatta onyıllar süren bir konuşma ile öğrenebileceklerimizi. On dokuzuncu yüzyıl sonlarından bu yana ihtiraz üzerine neredeyse hiç psikanalitik literatür olmaması manidar; hastalarımız için neyin önemli olduğunu gitgide daha az bilmek istiyor gibiyiz.

~

Tarihte deliliğin gözle görülür türünden göze görünmeyen suskun deliliğe doğru hareket, belli başlı tanı kategorilerinin eleştirilmesiyle başlamıştır. Emil Kraepelin dahil, on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başı psikiyatristlerinin birçoğu, psikozun evrimine özel bir yer veriyordu: sınıflandırmanın nasıl yapılacağını hastalığın gidişatı belirliyordu. Mesela erken bunama (*dementia praecox*) duygusal ve düşünsel zayıflamaya doğru ilerlerdi. “Bunama” terimi, karşı konulmaz yasalara göre ilerleyen bir bozunmaya, habis bir organik sürecin psikeyi işgaline işaret ediyordu. Hastalık böyle seyretmiyorsa, erken bunama değildi.

Bunamaya doğru ilerleyen bu hareket, erken bunamayı manik-depresif psikozdan ayıran belirleyici özellik olmuştu. Bunun neredeyse şifası olmayan, kötü sona yazgılı bir hastalık olduğu düşüncesi, deliliğe ilişkin yaygın anlayışların oluşmasında belli bir rol oynadı. Hastalar ve aileleri kendilerini çaresiz hissediyordu. Kötü gelişme ve çöküntü tahminleri üzerindeki bu vurgu, beklentileri de kuvvetle şekillendiriyordu: hastanın durumu iyiye gidiyor gibiyse, psikotik olamazdı. Amerikalı antropolog Tanya Luhrmann’la şizofreni teşhisi konulmuş bir hasta hakkında konuşan bir psikiyatristin dediği gibi: “Birlikte olduğu birisi var, hatta adam onunla evlenmek istiyor, ki gayet de mantıklı bir adama benziyor.

Kadın, ilaç kullanmadan hayatını sürdürmüş. Burada bu etiketin uygun olduğunu düşünmüyorum.” Bu kadın psikotik olamazdı, çünkü öngörülenin aksine, hayatı darmadağın olmuyordu. Teşhis konusundaki peşin hüküm, önyargı vasıtası olarak işliyordu: şizofren olmak için, gözle görülür bir şekilde dağılıyor olmanız ve bir talibiniz olmaması gerekiyordu.

Psikoza ilişkin bu tür katı fikirler psikanaliz aleminde de mevcuttur. Rus aristokrat Sergei Pankejeff Freud’u ilk kez 1910’da ziyaret etmiş, dört yıllık bir tedavinin ardından Freud, ürkütücü bir şekilde kendisine bakan bir grup kurdun göründüğü kilit bir rüyasından dolayı “Kurt Adam” olarak anılan hastası üzerine bir vaka öyküsü yazmıştı. Kısa bir süreliğine yeniden Freud’a göründükten sonra, kendisine paranoya teşhisi koyan Ruth Mack Brunswick ile devam etti Pankejeff. Klinik delillerin sağlamlığına rağmen sonraki kuşaklar bu teşhisi tatsız bulmuştur. Pankejeff’i yakından tanıyan Amerikalı analist Muriel Gardiner’in itirazının temelinde yatan şudur: “Son derece tertipli ve güvenilir bir insan izlenimi veriyordu, giyim kuşamı her zaman ölçülü ve itinalıydı, çok nazik ve düşünceli biriydi.” Bu da en az Luhrmann’ın görüştüğü psikiyatristinki kadar önyargı içeren bir tavır; sanki psikotik insanların gözle görülür, gürültülü bir şekilde psikotik olarak kalmaları gerekiyormuş, üretken, tahammül edilir ve düzenli bir hayat yaşamaya, hatta itinalı giyinmeye hakları yokmuş gibi.

Bu önyargıların, uç haliyle tanımlanan psikozda kötüye giden bir sarmal bulunduğu şeklindeki Kraepelinci görüşün benimsenmesinden kaynaklandığı düşünülebilir, ama hem bizzat Kraepelin’in hem de çağdaşlarının böyle görüşlere şüpheyle yaklaştığını hatırlamalıyız. Anglofon psikiyatristlerden bazıları Kraepelin’in metinlerinin Almanca asıllarını okumayıp, erken bunamayı adının ima ettiği şeyle bir tutmuşlardır: büyüme çağında başlayıp (*praecox*) kötüye giden (*dementia*) bir bozukluk. Halbuki Kraepelin kendi imzasını taşıyan ders kitabının 8. baskısında bu terimin isabetsiz bir seçim olduğunu kabul edecek, olumlu bir gelişim ve değişim ihtimaline olanak tanıyıp, tıpkı Bleuler gibi o da prognoz konusunda başlangıçtaki

kötümserliğini göreli hale getirecektir.

Kraepelin “hastalığın” durdurabildiğini, hatta kimi vakalarda “kalıcı, tam bir iyileşme” ile birlikte “başarılı bir tedavinin” mümkün olduğunu kabul etmişti. Emmaneul Régis ise “bunama içermeyen bir erken bunamadan” bahsetmiş, Kraepelin’e atfedilen kötümserliğin, muayenehaneden ziyade hastane deneyimine dayanmaktan kaynaklanıyor olabileceğini eklemiştir. Keza Kraepelin’in birçok meslektaşı da, zihin yetilerinin uzun vadede yok olması ve psişik bozunma gibi içerimleri olan “bunama” teriminin kullanılmasını eleştirmiştir.

Fransa’da Philippe Chaslin, erken bunama kavramı üzerine ihmal edilen, harikulade bir eleştiri yazısı yazmış, bunun yerine, vurgunun klinik açıdan mümkün olan tedavi edilebilirlik ve düzelme üzerinde olduğu “uyumsuz delilik” (*discordant madness*) kavramını önermiştir. “Bunama” terimi marazi bir organik süreci akla getiriyordu, oysa Chaslin, yeniyetmelik veya erken yetişkinlik döneminde başlayıp çabucak kötüye giden vakalar bulunduğu gibi, ilk baştaki semptom tablosu aynı olmasına rağmen bu yolu izlemeyen vakalar da olduğuna işaret ediyordu. Diğer birçok psikiyatrist gibi Chaslin de Kraepelin’e ait ilk formülasyonu sorgulayarak psikotik öznenin zihinsel yetilerini tamamen koruyabileceği üstünde durmaktaydı. Asıl sorun – hafıza ya da istem gibi – yetilerde değil, aralarındaki ilişkide yatıyordu: başka bir deyişle, aralarındaki uyumsuzlukta.

Uyumsuzluk belirtileri kötüye gidebilirdi şüphesiz; ama düzelmesi, hatta tamamen kaybolması da pekala mümkündü. İşin tuhafı, Kraepelin’in kavramına dair kolaycı anlayışlar üzerine yüzlerce eleştiri getirilmiş olmasına rağmen, salgın hastalık uzmanları ve “kazazede” [*survivor*] örgütlerinin alınan olumlu sonuçları vurgulama gayretlerine rağmen, muayenehanelerde olsun hastane koğuşlarında olsun, teşhis konusundaki kötümserlik bugün hâlâ yanı başımızdadır. Yanlış olduğunu bilmemiz gerekirken, günümüz risk toplumu bu tür önyargıları pekiştiriyor. Gerek kamusal gerekse özel sağlık hizmetlerinde dava edilme ihtimali öylesine öne çıkıyor ki, klinisyenler hastalarına ve hasta ailelerine çoğunlukla olası en kötü

senaryoları sunmak zorunda kalıyor. Mazeretleri de “bilim”in dili: bugün bunca hürmet ettiğimiz istatistikleri doğuran klinik deneyler ve çalışmalar. Karanlık neticeler insani bir açık sözlülük kılığında aktarılıyor; prognozun ta kendisinin hasta üzerinde önemli etkileri olabileceğinin farkında bile olmadan. İki yıldır dengesini koruyan manik-depresif bir hastaya, istatistiklere göre önümüzdeki altı ila on iki ay içinde tekrar kötüleşmesinin muhtemel olduğunu söylemenin nasıl bir etkisi olabilir?

~

“Bunama” teriminin akla getirdiği çürüme imgesinin aksine, yirminci yüzyıl başı psikiyatristlerinin birçoğu, psikotik öznenin tüm yetilerinin sağlam kaldığı türde bir delilik üzerine gözlemlerde bulunmuştur. Düşünce bozukluğu, olsa olsa özel bir hassasiyet taşıyan bölgelere yaklaşıldığında açığa çıkıyor olmalı olmalıydı. Nitekim geçirdiği “sinir hastalığı” üzerine hatıraları 1903’te yayımlanmış olan Alman yargıç Daniel Paul Schreber, bir yandan ilahi ışınlar ve liflerden oluşmuş tuhaf bir evrende barınan yeni bir ırkın atası haline dönüştürülmekte olduğuna inanırken, bir yandan da hukuk alanında, hele ki kendi vasiliği konusunda hâlâ keskin argümanlarda bulunabiliyor, uzmanlığını gösterebiliyordu. Hem hukuki argümanlardan hem kişisel hikâyesinden faydalanarak, akıl hastanesinden salıverilip kendi başının çaresine bakmasının uygun olduğu konusunda mahkemeleri ikna etmeyi başarmıştı.

Freud Schreber vakasını tartışırken, deliliği tanımladığını düşündüğümüz özelliklerin – hezeyanlar, halüsinasyonlar vs. – aslında birincil değil, ikincil semptomlar olduğunu söyler. Bunlar deliliği oluşturan öğeler değil, *deliliğe verilen* yanıtlardır; Bleuler, Jung, Lacan ve Winnicott’un da savunacağı gibi, kendi kendini iyileştirme girişimleridir. Mesela etrafınızdaki insanlar durup dururken ne kadar ahlaksız biri olduğunuz ve cinsel davranışlarınız hakkında kötü niyetli dedikodular yaymaya başlarsa ne olur? Bir neden uydurmanız gerekir. Mesela bir kadının açıklamasında olduğu

gibi: Hakkındaki o korkunç dedikoduların, kıyafetlerini giyip oymuş gibi davranan hafifmeşrep bir ikizi bulunduğu dışında bir anlamı olamazdı. Deliliğin garip çiçeklenmelerinden ziyade, açıklayıcı gücü olan bir hipotezdir bu; cinnetten ziyade, aklın cinnete verdiği bir yanıttır. Belki de iyi bir düşünme örneğidir. Erasmus ve Pascal'ın savunduğu gibi, demk ki delilik ve akıl birbirinin karşıtı değil, özdeştir.

En baştaki o fısıltı ve dedikodu niye peki? Bu mantıklı akıl yürütme süreci devam ettikçe, hezeyana dayalı bir sistem oluşabilir. Kişşinin ikizi, mesela itibarı zedelensin ve belli bir mirastan pay alamasın diye oraya çıkarılmıştır. Televizyon veya radyo konuşmaya başladığında, amaç onu uyarmak ya da kızdırmak olabilir. Bunun sorumlusu olan mühendisler de herhalde başka bir güç adına çalışmaktadı. Buradaki düşünme aslında düzensiz değildir, sadece gündelik düşünmeden daha düzenlidir, o kadar: Bir ses duyan başka birisi, bunu yorgunluğuna verip hayatına devam edebilir. Ama psikotik kişi olanları ciddiye alır. Charles Lasègue ve De Clérambault gibi psikiyatristlere göre psikotik, rasyonel çıkarım konusunda son derece ustalaşmış olabilir. Önce sesler duyar, sonrasında gayet sağlam akıl yürütme yetileri kullanarak bunları anlamlandırır.

Dolayısıyla hezeyan, yaşadıklarını anlamaya çalışan bir kişinin, bir yanıt bulmak için elindeki tüm çıkarsama yetilerini kullanarak denediği bir yol olabilir. G. K. Chesterton'ın sözleriyle, delirmiş birisi aklı dışında her şeyi kaybetmiştir. Bu tür düşünce süreçleri genellikle gizlilik içinde devam eder, nadiren duyurulur. Eski psikiyatristlerin tartıştığı diğer birçok vakada daha mistik, cinsel, dinî ya da zulmedici bir inanç sistemine usulca bağlı kalan, son derece kabiliyetli, zeki ve belagatli öznelerle karşılaşırız. "Muhafaza edilmiş" bu vakalar, deliliğin organik ve psikolojik bir bozunma olduğu görüşünü zora sokmuş, ne var ki yirminci yüzyılın akışı içinde gittikçe daha az ilgiye mazhar olmuşlardır. Bu vakalar üstüne çalışmalar anaakım psikiyatriden uzaklaşmış, Varoluşçu, Fenomenolojik ve Lacancı psikanaliz ve psikiyatriye kaymıştır. Bu tür psikoz üzerindeki önceki yoğunlaşmayı düşününce, bu ilgi dağılmasını nasıl açıklayabiliriz?

Bu sorunun üç temel yanıtı bulunuyor: her şeyden önce, suskun deliliğin en belirgin örneği olan paranoya kategorisinin başına gelenler; ikincisi, farmakolojinin ruh sağlığı sahası üzerinde yaptığı etki; üçüncüsü de, tanı koyma prosedürlerinde meydana gelen, 1980'lerin biyolojik psikiyatrisinin alametifarikası olan ve psikoz incelemelerinde anlam sorununu fiilen ortadan kaldıran köklü dönüşüm. Bu üç faktör, yirminci yüzyıl psikiyatrisine bir zamanlar öylesine aşikar görünmüş olan o gündelik psikozlar üstüne çalışmaların üzerini örtecektir. Psikoza mahsus – sesler duyma gibi – fenomenlerin genel nüfus içindeki payını inceleyen yakın tarihli çalışmalar bu eğilime karşı konulmasına yardımcı olmuştur; ama yapılan istatistiklerde yüzde 2 ila yüzde 30 arasında gezinen yaygınlık oranı, suskun deliliğin görülme sıklığı kadar ketumluğunun da hafife alındığını ortaya koyuyor.

Paranoya mevzusu, delilik ve normalliğin bir arada varoluşu üzerine dönen bu tartışmada bir zamanlar kutuplaştırıcı olmuştu. Kraepelin'in "gerçek paranoya" tarifi, iki belirleyici özellik içeriyordu: hezeyanlı düşünce ve çarpıcı bir şekilde muhafaza edilen zihin yetileri ve zeka. Çoğu zaman azamet ya da zulme dair fikirler içeren hezeyanlar, düşünce ve eylem konusunda tam bir berraklıkla iç içeydi. Kraepelin vaktiyle paranoyanın geri dönüşü olmadığına ve kronik olduğuna inanmışsa da, birçok eleştirinin ardından, paranoyanın başka türleri de olduğunu kabul edecek, hatta sonraki metinlerinden birinde paranoyayı bir "hastalık süreci"nden ziyade, bir "zihin bükülmesi" ya da "zihinsel şekil bozukluğu" olarak tarif edecekti. Peki ama yetiler nasıl böylesine muhafaza edilebiliyordu?

Paranoyanın heterojen bir grup oluşturan şizofreniler arasına yedirilmesiyle birlikte, bu soruya verilen yanıtlar da gitgide bulanıklaştı. Bir zamanlar hastanelerde konulan tanıların büyük bir kısmını oluşturan paranoya, şizofreni tanısının yaygınlaşmasıyla birlikte çabucak yutulup gitti. Henri Claude gibi psikiyatristler paranoya ile paranoid durumları birbirine karıştırmamak gerektiği yönünde uyarılarda bulunmuş, fakat bu ayrım gücünü yitirip büyük ölçüde gözden kaybolmuştur. Lacan'ın tez başlığının nasıl

çevrildiğine baktığımızda bunun bir yansımasını görebiliriz – *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*: ilk sözcük grubu genellikle “paranoid psikoz” olarak karşılanmaktadır, oysa bu tezin yazıldığı dönemde, “paranoid psikoz” ile “paranoyak psikoz” arasında, Lacan’ın da gayet iyi bildiği psikiyatrik bir ayrım mevcuttu. Paranoid durumlar hemen her tür zihinsel rahatsızlıkta meydana gelebilirdi; paranoyanın kendisi ise ayrı bir tanı kategorisiydi, ad verilmiş bir zulmedicinin yer aldığı kalıcı bir inanç sisteminin oluşmasını kapsardı. Ne var ki, paranoyanın tanısal itibarı süratle kayboldu.

Psikiyatrist Robert Gaupp’un Tübingen’deki öğrencilerileriyle birlikte incelediği Ernest Wagner vakası burada özel bir önem taşımaktadır. Wagner son derece saygı duyulan bir öğretmendir, düzenli bir hayat yaşamış, neredeyse hiçbir tıbbi veya psikiyatrik bakım görmemiş, eğitimli, zeki bir adamdır. Fakat 4 Eylül 1913 gecesi, sakin bir şekilde karısı ve dört çocuğunun şahdamarını keser; sonra trenle Stuttgart’tan Mülhausen köyüne geçip burada bir dizi yangın çıkarır ve ellerine bağladığı tabancalarla gözüne ilişen herkese ateş eder; dokuz kişiyi öldürüp on ikisini yaralar.

Bu olağanüstü şiddet patlaması haliyle manşetlere düşmüş, “akıl hastalarına” dönük nefret dolu bedduaları tırmandırmıştır. Wagner’in bu katliamı akut bir cinnet nöbeti esnasında gerçekleştirdiği söylenmiştir. Oysa Gaupp’un cesaretle ve ısrarla gösterdiği gibi, bu cinayetler aslında, tuttuğu defter ve günlüklere göre kendisini katlanılmaz bir zulüm altında hisseden bir adam tarafından yıllar önce planlanmıştı. Gaupp’un incelediği notlar bir hayli çoktu.Sonunda kendini ölümcül tasarılarını gerçekleştirmeye mecbur hissedecek bir adamın yıllar içindeki zihinsel gelişimini yansıtan bu yazılı kanıtlar, paha biçilmez bir kaynak olmuştur. Wagner’in öcü gibi gösterilmesine karşı çıkmak için elinden geleni yapan Gaupp, onun da tıpkı aleyhinde konuşanlar gibi, eylemlerini açıklamak için “kötülük” benzeri mefhumlara başvurmak gerekmeyen bir insan olduğunu vurgulamıştır.

Gaupp için bu vakanın kavramsal önemi, paranoyaya ışık

düşürmesinde yatıyordu: Paranoyanın cemiyet içinde normal bir hayatla uyumlu olduğu belliydi. Ne de olsa Wagner en az yirmi yıldır hezeyanlar içinde olmasına rağmen, herhangi bir delilik emaresi göstermeden iyi bir vatandaş ve aile babası olarak yaşamayı başarmıştı. Paranoyanın hayatta olup bitenlerden etkilenmeyen sinsi bir akışı olduğu şeklindeki Kraepelinci basit görüşe uymuyordu bu. 4 Eylül 1913'e gelinceye değin, hiç kimse bir terslik olduğunu düşünmemişti. Wagner o gece tüm ailesini öldürdü; oysa bir önceki akşam, her zamanki nazik haliyle, başka bir öğretmenin eşi ve kızıyla hoşbeş ediyor, hâlâ görevlerini sadakat ve beceriyle yerine getiriyordu.

Yazılı metinler ve Gaupp'la yaptığı görüşmeler cinayetlerin mantığını ortaya çıkarmıştır. Wagner on sekiz yaşında mastürbasyon yapmaya başlamıştır; daha sonra kendine eziyet etmesine yol açan bir şey olmuştur bu. Başkalarının kirli sırrını görünüşüne bakarak anlayabildiğinden emindir; etrafındakilerin sözlerini buna yapılan anıştırmalar olarak yorumlar. 1901'de Mülhausen'a öğretmen olarak atanmış, çeşitli heteroseksüel ilişkiler yaşamakla birlikte, mastürbasyona burada da devam etmiştir. Bir akşam köydeki bir meyhaneden evine doğru giderken, hayvanlarla bir tür cinsel temasta bulunmuştur: Gaupp'un yıllarca süren sorularına rağmen, tam olarak ne yaptığı konusunda hiçbir ayrıntı vermez. Wagner'in yaptığını gören kimse olmamıştır, ama insanlığın tümüne karşı günah işlemiş olduğunu hisseder. O geceden sonra hayatı acı içinde geçmeye başlar; kulak misafiri olduğu konuşmaların yaptığı şeyle iligili oldunuuna inanmakta, yerel halkın onunla dalga geçip güldüğünü sanmaktadır. Alay konusu haline gelmiştir.

Konuşulanlara karşılık vermeye kalkarsa işinden olacaktır: herhangi bir saldırganlık yüzünden değil, işlediği suç açığa çıkacağı için. Olur da polis peşine düşerse diye, düğününde bile ceketinin altında saklayacağı dolu bir tabanca taşımaya başlar. Evliliği de çaresizliğini gidermeye yetmez ve ailesini öldürmesi gerektiğine karar verir, zira cinsel anormalliklerinin mikrobu çocuklarına da geçmiş olabilir. Mülhausen sakinleri için alay ve küçümseme nesnesi olduğu

hissi komşu köyleri de kapsayan bir şekilde yayıldıkça, daha çok silah satın alır, talim ve intikam planları yapar. Çektiği azap artmaya devam edince, Wagner sonunda tayinini ister ve Stuttgart'a taşınır; ne var ki orada da işlediği günahın bilindiğine ve alay konusu olduğuna inanmaya başlar. Dediğine göre, dedikoduyu durdurmak için Mülhausen sakinlerini öldürmesi şarttır.

Ama her şeyden önce ailesini öldürmelidir: merhametten dolayı, kötü bir ırsi aktarımın lekesini temizlemek için. Çocuklarının babalarının utancıyla yaşamak zorunda kalacağı düşüncesine dayanamaz; ölüm onları bu acıdan koruyacak, aynı anda günahının tüm izleri de yeryüzünden silinecektir. Sonrasında Mülhausen'ı ateşe verip, oradaki düşmanlarını öldürecektir. Dolayısıyla cinayetler iki gruba ayrılmıştır: her şeyden önce ailesinin diğerkamlıkla katli, sonrasında kendisine zulmedenlerin misilleme olarak ortadan kaldırılması. Ortak nokta, işlenen bir kabahati temizleme görevidir.

Gaupp'un dikkatle yeniden inşa ettiği bu vaka, paranoyanın önceden çizilmiş bir rotayı takip etmekten ziyade hastanın hayatındaki olaylara yanıt vererek uzun yıllar içinde ve yüzeydeki davranışlardan bağımsız görünen bir şekilde gelişebildiğini göstermiştir. Wagner saygın bir insan, iyi bir öğretmen ve toplumun faal bir üyesiydi. "Akıl hastalığı" denince akla gelebilecek rahatsızlıklardan hiçbirini göstermemişti. Gaupp'un öğrencisi olan Ernst Kretschmer gibi isimler de, paranoyanın akışında yaşantıların etkisi üstünde durup o dönemde çok taraftarı olan biyolojik belirlenimciliğe kafa tutarak bu fikirleri geliştirecektir. 1932'de paranoya üzerine doktora tezini yayımladığında, Lacan'ın işleyip geliştirdiği gelenek de budur.

Gelgelelim, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı psikiyatrisinde paranoya bir tanı kategorisi olarak hızla gözden kayboldu. 1973'e gelindiğinde, *British Journal of Psychiatry*'de paranoyadan "tedavülden kalkmış bir kategori" olarak bahsedilebiliyordu; isim hali güçten düşmüş, niteleme sıfatı haline gelmişti: "paranoid şizofreni", "paranoid kişilik bozukluğu" ya da "paranoid tepki" vardı, ama "paranoya" diye bir şey yoktu. "Paranoya" ile "paranoid" arasındaki o

eski ayrım kaybolmuşken, paranoya terimi 1994'te, en nüfuzlu ders kitabı olan *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*'dan [Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı] (ya da kısaca *DSM*) çıkarıldı. Hâlâ az sayıda savunucusu bulunsa da, anaakım psikiyatride ayrı bir kategori olarak görülmüyor artık. Yüzeydeki davranışlara yönelik yeni vurgunun tam da görünmez olana, Gaupp'un onca özenle belgelediği suskun deliliğe karşı bir körlük yaratmasından dolayı olabilir mi?

~

Farmakolojideki gelişmeler paranoyanın üstünün örtülmesinde önemli bir faktör olmuştur şüphesiz. Yeni ilaç tedavileri muazzam umutlar doğurmuştur: antipsikotik ilaç tedavisi, psikiyatriye düşen görevleri baştan tanımlamıştır. 1950'lerin başlarında beklenmedik bir dinginlik ve mesafelilik getiren ve ilk zamanlar "kış uykusu tedavisi" diye anılan klorpromazinin ortaya çıkışı, bu bakımdan dönüm noktası kabul edilir. Klorpromazin sayesinde heyecanlı, zahmetli hastalar sessizleşiyor, hareketsizleşiyordu. Önceleri bu ilaçların birçoğu somut alternatifler olarak değil, psikoterapinin başlaması için kullanılan araçlar olarak görülmüş olsa da, artık altta yatan köklü sorunların belirlenmesinden ziyade, davranış yüzeyinin değiştirilmesi üzerinde duruluyordu.

Psikiyatride ilaç tedavisi konusunda etkili eleştiriler getirilmiştir, burada bu argümanların ayrıntısına girmek istemiyorum. Birçok nöroleptik ilacın ciddi ve kalıcı yan etkileri olduğunu belirtmekle yetinebiliriz; sadece birkaçını sayarsak: uysallık, uyuşukluk, şeker hastalığı, Parkinson tarzı belirtiler, diş hastalıkları, kilo alma, aşırı tükürük salgılama ve konuşmada sorunlar. Üstelik hastaların – üçte ikiye varan – büyük bir kısmında bu ilaçların işe yaramadığı ve bunları kullananlarda nüksetme ve yeniden hastaneye yatma oranının kullanmayanlardan daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Antipsikotik ilaçların düzenli alınması durumunda yaşam süresinin yirmi beş yıl kısalması gibi bir tehlike bulunduğunu savunan eleştirmenler de

olmuştur – intihar yüzünden değil, temelde dolaşım sistemi ve metabolizmaya bağlı sorunlar yüzünden.

Bu noktada, antipsikotik ilaçların bu yan etkilerinin - var oldukları kabul edildiğinde- genelde olumsuz görüldüğünü hatırlatmak gerekiyor. Uysallık, uyuşukluk ve bilişsel süreçlerdeki genel körelme, daha iyiye giden yolda ödenmesi gereken bedeller sayılıyor. Oysa bu özellikler yirminci yüzyıl başlarında ilaç tedavisinin *hedefleri* olarak anlaşılıyordu. İnsülin koması tedavisinden metrazol iğnesine ve elektroşoka kadar uzanan uzun bir tıbbi müdahale geleneğinde, beynin "üst düzey işlevleri"nin yok edilmesi ya da ciddi hasar görmesi amaçlanıyordu. Ne de olsa psikoz semptomlarından bu üst düzey işlevler sorumluydu. 1940'ların başında bir psikiyatristin dediği gibi, tedavinin amacı "beyni alt etmek" ve "hafızayı sakatlamak" olmalıydı.

Nitekim elektroşokun gelişimindeki "evreka anı", mezbahanın birinde hayvanların tüm vücutlarından akım geçirmekle meşgul olan Ugo Cerletti'nin, sadece kafadan geçen akımın hayvanları sersemlettiğini görmesiyle ortaya çıkmıştı. Beynin körelmesi yan etki değil, amaçtı: şok tedavisi, "İsviçre yapımı bir saati tekmelemekten" farksızdı. Hem semptomları yatıştırıyor, hem de daha sessiz ve uysal kıldığı hastalarla baş etmeyi de kolaylaştırıyordu. Mesela Metrazol duygusal derinliği ortadan kaldırıyor, kişisel temastan uzak durma eğilimi yaratıyor, kendini gözlemleme yetisini azaltıyor gibiydi: Kurt Eissler'in belirttiği gibi, hastanın toplumdan daha çok kabul gören bir birey haline gelmesini sağlayacak özelliklerdi bunlar.

İlaçların yaygınlaştığı dönemde yazan psikiyatristlerin birçoğu, bugün de en az o zamanki kadar keskin görünen bir gözlemde daha bulunmuştur. Psikotik öznelerle yapılan psikoterapi genellikle uzun, zor ve meşakkatlidir, daha alışık olduğumuz tıbbi tedavilerde bulabileceğimiz türde tatminler içermez. Ancak yıllarca süren bir çalışmanın ardından dönüp bakıldığında değişim izleri görebileceğiniz bir hastadansa, tıbbi bir müdahale sayesinde gözle görülür şekilde iyiye giden bir hastanız olması daha hoş olsa gerektir. Üstüne üstlük, şizofreni teşhisi konulan birçok hastada iyileşme

görülmemesi, doktorlarda bir parça antipati de yaratıyor olamaz mı?. Bu durumda, beyni uyuşturan o ilaç tedavileri – tıpkı öncülleri olan insülin koması ve şok tedavisi gibi – bilinçdışı bir misilleme yöntemi olarak görülebilir: hastaya gösterilen o bilinçli ilgi ve alakanın ötesinde, acizlik ve hüsran duygusu yatmaktadır. Bu tedaviler, belli bir düzeyde, iyileşmemenin cezası olmuştur. Gérard Pommier'nin dikkat çektiği gibi, günümüzde ilaç etiketlerinde "antipsikoz" değil de, "anti-psikotik" yazıyor olması tesadüf müdür acaba – sanki psikotik kişinin kendisi ortadan kaldırılmalıymış gibi?

Bu boyut, ilaçların etkinliğini de artırabilir şüphesiz. Kadının biri, "tüm dünyanın kendisine karşı" olduğunu hissetmeye başlar: sokaktaki insanlar tarafından gözetleniyor, hakkında kumpaslar kuruluyor, radyo ve televizyonda ondan bahsediliyordur. Bundan iki yıl önce kendinden çok yaşlı bir adamla, yirmi beş yıl boyunca ailesi için mürebbiyelik yaptığı varlıklı bir antikacıyla evlenmiştir. Toplumsal ve ekonomik yönden yukarılara çıkmasını sağlayan bu evlilik, yeni kocasının ailesi ve çocukları tarafından da sıcak karşılanmış gibidir. Kocasının hazırladığı, kendi adına gönderilmiş bir çekin eline geçmesiyle birlikte psikoz tetiklenir. Yeni durumundan çıkar sağladığını, ne kadar cömert ve anlayışlı olsalar dahi çocukların hakkını yediğini hisseder. Bu suçluluk duygusu, yansıtma yoluyla hemen eziyet hissine dönüşmüş gibidir. Uygulanan elektroşok tedavisi ciddi bir iyileşme getirir, peşinden de sevecen ve "normal" bir aile hayatı gelir. Burada mutlu son ile tedavinin doğası arasında bir ilişki görmemek güçtür: maruz kaldığı elektroşokları, işlediği suça uygun bir ceza olarak yaşamış olması çok muhtemeldir.

Elektroşok ve metrazol gibi fiziksel tedaviler üzerine yapılmış eski çalışmaların birçoğunda, tedavi etkisi ile hasta ve doktorun bu tedavilere atfettikleri anlam arasında güçlü bir bağ bulunduğu ortaya çıkmıştır. Kullanılan yöntemler son derece farklı olmasına rağmen, "alınan sonuçlar" şaşırtıcı derecede yakındır ve yöntemin rutin bir şekilde mi, yoksa terapistin çok şey beklediği bir düzen içinde mi uygulandığına göre değişir. Bu eski araştırmalardan çıkan en önemli derslerden biri, çoğu zaman unutulmaktadır: Muhtelif şok

tedavilerinin beden üzerindeki etkileri ile *duygusal* bir şokun doğurduğu etkiler hemen hemen aynıdır. Demek ki asıl önemli olan, uygulanan fiziksel işlemlerin ayrıntısı değil, bunun hasta üzerindeki etkisi, onun için ne anlam ifade ettiğidir.. Manfred Bleuler'in işaret ettiği bir çalışmada, bir uzvun kesilmesinin de en az lobotomi kadar "iyi" etkileri olabildiği belirtilmiştir.

Aynı ilkenin günümüzde de işlerlikte olduğundan şüphe etmemizi gerektirecek pek bir neden bulunmuyor. İlaçlar herhangi bir zan-manda herhangi biri tarafından alınmıyor, hasta üzerinde etkisi olacak etkileşimlerin bir parçasını oluşturuyorlar. İlaçların işe yaradığını söylediğimizde pek bir şey demiş olmuyoruz, zira tam olarak ne yaptıkları fazlasıyla değişiyor. Buradaki başarı hikâyelerinin, bilimsel ilerlemeden ziyade halkla ilişkilerle ilgili olması daha muhtemel. Tuhaftır, ilk kuşak antipsikotik ilaçların hiçbiri belli hedeflere yönelmiş araştırmalarla ortaya çıkmamıştır. Hepsi de tesadüfi buluşlardan doğmuştur: klorpromazin anestezi esnasında sakinleştirici olarak, rezerpin yüksek tansiyon tedavisinde, iproniazid tüberküloz tedavisinde öfori yaratmak amacıyla, lityum ürat (*urate salt of lithium*) ise deney hayvanlarını yatıştırılmak için kullanılıyordu.

Bu maddelerin yatıştırıcı, köreltici etkilerini fark eden klinisyenler, onları "antipsikotik" olarak kullanılabileceklerini düşünmeye başlamıştır. Hissizleştirici özellikleri daha sonra "şifa" ve "tedavi" retoriği içinde pazarlanacaktır. Tarihçiler, ilaç şirketlerinin halkla ilişkiler ayağının, ilaçları nasıl kimyasal baskılayıcılar olmaktan çıkarıp hedefi şaşırmayan şifa vericiler haline getirdiğini göstermiştir. Mesaj açıktır: psikiyatristlerin onca yıldır aç susuz beklediği deva nihayet bulunmuştur.

Buna daha önceki tedavilere ilişkin işimize gelen bir hafıza kaybı eşlik etti. Oysa akıl hastalığı konusunda, arkasında bilimsel desteğiyle birlikte meslekten olanlara ve kamuya arzedilen "şifalar" hiç eksik olmamıştı. Doktorlar ışığı görmelerini sağlayan 1950'lerin ilaçları ortaya çıkıncaya değin, yaptıklarının doğru olduğundan hiç şüphe etmemişlerdir. 1930'ların sonlarından itibaren insülin koması tedavisinin işe yaradığından, daha sonra da metrazolun sıhhate giden

yol olduğundan kesinkes emin olan birçok psikiyatrist olmuştur. Klorpromazinin yarattığı mucize, önceki tedavilerden çok daha iyi olmasından değil, halkla ilişkiler alanında çalışan şirketlerin artık çok daha profesyonelleşmiş olmasından kaynaklanıyordu. Hikâye yazmak artık geniş kadrolu, büyük çaplı bir iş haline gelmişti.

Halkla ilişkiler, ilaçların getirdiği toplumsal değişimlerin tarihini de yeniden yazmaya çalıştı. Psikotik insanların artık hayatlarına hastane dışında devam edebildiğini, psikozun geçtiğimiz kırk yıl içinde hastane çatısı altından çıkmasının arkasında yeni ilaçların getirdiği tıbbi desteğin yattığını duyuyoruz. Bir yorumcunun ifadesiyle, yeni ilaçlar, "akıl hastalarının birçoğunun kendi ortamlarında başarıyla ve süratle tedavi edilmesini ve toplum içinde yeniden yararlı bir yer edinmesini sağlamıştır." Ne var ki tarihçiler, hastaneden uzaklaşma yönündeki gelişmenin yeni ilaç tedavilerine bağlı bir sonuçtan ibaret olmadığını göstermişlerdir. 1954'ten, yani klorpromazinin ortaya çıkmasından çok önce, toplumsal ve topluluk psikiyatrisinde meydana gelen değişimlerle, söz gelimi açık erişim politikalarıyla birlikte, akıl hastanelerindeki yataklar boşalmaya başlamıştı zaten.

Birleşik Devletler'de, 1960'larda yürürlüğe giren yeni Medicaid ve Medicare yasalarıyla birlikte alternatif bakım imkânları için devlet desteği sağlanmasının ardından, akıl hastaneleri hastaları huzurevlerine göndermeye başlamıştır. Sosyal yardım mevzuatında maluliyet tazminatı da sağlanmış, bu sayede hastaneler birçok hastayı daha taburcu edip misafirhanelere ve sosyal yardım pansiyonlarına sevketmiştir. Bütün bunlar klorpromazinin ve ilk nöroleptiklerin ortaya çıkışından bir on yıl sonra meydana gelmiştir, bu da aralarında sık sık kurulan neden-sonuç bağını zayıflatmaktadır. 1960'ların ortalarından sonlarına uzanan dönemde toplum içine gönderilen hasta sayısı gitgide artarken, hapishaneye veya sokaklara düşen psikotik öznelerin sayısında da artış gözlenmiştir. Hastanelerle kıyaslandığında bu seçenek daha mı iyi olmuştur sahiden? Üstelik klorpromazinin ve peşinden gelen ilaçların etkileri keşfedilmiş olmasına rağmen, günümüzde psikoz teşhisi konulanların sayısı beş kat artmış durumdadır.

1960’larda ilaç mevzuatında da önemli değişiklikler görülür: her ilacın etken maddelerinin, istenilen neticelerin ve bu neticelere ulaşılması için gereken kullanım süresinin belirtilmesi şartı getirilir. Yeni bir tür yüzeysel hedefleme anlamına gelir bu. İlaçlar pahalı testlerden geçip, plasebodan daha etkili olduklarını ve aynı hedef grubuna giren hastalar için kullanılan diğer ilaçlardan daha iyi iş gördüklerini kanıtlamak zorundadır. Keza iyileştirdikleri iddia edilen hastalıkların sınırlarının da iyice çizilmesi gerekecektir. Tarihçiler, böyle bir ortamda ortaya çıkan yeni tanı kategorilerinin büyük ölçüde ilaç sanayiinin ürünü olduğu konusunda hemfikirdir. Her yeni kategori beraberinde yeni bir ilaç tedavisi getirmiş, piyasada yeni nişler yaratılmıştır.

Bu kayma, tarihçilerin esrarengiz bir şekilde öngörmüş olduğu çarpıcı bir sonuç doğurmuştur. İlaçlar psikozun aksaklık yaratan, gözle görülür belirtileri üzerinde iş görürken, zamanla, ilaçla tedavi edilmesi beklenen “hastalığın” kendisi de, ilaçların etkileri bakımından tanımlanır hale gelmiştir. Artık ilaç hastalığın kilidini açan anahtar olarak görüleceğine, hastalık o anahtara uyan herhangi bir şey olarak tanımlanıyor – Külkedisi’nin ayakkabısı misali. Hastalarımdan bir tanesi yakınlarda bir psikiyatriste görünmek zorunda kalmış ve muayene sonunda tanıyı sormuş. Psikiyatrist, ilaçlara nasıl yanıt vereceğini görmek gerektiğini söylemiş. Tarihçilerin öngördüğü şey tam da buydu işte. Antropolog Andrew Lakoff’un belirttiği gibi, “Bu bir bipolar bozukluk vakası mı, yoksa şizofreni mi?” diye sormak yerine, “Lityuma mı yoksa olanzapine mi yanıt veren bir profil?” diye soruluyor. İlaçlar hastalığı tanımlar hale geldi: artık hastalığa uyacak bir ilaç bulmaktansa, ilaca uyacak bir hastalık bulmakla meşgulüz.

İlaçlar üzerinde odaklanma ve ilaçların neyin hastalık olarak görüldüğünü belirleme gücü, araştırmaların istikametini tam da ilaçların etki ettiğini görebildiğimiz semptomlara çevirmiştir. Bu da eski psikiyatristleri yakından ilgilendiren o suskun delilik türlerinin ihmal edilmesi demektir, zira o tür vakaların çoğunda patırtı çıkaran semptomlar görülmez, ilaç tedavisi gerekmez. Bugün çoğu klinisyen,

eski psikiyatristlerin – ve günümüz Lacancılarının – tetiklenmemiş psikoz olarak gördüğü vakalara psikoz teşhisi koymuyor, çünkü krndilerine psikozu başka bir şey olarak görmeleri öğretilmiştir: gözle görülür tepkilerle bağlantılı, sınırlı bir dizi fenomen olarak.

Bu şekilde, tanı kategorilerinin beyin kimyasına ilişkin biyoloji temelli problemler olarak yeniden belirlenmesiyle birlikte, Gaupp ve diğer Kıta psikiyatristlerini öylesine hayrete düşürmüş olan ketum paranoyalar büyük ölçüde unutulmuştur. İlaçların görünüşteki başarısı, psikozda ilaç tedavisi olmadan gerçekleşebilen değişim ve gelişimlere, telafi mekanizmalarına duyulan ilginin kaybolmasına yol açmıştır. Eski klinisyenlerin yirmi-otuz yıllık çalışmalarının yerini kısa dönemli çalışmalar almış, böylece insanların psikoz karşısında kendi kendilerine zamanla ne gibi çözümler ve dengelemeler geliştirebildiğini görme fırsatı azalmış, yeni tehlikeler doğmuştur.

İnsanların zihinsel becerilerini körleştiren ilaç tedavileri, psikotik öznenin delilik deneyimine karşı kendi kendine savunma yaratma kabiliyetini tehlikeye atar. Psikozun bir inşa ve yaratım çalışması içerdiğini fark ettiğimizde, bu çalışmanın uzun süreli ilaç kullanımı yüzünden telafisi olmayan bir zarar görmesi riskinin gerçek ve ciddi olduğunu anlayabiliriz. Nitekim geçtiğimiz kırk küsur yılda, düzelen hasta sayısında kademeli bir azalma olduğuna dikkat çeken çalışmalar mevcuttur; psikesi uyuşturulan hastalarda, sahici ve dayanıklı dengelenme süreçlerinin önü kesiliyor gibidir. Psikoza ilişkin kamusal algıda, antipsikotik ilaçların yan etkilerinin – aşırı tükürük salgılama, hareketlerde sarsaklık, aşırı uyuşukluk – psikozun kendisinin birincil belirtileri sanılması da cabasıdır.

İlaçların görünüşteki başarısı, kişinin ilaç tedavisi olmadan iyileşmesini sağlayan süreçler üzerindeki vurgunun kaybolmasına yardımcı olmuştur. İnsanların zaman içinde belli bir denge bulmasını sağlayan yollar üzerine çalışmalar giderek azalmıştır. Deliliğin tıbbi müdahale ve ilaçlara bağlı şekilde kavranması ve ulusal sağlık hizmetlerinin idari ve bürokratik bir doğrultuda gelişmesiyle birlikte, delilik ilaçla tedavi edilen tıbbi bir sorundan ibaret görülmeye başlamıştır. Psikotik özneler için tedavi ortamları yaratmayı

amaçlayan açık fikirli, ilerici projelere yapılan yatırımlar adım adım geri çekilmiştir. Psikiyatristle hasta arasındaki irtibat saatleri de son derece azalmış olması ise psikoz teorisi ve tedavisi için yıkıcı sonuçlar doğuracak bir gelişmedir. Bugün birçok ülkede hasta başına düşen irtibat süresi utanç verici düzeylerde, bazen yılda ortalama bir ila bir buçuk saat arasındadır.

Tıbbi psikoz görüşünün nasıl hakim olduğunun güzel bir örneği: 2008 yılına kadar, Amerikan Psikiyatri Birliği'nin internet sitesinde bir hastanın bilgisayarlı beyin tomografisi görüntülerini inceleyen, çoğu beyaz önlük veya ameliyat önlüğü içinde psikiyatrist fotoğrafları görmek mümkündü. Birçoklarının hayalini kurduğu yüce bilimsel psikiyatriydi bu: hasta, psikiyatristlerin profesyonel bakışının nesnesine, bir beyne indirgenmişti. Gelgelelim, Richard Bentall'un dikkat çektiği gibi, hastalarla hiçbir fiziksel temasa girmeyen bir doktorun beyaz önlük giymesinin pek bir işe yaramayacağı bir yana, tarihte sadece prefrontal lobotomi operasyonları gerçekleştiren psikiyatristler ameliyat önlüğü giymişti – ki bu da "bu mesleğin hızla unutmaya çalıştığı bir operasyondu."

~

1970'lerin sonuna gelindiğinde, delilik gitgide gözle görülür semptomlarına, ilaçların hedef aldığı semptomlara eşitlenir olmuştu. Görünürlük üstünde durulması, bir yığın değer yargısı ve önyargının da işe karışması demektir haliyle. Yirminci yüzyıl başlarında Pierre Janet, yoksul görünen bir hastaya oranla varlıklı bir hastaya daha "yumuşak" bir tanı konulduğuna işaret etmişti; günümüzde de, iyi bilinen bir dizi deneyde, tuhaf düşüncelerden yakınan iyi giyimli, belagatli insanların, birebir aynı semptomlardan yakınan, kılıksız ve kötü konuşanlara oranla daha sık "ayrıksı" olarak nitelendiği ortaya çıkmıştır. İkinci grupta olanlara şizofreni tanısı konulması, hastaneye yatırılıp ilaç tedavisine başlatılmaları ihtimali daha yüksektir.

David Rosenhan ünlü araştırmasında, "aklı başında" sekiz kişiden – üç psikolog, bir çocuk doktoru, bir psikiyatrist, bir ressam, bir ev

kadını ve psikoloji profesörü olan Rosenhan'in kendisi – on iki farklı Amerikan hastanesine yatırılmak için uğraşmalarını istemiştir. Hiçbirinin herhangi bir şikâyeti yoktur, fakat yatırılmak için uğraşırken, "Boş", "Kof" ve "Güm" diyen sesler duyduklarından şikâyet etmeleri söylenir. Ardından, hastaneye yatırılacak olurlarsa, her zamanki gibi davranacak, sesler duyduklarından bir daha bahsetmeyeceklerdir. İşler umulduğundan daha kolay yürür. Biri hariç hepsi "şizofreni" tanısıyla yatırılır, hastanede bir hafta ila iki ay arasında değişen bir süre kaldıktan sonra "hafifleyen şizofreni" teşhisiyle taburcu edilir. Hepsine yaklaşık 2100 adet çeşit çeşit hap yazılmıştır. İlginç bir şekilde, hastane personeli bunların "sahte hastalar" olduğunu hiç fark etmezken, diğer hastalar sık sık kuşkulanmış, hatta hastalardan biri "Deli değilsin sen. Gazetecisin," demiştir.

Bu ilk bulguları aktaran Rosenhan sonrasında, önemli bir araştırma ve eğitim hastanesinde çalışan personele önümüzdeki üç ay içinde aynı deneyi tekrarlayacağını söyler. Personelden, bir olasılık ölçeğine göre, hastaneye yatırılanların sahte hastalar olma ihtimalini belirlemeleri istenir. Çalışanların bir veya daha fazlası tarafından sahte addedilen hastaların sayısı seksen üç olur. Oysa çifte blöf yapan Rosenhan, hastaneye tek bir kişi bile göndermemişti. Buna rağmen tanılar konmuş, şüpheli hastalar saptanmıştıkonul. Bu çalışma, akıl rahatsızlığının ne kadar ciddi bir konu olduğunu yadsımaksızın, aklı başında olanlar ile olmayanların rahatlıkla ayırt edilebildiği varsayımını zora sokmuştur.

Janet'nin dikkat çektiği gibi, ekonomik durum bağlamında görülen farklı yaklaşım, kültürlerarası düzlemde de görülmektedir. Bir hastanın filme alınmış görüntüleri Amerikalı ve İngiliz psikiyatristlere gösterildiğinde ortaya bambaşka teşhisler çıkmıştı. Amerikalıların şizofreni tanısı koyma olasılığı İngiliz meslektaşlarından iki kat fazlaydı. 1960'lar ve 1970'lerde gerçekleştirilen bir dizi araştırma da aynı sonuçları vermiştir. Hafif kaygı ve bunalım belirtilerinden ve oyuncu olma hayallerinin boşa çıkmasından şikâyetçi olan genç bir kadına ait görüntülere, Amerikalı psikiyatristlerin üçte birinden

şizofreni tanısı gelmiş, İngilizler ise tek bir kez bile bu terimi kulnmamış, “duygusal dengesizlik” gibi terimleri tercih etmişlerdir. Amerikalılara oranla İngilizlerin patoloji tanısında bulunma olasılığı genelde daha düşüktü, ama bir istisnayla: manik depresyon teşhisi çok daha sıktı. Ağzından pipo düşmeyen, soğukkanlı İngiliz psikiyatristlerin, Stendhal’in deyimiyle bu “münzevi millete” özgü mesafeli olma ve hafife alma adabına aykırı davranıp hararetle dertlerini anlatmaya çalışan hastalara bu teşhisi koyup durduklarını hayal ediyor insan.

Farklı kültür ve geleneklerin başka türlü teşhis koyduğu belliydi. Psikiyatrik kategoriler henüz küreselleşmemişti. Bu farklar kamuya duyuruldukça, yeni ilaç mevzuatından gelen ivmeyle de birlikte, ruh sağlığı teşhisinde tümüyle “nesnel” bir sistem bulma arayışı daha da güçlendi. Piyasaların belli coğrafi bölgelerle sınırlı kalmaması için yeni klinik kategorilerin uluslararası olması gerekiyordu: dünyanın farklı yerlerinde aynı belirtilerden aynı tanılar çıkmalıydı. Yüzeysel belirtilerin – tavır ve davranışlar ve hatta kılık kıyafet gibi, dışarıdan bakıp sınıflandırılabilen ve güya araştırmacının önyargılarını aşmasına elverişli özelliklerin – esas alınması, psikiyatrinin yaptığı işi büyük ölçüde yeni baştan tanımlamaya yol açıyordu. Dışsal belirtilere odaklanılması bireyin kendi deneyiminin gözden düşmesi anlamına gelir: önemli olan hangi belirtilerin görüldüğüdür; bireyin bu belirtileri nasıl işlediği, bunlarla ne yaptığı, yaşadıklarına nasıl anlam verdiği – ya da veremediği – değil.

Buradan doğan *DSM* [*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı] sınıflandırma sistemi, yüzey ve görünürlük üzerindeki vurguyu pekiştirmiştir. Her yeni basımı yüzbinler satan bu ders kitabı, psikiyatri pratiği ve tıp eğitimi konusunda dünya çapında muazzam bir etkiye sahiptir. Birçoklarının altın ayarı gibi gördüğü kitapta ruhsal rahatsızlıklar sıralanmakta, nasıl teşhis edilecekleri açıklanmaktadır. Rahatsızlıklar çoğunlukla davranış bakımından tanımlanır, klinik kategorilerin tanımı için hayatlarımızın gözle görülür, dışsal boyutları kullanılır. Örneğin heyecanlı ve utangaç

biriyseniz, bu durum altta yatan ve keşfedilmesi gereken bir klinik kategorinin belirtisi olarak görülmeyip başlı başına bir klinik kategori halini almaktadır: sosyal fobi.

DSM her bir "akıl hastalığı" için gözle görülürbir dizi semptom sıralar; bunların diyelim ki on tanesinden beş ya da altısına sahipseniz, teşhisiniz kondu demektir. Mesela şizoid kişilik bozukluğunu tanımlayan özellikler listesinde yer alan belirtilerden biri, "mürekkep lekeli giysiler giymektir". Kimilerinin tedavi ve sigorta ödemeleri almasına kapı açarken, diğerlerinin zorla hastaneye yatırılmasına neden olan bir tanı sisteminin parçası olduğunu fark ettiğimizde, davranışlarla ilgili bu dışsal tanımın saçmalığı kaygı verici bir hal alıyor. İlerde göreceğimiz gibi, insanların tanımlanmasında dışsal davranış özelliklerinin esas alan bu vurgunun kendisi psikoz belirtisi olabilir.

Psişik nedenselliğin çok parçalı ve karmaşık olduğu düşüncesi, hatta iç dünya fikri bile kaybolmaktadır. *DSM* için sadece iki tür neden mevcuttur: biyolojik neden ve strese bağlı neden. Yeni tanılar, ancak önemli bir süre geçtikten sonra doğru dürüst saptanabilecek gözle görülür olmayan yapılarla ilgilenmeden , bakıp hızla sınıflandırılabilen yüzeysel belirtilere dayanarak oluşturulmaktadır. Amerikalı bir psikiyatristin ifadesiyle, kapsamı gitgide genişleyen *DSM* sistemini kullanmak, Şükran Günü'nde hindi doğrarken hayvanın kemik yapısını değil de, tüylerini gözetmeye benzemektedir.

Bu tersine dönüşte tuhaf bir ironi vardı. Delilik üzerine popüler yaklaşımlarda, anlamsız davranışlar öne çıkmaktaydı: bir sohbet esnasında söylenen garip sözler, hezeyanlı fikirler, duygu tonundaki ani değişimler gibi. Bu bakış açısı deliliği alışılagelmiş davranış beklentilerine ters düşmesiyle tanımlıyordu, yani anlam verilebilirlikten uzak kalmasıyla. Dolayısıyla, deliliği incelemeye anlam meselesinden başlamak gerektiğini düşünmek makuldü Oysa semptom-temelli yeni paradigmada, anlama ve psikotik öznenin iç yaşantısına gitgide daha öz önem verilmektedir. Şizofreniyi konu alan MEDLINE yayınları üzerine yakın tarihli bir araştırma, bu makalelerin sadece yüzde 0,17'sinde hastanın öznel deneyimiyle ilişki

kurulduğunu göstermiştir.

DSM'in etkisi muazzam olmuştur; psikiyatride aşınmaya uğrayan en önemli değer de, semptom ile yapı arasındaki ayrımın çöküşüdür herhalde. Tik, uykusuzluk, fobi, yeme bozukluğu – bunlar herkeste olabilir, ama hayatlarında nasıl bir yer tuttuğunun dikkatle incelenmesi gerekir. Mesela yemeden içmeden kesilmiş bir gencin, sınıf arkadaşıyla ilgili romantik hayaller kurduğunu öğrenebiliriz: ne kadar ince olursa, o kadar çekici olacağını düşünüyor olabilir. Ama başka bir vakada, belki de yemeğin zehirli olduğuna inandığı için ya da vücudunu doldurulması mümkün olmayan bir delik olarak gördüğü için yemek yemeyi reddediyordur. Bu vakalara aynı tedaviyi uygulamak yanlış olur; keza diyelim ki anoreksi tanısı koymanın hiç mi hiç faydası yoktur, zira yüzeydeki belirtileri – beslenmenin reddedilmesi – semptom olarak anlamak yerine rahatsızlıkla bir tutmuş oluruz. *DSM* öncesi sistemde anoreksi, kendi başına bir kategori değildi, altta yatan bir tanı kategorisinin belirtilerinden biri olarak görülüyordu.

Yüzeydeki davranışların rahatsızlıklarla özdeşleştirilmesi, yüzey ile derinlik arasındaki ayrımı ortadan kaldırır ve haliyle gitgide daha çok kategori doğmasına sebep olur: insanlık durumunun her yönü artık bir rahatsızlık haline gelebilir. Diğer taraftan, yüzeyde uyumlu giden davranış altta yatan ciddi bir sorunu gizliyor olabilir. Harold Shipman'ı düşünün mesela. 250'den fazla cinayet işlemiş, ama yıllarca saygın bir genel pratisyen hekim olarak görev yapıp hizmet ettiği insanların takdirini kazanmıştı. Yerel derneklerde aktif rol üstleniyor, yaşadığı bölgede düzenlenen mesleki gelişim faaliyetlerinin hiçbirini kaçırmıyordu. Tıp alanındaki en güncel araştırmalardan haberdardı, tutulan ve yoğun çalışan bir muayenehane işletiyordu. Nazik ve düşünceli bir insan, mükemmel bir dinleyiciydi. Fakat bir yandan da pek çok hastasını özenle öldürmekteydi. Psikiyatristler tarafından muayene edilirken, bariz "akıl hastalığı" emarelerinden hiçbirini göstermemişti.

Sırf bu sonucun abukluğu, ruh sağlığı teşhisinde *DSM* sisteminin tümüyle raydan çıkmış olduğunu fark etmemizi sağlamalıdır.

Shipman'da filmlerde gördüğümüz, anaakım psikiyatri el kitaplarında sıralanan bariz delilik belirtilerinden hiçbirinin bulunmaması, deli olmadığı anlamına gelmez. Hatta Shipman'daki psikozu kesin olarak belirlemek ve cinayetleri neyin tetiklemiş olabileceği hakkında fikir oluşturmak için, tam da daha önceki psikiyatri geleneğinin odaklandığı, ketumluğunu incelediği türdeki delilikten yardım alabiliriz. İlerde göreceğimiz gibi, asıl önemli olan, psikotik öznenin yaşadıkları üzerine söylediklerinin mantığını açığa çıkarmaktır.

Burada tanı, dışsal davranışa ve yüzeydeki özelliklere değil, bunların nasıl dile geldiklerine bağlıdır. Katolik kültürü içinde yetişmiş bir genç, bir sabah kilisede Bakire Meryem'i görmüş olabilir, ama kendi başına hiçbir şey söylemez bu. Hakiki bir halüsinasyonun olup olmadığı, Esquirol'un belirttiği gibi, bu görüntünün nasıl yorumlandığına, kişinin söyleminde ne gibi bir anlam taşıdığına bağlıdır: ona gönderilmiş bir işaret mi, yoksa uykusuz bir gecenin ya da kafa karışıklığının doğurduğu, öylesine bir şey mi?

Bu gerçeği fark ettiğimizde, delilik artık dikkat çekici, dışsal belirtilere indirgenebilir olmaktan çıkar. Delilik halinde düşünce düzensiz değildir, bilakis "aklı başında" olanlarda bulunmayan bir titizlik içinde sürdürülür. Tanı, davranışların dışarıdan tasnifi yoluyla değil, o kişinin hayatında olup bitenler hakkında neler söylediğini dinleyerek, konuşurken kendini yerleştirdiği konumu ve geliştirdiği mantığı ciddiye alarak konulabilir ancak. Bu gelenekte normallik ile delilik, karşı karşıya olmaktan ziyade iç içedir. Peki delilik nedir o zaman? Tanımlamak için hangi kavramlara ihtiyacımız vardır? Normalliğin karşısına konulabilir değilse, deliliğin zıt kutbu nedir peki?

2. Temeller

Daha ileri gitmek için temel psikanalitik fikirlerden bazılarını ortaya koymamız gerekiyor. Bu fikirler sayesinde psikozun ayırıcı yanlarını incelemeye geçebileceğiz: ne olduğunu, nereden geldiğini ve ne gibi biçimler alabileceğini. En kolayı, savunma mefhumundan başlamak olur. 1890'lardaki ilk yazılarında Freud insan ıstırabının çoğu bakımdan, rahatsız edici düşünce ya da imgelere karşı kendimizi nasıl savunduğumuzla bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Sarsıcı bir olay yaşadığımızda ya da tatsız bir düşünceye kapıldığımızda, bu konuda bir şeyler yapma eğiliminde oluruz. Bu olay veya düşünceyi bilincimizde, yani bizi etkilemeye devam edeceği bir yerde tutamaz, dönüştürmeye çalışırız. Bunun en açık yolu, olup bitenleri tamamen unutmaktır. Hatırlamaya tahammül edemediğimiz şeye amnezi uygularız. Herkes günlük hayattan aşinadır buna, yaşanan bir üzüntü veya tartışma hızla hafızadan silinebilir.

Olağan atışmalar çoğunlukla bir parça gayretle hatırlanabilirken, Freud daha temelde yatan travmalar ve rahatsız edici düşünce çizgileri söz konusu olduğunda, bunlara erişimin hiç de kolay olmadığına inanıyordu. Bunlar öylesine derine gömülüdür ki, aradığımızda uysalca kendilerini göstermezler. Fakat ipucu bırakırlar: unutulan anının yerine bir semptom ortaya çıkar, geri dönüp duran bir hayalet misali. Bu bir fobi, tik, başağrısı, takıntılı bir düşünce, bir felç yahut hayatımıza karışan başka tür bir zihinsel ya da fiziksel müdahale olabilir. Semptom çoğu zaman tıbben açıklanabilir değildir; canımızı sıkar, ama nedeni konusunda bilincinde olduğumuz hiçbir bilgi yoktur.

Freud'un verdiği örneklerden birinde hastası Emma, mağazaya tek başına girme fobisinden şikâyetçiydi. Bunu on iki yaşından kalan bir

hatırayla ilişkilendiriyordu: Bir mağazaya girdiğinde, iki satıcının birlikte gülüştüğünü görmüştü. Dehşet içinde dışarı fırladı; adamların kendi üstündeki kıyafetlere güldüğünü ve içlerinden birini cinsel açıdan çekici bulduğu fikrine kapılmıştı. Çok geçmeden, ilkini dönüştüren ikinci bir anı ortaya çıkar: Emma'nın sekiz yaşındayken iki defa gittiği bir şekerci dükkanı. İlk seferinde dükkan sahibi, kıyafetlerinin üstünden cinsel organına dokunmuş, buna rağmen dükkana bir kez daha gitmişti. İki sahneyi birbirine bağlayan Emma, daha yakın tarihli hatıradaki satıcıların gülüşünü gördüğünde, dükkan sahibinin yüzündeki sırıtışı anımsamış olduğunu fark etti. Dükkanlarda yalnız kalma korkusu yaşarken bunların hiçbiri aklında yoktu oysa, ta ki söz konusu hatıralar uyandırılıp birbirlerine bağlanıncaya kadar.

Dolayısıyla semptom, yani onun fobisi, Freud'la gerçekleştirilen analitik çalışmaya kadar hatırlanmamış olan bu travmatik sahnelerin anısına dikilmiş bir abide gibi iş görmüştür. Bu tür savunma – Freud'un deyimiyle bastırma" – nevrozun ayırıcı özelliğidir ve Freud birçoğumuzun bebeklik ve çocukluk dönemini hemen hiç hatırlamamasının sebebinin bu olduğuna inanır. Annemizden uzaklaştırılmamız ve bebeklikteki sevgi taleplerimizin karşılıksız kalması gibi trajik olaylar, hayatımızın ilk yıllarının üzerine bir amnezi perdesinin inmesine yol açar. Sahip olduğumuz tek tük, çoğunlukla eften püften, masum hatıralar da, arkasında doğrudan hatırlayamadığımız önemli ve sancılı deneyimler bulunan perdeler gibidir.

Freud'a göre tek savunma tarzı amnezi değildi. Bir bastırma daha vardı: yer değiştirmeyle [*displacement*] iş gören, bir olayın taşıdığı duygusal yükü ufak ve tesadüfi bir ayrıntıya kaydıran bir bastırma. Şekerci dükkanı örneğini ele alırsak, kişi olup biten her şeyi tamamen hatırlayabiliyor gibidir: dükkan sahibi, cinsel saldırı ve dükkandan kaçış tümüyle tarif edilir, fakat olup bitenin öneminden eser yoktur. Böyle bir durumda kişi, mesela kapıların doğru dürüst kapatılmadığı korkusuna kapılıp her gün saatlerce evdeki her kapının sıkı sıkıya kapatılmış olduğunu kontrol ediyor olabilir. Bu semptom – saplantılı

kapı kontrol etme ritüeli – ile herhangi bir hatıra gibi anlatılan o sahne arasında doğrudan bir bağ görünmez. Oysa olayın duygusal ve travmatik yükü, kapı ayrıntısına kaydırılmıştır; o kişinin malum dükkana girip çıkarken kullandığı kapının yankılanıyor olduğu da düşünülebilir.

Bu noktada, klinik açıdan önemli hatıraların tespiti genellikle zordur, zira düz bir ifadeyle, hiç de önemli bir şey olmamış gibi anlatılabilirler. Semptomu hatıralara bağlayan ipliklerin izini sürmek gerekir ve bu süreçte kişi söz konusu olayların gerçekleştikleri dönemde kendisi için ne anlama geldiklerinin farkına varabilir bazen. Doktorların her gün karşılaştığı bir şeydir bu: hastalarına belli bir fiziksel semptomun ortaya çıktığı dönemde önemli bir şey yaşayıp yaşamadıklarını sorduklarında. Olumsuz bir yanıtın ardından, o dönemde yaşanmış, ama kişinin düşüncelerinden uzak tuttuğu bir yas, bir ayrılık, yahut alakalı başka bir olayın açığa çıkması için ayrıntılı bir sorgulama gerekebilir.

Bastırmanın bu iki türü –amnezi yoluyla bastırma ile yer değiştirme yoluyla bastırma – nevrozun iki temel biçimini belirler: histeri ve saplantı. Günlük hayatın her yerindedir bunlar, ama saplantılı savunma tarzı o kadar dikkat çekmeyebilir, zira kişi bundan pek şikâyet etmez. Histerik semptomlar daha gürültücü olabilir ve tanıklık edecek birini – doktor, sevgili, aileden birileri veya arkadaşlar – ararlar. Histeri ve saplantılı nevrozda görülen semptomların özelliği, bunların soru sorma yolları olmasıdır – kişinin cinselliği ve varoluşuyla ilgili bir soru. Emma'nın dükkanlara tek başına girme fobisinin ötesinde, bir erkek için cinsel bir nesne olmanın ne demek olduğuna ilişkin bir soru yatıyor olabilir.

Bir hastam, daima kendisine ikircikli davranan erkeklerle ilişkiye giriyor olmaktan şikâyetçiydi: "Onlarla birlikteyken nerede durduğumu hiç bilmiyorum" demişti. Ama kendisinden hoşlandığı belli olan erkeklerden kaçıyordu hep. Bu semptomun, "Senin için neyim ben?" sorusunu sorup durmanın bir yolu olduğunu anladı; birlikte olduğu kişinin sevgisi apaçık ortada olduğunda sorulamayan bir soruydu bu. Cinselliğe veya varoluşa ilişkin ikilemlere hayatımız

içinde hazır bir çözüm bulunmadığında, epey bir zamanımızı bu soruları farklı yollardan sormaya harcayabiliriz. Hastamın bir ilişkiden diğerine hareketi, dişiliğine (*femininity*) ilişkin sorgulamayı sürdürmenin bir yoluydu. Sık sık, dişilik ya da erkekliğin bir kuşaktan diğerine aktarılmasında sorunlar olduğunu görürüz: anne kızına dişil bir kimlik bahşetmemekle yahut kendisi yeterince dişi olmamakla suçlanır; baba ise oğlunu yetişkinlik hayatına sokamamakla, kendi ideallerine ters düşmekle, vb.

Peki ya semptomların bir soru sorma değil de, bir çözüm dayatma yöntemi olduğu ortaya çıkarsa? Nevroz ile psikoz arasındaki en temel farklardan biri budur işte. Ernst Kretschmer'in aktardığı Helene Renner vakasında genç bir kadın, iş arkadaşından hoşlandığını hisseder. Katı bir ahlak anlayışı vardır ve bu cinsel itkilere karşı koyar. Düşüncelerini bastırmak için elinden geleni yaptığı için adamla birlikteyken son derece sakınımlı davransa da, ilgisinin karşılıklı olduğunu belli bir düzeyde hissetmiştir. Adam ofisteki diğer kızlarla konuşacak olduğunda canı yanmakta, karşı karşıya oturduğu adamın bakışına artık katlanamamaktadır; bu itme çekme karışımıyla uzun süre mücadele eder. Sonra daha önce yaşadığı bir şeyi düşünmeye başlar: şimdi evinde yaşadığı amcasının on iki yaşındayken zorla kendi yatağına girişini. Hiçbir şey olmamışsa da, hamile kalabileceğinden endişelenmiş ve kendini bu dayanılmaz düşünceyle paylamıştır. Şimdiki erotik arzularıyla birlikte, fena bir yaratık olduğuna ikna olmuştur.

Şehvet dolu görünüşünün insanlar tarafından fark edildiğini düşünmeye başlar ve hamile olabileceği fikri bir kez daha kendini dayatır. Halasına açılmak da kar etmez, hatta bunları açık bir pencere önünde konuşurlarken halası rahatsız olur. Bu noktada her şeyin bittiğini hisseder. Sokaktaki insanların kendisine baktığını düşünmekte, hamileliğine atıfta bulunan ifadeler duymaktadır artık. Hamile olmasının tüm doğa kanunlarına aykırı olduğunu bilmesine rağmen, uykusunda birilerinin ona meni aşılamış olup olamayacağısorusu aklına takılmıştır. İş yerindeki konuşmalarda da ondan bahsedilmeye başlanır: "Kötü kız", "Tam bir domuz!"

Polisin kendisini ve amcasını tutuklamak için eve gelmek üzere olduğundan korkmaya başlar. Gazetelerde işlediği günahlara anıştırmalar yapılıyor, her geçen gün hakkında daha fazlası açığa çıkıyor gibidir: “Bir süre sonra her şey benimle ilgili görünmeye başladı; öyle ki işittiğim sohbetlerde, okuduğum gazetelerde bana yönelik suçlamalardan başka hiçbir şey yoktu.” Eski işine ve doğup büyüdüğü yere dönmek bir düzelme getirir, fakat diğer insanlarla dip dibe çalışmak zorunda kaldığında işler tekrar kötüye gider. Günün birinde üzerine “1906” rakamı oyulmuş bir tuğla gördüğünde, bunun o genç adama tutulduğu tarihe gönderme yaptığını düşünür. Başka emarelerden yola çıkarak polisin düşüncelerini okumak için bir makine kurduğu, daha sonra da hissettiği cinsel itkilerin başka insanlar tarafından dayatıldığı sonucuna varır.

Emma vakasından çok farklı görünüyor bu vaka. Düşüncelerin cinsel muhtevası bastırılmış değil, daha ziyade başkalarına atfedilmiş durumdadır. Tüm dünya kendisi hakkında bir şeyler biliyor ve ahlaksız cinselliği yüzünden onu ayıplıyor gibidir. Tek başına bir dükkana girememe Emma için karanlıkken, Helene için kendi semptomu şeffaftır: Halka açık yerlerden uzak durmasının sebebi, hamile ve ahlakı düşük bir kadın olduğunun oradaki herkes tarafından biliniyor olmasıdır. Emma’da cinsel saldırıyla bağlantılı bilinçdışı bir hamilelik fikri bulunsaydı şayet, karında şişlik veya sırt ağrısı gibi hamile olmakla ilişkilendirdiği bir semptom gelişebilirdi. Ama hamilelik fikrinin kendisi bilince girmeyip, bastırılmış kalacaktı. Oysa Kretschmer’in psikotik hastasında, hamile olduğu fikri gün gibi, ayan beyan ortadaydı.

~

Nevroz ile psikoz arasındaki bu farkı nasıl açıklayabiliriz? Freud psikozda çok daha güçlü bir savunma mekanizması bulunduğuna inanıyordu; sanki o tatsız düşünce bilinçten öyle bir kuvvetle ayrılıyordu ki, dışarıdan geri dönüyordu. Bastırma hep kısmidir ne de olsa: arkasında semptomlar bırakır, bunlar da bastırılan malzemenin

izini sürmek için kullanılabilir. Oysa Freud'a göre psikozda çok daha köklü bir süreç söz konusuydu. Rahatsız edici fikir veya deneyimler sırf unutulmakla ya da duygusal yüklerini kaybetmekle kalmıyor, tümüyle imha ediliyorlardı. Kişi sanki bu fikirler hiç varolmamış ya da psişeden kovulmuş gibi davranıyordu. Freud'un 1894'te dediğine göre, "Ego uyumsuz fikri duygusuyla birlikte reddedip bu fikir sanki hiç ortaya çıkmamış gibi davranır. Fakat bunu başarıyla gerçekleştirdiği andan itibaren, özne psikozun içindedir."

Freud'a göre kilit nokta, rahatsız edici fikrin içeriği değil, onu reddetme ("Verwerfung", Lacan'ın tercümesiyle "dışarı-atma" [*foreclosure*]) mekanizmasıdır. Freud'un verdiği örneklerden birinde, komşularının, pansiyoner olarak konuk ettiği bir adamla arasındaki ilişkiye dair imalarda bulunduğu şeklinde paranoid fikirler geliştiren bir kadın vardır. Adamla aralarında cinsel bir sahne geçmiştir sahiden; sonradan bunu inkar etmiş, etrafındakilerin dedikodularından başka bir şey olmadığında ayak diremiştir. Freud'a göre, başlangıçtaki "kötü kadın" suçlamasının aslında kendi dışından geldiğini kabul ederek kendini bu suçlamadan esirgemişti: iç eleştiri artık dışarıdan geliyormuş gibi duyuluyordu. İçeriden gelen hükmü kabul etmek zorunda kalacakken, şimdi onu dışarıdan gelen bir şey olarak reddedebiliyordu.

Bu süreçte bir katıksızlık vardır. Nitekim kişinin reddettiği o düşüncelere aslında rahatsız edici veya tatsız dahi denemez, zira bunun için bir tür düşünme gerekir. Freud'a göre bunlar aslında düşünülebilir değildir; hiçbir zaman zihnimize doğru dürüst kaydedilmemiş gibidirler. Dolayısıyla, kişinin bu düşünceler için hiçbir sorumluluk üstlenememesi mümkündür: başkalarına atfedilmiş halde dışarıdan geri dönerler, o kadar. Henri Flournoy'un anlattığı bir vakada, altmışlarındaki bir kadın, Dr. C diye birinin kendisine kumpas kurduğuna ikna olmuştu. Adam onu takip etmek için casuslar gönderiyor ve yakınındayken "duyularına şoklar göndererek" (kadın algılıyordu bunları) doğrudan bedenine müdahalede bulunuyordu. Bu bedensel duyumsamalar adeta kendisine "büyü yapmış" adamın dışarıdan etkisinin sonucuydu. Aslında kadın bir yıl önce

damarlarındaki varisler sebebiyle bu doktor tarafından tedavi edilmişti ve o zaman sanki “her tarafımı alevler sarmış” gibi bir “sıcaklık, sanki birisi göğsümden ve sırtımdan sıkıyormuş gibi başıma doğru yükselen bir sıcaklık” hissettiğini anlatıyordu: “Hayatımda daha önce hiç böyle bir şey hissetmemiştim.” Doktora her göründüğünde bu fiziksel hissi, bu “sarsıntı”yı yaşar: “Bunu hissettiğimde, genç bir kadının böyle ansızın âşık olabileceğini düşünmüştüm.” O andan itibaren, adamın kendisini takip ettiğine, gözetlediğine ilişkin fikirlere kapılmaya başlar; oğlunun da, doktorun metresi olduğundan şüphelendiğini düşünür.

“Sıcaklık” ve bedensel hislere ilişkin tarifler açıkça erotik bir tepkiyi akla getirmektedir, fakat bunlar öznel olarak sahiplenilemediği için, sistematik bir şekilde dışa aktarılmış, kendi cinselliğine ait veçheler değil, doktorun yaptığı bir büyünün sonucu sayılmıştır. Bu noktada nevrotikte görülen dil sürçmeleri ile psikotikte görülen halüsinasyonları karşılaştırabiliriz. Dili sürçen bir nevrotik mahcup olur, kendini sorumlu hisseder, çünkü sürçmenin kendisinden geldiğinin farkındadır. Oysa psikotik halüsinasyonda rahatsız eden unsurun dışarıdan kaynaklandığı kabul edilir: biz değil, Öteki, “içeriden” değil, “dışarıdan”. Nevrotik dil sürçmesinde olduğu gibi kendimize rağmen konuşan biz yerine, doğrudan bizimle konuşan bir Öteki vardır.

Freud’a göre bir düşünce öyle amansız, aşırı bir şekilde dışa yansıtılır ya da koparılır ki, kişi bu düşüncenin kendisinden kaynaklanıyor olabileceğini hiç mi hiç fark edemez. Reddedilen fikrin özümsenmesinde bir tür imkânsızlık söz konusudur. Yahut kişi kaynağın kendisi olduğunu kabul edebilir, ama ancak benliğinde bir yarılma varsayarak: ben değil, içimdeki yabancı bir biyolojik süreç. Charles Melman işitsel halüsinasyonlar yaşayan genç bir adamın vakasını anlatır: Sesler önceleri düşünce ve eylemleri üzerine yorumlarda bulunurken, daha sonra bunları öngörüp kendisiyle tuhaf diyaloglara girmeye başlamıştı. Dediğine göre son derece tumturaklı konuşuyor, kendisinin bile bilmediği terimler kullanıyorlardı. “Psikomotor”, “varoluşsal”, “halüsinoz” ve “gri madde” gibi

sözcüklerin anlamlarına sözlükten bakmak zorunda kalmıştı. Peki konuşan kimdi, diye sorar Melman. Genç adamın yanıtı net olur: “Nöronlarım” der. “Beynim konuşuyor, konuşan benim, biliyorum.” Bunu söyledikten sonra sorar: “Beyin bölünür mü?” Hayatını işgal eden fenomenlerin mahallinin kendi benliği olduğunu kabul etmesine rağmen, yine de bunları bölünmüş bir beyin biçiminde dışsal, dışarıdan gelen şeyler addetmektedir.

Bastırma, önceden simgeselleştirilip yapılandırılmış, önceden düşünülmüş şeyler üzerinde iş görürken, daha aşırı olan dışarı-atma (*foreclosure*) mekanizması o ilk içeri alma//bütünleşme aşamasına meydan vermez. Reddedilen unsur kişinin zihin dünyasından içeri hiç sokulmamış, simgeselleştirme olanağı olmamış gibidir. Özümsenemeyen bir anlam (*signification*) gibi, düşünülemeyen bir şey gibidir. Bilinçdışında hiçbir yeri olmadığından, kişinin düşünce süreçlerinde ya boş bir nokta olarak kalacaktır, ya da kimi durumlarda dışarıdan, kendisine ait olduğuna dair hiçbir his uyandırmayan bir halüsinasyon biçiminde geri dönecektir. Dolayısıyla kişinin buna bir açıklama getirmek için elindeki her türlü bilgiyi kullanmasında şaşacak bir şey yoktur: beyindeki nöronlar, radyo dalgaları, polisin ayarladığı bir makine, vb.

Bu sürece klinikten bir örnek verelim. Bir kadın hasta, iş arkadaşlarından birinin kendisini zehirlemekte olduğu şeklinde hezeyanlı bir düşünce geliştirmişti. Uzun bir toplantı sırasında öksürüp duran bu adamla yan yana oturmuş ve bundan birkaç gün sonra rahatsızlanınca, adamın kendisine kasten hastalık bulaştırdığına inanmıştı. Dediğine göre, şimdi “içimde büyüyen bir şey”, “adamın oraya koyduğu bir şey” vardı. Virüsün vücudunda dur durak bilmeden büyüyüp, sonunda göbeğini patlatacağını hayal ediyordu. Çocukluk ve ergenlik çağında, annesinden dişi üreme organları hakkında tek kelime duymamıştı: hiç adet görmemişti ve adeta vücudunda cinsiyetle ilgili bir bölge yok gibiydi. Annesi üzümlerin çekirdeklerini bile çıkartıyordu, üremeye kadir bir iç bölgeleri olduğunu yadsımak istercesine. Kadın için düşünülebilir olmayan hamilelik fikri, hezeyanlı bir biçimde geri döndüğü görülüyor: adamın biri içine,

büyüyüp günün birinde patlak verecek zehirli bir parça yerleştirmiştir.

Psikotik süreç, sonrasında dışarıdan geri dönecek bir düşüncenin reddedilmesiyle kalmayıp bu düşüncenin dönüştürülmesini, savunmayı daha da etkin kılan bir değişiklik geçirmesini de içerebilir. Nitekim Flournoy'un aktardığı vakadaki kadının başlangıçtaki hezeyanlı düşünceleri şekil değiştirmiş, çok geçmeden aslında gelininin doktora karşı erotik duygular beslediğini, doktor kendisine yaklaştığında ortaya çıkan fiziksel hislerin de gelinine ait olduğunu düşünmeye başlamıştı. Böylece doktora karşı kendi hissettiği erotik duygular reddedilip önce adama, sonra geline atfediliyor, kendisine düşen bir sorumluluk kalmıyordu. Adamı takip etmek istediğini kabul etmektense, onun kendisini takip ettiğinden şüphesi yoktu. Hissettikleri özümsenemiyor, fakat bastırılmak yerine şiddetle zihnin dışına atılıp hezeyanlı biçimde geri dönüyordu. Hezeyanın aldığı ikinci biçim kendi payını daha da azaltmıştır: onun olayla artık hiç ilgisi yoktur, hepsi gelininin suçudur, gelini hakkındaki hakikati bildiği için de takip ve gözetim altındadır.

~

Hastanın gerçeklik deneyimi böylesine aniden ve kökünden değişebiliyorsa, böyle toptan dönüşebilen bir dünyanın nasıl bir şey olduğu sorusunu sormamız gerekiyor. Emma sırf dükkanlara yalnız başına girmeyerek gerçekliğinin bir kısmından sakınabiliyorsa, Kretschmer ile Flournoy'un hastaları dünyanın kendileriyle konuştuğuna, gazetelerin ve hatta tuğlaların kendilerine mesaj gönderdiğine inanabiliyorsa… Ne tür bir dünya böyle ürkütücü ve tuhaf bir başkalaşıma maruz kalabilir?

Gerçekliğin psikozun belli uğraklarında dağılması, onun gerçekliğin ilk başta nasıl bina edildiğine ve kurulduğuna dair ipuçları sağlıyor bize. Komşu dedikoduları, sokaktaki anıştırmalar, gazetelerdeki ifadeler, konuşan nöronlar ve mesaj gönderen tuğla – tüm bunlar dünyanın konuşmaya başladığını göstermektedir. O kişinin gerçekliğinde her şey bir işaret/im haline gelmiştir, onunla iletişime geçer, ona fısıldar, hitap eder: bir zamanlar suskun olan

gerçeklik, artık susmak bilmiyordur. Gerçekliğin bunu yapabiliyor olması, kısmen dilden yapılmış olduğuna işaret etmiyor mu?

Psikiyatrinin “zihinsel otomatizm” adını verdiği durumda kişi, her hareketinin ya da aklından geçen her düşüncenin iç veya dış bir ses tarafından yorumlandığını hissedebilir: varoluşu üzerine aralıksız bir tür yorum. “Şimdi dükkana girdi, şimdi gazete alıyor . . .” Kimi zaman bu dilin doğrudan bir muhtevası bulunmaz: kişi kendisine sürekli bir şeyler söylendiğinin farkındadır, ama tam olarak ne söylendiğine dair hiçbir fikri yoktur. Bitmek bilmeyen bir mırıltı ya da fısıltı vardır, o kadar; üstelik bu da sonradan bir tehdit veya tehlike olarak yorumlanabilir. Dili kendi kendine çalışan haliyle, adeta günlük yaşantımızdan kopmuş olarak gösteren bir durumdur bu. Dil özerk bir şekilde işlemeye başlamıştır.

Kimi durumlarda sözcükler gerçekliği tutamaz hale gelir. Marguerite Sechehaye’ın şizofreni tanısı konulan, fakat uzun bir terapiden sonra hastaneden ayrılıp, ilgilendiği alanda kariyerini sürdürebilmiş ve yaşadıklarını yazmış olan genç hastası Renée bunu keskin bir dille tarif etmiştir. Bu muazzam metinde anlamın nasıl dağıldığını kayda geçirir: “Gözüm bir sandalyeye takıldı, sonra da bir masaya; bunlar da canlıydı, kendilerini öne çıkarıyorlardı. Adlarını söyleyerek etkilerinden kurtulmaya çalıştım. Dedim ki, ‘Sandalye, sürahi, masa, bu bir sandalye.’ Ama sözcük kof kof yankılandı, anlamından eser yoktu: nesneyi terk etmiş, nesneden ayrılmıştı, öyle ki bir yanda alaycı, canlı bir şey vardı, diğer yandaysa manasız kalmış bir ad, içi boş bir zarf. İkisini bir araya da getiremeyince, önlerinde korku ve acz içinde kalakaldım.” Burada gerçekliğin dili arıza yapar ve imleyenle (Renée’nin bahsettiği sözcükler) nesne arasındaki gedikle yüz yüze kalırız.

Bu örnekler dilin bilincimizin denetiminden kurtulabildiğini ya da Renée’de olduğu gibi düpedüz dağılıp gidebildiğini göstermektedir. Gerçeklik diye kabul edegeldiğimiz şeyin aslında farklı düzeylerden oluştuğuna işaret ederler: tuğlalar, gazeteler, masalar ve sandalyeler… Bunların hepsi günlük anlamlarını kaybedip gizemli ve tehditkar hale gelebilmektedir. Günlük anlamlarının kaybolması, anlamın onlara

içkin olmadığını gösterir: “imleyen” dediğimiz şeylerdir bunlar ve “imlenen” adını verdiğimiz alışıldık anlamlarından kopabilirler. Gerçeklik imleyenle imlenenin birbirine lehimlenmesini içerir, bu sayede şeylerin ne anlama geldiğini sorup durmayız. Ama ileride inceleyeceğimiz nedenlerle psikozda, belli anlarda bu boyutlar birbirinden ayrılır.

Dil her şey değildir tabii; dünyamızın dokusunda yer alan başka bir ipliği daha aydınlatır psikoz. Görsel imgelerin ayrı bir hayat yaşıyormuş gibi göründüğü, kişinin imgesiyle kendisi arasında tam bir kopuş yaşanan vakalar vardır. Şizofren bir kadın, evlendikten sonra yemek odasına bir ayna yerleştirir; dediğine göre, bu aynaya baktığında, aynanın bir parçası haline geldiğini hissediyordur. Kendi imgesi aynanın arkasındaki metale hapsolmuştur. Ayna evinden çıkarıldığında bunu kendi bedeninde hisseder, sanki ayna onu ihtiva ediyormuş gibidir.

Çizgi filmlerde uçurumun kenarını geçtikten sonra dahi koşmaya devam eden karakterler görürüz bazen. Keza gezinmeye devam eden kafası kesik tavuklar gördüğümüz o korkunç çiftlik manzaralarını da düşünebiliriz. Psikotik insanların bazıları günlük hayatlarını işte böyle tarif eder: çoktan ölmüşler de bedenleri henüz bunu fark etmemiş gibidir. Ortalıkta gezinip toplumsal işlevlerini yerine getiriyor, ama kendilerini herkesten fersah fersah uzak hissediyorlardır. Beden imgesi, bilinçli bir sahiplik veya denetimden uzaklaşmıştır. Bu örnekler bedenlerimizin bir imgede birleştirilip bir arada tutulması gerektiğini göstermektedir. Bu süreç hasar gördüğünde, imge başını alıp gider – bedenimizin görsel biçimi aslında bizim bir parçamız değilmişçesine.

Bedenin kendisi de verili bir şey değildir. Bedeni olmadığından yakınıp duran bir hasta, var olduğundan emin olmak için, gün boyu diliyle ağzının içine dokunmak zorunda kalıyordu. Başka biri de, bedeninin paramparça olduğunu ve parçalarını başka insanlarda gördüğünü anlatmaktaydı. Şu alıntılardan da anlaşılabileceği gibi, bedendeki bu dağılma psikozda yaygındır: “Bacaklarım bana ait değil, başka birinin bunlar. Çalışıyorlar mı diye görmek için hareket

ettiriliyorlar”; “Her an bin parçaya ayrılacakmışım gibi geliyor”; “Midemi başkasınınkiyle değiştirdiler.” Şizofrenide özne bedeninin kendisine ait olmadığını, aslında başka biri olduğunu yahut – Flournoy’un aktardığı vakada olduğu gibi– fiziksel duyumlarının başka birine ait olduğunu hissedebilir.

Şizofren özne vücudunun herhangi bir kısmında konumlanmayan, acayip ve saldırgan duyumlara maruz kalabilir. Schreber uyarılmanın çoğu insanda cinsel organlarda konumlandığını, oysa kendisinde vücudunun tamamına yayıldığını (“kafamın üstünden tabanlarıma kadar”) gözlemlemişti. Uyarılma hisleri bedeni işgal edip ya acı ya zevk ya da ikisinin karışımı olarak deneyimlenebilir. Bu deneyimler çoğunlukla devamlıdır, dur durak bilmeyen bir saldırı gibidir: duraksama, ara verme yoktur, kişinin sığınabileceği güvenli bir yer yoktur. Bir kaçış aranır haliyle, etrafı kuşatan bu duyumları alt etmek ya da hafifletmek için bir yol bulunmaya çalışılır.

Lacan bu üç boyutun –dil, görsel imge, beden– birbirine bağlanmasıyla hayatımızın dengesini bulduğunu, hatta temel gerçeklik hissimizin böyle oluştuğunu düşünmüştür. Birbirlerinden ayrılacak olurlarsa, bu üç boyutun her biri kişinin hayatını yıkıp geçebilir. Lacan bunlara “simgesel”, “imgesel” ve “gerçek” adını vermişti. Simgesel, dilin ve yasanın dünyasıdır; imgesel, beden imgesidir; gerçek de bedenin libidinal hayatı, üstümüze çullanan o marazi uyarılma ve heyecan halleridir. Peki bunlar birbirlerine nasıl bağlıdır? Ve bunun psikozla ilişkisi nedir?

~

Lacan ‘imgesel’ fikrini ilk olarak 1930’larda, psikoloji ve etolojiden gelen malzemeden yola çıkarak geliştirmiştir. Ayna imgeleriyle yüz yüze getirilen hayvanların birçoğunda fizyolojik değişiklikler görülür: yansımanın bedenler üzerinde doğrudan etkileri varmışçasına. Mesela aynada imgesini görünce yumurtlamaya başlayan bir güvercin gibi, insan bebeği de tuhaf ve zorlantılı bir şekilde kendi yansımasına ya da başka çocukların imgelerine

yakalanmaktadır. Diğer birçok hayvanın aksine insanlar prematüre doğarlar: beyin ve sinir sistemi hâlâ gelişim aşamasındadır, motor işlevlerine hakim olmak birkaç yıl alır. Yeni doğan bir bebek kendi bakımını sağlayamaz, sağ kalması için yetişkinlere tabi olması şarttır. Peki ama, der Lacan, bedenin motor işlevlerine hakim olma süreci, bu nasıl ortaya çıkar?

Aralarında Henri Wallon'un da bulunduğu bazı psikologlar, bebekliğin belli bir evresinde ayna imgesinin cezbedici hale geldiğini fark etmiş, bu da "geçişçilik" [*transitivism*] adıyla bilinen fenomenle ilişkilendirilmişti: bir çocuğa (B) vurulduğunda diğer çocuk (A) ağlar, bu da A'nın B ile özdeşleştiğini göstermektedir. Çocuklardan biri kendisini diğerinin yerine koymuştur. Lacan, eşgüdümün bulunmadığı, başkalarına muhtaç olduğumuz bebeklik durumunda, tamlık ve bütünlük vaat eder görünen imgelerle özdeşleştiğimiz fikrindedir: dışımızdaki görsel imgelerde kendimizi olduğundan daha kuvvetli ya da becerikli olarak görürüz. Bu imge aynadaki kendi yansımamız da olabilir, başka bir çocuğun imgesi de. Anne babalar yürümeyi öğrenmiş daha büyük bir çocukla birlikte büyüyen bir çocuğun daha çabuk yürüdüğünü bilirler. Yani henüz tamamlanmamış olan beden şeması ile bizi tam da bu tamamlanmamışlık noktasından yakalayan beden imgesi arasında bir fark vardır.Lacan'a göre, kendi tabiriyle bu "imgesel özdeşleşmenin" bir bedeli vardı: başka birinin yerine geçtiğimizde onun istediklerini istiyorduk, bu da insanda temel bir işlev olan kıskançlığı devreye sokuyordu - bilhassa nesnelere sahip olma konusunda. Çocuk odalarından hiç eksik olmayan o kıskançlık, rekabet ve duygudaşlık fenomenlerinin birçoğu burada karşımıza çıkar. Ayrıca imgesel özdeşleşme en temelde, kendimize dair bir birlik hissi edinmek için bunu önce dışarıda bulmamız gerektiği anlamına geliyordu. Başkalarını taklit ederek kendimizin farkına varırız. Daha önce psikolog James Baldwin'in öne sürdüğü gibi, insan egosunun kuruluşu aynı anda ikinci egonun (*alter ego*) kuruluşudur. Ayna imgesinde hem kayboluruz, hem bulunuruz.

Ayna evresi gibi bir fikir, deneyimimizi oluşturan kayıtlar arasında bir uyuşmazlık bulunduğuna işaret ediyordu: tamamlanmamış beden

şeması ile ayna imgesinin sahte birliği arasındaki uyuşmazlığa. Nitekim Wallon'un öğrencilerinden olan René Zazzo, bebekte yansıtıcı yüzeylere gösterilen ilginin, belli bir rahatsızlık ve huzursuzluk evresinin peşinden geldiğine dikkat çekmiştir. Bir kayıtta ortaya çıkan sorunları çözmek için bir diğerine başvururuz. Dolayısıyla imgelere yakalanmak bize destek olduğu gibi, köstek de olur. Bu yakalanma, yansımamızdan veya başka birinin imgesinden gelen sanal imgeyle özdeşleşerek vücudumuza hakim olmamızı sağlar, fakat aynı zamanda bizi yabancılaştırır ve akranlarımızla ilişkilerimizin saldırgan bir biçim almasına yol açar. İmgeyle özdeşleşme bize birlik vaat eder, fakat bu vaadi asla tam olarak yerine getiremez, zira bize birlik veren şeyin kendisi o birliği alıp götürmektedir. Birliğimizi biz olmayan, bizim dışımızda olan bir şey sayesinde yakalarız.

Bu halde kalmak pek mümkün değildir. Dünyamız kendimiz ve yansımamızdan ibaret kaldığında, ya ötekiyi ya da kendimizi yok etmek zorunda kalacağımız, bitmek bilmez bir savaşa yakalanırız. Ötekinin istediğini biz, bizim istediğimizi de o isteyecek, bu da ölümcül bir gerilim yaratacaktır. Konrad Lorenz'in etoloji çalışmalarının gösterdiği gibi, ortada üçüncü bir taraf olmadığında imha başlar. Verdiği örneklerden birini ele alırsak, dikenlibalıkların çiftleşme zamanında, saldırganlık dolu o gerilime hedef olacak bir rakip bulunmadığında, iki yaratık sonunda birbirlerini yok etmektedir. Ortada sadece iki oyuncu olduğunda, çatışmalı ve ikircikli duyguların ifade edilmesi imha demektir.

Acemi bir silahşörün kendi gözünde tamlık ve bütünlük imgesini cisimleştiren, olmak istediği kişi olan, görmüş geçirmiş bir profesyonele kafa tutmaya çalıştığı tüm o Western filmlerini düşünün. Küçümsenerek terslendikten sonra, intihar olduğu belli bir düello niyetiyle meyhaneye dalar. *Muhteşem Yedili*'de [*The Magnificent Seven*], genç Horst Buchholz'un Yul Brynner'a kafa tuttuğu o meşhur sahne bunun tipik bir örneğidir. İçkiyle beslenen o basiretsiz anda ortada kendisiyle hasmından başka bir şey yoktur ve ikisinden biri ölecektir. İmgeselin saf halidir bu; özneyle onun ayna imgesinden, o

çok özendiği tamlık imgesinden başka hiçbir şeyin bulunmadığı bu yıkıcı, ölümcül uzamın ötesine geçmek için bir dolayım, dışarıdan bir müdahale gerekir.

Bir imgenin bir yere sahip olması gerekir sonuçta. Çocuklar aynadaki imgelerini seyrederken ya da bu imgeyle oynarken, yanlarında çoğu zaman anneleri vardır. Yetişkin o imgeyi tasdik eder, konuşma aracılığıyla, sevgi dolu ve onaylayıcı bir bakış aracılığıyla çocuğa bağlar. Böylece çocuğun yansımasına anne libidosu akar ve bu etkileşimlerin ayrıntısı, çocuğun kendi beden imgesi içinde nasıl yaşayabileceğinin belirlenmesinde hayati bir rol oynar. Ebeveyn çocuğun adını zikredip, ona kelime ile imgeyi birbirine bağlamayı ve aynı zamanda ilişkiler kurmayı öğretebilir: "Gözlerini dedenden, kulaklarını anneannenden almışsın," vb. Bu kelimelerin belirleyici bir gücü vardır; etkilerinin farkında olmasak dahi, hayatımızı şekillendirebilirler. Öpüşmeye muazzam önem atfeden ve meslek olarak şarkıcılığı seçmiş bir kadın, doğumu hakkında bildiği tek şeyin dünyaya geldiği esnada babasının ağzından dökülen beş kelime olduğunu anımsadığında şaşar kalır: "Ne güzel bir ağzı var."

Kelimeler simgesel dünya içinde yerimizi belirler; çocuklar da biyolojik bir kazadan ibaret olmadıklarını, aile tarihi içinde bir yerleri olduğunu çok erken anlarlar. Hevesle varoluşlarının ne gibi bir anlamı olduğunu bulmaya çalışırlar: doğmadan önce neredeydiler, bekleniyor, isteniyor, arzulanıyorlar mıydı? Dünya içinde yerimizi belirleyen simgesel koordinatlar, kim olduğumuz ve nereden geldiğimiz hakkında düşünmeyi mümkün kılar. Bize yansımamız veya akranlarımızın imgesi tarafından tanımlanmayan bir yer vererek imgeselin ötesine geçmemizi sağlarlar. Ustasıyla yüz yüze kaldığı bir açmaza düşen genç silahşör örneğini alırsak, imgeselin o yıkıcı girdabı, ancak üçüncü bir taraf araya girip de onu yatıştırdığında ve sonunda "Muhteşem Yedilinin" içinde ona bir yer verdiğinde aşılır. İkili ilişkiden uzaklaşır ve kendisine bir yapı içinde yer veren bir rol üstlenerek simgesel bir kümenin elemanı haline gelir. "Onlardan biridir" artık: Yul Brynner'ın ikizi olmaktan çıkıp, grubun bir parçası olmuştur. Burada imgeselin simgesel bir ilişki tarafından

yapılandırılması, yatıştırılması gerektiğini görürüz.

Bu olmadığında, ölümcül ve kan dökülebilecek bir uzamda kalırız. Cumbria'lı Derrick Bird'ü düşünelim. 2010 yazında İngiltere'yi sarsan cinayet fırtınasında on iki kişiyi öldürüp yirmiden fazlasını yaralamıştı. Kurşunlamaların ardından herkes bir neden aradı, bilhassa Vergi Dairesinden baskı görüyor olmasına ve öldürdüğü ikiz kardeşinin onu ölen babalarının mirasından ve annelerinin vasiyetinden mahrum bırakmaya çalıştığından şüphelenmiş olması üstünde duruldu. Burada tahmin yürütmekten fazlasını yapmak akıllıca olmaz, ama ufak da olsa çarpıcı, göz ardı edilmesi güç bir ayrıntı vardır: aile bir noktada her iki kardeşe tek bir cenaze yapılacağını duyurmuştur. Bu fikrin, katille kurbanını birlikte gömme fikrinin nasıl sarsıcı gelmiş olabileceğini hayal edebilirsiniz. Fakat ailenin ağzından şu sözler aktarılır: "Dünyaya birlikte geldiler, öyle gidecekler."

İmgesele dair bundan daha açık bir örnek olamaz: ikizler sanki birbirlerinin ayna imgesidir ve bu simetri hayatlarında olup bitenlerin ve cinayetlerin ötesine geçecektir. Bu eşitlemeyi hesaba katınca, miras ve vasiyet bağlamında oluşan asimetri daha manalı hale gelir: kardeşlerden birinin kayırıldığına dair böyle bir belirtiyle, ayna ilişkisi şüpheye düşmüştür. Artık eşit değillerdir. Dolayısıyla geriye kalan tek şey, aralarındaki ölümcül uzamdır belki de. Nitekim Bird'ün ilk öldürdüğü kişi ikiz kardeşiydi.

~

"Simgesel", bir aile içinde önceden var olan söylemi ve akrabalık ve toplumsal örgütlenme üzerine çalışan antropologların keşfettiği o yasa sistemlerini adlandırır. Simgesel, koordinatlar ve hudutlar oluşturup bize dünyada bir yer veren şeydir ve esasen söz aracılığıyla aktarılır. Sık sık dille bir tutulmasına karşın, aslında bundan çok daha fazlasıdır: sadece dil değil, dil artı yasadır. Bu yasa her şeyden önce ensest yasağıdır: sadece anneyle çocuğu ayıran içselleştirilmiş sınır manasında değil, aynı zamanda her toplumu düzenleyen karşılıklı

feragatler olarak da. Lévi-Strauss'un yaptığı formülasyona göre, ensest yasağı kadınların aile grubu içinde tekel durumuna gelmesini önler: o toplumdaki diğer erkekler de bu yasaya uyduğu sürece, bir erkeğin kızkardeşinden ve kızından vazgeçmesi, bunların dolaşıma girebilmesi, başkalarının onlarla evlenme fırsatı bulması demektir. Evlilik ve mirasa ilişkin kurallar son derece yapılandırılmıştır; insan davranışının kapsamını bunlar düzenler, hangi evliliklerin gerçekleşip gerçekleşemeyeceğini, ailenin ve toplumsal grubun bu değişimlerle birlikte nasıl yeniden örgütleneceğini belirlerler. Bir dilin grameri gibi bu kurallar da genellikle herhangi bir yerde yazılı değildir - en azından bilimsel inceleme nesnesi haline gelinceye kadar. İnsanlar bilinçli bilgileri olmaksızın bu yasalara uymuşlardır; bu da simgeselin insan ilişkilerini yöneten ama çoğunlukla farkında olmadığımız bir dizi sistem olduğuna işaret etmektedir.

Simgesel düzenin unsurları yalıtılmış değildir, birbirlerine bağımlıdırlar. Antropologlar, tek başına duruyormuş gibi görünen davranış ya da özelliklerin, içinde meydana geldikleri geniş bağlama göre nasıl anlam kazandığını incelemiştir. Mesela hayvan taklidi yapmak, avlanma bağlamında farklı, ayinsel bir seremoni bağlamında farklı, büyülü sözler söylendiği esnada farklı bir anlam taşıyabilir. Kendi başına belirli ve değişmez bir anlamı yoktur, bir yapının parçasıdır: bütün, parçaları örgütler ve onlara anlam kazandırır. Aynı görünen bir davranışın farklı kökenleri, farklı toplumsal anlamları ve sonuçta diğer davranışlarla farklı ilişkileri olabilir. Keza son derece farklı iki davranışın farklı kültürel bağlamlar içinde ilkece özdeş işlevleri olabilir.

Antropologlar, doğal dünyaya ait unsurların da her zaman karmaşık simgesel sistemlere yakalanmış olduğunu göstermiştir. Hayvanların, renklerin, gezegenlerin ve bitkilerin farklı kültür ve bağlamlarda farklı anlamları vardır: bir toplumsal grup için zalim bir canavar olan güneş, bir diğeri için müşfik bir koruyucu olabilir; bir kültürde – hatta aynı kültürün farklı kuşaklarında – yasla ilişkilendirilen siyah, bir diğerinde neşeyle ilişkilendiriliyor olabilir. Antropolojiden gelen bu fikirler, dilin kendisini, anlamları birbirleriyle ilişkilerine bağlı

ayrımsal [*differential*] unsurlardan oluşan bir sistem olarak gören dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün çalışmalarında yankı bulmuştur. Kelimelerin içkin bir anlamı yoktur, bir ağın içindeki yerleri sayesinde bir anlama gelirler; saat on treni her gün farklı bir araç olabilir, ama yine de saat on trenidir, çünkü dokuz ve on bir trenlerinden farklıdır. Simgesel içindeki her bir unsur diğer parçalarla ilişkisi içinde değer kazanır ve sistem, unsurlar arasına ayrımlar ve karşıtlıklar getirerek çalışır.

Eski kuşak antropologlarda düş kırıklığı yaratmış fikirlerdir bunlar; "ilkel" toplumların doğayla uyum içinde, ortamlarıyla bir tür devamlılık içinde yaşadığına inanmak istemiştir onlar. Bu toplumların dünyasını oluşturan karmaşık simgesel sistemler üzerine yapılan incelemeler, gerçekliğin örgütlenmesindeki dil emeğini ve dünyamızı kurarken aynı anda onunla aramıza mesafe koyan dilin belli bir negativite/yokluk doğurduğunu da göstermiştir. Ayrımlar ve karşıtlıklar sistemi ampirik gerçeklikte -Lévi-Strauss'un deyimiyle- bir "zayıflama" yaratır ne de olsa; yani gerçeklik, birbirinden ayrı düşünülebilen birimler ve birim kümeleri halinde çözülür. İki unsur arasındaki karşıtlıktan yola çıkarak karmaşık sistemler oluşturulabilir: mesela "kırmızı/yeşil" ya da "siyah/beyaz" – +/- şeklindeki temel simgesel matrisin örnekleri. Bu tür karşıtlıkları kendiliğinden içermeyen dünyaya süreksizlikler sokarak gerçekliğimizi anlamlı ve ayrışmış hale getiririz. Yukarı/Aşağı, Yer/Gök ya da Ayı/Kartal – bunların hepsi, farklı kültürlerde, aynı mesajı aktaran bir kod parçası olarak iş görebilir. Sıradanlığından dolayı özür dilediği bir imge kullanan Lévi-Strauss, patatesleri dilimlemek için kullanılan mutfak aletine benzetir bunu: ampirik durumların tamamına uygulanabilen, ortaya çıkan unsurların hepsinin belli genel özellikler taşımasını sağlayan, önceden tasarlanmış bir örgü.

Simgesel düzenin tanımlayıcı özelliklerinden biride ortaya çıkardığı bu negativite, yaşantının farz edilen dolaysızlığına getirdiği bu mesafedir. Simgesele girmek demek, toplumda geçerli kural ve uzlaşımların yanı sıra toplumun işlemesi için zaruri olan yasak ve sınırları da kabul etmek demektir - ki bunların beden üstünde de

etkileri olur. Freud bedenin cinsel enerjisine “libido” demiştir; büyümenin bir parçası, bedensel uyarımın boşaltılması ve yeniden yapılandırılmasıdır. Bize neyin ne zaman yeneceği, boşaltımın ne zaman yapılıp yapılmayacağı, ne zaman bakıp bakamayacağımız, dinleyip dinleyemeyeceğimiz, vücudumuzu örtmek için giysiler giymemiz gerektiği, başka insanların önünde kendimize dokunamayacağımız vs. söylenir. Ebeveynlerin sürekli bu kadar bitkin düşmesinin sebebi, durmaksızın çocuklarının libidolarına sınır koyuyor, çocukların doğru dürüst toplumsal varlıklar haline gelmesini sağlayacak simgesel “hayır”ları aktarıyor olmalarıdır. Libidoyu kaldıran simgesel, bedeni kırpar.

Beden bu şekilde ne kadar kurutulursa, dünya da o kadar yaşanılır hale gelir. Çocuklar çevrelerinde olup bitenlerle, bunları bedensel işlevlere eşitleyerek ilgilenmeye başlarlar: damlayan musluk penisi anımsattığı için, duvardaki bir delik ağza benzediği için çocuğa büyüleyici gelebilir. Çocuğun kurduğu bu eşitlikler yavaş yavaş yayılıp simgeselleşmediği takdirde, dünyaya dönük ilgi dehşet anlamına da gelebilir: bu olmadığında, dünya devasa bir bedenden ibaret olacaktır ve duvardaki o delik, çocuk için yutulma tehlikesi doğurabilir. Simgesel işini görürken, gerçeklikteki unsurlar bedensel karşılıklarına göre değil sistemin diğer parçalarına göre değer kazandıkları işaret/im sistemleri içine alınır. Beden çok fazla mevcut olduğunda, ortak bir toplumsal uzama giremeyiz. Simgesel iş gördüğü takdirde, gerçeklik beden-dışı bir deneyim haline gelir.

Gelmeyecek olduğunda, dünya ile beden süreklilik içinde kalır. Renéeşöyle demişti: “Ben çişimi yaparken dışarıda sağnak yağmur varsa, dünyayı benim idrarım mı ıslatıyor diye şüpheleniyordum, ödüm kopuyordu.” Başka bir vakada hasta, ofisindeki diğer çalışanların “su” dediklerinde kendisinden bahsettiklerine inanmıştı. Ofiste su akması için vurulması gereken bir su dolabı vardı. İnsanlar buna vurduğunda, o kendisine vurduklarını düşünüyordu. Neden peki? “Hiç yürümüyorum, akıyorum ben, su gibiyim, vurulmayı hak ediyorum.”

~

Simgesel, dil yoluyla bedenimizin gerçeğine sokulur ve bedeni düzene koyar. Yasayı içimize kaydederken, bir dolayım ilkesi temin eder. Lacan simgesel düzende bu ilkenin ayrıcalıklı bir temsilcisinin bulunduğunu düşünmüş, buna "Baba-Adı" demiştir. "İlkellerin" hamileliği çiftleşme olgusuna değil de, bir kadının kutsal bir kayanın veya pınarın başında bir ruhla karşılaşmasına atfetmesi, yirminci yüzyıl başında antropologları kimi zaman hayrete düşürüyordu. Yüzyıllardır cinsel ilişkiye girip çocuk sahibi olurken, aradaki bağlantıyı görmemiş olmaları nasıl mümkün olabilirdi? Oysa Lacan'a göre "ilkellerdeki" bu anlayış kıtlığı, babalığın gerçek yapısını açığa vurur: biyolojik baba ile üremenin çerçevesini kurması gereken simgesel baba işlevi arasında bir fark olduğunu. Ruh ile kutsal mekan, üremenin simgesel bağlamına ait parçalardır ve üremenin simgeselleştirilmesi, o kişinin dünyasının bir parçası haline gelmesi için gereklidirler. Bir insanın biyolojik bir sürecin başlangıcında rol oynadığını anlaması, böyle bir bağlam olmadan neredeyse imkânsızdır.

Erkekle kadın çocuk sahibi olduğunda, ister ruh, kutsal mekan veya ayin, isterse tıbbi ve toplumsal söylem biçiminde olsun, üreme sürecini düzene koyan ve anlamlandıran üçüncü bir terim bulunur daima. Söylencelerde ve efsanelerde kadının birinin, diyelim ki ağzına sihirli bir balık girdikten sonra doğum yaptığını okuduğumuzda, bunu kaba bir sembolizm olarak yorumlamaktansa, eti kemiği olan karakterlerden öte bir mitik temsil ağına başvuru olarak anlayabiliriz. Ağza giren o sihirli balık, rüyalarda pekala olabileceği gibi, vajinaya giren penisin örtük simgesi olmaktan ziyade, anneyle babanın ötesinde bir düzenin, üreme eyleminin tasdik edilmesi ve anlamlandırılması için zaruri olan bir düzenin meydana çıkarılmasıdır. Söylenceler, hikâyeler ve anlamlardan oluşan bu doku, biyolojik beden ve toplumsal ilişkiler düzeyinde meydana gelen değişimleri yerli yerine oturtmamızı sağlar.

Bu konfigürasyon içinde bilhassa babanın yeri Lacan'ın ilgisini

çekmiştir: eti kemiği olan gerçek baba değil, hamilelik ve ebeveynlik gibi uğraklarda başvurulan simgesel bölge. Annelikteki kesinliğin aksine, babalığın daha soyut bir doğası olduğuna dikkat çeker Lacan. "Pater semper incertus est" – "baba daima belirsizdir" – şeklindeki o eski deyişte, babalığın biyolojik değil, simgesel bir tanınma gerektirdiğinin altı çizilmektedir. Birçok kültürde hukuki babanın döllenmeden sorumlu kişi olmayabileceğinin kabul ediliyor olmasında da, bu biyolojik olmayan, yapay işlevin yankısı duyulur. Nitekim bu simgesel yer çoğu zaman insan olmayan bir figüre ait olmuştur: söz konusu biyolojik varlıklardan farklı türde, halk kültürü ve söylencelerde ilahlar ya da doğaüstü varlıklarla temsil edilen birine veya bir şeye.

Bu noktada çocukluk fobileri üzerine çalışmalar önemli olmuş ve Lacan'ın baba işlevinin yerine dair fikirlerini geliştirmesini sağlamıştır. Fobiler iki gruba ayrılabilir: bir yanda çabucak kaybolan geçici korkular, diğer yanda Freud'un ele aldığı Küçük Hans vakasındaki gibi yaratım ve inşa içeren uzun süreli süreçler. At fobisi Hans üç buçuk yaşındayken başlamış ve bir sürü değişimden geçmişti. Tek bir unsurdan – at – yola çıkarak, hayatının tüm boyutlarını içeren bir gramer yaratmıştı Hans. Atlar ya ısırıyor ya ısırmıyor, ya devriliyor ya ayakta kalıyor, ya at arabasına bağlı oluyor ya da olmuyordu vb. Hans dünyasını yeniden düzene koyacak bir sistem yaratmış, araç olarak kullandığı fobi nesnesi – at – üzerinden ne yapıp yapamayacağına, nereye gidip gidemeyeceğine ilişkin yasaklar oluşturmuştu. Fobi yerine oturduğunda, yaşadığı kaygı epeyce azalacaktı.

Bu fobi nereden çıkmıştır peki? Hans hayatının o döneminde iki büyük şaşkınlık yaşar. İlk kez ereksiyon olur ve kızkardeşi doğar. Dünyasına birden girivеren bu beklenmedik ve sarsıcı olaylara nasıl bir anlam verecektir? Bu olanlar, annesiyle arasındaki baştan çıkartıcı ilişkiyi derinden etkiler. Annesinin şirin, sevimli oğlunun artık bir penisi vardır ve anne bunu çok da ciddiye almamış, tatlı tatlı dalga geçmiştir. Yeni kardeşin gelişi de, oğlanın annenin tek ilgi odağı olmaktan çıkması demektir. Bu olaylar Hans'ın annesiyle ilişkisini

yeniden değerlendirip kendisine yeni bir yer bulması gerektiği anlamına gelir. Babasının yardımına ihtiyaç duyar, ama bu baba çok yararlı değildir, anne üzerinde pek bir etkisi yoktur. Zaten fobinin çözülmesinden kısa bir süre sonra boşanacaklardır.

Hans'ın semptomun ne gibi bir işlev görür peki? Lacan'a göre, gerçek baba tarafından yüzüstü bırakıldığı noktada, simgesel baba işlevine başvurmanın bir yolu olmuştur bu. Babanın yerine at, dünyasını düpedüz yeniden düzenleyecek olan mitik, korkutucu, muktedir figür haline gelmiştir. Freud'un yayımladığı vaka öyküsünden günbegün takip edebildiğimiz bu fobi, tam anlamıyla yaratıcı bir süreçtir. Burada Hans'ın Baba-Adı'na başvurduğunu, annesiyle arasındaki Ödipal ilişki sürecinden geçmek ve ereksiyonlarda kendini gösteren yeni ve rahatsız edici bedensel değişimleri konumlandırabilmek için Baba-Adı işlevine erişmeye çalıştığını görürüz. Bu sürecin sonunda yeni bir simgesel düzenleniş, Hans için dünyada yeni bir yer ortaya çıkacaktır.

Marcel Pagnol'un hatıratı *Babamın Gururu*, farklı türden dışsal bir unsura yapılan bu başvurunun güzel bir örneğini sunar. Genç Marcel öğretmen olan babasına hayrandır, ancak halası Rose daha varlıklı ve zarif bir beyefendi olan Jules ile birlikte olmaya başladığında, bu baba imgesi hasar alır. İki aile birlikte yazlık bir villa tutarlar ve erkekler avlanmaya gider. Marcel'in babası daha önce hiç hayvan veya kuş vurmamıştır, Jules ise bu işte ustadır. Jules'ün silahı fevkaladedir, oysa babanınki külüstür ve gülünçtür. İki silahı yan yana gören Marcel kendisini aşağılanmış hisseder ve tuhaf bir rahatsızlık, sebebini anlayamadığı bir memnuniyetsizlik başlar. Olup biteni fark ettiğinde bile sorun devam edecektir: babası, o büyük öğretmen, şimdi okul çocuğu olmuş, uzman olan Jules Amca'dan ders almaktadır. Kendi ifadesiyle ilk defa babasının "her şeye kadir" olmadığından şüphelenmiştir.

İki adam avlanmaya devam ettikçe, av hatıraları iki kısma ayrılır: bir yanda vurabildikleri ve vurdukları hayvanlar, mesela normal keklik, ada tavşanı ve dağ tavşanı, diğer yanda hepsinden farklı özel bir hayvan: kaya kekliği. Avcılar için büyük ikramiyedir bu, fakat

değeri ölçüsünde nadirdir. Av esnasında yetişkinlere yardım eden Marcel, babasının zayıflayan imgesini onarmak için elinden geleni yapar: bir defasında babasının bir şey vurduğunu göstermek için bir takım tüyler bulup getirir. Peşlerinden gelmesi yasaklanınca onları gizlice takip etmeye başlar; babasının kötü performansı yüzünden yerin dibine girmektedir, ta ki babanın şansı bir anda tersine dönünceye kadar: bir tanesi bile mucizeyken iki tane kaya kekliği vurur baba, bir, doğruca Marcel'in kafasına düşer. Bu nadir kuşları kaçırdığını zanneden Jules babasını azarlamakla meşgulken, Marcel elinde kuşlarla çalılıktan çıkar.

Kasabaya dönüldüğünde, bu görülmemiş başarı karşısında yöre sakinleri hayretten donakalır ve babasının ölü kuşlarla fotoğrafı çekilir. Baba daha sonra bu fotoğrafın bir kopyasını kendi babasına gönderecek, böylece nesiller arası bağ açısından da kaya kekliklerine özel bir değer verecektir. Marcel artık babasına karşı yeni bir sevgi hissetmektedir. Bu hikâye babalık kütükleri arasındaki farkı ortaya çıkarır. Baba, daha iyi bir silahı olan Jules Amca'nın ortaya çıkışına kadar idealize edilmiştir. Sonrasında gitgide aşağılanır, ta ki dağ keklikleri biçimindeki tacını kazandığı avlanma olayına kadar. Bu dağ keklikleri hanedan armaları gibi iş görür: nesiller arası kimliği belirledikleri gibi (dedeye gönderilen fotoğraf), taşıyıcılarına statü de kazandırırlar. Sonuçta bu kuşların hikâyenin başından itibaren özel bir değeri vardır, mitik bir ödül olarak diğer hayvanlardan ayrıdırlar: gerçek kuşlardan ziyade simgedirler. Babanın zayıf düşen imgesini güçlendiren bu simgesel unsurlar, hem oğlu hem babayı taçlandırırmıştır.

Bu noktada, ailenin gerçek kurtuluşunun bir hayvan (Lassie), hatta uzaylı (ET) biçimini aldığı sayısız film ve diziyi düşünebiliriz. Kurtarma görevi gerçek baba tarafından değil, insan olmayan bir kahraman tarafından gerçekleştirilir - biyolojik baba ile simgesel baba işlevi arasındaki örtüşmezliğin altını çizmek istermişçesine. Lacan'ın "Baba-Adı" tabirini kullanmasının altında babanın bu simgesel dokusu yatar; insan ilişkilerinin düzene konulması için şart olan o dış güç, etin kemiğin ötesinde, simgeler aleminde konumlanmış gibidir.

Joey vakasında, bu sürecin kesintiye uğradığını görebiliriz: dokuz yaşındaki Joey, rahatsız çocuklar için kurulmuş bir merkez olan Chicago Üniversitesi Sonia Shankman Ortojeni Okulu'nda birkaç yıl geçirmişti. *The Empty Fortress* (Boş Kale) adlı kitabında birlikte yaptıkları çalışmanın çarpıcı bir hikâyesini yayımlayan Bruno Bettelheim'la orada tanıştı. İlk kez dört yaşında özel bir kreşte tedavi gördüğünde, etrafındaki kimseye ilgi göstermiyor, kollarını pervane gibi döndürerek oradan oraya koşturuyordu. Elektrikli bir vantilatöre rastlarsa öylece bakaklıyor, vantilatör uzaklaştırıldığında yeniden kollarını oynatıp koşturmaya, vantilatöre veya uçak pervanesine benzeyen sesler çıkarmaya başlıyordu. Bu sesleri neredeyse tam bir mekanik keskinlikle taklit ediyor, kürek, sopa veya kaşık gibi diğer nesneler ancak pervane olarak kullanılabildiğinde ilgisini çekiyordu.

Pervanelerin bu tuhaf çekiciiği nereden kaynaklanmış olabilir? Joey'nin vantilatörlere duyduğu ilginin ilk olarak, aldığı görevler için gidip gelen babasını gördüğü bir havaalanında uyandığı ortaya çıkmıştır. Bunun ötesinde, Joey'nin annesi babasıyla evlenmeden kısa süre önce bir hava muharebesinde ölmüş olan bir adama âşık olmuştu. Bettelheim, pervanelerin böylesine ayrıcalıklı bir değer kazanmasında babayla olan bu bağlantının rol oynadığını fark etti, fakat bir de şu notu aldı: "Pervaneler ve havaalanıyla baba arasındaki doğrudan bağlantıya rağmen, Joey'ydeki takıntının kişi olarak babadan kaynaklandığını düşünemeyiz." Sezgisi gayet yerindedir: burada önemli olan kişi olarak değil, işlev olarak babadır, ama bu simgesel boyuta yapılan başvuru Joey'yde başarısız olmuştur.

Hans'ın atının aksine, Joey'nin pervaneleri dünyasına aracılık etmez, onu yeniden düzene koymaz. Kullandığı bir araçtan ziyade, aksine ona sahip olan bir unsurdur bunlar. Annenin ötesindeki bir terimle bağlantılı oldukları, babaya ve belki de kaybedilen sevgiliye işaret ettikleri bellidir, ama hiçbir psikolojik hareket ya da diyalektik yaratmaz, daha ziyade kesintiye yol açarlar. Simgeselleştirmenin başlayabileceği ama hiç başlamadığı bir uğrakta kısılıp kalmış gibidir Joey. Pervaneler kullanabileceği bir simge olmadıkları gibi, onu yalıtılmış tek bir tekrar içinde dondurmaktadır. Joey'nin gerçekliğini

açmazlar, tersine büzerler.

~

Simgesel baba işlevi çoğu zaman gerçek baba aracılığıyla aktarılır. Çocuğun babayı bir noktada bir tür kahraman olarak görmeye başlaması anne babaları hep şaşırtmıştır. Baba gerçekte ne kadar aciz ve zayıf olursa olsun, birdenbire muazzam yiğitlik ve maharet gerektiren işler başarabilen bir şampiyon haline gelir. Bu dönüşümün arkasında nasıl bir mantık olabilir? Anneden ayrılma sorunuyla – ki anne için de çocuktan ayrılma sorunu söz konusudur – yüz yüze olan bir çocuk için, annenin de güçsüz olduğunu, daha güçlü başka bir figürün etkisi altında olduğunu farz etmekten daha iyi bir strateji olabilir mi? Esasında çocuk, annenin de mutlak bir gücü olmadığını, onun da eksik olduğunu, babanın yasasına tabi olduğunu gösteren bir kurmaca oluşturur.

Bu süreçte çocuk, gerçek babayı hayali bir kudret figürü haline getirerek, simgesel babaya başvuruda bulunmaktadır. Bu çaba, babaya başvuru yoluyla annenin imgesini dönüştürme çabası, söylencelerde ve halk kültüründe sık sık ifade bulur. Dev bir canavarın aslında ufak bir cücenin kontrolünde olduğu yahut Oz Büyücüsü'nün sıradan ve ödlek bir figür tarafından kontrol edildiği ortaya çıkar. Bu kurmacalarda, ilk bakışta her şeye gücü yeten bir varlığın aslında bir yasaya tabi olduğunu – kuklacıdan ziyade kukla olduğunu – görürüz; tıpkı kendi ötesindeki bir yasaya tabi olduğu fikrinin, annenin her şeye kadir bir varlık olma vasfını şüpheye düşürmesi gibi. Hem çocukları hem de yetişkinleri böylesine büyüleyen o matruşkaların cazibesi biraz da bundan kaynaklanmaktadır şüphesiz. İç içe figürlerden oluşan, anneyle bağı belli olan bu temsil, yapısı itibariyle, içeren figürün kendisinin de daima içerildiğini gösterir; merkezinde tek bir figür bulunan ve tek bir kabuğu olan bir matruşkanın pek ilgi çekici olmayacağını düşünebiliriz. Önemli olan, birinciyi içeren ikinci figürün kendisinin de içeriliyor olmasıdır; tıpkı annenin de kendi ötesindeki bir güce tabi olduğunu göstermesi gereken çocuk gibi.

Aksi takdirde, çocuk tümüyle annenin kudretine bağımlı kalır.

Lacan, Freud'un Oidipus kompleksi teorisini, annenin gücünün zayıfladığı bu süreç olarak yeniden formüle etmiştir. Freud için hem erkek çocuğun hem kız çocuğun ilk cinsel nesnesi annedir. Fiziksel yakınlık ve sevgi talepleri anneye dönüktür. Erkek çocuk babayı annenin sevgisi için rakip olarak görür ve iki ayrı cinsiyet olduğunu fark ettiğinde, penisini kaybedebileceği ihtimaliyle yüz yüze kalıp geri çekilir: babaya atfettiği tehdit, hadım edilme tehdidi yüzünden anne üzerindeki taleplerinden vazgeçer. Anneye duyduğu özlem bundan böyle bilinçdışıdır ve hayatının devamında bir şekilde anneyi anımsatan kadınların peşinde koşabilir.

Çocukluğun bu erken döneminde cinsiyet farkı kız çocuk için de hayatidir. Kendisine penis vermemiş olduğu için anneye sitem eder ve rakip olarak değil, kurtarıcı olarak babaya döner. Baba ona bir penis verebilecektir; anatomik organ değil, çocuk biçiminde bir penis. Yani hadım olma fikri, erkek çocukta anneye duyulan Ödipal sevginin önünü keserken, kız çocukta baba sevgisini yerleştirir.

Freud'un teorisi daha karmaşık olsa da, çocuğun Ödipal yolculuğuna dair temel bir fikir verir bize bu özet. Lacan'ın yaptığı uyarlama ise çok farklıdır. Ona göre başlangıçta anneyle olan ilişki sorunlu ve rahatsız edicidir. Anneyle yakınlığa değer veriliyor olabilir, ama bu aynı zamanda bir kaygı kaynağıdır. Çocukla ilgilenme ve sevgi gösterme konusunda bütün güç annededir. Besin sağlayan kişi olarak, sadece veren değil, vermeye *karar verendir* o. Bir bakıma her şey ona bağlıdır: süt verebilir de, vermeyebilir de; bu da gıdayı, anne sevgisinin bir işareti haline getirir.

Annenin nasıl yanıt vereceğinin öngörülmesiyle birlikte çocukla anne arasında temel bir güven oluşabilir ve bu tam da annenin eylemlerinin kendi keyfine kalmış olduğu fikrinin bastırılmasını içerir. Burada başlı başına simgesel düzene inanç, anne-çocuk ilişkisini "yavrularımızın bakımını üstleniriz" şeklindeki simgesel yasaya tabi kılan temel bir basamak söz konusudur. Fakat bu temel güvenin oluşmadığı durumlar da vardır. Simgesel düzenin garantisi yoktur. Şizofreni hatıratında Renée annesinin bazı sözlerini anımsar:

“Bütün güç bende, istersem öldürürüm seni”; “Aklından geçen her şeyi biliyorum; bilmek de hakkım, rüyalarını bile. Geceleri yatağında kıpırdanıyor musun, onu da biliyorum; vücudun, zihnin, ruhun, hepsi benim.”

Amerikalı psikanalist Harold Searles, çocuk üzerindeki bu ipoteğin ortaya çıktığı başka bir örnek aktarmıştır: Kadın hasta aile evinin bodrumunda uyumaktadır ve üst katta uyuyan annesinin ihtiyaçlarını hemen karşılayabilmek için, bileğine annenin bileğine kadar uzanan ipler bağlıdır. Bunlar uç örnekler gibi görünebilir, ama birçok çocuğun kendini içinde bulduğu psikolojik durumun farklı boyutlarını açığa çıkarırlar. Daha sonra göreceğimiz gibi, her şeyin başka birine “bağlı” olması deneyimi ile psikozda karşılaştığımız, olup bitenlerin başka biri istediği *için* meydana geldiği o düşünme tarzı arasında bağ kurmamak zordur. Üstümüzden geçen o uçağın, esen şu rüzgarın sorumlusu bir kumpas veya komplodur; bakıcı/ebeveyn ile kurulan temel ilişki, gerçekliğin tamamını içerecek şekilde genelleştirilmiş gibidir. Annenin kendisinin de yasa ve sınırlamalara tabi olduğunu gösterecek bir dolayım yoktur.

Böyle bir bağımlılık ve görece çaresizlik halindeki çocuk, haliyle güvenli bir yer bulmak isteyecek ve anneye ilişkin yerini sorgulayacaktır. Anne için kıymeti nedir? Anne niye bir an orada, bir an değildir? İstediği nedir? Lacan, Oidipus kompleksini, bu sorulara yanıt verip hem sevgi hem dehşet içeren o başlangıç durumunda bir düzen yaratmanın yolu olarak görmüştür. Ödipal süreçte üç evre vardır artık. Birincisinde, çocuk annenin kendisinden başka bir şeyle ilgilendiğini fark eder: annenin arzusu bebekten öteye yönelmiştir. Bunun için, annenin ortalıkta olmadığı zamanların kayda geçirilmesi gerekir; ki bu da çocuğun onu doyurmadığını, dolayısıyla annenin çocuktan uzaklaşabildiğini gösterir.

Annenin geliş gidişlerine dair sorunun formüle edilebilmesinde, annenin davranışına ilişkin temel bir simgeselleştirme, annenin olmayışı ve nasıl sevgi gösterdiği ya da göstermediği üzerine düşünebilme söz konusudur. Lacan bu ilk muammaya annenin “arzusu” der; çocuğun esas görevi artık yorum yapmaktır. Lacan’ın

arzu dediği yerde, antropolog ve toplum bilimci Gregory Bateson annenin “ruh hali emarelerinden” bahsetmiş, bu tabiri annenin mevcudiyetinin deşifre gerektirdiğine işaret etmek için kullanmıştır. Çoğu zaman bu sürece, bir nesnenin tutulup sonra tekrar uzağa fırlatıldığı, bu hallerin her biri için de ayrı, zıt seslerin çıkarıldığı oyunlar eşlik eder: Freud’un verdiği meşhur örnekte torunu, ipe bağlı bir makarayı kendisine doğru çekip “Da” (“Geldi”) derken, sonra “Fort” (“Gitti”) deyip uzağa fırlatır.

Çocuğun annenin orada olmayışı hakkında soru soramadığı vakalarda gördüğümüz gibi, kendiliğinden işleyen bir süreç değildir bu. Annenin ortadan kayboluşu, tahammül edilemeyen bir delik, hiçbir açıklama getirilemeyen bir ihanet ya da terk edilme olarak yaşanabilir. Ama bu ilk simgeselleştirme meydana gelirse, çocuk annenin arzusu sorusuna bir yanıt arar. Annenin ortadan kayboluşları, onu çeken bir şey bulunduğunu gösterir. Bu da her şeye kadir olmadığı, eksik olduğu anlamına gelir: yoksa niye böyle çekilsin ki?

İkinci evrede çocuk bu “öteyi”, baştan çıkarma ve prestij oyunlarıyla sınayıp keşfetmeyi deneyebilir. Bu noktada ufak bir âşık gibidir çocuk; anne için bir şey “olmayı” dener, onu tatmin etmeye, tamamlamaya çalışır. Ayna evresindeki o sahte tamlık imgesine dönük hareket gibi, bu yeni çabalar da aynı imgesel şablona uygun gider: çocuk, olmadığı bir imge haline gelmeyi hedefler. Üçüncü evrede, bu çabanın başarısızlığa mahkum olduğu gerçeğinin farkına varılır. Çocuk annenin ötesindeki o mıknatısın kendisi olamayacağını, ama bir şekilde babayla ilişkili olduğunu anlar.

Çocuklar çoğu zaman bu bağlantıya itiraz eder, anne babayı ayırmak için ellerinden geleni yaparlar; ama boşa çıkan heveslerinin yarattığı dram ve çalkantının ötesinde, kendilerine başka hangi yolların açık olduğu sorusu yatar. Annenin dünyasında mı kalacaklardır, yoksa başka bir yön mü seçeceklerdir? Burada baba işlevi çocuğa annenin yegane nesnesi olmadığını gösterdiği gibi, aynı ölçüde anneyi de etkileyecek, annenin çocuğa yapışma eğilimine bir sınır koyacaktır. Baba işlevi hem çocukla anne arasına, hem de anneyle çocuk arasına bir set çeker; annenin yavrusunu yeniden içine

alma isteğine karşı etkin bir olumsuzlama olarak işler.

Bu noktada hem erkek hem de kız çocuk anneyi baştan çıkarma, onun arzusunun nesnesi olma çabalarına son vermeyi öğrenmeli ve babaya ilişkin özdeşleştiği bazı işaretler etrafında dünyasını yeniden düzenlemelidir. Bu işaretler, talihsiz bir durumun içinde bir çıkış yolu, yeni bir pusula noktası sunar adeta. Analitik terimlerle söylersek, çocuk anne için –imgesel düzeyde– fallus *olma* çabasından vazgeçip –simgesel düzeyde– fallus *sahibi olma*yı ya da *edinmeyi* kabul etmelidir: erkek çocuk için geleceğe dönük bir erkeklik vaadi olarak, kız çocuk içinse geleceğe dönük annelik umudu olarak – bebeğin bilinçdışında fallusa eşitlenmesiyle.

Bu hem erkek çocuk hem de kız çocuk için anneyle ilişkinin dönüşmesine yol açar, zira anne için bir ufuk belirler, artık eylemlerinin bağlı olduğu bir anlam oluşturur. Önce çocuk annenin her şeye kadir olmadığını, eksik olduğunu kayda geçirir, sonra bu eksiğe bir ad verilir. Burada babanın işlevi, olup bitenlerin anlam kazanmasını sağlamaktır: annenin arzusuna dair bir yoruma olanak verir. Anne hakkındaki düşüncelerin, baba ve bilhassa fallus etrafında kurulan bir küme içinde bir araya getirilmesine yol açar. Fallus burada gerçek penis değil, bir anlamlandırmadır; neyin eksik olduğunun göstergesidir, tamamlanma veya doyumun imkânsızlığına işaret eder. Bu haliyle görsel bir imgesi yoktur, yakalanabilir, açıkça tanımlanabilir değildir. Ödipal sürecin ilk uğrağında kuvvet ya da bolluk anlamına gelirken, şimdi daha temel bir kayıp değeri kazanır: şu an için ne olabilceğimiz ne de edinebileceğimiz şeydir o. Asla erişilebilir olmayan fallus, tamamlanmamışlığı simgeselleştirmenin bir yoludur; dolayısıyla çocuğuna hayatına bir hüzün getirirken, aynı zamanda çocuğun giderek annenin dünyasından öteye ilerlemesini sağlayacak bir düzen, simgesel bir çerçeve oluşturur.

Bu çerçeve sayesinde çocuğun yaşadığı fiziksel ve zihinsel uyarımlar arzuya dönüşür ki bu da bir artıdan ziyade eksiyi beraberinde getirir: anne ebediyen kaybedilir. Libido artık bedenin dışına, dünyada bize bilinçdışı bir şekilde anneyi anımsatan unsurlara yönelir. Anne yasaklanmış olduğu için, daha sonra karşılaştığımız

erişilmez ya da yasaklanmış kişi ve nesneler ilgimizi uyandırırlar. Böylece anne boşaltılır: gerçek, fiziksel bir varlıktan ziyade, bilinçdışı arzu kutbu haline gelir. Anneye ilişkin erotik hatıralar bastırmaya maruz kalır. Çocukların bazen annelerinin kollarındayken bile "Annemi istiyorum" diye ağlamalarında bunu görebiliriz. "Anne" sözcüğü erişilmez bir şeye, artık önlerindeki etten kemikten yaratığın ötesinde bir şeye gönderme yapar. Keza en yaygın bilgisayar veya banka şifrelerinin annenin adı ya da telefon numarasından oluşması da bunun bir yansımasıdır – hayattaki en gizli şey hâlâ odur sanki.

Lacan bu sürece "baba metaforu" der: anneyi tamamlama isteğinin yerini baba alır, bilinçdışı arzunun kaybolma noktasında annenin yerini o alır artık. Gördüğümüz gibi baba gerçek, ampirik bir figür değil bir işlev, çocuğun simgesel dünyasında var olan üçüncü bir taraftır. "Baba-Adı" terimi de bu ikameyi akla getirir, zira baba adının çocuğa aktarılması demek, annenin adının yerini alması demektir. Lacan zamanla görüşlerini düzeltecek, çocuğun başvurduğu simgesel işlevin mutlaka babalıkla bağlantılı olması gerekmediğini savunacaktır. Baba, çocuğun dünyasına dolayımlayıcı ilkenin dahil olmasını sağlayabilecek birçok şeyden, anneyle ilişkiyi yatıştıracak üçüncü terimlerden bir tanesidir sadece. Sınırlar koyan ve simgesel, imgesel ve gerçek yapılarını birbirine bağlama işini gören her şey, Baba-Adı sayılabilir. Bu bir meslek de olabilir, bir yaşam tarzı da, bir faaliyet de: önemli olan ne olduğu değil, ne yaptığıdır.

Keza, Baba-Adı tek bir nokta değil, bir süreçtir. Elle tutulur herhangi bir unsura indirgenebilir olmayıp karmaşık aile ilişkileriyle aktarılır. Çocuk için önemli olan -hastalarımdan bir tanesinin tabiriyle- "perçinler" bulunması, yani etrafını çeviren simgesel ağ içinde tutunabileceği güçlü noktalar olmasıdır. Bu aile üyeleri biçiminde de olabilir, aile tarihi içindeki belli anlara dair ekler ve mitler biçiminde de. Bundan yıllar önce Fransa'daki bir hastanede, psikozda Baba-Adı bulunmadığını işitmiş olan bir grup hasta, psikiyatristlerine ameliyatla Baba-Adı nakli olup olamayacaklarını sormuştur. Baba-Adı'nı yapbozun kayıp parçası misali böyle tekil, yalıtılmış bir unsur olarak görmenin kendisi hezeyanlı bir şey olabilir.

~

Bu tarifte Oidipus kompleksi gayet idealleştirilmiş görünebilir. Modern ailelerde babanın ya hiç ortalıkta olmadığı ya da anne yokken var olduğu, dolayısıyla annenin ortada olmayışlarını babayla birlikte olma arzusuna bağlamanın pek mümkün görünmediği gibi bir itiraz getirilebilir. Çocuklarını bu kadar ender gören bir babanın otorite figüründen ziyade oyun arkadaşı olması daha muhtemeldir. Bunlar aile yapısında meydana gelen değişimlere ışık tutan ilgi çekici eleştirilerdir; fakat Oidipus kompleksinin aile içindeki gerçek iktidar ilişkilerinin yansımasından ziyade bir inşa olduğu, çocuğun kendi dünyasına düzen getirmek için yarattığı bir kurmaca olduğu ıskalanmaktadır. Annenin arzusunun anahtarı olarak fallusun anlamı üzerindeki vurgu komik görünebilir, ama öyledir zaten: post-Ödipal hayatın bir komediyi andırmasının sebebi budur – *Carry On* filmlerinde bunu açıkça görürüz.

Bir zamanların İngiliz menşeli bu sonu gelmez film serisinde, aynı oyuncu kadrosu bambaşka durumlar içinde karşımıza çıkar: *Carry on Nurse* vardır, *Carry on Doctor* vardır, *Carry on Camping*, *Carry on up the Khyber*, *Carry on Constable* – aile dinamiklerinden sağlık hizmetlerine, İngiliz emperyalizminden sendikalara kadar hayatın her alanı tiye alınır. Seride tüm gerçekliğin fallik bir şakaya indirgenebileceği gösterilmekte, filmlerdeki mizahın tamamı cinsel çift anlamlılıktan oluşmaktadır. Çocuğun her şeyi – bilincinde olmaksızın – artık fallik bir mercekten gördüğü, başka pek bir seçeneğin bulunmadığı post-Ödipal hayattır bu.

İşin ilginci, öyleyse büyüdükçe dünyaya dair farkındalığımız azalıyor, algı ve hassasiyetlerimiz daha sınırlı hale geliyor demektir. Zihnimize yerleşen bir süzgeç, gerçekliğin sadece belli yönlerini kavramamıza izin veriyor gibidir adeta. Anneyle ilk ilişkilerde son derece hassas bir uyum söz konusu olabilir: bebekler annelerinin ruh hallerini hemen anlayabilirler. Annenin – ve başkalarının – davranışlarına atfedilen anlam geniş olabilir, fakat fallik anlamın yerleşmesiyle birlikte daralır. Hayat, sınırlı bir anlam aralığını

seçebildiğimiz bir *Carry On* filmine dönüşür.

Baba metaforunun iş görmediği, fallik merceğin oturmadığı psikozda ise, ileride göreceğimiz gibi, bir tür aşırı-uyum ortaya çıkar; terapistin ruh hali ve düşünceleri tuhaf bir şekilde sezilebiliyordur. Nitekim psikotik bir hastam şöyle demişti: "Nevrotik biriyle benim aramdaki fark, nevrotiğin kendi içinden geçenleri size yansıtıyor olması, benimse ne hissettiğinizi sahiden biliyor olmam." Delilik çoğu zaman gerçeklikten kopuş olarak tanımlanır, ama aslında, psikiyatrist Eugène Minkowski'nin gözlemlediği gibi, gerçekliğe fazla yaklaşmakla ilgilidir.

Kurt Eissler kanepede uzandığı için kendisini göremeyen şizofren bir hastasının, buna rağmen tam da Eissler'in dinlemeyi bıraktığı anlarda söylediklerini tekrar etmesini istediğine dikkat çekmiştir. "Tam da son söylediklerini tekrar edemeyeceğim anlarda, ısrarla ne söylediğini tekrar etmemi istiyordu." Hayret verici bir şekilde, bu talep ancak Eissler'in yanıt veremeyeceği anlarda ortaya çıkıyordu. Keza Eissler, tam da meslektaşlarına çocuk cinselliğiyle ilgili bir noktayı kanıtlama kaygısı içinde olduğu bir dönemdeyken, çocuk cinselliğine bağlanan bir rüya yorumu yaptığı hastasından, "Bunu bana değil, kendine kanıtlıyorsun" şeklinde bir karşılık aldığını anlatır. Bu hasta analistinin bilinçdışıyla aşırı bir uyum içindedir.

~

Hem bir anlam oluşturan hem de anlama bir sınır getiren Ödipal süreç, hayatımıza bir negatiflik sokar. Aynı anda libidomuzu, vücutlarımızdaki uyarımı ve bağlılıklarımızın gücü ve doğrultusunu da etkiler. Bu sürecin en önemli parçası, eksikliğin yerleşmesidir. Nihayetinde, daha sonraki nesnelerin işgal edebileceği bir boşluk bölgesi yaratmak için anneden vazgeçmişizdir. Libidomuz bedenlerimizden neredeyse tamamen sürülmüş, artık yokluk işaretine bağlanmıştır.

Anneden vazgeçmek, onun için kim olduğumuz hayalinden de vazgeçmek demektir. Simgesel süreç işledikçe, anneyi tamamlama veya doyurma özlemlerini bırakmamız gerekir. Onun için her şey

olamayacağımızı, bizden öte bir şeylerle ilgilendiği gerçeğini kaydederiz. Annenin davranışlarının bizimle ilgisi olmayan bir nedeni olduğunun fark edilmesi hem trajik, hem özgürleştiricidir. Bu olmasaydı, her şeyi kendimize yorardık: anne bizim yüzümüzden mutlu veya üzgün olurdu ki çocuğun özlem duyabileceği ama nihayetinde yaşanılır olmayan bir konumdur bu. Başka birinin duygularının tek nedeni olmak, üstümüze feci bir yük bindirirdi, sürekli sorumlu olurduk. Anneyle – ve istediğini hayal ettiğimiz şeyle – aramızda hiçbir dolayımın bulunmadığı bir dünyada kalırdık.

Oidipus kompleksine dair bu fikirlerde iki düzey söz konusudur: belli bir sürecin –mesela annenin arzusu– farkına varılması ve sonrasında bu sürecin adlandırılması – baba. Mesele annenin eksiğini sezmekten ibaret değildir, bunun adlandırılması, kayda geçirilmesi de vardır. Bu noktada Lacan'ın fikirleri, çocukluğun kilit sürecinin "iletişim hakkında iletişim" adını verdiği bir süreç olduğunu düşünen Bateson'ınkileri yankılar ve büker. Çocuk birçok işaret ve mesajla yüz yüze gelir ve bunları nasıl sınıflandıracağını öğrenmesi gerekir. Diyelim ki birisi "Bugün ne yapmak istersin?" diye sorduğunda, bu mesaj düz bir soru olarak da anlaşılabilir, dün yapılanların ayıplanması olarak da. Muhtemelen ses tonu ve bağlam hangi yorumun daha olası olduğunu belirleyecek, böylece mesaj etiketlenebilecek, anlamın kavranmasını sağlayan birçok farklı kümeden birine yerleştirilecektir.

Lacan'ın teorisi de aynı soruya odaklanır: çocuğun annenin söz ve davranışlarını nasıl yorumladığı ve bu yorumun bu söz ve davranışları nasıl bir kümeye yerleştirdiği sorusuna. Bu Ödipal süreç, adlandırma edimi sayesinde, annenin arzusuna dair muhtelif temsilleri bir araya getirir ve bilinçdışı bir tasnif yaratır. Hem Bateson hem de Lacan, bu süreçteki sorunların psikoz emaresi olduğunu düşünmüştür. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu sorunlar, farklı türde psikozları ayırmayı sağladığı gibi, psikozda baba işlevi çalışmadığından dolayı, başka türlü küme inşa etme biçimleri sayesinde bireyin nasıl daha az işgalci, daha katlanılır bir dünya yaratabileceğini de gösterecektir.

Yani Oidipus süreci üç şey yapar. Birincisi, annenin arzusu

sorusunu bir yanıta bağlayarak anlam doğurur: baba ve fallus. İkincisi, yasaklanmış anne imgesini – ya da bunun parçalarını – cinsel arzunun ufku haline getirerek libidoyu, yani cinsel bağlılık ve ilgilerimizin kuvvetini konumlandırır. Dolayısıyla burada libido bir yere yerleştirilir, arzularımızı bedenin dışında konumlandıran bir çıpa oluşur. Üçüncüsü, Öteki ile ilişkimizde kendimizi konumlandırmamızı, güvenli bir mesafe kazanmamızı ve anneyle bizden ibaret olmayan bir uzama geçmemizi sağlar.

Peki ya bu süreçler meydana gelmezse ne olur? Ya Oidipus kompleksinden geçişi önleyen, engelleyen bir şey olursa?

3. Psikoz

Oidipus kompleksinin üç temel sonucu olduğunu gördük. Her şeyden önce, yeni bir anlam oluşturur; ikincisi, bedendeki libidoyu konumlandırır; ve üçüncüsü, çocuğu anneye mahsus bir nesne olmaktan uzaklaştırıp mesafe kurar. Bu süreçlerin ayırdına vardığımız anda, psikoza ilişkin klinik fenomenlerin birçoğu birdenbire netlik kazanır. Bozukluk, kaos ya da çöküş emareleri olmak yerine, o üç temel sorunu çözme girişimleri olarak anlaşılabilirler: gerçekliğimize nasıl anlam verilebilir, bedendeki libido nasıl demirlenebilir ve Öteki'yle aramızda güvenli bir mesafe nasıl kurulabilir?

Schreber 1893 yazında rahatsızlandığında, dünya ona tuhaf gelmeye başlar. Günlük olaylar biraz acayip, biraz ters görünür; içlerinde Schreber'in nüfuz edemediği anlamlar saklı gibidir. "Cinsel birleşmeye teslim olan" bir kadın olmanın pek hoş bir şey olması gerektiği şeklindeki –"tüm doğama aykırı" diye nitelediği– düşünceden rahatsızdır: erkeklik anlayışıyla bağdaşmayan bu düşünceyi kabul edemez. Çok geçmeden bedeninde tuhaf dönüşümler yaşamaya başlar: geceleri tekrar tekrar boşalmakta, sinirleri "şehvanilik" adını verdiği hisler doğurmaktadır.

Yaşadığı halüsinasyonlar ve bedensel duyumlar aman vermeyen, eziyet dolu bir hal almıştır. Dur durak bilmeden bir şeyler geveleyen sesler duymaktadır. Kendisi hakkında niyeti iyi olmayan bir Tanrı'yla birlikte fiziksel ve zihinsel bir ağa yakalanmış gibidir. Uzun süren hezeyan oluşturma sürecinin sonunda, anlam ve beden kavrayışı bir ölçüde toparlanır. İstisnai bir varlık olarak seçilmiş olduğunu, vazifesinin yeni bir ırkı dünyaya getirmek olduğunu biliyordur artık. Fiziksel semptomlarının verdiği korkunç ağrılar ve işittiği seslerin şiddeti azalır: evvelce "dehşet verici ve tehditkar" olan, "gittikçe

zararsız” hale gelmiştir. Yaşadığı şehvani duyumlar da “dişi süsler” kuşanıp aynada kendisini seyrettiği bir senaryoda odaklanır.

Dişileştiğini ima eden rahatsız edici düşünce artık razı olduğu, “insanlığın iyiliğine” dönük bir fikirdir: kadına dönüşme fikriyle “uzlaşmıştır”, ilk başta zannettiği gibi adi bir cinsel nesne olarak kullanılacak bir kadına –“dişi bir fahişeye”– değil, o yeni ırkın yaratıcısı olacak bir kadına. Bedenindeki dişi keyif hisleri artık reddedilmeyecek, bu hislerin beslenmelerini “hakkı” ve “vazifesi” olarak görmeye başlayacaktır. Kendi deyişiyle, “Dünya Düzeni”nin, bozulmuş olduğunu hissettiği ve seslerin ona tarif ettiği o uyumlu sistemin yeniden kurulmasının bir yoludur bu.

Yani söz konusu hezeyan Schreber’in dünya deneyimine bir anlam vermiş ve bedensel libidoyla ilgili dağınık hislerinin daha yapılandırılmış, konumlandırılmış bir noktaya varmasını sağlamıştır. Bu ona özel bir yer tahsis edilmesi, yeni bir ırkın yaratıcısı olarak seçilmiş tek insan olması şeklinde gerçekleşir. İçinde ve etrafında meydana gelen anlayamadığı o değişimler şimdi bir anlam kazanır. Hezeyan inşasının ilk yıllarında Tanrı’yla arasındaki mesafe hep sorun yaratan –ya çok yakın, ya çok uzak– bir şeyken, artık daha sağlamdır: hatta insani mevzulardan hemen hiç anlamayan bu Tanrı’ya acımaya başlamıştır.

Yani hezeyan üç hayati Ödipal işlevi yerine getirmiştir: anlam, libido ve daha kuvvetli bir Öteki’yle ilişkide alınan konuma ilişkin sorunları çözmüştür. Gerçi gelişme dilediği kadar sağlam olmamış, annesinin ölümü ve eşi Sabine’nin geçirdiği inmenin ardından 1907’de yeniden hastaneye yatmak zorunda kalmıştır, ama bu süreç yine de bize hezeyanlı inşalarda hedefin ne olduğunu göstermektedir: Hezeyanlar psikozun birincil semptomlarından değildir, onarma çabalarıdır. Bozulma işaretleri gibi görünen şeyler aslında daha kapsamlı bir yeniden yapılandırma sürecinin parçaları olabilir.

Hezeyanın bu onarma işlevini başka bir örnekle gösterebiliriz. Kendisini sürekli gözlem altında tutan, ruh hali korkunç ve öngörülmez gelgitler gösteren müdahaleci bir anne tarafından yetiştirilen bir genç kız, dünya üzerinde kalan tek insanın kendisi

olduğuna inanmaya başlar. Tüm çevresi, ailesi ve tanıdıkları, onun tepkilerini incelemek için uzaylılar tarafından yaratılmış yanılsamalardır. Hayatı, insan hayatının gözlemlenip belgelenmesini hedef alan devasa ve son derece karmaşık bir deneyin parçası olmaktan ibarettir. Banyoda tek başınayken, uzaylı doktorlar tarafından incelendiği fikriyle birlikte vücudunda bir uyarılma hissetmektedir. Sıkıca yapılandırılmış olan bu hezeyan, hayatta kalmasını sağlamıştır. Dünyasına anlam vermiş, annesinin tuhaf davranışlarını açıklamış ve bu vaziyet içinde ona bir konum atfetmiştir. Bu hezeyan olmasaydı, maruz kaldığı gelgitleri ve o daimi, şiddetli bakışı nasıl anlayacaktı?

Schreber'de olduğu gibi, hezeyan ona anlamlı bir tasarımın içinde belli bir yer tahsis etmiştir. Schreber'in ışınlar ve sinirlerden oluşan sistemi kadar ayrıntılı değilse de, o üç Ödipal soruna bir çözüm getirmiştir: anlam oluşturma, libidoyu konumlandırma ve yer belirleme. Ne yapacağı belli olmayan annenin kurbanı olmak yerine, deney için seçilmiş tek insandır o; tümüyle edilgen pasif bir kurban konumundan uzaklaşır böylece. Burada hezeyan, *nesne olma* deneyimine yeni bir büküm getirir: Schreber için rezil bir "fahişe" olmaktan insanlığın geleceğinin vasıtası olmaya, hastam içinse annesinin "maskarası" olmaktan bilimsel bir araştırmada kobay olmaya doğru bir hareket. Her iki durumda da hezeyan, bir yer verdiği özneyi, sırf zalimliklere maruz kalan bir varlık olmaktan uzaklaştırmıştır; zira artık bu zalimliklerin bir amacı ve anlamı vardır. Zamanla gerek Schreber'in gerekse hastamın hezeyanlı sisteminin tümüyle başarılı olmadığı ortaya çıkacaktır, ama yine de psikoz çalışmasında bu birincil kaygıların merkezî olduğunu gösterirler.

Nesneden faile doğru bu hareketi, Amerikalı şizofren Louis Wolfson'ın eserlerinde görebiliriz. Yaşadıklarını konu alan 1970 tarihli kitabında Wolfson, çok önemli bir çocukluk sahnesi tarif eder: hemşirelerden biri içine rektal bir termometre sokarken, annesi olanları seyrediyordur. Bu sarsıcı aşağılanma, Wolfson'ın yaşadığı psikoz fenomenlerinin birçoğunda, mesela sokakta "Lavman!" diye bağırma zorlantısında izini bırakmıştır. Gelgelelim 1980'lerde yeni bir

fikir doğmuş gibidir. Annesinin ölümünün ardından, gezegeni temizleme fikriyle meşgul olmaya başlar. Yani bir dönüşüm meydana gelmiştir: Öteki'nin zalim iradesine terk edilen saf bir nesne pozisyonunun edilgenliğindense, artık bir kurtarma misyonunun başındaki kişi vardır. Serge André'nin işaret ettiği gibi, vücudunu temizleme amaçlı o müdahale, gezegeni temizleme isteği haline gelmiştir; tıpkı Schreber'e utanç veren dişileşme deneyiminin, Tanrı'nın yeni bir ırkın yaratıcısı olarak seçtiği kişi olmak gibi görkemli bir misyon haline gelmesi gibi. Wolfson'ın bu düşüncesinde, libidinal bir istilanın mahalli olmaktan, tüm gezegendeki libidonun boşaltılması gibi bir projeye geçiş vardır.

Bu örneklerde hezeyanın sorundan ziyade çözüm olduğunu görüyoruz. 150 yıldan uzun bir süredir, Lasègue'den Bleuler ve Lacan'a kadar birçok psikiyatrist, genellikle delilik belirtisi olarak görülen şeylerin aslında deliliğe verilmiş yanıtlar olduğunu gözlemlemiştir. Freud, psikoza ilişkin en "çarpıcı ve gürültülü" fenomenlerin, "doğrulma ya da iyileşme girişimleri" olduğunu görmüştür. Freud'a göre hezeyan, psikozun birincil belirtilerinden biri değil, kendi kendini tedavi girişimidir: "ego ile dış dünya arasındaki ilişkide oluşan yırtığın üzerine yapıştırılan bir yama gibi iş görür." "Patolojik bir ürün" olarak gördüğümüz şey, "aslında bir iyileşme girişimi, bir yeniden inşa sürecidir." Kişinin dünyasında bir delik açıldığında, hezeyan, anlam tedariki yoluyla tamirat önerisinde bulunur: yoldan geçen arabalar beni gözetlemeye çalışıyor, perdeler arkalarında bir dinleme cihazı olduğu için kıpırdıyor, bugün bana başka türlü selam veren arkadaşım bana zulmedenlerle işbirliği içinde. Dolayısıyla hezeyan negatif değil, pozitif bir fenomendir, kendi başına bir patolojiden ziyade iyileşme girişimidir – çoğu zaman görevlerini yerine getiremese dahi.

Freud'a göre psikoz büyük ölçüde doğrulmayla, gerçekliği yeniden yaratma yahut gerçeklikle yeniden temas kurma çabasıyla ilgilidir. Hezeyanlı düşüncenin acayipliği çoğu zaman bunun tam aksi gibi görünmesine yol açar, fakat tedavi edici işlevi son derece aşikar da olabilir. Bir vakada, erotomani –başka birisi tarafından sevildiğinden

hezeyanlı bir şekilde emin olma– yaşayan bir kadın, söz konusu erkekten kendisini etkilemeye çalıştığını inkar eden ve yabancı birisi olduğunu belirten resmî bir mektup göndermesini talep eder. Adamın sadece kopyalayıp altına imzasını atarak kendisine geri yollayacağı bir formdur bu. Bir psikiyatrist tavsiyesi değil, hezeyanlı hareketin kendisinin bir ürünüdür. Kadın mektubuyla birlikte pul bile göndermiş, delilik göstergesi sayılan davranışın ta kendisinde nasıl bir tedavi yöntemi yattığını göstermiştir.

~

Hezeyanlar hemen her zaman, kişinin dünyada bir tür anlam bulunduğunu hissettiği, ama bu anlamın belirsiz kaldığı, ele avuca gelmediği bir dönemin peşinden gelir. Metroda asılı bir poster, gazetede çıkan bir makale ya da televizyondaki bir reklam onunla ilgili gibidir, ama ne bakımdan ilgisi olduğuna emin değildir. Kendisiyle ilgisi olduğunu biliyordur, o kadar. Süratle ya da yavaş yavaş, gerçekliğin tamamı bir anlam barındırmaya başlar: gerçeklik konuşur - mesajı karanlık kalsa bile. Bu şaşkınlık döneminde kişi doğruca anlamla, sabitlenip bir yere iliştirilmeden önceki anlamla yüz yüze gelir. İşte hezeyanın görevi de bu duruma çare olmak, şaşkınlığın yerine sabit ve belirlenmiş bir anlam getirmektir.

John Custance takma adıyla yazan İngiliz bir ekonomist, bankacı ve savaş dönemi istihbarat analisti, yaşadığı psikozu ve hezeyanın billurlaşmasını tarif etmiştir. Savaşta ölenler için düzenlenen bir anma töreni esnasında, “Birdenbire o milyonlarca canın boşa feda edilmediğini, büyük bir planın, İlahi Gaye’nin planının bir parçası olduğunu görür gibi oldum. İçimde bu gayenin benimle de ilgili olduğuna dair bir kanaat oluştu; bir tür vahiy gelmiş gibiydi, ama bu vahyin tam olarak ne olduğunu bilmiyordum.” Rolünün anlamı muallak kalmışsa da, “İlahi Gayenin” kendisini ilgilendirdiğinden şüphesi yoktur. Çok geçmeden, kafasının üzerinde gezinip titreşen erkek ve dişi cinsel organlardan oluşan halüsinasyonlar görmeye başlar; bunun “Sevginin Gücüne” delalet olduğunu anlar, ki yine o an

kendini dayatmış bir isimdir bu.

Bu olağanüstü delilik anlatısını "Fiiliyat Teorisi [*The Theory of Actuality*]" başlıklı bir bölümle noktalamıştır; burada evrene ve evren içindeki yerine dair temel bir açıklama sunar – tıpkı Schreber'in "Dünya Düzeni" fikri gibi. Bu ad, günün birinde hemşirelerden birinin "aslında (*actually*)" sözcüğünü niye bu kadar sık kullandığını ve bununla ne kastettiğini sorması üzerine ortaya çıkmıştır. Açıklamayı denemiş ama beceremediştir; sonra birden, bu sözcüğün kendisine "musallat olan teolojik hayaletin" vaftizi için "ideal isim" olduğunu fark eder. Hayaleti "bağlamak ve etiketlemek" mümkündür artık. Hem özlü hem çok yönlü bir teoridir bu: tüm insanlık tarihini, dünyadaki güncel olayları, iyiyle kötüyü ve karşıtlar arasındaki ilişkiyi anlamlandırır.

Hezeyanlar genelde iki gruptan oluşur: fazla dayanmayan geçici anlam bulma girişimleri ile zaman içinde oluşan daha dayanıklı, daha yöntemli sistemler. İkinci gruptaki hezeyanlar birbirlerine bağlanıp söz konusu kişinin dünyasındaki birçok şeye tek veya sınırlı sayıda anlam veren incelikli inanç sistemleri haline gelebilir. Hayatlarımıza nasıl anlam vereceğimiz sorusu hepimizin karşılaştığı bir soru olsa da, genellikle sadece psikotik özneler bu soruyu gerçekten ciddiye alır. Herkes bu tür sorular üstünde durabilir, fakat sistem kuranlar için böylesi bir görev her zaman varoluşsal gerçek bir aciliyet taşır.

Önceki bölümde gördüğümüz gibi, nevrotik için anlam sorunu, Oidipus kompleksinden geçerken bir ölçüde çözülür: anne babanın fallik dünyasından oluşan trajikomediye dahil olunduğunda, ufuklar daralır. Bunun öncesinde, anlam alev alev yanan bir sorudur. Annenin varlığı ve yokluğuna anlam verilmesi gerekir: annenin geliş gidişleri anlamı olan bir şey olarak yaşanır, fakat bu anlamın oturması zaman alır; ancak sonradan babayla ve fallik anlamla ilişkilendirilebilir.

Bu süreç, Oidipus kompleksi dediğimiz ızgarayı kurar, imleyen ve imlenenlerin birbirlerine lehimlenmesiyle birlikte dünya düzene girer. Peki bu ikisinin birbirine bağlanmasında sorunlar çıktığında, kişinin gerçekliğini inşa etmesine yardımcı olacak anlamlar bulunmadığında ne olur? Bir vakada adamın biri, babasının ölümünden sonra

sözcüklerin anlamlarından emin olamamaya başlamış ve her gittiği yere sırt çantasında taşıdığı kocaman bir sözlük götürmek zorunda kalmıştı. Her şeyi anladığından emin olması gerekiyordu. Başka bir örnek ise şöyleydi: "Geçen gün daha yaşlı bir çiftçiye 'baba' dendiğini duyunca, aklımdan hemen o adamın oğlu olduğum geçti. Bu tür sözcüklerde hep böyle anlamlar yaşıyorum, doğruca geliyorlar." Bu adam sözcüklere, özellikle de başkalarının ağzından çıkan sözcüklere "ikinci bir anlam" vermek zorunda kalıyordu.

İlk vakada sözcüklerle anlamlar birbirlerinden kopmuş, ikincisindeyse birbirlerine fazla bağlanmış haldedir. İmleyenle imlenen arasındaki ilişkide meydana gelen bu tuhaf iniş çıkışlar psikozda yaygındır. Amerikalı eleştirmen Van Wyck Brooks, psikozu boyunca her bıçağın gırtlağını kesecek bir şey, her binanın aşağı atlanacak bir yer, her kemerin boğazına geçirilecek bir ip, her kapının ip asılacak bir destek, her şişenin paramparça edilip yutulacak bir şey haline geldiğini anlatır. Gündelik hayatın geçirdiği bu dehşet verici dönüşüm, söz konusu unsurların yeni ve çözülmez bir anlam kazanmasına yol açmıştır. Etrafındaki dünyanın semantiği dönüşü olmayan bir şekilde değişmiştir. Her imleyen – bıçak, kapı, şişe, vs. – bağlamına göre farklı anlamlar üstleneceği yerde, sadece tek bir anlama gelmeye başlamıştır: hayatına son vermenin bir yolu.

Kahramanların abuk subuk ev içi kazalarda can vereceklerini bildiğimiz *Son Durak* (Final Destination) gibi bir filmde bu başkalaşımın yankısını duyabiliriz. Filmin her sahnesinde, müstakbel katili arayıp dururuz: buzdolabı, çamaşır makinesi, çamaşır ipi, cilalanmış bir döşeme, hepsi ölümcül yankılar kazanır. Bu deneyimi tek seferlik bir dehşet gibi değil, sürekli yaşayan birisi için hayatın nasıl korkutucu ve imkânsız olacağını hayal edebilirsiniz. Belli bir anlam –bu örnekte sadece ölümlülük değil, aynı zamanda bir tür Öteki'nin öldürme arzusu– bastırılmak yerine, o kişinin gerçekliğinin her yönüne ilişmektedir.

Psikozun kimi uğraklarında anlam oluşturmak için didinen, sözcüklerin anlamı kadar şeyler arasındaki gizli ilişkiyi de çözmeye veya açığa çıkarmaya çalışan bir özne varken, diğer zamanlarda fazla

sabitlenmiş, fazla müdahil hale gelmiş bir anlamdan kaçma çabası vardır. Baba işlevi nevrozda anlamı tesis edip sınırlandırırken, psikozda bu meydana gelmez. Dolayısıyla bir alternatif, dünyaya düzen ve anlam getirecek bir kod yahut formül, hatta bir aygıt arayışı vardır. Lewis Hill'in belirttiği gibi, "şizofrenler, diğer insanlara kıyasla son derece ciddi ve anlamla ilgilidirler. Dünyada bir tür birleştirici ilke, bir tür huzur, simetri veya uyum bulmaya çalışırlar. Bu gerçek dünyada bulunmadığı için, başka yere bakarlar."

~

Psikoz nasıl biçimler alabilir peki? Günümüzde piyasaya sürülen tanı kategorilerinin sayısı gitgide artarken, Lacancılar pintilikten yanadır: *DSM*'de [*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders,* Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı] yer alan 360 etikettense, birbirini dışlayan üç zihin yapısı –nevroz, psikoz, sapkınlık– ve psikoz içinde de üç yapı daha ayırt ederler: paranoya, şizofreni ve melankoli – otizm ile manik depresyonun nasıl konumlandırılması gerektiği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bu tanılar çağdaş psikiyatriden değil, klasik psikiyatriden türemiştir ve meslekten bir okurun bugün aşina olduğundan çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu anlamlar yolumuza devam ettikçe belirginleşecek. Ama belki her şeyden önce "şizofreni" teriminin kullanımı konusunda bir şeyler söylememiz gerekiyor; zira çok fazla yanlış anlamaya maruz kalan ve kullanımından tümüyle vazgeçilmesi çağrılarının yaygınlaştığı bir kategori bu.

Psikanalizi ve ilişkili diğer alanları saymazsak, psikiyatride şizofreniye getirilen tanım sayısı bugün kırkı aşmış durumdadır. Kraepelin duygu ve istem sorunlarını öne çıkarmış, fakat çağdaşları hiçbir zaman ayırıcı bir tanı ölçütü getirmediğinden yakınmıştır. Bleuler ise bir tanı ölçütü getirmiş, fakat aynı zamanda şizofreninin birleşik, tek bir kategoriden ziyade, bir grup bozukluk olduğunu savunmuştur. Yirminci yüzyılın ilk bölümünde gerek Kraepelin gerekse Bleuler yaygın eleştirilere maruz kalmış, ama getirilen birçok

uyarıya rağmen, “şizofreni” terimi öylesine ayrımsız kullanılmıştır ki, çoğu zaman ya “psikotik” ile aynı anlama gelmiş ya da tıpkı günümüzde aynı işi gören “kişilik bozukluğu” kategorisi gibi, özellikle zorlu hastaları adlandırmak için kullanılmıştır.

Biraz daha kesinlik ve hassasiyet sağlamak isteyen psikiyatristler yeni ayrımlara başvurdu: şizomani, şizonoya, şizotomi gibi. Şizofreni kavramından yeni kategoriler türemeye devam ederken, Alman psikiyatrist Karl Jaspers şöyle bir yorumda bulunmuştur: “Suya düşen yağmur damlaları nasıl ki ilk başta küçük ve ayrık, daha sonra giderek büyüyen, birbirlerini yutup ortadan kaybolan halkalar yaratırsa, psikiyatri içinde de zaman zaman, sürekli şişmeye başlayıp sonunda kendi ağırlığıyla kaybolan hastalıklar ortaya çıkmaktadır.” Daha sonraki bazı eleştirmenler de, psikoz hastalarıyla beyin frengisi hastalarının akıl hastanelerinde bir arada tutulmasını örnek göstererek Jaspers’in yakındığı sınıflandırma karmaşasını vurgulamıştır. Buna göre Kraepelin’in kliniğindeki muğlaklık ve tedavi konusundaki kötümserlik de buradan kaynaklanmış, belli bir organik bozulma psikozla karıştırılmıştır.

Beyinde frengiye neden olan spiroket türü bakterilerin varlığı ancak 1912’de keşfedilmiş olduğu için, şizofreni tanısı konulan birçok kişinin aslında teşhis edilmemiş organik enfeksiyon vakası olması ihtimali yüksekti. Gelgelelim Kraepelin ve öğrencileri de aynı düşünceden hareketle bunu psikozun tümüyle organik bir etiyolojiye sahip olduğunun kanıtı olarak görmüşlerdi. Frengi enfeksiyonuna gelince, titizlikle kaydedilmiş vaka notları 1912’den sonra incelenmiş, bu enfeksiyonun hastaların durumlarından ne ölçüde sorumlu olabileceğine bakılmıştır. Vakaların büyük çoğunluğunda böyle bir pay görülmemiş, fakat Kraepelin’i eleştirenler maalesef bu araştırmadan bihaber kalmıştır.

Günümüzde *DSM IV-R* şizofreniyi bir seçme işlemi üzerinden tanımlamaktadır: Buna göre, teşhis için beş ana semptomdan (hezeyanlar, halüsinasyonlar, düzensiz konuşma, düzensiz ya da katatonik davranış ve duygu ya da istem eksikliği gibi “negatif belirtiler”) en az ikisinin bulunması ve altı aydan uzun süren bir

rahatsızlık olması gerekir. Şayet hezeyan ya da halüsinasyonlara canlı yorum yahut kendi kendine konuşma eşlik ediyorsa, tanı için belirtilerden sadece bir tanesinin bulunması yeterlidir. Buradaki tanı ölçütlerinde vahim bir muğlaklık olduğu, *DSM*'yi eleştirenlerin sık sık belirttikleri bir şeydir; öyle ki, bu ölçütlere göre, ortak hiçbir belirti göstermeyen iki kişinin de şizofreni hastası olması mümkündür. Keza, daha önce tartıştığımız tetiklenmemiş psikoz sorunu da bir kenara bırakılmaktadır.

Şizofreni tanısının günümüzde hâlâ kafa karışıklığı ve önyargı doğurmaya devam etmesinde, *DSM*'nin azımsanmayacak bir payı vardır. çoğu zaman hastalara şizofreniyi devamlı kimyasal dizginleme gerektiren şifasız bir hastalık olarak görmeleri öğretilmektedir. Saha içinde meydana gelen paradigma kaymaları ve naif görüşlere getirilen çürütmeler de maalesef unutulmuş bulunuyor. 1951'de şizofreni araştırmaları üzerine yazdığı muazzam değerlendirme yazısında Manfred Bleuler şöyle der: "Çoğu araştırmacı için şizofreni artık *bir* hastalık değildir, kalıtsal bir bozukluk, bedensel bir hastalığın dışavurumu ya da 'spesifik' bir bedensel tedaviye yanıt veren bir bozukluk değildir." Oysa o günden bu yana, basitleştirici hastalık modellerine duyulan iştah ve beraberinde "akıl hastalarına" ilişkin her daim mevcut olan önyargılar sayesinde, günümüzde çoğu insan şizofreniyi tam da böyle görmektedir.

1970'lerde şizofreninin en yaygın biçiminde hastaneye yatırmanın gerekli olmadığını iddia etmiş olan birçok psikiyatristin görüşleri de büyük ölçüde unutulmuştur. Oysa burada Kraepelin'in başlangıçtaki kötümserliğini besleyen biyolojik katiyet gitmiş, klinik betimlemelere hakim olan içe kapalı, katatonik kişi imgesi büyük ölçüde tersine çevrilmişti: "yeni" şizofrenler toplum arayışı içindeydi. İlişkiler kurmaya çalışıyor, evleniyor, iş arıyor, seyahat ediyor, cinselliklerini keşfediyor, uyuşturucu deneylerine girişiyorlardı. Şizofreni, bir hastalıktan ziyade, çözülmeye karşı koyma amacıyla toplumsal ağları kullanma girişimleriyle bir görülüyordu. Şizofren kişinin görsel imgesi artık katatoni değil, toplumsal bağlara aç, dışa dönük, konuşkan bir kişilikti. Maalesef bu anlayış gereğince etkili olmamış,

ama yine de bir denge bulma hususunda hayat tarzının nasıl kullanılabileceğini göstermiştir; bu gerçeği bugün de göz ardı edemeyiz (ileride bu konuya döneceğiz).

Terimin güncel kullanımlarındaki sorunlar böyleyken, ne diye "şizofreni" demeye devam ediyoruz o zaman? Lacan bu konuda temkinli davranmış, sözcüğü hemen hiç kullanmamış, kullandığında da kimi zaman terimin ardına "denilen" ifadesini eklemiştir. Yine de şizofreni grubu sıkıca birleşmiş bir beden imgesinin bulunmadığı, libidonun geri döndüğü yerin öncelikle beden olduğu ve hezeyanların sağlam bir şekilde kurulmadığı muhtelif vakalara işaret etmesiyle, belli ölçüde klinik ve kavramsal geçerlilik taşıyan bir fikirdir. Jay Watts'ın deyişiyle, "bu grubu birbirine tutturan şey, tutturma sorunudur." Paranoya ve melankoliyle karşılaştırılıp kıyaslandığında, şizofrenilerin hatları daha belirginleşmektedir.

Hezeyanlı düşüncenin ya eğreti ve gelişmemiş, ya da sistematik ve genişleyen bir biçim aldığını görmüştük. Şimdi psikozun farklı biçimlerini birbirlerinden ayırıp peşi sıra ne tür heyezanlı inşalar ortaya çıktığını aydınlatmak için, Oidipus kompleksinde meşgul olunan üç temel soruna geri dönebiliriz. Psikozları yüzey özelliklerine, mesela temalarına (dinî, ruhani, fantastik vb.) göre sınıflandırmak yerine, libidonun konumlandırılması, anlam ve Öteki'yle mesafe gibi yüzeyin altında yatan meselelere odaklanmak, tanı meselesinde gerçek bir netlik kazandıracaktır. Nevrozda baba metaforu bunları düzene sokarken, psikozda bu süreç meydana gelmez. Her psikotik özne bu sorunlara kendi çözümlerini bulmak zorundadır ve ne tarz bir yanıt getirildiği psikozun alabileceği farklı biçimleri ayırt edip tanımlamamızı sağlayabilir.

Paranoyada billurlaşmış bir anlam bulunur: kişi dünyada yanlış olanın ne olduğunu bilir. Kendisine bir kumpas kurulmuştur, yerine getirmesi gereken bir misyon, yaygınlaştırması gereken bir mesaj vardır. Hezeyanın içeriği ne olursa olsun, kişi kendi durumuna katı bir anlam atfeder. Libido dışarıda konumlandırılır: zulmedicide, toplum içindeki bir arızada ya da dünyanın düzeninde. FBI, Katolik Kilisesi yahut BP kötüdür ve bu kötülüğün ifşa edilmesi gerekiyordur.

Dışarıda bir yerde konumlandırılıp adlandırılmış bir “kötülük” vardır. Paranoyak hezeyanın içeriği tamamıyla doğru olabilir, örneğin BP doğayı yok etmekle suçlanabilir. Burada paranoya fikrin kendisinde değil, o fikrin savunulması ve duyurulmasındaki kendinden eminlik ve sertlikte ve o fikrin o kişinin hayatında kapladığı yerde yatmaktadır.

Burada paranoya demek, paranoid demek değildir; ikisi sık sık karıştırılır. Herkes paranoid olabilir, belli durumlar hepimizde paranoid düşünceler doğurabilir. Ama bu paranoyanın kendisinden çok farklıdır; paranoyada kişi bir şeyler inşa edecek, yaşadığı çöküşe yanıt olan bir düşünce sistemi oluşturacaktır. Paranoyada bir arıza veya zulmedici etrafında inşa edilen bir bilgi, bir inanç sistemi söz konusudur; açıklama gücü yüksek bir sistemdir bu, başkaları tarafından hedef alındığını ya da kendisine çamur atıldığını düşünmekten öte bir şeydir. Zulmedici bir kişiye değil de, dünyada çözülmesi gereken bir soruna odaklanılan birçok paranoya vakası da vardır.

Burada epey bir emek harcanması, o kişinin dünyayla ilişkisini yapılandıran bir bilginin oluşturulması söz konusudur. Henri Claude’un dikkat çektiği gibi, bunu şizofreni grubu içinde sık karşılaşabileceğimiz paranoid düşünce ve fikirlerden ayırmamız gerekir. Üçüncü bir terimin neşredilmemiş oluşu bu ihtimalin her daim mevcut olmasına yol açar: kişi tehdit ya da zulüm altında olduğunu, ya da bir başkasının fazla yakınında olduğunu hissedebilir. Şizofrenide paranoid fikirler, çoğu zaman çözülüp gitmenin doğurduğu dehşete karşı bir savunma biçimidir. Hastalarımdan biri ilk kaygı hisleri ve kontrolsüz düşüncelerden itibaren nefretinin muhtelif hedeflere –vergi müfettişi, komşusu, eski bir öğretmeni– yönelmesine uzanan hareketi olağanüstü netlikte takip edebiliyordu. Nefret, “düşüncelerimi kontrol etmemi sağlıyor, nereye gittiklerini biliyorum” demişti. Başka bir psikotik öznenin deyişiyle, “nefret, şekil vermenin bir yoludur.”

Paranoyak hezeyanlar ile paranoid fikirler arasında bir fark daha vardır. Paranoyada ben ile Öteki birbirinden tamamen ayrıdır, ama bir

şizofrenin paranoid düşüncelerinde bu sınır pekala bulanıklaşabilir. Öteki şizofrenin içindedir, tam bir ayrım mümkün değil gibidir. Şizofren, düşünce ve duygularının kendisinin olmadığına, oraya bir şekilde dışarıdan yerleştirildiğine, hatta bunların başka birinin deneyimi olduğuna bile inanabilir. Oysa paranoyak özne kendi içinde değil dışında hareket eden dış güçler görür ve kendi düşüncelerinin zihninden çalınmış yahut oraya yerleştirilmiş olduğu gibi bir fikre hiç yer yoktur. Dolayısıyla ben ile Öteki arasındaki yarık muhafaza edilir ki bu da paranoyağın temelde masum olduğu anlamına gelir: suçlu olan daima başkalarıdır, mesela bir komşu, CIA ya da Devlettir.

Buna karşılık melankolide, kabahat daima öznededir. Karşı savlara, hatta yasa tarafından aklanmasına rağmen, kişi hezeyanlı bir şekilde yanlış bir şey yaptığına inanır. Bu haksız fiil, davranışlarındaki bir ihmalkarlık veya hafif bir suça tekabül ediyor olabilir, fakat nihayetinde, insafsızca ve zalimce yargılanan varlığının ta kendisine, varoluşunun özüne ilişkindir. Benliği ıslah olmaz bir şekilde suçludur ve bu konuda yapacak hiçbir şey yoktur: anlam sabitlenmiştir. Melankolik, kendine dönük sitemlerle çevresindekileri bunaltabilir; bir terapist onu kabahatin kendisinde olmadığına ikna etmeye çalıştığında yahut mahkemede belli bir suçtan masum bulunduğunda, günahını ispat etmek için kendisini ve kimi zaman da başkalarını tehlikeye atabilir.

Bazı klinisyenler melankoliyi paranoyanın ayna imgesi olarak görür, ama melankolik öznenin henüz kendini mahkum etmemiş olduğu vakalar da vardır: kişi korkunç bir arafta, henüz kararını bildirmemiş bir mahkemenin sanık sandalyesinde kalakalmıştır. Kendine dönük itham da çoğu kez gözden uzak, alkol veya uyuşturucu kullanımı gibi bir kendini zehirleme pratiğinin arkasında saklanıyor olabilir. Melankoli etraftakilere açıktan duyurulan kendine dönük sitem biçimini hiç almayabilir, fakat aldığı zaman genellikle gürültücü ve yineleyicidir.

Melankolide kabahat Öteki’nde değil, temel olarak öznededir. Jules Séglas’nın işaret ettiği gibi, melankolik asla dışarıdan saldırı altında değildir, dolayısıyla savunma için sivil veya hukuki otoritelere

başvurmaz: o zaten mahvolmuş veya mahkum olmuştur. Paranoyada ise kabahat Öteki'ndedir; sık sık zulüm biçimini alsa da –Öteki bana saldırıyor, ayağımı kaydırıyor, beni itham ediyor–, Öteki dünyanın soyut bir özelliğiyle veya doğayla özdeşleştirildiğinde, istila tonu daha hafif olabilir. Püf noktası, kişinin dünyaya düzen getirmek, insanların yahut doğal bir sürecin sorumlusu olduğu bir kötülüğün kökünü kazımak istiyor olmasıdır. Her tür bilimsel araştırmayla bağdaşabilir bu. Sözgelimi kötülük bir hastalıkla özdeşleştirildiğinde, kişi tüm hayatını kıymetli bir tıbbi araştırmaya vakfedebilir.

Piera Aulagnier'nin gözlemlediği gibi, paranoyak özne dünyanın, "grubun unutmuş, yahut ihanet etmiş olduğu bir düzene, yasaya, bilgiye uygun hale getirilmesi" gerektiğinde ısrar edebilir. Kendisini çoğu kez, dinî bir dogma olsun, topluma ya da eğitime ilişkin bir teori yahut bilimsel bir hakikat olsun, belli bir yasa veya bilginin tek yorumcusu ya da tek meşru varisi olarak sunar. Yeni bir düzen kurma fikri kadar, kaybolmuş bir düzen veya sistemi yeniden dünyaya kazandırma fikri de son derece yaygındır. Kişi, İncil'de veya kadim metinlerde saklı bulunan, dünyaya akıl, barış yahut düzen getirmek için yeniden yaygınlaştırılması gereken bir bilginin peşine düşebilir. Seküler olsun dinî olsun, gizli bir hikmete erişim iddiası taşıyan hareketlerin iştah kabartıcılığında gördüğümüz gibi, bu çabalar geniş izleyici yığınları toplayabilmektedir.

Paranoyağın amacı bir bireyin, kurumun, hastalığın, hatta bir ırkın cisimleştirdiği Öteki'nde bulunan kötü libidoyu vurmak yahut açığa çıkarmaktır. Seçilen hedef çoğu kez ahlaki değerlerin, arılığın, nezaketin yahut terbiyenin yozlaşmasını temsil eder. Paranoyağın çabaları toplum nezdinde kimi zaman kıymetli bulunur, onay görür, kimi zamansa vahşilik olarak görülür, ayıplanır. Hitler'in Yahudileri ırk arılığına düşürülmüş habis bir lekeye eşitlemesi birçok insandan kabul görmüştür, hâlâ da görmektedir; keza 1986'da İsveç başbakanı Olof Palme'ye düzenlenen suikast de, kimileri için arkasında bir ahlak sisteminin yattığı meşru bir eylemken, kimileri için kabul edilemez, ölümcül bir şiddetin patlak vermesidir.

Günümüz toplumunda paranoyanın yanlış teşhis edilmesi tesadüf

değildir. Paranoyada libido Öteki'ne tahsis edilir, dolayısıyla özne masumdur. Kabahat daima başkasındadır. Sorun bende değildir, peşime düşen uzay gemisindeki uzaylılardadır. Paranoyak özne Öteki'ndeki kabahate işaret eden şikâyetçi konumundadır ve bu konum çoğu zaman normallikle uyum içindedir. Kişi doğrudan herhangi bir semptomdan şikâyetçi olmayacaktır; nispeten suskun kalarak zulmedicisi hakkında bir bilgi birikimi oluşturabilir, savunmalar inşa edebilir yahut dünyada yanlış olduğuna inandığı şey neyse onunla bağlantılı bir araştırmanın peşinden gidebilir.

Öznenin haksızlığa uğradığını hissettiği gerçek bir olayın, çoğu zaman bir kazanın yahut miras mevzusunun peşinden hukuki bir dava, bir adalet arayışı geldiğinde, paranoya daha görünür bir hal alabilir. Otoritelere ve gazetelere mektuplar yazılır. Günümüz toplumunda kendimizi mağdur olarak görmeye teşvik ediliyoruz; insan faaliyetlerinin neredeyse tümü için haklarında şikâyette bulunabiliyor olmamız yasallık ölçütünü oluşturuyor. Dolayısıyla toplumsal kuvvetler, vatandaşlar için şikâyetin son çare değil, tüm alışverişleri tanımlayan temel bir özellik olduğu bir manzara yaratmaktadır. Hatta günümüzde çocuklar, ebeveynleri hakkında resmî şikâyette bulunup, dava açabiliyorlar. Yani modern öznellik ile paranoya arasında, normallik ile delilik arasında bir ahenk mevcut.

Eski psikiyatride paranoyayı tanımladığı düşünülen özellikler – masumiyet ve adaletsizlik hissi– günümüz modern bireyinin özellikleri haline gelmiş durumdadır. İnsanların kimi zaman çeşitli kurumlardan zulüm ve yanlış muamele gördüğünü yadsıyamayız elbette. Fakat önemli olan bunun nasıl yorumlandığı, nasıl işlendiği, nasıl anlamlandırıldığıdır. Güçlü bir doğruluk-yanlışlık hissi çoğu zaman altta yatan bir psikozun emaresidir. Dış dünyaya atfedilen kabahat ne kadar sıkı ve sabitse, paranoya teşhisi de o kadar muhtemeldir. Zaman zaman uğradıkları tüm haksızlıkları en ince ayrıntısına kadar tarif eden paranoyaklarla karşılaştığımız olur: arkadaşlarının ona sırt çevirmesi, işyerinde maruz kaldığı bir mağduriyet, başına gelen korkunç bir kaza veya felaket. Verilen örneklerin hiçbirinde şüpheye mahal olmamasına rağmen, bu şikâyet

sağnağı paranoyanın alameti farikası olan katılığı açığa vurmaktadır. Tek tek örnekler sahiden talihsizlik gibidir, diğer insanlar sahiden hatalı gibidir… ama yine de, şikâyetçinin günahsız oluşunun ta kendisi, tanıya uyanmamızı sağlamalıdır.

Bazı paranoyaklar uysal ve sakin görünürken, bazıları kıpır kıpırdır ve çoğ kez önemli toplumsal değişimlerin failleri olurlar. Nevrotik insanlar fazla mücadeleci değildir, daha ziyade hayatlarını başka birilerinin yoluna koyacağı hayaliyle yaşar, risk almaktan kaçınırlar. Oysa paranoyaklar inandıkları dava uğruna tüm enerjilerini seferber eder; toplumumuzda meydana gelen dönüşümlerin en iyilerini ve en kötülerini onlara borçluyuzdur. Belli bir hakikati aktarmayı, belli bir yanlışı veya kötülüğü açığa çıkarmayı görev edindikleri için, gayet hayırlı işlerde bulunabilirler; hem daha önce belirttiğimiz gibi, paranoyak bir hezeyan hakikate birebir denk düşebilir. Macar doktor Ignaz Semmelweiss, doğum esnasındaki kötü hijyen koşullarının bebek ölümlerine yol açtığını gözlemleyerek, milyonların hayatını kurtarmıştı; gelgelelim, düşüncesinin doğruluğuna duyduğu hezeyanlı inanç, akıl hastanesine kapatılmasına yol açmıştır.

Klinisyenlerin sık sık yanlış anladığı bir şeydir bu: şayet hastanın başına korkunç bir olay gelmişse, hezeyan ihtimali olmadığı sanılır. Oysa gerçek bir olay ile hezeyan arasında herhangi bir uyuşmazlık yoktur. Çocukken suistimal edilmiş birisi de suistimal edildiği hezeyanına kapılabilir: İşin püf noktası, o kişinin belli bir olay etrafında nasıl anlam oluşturduğu, bu olaya hayatında nasıl bir yer atfettiğidir. Çocukluk veya yetişkinlikte yaşanmış ciddi travmalar, dikkatleri bu noktadan uzaklaştırmaktadır. Terapist, hastanın maruz kaldığı sıkıntılara üzülmekten, travmatik olayların nasıl işlem gördüğünü dinleyemez hale gelebilir. Nitekim, kimi zaman, birisini psikoza sürüklemiş görünen travmatik olayların, aslında o kişinin çevresiyle ilişkisinde daha önce meydana gelen bir değişimle tetiklendiğini öğreniriz: mesela şüphecilik ve güvensizlik, hastanın etrafındakilerle sürtüşmeler yaşamasına yol açabilir. Bu tür sürtüşmelerden doğan sonuçları, bazen psikozun nedenleri olarak görme hatasına düşülmektedir.

Travmatik bir geçmişin nakledilmesi ile bunun zıddını, yani fizik yahut zihin bakımından ne kadar sağlıklı olunduğunun vurgulanmasını karşı karşıya getirebiliriz. Tıbbi bir muayenenin ardından "her şey yolunda" sinyali aldıktan sonra, sapasağlam olduğunu etrafındaki herkese söyleyip duran bir kişi de, durmaksızın lanetlendiğinden yakınan melankolik bir özne kadar hezeyanlı olabilir. Düşüncenin içeriği tamı tamına doğrudur belki –tıbbi sonuçlar bunun kanıtıdır–, fakat hitap ettiği kişileri hiç hesaba katmayan o benbenci nakarattan anlaşılabileceği gibi, kişinin söyleminde bu hususun işgal ettiği yer psikoz emaresi olabilir. Şikâyetin travmatik olaylarda yoğunlaştığı durumlara kıyasla, yukarıdaki gibi bir vakanın klinisyende tanı konusunda çok daha az tereddüt uyandırması mümkündür.

Hezeyanlı fikrin içeriği doğru olsun olmasın, asıl önemli olan kişinin o fikirle ilişkisidir. Paranoyada bu fikir çoğu zaman aktarılması gereken bir mesaj muamelesi görür ve bu hakikat tutkusuna yanlış, sahte yahut toplumsal uzlaşma konusu olanın reddedilmesi refakat edebilir. Bu ret, modern teknolojinin, tıbbi bakımın yahut yaygın beslenme alışkanlıklarının reddi biçimini alabilir ve bir tür doğaya dönüş projesine bağlanabilir – doğa kendi başına katışıksız bir "hakikatmiş" gibi.

Günümüzde yeryüzündeki herkesin dünyayı kurtarmak için elinden geleni yapmaya teşvik ediliyor olması bu bakımdan kullanışlıdır. Dünyayı ıslah etmek yahut kurtarmakla görevli olanlar, artık fazla dikkat çekmeksizin diğerleriyle birlikte var olabilmektedir. Hepimiz dünyayı ufak ufak kurtarmaya çağrılıyoruz. Keza, dünyayı eski haline döndürme fikri de günümüzün ekoloji kaygısıyla büyük ölçüde örtüşüyor. *Avatar* filminin popülerleştirdiği gibi, bir tür katışıksız biyoloji içinde her şeyin birbirine bağlı ve birleşik olduğu organik bir düzen imgesi bulunabiliyor.

~

Misyon fikri ilginç bir fikirdir, psikoz hakkındaki popüler bir

görüşe bir nüans getirir. 1950'lerin sonları ve 1960'lardaki çalışmalarda, psikotik öznelerin aile içi iletişim ağlarına gitgide daha çok dikkat çekilmişti. İnsanlar birbirleriyle nasıl konuşuyordu? Görünürdeki iletişimin ardında ne gibi örtük iletişimler söz konusuydu? Psikotik özne nasıl mesajlar alıyordu?

Gregory Bateson ve çalışma arkadaşları, vakaların birçoğunda bu mesajların çelişkili ya da karma olduğunu savunmuştur: çocuğa bir şeyi yapması söylenirken, aynı anda onu yapmaması gerektiği iması vardır. Ebeveynin sevgi dolu davranışının arkasında, açıktan kabullenilmeyen bir husumet ya da kaygı yatıyor olabilir. Örneğin, hastanede tedavi gören bir hasta, annesini gördüğünde sevinip kollarını uzatır. Anne önce kaskatı kesilir, ama oğlu kollarını çektiğinde, "Artık beni sevmiyor musun?" der. Oğlunun yüzünün kızarması üzerine, "Bu kadar kolay mahcup olma yavrum, duygularından korkma" diye ilave eder. Hasta, annesinin yanında sadece birkaç dakika kalır ve anne gittikten sonra hastanede görevli birine saldırır.

Bateson, şizofrenik öznelerin kendilerini böyle bir "çifte-açmaz" durumunda bulduğunu, çelişik mesajlar arasında kalıp felç olduğunu savunmuştur. Nitekim burada, mesajın nasıl bir şey olduğunu anlamak güçtür. Doğrudan bir buyruk mudur bu? Şaka mıdır? Samimi bir soru mudur? Bu açmaz muhtelif yanıtlar doğurabilir: aktarılan mesajın arkasında daima başka bir mesajın gizli olduğunu varsaymak; tüm mesajlar eşitmiş, hiçbirinin ağırlığı yokmuş gibi davranmak, hepsine gülüp geçmek; yahut düpedüz gözardı etmek, olup bitenleri gitgide daha az görüp işitmek, kendini çevreden koparmak. Bateson'a göre bu üç pozisyon, sırasıyla, paranoid, hebefrenik ve katatonik şizofreni türlerine denk düşmektedir.

Şizofrenideki bu karma mesaj durumunun karşısına paranoyağın pozisyonunu koyabiliriz: öznenin müşkülü, tam da çelişik mesajlar almayışı olabilir. Freud'un Küçük Hans'a ilişkin söyledikleri ile (burada çocuğun annesinden ve babasından farklı farklı mesajlar aldığı, mesajların da kendi içlerinde çelişkiler taşıdığı açıktır) rolünün ne olduğu tam olarak söylenen (mesela ölmüş bir çocuğun yahut

atalarından birini ikame etmek) bir çocuğun durumuyla kıyaslayabiliriz. İşte bu durgunluk ve mesajlar arasında herhangi bir diyalektik gerilimin imkânsızlığı, paranoyak bir pozisyonun seçilmesine katkıda bulunabilir.

Bu düşünce, şizofrenik öznelerin çocukluğu konusunda zaman zaman yapılan bir gözlemde yankısını bulur. Sevgi ve alaka görmelerine rağmen, kendilerine gösterilen kıymette belli bir "anonimlik" olabilmektedir. Bir defasında bir kadından beş çocuğunun beşini de aynı ölçüde sevdiğini işitmiştim; "Çocuğunuz olduğunda, onu sevmek görevinizdir," diye ilave etmişti. Başka bir örnek: Joey'nin doğumu ve bebekliği hakkında sorularla karşılaşan annesi, onu "uzak bir tanıdık gibi, adını işittiği ve pek de ilgisini çekmemiş bir kişi veya olay" gibi tarif etmiştir. Bu hususiyetsizlik çocuk tarafından hissedilebilir ve Pierre Bruno'nun önerdiği gibi, müstakbel bir paranoyağın deneyimlediği belli bir rol, konum veya misyona tayin edilmişlik hissinin karşısına yerleştirilebilir. Şizofrenin aksine, paranoyak kendisine zulmedeni daha sonra sıkı sıkıya belirleyecek, yeri geldiğinde bir ad vererek sabitleyecektir.

Eski psikiyatride paranoyağın kendisine zulmedeni yahut kendisi için Öteki pozisyonunda olan neyse onu adlandırdığı âna özel bir önem verilmiştir, altta yatan dinamiğe dair önemli bir ipucu sağlayabilir bu bize. Oidipus kompleksini tartışırken kilit bir uğrak bulunduğunu görmüştük: annenin geliş gidişlerinin simgeselleştirilmesi, çocuğun anneyi kendinden uzaklaştıran başka bir konum olduğunu fark etmesi. Bu daha sonra baba ve bilhassa fallik anlam ile ilişkilendirilir. Bu işlemin meydana gelmediği paranoyada ise, kişi annenin arzusu konusunda kendi yorumunu oluşturma çabası içindedir hâlâ ve bu arzuya ad vermeyi başarır. Böylece şizofrenilerle paranoya arasındaki temel farklardan birine varmış oluyoruz: şizofrenilerde, annenin arzusunun sembolizasyonunda bir sıkıntı vardır.

Buradaki sorun, annenin ötesinde bir yerin tescil edilmesindeki zorluktur olduğundan, kişi çaresizce etrafında bir tür eksiklik doğurmaya ya da yaratmaya çalışabilir. Bunun işleyişini çocuk

şizofrenisinde açıkça görürüz, terapistin bedeninden saç bandı, gözlük, kalem gibi bir şeyler çıkarma girişimine çok sık rastlanır.. Ya da çocuk görülmeyeceği bir yer bulma çabası içine girebilir: Öteki fazla mevcut, fazla yakın, fazla müdahilse, öznenin bu yakınlıktan çıkabileceği bir yer oluşturması gerekir. Önceden belirlenmiş boş bir yeri olmayan şizofren, böyle bir yer bulmaya çalışır. Keza zulmediciler de paranoyadaki kadar tutarlılık ve süreklilik göstermez: çoğunlukla daha geçicidirler ve hatta, yalıtıcı tek bir isimden ziyade, "onlar" diye anılabilirler.

O halde, paranoyada Öteki'nin (FBI, CIA, vs.) arzusuna isim verilirken, şizofrenide özne bu arzuya anlam verme düzeyinde kalır. Paranoyada Öteki'nin arzusuna dair bir yorum söz konusuyken, şizofreni bu kapıyı açık bırakır. Dolayısıyla paranoyada anlam aşağı yukarı sabitlenmişken, şizofrenide istikrarsızdır. Klinikte gördüğümüz de tam olarak budur: paranoyağın şikâyetlerine nasihat ya da müdahale işlemezken, şizofren açıkta kalmışlığını, başına gelenler karşısında savunmasızlığını tarif edebilmektedir, kendisine korunma ve intibak sağlayabilecek merkezî, birleştirici bir anlamlandırmadan yoksun gibidir. Odak işlevine sahip rehber bir anlamın bulunmadığı, konudan konuya atlayan konuşmasında açıkça görülebilir bu.

Sergei Pankejeff ile Harold Shipman'ı karşılaştırdığımızda bu farkı net olarak görüyoruz. Pankejeff neredeyse tüm hayatını analistlere, psikiyatristlere ve psikologlara ne yapması gerektiğini sormakla, onlardan yaşadıklarını ve bedenini kendisi için düzene koyup anlamlandırmalarını istemekle geçirmiştir; oysa Shipman'ın söyleyecek pek bir şeyi olmamıştır. Suskundur, iletişime açık değildir, fakat tıp bilgisine hakimiyeti ve bu bilgiyi yayma misyonu konusunda kendinden emindir. Shipman psikiyatristlere, polise veya adli müfettişlere hiçbir başvuruda bulunmamış, hiçbir diyaloğa yanaşmamıştır. Şizofrenide gördüğümüzün aksine, onun için herhangi bir soru işareti, anlamın askıya alınması gibi bir şey yoktur.

Benimle çalışan genç bir psikotik özne tüm gün etrafta gezinip adeta bir Tourette sendromu hastası gibi, "*Wassup*?" [naber] deyip duruyordu. Sürekli ağzından çıktığı gibi kafasında da yankılanan bu

ifadeyi, rapçi Jay-Z ile ilişkilendirmişti. Bu gayet yaygın bir nakarat olsa da, Jay-Z'nin sadece bunu tekrarlar göründüğü bir klipten etkilenmişti. Bu taklitçiliği söz konusu rapçiye duyulan hayranlığın veya saygının bir etkisi olarak yorumlayabiliriz, fakat aynı zamanda öznenin esas konumunu da gösteriyor gibidir: "*Wassup*?" anlam düzeyinde bir duraksamaya işaret eder, özne bu temel soruya saplanıp kalmış gibidir – ne haber olup olmadığını pekala bilen paranoyağın aksine.

Şizofrenlerin tarif ettiği bazı fiziksel hislerde, anlamdaki bu istikrarsızlığın yankısı işitilir. Vücutlarındaki ağrılardan yahut acayip hislerden şikâyetçi olup bunlara bir isim ve anlam vermek için tıbbi tavsiye arayışında olabilirler. İlginçtir, bu başvuruların ötesinde, çoğu zaman *bir şeylerin değiştiğini* iletme arzusuyla karşılaşırız. Bu değişim bedeni tabir olarak kullanır: kişi, işlerin eskisi gibi olmadığı, artık farklı biri olduğu mesajını ulaştırmaya çalışır. Annenin arzusunu simgeselleştirme sorununda olduğu gibi, anlam verilemeyen bir değişimdir bu. Paranoyada özne kendisini dünya, din, yahut bilim hakkında bir mesaj aktarmaya mecbur hissedebilir, buna karşılık bazı şizofrenler sadece bir değişiklik olduğunu söylemek ister. Ve çoğunlukla bu değişimin bir şekilde temsil edilmesini, kayda geçmesini ve isimlendirilmesini isterler.

Nevrotiğin Oidipus kompleksinde baba işlevi annenin arzusunu adlandırır, onu bir yere iliştirip anlamlandırırken, psikozda adlandırma için yeni yollar bulunması gerekir. Adlandırma çabalarının bizatihi hezeyanların içinde şifrelenmiş olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Burada James Tilly Matthews'un meşhur "Hava Dokuma Makinesi"ni düşünebiliriz. Matthews, 1797'de Avam Kamarasında gerçekleşen bir müzakerede karışıklığa yol açtıktan sonra, Bedlam hastanesine yatırılmış bir çay simsarıdır. Aklı ve bedeninin, hastanenin yakınına yerleştirilmiş olan ve "hava kimyası" yoluyla çalışan "Hava Dokuma Makinesi" adlı korkunç bir makinenin etkisi altında olduğuna inanmaya başlamıştır. Bu makinenin çektirdiği eziyetler onun için o kadar gerçektir ki, bunları adlandırmak için yeni kelimeler türetmek zorunda kalmıştır. Makine, "Eldiven Kadın", "Sir

Archy”, “Okul Müdürü Jack” ve “Simsar” adlarını verdiği kişilerden oluşan bir çetenin kontrolündedir. Bu insafsız ekip Matthews’a eziyet etmek dışında, kendi faaliyetlerini kaydetmekle de meşguldür: özet notlar tutmakla görevli bir “Kaydedici” de içerir. Yani Matthews’un inşa ettiği hezeyanın içinde bir adlandırma işlevi mevcuttur.

Yargıç Schreber de *Hatırat*’ında benzer bir işlev tarif etmiştir. Tüm söz ve düşüncelerini, sahip olduğu eşyaları ve temas kurduğu insanları kayda geçiren kitaplar ve notlar olduğunu söyler bize. Bu kaydı tam olarak kimin tuttuğundan emin değildir, ama “uzak gökcisimlerinde bulunan insan şekli verilmiş yaratıklar”ın işi olduğunu tahmin eder. Zekaları olmayan, elleri “kendiliğinden” çalışan yaratıklardır bunlar: tek işlevleri, yazılı kayıt tutmaktır.

Adlandırma işlevinin önemini idrak etmek, psikotik öznenin dünyasını yapılandırmak için gösterdiği çabalara duyarlı olmayı sağlar. Ürettikleri şeyleri önemsiz ve fantastik bulup bir kenara atmaktansa, adlandırma çabasına saygı ve teşvik göstermek gerekir. Nevroz ve psikoz, adlandırmanın farklı kipleri olarak görülebilir. Nevrozda Oidipus kompleksi normatif bir kurmacayla annenin arzusunu adlandırmada başarılı olurken, psikozda öznenin bir buluş yapması gerekir: Bu sayede paranoyak dünyada neyin yanlış olduğunu, melankolik ise kendisinde neyin yanlış olduğunu adlandırırken, şizofrenik özne daimi ve çözüme ulaşmayan bir faaliyet olarak buluş çabasını sürdürür.

~

Anlam meselesinden libidonun konumlandırılması meselesine geçtiğimizde, başka zıtlıklar da ortaya çıkar. Nevrotik için libido hep bir kayıp hissiyle bağlantılıdır. Keyif asla yetmez, uçucudur, erişilmezdir. Anneden sembolik ayrılmanın bir etkisidir bu: o hep erişilmezdir ve onunla ilişkilendirdiğimiz mitik, kayıp keyfi anımsatan ayrıntılar bizi çekebilir. Oysa psikozda, görmüş olduğumuz gibi, libido eksi işaretiyle değil, artı işaretiyle bağlantılıdır. Fazlasıyla mevcuttur. Paranoyada dışarıda, Öteki’nde (zulmedici yahut

dünyadaki bir hata) konumlandırılırken, şizofrenide kişinin bedenini işgal eder.

Schreber, “şehvanilik sinirleri” adını verdiği şeyin, erkeklerde cinsel organların civarında konumlanmasına rağmen, kendisinde bedeninin tamamına, “kafamın üstünden ayak tabanlarıma kadar” yayıldığını belirtmiştir. Bundan dolayı, “duyumsal dişi haz” duyguları yaşamaktadır. Uyarım, nevrotikteki gibi erojen bölgelerle sınırlı olmayıp bedeninin tamamına nüfuz etmektedir. Benim bir hastam da cinsel organlarının kafasına kadar yayıldığını ve beyninin mütemadiyen bir vajina gibi “kabardığını” hissediyordu.

Bu fazlalığın işgaline uğrayan şizofrenik özne, bunu ortadan kaldırmaya çalışabilir; artı işaretini eksiye çevirmek için doktorlara başvurabilir, cerrahi müdahaleden yarar umabilir yahut kendine zarar verebilir. Böyle bir durumda libido kişiyi herhangi bir bedensel bütünlük hissinden mahrum bırakır; o da egzersiz yaparak, spor salonuna giderek, yahut kıyafetlerine özel bir dikkat göstererek bedeninin sınırlarını yeniden oluşturmaya çalışabilir. Bir başka hasta bedeninin çözüldüğünü, içerisi ile dışarısı arasında hiçbir engel kalmadığını hissediyordu. İç organlarının düpedüz dışarı düşmesinden korkuyordu. Kendini kurtarmak için pahalı bir el çantası satın almıştı ve bu ufak ve kalın çanta açık olmayan, sınırlı bir uzam hissinin yeniden oluşmasını sağlamıştı. Ezilmenin bir rahatlama olacağı fikriyle önceden karşıdan karşıya geçerken trafiğe hiç bakmazken, artık dikkat ediyordu: dediğine göre, kendisini korumak için değil, çantanın zarar görmemesi için.

Başka bir vakada şizofren bir kadın oturduğu dairede yıllardır temizlik yapmadığını söylemişti: çöp, bulaşık ve döküntü yığınlarının arasında, her yerde kan, idrar ve dışkı vardı. Bir temizlikçi tutmayı düşünmeye başladığında, sağlığından endişe edip onu yüreklendirdim - kişisel alandaki bir tazelenmenin zihin durumu üzerinde etkisi olacakmış gibi. Yaşam koşulları hakkında bir şeyler yapması gerektiğini biliyordu, fakat aynı zamanda endişeliydi, zira onun için dairesi bedeniydi: bedeni “gibi” değil, düpedüz bedeniydi ve bu yüzden, dışarı akan şeyleri etrafta tutmak zorundaydı: bedenin içinin

neresi olduğunu bildiğinden emin olmak için. Temizlikçinin dairesine girmesiyle birlikte, psikozu alevlendi. Kelimenin tam anlamıyla kendi bedenine üçüncü bir kişinin girmesi felaket olmuştu: dediğine göre, iç organlarının nerede olduğunu bilmiyordu artık. İçerisi ile dışarısı arasındaki ayrım çökmüştü ve bedeninin parçalara ayrıldığını hissediyordu.

Bedenin sınırlarına dair bu endişe şizofrenide çok önemlidir. "Benim bedenim hudutlanmış değil," demişti bir hastam, "başkalarının aksine, deri gibi ayırıcı bir maddesi yok. Her noktadan her şey girebiliyor ve giriyor da. Sürekli saldırı altındayım." "Vücudumun içinde olması gereken organlar," diye devam etmişti, "dışarıda duruyor." Kimi zaman kişi vücudunun bazı parçalarının başka insanlarınkilerle değiştirildiğini veya bunun tam tersini hisseder. "Vücudumda bir değişiklik oldu," demişti bir kadın: bileğinin bir parçası başka bir kadınınkiyle değiştirilmişti ve şimdi aynı şeyin kolunun da başına gelmesinden korkuyordu. "Elim, bana ait değil," demişti. "[Diğer kadının] vücudunun o iğrenç parçaları, benimkilerin yerine geçmiş gibi." Vücudunun geri kalanını muhafaza etmek, elinden alınmasına karşı koymak için yoğun bir çaba harcamak zorundaydı.

Şizofrenide vücuttaki değişimler birçok farklı biçim alabilir: vücudun içinde kımıldanma hissi, itilme veya çekilme hissi, sıcaklık veya soğukluk hissi, organların veya vücut parçalarının büzüldüğü veya büyüdüğü hissi, organların kaybolduğu hissi, hayat enerjisinin dolup taştığı veya büsbütün tükendiği hissi, yanma hisleri, vücudun tek bir noktasında konumlanan veya tüm yüzeye yayılan kaşıma ya da kaşınma hissi. Hasta, etkiye maruz kalan vücut parçasının daraldığından, genişlediğinden, yassılaştığından, şiştiğinden, kuruduğundan, düğümlendiğinden yahut yer değiştirdiğinden yakınabilir. İpler veya maşalarla zaptedilip sıkıştırıldığını yahut içine yabancı maddeler sokulduğunu hissedebilir; çatlama, asılma, sıkışma veya yerinden çıkma gibi hisler duyabilir.

Libidonun bu şekilde bedene dahil olması, şizofren kişinin çoğu zaman sağlık sorunlarıyla meşgul olması demektir ve psikozun niye

böylesine sıklıkla ilk önce hipokondri biçiminde kendini gösterdiğine ilişkin bir açıklama sunar. Görünüşte hiçbir hezeyanlı düşünce olmamasına rağmen, kişi tuhaf sancılar veya hislerle bir genel pratisyene danışabilir. Çoğunlukla kontroller için bir uzman doktora sevk edilir ve bu tıbbi tetkik, asıl mesele hiç fark edilmeden devam edebilir. Bahsi geçen fiziksel his belli bir bölgede konumlanmış olsa da, bilinen herhangi bir teşhisle bağlantılandırılmış olmayabilir. Ne var ki, kişinin yaşadıklarını tasvir edişinde tanı için ipuçları bulmak mümkündür: hasta farklı doktorlara yinelediği aynı kelime veya ifadeyi kullanıyor olabilir ya da yaşadığı hisleri ayırt etmeye çalışırken, konuşması tuhaf mecazlar ve imgelerle dolup taşıyor olabilir.

Bedene akın etmesiyle birlikte libido fazla mevcut, fazla maddi hale gelir; fakat bazı vakalarda bunun tam tersini görürüz. Beden, katlanılmaz, eziyet veren bir kütle olarak değil, iki boyutlu bir imge olarak deneyimlenir. Bleuler, kendilerini “salt yansımalar” gibi, “kitaptaki bir çizim” gibi yahut “duvara yansıtılan hareketli bir resim gibi hisseden” hastalardan alıntılar yapar. Sanal bir imgeye özgü olan iki boyutluluk vasfı, öznenin fiili bedensel deneyimi haline gelmektedir. Bir kadın, psikozu tetiklendikten sonra aynada kendisini tanıyamadığını anlatmıştır: “Sadece boşluk görüyordum. Bir yanılsamadan ibarettim ben. Yanılsamayı öldürüp gerçekliği görmek için, aynayı kırmak istedim.” Kendi imgesine yeniden bağlanabilmek için, saatlerce aynanın karşısında oturup ismini tekrarlamak zorundaydı bu kadın.

Yukarıdaki örneklerin tümü, beden imgesinin inşasında bir sorun olduğunu göstermektedir; sanki ayna evresindeki birleştirme işlemi gerçekleşmemiş gibidir. “Vücudum birlikte durmuyor . . . başımla boynum birbirine bağlı değil,” diye yakınan bir erkek hasta vardı. “Göğsümün ötesinde hiçbir şey yok. Midem ve kafatasımın tepesi açık,” diyordu. Bedensel huduttaki bu istikrarsızlık, diyet yapmak, spor salonuna gitmek ya da kendine zarar verme alışkanlığı gibi bedensel rejimler doğurabilir. Bedenin bir parçasını kesmek veya yakmak, bir hastanın deyişiyle, “bedenimi benim kılmanın” bir yolu

olabilir. Bütün bu pratikler, bedende ikamet etmenin bir yolunu bulma girişimleri olabilir ve alternatif bir patika bulunmadan bunları ortadan kaldırmaya çalışmanın tehlikesi açıktır.

Şizofrenideki bedensel istikrar eksikliği, imgesel ve gerçek boyutlarının simgesele güvenli bir şekilde bağlanmış olmadığına işaret eder. Beden imgesini tutturacak bir şey, yapı sağlayacak içsel bir çerçeve yoktur. Dolayısıyla kimi vakalarda görsel imge öylece süzülüp gidebilir yahut kişi bedeninin kendisiyle sağlam bir rabıtası bulunmayan dışsal bir yüzey olduğunu hissedebilir. James Joyce gençliğinde bir grup oğlan çocuğunun saldırısına uğrayışını tasvir eder; ama gerçek bir acı hissetmemiş, dediğine göre, bedeni kendisinden soyulup gitmiştir adeta. Ayna evresinde imgemiz bize lehimlenir ve bizim addedilir, oysa şizofrenide burası sorunludur: kendi bedenini tanıyamayan ya da başka bir kişinin bedeninin kendisininkine sokulduğunu hisseden kişi, kendini düpedüz başka biriyle karıştırabilir.

Şizofrenide bedenin bütünlüğü zarar gördüğünde, intiharın bir çözüm yolu, bedene yeniden bir hudut getirme yolu addedilmesi de olasıdır. Daha önce alıntı yaptığımız kadının açıkladığı gibi, “uzuvlarım ve iç organlarım dışarıda benim; öyle katlanılmaz bir şey ki bu, pencereden aşağı atlamak bir parça rahatlamanın karşı konulmaz çekimine sahipti, o zaman inşallah aşağıda bir beden bulunacak ve iç organların hepsi yeniden onun içine konulabilecek, böylece doğru dürüst gömülebilecektim.” Burada intihar fikri ölmekten ziyade, organların yeniden bedenin içine yerleştirilmesi ve sonrasında bunun sembolik olarak işaretlenmesiyle, yani “doğru dürüst” gömülmekle alakalıdır. Bedenine yeniden bir düzen getirmek için çırpınan başka bir hasta şöyle demişti: “kendimi asarsam veya düşersem, en azından bedenim bütünleşmiş olur.” Televizyondaki polisiye dramalarda bir cesedin bulunduğu bölgeyi işaretleyen tebeşir çizgilerine meftundu, onun için “nihai çözüm” buydu sanki: zaptedilmiş ve hudutlanmış halleriyle, bedenin nasıl olması gerektiğine dair “kusursuz bir imge” sunuyorlardı.

Libidonun şizofrenide bedeni istilası, paranoyada ise zulmedicide

konumlandırılmasının karşısına, melankoliyi koyabiliriz. Melankolide libido Öteki'nde olmadığı gibi, bizatihi bedende de değil, kişinin öz-imgesinde, egosunda konumlandırılır: lüzumsuz yer işgal eden, beş para etmez bir süprüntüdür o ve dur durak bilmeden kendini kötüleyen bir monolog içinde ısrarla bunu söyler. Kabahat, paranoyada olduğu gibi Öteki'nde değil, kişinin kendisindedir: dünyadaki musibetlerin sebebi odur. Nevrotiğe özgü şüphenin –"Suç bende mi?"– aksine, bir şeylerin –yahut her şeyin– kendi kabahati olduğuna emindir melankolik kişi: "Suç bende." Bu suçluluğun dayanılmaz yüküyle yaşamak, intihara kadar götürebilir. Melankolik öznenin kendi içinde taşıdığı temel, ontolojik bir kabahat vardır adeta ve dünyanın kurtulması uğruna kendini kurban etmesi bile gerekebilir.

Kişinin kendi günahlarına takılıp kaldığı her psikoz vakasının melankoli olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Karl Abraham'ın dikkat çektiği gibi, kendini suçlayıp durmak aslında bir megalomanik paranoya biçimi olabilir. Suçluluk ilanlarının altında, "en büyük günahkar" olmak manasına gelen bir paranoya saklıdır belki de. Wagner vakası bunun iyi bir örneğidir. Wagner, hayvanlarla cinsel ilişkiye girmek gibi ağza alınmaz sayılan bir suç üstlenmiş ve bulaşma tehlikesi yaratan kötü genleri ortadan kaldırmak için ailesini öldürmüştür, fakat melankolik değildir. Bunu, sitemini dışarıya, kendisine zulmettiklerini sandığı kişilere yöneltmesinden ve zulmedicilerini adlandırmasından anlarız: Mülhausen ahalisine.

İlginçtir, işlediği cinayetlerin öncesinde de, sonrasında da, yayımlanacağını veya sahneleneceğini hayal ettiği şiirler ve oyunlar yazar Wagner. Almanya'nın en büyük oyun yazarı olarak kabul edileceğine inanmıştır. Paranoyasının motifi ile bunun arasında bağlantı kurmamak zordur: etrafındaki dünya onun bir günahkar olduğuna hükmederken, kendisi edebi yapıtlarıyla büyük bir yazar olduğuna hükmedilebilecektir; bu övgü, aynı ölçüde hezeyanlı olan o ayıplamanın karşı ucu gibidir. Nitekim sonradan "Cinsellik alanını dışarıda bırakırsak, tanıdığım insanlar içinde en iyisiydim ben," diye yazmıştır – sanat sahasında artık yaşadıklarının, çektiklerinin esiri olmadığı için, sadece bu perspektif içinden değerlendirilmek istemiş

bir adam.

~

İstisna olma motifinin psikozdaki bu yaygınlığı nereden gelir? İster kahraman, isterse günah keçisi olarak, özne özel, eşsiz bir yer işgal eder. Bunu hemen büyüklük hezeyanı diye yorumlamamak gerekir. Bleuler'in belirttiği gibi bu krallar, imparatorlar, papalar ve vesayeti altındakilerin kurtarıcısı olanlar, bunların hiçbiri ayak işleriyle uğraşmaktan gocunmaz. İsa'nın Gelini hiç şikâyet etmeden çamaşır yıkar, Kral seve seve çiftçilik yapar. Yüksek mevkilerine rağmen Tanrı'nın Oğlu olsun, Papa olsun, kendi durumundan tam bir aldırmazlıkla bahsedebiliyordur. Görünüşteki bu çelişki nasıl açıklanabilir?

Büyüklük hezeyanı diye bir şey vardır elbette, özneye istisnai bir yer vermeyi amaçlayan tüm hezeyanlar içinde bir alt sınıf oluşturur. Arthur Burton'ın yıllar önce işaret ettiği gibi, burada öznenin ortaya koyar göründüğü narsisizm, bencil bir narsisizmden ziyade, varoluşsaldır. Egosunu şişirmekten ziyade, sadece sağ kalma peşindedir. Sağ kalmak da beraberinde şahsi, biricik, önceden varolan bir küme veya grubun parçası olmayan bir uzam yaratılmasını getirir. Bu bağlamda çocukların ev içinde ayrı bir ev, bağlantılı olsa da aile evinin veya bahçesinin parçası olmayan özel bir odacık veya saklanma yeri oluşturma fantazilerini düşünebiliriz.

Böyle bir uzam yaratmanın psikozda niye bu kadar önemli bir işlevi vardır? Sağduyu bunun, zulüm hezeyanlarının dönüşümünden ibaret olduğunu söyler: "Herkes bana saldırdığına göre, özel bir sırrım, yeteneğim veya gücüm olmalı." Schreber'in açıklamasına göre, "Tanrı sadece benimle sinir-temasında bulunduğuna göre, Tanrı için bir bakıma tek insan, ya da herşeyin etrafında döndüğü, vuku bulan her şeyle alakası olan ve dolayısıyla Tanrı açısından her şeyi kendisiyle alakalandırması da gereken insan haline gelmiştim." Dolayısıyla öznenin kendisine ilişkin düşüncesi, Öteki için işgal ettiği konumdan çıkıyor gibidir.

Theodor Meynert, Carl Wernicke ve kimi on dokuzuncu yüzyıl sonu Fransız psikiyatristlerinin görüşü esasen bu olmuştur; büyüklük hezeyanlarını, zulüm hezeyanlarının rasyonalizasyonu olarak görmüşlerdir. Gelgelelim, klinik açıdan, böyle bir sıralanım nadir görülür. Sahiden bir çıkarım süreci söz konusu olsaydı, zulme ilişkin fikirlerin çoğunun büyüklük fikirleri haline gelmesini beklerdik. Açıklama başka yerde yatıyor olmalıdır. İstisnai bir konum, kişinin Öteki için ne olduğu şeklindeki çocukluk sorusuna bir yanıt getirmez mi, mevcudiyetini yaşadığı dünyaya dahil ama yine de o dünyanın *dışında* bir yerde konumlandırmanın bir yolunu sunmaz mı? Fazla dahiliyet katlanılmaz gelecektir, o yüzden o kişi için hiç orada olmamış o üçüncü terimin yerine, başka yerde güvenli bir bölge oluşturulması gerekir.

Schreber'in yeni bir ırkın biricik atası olma düşüncesi, hem yaşadığı korkunç zülme karşı bir çözüm hem de böyle bir bölgenin yaratılışı olmuştu: artık anlamlı ve kendisi için mantıklı bir konumda duruyordur. İstisna konumu, Öteki'nde eksik olanı gidermenin yeridir: Dünya Düzeni bozulmuştur, birinin dengeyi yeniden sağlamak için o bölgeye girmesi gerekiyordur. Mantıken zaruri olan o bölgeye girmiş, daha doğrusu, buranın kendi geleceği olduğunu hayal etmiştir Schreber.

Buluş yapan, bir şeyler icat eden psikotik öznelerin projelerinde bunu sık görürüz. İş dünyası için yeni bir fikir olsun, bir aygıt olsun, kişi dünyada neyin eksik olduğunu anlar ve bunu gidermeye kalkışır. Yüzeyde maddi kazanç arayışından ibaret görünen bir şeyin ötesinde çoğu zaman bu mantık bulunmaktadır: Öteki'nde neyin eksik olduğunu hesap edip, bu eksiği dolduracak bir şey üretme mantığı. Öteki'nin arzusunu zulüm değil eksiklik anlamında yorumlamanın bir yoludur bu. Paranoyak, Öteki'ni bizzat tamamlama hevesine kapılabilir; şizofren ise daha temkinlidir çoğu zaman, projeyi geleceğe yerleştirir ki, Öteki ile arasında boşluk kalabilsin.

Bu vakaların aksine, sahici büyüklük hezeyanlarındaki bunlardaki çocukluk geçmişinde çoğu kez çocuğu önce göklere çıkarıp sonra aşağı bırakan bir anne ile karşılaşırız. Kişinin bir yanda çok kıymetli,

diğer yanda kof ve rezil biri olduğuna dair fikirler arasındaki süratli nöbetleşmede yankı bulan bir ritim söz konusudur. Bu düşünceleri dikkatle incelediğimizde, çoğu zaman kişinin sihirli denebilecek bir tarzda özdeşleştiği başka birisine düpedüz onunla aynı kişiymişçesine bağlanmış olduğunu görürüz;. Hastalarımdan biri, belli bir resepsiyona katılması gerekmediğini, çünkü falanca ünlünün orada olacağını söylemişti. Ne demek istediğini sorduğumda, o ünlünün orada olmasının zaten kendisinin orada olması demek olduğuyanıtını verdi. Bu tür bir figürün kaybı ya da ondan ayrılmak, melankolik bunalıma değil, intihara yol açabilir. Klinik açısından, psikozun bu yönüyle çalışmak son derece güçtür, zira hasta için Öteki hayati önemde olduğu gibi, aynı zamanda son derece zararlıdır. Çoğu zaman, kişi hayatında hiçbir şeye elini sürmez, zira kendi yerinde Öteki duruyordur; gerek manik gerekse depresif evrelerde katlanılmaz hale gelebilecek bir durumdur bu.

Manik coşkuda her şey mümkün görünür ve kişi dünyayla birlik içinde olduğunu, başka bir kişinin veya sürecin parçası olduğunu hisseder. *Neşeli Günler*'in [*Sound of Music*] açılış sahnesinde Rahibe Maria manastırdaki vazifesine neden geç kaldığını açıklar: dışarıda dağdayken, sahiden doğanın bir parçası olduğunu hissetmiştir. Bu bulaşıcı neşenin karşısına, şizofrenide kimi zaman görülen o büyüklük fikirlerini koyabiliriz: kişi dünyaya ihtiyacı olmadığını hissedip el etek çekebilir. Paranoyada işler çok farklıdır, zira sahiden paranoid fikirlerin ruh hali olarak kendini göstermesi nadirdir: bundan dolayı, Wagner vakasında gördüğümüz gibi, kişi gayet sakin ve sessizken, gidip birini öldürebilir. Paranoid bölgeye dokunuluncaya değin, her şey normal görünür.

4. Dil ve Mantık

Psikozlar arasındaki bu farkların bazılarını nasıl açıklayabiliriz? Dışarıdan müdahaleye uğrama fikri hem paranoyada hem şizofrenide mevcutken, şizofrenide bu müdahale niye düpedüz kişinin içine girip onu hem bedeninden hem düşüncesinden mahrum bırakabiliyor? Bunalımda olan bir kişi, adeta yerinde bir başkası varmış gibi yürüdüğünü, yemek yediğini, yaptıklarından kopuk hissettiğini söyleyebilir; fakat şizofrenide, bunların zorla *yaptırıld*ığı gibi bir fikir olabilmektedir. Bu fark hayatidir. Hisler ve düşünceler gibi eylemler de sadece mesafeli bir şekilde deneyimlenmekle kalmayıp dışarıdan üretilebiliyor demektir.

Bizi dışarıdan ilk etkileyen nedir? Bebeklikte bakımımızı üstlenen kişilerdir, onların söylemi içine doğarız. Neredeyse tamamen onlara bağımlıyızdır ve kendi öznelliğimiz daha ziyade reddetme edimleriyle biçimlenir ve ortaya konulur. Mesela doyurulmaya hayır dediğimizde, onlardan farklı olduğumuzu, onların kuklası olmadığımızı gösteririz. Bunu eylemle olduğu kadar sözle de yapabiliriz, ama sözün ilk başta onlardan geliyor olması bunu biraz karmaşık hale getirir. Kelimeleri onlar sayesinde öğreniriz ve düşünmenin sözel yapılara dayandığını kabul edersek, düşüncemizin kaynağı da belli bir düzeyde onlardır.

Victor Tausk'un şizofrenide dışarıdan müdahale fikri üzerine makalesini sunuşunun ardından gelen tartışmada Freud şunu savunur: "bebeğin, düşüncelerinin başkaları tarafından bilindiği anlayışının kaynağı, konuşmayı öğrenme sürecinde yatmaktadır. Bebek, dilini başkalarından aldığı gibi, onlardan düşünceler de almıştır; dolayısıyla, çocuktaki düşüncelerinin başkaları tarafından bilindiği ve kem kendi kendi dilinin hem de düşüncelerinin başkaları tarafından 'yapılmış' olduğu hissinin gerçeklikte bir zemini vardır." Şizofren bir kadın,

gençliğinde, babasının kendi düşüncelerini işitebildiğini ve –haliyle- elinden aldığını söylemiştir.

Jean Piaget de çocukların, yetişkinleri kendilerinden çok daha bilgili ve sözel becerileri çok daha yüksek gördükleri için, düşüncelerinin de yetişkinler tarafından bilindiğini zannedebileceklerine dikkat çekmiştir. Yetişkinlerin onları anlamaya, düşünce ve arzularını öngörmeye çalışacak olması da bu zannı pekiştirecektir. Bu durumda kilit nokta, çocuğun aslında böyle olmadığını düşüncelerinin yetişkin tarafından bilinmediğini idrak etme ânıdır ve bu da çocuğun "doğru" ile ilişkisine yansır. Yalan söyleyebiliyorsa, ebeveynlerinin kontrolünde değil demektir: sadece kendisine ait olan bir uzam yaratmıştır; çocukların çoğunun, doğruyla oynama gibi bir evreden geçmesi de buradan kaynaklanır. Doğruyu söylemeyebilir, erteleyebilir, yahut düpedüz tersini söyleyebilirler. Bu süreç sayesinde ebeveynlerin çocuğun düşünceleri üzerindeki hakimiyeti, öylece reddedilmese bile, zayıflar.

Ne var ki şizofrenide bu hakimiyet her zaman kırılmaz ve hem bedeni hem zihni etkileyebilir. Kişi kandırıldığını, hipnotize edildiğini, işgal altında olduğunu, manipüle edildiğini ve iradesinin elinden alındığını hissedebilir. Paranoyağın bedeni ve düşüncelerinin bir hududu vardır, oysa şizofren kendisini kontrol altında tutan ve her an gözden çıkarabilecek bir dış güce tabi olduğunu hissedebilir. Kuvvetli bir Öteki tarafından kullanılan bir nesne konumundadır, O'nun elinde oyuncaktır belki de; oysa paranoyada nadir rastlanan bir motiftir bu. Kraepelin'in gözlemlediği gibi, paranoyada iradenin ortadan kaybolduğu fikrine rastlanmaz.

Gelgelelim, görünüşteki bu iradesizlik dille bağlantılıdır. Şizofrenide dil geçirgendir, kelimeler ve imgeler doğrudan etkieder gibidir. Bazı şizofren özneler dışarıdan gelen her tür emre veya telkine itaat edecektir; çoğunlukla mutlu ve olaysız bir çocukluk geçirmiş gibi görünmelerinin bir sebebi de budur. Kendilerine söyleneni sürekli ve edilgen bir itaat içinde yapmaları, diğer çocukluklara damgasını vuran dramatik yaşantıları ortadan kaldırır. Arieti'nin bir hastası yürürken her kırmızı ışık gördüğünde duruyor,

bir ok gördüğünde işaret ettiği doğrultuya yöneliyordu. İşaret görmezse, hareketsiz kalıyordu.

Burada itaatin beraberinde getirmesini bekleyebileceğimiz çatışmalardan eser yoktur: gücenme, itiraz ya da utançtan. Kelimelere talimatlarmış gibi uyulur: kişi bir dergide tavsiye edildiği için yogaya başlayabilir, arkadaşları önerdiği için evlenebilir yahut birinin tavsiyesiyle terapiste görünmeye başlayabilir. Serge Leclaire'in belirttiği gibi, arabadaki gösterge ışıklarının sürücüye ne yapacağını işaret etmek yerine nereye gideceğini söylemesi gibi bir durumdur bu. Genç bir adam bana sırf başka bir çocuk öyle istedi diye, okulda bir öğretmenini bıçakladığını anlatmıştı. Söz konusu öğretmene hiç garezi yoktu, fakat diğer çocuğun buyruğunu duyduğu anda, itaat etmekten başka çaresi olmadığını hissetmişti. Kurbanını bıçaklarken duyguları olmayan bir makine gibiydi.

Bu geçirgenlik birçok düzeyde işleyebilir. Andy Warhol ten rengindeki tuhaflığı pigment kaybıyla açıklıyordu: "Sokakta yürüyen bir kız görmüştüm, çift renkliydi, beni öyle etkiledi ki onu takip ettim. İki ay içinde ben de çift renkli oldum. Kızı tanımıyordum bile – sokakta gördüğüm biriydi, o kadar. Tıp okuyan bir öğrenciye, bu kıza sadece bakarak bunu kapmış olabilir miyim diye sormuştum." Burada bir doğrudanlık, sanki bir şeyin öylece bir diğerine sebep olabileceği anlayışı vardır ve hastalık konusundaki yaygın kavrayışlarda da yankısını bulur: kişinin şu sorunun sebebi şudur, şeklinde. Yatkınlık doğuran etmenler, koşullar ve hızlandırıcı sebeplerin oluşturduğu o karmaşık ağ ortadan kaybolur.

İki kişinin aynı hezeyanlı sistemi paylaşır göründüğü *folie à deux* vakalarında da, benzer bir geçirgenlik görüyoruz. Bu fenomen vaktiyle psikiyatristlerin ilgisini çekmiş, iki özneyi birbirinden ayırdıklarında hezeyanın devam etip etmediğini görmek istemişlerdir. Çoğu durumda birbirlerinden ayrılmalarından sonra çiftlerden birinin dominant partner tarafından yöneltildiği "hatayı" gördüğü ortaya çıkmıştır. Ama yine aynı sıklıkla, "yanılgılı" hezeyanın şüphe uyandıran bir süratle fark edildiğini de görebiliriz: hezeyan değişmiş olsa da, kişinin geçirgenliği değişmemiştir aslında. Şimdi de başka

birine, kendisine aldandığını söyleyen birine inanıyordur. Dolayısıyla şifa –hezeyanın mantıksızlığının farkına varılıp terk edilmesi– delilik alametinin ta kendisi olabilir.

Dil bağlamındaki bu geçirgenlik niye peki? Herkes belli bir ölçüde içine doğduğu söylemler tarafından şekillendirilip yönlendirilir, ama şizofrenideki dolayım eksikliği çok çarpıcıdır. Doğrudan öznenin içine giren bir dış kuvvet tarif edilir. Burada öncelikle bir ebeveyn söz konusuysa şayet, çocuğun o ebeveynin fikirleri ve sözlerine lehimli kaldığının, kendini bunlardan ayıramadığının işaretidir. Aynı durum beden düzeyinde de cereyan eder. Anna Freud, çocuğun bedeninin, ilk başta başka birinin nesnesi olduğuna dikkat çekmiştir. Bakımını üstlenen, onunla ilgilenip özen gösteren kişi, çocuğun bedeni üzerinde mutlak güç sahibidir. Hem içsel hem dışsal süreçler, bu Öteki'yle ilişkilendirilecektir. Mesela açlık hissinin bakıcının iradesinden ayrılması mümkün değildir: acıktıysak şayet, sadece besinimiz olmadığı için değil, Öteki bizi beslemediği içindir. İçsel duyguların birçoğu da benzer bir şekilde bakıcıyla ilişkilendirilecektir, onun bunlara yanıt verme gücü varmış gibidir. Yani hem içsel hem dışsal yönüyle bedenimiz ile Öteki arasında öyle mahrem bir bağ vardır ki, içeride olup bitenler ona bağlıdır. Hem bedendeki tuhaf hisler hem de o tür hislerin dışsal bir etkiye atfedilmesi bakımından bu gerçeğin şizofreni için özel bir önemi olmalıdır. Ne de olsa irade bozukluklarına, iç dünyamızın –düşüncelerimiz ve etimiz– bize ait değilmiş gibi olmasına, sadece şizofrenide rastlarız; paranoyada olmayan bir şeydir bu.

Simgeselin anneden ayırmadığı çocuk, ona dahil olarak kalır. Hastalardan birinin ifadesiyle: "Kollarıma bakıyorum, benim değiller. Ben yönlendirmeden hareket ediyorlar. Başka biri hareket ettiriyor onları. Düşünce ve uzuvlarımın tamamı iplere bağlı, ipler de başkalarının elinde." Burada Öteki öznenin içindedir ve özne, kendine zarar vererek ya da kimi zaman intihar yoluyla, Öteki'ni dışarı atmak için elinden geleni ardına koymayabilir. Gisela Pankow'un gözlemlediği gibi, bu intiharlarda, kendini öldürmekten ziyade, içindeki bir şeyi öldürme çabası söz konusudur.

Bu tür vakalarda, öznenin Öteki'ne fazla bağlı kaldığını, uygun sınırlar oluşturamadığını görürüz. Burada başka birinin bedeniyle olduğu kadar, Lacan'ın belirttiği gibi, Öteki'nden gelen imleyenlerle ve Öteki'nin fikirleri, söylemi, konuşmasıyla da simbiyoz//ortakyaşam söz konusudur. Ailelerde tıpatıp aynı anlatılara bu kadar sık rastlamamızın sebebi budur: ebeveynler ve çocuklar aile geçmişini yahut belli bir olayı aynen tarif ederler, tek bir söylem bütün olarak yutulmuş gibidir. Bir kuşaktan diğerine uzanan bir tür vantrolokluk//karından konuşma söz konusudur.

Jeanine vakasında Piera Aulagnier, hastanedeki genç kadının katatoni halinde bir şizofren olduğunu belirtmiştir. Jeanine yavaş yavaş hayatından bahsedebilir hale gelir, ancak söyledikleri annesinin sözlerinin neredeyse birebir aynısı gibidir. Nasıl yetiştirildiğine dair anlattıkları annesinin anlattıklarına birebir uymakta, yaşanan olaylara annesinin verdiği anlamın aynısını vermektedir. Anne son derece müşfiktir, çocukları için saçını süpürge etmiştir; Jeanine de yıllar sonra hastaneye yatırılıncaya kadar önemli bir sorun yaşamamış, mutlu, iyi bir kız olmuştur.

Jeanine çocukluğuna dair daha çok ayrıntı hatırlamaya başladıkça, annesinin kendisini ve kızkardeşini eve girmesini yasakladığı babalarıyla karşılaşma ihtimalinden korumak için dolaba kapattığını anlatır. Keza annesinin iki kardeşi terzilik yaparken kullandığı iğnelerden korumak için yıllar boyunca, her defasında saatler boyuyemek masasına bağlı tuttuğunu da hatırlar. Bu sahneyi duygusuz bir şekilde tarif eder ve Aulagnier'nin senin için zor olmuş olmalı demesi üzerine, kendinden emin bir şekilde, korunmaları için bunun şart olduğu yanıtını verir.

Elbette bir düzeyde doğrudur bu. Kızların masanın ayaklarına bağlanması, etrafa saçılmış iğnelerden zarar görmelerini önler sahiden. Fakat annenin yıllar içinde buna başka bir çözüm bulabileceği fikri, Jeanine'nin aklına bile gelmemiştir. Çocukluğuna ait bu sahnelerin anlamını sorgulayamaz, fakat psikozunda, zulmedicilerine kendisini yatağa bağlayıp öldürmek gibi bir niyet atfetmektedir. Televizyon Jeanine ile konuşur, bilhassa birilerinin

hareket edemez hale getirildiği şiddet sahnelerinden bahseder. Kafa derisi yüzülmek üzere ağaca bağlanmış bir kaşifin görüntüsüyle karşılaştığında, bunu kendisini de aynı kaderin beklediği yönünde bir mesaj olarak yorumlar. Doktorlarının da "bu cezayı uygulamak için, bedenimi ve düşüncelerimi hareketsiz hale getirmek" istediği inancındadır.

Bununla çocukluk sahneleri arasında bağlantı kurulması Jeanine'e ani bir ferahlama getirmiş, ama bu ferahlama sadece seans boyunca sürmüştür. Bu da Aulagnier'nin aktarmaya çalıştığı anlamın Jeanine'in psişesine dahil edilemeyip tekrar hezeyanlı fikirlere dönüştüğünü gösterir. Burada psikozun alameti farikası sadece özümsenemeyen bu düşünce değil, aynı zamanda annenin söylemiyle uyumdur. Çocukluğunda yaşanan olaylar konusunda annenin versiyonunu sorgulamayı aklından bile geçiremiyor olması, annenin fiziksel bedeniyle değil, sözüyle, fikirleriyle simbiyoza işaret etmektedir.

~

Psikozda dille ilişki üzerine pek çok çalışma yapılmıştır; bıurada yine paranoya ile şizofreni arasında bir mukayese oluşturabiliriz. Paranoya görülen o donuk anlam yoğuşması, şizofrenilerde görülen çokanlamlılıktan, anlam bolluğundan çok farklıdır. Şizofren özneler anlam oluşturmak için, vücutlarında olup bitenleri açıklamak ya da işittikleri seslere mana vermek için bağlantılar kurarlar elbette, ancak bu çabaları genellikle yetersiz kalır. Oidipus kompleksiyle birlikte tesis edilen anlamlandırmanın yokluğunda, kişi çok fazla anlama maruz kalır: bu kimi zaman edebi ve şairane bir maharet doğurabilir, ama çoğu zaman kişi kendisini anlam işgali altında hisseder. İmleyeni imlenene bağlayan perçinler sökülmüş, kişi bir hezeyan oluşturup onları yeniden birbirine iliştirememiş gibidir.

Maalesef anaakım psikiyatride dil ve psikoz üzerine yapılan araştırmaların çoğunda, hem özneleri çocuklaştıran hem de kilit soruları yanlış yorumlayan deneyler yapılmaktadır. Psikoz teşhisi

konmuş kişilerden, “masa” veya “sandalye” gibi terimleri tanımlamaları ya da kelimeleri gruplar haline getirmeleri yahut atasözlerini tanımlamaları istenmektedir. Bu tür testlerin psikotik öznede bir eksiklik yahut kusur bulunduğunu göstermesi pek de şaşırtıcı sayılmaz; verilen görevin abesliği çoğu araştırmacının gözünden kaçmış gibidir. Araştırmacının özneden bir kelimeyi tanımlamasını istemesi ne anlama gelir?

Bu hayati soru hesaba katılmamaktadır. Silvano Arieti hastalarından birine “Hayat nedir?” diye sorduğunda, “Hangi ‘hayattan’ bahsettiğinizi bilmem gerekiyor. *Hayat Dergisi*’nden mi, yoksa insanı mutlu eden bir sevgiliden mi?” yanıtını almıştır. Arieti bunu önce “şizofrenik düşünüşün” bir örneği olarak görmüş, sonradan başka türlü anlamıştır: “Benden, lise mezunu bir insandan, Linnaeus ve Darwin’in bile tanımlayamadığı bir şeyi mi tanımlamamı istiyorsunuz?”

Arieti aynı hastadan budalayı (*fool*) tanımlamasını istediğinde, “Budalanın biri budalanın birine budala dediğinde, budala budaladır” yanıtını alır. Bunu aynı kelimenin psikotik yinelenişi olarak görmüş, ancak sonradan kadının, akıl hastası olduğu için onun budala olduğunu düşünüyorsa asıl budalanın kendisi olduğunu ima ettiğini fark etmiştir. Arieti’nin bunu anlaması yıllar almıştır, oysa günümüzde bu tür deneyler, Arieti’nin eninde sonunda anladıklarını hiç dikkate almadan devam etmektedir. Bu testlerde çıkan olumsuz sonuçlar, yanında getirdiği Batılı oftalmolojik harf tablolarıyla yaptığı testlerde başarısız olan Polinezya Adaları’ndaki insanların gözlerinin Avrupalılardan daha kötü gördüğü sonucuna varan Richard Neuhaus’u anımsatır.

Bu testlerde denek özneye çocuk muamelesi yapıldığı gibi, kiminle konuşulduğu da göz ardı edilmektedir. Gregory Bateson’ın dikkat çektiği gibi, psikotik özne, üst-dil süreçlerinin bilhassa farkındadır: biri bir şey dediğinde, söylenen şeyin “içeriği” göz önüne alınacağı gibi, daha önemlisi, “Şimdi bana bunu söylüyorsun, ama niye söylüyorsun?” gibi bir soru olacaktır. Annesi “Bana bir kağıt verir misin?” diye sorduğunda, Louis Wolfson günlüğünün tam on iki

sayfasını bu sözlerin ne anlama gelebileceğine dair bir analize ayırmıştır. Bu hassaslık düşünüldüğünde, test ortamında şöyle bir soru doğmasından daha doğal ne olabilir: “Beni özel bir odaya götürdünüz ve elinizde not defteri veya kayıt cihazıyla orada oturup bana masanın ya da hayatın ne olduğunu soruyorsunuz. Derdiniz ne?”

Kiminle konuşulduğuna dair farkındalığın, psikozun farklı türlerinde nasıl değiştiğini görmek ilginçtir. İlk araştırmacılar, “şizofrenik konuşma”da kelimelerin birbirlerine bir anlam, aktarılan bir mesaj doğrultusunda değil de, ses yoluyla bağlandığını düşünmüşlerdir. Louis Sass’ın ifadesiyle, “Mesajın akışı ve manasını, kastedilen genel bir anlamdan ziyade, büyük ölçüde, dil sisteminin bünyevi ve normalde önemsiz özellikleri belirlemektedir.” Dinleyicinin ihtiyaçları göz ardı ediliyor gibidir. Bu kimi zaman, konuşmacının elinde çok fazla ihtimal bulunması yüzünden konuşamaması ya da eyleyememesi, seçeneklerin çokluğu yüzünden adeta felç olması şeklinde açıklanmıştır.

Hastaların çoğu zaman bir fikirden diğerine sıçradıklarını duyarız. Konuşma temposunda tuhaflıklar, dinleyicinin beklemediği ani geçişler ve imalı göndermeler olabiliyordur. Bleuler konuşma esnasındaki kesintileri vurgulamış, bunların düşüncede kesilmeye işaret ettiğine inanmıştır. Hastalarımdan biri şöyle demişti: “Bir şeyleri ketlemeye ya da düşünmemeye filan karar veriyor değilim: bir kesme oluyor, o kadar. Filmlerdeki kesmeler gibi, önce bir şey var, sonrasında başka bir şey.” Bu kesme, dışarı-atmanın//dışta-tutmanın [*foreclosure*] bir etkisi olarak anlaşılabilir: konuşmacı özümsenemeyen bir anlama yaklaştığı anda, bir delik açılmaktadır. Başka bir konu veya fikre geçişin sebebi budur.

İmalı göndermeler altta yatan başka bir güçlüğü akla getirir. Konuşmak, kullandığımız kelimeleri ve anlayışımızı konuştuğumuz kişiye uydurmayı içerir. Kullandığımız ses tonu, konuşma tarzımız ve aktarmak istediğimiz mesaj yoluyla, muhabatımızı söylediğimiz şeye dahil ederiz. Bundan dolayı bazen endişeye kapılabiliriz: sözlerimizin muhatabımız tarafından nasıl değerlendirileceği sorusuna fazla takıldığımızda, kötü konuşuruz. Fakat durum ne olursa olsun,

konuştuğumuzda öteki daima oradadır ve herhangi bir şey söyleyebilmek için buna ihtiyacımız vardır. Kanlı canlı dinleyicinin ötesinde, bu öteki aynı zamanda daha soyut bir işlevi, konuşurken söylediklerimizin işitilebileceği bir yeri canlandırır: büyük harfle Öteki'yi. Bir arkadaşım bana "Yeni bir iş buldum, değil mi?" dediğinde, cümledeki "değil mi?" bu işlevi içerir. Dinleyenin özgüllüğünden ziyade, konuşma içine kayıtlı bir yere, kendi konumumuzu tanımlamak için şart olan bir yere işaret eder. İletişim kuramcılarının dediği gibi, kelimeler dünyayı tanımlamakla kalmaz, onları kullanan kişiyi de tanımlarlar.

Lacan konuşmada mevcut olan bu Öteki'ne ve anlamın doğrultusu üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Psikozda bu süreçte bir sorun vardır ve Öteki'ni dahil etmede yaşanan güçlük yahut imkânsızlığın bir sonucu, öznenin konuşmasında dinleyicinin kodlanmamış olmasıdır. Eskiden terapi topluluğunda sohbet ettiğim o adam asla "Xamara'da yaşıyorum, değil mi?" dememişti. Konuşmacı kiminle konuştuğunun farkında değilmiş gibi görünebilir. Burada anlam, konuştukça Öteki'nin yönlendirdiği ve şekillendirdiği bir şey olarak inşa edilmektense, adeta önceden oluşmuş bir şekilde gelebilecek gibidir. Bu kimi zaman halüsinasyon biçimini alabilir. Konuşmacı, simgesel merkezi olmayan, boş, anlamsız bir gündelik gevezelik içine sıkışabilir yahut ilahi bir iletişimin hedefi olabilir. İlk durumdaki kişinin yukarıda tartıştığımız telkin ve geçirgenliğe daha da açık olması mümkündür. Keza, muhatabı da ya boş bir kabuk, bir tür kukla yahut kökten yabancı ve tehlikeli bir varlık pozisyonunda olacaktır.

Öteki'ni konumlandırmada yaşanan bu güçlük, dinleyicinin yerini olduğu kadar, bizatihi konuşmacının yerini de kökünden etkileyebilir. Ne de olsa konuşmada kendi konumumuzu Öteki sayesinde buluruz. Bu zora girdiğinde, kişi zamirinin neye gönderme yaptığı bile şüpheli hale gelebilir. Lacan'ın tartıştığı meşhur bir örnekte, hasta, "Domuz kasabından geliyorum" cümlesindeki [gizli] 'ben'in neye gönderme yaptığından emin değildir. İşitsel halüsinasyonlarda buna çok sık rastlarız, zamirlerden biri karanlıktır: kimi adlandırdığı sorulduğunda özne tereddüt eder, oysa o zamiri içeren halüsinasyon cümlesinin

kendisiyle ilgili olduğunu biliyordur. Mektup gönderemeyeceğini, çünkü “mektubun göndericisi olmadığını” söyleyen bir hasta, bu bocalamnın güzel bir örneğini oluşturur. Burada bir dil sürçmesi yoktur, söylemek istediği tam da budur: konuşabileceği hiçbir konum yoktur. Onun için “ben” bir deliktir.

Burada tartıştığımız dil sorunlarının şizofren özne için her daim geçerli olmadığını bilmek önemlidir. Şizofren bir özne çoğu zaman herkes gibi konuşur, sadece belli anlarda değişir bu. Psikotiğin dili hakkında yapılan genellemelerin pek çoğu aslında belli vakalar ve belli anlar için geçerlidir. Mesela sık sık, şizofrenide kelimelerin gerçek şeylermiş gibi muamele gördüğü söylenir, fakat bu yine sadece belli şartlar altında belli kelimeler için geçerlidir.

Tausk’un aktardığı meşhur bir vakada, genç bir kadın gözlerinin bükülmüş olduğuna inanmıştı. Bunu sevgilisine yönelik bir dizi serzenişle açıklamaktaydı: adam kendisini anlamıyordu, farklı şekillerde görünüyordu, ikiyüzlüydü, “göz bükücüydü” [“*Augenverdreher*”]. Bu son terim “dalavereci” demektir ve kadın bu deyimden hareketle, adam tarafından gözlerinin büküldüğü fikrine ulaşmıştı: bu yüzden artık bükük gözlüydü. Kelimeler kadının beden deneyimini doğrudan şekillendirdiğinden, söz konusu tabiri düz anlamıyla kullanıyordu. Bu tür dönüşümler somut düşünme örnekleri olarak görülmüştür: Bleuler’in belirttiği gibi, kendisini alev alev yakan gizli bir aşk içindeki şizofren özne, birisinin gerçek bir ateşle kendisini yaktığına inanabilir.

Başka bir örnekte genç bir adam, anne babasının boşandığı dönemde yaşadığı asabiyet yüzünden aile doktoruna gönderilir. Doktor genç adama “sinirlerinin kötü” olduğunu ve sinir denen şeylerin deri altında bulunan kurtlar gibi olduğunu söyler. Oğlan ellerini ve yüzünü günde yirmi otuz defa suyla ıslatmaya başlar; balıkçılık deneyiminden, kurumaya bırakılan kurtların parçalandığını biliyordur. Dolayısıyla sinirlerini sürekli ıslak tutması gerektiğine inanır. Oğlan doktorun kullandığı metaforu düz anlamıyla almıştır; psikozda bu tür süreçler sık görülür. Üstünde leke olan bir mektup alan kişi, bundan kişiliğine leke düşmüş olduğu anlamını çıkarır.

Sérieux ve Capgras'ın ele aldığı bir vakada, tüm yazışmalarını dikkatle gözden geçirip noktalama işaretlerini harfiyen yorumlayan bir kadın vardır. Erkek kardeşinden "İyileşmeni umuyoruz" ("Nous désirons ta guérison") yazılı bir mesaj aldığında, cümle sonundaki nokta işaretinin ("*point*") haddinden fazla büyük olduğunu fark edip cümleyi "Nous ne désirons point ta guérison" ("İyileşmeni istemiyoruz") şeklinde okur. Dolayısıyla kelimeler kadar noktalama işaretleri de, mutat veya mecazi işlevleriyle değil, harfiyen okunur.

Bu tür bir okumayı nasıl anlayabiliriz? Arieti faal bir somutlaştırmadan bahseder: karısının, hayatını çekilmez hale getirdiğini hisseden bir hasta, kadının hazırladığı yemeklerden tuhaf bir tat almaya başlar. Karısının ona hayatı zehir ettiği düşüncesi, yemeğine zehir konduğuna işaret eden bir algıya, o tuhaf tada dönüşür. Kendisini kokuşmuş bir insan olarak gören başka bir hasta, vücudundan iğrenç bir koku geldiğini sanrılar. Burada metaforik bir süreç söz konusu değildir, zira kötü kokunun simgelediği bir şey yoktur: adamın varlığına denk düşen bir şeydir sadece. Arieti'nin belirttiği gibi, bu koku bizim için adamın kendisi hakkında ne hissettiğine dair bir simge olabilir, ama onun için öyle değildir.

Kuramcılar genellikle bu noktada soyut/somut ayrımına başvururlar; soyut bir fikir, kokuşmuşluk fikri, somut bir fikre, kokma fikrine dönüşüyor gibidir. Soyut düzeyde ayakta tutulamayan şey, somut bir temsil haline geliyordur. Kurt Goldstein, "şizofrenik dil"de soyut düşüncenin zayıfladığını düşünmüştür. Buna göre şizofren özne, 'masa' gibi bir soyutlamayı genelliği içinde düşünemez, sadece belli bir masayı düşünebilir. Kavram somut cisimleşmelerinden soyutlanamaz. Maria Lorentz'in de işaret ettiği gibi, yukarıda aktardığımız örnek, bu hayli saçma fikri çürütmektedir: Arieti'nin hastasının verdiği yanıt, somut olan –*Life* dergisi– ile kavramsal olan –kişinin duygusal hayatı– arasındaki ayrımın gayet iyi kavrandığını gösteriyor.

Bu noktada, belli bir andan itibaren yiyecekleri "doğru" adlandırmayı bırakıp yeni kümeler oluşturan Joey'yi de düşünebiliriz. Şekerin adı "kum", tereyağınınki "gres", suyunki "sıvı" olur, vb.

Yiyecekleri tat ve kokudan mahrum bırakıyor, bu fiziksel özellikleri besleyiciliklerinden soyutluyor Joey. Bettelheim bunu bir eksiklik işareti olarak değil, Joey'nin yoksullaşmış dünyasını dünyasını dilde yansıtmayı amaçlayan başarılı bir girişim olarak görmüştür.

Somut/soyut ayrımı nihayetinde bize pek yardımcı olmaz, zira neyin somut neyin soyut olduğu, konuşmacılara, bağlamlara, kültürlere ve başka pek çok faktöre bağlıdır. Mesela "kişinin duygusal hayatı" ifadesinde hiçbir soyutluk olmayabilir, keza *Life Dergisi* belli bir anda somut olabileceği gibi, belli bir dünya görüşüne veya toplumsal statüye işaret ettiği başka bir anda soyut olabilir. Ses ve gürültülerin hayatını işgal ettiğini hisseden bir hasta bunları "kafamın içine giren parmaklar" diye tarif ettiğinde, buna soyut veya somut demenin pek bir anlamı yoktur. Önemli olan, kişinin bu sözcükleri nasıl kullandığı, söyleminde bunların nasıl bir yer tuttuğudur. Nitekim eski psikiyatri de bununla ilgilenmişti.

~

On dokuzuncu yüzyıl sonu psikiyatristleri, psikotik öznelerin sözcükleri nasıl kullandığına çok dikkat ediyordu. Bilhassa neolojizmlerle, sık sık sözlerinin arasına giren o uydurma sözcüklerle ilgilenmişlerdir. "Şeytanlandım," der bir hasta. Bir diğeri, "Müsamahalanmıyorum". Anlamlar daima diğer anlamlara atıfta bulunurken, neolojizm buna aykırıdır, anlamlandırmadaki değişim ve kaymalara kapalıdır. Bu sözcükler yalıtılmıştır ve kişinin sözlerinin geri kalanından farklı, özel bir ağırlık taşırlar. Jules Séglas, psikozda sık sık yeni sözcükler oluşturulmasına rağmen, özne için özel, kişisel bir anlam kazanmış gündelik bir sözcüğün de neolojizm olabileceğine dikkat çekmiştir. Hastalardan biri, çocukken suistimale maruz kaldığını ve şimdi terapi yoluyla "nasuistimal" edilmek istediğini belirtir. Bunu basit bir öğrenme hatası, sözcüğün yanlış bir kullanımı olarak görebiliriz, ama önemli olan sözcüğün kişi tarafından nasıl kullanıldığı, konuşmasında hangi noktalarda geri döndüğüdür.

Jung, neolojizmlerin psikozun birincil semptomları değil, aslında

onarım çabaları olduğunu savunmuştur. Ona göre neolojizmlerde amaç, özne için belli bir deneyimin yalıtılmasıdır; İtalyan psikiyatrist Eduardo Tanzi'nin psikotik neolojizmlere getirdiği tasnif de bunu açıkça göstermiştir. Tanzi neolojizmleri bir dizi gruba ayırır: hezeyan dünyasındaki kişi veya simgesel varlıkları adlandıranlar; bu varlıkların tasarrufunda olan kuvvetleri veya makineleri adlandıranlar; bu varlıkların başvurabildiği eylem olanaklarını ve usulleri adlandıranlar; öznenin zihin durumlarını adlandıranlar; özneyi adlandıranlar; ve öznenin kendisine atfettiği özellikleri adlandıranlar. Bu tasnif çok şey söyler, zira psikotik öznenin adlandırma, sınırlandırma işlevi görebilecek yeni imleyenler uydurması, yaratması gereken noktaların, tam da Öteki'nin insafına kaldığı noktalar olduğunu gösterir.

Bu tasnif söz konusu sözcüklerin Öteki'yle özne arasındaki ilişki etrafında, Öteki'nin özneyi nasıl etkileyebildiği, yönlendirebildiği, sıkıştırabildiği veya istila edebildiği etrafında kümelendiğini gösterir. Yani bu özel sözcükler tam da Öteki için bir nesne olma noktasında varlık kazanmaktadır. Yrjö Alanen tarafından tartışılan bir vakada hasta, etrafındaki insanlardan "ikinci düzey dil" dediği muğlak bir dilde mesajlar aldığını anlatır. Kendini hayatı başkaları tarafından kontrol edilen bir "robot" gibi hissetmekte, "ikinci düzey dil" vücudunda "basınç değişimleri" yaratmaktadır. Bu tabirler özel bir dilin, Eric'in maruz kaldığı duruma ve bütünlüğünün tehdit altında olduğu hissine isim vermek için uydurduğu bir dilin parçasıdır. Başka tabirler de bulmuştur: mesela iş arkadaşları tarafından üzerinde gerçekleştirilen faaliyet için "basınç regülasyonu", kendisini anlamayanlar için "delik açıcılar". Bu tür diller kimi zaman mutat psikolojinin kullandığı dile son derece benzeyebilir, hatta kullanımda olan kategorileri içerebilir. Alanen'in hastası, hastaneye yatırılması gerekmeden kendi sosyal ortamında gayet iyi iş görebiliyordu; bunu yapabilmesinin, yeni sözcükler icat etmesinden kaynaklandığını tahmin edebiliriz. Jung'un hastalarından birinin dediği gibi, neolojizmler onun "güç sözcükleri"dir.

Anlamın demirlenmemiş ve kaygan olduğu şizofrenide

neolojizmler, imleyenlerin akışına set çekme ve libidoyu bağlama görevi görebilmektedir. Böylesine yüklü görünmelerinin sebebi budur. Psikiyatrist Karl Kleist'ın fark ettiği gibi, önemli olan sözcüğün kullanımıdır, çağrışım yollarına kilit vurma işlevi görmesidir; bundan dolayı neolojizmlere "depo sözcükleri" demiştir. O halde, kişinin neolojizmlerini "düzeltmek" yerine, haklarında daha fazlasını öğrenip onlara kıymet vermek, itibar göstermek daha faydalıdır. Akademisyenlerin ve bilim insanlarının yeni bir olgu veya fenomene isim vermek için sık sık yeni terimler türetmesinde olduğu gibi, dilimizin atıfta bulunamadığı şeylere isim vermek için yeni sözcükler oluşturulması gerekir: psikotik öznenin neolojizmleri de aynı değerde görülmelidir. Nitekim böyle terimler uydurulması ile öznenin halüsinasyonlarının azalması arasında bir bağıntı olduğunu da sık sık görüyoruz.

Bir kadın hasta durmadan "Damevler" sözcüğünü tekrar ediyordu; "Adam evli" cümlesinin bozulmuş halidir bu ve yaşadığı talihsiz bir ilişkiye gönderme yapmaktadır. Burada söz konusu sözcük, son derece şahsi bir mühür veya damga gibi, konuşmasının içinde simgeselleştirilemeyen bir durumun yerini alır. Bunun bir diğer örneğini, kimyacı Ludwig Staudenmaier'in yazdıklarında bulabiliriz: bir meslektaşı Staudenmeier'den, spiritüalist seanslar esnasında göründüğüne inanılan floresan şekilleri araştırmasını ister. Staudenmaier bu sahadaki literatürü incelemeye ve otomatik yazma deneyleri yapmaya başlar. Yazısının, çok geçmeden kendisiyle konuşmaya da başlayacak olan hayaletlerin etkisine maruz kaldığını fark eder ve başlangıçtaki şüpheciliği kaybolur. Bu kuvvetleri ve diğer halüsinasyonlarını özenle belgeler. Bu dış güçler sonradan vücudunun içine yerleşir. Vücudunu canlı varlıkların, her bir organından emirler gönderen cinşlerin [*Poltrgeist*] kontrol ettiğine inanmaya başlar. Dil hareketlerini "Topkafa" kontrol ediyordur; peristalsiz esnasında meydana gelen her hareket de, bağırsaklarında bulunan iblislerin işidir: kalın bağırsağındaki "Çatal Tırnak", rektumundaki "At Ayak" ve ince bağırsağındaki "Majesteleri". Bu adlandırma edimleri sayesinde, bedeninin maruz kaldığı istila, bir

yapıyla ilişkilendirilip hafifletilebiliyordu.

Psikozda belli sözcüklerin böyle bir işlev gördüğünün farkında olmak, yaygın bir kafa karışıklığının önüne geçmemizi sağlar. Şizofren öznenin sözcükleri yan anlamlarıyla değil, düz anlamlarıyla kullandığı söylenir; sanki sözcük genel anlamından ziyade, ilk kullanıldığı bağlama ilişmiş gibidir. Araştırmacıların o çok sevdiği örneği kullanırsak, "masa" sözcüğü, "masa" kavramından ziyade, bir zamanlar bahsi geçen belli bir masayı adlandırır. Şizofren öznelerin konuşmasına dair bir genelleme olarak alındığında, tam bir saçmalıktır bu; fakat belli sözcüklerin anlam kaymasını önleme işlevi gördüğü gerçeğinin uzaktan da olsa tanınması olarak da anlaşılabilir. Bundan dolayı belli sözcükler sadece tek bir şeyi, asıl masayı yakalıyor gibidir. Bir sözcüğe bunu yaptırmak hata değil başarıdır; Staudenmaier'in örneğinde olduğu gibi, Öteki'nin istila edici varlığını adlandırma işini görür.

Yeni sözcükler türetmek, psikotik öznenin Öteki'nin yakınlığıyla baş etme yollarından sadece biridir. Şizofrenide Öteki'nin arzusu istikrarlı bir şekilde yorumlanmadığı için, anlam problemi, gördüğümüz gibi, daha fazla ortadadır. Neolojizmler kişinin bu soruyla baş etmesine yardımcı olabilir, ama kalıplaşmış deyişler, takıntılı ritüeller ve belli halüsinasyonlar da bu işi görebilir. İşitsel halüsinasyonlarda çoğu zaman tehdit ve küfürler söz konusudur; sanki bir delikle karşılaşılan noktada özneyi adlandırırcasına. Kişi kendini anlam veremediği bir durum içinde bulduğunda bir sözcük, çoğunlukla bir hakaret, kendini aniden dayatıyor olabilir: "Kahpe!", "İbne!", vs. Böylece kişi şiddetle bir yere tutturulur, zira hakaret insan konuşmasının doğrudan, ikirciksiz gönderme yapan yegâne parçasıdır; bu sayede anlam düzeyinde yaşanan sorunu çözer.

Wolfson'ın hatıratında bunu açıkça görürüz. Yazar her sayfada kendisine üçüncü şahısta hitap eder: "şizofren bir dil araştırmacısı", "akıl hastası kişi", "yabancılanmış özne", "psikotik", "şizofren genç adam", "çılgın özne". Birinci şahıs zamiri sadece birkaç kez görülür, sanki psikiyatri kokan o isimlerin çoğalması, kendisini anlatı içine yerleştirebilmesi için şart olmuştur. Bu sözcükler onu halüsinasyon

düzlemine tutturmaktan çok, yazma sürecinin kendisi içinde varoluşunun sabitlenebildiği noktalar olarak kullanılır. Tıpkı özel isimler gibi, bu sözcükler de anlam yaratmaktan ziyade adlandırmayla ilgilidir.

Burada anlam ne kadar az öne çıkarsa, sözcüğün biçimsel, maddi boyutu o kadar belirgindir. Saussure'ün yaptığı bir ayrım, neolojizmlerin oynadığı rolü netleştirmmize yardımcı olabilir. Dilin imlerden oluşan keyfî bir sistem olduğunu kabul eden Saussure, yine de dil içinde "görece güdülenmiş" dediği ifadelerden oluşan bir kategori ayırt eder. Fransızcada, zaten kodun bir parçası olan "dix" [on] ve "neuf" [dokuz] öğelerinin bileşimi olan "dix-neuf" [on dokuz] güdülenmiştir, oysa "vingt" [yirmi] güdülenmiş değildir. Saussure'e göre insan zihni, imler yığınına bir düzen ilkesi getirerek dilin keyfiliğine, yani sınırlanmamış, kısıtlanmamış oluşunasınır getirmeye uğraşır: görece güdülenmenin oynadığı rol de budur. Saussure keyfiliği daha ziyade sözcüksel (*lexical*) unsurlarla, güdülenmeyi ise gramatik yapılarla ilişkilendirmiştir, fakat psikoz örneği ikisinin de olabileceğini gösterir: gramatik bir yapı kadar, tek bir sözcük veya tabir de Saussure'ün tarif ettiği düzen ilkesini sunabilir.

Leclaire, kendisine gayet ciddiyetle, üzerindeki yeni yağmurluğun adının "Beaujolais" olduğunu söyleyen psikotik bir adamı örnek verir. Satın aldıkları esnada karısı, yağmurluğun "joli" ("güzel") olduğunu söylemiştir. Sonrasında adam karısının aynı şeyi niye kendisi için de söylemediğini merak eder ve söylenen lafın aslında karısının adı "Jo" olan bir gençlik arkadaşına gönderme yaptığı tahmininde bulunur. Ama Jo adama kıyasla ancak çirkin ("laid") olabilir, dolayısıyla "Beaujolais" ismi, "Ben güzelim, Jo çirkin" anlamına geliyordur. Bu basit bir söz oyunundan ibaret görünebilir, ama hasta için kesinlikle hayatidir. Saussure'ün terimleriyle, bir görece güdülenme örneğidir bu; hasta için anlamı sabitlemiş, hezeyanlı bir kıskançlığa doğru kaymasını önlemiştir.

~

Psikozun dilinden mantığına geçelim şimdi. Bir hasta, evinin yakınında kızıl saçlı bir adam görüp paniğe kapılır. Adam ona hiçbir şey yapmamıştır, adamın kim olduğunu bile bilmiyordur, gelgelelim anında onun için saldırgan bir varlık haline gelmiştir: düpedüz ödü kopar. Adamın ona sokulduğunu hissetmiştir, oysa kesinlikle yakınında değildir. Bu hasta çocukluğunda kızıl saçlı bir yetişkinle sarsıcı bir cinsel karşılaşmanın nesnesi olmuş ve şimdi bu adamın görünüşü, geçmişteki hislerinin aktığı bir kanal gibi iş görmüştür – fakat nevrozda karşılaştığımız bastırma olmaksızın. Düşünceleri şöyle bir denklemi takip etmiştir adeta: kızıl saçlı adam = tacizci = her kızıl saçlı adam.

Tacizcinin saçları kızıl olduğu için, her kızıl saçlı adam tacizcidir. Kızıl saçlı bir adamın tacizine maruz kalmış olan nevrotik bir özne niye olduğunu bilmeden ya da kendisine o tacizciyi anımsattığı için, bu adamın yakınındayken huzursuzluğa kapılabilir; oysa benim hastam çok geçmeden adamın yaşı ve konumu itibariyle böyle bir şey imkânsız olmasına rağmen, gördüğü adamın aynı adam olduğunda ısrar etmeye başlamıştı. Ne dersem diyeyim, onu bunun farklı bir kişi olduğuna inandıramıyordum. Bu denklemin inatçılığını nasıl bir mantıkla açıklayabiliriz?

Alman psikiyatrist ve felsefeci Eilhard von Domarus'un ele aldığı bir vakada, İsa ile puronun aynı şey olduğunu söyleyen şizofren bir adam vardır. Açıklamasında ikisinin de etrafında altın bir şerit bulunduğuna dikkat çeker adam. İki öznenin (İsa ve puro) aynı yüklemi/özelliği (altın bir haleye sahip olmak) paylaşabileceğini farz etmek yerine, bu özellik zemininde özneleri aynı saymıştır: ikisi aynıdır, çünkü altın şeritleri vardır. Psikotik sürecin dışında, özdeş bir yüklem o iki şeyin aynı olduğu anlamına gelmez, hatta birçok ortak yüklemleri bulunsa bile bunların farklı olduklarını düşünebiliriz. Groucho Marx'ın lafını hatırlayın: "Salak gibi göründüğüne, salak gibi davrandığına bakmayın: sahiden salak bu."

Psikozda bu tür bir mantıksal eşitleme meydana gelir, ama sadece belli noktalarda. Arieti'nin anlattığı şizofren bir anne, çocuğunun melek olmasını istiyordu. Meleklerin besin kaynağı dünyevi değil,

ruhani olduğundan, bebeğini beslemiyordu. “Ruhani besinle yaşamak” özelliği, bebeğini ve meleği özdeş kılacaktı. Reklamcılık ve pazarlama daha ziyade bu mantığın zıddına bel bağlar. Tüketicilere ünlülerden biri olabilmeleri için belli ürünleri almaları söylenir (“Bu spor ayakkabılarını alın ve Beckham gibi olun”), fakat bu yüklemin (o spor ayakkabılarına sahip olmak) o özneleri asla özdeş kılmayacağı bilinir. Böylece tüketici bir sonraki ürünü, ondan bir sonrakini vs. almaya açık olacaktır. Bunun karşısına psikotik versiyonu koyabiliriz: “Bu spor ayakkabılarını aldım, artık Beckham’ım ben.”

Yüklem kullanımındaki [*predication*] bu tuhaflık, şizofreniye ilişkin diğer fenomenlerde de yaygındır; yüklemdeki özdeşlik özneleri özdeş kılabildiği gibi (İsa = Puro), yüklemdeki farklılık da özneleri farklı kılabilir. Kadının biri, birkaç yıllık evliliğinin ardından, bir değil iki kocası olduğunu fark etmiştir. Birkaç ay boyunca devam eden bir gözlemin sonucudur bu. Sabah kocasının mavi gözlü ve kocalık görevini yerine getirmeye hevesli olduğunu, oysa akşam kocasının gözlerinin yeşilimsi olduğunu ve kendisine karşı kayıtsız kaldığınuı tespit etmiştir. Akşam kocasının gerçek kocası, sabah kocasının ise aşığın biri olduğu sonucuna varır. İkisinin de bıyıkları sarıdır, ama kocasınınkinin farklı bir tonu vardır. “O kadar benziyorlar ki,” der psikiyatristine, “akıl alır gibi değil: ikisi de saraçlık yapıyor; ikisinin de adı Adolphe; boyları aynı, ses tonları aynı.”

Psikiyatrideki adıyla “yanlış teşhis” [*misidentification*] fenomenleri, bu mantıksal süreçler yoluyla aydınlığa kavuşur. Paul Courbon ve Gabriel Fail’in 1927’de ele aldıkları bir vakada, kimi zaman etrafındaki insanların kendisine eziyet etmek için gönderilmiş, kılık değiştirmiş başka insanlar olduğuna inanan bir hasta vardır. Bu zulmediciler, başkalarının görünümüne bürünüp, onları istedikleri gibi dönüştürebilmektedir; tıpkı aynı yapım içinde tüm rolleri oynayabilmesiyle ün yapmış İtalyan aktör Leopoldo Frégoli gibi. Zulmedicilerinin dünyayı “fregolileme” gücüne sahip olduğunu ve bu “fregolilemenin” hem etrafındaki dünyayı hem de kendi vücudunu etkilediğini söyler. Burada yüklemlerdeki farklılık, Öteki’nin hasta

üzerindeki etkisini işaretlemek için uydurulmuş olan neolojizmin işlevini gösterdiği gibi, öznelerin özdeşliğini değil, eşitliğini beraberinde getirir. Tek bir zulmedici aynı anda birçok insan olabiliyordur.

~

Bu mantık süreçlerinin psikotik öznenin hisleri ve duygusal hayatı üzerinde etkisi olur elbette. O kızıl saçlı adamı tacizcisine eş tutmak hastamda dehşete yol açmış, yoğun bir duygusal patlamayı tetiklemişti. İlginçtir, Bleuler keskin duygulanmayı değil, duygu yokluğunu psikoza tanımını veren özelliklerden biri olarak görmüştür. Kişi ne kadar içine kapanıkve dünyadan kopuk görünüyor, duygularını ne kadar az gösterebiliyorsa, psikoz teşhisi de o kadar yüksek ihtimaldi. Ne var ki "negatif" denilen bu tür semptomlar, ilk bakışta göründükleri kadar bariz değillerdir. Bleuler, kayıtsızlık ve dilsizlik perdesinin arkasında çalkantılı bir duygusal hayatın bulunabileceğini fark etmiştir.

Hiçbir duygu emaresi göstermiyormuş gibi görünen bir özne bile sonradan hissettiklerinin giderek artan bir şekilde farkında olduğunu anlatabilir. Harry Stack Sullivan ve çalışma arkadaşları, geçirdiği nöbet sonrasında vaktiyle hiç tepki vermemiş göründüğü bir yığın his ve malumatı ayrıntılarıyla tarif edebilen katatonik bir hastadan bahseder. Keza kayıtsızlık görüntüsüne geçiş, açıkça savunma amaçlı olabilir. Bir kadın bunu şöyle açıklamıştır: "Ölmemek için ölmek zorundaydım. Kulağa delice geldiğini biliyorum, ama bir defasında bir çocuk duygularımı çok kötü incitmişti ve kendimi bir metro treninin önüne atmak istemiştim. Bunu yapmak yerine, bir şey hissetmeyeyim diye biraz katatonikleştim – ya duygusal olarak ölecektim, ya da duygularım beni öldürecekti galiba."

Bu mekanizma sık sık tarif edilmiştir. Kurt Eissler'in bir hastası kimi zaman –mesela güzel bir bahar günü– kendini neşeyle dolu, dolayısıyla hissettiği donukluktan bir anlığına kurtulmuş hissediyordu, fakat onun için dayanılmaz bir şeydi bu: böyle "hayat

duygularına” katlanamıyordu, kendini öldürmesi gerekecekti. Bu duygu “hücumu” onun için işkencedir, onu yok edecektir. Bunun sonucunda ortaya çıkan ölü olma hissi psikozda yaygındır, ama şöyle bir paradoksla birlikte: kişinin kendini ölü gibi hissederken, etrafa karşı hassaslık çoğu zaman artar. Ölü olmak mesafeli ve kopuk, ama aynı zamanda son derece açık ve korunmasız olmak demektir.

Bu tür haller, asli bir referans noktasının ya da desteğin kaybedilmesiyle tetiklenebilir: işyerindeki bir mevkinin, müşfik bir bakışın, unvan gibi bir tür temsilin. “Camdan bir duvarın arkasında yaşayan bir zombi gibiyim,” demiştir bir hasta, “Dünyada olup biten her şeyi görebiliyorum, ama hiçbir şeye dokunamıyorum. Ulaşamıyorum. Temas kuramıyorum. Dışarıdayım.” Ya da Jaspers’ın derlediği örneklerden bazılarını alırsak: “Her şeyi bir peçenin içinden görüyor gibiyim; işittiğim her şeyle aramda bir duvar var sanki”; “İnsanların sesi çok uzaktan geliyor gibi”; “Ben bir otomatım, makineyim; hisseden, konuşan, yiyen, acı çeken, uyuyan ben değilim; ben artık yokum; yokum ben, ölüyüm.” Jaspers’ın dediği gibi, kişi biyolojik açıdan var olmasına rağmen, artık var olduğunu hissedemiyordur.

Yıllarca devam edebilen bu tür hallerde ne düzenleyici bir eksiklik, ne kişiyi kendisine çeken hiçbir nesne, ne de beklenen bir şey vardır. “Yürürken nereye gittiğimi bilmiyorum,” der bir hasta. “Ayaklarımın yere değdiğini hissetmiyorum. Hayalet gibiyim. İnsan dünyasının parçası değilim. Uçup gitmeyeyim diye bazen sokaktaki nesnelere tutunmam gerekiyor.” Hiçbir şey öznenin ilgisini çekmez; libido dışarıda herhangi bir yerde konumlandırılamadığı için, etrafındaki dünyada onu yakalayan hiçbir unsur yoktur. Başka bir hasta varoluşunun “ölü” olduğunu söyler, uzay boşluğunda süzülen, hiçbir şeye bağlı olmayan bir uzay kıyafeti gibidir: “Uzay kıyafetinin içinde ölü biri mi var, kaygı mı var, yoksa hiçbir şey yok mu, o da belli değil,” der.

Bunu kurtadamlara, vampirlere ve mumyalara duyduğu merakla ilişkilendirir. Bu korkunç yaratıkların, “en azından bir topografisi vardır”. Ona bir somutluk hissi verirler: “bunların bir amacı, fiziksel

bir doğrultusu var, mesela zombiler, bir şeye doğru hareket ediyorlar". Gençliğinde seyrettiği bir zombi filmini anımsar: robot gibi yaratıklar mekanik bir şekilde bir alışveriş merkezine doğru gitmektedir. Bu canavarların "en azından sınırları çizilmiş bir vücutları var; sadece tek bir mutlak işlevden ibaret gibiler, muğlaklığa veya seçime yer yok." "İnsan olsa bir banka oturup 'Şunu mu yapmayalım, bunu mu?' diye düşünür, ama zombi için onu çeken manyetik kuvvetten başka bir şey yok." Özlemini çektiği şeydir bu aslında.

Bu tuhaf yaşayan ölü halinin başka bir boyutunu tarif eden psikotik özneler olmuştur. Kendi hastalarımdan biri cam bir levhayla ortadan ikiye bölünen ve öleceği bilgisine bir anlığına sahip olan birine dair hikâyeleri aklından çıkaramıyordu. Bu onun için gündelik bir deneyimdi, o ufacık ânın dehşeti onun normal zamanıydı adeta. Başka bir hasta, vampir filmlerinde kazığın kalbe saplandığı ve vampirin toza dönüşmeye başladığı anı tarif etmişti. "Vampirlerin filmde toza dönüşmek üzereyken bir saniyeliğine ne olacağını bildikleri bir an var, bedenin bu bilgiye yetişmesinden önce gelen bir saniye." Kendisinin zamanı her gün ve her an böyle yaşadığını söylemişti, o bir saniye onun gerçekliği olmuştu adeta.

Bu his bazen düşürülmekle bağlantılıdır; reddedilmeden de önce gelen bu süreçte, kişi öylece fırlatılıp atılabilirmiş gibidir. Başka bir şey ya da başka biri onun yerini alabilirmiş gibi hisseder, fakat buna itiraz etmektense, varoluşunun tüm düzeylerinde basitçe ortadan kaybolur. Burada beden imgesiyle bağlantısızlık, ayna evresinin simgesel tarafından yapılandırılmamış olduğuna işaret etmektedir ve bu kendi başına ölümlülüğü akla getirebilir. Kendimizi vücudumuzdan kopmuş bir şekilde gördüğümüzde –mesela hastane yatağında yatarken ya da doğum yaparken– çoğu zaman ölmüş olduğumuzu düşünürüz. İmgemizden ayrıldığımızda bir tür ölüm deneyimi yaşarız, ki bu da ölümlülük motifiyle ayna ilişkisi arasındaki bağlantıyı gösterir.

~

Nasıl tanı konulabileceği sorusuna bir sonraki bölümde döneceğiz, ama şimdiye kadar psikozdaki bazı temel dertler konusunda fikir sahibi olmuş olmalıyız. Gördüğümüz gibi, birincil ve ikincil fenomenleri birbirinden ayırmak önemlidir: hayatında delik açılmış bir kişinin buna nasıl yanıt verdiği ve karşı koyduğunu başlangıçtaki çıkmazla karıştırmak mümkündür. Bunları birbirinden ayırmak, kişinin libido konumlandırmasıyla, Öteki'yle arasında güvenli bir mesafe yaratmakla ve anlam sorunlarıyla boğuştuğunu görmemizi sağlayabilir.

Paranoyada anlam, dünyayı ve dünyada yanlış olanı açıklayan bir hezeyanla oluşturulur. Libido Öteki'nde konumlandırılır, bu da genellikle zulüm altında olunduğu fikrine yol açar. Özne kendisini Öteki'nden sıkı sıkıya ayırır. Şizofrenide anlam sabitlenemez ve özne anlamın insafına kalır. Dışarıda konumlandırılmış olmayan libido, kişinin vücudunu istila ederek geri döner. Öteki'yle aradaki mesafe kolay kolay korunamaz ve Öteki kişinin zihninde veya vücudunda yer bulabilir. Melankolide anlam genellikle sabittir: her felaketin ve hatanın sebebi kişinin kendisidir. Egoyu ezen libido, benlik imgesini yutar. Öteki benliğe dahildir, ama şizofrenide karşılaşılan o korkunç içerme-dışlama savaşlarına yol açmaz.

Psikotik özne bu temel yapılar arasında, yaşadığı güçlüklerle baş etmenin yollarını bulmaya çalışır. Mesele hastayı klinisyenin gerçekliğine uyarlayıp bu çabaları ketlemek değil, hastayı kendi çözümünü bulmaya teşvik etmek ve klinisyenin inanç sisteminin mantığı yerine hastanın kendi psikozunun mantığını kullanarak ona bu konuda yardımcı olmaktır.

5. Tanı Koymak

Günümüzün sonu gelmeyen semptom listeleri oluşturma modası doğru tanı koymayı gitgide zorlaştırmaktadır. Günbegün yüzeydeki semptomlara dayanan ama altlarında yatan yapıları karanlıkta bırakan yeni tanı kategorileri doğuyor. İki kişi yüzeyde aynı davranışı gösteriyor, diyelim ki sosyal ortamlarda felç edici bir çekingenlik yaşıyor olabilir. Her ikisi de kendine güven ve beden imgesi konusunda kaygılı olduğunu söylediği için, her ikisine de "sosyal fobi" etiketi yapıştırılabilir. Gelgelelim karşılıklı konuşma esnasında bu belirtinin birinde tanesinde başka bir kişi tarafından nasıl algılanmak istediğiyle bağlantılı olduğu –sevilen biri olmak için belli bir imgeye sahip olması gerekiyordur–, oysa diğerinde kendi düşüncelerinin başkaları tarafından bilindiği şeklinde hezeyanlı bir inançtan kaynaklandığı ortaya çıkabilir. Dolayısıyla yüzeyde aynı olan belirti çok farklı iki yapıyı örtüyordur: biri belki nevrotik, diğeri psikotik yapıyı.

Belli bir belirti tanı konusunda kendi başına pek bir şey söylemez. Asıl önemli olan, kişinin o belirtiyle ilişkisi, o belirtinin kendisi için taşıdığı anlamı dile getirme şeklidir. Yukarıdaki örnekte çekingenlik, hezeyanlı bir fikri maskeliyor da olabilir, nevrotik bir soruyu da. Bu ikisini yüzeydeki belirtilere– utangaçlık, kendine güven eksikliği, konuşma başlatmakta zorlanma– dayanarak aynı sınıfa yerleştirmenin faydası olmadığı gibi, tehlikeleri olabilir.

Önemli olan kişinin deneyimini nasıl ifade ettiği, öznel olarak nasıl konumlandırdığıdır: başka bir deyişle, deneyimi hakkında ne söylediğidir. Bir defasında Londra'nın ticaret merkezinde çalışan bir hastam, bu kazançlı işinden ayrılışını ve yeni bir iş bulmakta nasıl zorlandığını anlatmıştı. Daha önce yaptığı işten nasıl keyif aldığını

vurgulamış olduğu için, bunun zorunlu bir işten çıkarma ya da ofiste yaşanan bir sürtüşme sonucu olduğunu duymayı bekliyordum. Gelgelelim, ancak uzun ve ayrıntılı sorulardan sonra, işten ayrılma sebebinin bir gün işe giderken önünden geçen bir kara kedi olduğunu itiraf etti. Bunun kendisine dönük bir işaret olduğunu ve ayrılma zamanı geldiğini hemen anlamıştı.

Batıl inançları olan, kara kedi görünce ona göre davranan birçok insan vardır. Gidip bir piyango bileti almaya ya da belli bir işi yaparken özel bir dikkat göstermeye ya da sıhhatinin nasıl olduğunu sormak için bir akrabalarını aramaya karar verebilirler. Genellikle "Saçma olduğunu biliyorum, ama yine de. . ." gibi bir düşünce vardır burada. Tesadüfen bir kediyle karşılaşmanın belli bir düşünceye odaklanmak ya da belli bir eyleme başlamak için kullanılmasıyla, doğrudan kişiyi ilgilendiren bir mesaj olarak okunması arasında fark vardır. Tanıya işaret eden şey o batıl inancın kendisi değil, kişinin onu kendisiyle ilişkili olarak nasıl konumlandırdığıdır.

Kara kedi görüldüğünde bunun bir mesaj olarak yorumlanması, inançlarımızdan şüphe ettiğimiz o diğer durumlardan farklıdır. Mesele ne yaşadığımızdan ziyade, nasıl yaşadığımızdır. Bismarck'ın 1863'te gördüğüve hemen İmparator I.. Wilhelm'e naklettiği o meşhur rüyayı ele alalım. At sırtında Alp Dağları'nda dar bir yolda gitmektedir, bir yanında uçurum diğer yanında kayalar vardır. Gitgide daralan yolda at ilerleyemez hale gelir. Geri dönemeyecek durumda olan Bismarck, kırbacıyla kayaya vurup Tanrı'dan yardım ister: kırbaç uzayıp gider, kaya parçalanır ve Prusya birliklerinin konuşlandığı geniş bir kırsal araziye açılır. Bu rüyayı bir tür cinsel sembolizm gibi okumak cazip gelebilir: uzayan kırbaç, açılan delik, vs. Fakat psikiyatrist George Dumas'ın belirttiği gibi, önemli olan sembolizm değil, bunu bir an önce Wilhelm'e anlatması gerektiğini hisseden Bismarck'ın bu rüyaya onca anlam atfetmiş olmasıdır. Rüyadan ziyade ona verilen yerdir.

Bugün devlet bakanlarından birinin, özel bir anlam taşıdığına emin olduğu bir rüya için gecenin bir yarısı başbakanı aradığını hayal edin! Psikozun alameti farikası rüyanın içeriği değil, rüyayı görenin onunla ilişkisi, hayatında o rüyaya verdiği yerdir: Bismarck için o rüya,

birliklerin konuşlandırılması hususunda rüyayı görenden bağımsız, nesnel bir mesaj aktarımı olmuştur. Burada anahtar niteliğindeki klinik özellik, hemen her zaman nevrozla psikozu birbirinden ayıran bu katiyette yatmaktadır.

Şüphenin yokluğu psikozun varlığının en bariz göstergesidir. Bu katiyet belli bir doğruya, bir hezeyanın ("CIA tarafından takip edildiğimi biliyorum"), bilimsel bir teorinin yahut dinsel bir dogmanın doğruluğuna duyulan mutlak inanç biçimini alabilir. Ayma ânı bazen çok ani ve belirgindir. Psikotik bir öznenin yazdığına göre, "Ansızın evrenin sırlarını keşfetmiş olduğum yönünde ezici bir kanaatle yüz yüze kaldım; akıl almaz bir berraklıkla hızla önüme seriliyorlardı. Keşfedilen hakikatler hemen ve doğruca, mutlak bir katiyetle biliniyor gibiydi. Hiç şüphe duymadım, şüphe ihtimali bile yoktu."

Nevrotik bir kişi bir şeye kesinlikle inandığını ilan edebilir, ama genelde içinde şüpheler belirir; bu şüphelerin daha sonra belirtiler doğurması mümkündür. Kendi inançları hilafına parti çizgisinden çıkmayan bir bürokrat ya da gizliden gizliye ihlal ettiği ahlaki bir buyruk üzerine öğütler veren bir papaz, şüphe ve eziklik içinde olabilir. Bir defasında uykusuzluk ve ezici bir rahatsızlık duygusundan şikâyetçi olan bir siyasetçi beni görmeye gelmişti. O bağlantının farkında olmasa da, belirtiler bir gün Avam Kamarası'nda ayağa kalkıp doğru olmadığını bildiği ifadeler kullandığı andan sonra başlamıştı. Ancak belirtilerin doğmasının sebebi söz konusu yalanın kendisi değil, ölüm döşeğindeki babasının doğruluğun önemi hakkında söylediği bir sözle çatışma yaratmış olmasıydı.

Nevrotik kişi belli bir bilimsel, dinî, felsefi– bilgiye inanacak olduğunda, bu bilginin bireysel hakikatle örtüşmediği hissi de bulunur; bilgi, en derinde yatan kişisel sorularımızın yanıtını bulmak için asla yeterli değil gibidir. Bir şekilde hep noksan, hep yetersizdir. Oysa birçok psikoz vakasında, bilgiyle hakikat birbiriyle çatışma halinde değil, uyumlu gibidir. Hezeyanlı fikirler çoğu zaman ya bedenle, ya bir doğa yasasıyla, ya şecereyle ya da çocukların korunmasıyla ilgilidir. Büyük bir sıklıkla köken konusu etrafında

dönerler: bedenlerin nasıl oluştuğu, dünyada bulunan şeylerin nasıl ortaya çıktığı yahut kişinin –ya da ırkının nereden geldiği.

Bu fikirlere erişmek için, hastanın konuşmasında geçen ufak bir ayrıntının peşinden gitmemiz, sorular sormamız ve şahsi bir ilgiye işaret eden her şeye (okuduğu kitaplar, seyrettiği filmler, yazdığı bir metin) özel bir dikkat göstermemiz gerekebilir:. Hezeyanlı fikre yaklaştığımızda, bunun mahcubiyetle açığa vurulması da, zaten bilinen bir olguymuş gibi ifade edilmesi de olasıdır. Burada bir katiyet tespit edebiliriz: kişinin bildiği bir şey vardır ve bunu ya dünyayla paylaşmayı ya da kendine saklamayı tercih etmektedir.

Klinisyenler psikozun bu her iki biçimine de aşinadır. İlkinde, sahip olduğu bilginin herkesin iyiliği için yaygınlaştırılması gerektiğine inanan kişi basına ve hükümete mektuplar, belgeler yazıyor olabilir. İkincisindeyse katiyet, tesadüfi bir soru ya da rastlantısal bir karşılaşma sonucunda kendini gösterebilir. Bir vakada, elli yaşında bir kadın, bir bankaya girip kendisine vaat edilmiş olan 20.000 frankı istedikten sonra hastaneye kaldırılır. Açıklaması şöyledir: yirmi yaşındayken, bir otuz yıl daha bakire kalabilirse kendisine 20.000 frank verileceği vahyolunmuştur. Otuz yıl boyunca kimseyi rahatsız etmemiş, hezeyanını kendine saklamış, parasını almaya gidinceye kadar psikiyatrik bir alaka görmemiştir.

Katiyetler kişinin hayatının herhangi bir alanıyla ilgili olabilir ve hiç gün yüzü görmeden bir ömür boyu sürdürülebilirler. Bazense hemen dikkat çekerler: karısının sadakatsizliğinden emin olan koca; öğretmeninin kendisini sevdiğinden şüphesi olmayan öğrenci; papazın kendisine özel bir düşkünlüğü olduğunu bilen kilise müdavimi. Mesela ev işi yaparken birden kolunda sancı hisseden bir kadın, doktorunun kendisini sevdiğini anlamıştı: onu yeniden görebilmek için sancıyı doktoru göndermiş olmalıydı. Bu hezeyanlar çoğu zaman “Öteki beni seviyor” aksiyomundan türer; söz konusu kişi hastayla hiç temas etmemiş bile olabilir. Bu katiyeti nevrotik kişinin sevgi konusundaki şüpheleriyle karşılaştırabiliriz: “Beni gerçekten seviyor mu? Ben O’nu//Öteki’ni gerçekten seviyor muyum?” Nevrotiğin gündelik azabıdır bunlar ve psikotiğin bilgisindeki berraklıktan

farklıdır: “Seviliyorum.”

Şüpheye teşne olan nevrotik kişiler kendinden ve inançlarından emin görünen biriyle karşılaştıklarında etkilenirler genelde. Mezhepler, tarikatlar ve dinî hareketlerin hayattaki amacından emin görünen karizmatik bireyler etrafında ortaya çıkıp durmasının sebebi budur. Bu kişilerde bulunan misyon anlayışı, ne yapacağını pek bilmeyen, kariyerinden veya mesleğinden asla emin olmayan nevrotik için pekâlâ cezbedici olabilir. Örneğin Jim Jones’un müritlerini düşünebiliriz, ama vaaz edilen öğreti bu ölçüde aşırı olmayıp bir siyasi partinin günlük politikalarından ibaret de olabilir. Önemli olan yine inançların içeriği değil, bu inançlara yönelik tutumdur. Hedefleri ya da hayatlarının anlamı konusunda emin olmayan nevrotikler, ne istediğini gayet iyi bilen, kör bir kararlılıkla belli bir bilgi veya hakikatte ısrar eden birinin çekimine kapılacaklardır haliyle. Katiyet şüpheyi kendine çeker.

Geneviève Morel’in belirttiği gibi, cinsiyet değiştirmek isteyen kişilere ameliyat öncesi psikiyatri muayenesinde genelde psikoz tanısı konulmuyor olmasının sebebi de budur. Görevli psikiyatrist nevrotikse, dolayısıyla kendi cinselliğinden emin olmayan, yeterince erkek veya kadın değilmiş gibi hisseden biriyse,cinsiyetinden emin görünen birinden etkilenebilir: o kişi kendini yanlış bedende bulmuştur, o kadar. Şüphe ile katiyet arasındaki bu çarpışma, psikiyatristi tanı koymada yanılgıya götürebilir.

Bu katiyet çok usulca ortaya çıkabilmektedir. Gecenin bir yarısı size hayat felsefesinden bahseden biriyle konuşurken oluşabilir mesela. Konu dünya üzerindeki her şeyi kapsayan bir teori olabileceği gibi, o kişinin gözettiği, mahremiyet içinde anlattığı asgari bir dizi kuraldan ibaret de kalabilir. Hastalarımdan biri, ancak bir yıl birlikte çalıştıktan sonra, ceketinin cebinden hiç eksik etmediği yazılı bir talimat listesi bulunduğunu söylemişti. Bunlar onun için hiç sorgulanmayan katiyetlerdi, içine düştüğü güç durumları atlatmasını sağlamışlardı. Bu tür kurallar, filanca kişisel gelişim kitabından ya da kişinin ciddiye aldığı bir uzmandan alınma tavsiyelerdir bazen. Bir kez daha, önemli olan tavsiyenin içeriği değil, kişinin hayatında

tuttuğu yerdir.

Tabii bunların gayet yerinde tavsiyeler olması da mümkündür. Hezeyanlı bir fikrin mutlaka hatalı olmadığını unutmayalım. Jaspers'ın yıllar yıllar önce belirttiği gibi, hezeyan yanlış bir inanç değildir. Partnerin sahiden sadakatsiz olduğu kıskançlık hezeyanlarında yahut birinin haksız muameye maruz kaldığı vakalarda sık sık gördüğümüz gibi, içeriği doğru olsa bile yine de hezeyan sayılabilir. Jaspers'a göre hezeyan, önce gelen ve başkalarına kapalı bir anlam deneyiminden, içeriğinden ziyade kişinin bunu nasıl doğrulamaya çalıştığına bakarak sonradan farkına varılabilen bir inanç ânından doğar. Anlaşılır, mantıklı, tutarlı ve anlamlı olabilir, ama önemli olan bu köken noktasıdır.

Modern bilişsel terapilerde psikotik hezeyanların gündelik inançlardan çok da farklı olmadığı varsayılmaktadır ve bu görüşe dayanan bir klinik müdahale de mümkündür. Ne var ki Jaspers'in altını çizdiği bu anlam ifşası, bu "doğrudan anlam deneyimi" boyutu dışarıda bırakılmaktadır. John Custance yaşadığı vahiy anını şöyle tarif eder: "Evrenin tüm sırları ifşa oluyor gibiydi, yaradılışa dair bir ipucu, bir Açıl-Susam-Açıl ânı yakalamıştım sanki." Burada hezeyanın içeriğinden ziyade, nasıl oluştuğu önemlidir. Kişinin emin olduğu şeyin doğası belirsiz olsa bile –işittiği ses iyicil miydi, kötücül mü?– bir anlamı olduğu inancı sarsılmazdır.

Bunu bizimkinden farklı inanç sistemlerine sahip kültürlerden gelen ve sık sık yanlış tanı konulan insanlarla çalışırken görürüz. Bambaşka geçmişleri olan insanlarla çalışmaya hazırlık amacıyla farklı kültürleri öğrendikleri dersler alan klinisyenler, hezeyanlı bir fikrin çoğu zaman kültürel bir inanç farkından ibaret olduğunu varsaymaktadır. Ruhlara inanmayı teşvik eden bir kültür olabilir mesela, ama o kültür içinden bir kişinin ruhlara dair hezeyan oluşturmasını engellemez bu. Geçmişinde ağır travma ve mahrumiyet yaşamış hastalar konusunda da aynı şeyi görüyoruz. Hastanın maruz kaldığı şiddet ve çektiği zorluklar karşısında hayrete düşen terapist, olayların yorumunda neyin hezeyanlı olduğunu ıskalamaktadır. Jaspers'ın ısrarla üstünde durduğu gibi, önemli olan fikirlerin içeriği

değil, kişinin bu fikirlerle ilişkisi, anlamın kişinin yaşadıklarına nasıl dahil olduğu ve nasıl kurulduğudur.

Lacan psikozdaki katiyetin her zaman başlangıçtaki bir şaşkınlık hissiyle orantılı olduğunu öne sürmüştür. Kişinin dünyasında imleyenle imleneni birbirinden koparan bir gedik açıldığında, anlam düzeyindeki bu yokluk sonradan belli bir anlamın katiyetine dönüştürülmektedir. Katiyet, dünyada o kişiyi doğrudan ilgilendiren bir şey bulunduğuna ilişkindir – bundan daha azı veya fazlası olması gerekmez. Psikotik bir özne halüsinasyonun halüsinasyon olduğunu biliyor olabilir, hatta bunu psikiyatrinin veya psikanalizin diliyle tarif bile edebilir. Bir halüsinasyonun halüsinasyon sayılması için onun gerçekliğine inanç duyulması şart değildir: asıl belirleyici değişken, kişinin o halüsinasyonun kendisini ilgilendirdiğini düşünüp düşünmüyor olmasıdır.

Modern tedavilerin, psikotik bir öznenin halüsinasyonlarına duyduğu inancı yüzde 100'den yüzde 70'e indirdiği şeklindeki böbürlenmeleri duyup da ciddiye almak pek mümkün değildir. Anlam boyutu orada olduğu sürece, yüzdeler yanıltıcı bir ipucudur. Halüsinasyonlarda önemli olan gerçeklik değil, katiyettir. Kişi işittiği sesi başka hiç kimsenin işitmemiş olabileceğini kabul edebilir, ama yine de o sesin kendisiyle bir bağlantısı olduğuna emindir. Bu noktada hastanın yaşadığı tereddütler çoğu zaman klinisyenlerin kafasını karıştırmakta, bu tereddütlerin psikoz ihtimalini ortadan kaldırdığı sanılmaktadır. Oysxa yüzeydeki şüpheler ve belirsizlikler psikozda yaygındır, tipik obsesif belirtiler biçimine bürünebilirler: Kapıyı kilitledim mi? Muslukları kapattım mı? Kedinin yemeğini koydum mu? vb. Yüzeydeki bu şüphelerin nevrotiğin daha derinde yatan ontolojik şüphesiyle karıştırılmaması gerekir; hatta manik depresyon gibi bazı psikoz türleri için bunlar gayet iyi prognostik işaretlerdir.

Şüphenin merkezî yer bulduğu delilik vakaları da vardır; hezeyanlı katiyet bir türlü oluşmamış ya da askıda kalmış gibidir. Tanzi ve İtalyan psikiyatristler "kuşkulu delilik" kavramıyla, Capgras da "sorgulayıcı hezeyan" ya da "zan hezeyanı" [*delusion of supposition*] kavramlarıyla bunu gayet iyi tarif etmişlerdir. Bununla nevrotik şüphe

arasındaki fark kimi zaman, kişinin sembolik bir sorgulamadan ziyade gerçek bir sorgulamaya girişmesinde yatar: nevrotik bir kişi hangi cinsiyete ait olduğundan bilinçdışı olarak şüphe edebilir, buna karşın psikotik bir şüphecinin şüphesi gerçek olabilir, sanki biyolojik cinsiyetinin kendisi belirsizmiş gibidir. Daha genel düzeyde, önemli olan şüphenin kişinin hayatında nasıl bir yer tuttuğunu görmektir: tanı göstergesi bu olacaktır. Psikotik şüphe vakalarında kişiyi ilgilendiren bir şey, şahsi bir anlam bulunduğu katiyeti yine varlığını sürdürür.

~

Şüphenin var olup olmadığı başka hangi ipuçlarından anlaşılabilir? Öncelikle kişinin kendi tarihini nasıl üstlendiğine, çocukluğu ve ailesi hakkında nasıl konuştuğuna odaklanabiliriz. Çocukluk bazen kesintisiz bir süreç olarak tarif edilir: mutlu veya mutsuzdur, o kadar. Başka bir bilgi, başka bir ayrıntı ya da veri çıkmaz ortaya. Anne baba olabildiğince asgari ölçüde, bir elin parmaklarını geçmeyen sabit terimlerle nitelendiriliyor olabilir. Değişim anları ya da dramalar yoktur: bir şey olur, sonra başka bir şey; gerçek kırılmalar ya da süreksizlik anları yok gibidir. Bir vakada adamın biri, işyerine gelen bir telefonla hamile karısının doğuma girmiş olduğunu öğrendiğinde, bisikletine atlayıp hastaneye doğru yola koyulduğunu, sonra yol üstünde başka bir yöne dönüp öylece devam ettiğini, karısını bir daha görmediğini, bebeğini ise hiç görmediğini anlatmıştır. Bütün bunları hayatının değiştiği bir uğrak olarak değil de, günlük bir olay gibi tarif etmiştir. Süreksizliklerin hayatımıza simgesel olarak kaydedilmesi manasında tarih hissi eksiktir.

Bir tarihe sahip olmak için, belli anların farklı, özel anlar olduğunun, değişim ve geçiş noktaları olduğunun hissedilmesi gerekir. Burada kilit nokta, Oidipus kompleksinin sağladığı türde düzenleyici bir anlamlandırmanın yokluğunun, kronolojik ve tarihsel yapıya gölge düşürüyor olmasıdır. Belli hatıralara ayrıcalık tanınıp diğerlerine tanınmaması, neleri hatırlayıp neleri hatırlayamayacağımızı belirleyen temel anlamlandırmalar örgüsünün

bir sonucudur. Bu ağın oluşumunda ortaya çıkan güçlükler –ya da ağın asgari sayıda biricik anlamlara indirgenmesi– psikotik öznenin kendi tarihini anlatışında sıklıkla karşımıza çıkan o kesintisiz süreci doğurur.

Ne var ki başka vakalarda, psikozun alameti farikası bunun tam zıddıdır. Bu sefer belirleyici anların yokluğu değil, varlığı önemlidir. Bir adam, işyerindeki kantine girecek olan bir sonraki kadınla evlenmeye karar verdiğini anlatmıştır. Başka bir vakada kadının biri hayatının değiştiği ânı tarif eder: annesinin onu ilk kez yıkadığı an. Bunun, annesinin ona dair sadistçe niyetleri olduğunun, yıkanmak zorunda olmayan kızkardeşine ise ayrıcalık tanındığının işareti olduğunu anlamıştır. Bir kez daha, psikoza işaret eden şeyin meydana gelen olay değil bu olayın yorumlanış şekli, ayrıntılardan birine sanki her şey ona bağlıymış gibi tanımlayıcı bir güç atfedilmesi olduğuna dikkat edelim.

Nevrozda manzara biraz daha farklıdır. Nevrotik kişi kardeşine ayrıcalık tanıyan sadist bir anneden yakınabilir, ama bunu tek bir sahnenin sonucu olarak açıklamayacaktır. Bastırma işlerlikte olduğu için, hepsi de söz konusu motiflere atıfta bulunan bir dizi perde hatıra vardır. Annenin kayırmacılık yaptığı birçok farklı an hatırlanabilir, ancak psikozda gördüğümüz gibi tek bir hatıraya belirleyici bir güç bahşedilmesi ihtimali düşüktür. Bastırma başka bazı hatıraların unutulması demektir; annenin sadistliği veya kayırmacılığı, yukarıdaki örnekte olduğu gibi doğrudan belirtilmeyecek, ortaya çıkan malzemeden çıkarsanabilir olacaktır.

Geneviève Morel’in ele aldığı bir vakada, ameliyatla erkek olmayı uman genç bir kadın ansızın karar verdiği ânı anlatmıştır. Üç yaşındayken babası Kamboçya’da bir toplama kampına gönderilmişti; annesi onu akrabalarına bırakmış, ama daha küçük olan erkek kardeşini yanında tutmuştu. Altı yaşındayken babası kamptan kaçtı ve aile yeniden bir araya geldi. Hatıraları bu zamana aittir ve erkek kardeşini ayakta çişini yaparken seyrettiği bir sahne tarif eder. O an kendisinin erkek olduğunu anlamıştır. Babanın dönüşü psikozu tetiklemiş, hezeyanlı fikir de bu katiyet anında billurlaşmıştır. Söz

konusu sahne onun için sarsılmaz olan tek bir anlamlandırma üretmiştir: erkek olmak. Bu örnekte, öncesinde cinsiyete dair bir sorgulama olduğuna işaret eden hiçbir belirti, cinsellik hakkında hiçbir soru veya diyalektik düşünce olmamıştır; sadece belirleyici tek bir an vardır.

Burada, Jaspers'in vurguladığı gibi, idrak anı çok önemlidir. Psikotik özneler çoğunlukla belli bir hakikati tam olarak ne zaman kavradıklarını, bir fikrin veya imgenin ne zaman birdenbire belirginleştiğini açıklayabilirler. Psikiyatri daha ziyade psikozdaki belirsizlikler üzerinde durmuş ve yıllardır birçok çalışmada psikotik öznelerin sohbetleri, soruları, hikâyeleri, matematik problemlerini vs. anlayamadığı iddia edilmiştir. Eksiklik üzerindeki bu vurgu ayma mevzusunu, bir yanıtın veya fikrin kişiye nasıl apaçık göründüğü hususunu karanlıkta bırakır. Çoğu zaman daha bilinçte herhangi bir soru bile ortaya çıkmadan kendini dayatan bir yanıt var gibidir. Wilhelm Griesinger'in dediği gibi, psikotik özne daha soruyu sormadan, "yanıtı çoktan almıştır".

Başka bir örnekte, kadının biri, Amiens Piskoposu'nun kendi babası olduğunu birdenbire anladığı anda hayatının nasıl değiştiğini anlatır. Annesiyle birlikte kilisedeyken piskopos onlara doğru dönmüş ve annesini görünce "taş kesilmiştir". Daha sonra bu piskopos bir cinayete kurban gittiğinde, kadın bundan anne babasının sorumlu olduğu sonucunu çıkarır. Yaptığı yoruma bazı jest ve sözcüklerde kanıtlar bulacak ve yaklaşık otuz yıl sonra, onu piskoposun mirasından mahrum bıraktığı için gerçek babasını vuracaktır. Bunu niye yaptığı sorulduğunda, amacının öldürmek değil, sadece doğru dürüst bir soruşturma yapılmasını sağlamak olduğunu söyler.

İki Fransız nörolog, Henri Hécaen ve Julian de Ajuriaguerra, bilhassa bedende değişiklik meydana geldiği düşüncelerine ilişkin bu tür ayma anlarına dair birçok örneği bir araya getirmişltir. Bir vakada genç bir adam, ilk defa mastürbasyon yaptıktan sonra, bir anda her şeyin değiştiğinde ısrar eder. Tüm dünyası, ahlaki ve fiziksel tüm niteliklerini kaybettiği bir ânın öncesi ve sonrası şeklinde tarif edilmektedir artık. "Tamamen değiştim, bedenen ve zihnen." Saçları,

dişleri ve göz rengi artık bambaşkadır: “Vücudum bozuluyordu. Kafam tamamen değişmişti, insanlar farkında olmasa da ben bir şeylerin değiştirildiğini biliyordum. Kollarım kısalmıştı ve derim kemiklerimden ayrılıyordu.” Her akşam gözlerini aynaya dikerek çaresizce eski imgesini yeniden bulmaya çalışır ve dehşet içinde gitgide babasına benzediğini görür.

Ele alınan bir başka vakada, bir kadın aynada kendisini görmüş ve her şeyin değiştiğini anlamıştır. Göz rengi farklıdır, alnı yok edilmiş, burnu ezilmiştir, yüzü daha büyüktür, boynu kırışmıştır. Bu değişiklikler çok geçmeden dış etkilere atfedilir: vücudunu “onlar” genişletmiş veya daraltmış, karnını büyütmüş, bacaklarını çarpıtmış, ayaklarını esnetmiş ve başka bir kadın gibi görünmesine yol açmışlardır. Kadın fiziksel olarak ölmüş, vücudu dondurulmuştur ve onun hayatını başka biri yaşıyordur. Tepesinde tüm hayatını didik didik eden ve mektuplarını okuyan bir gözlemci olduğunu hisseder.

Bu tür belirleyici anlarda, beden hakkında düşünceler kadar, soyut teori ve itikatlar hakkında düşünceler de söz konusu olabilir. Andrew Carnegie, soyarıtımcı (*eugenicist*) Herbert Spencer’ı okurken, birdenbire aradığı hakikatin bu olduğunu anlamıştı. Nihayet “evrimin hakikatini bulmuş” olduğuna emindi. Kurt Schneider’ın aktardığı bir vakada, bir köpeğin ön patisini havaya kaldırdığını görünce afallamış bir hasta vardır. Biraz ilerisinde duran başka bir adama köpeğin ona da selam verip vermediğini sormuş, olumsuz yanıt alınca birdenbire, “bunun ona gönderilmiş bir vahiy olduğunu” anlamıştır. Bu tür aniden ayma anları, evren, hayat, ölüm, Tanrı, kişinin doğumu ya da hayattaki misyonu gibi temalarla ilgili olabilir. Jaspers’in hastalarından biri, “Her şeyi o kadar açık ve seçik görüyor gibiydim ki, sanki yeni ve çarpıcı bir anlayış edinmiştim” der. “Altıncı his gibi özel bir duyu kazanmıştım sanki; daha önce ben dahil hiç kimsenin algılayamadığı şeyleri algılayabiliyor gibiydim.”

Burada hafızanın önemli bir rolü vardır, zira gerçek hatıralar çoğu zaman hezeyanlı fikirleri içine alacak şekilde çarpıtılır, ya da hezeyanlı fikirlerin kendileri hatıraya dönüşür ve tarihleri öne alınır. Fransız psikiyatrisi, hezeyanın oluşumundan önceki bir hatıraya

geriye dönük olarak nedensel bir rol verildiği anlaşılan bu tür anlara özel bir ilgi göstermiştir. Savaş anılarını anlatan bir adam, birliği siperlere inerken oradan geçen iki kadın gördüğünü, kadınlardan birinin onları görünce ağlamaya başladığını anlatmıştır. Silah arkadaşına dönüp, "Böyle bir annem olsun isterdim" demiş ve o anda kadının kendisine baktığını hissedip, "bu kadının annesi olduğu" sezgisine kapılmıştır. "Yıldırım çarpmış gibiydi, benden daha güçlüydü. Hissettiğim şey beni ezip parçaladı, ama yanılmadığımı biliyordum." Başka bir kadın ise geriye dönük yorumlama sayesinde, çocukken kendisine "küçük kraliçe" denmesinin, taht üzerinde hak sahibi olduğunun kanıtı olduğuna ikna olmuştu.

Searles'ün aktardığı bir vakada, hasta geriye dönük olarak karmaşık bir hezeyan oluşturmuştu: onu kontrol etmek için karnına bir düzenek yerleştirilmiş, kalbine de bir zincir takılmış olduğuna inanıyordu. Geçmişte kendisine yapılmış olan tıbbi müdahale ve cerrahi işlemler şimdi anlam kazanmıştı. Yedi yaşındayken burun boşluğundan ameliyat olmuş, on dört yaşındayken göğsünden iyi huylu bir tümör çıkarılmış, on dokuzundayken de apandisi alınmıştı. Sonradan hepsinin anlamını bulduğunu fark etti. Sinüs ameliyatı kafasında bir delik açarak bir makine gibi "çalıştırılmasını", göğüs ameliyatı kalbinin etrafına bir zincir çekilmesini, apandisinin alınması da karnına bir düzenek yerleştirilmesini sağlamıştı. Artık "onların" kontrolündeydi ve kendisini bu figürlere bağlayan "bağların" kopması için "gerçek bir hastanede" yeniden ameliyat olmak istiyordu.

~

Psikotik bir öznenin bir değişim ânını ya da yeni bir anlamı deneyimleyişindeki berraklık, çoğu zaman semptomların tarif edilişinde de yankısını bulur. Nevrotiğin Ödipal yörüngesinde işlerlikte olan bastırma, düşüncelerin semptomlar tarafından gizlenmesi demektir, oysa psikozda çoğunlukla şeffaflık vardır. Kadının biri metrodayken [*Underground*] hissettiği korkunç kaygı ve klostrofobiden şikâyetçidir; bu yüzden işe gidememektedir. Bu

semptomun anlamı ancak birkaç ay süren analitik çalışmadan sonra açığa çıkar. Rüyasında bir duvarın karşısında durduğunu görür ve metrodayken yaşadığı dehşetin aynısını yaşar. Duvar imgesi ona, hapiste olan erkek kardeşini ölmeden önce son gördüğü yeri hatırlatmıştır. Dolayısıyla yaşadığı kaygı, erkek kardeşine ve –ne kadar uğraşsa da aklından çıkaramadığı– onunla aynı tabutta olma düşüncelerine yakınlığın işaretidir: yeraltında [*underground*] olma kaygısıdır aslında. Burada semptom, unutulmuş düşünce ve hatıralarla bağlantılıdır: arada bastırma vardır.

Psikozda ise kişinin aynı semptomu doğruca hatıralarla açıklaması mümkündür: “Erkek kardeşimle aynı tabutta olma fikri yüzünden klostrofobi yaşıyorum.” Semptomların oluşumunda iş başında olan şifreleme mekanizmaları bulunmayabilir, semptom karmaşık bir şifreleme sürecinin ürünü değil de, beden veya zihne doğrudan basılmış bir damga gibidir. Paula Elkisch’in ele aldığı bir vakada, bir anne oğlunun kendi abisi//ağabeyi gibi serseri olmasından korktuğunu söylemiştir. Bebeğin sürekli uyumasının daha iyi olacağını düşünüp çocuğu kucağında sürekli volta atıyordur. “Kollarım uyuşuyordu,” diye anlatır bunu. “Ben nerede bitiyordum, bebek nerede başlıyordu, bilmiyordum.” Oğlan sekiz yaşında hastaneye kaldırıldığında, bedeninin sınırlarından habersizdir: etrafındakilere, “Bunlar benim ellerim mi, senin mi?” diye sorduğu olur; annedeki beden karmaşası doğruca ona geçmiş gibidir.

Bastırmanın yokluğuna işaret eden bu berraklık psikozun yaygın bir emaresidir. Nevrotik kişi deşifre edilmesi gereken bir semptomla gelir. Uyuyamaz, çalışamaz haldedir, paniğe kapılıyordur ve nedenini bilmek istiyordur. Durum ona anlaşılmazgelse de, gizli bir nedeni veya açıklaması olduğunu hissediyordur. Psikozda durum çoğunlukla farklıdır: kişi bir semptomla gelir, ama nedenini biliyordur. “Kolum felç, çünkü çocukken annem oraya vurmuştu.” Nevrotikte çocukluktaki sahne unutulmuş olup sonradan terapi esnasında hatırlanabilir, ama duygusal öneminden kopuktur; oysa psikotik özne çoğunlukla semptomunun nedenini gayet net ifade edebilir. Ayrıca nevrotik fenomenlere oranla psikotik fenomenler çok daha büyük bir

süreksizlikle, birdenbire, pat diye ortaya çıkarlar genelde.

Semptomun açıklamasının "doğru" olup olmaması önemli değildir, önemli olan kişinin bizatihi nedensellikle ilişkisidir. Nitekim kişinin nedenler hakkında düşünme şekli, tanı göstergelerinden biridir. "Şundan dolayı böyleyim" şeklindeki bir katiyet ekseriyetle psikozun özelliklerindendir. Mesela belli bir semptomun sebebinin çocukken dövülmesi olduğuna ya da belli bir hastalığın sebebinin beslenme düzeni olduğuna emin olmak olgusal düzeyde haklı çıkabilir, ama bu bağlantının berraklığı psikotiktir. Çocukken ruj sürdüğü için annesinin ona orospu dediğini hatırlayan bir kadını örnek alalım. Yıllar sonra onu fahişe addeden sesler duymaya başladığında, bu deneyimler arasındaki bağlantıyı kurar, zamanında anneden gelen yorumun seslerin açıklaması olduğuna emindir. Burada bu nedenselliğe duyulan sarsılmaz inanç, psikozun emaresidir.

Morel'in ele aldığı bir vakada, vücut imgesi sorunları yaşayan bir hasta, üç yaşındayken bir oğlan çocuğunun yüzünü tekmelemesiyle birlikte bir anda nasıl "çirkinleştiğini" anlatır. Bu değişim ânından önceki yüzüne tekrar kavuşabilmek için ameliyat olmak istiyordur: asıl yüzü onu güzelleştirecek, oğlanlar tarafından sevilmesini sağlayacaktır. Yüz hatlarının aslında doğuştan böyle olduğuna dair tıbbi onay almış olmasına rağmen, o tekmenin her şeyi değiştirmişolduğundan şüphesi yoktur.

Dışarıdan gelen bu tekme, psikozun bir diğer temel özelliğini, ksenopatik karakterini örnekler. Eskinin psikiyatrisi bunu farklı şekillerde tarif etmiş, Henri Claude "dış eylem sendromu", Guiraud "ksenopatik fenomenler" ve Séglas "etkilenme sendromu" terimini kullanmıştır. Hasta kendi dışında iş gören aktif bir fail bulunduğuna inanır. Paranoyada bu fail benliğin dışında konumlandırılır ve isimlendirilir: "Gözetleme kameraları yüzünden ya da takip edildiğim için ya da bana kurulan komplo yüzünden böyle davranıyorum." Lacan'ın gözlemlediği gibi, ilk adım daima Öteki'nden gelir. Schreber *Hatırat*'ının en başında şöyle der: "İnsanın zihinsel hayatının tamamı dış izlenimler tarafından [sinirlerin] uyarılabilmesine dayalıdır." Öncelik sinirlerden ziyade dış izlenimlerde gibidir. Oysa nevrotik

özne, sorunlarının kendi içinden kaynaklandığını hisseder: nedenini nasılını tam olarak bilmese de, nedenin tümüyle dışarıda yatıyor olmadığı hissi vardır.

Kişinin sıkıntısından nasıl bahsettiği bunu açıkça gösterir çoğu zaman. Yaşanan sorunlar için hep Öteki'nin suçlanıyor olması, semptomda kişinin kendi payının da bulunduğu hissine yer veren durumlardan farklıdır. Kabahatin hep benliğin dışına atfedilmesi, psikoz emaresidir. Bunun Öteki'nin sahiden suçlu, öznenin ise gaddarlık ve suistimale maruz kalmış olduğu bir durumla uyumlu olduğunu görebiliriz. Ne var ki nevrotik vakalarda daima bir şüphe veya suçluluk payı vardır: "Bana bunca şey yaptılar, ama benim payım ne?" Dış trajedilerin hastaya damgasını vurduğu belliyse, klinisyenin dikkatli olması gerekir: Bir kez daha önemli olan, bu trajedilerin nasıl işlendiği, nasıl öznelleştirildiği, nasıl kişinin hayatının bir parçası haline getirildiğidir.

Benliği dışarıdan etkileyen bir kuvvet bulunduğu anlayışına çoğu zaman "zihinsel otomatizm" denir; Séglas'nın tanımladığı, De Clérambault'nun ayrıntılandırdığı bir kavramdır bu. Hastaneye kaldırılan bir kadın, "İnsanlar benim *için* bir şey yapmıyor, *bana* bir şeyler yapıyorlar," dermiştir. Bir başka hastanın söyledikleri ise şöyledir: "Bana düşünce atıyorlar." İç ve dış faaliyetler artık kişinin kontrolünde değildir; psikotik özne yabancı bir gücün insafına kalmış olduğunu hissedebilir. "Kollarım ve bacaklarım kendi başlarına çalışıyor… düşünce bana geliyor, nereden geliyor bilmiyorum, ama düşünen ben değilim.Yaptığım her şey bir makine gibi kendi başına çalışıyor, bensiz." Kişi üzerinde iş görüldüğünü, hakkında konuşulduğunu, düşünüldüğünü, ama kendi eylemlerinin efendisi olmadığını hisseder. Düşündürülüyor, hissettiriliyor, hatırlaması, anlaması sağlanıyordur. Düşüncelerinin kendisinin olmadığını, bir şekilde zihnine yerleştirilmiş olduğunu, dolayısıyla dışsal bir merciiin kontrolünde bulunduğunu hissedebilir.

Burada can alıcı nokta, dışarıdan bir kuvvet ya da basınç fikridir. Kişi düşüncelerinin yüksek sesle tekrarlandığını ya da yorumlandığını, niyetinin herkese ilan edildiğini hissedebilir.

Bleuler'in bir hastalası "Bir şey söylediğimde, uzakta tekrarlandığını duyuyor gibiyim," demişti. "Konuşmayı kestiğimde de, sesler demin söylediğim şeyi tekrar ediyor." Séglas "düşünce yankısı"nı, kişinin düşüncelerinin başkaları tarafından duyulduğuna inanması olarak tanımlamıştır; düşünce ve seslerin deneyimlenmesinin birçok farklı yolu vardır, ama ortak nokta dışsallık hissidir. Kişinin kendi düşünüşü yabancılaşıp ondan ayrılır. Dışarıdan etki hissi belki en saf ve yoğun haliyle, kişinin zihni ve bedeninin dış bir failin kontrolüne girdiğine inandığı ele geçirilme [*possession*] fenomeninde ortaya çıkar.

Bu durum psikozun en uç tezahürü gibi görünebilir, ama önceki araştırmacıların birçoğu bunu normallikle ilişkilendirmiştir. Pierre Janet ve Henri Ey zihinsel otomatizmin, biz pek farkında olmasak da, günlük hayatın parçası olduğuna işaret etmiş, egonun buyruklarına uymayan ve bilinçli denetimin dışında kalan yönlerimizi anımsatmışlardır. Otomatizm herkesin bir şekilde deneyimlediği bir şeydir ve Charles-Henry Nodet'nin gözlemlediği gibi, "Patolojik olan otomatizm değil, öznenin buna verdiği anlamdır". Bir kez daha, önemli olan fenomenin kendisi değil, ona nasıl bir yer verdiğimizdir.

Mesela sözel otomatizm günlük hayatta sürekli iş başındadır. George Dumas, kelimelerin adeta kendi başlarına, birdenbire aklına düşüverdiği anlardan örnekler toplamıştır. Bir sabah tıraş olurken, "Rio'da ne söyler insan?" diye bir soru, başka bir sefer de ayakkabılarını giyerken, "Avukatların sayısı sınırlı" cümlesini işitmişti. Hepsi son derece kısa, anlamlı ama görünüşteki bağlamlarıyla hiç alakası olmayan bu tür altmış deyiş listelemiştir. Dumas'ya göre sahici zihinsel otomatizm budur ve psikotik özneyle psikotik olmayanı ayıran şey, kendini dayatan bu kelimelerin ne ölçüde ciddiye alındığıdır.

Daha sonra Lacan'ın diyeceği gibi, böyle şeyleri fazla ciddiye almamız gerekmediğinde hayat haliyle daha kolay olur, ancak psikotik özne tam da bunları ciddiye alan biridir. Komşumuzdan duyduğumuz aksi bir "merhaba", patronumuzun gösterdiği soğukluk, arkadaşımızın ses tonundaki ufak bir değişim, tüm bunlar günlük hayatın bir parçasıdır. Bütün bunları ciddiye alacak olsak, günler

geçmez. Nitekim bazı psikotik özneler için durum böyledir. Bu tür ayrıntılara getirilen yorumlar pekâlâ doğru olabilir, fakat günlük işaretlerin böylesine kabarması kişi için dayanılmaz olabilmekte, kuşkulara, kavgalara ya da çevresiyle sürekli sürtüşme haline yol açabilmektedir.

Bu ayrıntılar çoğu zaman sırf imgesel açıdan anlaşılır; dünya o kişi ve karşısındakinden ibaretmiş gibidir. Komşunun aksiliği onun yaptığı bir şeyin, patronun soğukluğu onun hatalarının sonucu olarak yorumlanır. Sebebin üçüncü bir taraf olabileceği, diğer kişinin kafasının hastayla ilgisi olmayan kendi hayatına ait olaylar yüzünden dağınık olduğu gibi ihtimallere yer yoktur. İlginçtir, üçüncü bir taraf düşüncesi ortaya çıktığında da, hezeyanlı bir düşünce oluşabilir: "Birisi hakkımda ona kötü şeyler söylediği için soğuktu." Üçüncü taraf dolayımlayıcı, yatıştırıcı değil, kötü niyetli bir varlık olarak tezahür eder.

Psikotiğin bu ayrıntı hassasiyeti sık sık bir gerçeği ortaya çıkarır. Komşunun aksiliğinde o kişinin hiçbir kabahati olmayabilir, ama yine de aksilik saptanmıştır. Terapi esnasında psikotik özneler klinisyenin ruh halini fark etmekte ustadırlar; yani psikotik kişi çoğu zaman, günlük gerçeklik diye kabul edilen manzaranın iç yüzünü görebilmektedir. Eski psikiyatride bundan "psikotiğin ironisi" deyişiyle bahsedilirdi. Terapistten "benim için önemlisin" gibi bir laf geldiğinde, terapistlerin böyle söylemesinin adetten olduğunu gayet iyi bilen bir psikotik, haklı olarak şüphelenebilir. Bunun farkına varılmasıyla birlikte, 1950'lerde Amerika'da gerçekleştirilen en dikkat çekici deneysel psikoz tedavilerinin bazılarında, tam bir açıksözlülük hedeflenmiştir: terapist hastaya hakaret edecek, cinsel fantazilerini dile dökecek, hatta yorgunsa seans sırasında uykuya dalacaktır.

Psikotik ironi, olağan toplumsal dünyanın dayandığı dil oyunları ve yapmacıklıklar konusunda bir anlayışın işaretidir. Bu dünyanın içine gömülü olmaktansa, belli bir mesafede durmak daha isabetli bir perspektif sağlar; çığır açan keşiflerin bunca sıklıkla psikotik özneler tarafından yapılıyor olmasının sebeplerinden biri de budur şüphesiz.

Başkalarının kör kaldığı şeyleri görebilirler. Genç, psikotik bir adam çocukluğunda yaşadığı bir "ayma" ânını anlatmıştır. Bir gün "Tanrı" kelimesinin aslında başka herhangi bir sözcük de olabileceğini fark eder: bu beş harfin seçilmiş olması tamamen keyfidir. Bu an önemli olur, çünkü o zamana kadarki dünya deneyimini billurlaştırmıştır: mesela okuldaki toplanmalarda, tüm çocukların sessizce oturup baş öğretmeni dinlediği manzaranın "sahte" olduğunu anlamıştır. Otorite atfının "herhangi bir dayanağı" yoktur.

Bu noktada, 2011 Ocak'ında kongre üyesi Gabrielle Giffords'a yakın mesafeden ateş edip şaşkınlık yaratan Jared Lee Lougner'ı da düşünebiliriz. Giffords'ın hangi noktada olası bir zulmedici haline geldiğini belirleme çabasında öne çıkan bir olay vardır. Üç yıl önce Loughner iki yıllık eğitim veren bir üniversiteye yazılmış ve Giffords'ın seçmenlerle gerçekleştirdiği bir toplantıya katılmıştı. "Kelimelerin hiçbir anlamı yoksa, hükümet nedir?" şeklinde yazılı bir soru sordu. Yanıt alamaması zulüm gerilimini doğurduysa şayet, sorunun kendisi Loughner için asıl meselenin ne olduğuna işaret etmektedir: simgesel düzen hiçbir şeye dayanmıyorsa, meşru bir otorite iddiasında bulunmak nasıl mümkün olabilir? Yakasını bırakmayan, her biri temelsiz bir güç suistimalini temsil eden komplo teorilerinden oluşan kabus buradan doğmuştur.

Psikotiğin adetlerin iç yüzünü görme becerisi çoğu zaman yanlış yorumlanmış, zeka geriliği olarak görülmüştür. Yirminci yüzyıl başlarında hastaların zihin becerilerini ölçmek için en sık kullanılan testlerden birinde, bir hikâye anlatılıp sonra bu hikâye hakkında sorular sorulurmuş. Burghölzli kliniğinde de, "Bir Yığın Tuz Taşıyan Eşek" hikâyesi kullanılıyormuş. Tuz çuvallarıyla yüklü bir eşeğin bir nehri geçmesi gerekir. Düştükten sonra tuzun suda erimesiyle birlikte, yükünün ne kadar hafiflediğini fark eder eşek. Ertesi gün yükü bir çuval süngerdir ve eşek bilerek düşer, ancak süngerlerin suyu çektiğini ve daha da ağırlaştığını fark eder: hatta öyle ağırlaşırlar ki, eşek boğulup ölür. Hikâyede ne olduğu sorulan hastalardan biri, "eşek kendini boğmak istiyordu" diye yanıtlar. Bunu bir kavrayış hatası ya da kendi zihin durumunu yansıtma olarak görmektense, masalın örtük

hakikatinin açığa çıkarılması olarak anlamak mümkündür: başkalarına kölelik yapmaktan bitap düşen zavallı eşek, süngerlerin özelliğini hatırlayamamış, psikiyatrinin de bir zamanlar incelediği o “kazara intiharlardan” birine kurban gitmiştir.

~

Psikoza ilişkin fenomenlerin ksenopatik karakteri muhtelif tepkilere yol açabilir. Kişi kendisine saldıran kuvvete karşı savaşmayı da deneyebilir, sadece gözlemlemeyi, kayda geçirmeyi ya da kabullenmeyi de. Savaşıyor olduğunda klinisyen bunu hemen anlayacaktır, zira bu durumda çoğu zaman terapi ya da ilaç isteği söz konusudur. Daha edilgen bir yanıt olduğunda, ne olup bittiğini anlamak güç olabilir. Kişinin bu edilgenliği nasıl üstlendiği, önemli bir ipucudur. Kendisine söyleneni daima yapan, buna belki içerleyen, belki efendisinin sevgisini kaybetme korkusu yüzünden itaat eden birisiyle, itaatin herhangi bir çatışma doğurmadığı vaka arasında fark vardır. İkincisinde emirlere uymak konusunda herhangi bir suçluluk duygusu ya da itiraz görülmez, herhangi bir utanç ya da kararsızlık yoktur, öznel etkileri olmayan bir itaat vardır sadece; bize ne yapacağımızı söyleyen sözcüklerle aramızda neredeyse refleks türünden bir ilişki mevcut gibidir.

Dile karşı bu geçirgenlik bilhassa şizofrenide ortaya çıkar. Kelimeler sık sık kişiyi doğrudan etkiler, ona ne yapması veya ne olması söyleniyorsa onunla kişi arasında herhangi bir bariyer yok gibidir. Tabii bu belli bir toplumsal uyumlulşukla gayet iyi bağdaşabilecektir: bize her söyleneni yaptığımızda, hayat sarsıntısız akıp gidebilir. Gregory Bateson ve ekibinin geliştirdiği o meşhur çifte-açmaz teorisinin bir yönünü böylece anlayabiliriz. Kişi etraftan sürekli birbiriyle çelişen mesajlar alarak yetiştirildiğinde, deliliğin temelleri atılabilir. Bir şeyi yapmaması söylenirken, aynı anda bu şeyi yapması gerektiği mesajını da alması mümkündür. Dile karşı geçirgenliğe odaklanmak, bu yaklaşımı hafifçe değiştirecektir: Sorun çelişik mesajlar alıyor olmaktan ziyade, işittiklerine itaat etme

mecburiyetidir. Açmazı yaratan, kişiyi her iki mesaja da uymak zorunda bırakan bu itaattir.

Geçirgenlik kimi vakalarda göze çarparken, kimilerinde gözden uzak kalır. Mesela bir hastanın hafifmeşrep davranışı, histeri belirtisi olarak yorumlanabilir. Bir dizi erkekle buluşma, kontrolsüz cinsel davranış ve peşi sıra doğru erkeği bulmanın imkânsız olduğuna dair şikâyetler, dişilik hakkında soru sormanın bir yolu olarak anlaşılabilir: Erkek için kadın nedir? Bir kadın nasıl olur da sevilir ya da arzulanır? Fakat ayrıntılara daha yakından bakıp tanışma anlarında öznel olyların yer almadığını görmemiz de mmkündür: Erkek teklifte bulunduğunda, kadın sanki o sözlere uyulması gerekiyormuş gibi öylece onunla gidiyor olabilir. Kişi kimseyle ilişkisi olmadığından yakınıyor olabilir, ama o ilk anda herhangi bir gerçek itiraz, direniş ya da şüphe yoktur belki de. Bu itaat psikotik bir yapıya işaret eder.

Önemli tanı göstergelerinden bir diğeri, kişinin gerçekliğini nasıl bölümlemiş olduğudur; bu da, ne kadar merkezi olduğunu gördüğümüz şüphe ve katiyet hususuyla bağlantılıdır. Simgesel düzenin temel özelliği, dünyamızı kesip biçen ayrımlar ve zıtlıklardan oluşan bir sistemin tesisidir. Bu tür sistemler daima ikili karşıtlıklardan başlar: erkek-dişi, canlı-cansız, insan-hayvan, vb. Sistem karmaşıklaştıkça, karşıtlığın her iki terimi de başka terimleri kendine çeker ve bu yeni ilaveler başlangıçtaki sistemi tadil eder, şüphe ve belli bir akışkanlık doğmasına yol açarlar. Çocuk edebiyatı tam da bu kaymayı içeren hikâyelerle doludur: iyi bir şeyin içinden kötü bir şey –leziz bir elmanın içinden zehir– ya da kötü bir şeyin içinden iyi bir şey –arkadaş olunan dev, canavarın ardındaki müşfik sihirbaz– çıkar.

Psikozda, nevrozda olduğu gibi neşredilmiş olmayan simgesel, hiçbir esneklik veya hareket olmaksızın başlangıçtaki asgari ikiliye indirgenmiş halde kalabilir. Piera Aulagnier’nin ele aldığı bir vakada, iki ırktan doğmuş bir adam için dünya “siyah” ve “beyaz” şeklinde bölünmüştür. Beyaz olan ne varsa zulmedicilerle, siyah olan ne varsa intikamı alınacak kurbanlarla özdeşleştiriliyordur. Dünyanın bu tür katı ikili karşıtlıklar şeklinde bölünmesi, nevrozda gördüğümüzün tam

aksidir: nevrozda terimler arasında kayma vardır ve dünyayı düşünme tarzına içkin bir şüphe bulunur. Psikotik bir özne dünyayı "erkekler" ve "kadınlar", yahut "iyi insanlar" ve "kötü insanlar" şeklinde bölebiliyorken, nevrotik asla tam emin değildir: bir erkeğin fazla kadınsı, bir kadının fazla erkeksi ya da aynı insanın insanın aynı anda hem iyi hem de kötü olması mmkündür. İkili karşıtlıklar üzerindeki bu vurgu birçok psikoz vakasında bariz olmasa da, belli bir sıklıkla karşılaştığımız bir şeydir.

Morel'in anlattığı bir vakada, hasta dünyayı iyi-kötü karşıtlığı şeklinde bölmüştür. Bu genç kadın ortaokul bitirme sınavlarını verdikten sonra sorunlar yaşamaya başlamıştı. O zamana dek, babası gibi ablası da "kötü" addedilirken, kendisi, annesi gibi "iyi" ve dişi/kadınsı addedilmekteydi. Babanın "kötülüğü" ona kendi babasından geçmiş, oradan da ablaya aktarılmış ırsi bir özellik gibiydi. Bu basit ayrım, hezeyanlı bir soy zinciri oluşturmuş ve o sınavlara kadar genç kadının dünyasını düzene koymasını sağlamıştı. Şimdiyse "kötü bir koku" yaydığını ve etrafındaki insanların üstü kapalı bir şekilde bundan bahsettiklerini hissediyordur. Psikoz tanısının ilk emaresi, bu iyi-kötü karşıtlığının sabitliğinde, hiçbir diyalektiğe veya değişime izin vermemesindedir.

Katı ikili karşıtlıklar kişinin konuşmasından çıkarsanabilir ve kimi zaman hemen kendilerini gösterirler. Karşıtlığı oluşturan terimler, mesela iyi-kötü, öyle sık geçerler ki önemleri aşikardır; onlar olmadığında kişinin dünya deneyimi çözülecek gibidir. Bu karşıtlıklar Öteki'nin arzusuna ilişkin temel bir yorum olabilir ve bu halleriyle kişi için hayati bir koruma işlevi görürler. Schreber'in Tanrı'yı Yukarı ve Aşağı Tanrı şeklinde bölmesi, hezeyanının inşasında önemli bir an olmuş, yaşantısını istila ettiklerini hissettiği kötücül kuvvetleri daha iyicil kuvvetlerden ayırmasını sağlamıştır.

Bir ikili karşıtlığın terimleri öznenin söyleminde özel bir ağırlık taşıyabileceği gibi, tek tek sözcük veya deyişler de, anlamı oturtmak için şart olan eklemler ya da raptiyeler misali özel bir değer taşımaya başlayabilirler. Önceki bölümde gördüğümüz gibi, sözel tuhaflıklar psikozun yaygın bir özelliğidir; bir anıştırma, bir kelime oyunu, hatta

belli bir sözcüğün yankısı, orada bir hezeyan bulunduğuna işaret edebilir. Eski bir terimin yeni bir şekilde kullanılması, yeni terimler türetilmesi ya da dinleyicinin yeni bir sözcüğün ne demek olduğunu anladığı varsayımı, tüm bunlar klasikleşmiş psikoz emareleridir. Önemli olan belli bir sözcüğün, deyişin ya da formülün sabitliğidir. Gramatik bir yapı bile bu görevi görebilir: kişinin konuşmasında sorunlu bir anlama çağrı yapılan tüm noktalarda tekrar tekrar bu yapının kullanılması, bir neolojizmle aynı işlevi görüyor olabilir. Simgelleştirilemeyen bir noktaya yaklaşıldığında sözcükler veya gramatik yapılar pıhtılaşır, deliğin yakınlığına karşı koruma oluştururlar.

Burada duyguları ve etkilenmeleri de ele almamız gerekiyor, zira psikoz tanısı koyarken sık başvurulan kaynaklardır bunlar. Geçmişte etrafından fazlasıyla kopuk, duygusuz ya da uyuşukluk içinde görünen kişilerde şizofreniden şüphelenilirdi. Günümüzde klinisyenlerin çoğu daha ihtiyatlıdır, ama duyguyu tanı aracı olarak kullanma eğilimi hâlâ mevcuttur. Bunun neden güvenilir olmadığı son derece aşikardır. Katatonik görünen birisinin aslında dışa vurmamayı tercih ettiği yoğun duygular yaşadığı, keza aşırı duygusal tepkiler gösteren birinin de sırf bunu ondan bekleyen bir başkasını memnun etmek için böyle yaptığı ortaya çıkabilir. Edith Jacobson'ın 1950'lerdeki tavsiyesi hâlâ son derece isabetlidir: tanı koymada duygunun asla yeterli olmadığını, ancak duygu niteliği ve yoğunluğunun altta yatan düşünce süreçleri konusunda ipucu sunabildiğini söylemiştir. Nihayetinde tanı meselesini bu düşünce süreçleri karara bağlayacaktır.

Duygu ve heyecanları dikkatle bir bağlama oturtmak gerekirken, bununla ilgili bir alanda, libidonun konumlandırılması alanında tanı için ipuçları bulmak mümkündür. Nevrotik kişide libido neredeyse tümüyle erojen bölgelerde, bilhassa cinsel organlarda konumlandırılır ve genellikle olumsuzluk işareti altındadır: istediğimizi alamayız, doyum çok kısa sürer, vb. Haz anlarının peşinde koşarız, ancak bu anlar çok kısadır ve çoğunlukla beklentilerimizi karşılayamazlar. Keza doyum kaynakları bedenin dışında, arzuladığımız ve canımızın

çektiği insanlarda bulunur. Oysa psikozda işler farklıdır.

Psikozda libido olumsuzluktan ziyade olumlulukla bağlantılıdır: fazlasıyla vardır ve psikotiğin çoğu zaman kendisini savunması gerekir. Ya şizofrenide olduğu gibi bedende konumlanır ya da paranoyada olduğu gibi Öteki'nde Şizofrenide kendine zarar vermek libidoyu bedenden çıkarmaya çalışmanın bir yolu, paranoyada ise Öteki'ne vurmak libidoyu olumsuzlama çabası olabilir. Simgesel, nevrotiklerdeki gibi içselleştirilmiş olmadığı için, tüm psikoz türlerinde atipik libido konumlandırmaları olacaktır. Her vaka bu konuda bize bir şeyler öğretebilir.

Fenomenler kimi zaman çarpıcıdır: Oscar Bumke'nin yirminci yüzyıl başlarında listelediği o esrime ya da neşe halleri gibi. Bu hallerin tipik özelliği, uyarımın kişiye dışarıdan vurmasıdır. Çoğunlukla hazırlanılmış bir şey değildir, ezici gücüyle birden ortaya çıkar; kendi bedensel uyarımımız dışsal bir fenomen gibidir. Nevrotikte olduğu gibi aranan ya da peşinden koşulan bir şey değildir, habersiz bir şekilde zuhur eder. Bu tür uyarılma anları ya da halleri keşiflerle, aymalarla ya da ilhamlarla bağlantılı olabilir. Daha az göze batan biçimlerinde, kişi dışa vurmamayı tercih ettiği ve haz, acı ya da fiziksel rahatsızlık olarak yaşadığı bedensel duyumlar hissedebilir. Bunlar bazen evhamlara ve afallamaya yol açabilmektedir.

Duyguların saklanmayıp doğrudan ifade edilmesi de bazen psikoz emaresidir. Kişi kontrol edemediği aşırı tepkiler hissedebilir, gülebilir, ağlayabilir. Kişinin hissettiklerini erişilmez ya da karışık hale getiren bastırma olmadığında, bu hisler tüm berraklıklarıyla zuhur eder; kişinin bahsettiği olay ya da deneyimle verdiği tepki arasında bir süreklilik var gibidir. Belli bir çocukluk hatırasına bağlı duygular yıllar sonra o zamanki halleriyle mevcuttur. Yaşanmış duygular, bilinçli niyetlerden bağımsız bir şekilde, onları şifreleyecek düşünce ağını pas geçerek kişinin bedeninde geri dönerler.

Bu bölümde tartıştığımız mevzulara dikkat gösterilmesi, klinik çalışma için esas olan bir ayrımın, nevroz ile psikoz arasındaki ayrımın yapılmasını sağlayabilir. Bu olmadığında, ruh sağlığı etiketlerinin o gittikçe genişleyen sahasına, her yüzey belirtisinin yeni

bir tanıya dönüştürüldüğü sahaya mahkum kalırız. Bu çoğalma, ürünlerine yeni hedefler bulmak için uğraşan ilaç şirketleri için ve kendilerini etiketlerle özdeşleştirmeye çalışan bazı hastalar için faydalı olabilir. Ancak psikozla çalışırken gerçek tedavi stratejileri geliştirmek için farkında olmamız gereken altta yatan temel yapılar ihmal edilmektedir.

6. Psikozun Nedenleri

Psikozun nedenleri nelerdir? Neden bazı insanlar psikotik olurken, diğerleri olmaz? Psikoz hayatın çok başlarında, muhtemelen ilk birkaç yılında tesis edilen bir zihin yapısıdır. Kişi mutlaka delirecek demek değildir bu elbette. Daha önce gördüğümüz gibi, psikotik yapıda olmakla psikotik hasta olmak arasında bir fark vardır. Psikozun tetiklenmesi için, bir sonraki bölümde tartışacağımız başka faktörlerin devreye girmesi gerekir. İlk yıllarda psikotik yapının yerleşmesine yol açan nedir peki? Bu soru üzerine devasa literatürde bambaşka yanıtlar ortaya çıkmıştır: genetik arızalar, kimyasal dengesizlikler, kötü ebeveynlik, bunalımlı anneler, ortalıkta olmayan babalar, toplumsal mahrumiyet, iletişim sorunları, vb.

Bu fikirlerin ne ölçüde ciddiye alındığı, zamanın kültürel iklimine göre değişmektedir. Her şey için suçlandıkları dönemde, çocuklarda psikozun nedeninin de ebeveynler olduğu kabul edilmiştir. Genler moda olduğunda –belki günümüzde de olduğu gibi– sorumluluk bu biyolojik unsurlara atfedilmiştir. Manik depresyon veya şizofreniden sorumlu genin bulunduğu iddiasıyla manşet olan araştırmaların çoğunun yıldızı çabuk sönerken, olumsuz sonuçların veya geri çekilen görüşlerin ayrıntıları medyada hemen hiç yer bulamamaktadır. Haber olan diğer biyolojik “ilerlemelere” bakılacak olursa, psikotikte karaciğer, beyin, böbrek ve dolaşım sistemi hasarları; hemen hemen tüm vitaminler bakımından yetersizlik; hormon dengesizliği ve enzim sorunları bulunur. Bu heyecan-hüsran döngüsü ta 1950’lerin ortalarında oturmuştur. *Science* dergisine yazan bir psikiyatrist, biyologlar içinde her yeni kuşağın, endoktrinasyondan ve hayal kırıklığından geçmek zorunda kaldığına işaret etmişti. Ne var ki yeterince ders alınmamıştır ve günümüzde biyolojik açıklamalar

konusunda doymak bilmez bir iştah mevcuttur.

Bu açıklamalarda genellikle iki temel yanlış anlama söz konusudur. Birincisi, ailelerde farklı kuşaklardan insanların aynı "akıl hastalığına" sahip oldukları sık gözlenmiştir. O halde hastalık genetik olmalıdır. Ne var ki, iyi de olsa kötü de olsa, genlerini miras aldığımız ebeveynlerimizin kendilerini de miras alırız. Genç bir paranoid hasta, "Bunlar hep fizik kimya" cümlesinden başka pek bir şey söylemiyordu. Psikiyatristi anne babasıyla tanışıp onlara oğullarının durumu hakkında ne düşündüklerini sorduğunda, anne uzun bir sessizlikten sonra şöyle yanıt vermişti: "Biz bir şey bilmiyoruz. Bize göre bunlar hep fizik kimya." Ardından hastayla babası da yumuşak bir tonda aynısını tekrarlarlar: "Evet, fizik kimya bunlar." Sorunları olan bir ebeveynle büyümenin çocuk üzerinde elbette etkileri olur, çocuk da pekala sorunlar yaşayabilir. Genetik çalışmalarda bu ailevi aktarım boyutu, sankihayatımızın ilk yıllarını soyut bir koza içinde, sevdiklerimizle günlük temastan uzak geçiriyormuşuz gibi, çoğu zaman tümüyle ihmal edilmektedir .

Keza biyolojik bir sorun da yalıtılmış bir şekilde düşünülemez. Konuşmasını ya da görme veya işitme duyusunu etkileyen genetik ya da nörolojik bir sorunla doğmuş bir çocuk düşünün. Bu durum, anne babanın fantazilerinin çocuğa hazırladığı yeri bir parça etkileyecektir şüphesiz. Gebelik öncesinde ve esnasında anne baba, çocuklarının kim olacağı, neye benzeceği, onlarla nasıl ilişki kuracağı konusunda – bilinçli ve bilinçsiz– fikirlere sahiptir. Annemizin ya da babamızın bizi sevdiği gibi sevecek midir bizi? Kendi anne babamızın bize göstermediği saygıyı gösterecek midir bize? En temel beden imgesi düzeyinde bile, anne babanın önceden belirlenmiş fikirleri olacaktır. Mesela fetüsün neye benzeyeceğini hayal ettikten sonra, ultrason esnasında farklı bir görüntüyle karşılaşıp şaşkınlık yaşayabilirler.

Anne baba ne kadar sevecen ve nazik olursa olsun, biyolojik bir sorun çocuklarına nasıl yanıt vereceklerini etkileyebilir; duygusal etkileşimler konusunda ne kadar hassas olduğunu iyi bildiğimiz çocuk da bunu hemen tespit edebilir. Bu çocuk sonradan psikoz geliştirdiğinde, bir araştırmacı, psikozu anne babanın söz konusu

biyolojik soruna verdikleri *tepkinin* muhtemel bir sonucu olarak görmek yerine, psikozun nedeninin o biyolojik sorun olduğunu düşünebilir. Anne babanın çocuklarına ilişkin fantazi imgeleri ile biyolojik sorunun damgasını vurduğu fiili gerçeklik arasındaki bu gerilim, ilk etkileşimlerde önemli etkiler doğurabilir; büyükanne ve büyükbabanın, tıbbi personelin, vs. sözleri çoğu zaman bunu daha da şiddetlendirir.

İkinci yanlış anlama, genin kendisinin nelerden oluştuğu konusundadır. Birçok araştırmacının açıklamalarına rağmen, popüler bakışta gen bir "birim-özellik" olarak görülmektedir: belli fizyolojik ve davranışsal özelliklerden sorumlu olan tek bir unsur. Soybilim kuramcıları yirminci yüzyıl başında belli genlerin göçebeliğe, suça, işssizliğe, uyuşukluğa ve sefih hayat tarzlarına yol açtığını savunmuş, daha sonra da bunlar Yahudilerin, siyahların ve ruh sağlığı yerinde olmayanların "kötü kanlarıyla" ilişkilendirilmiştir. Birim-özellik anlayışı bu kalıtım teorilerinin temel bir bileşenidir ve görünür bir özellik ile onu üreten gen arasında birebir ilişki bulunmadığının keşfedilmesiyle birlikte, yüz yıl kadar önce çürütülmüştür. Aksine, belli bir özellik, bir sistem içinde yer alan ve hem birbirlerine hem de çevreye yanıt veren birçok farklı genin ürünüdür. 1920'lere gelindiğinde, farklı genlerin aynı özelliğe yol açabileceği, keza tek bir genin de farklı özellikler doğurabileceği artık biliniyordu.

Bu gerçeklere karşın, birim-özellik teorisi günümüzün genetik nedensellik anlayışına nüfuz etmeyi sürdürüyor. 1990'ların başında bazı biyologlar, yanlış anlaşılmaya yatkın olan "gen" teriminin yerine başka bir terim bulmayı önermişti. Genler, çevrede olup bitenlere büyük ölçüde bağımlı olan karmaşık biyolojik etkileşim ağlarının parçaları olarak değil, yalıtılmış nedensel failler olarak görülüyor çoğu zaman. Birçok biyolog eskinin tabiat/terbiye karşıtlığının artık aynı şekilde muhafaza edilemeyeceğini fark etmiştir. Hatta denebilir ki tek bir geni insan hayatını ilgilendirebilecek diğer her şeyden koparıp sorumlu gösterme çabası da belli bir psikotik özellik arzetmektedir; tek bir failin sorunların nedeni addedildiği paranoyada olduğu gibi, burada da sanki bütün suç tek bir varlığa yükleniyor.

Böyle bir nedensel faktörün sıkı sıkıya konumlandırılması, psikotik düşüncenin alameti farikalarındandır. Paranoyada suçlu zulmedici yegane fail, melankoli vakalarında ise kişinin kendisidir: geçmişte gerçekleştirilmiş ya da gerçekleştirilmemiş bir eylemdir; tek bir eylem, tek bir ayrıntı, tek bir neden, bir tür felsefe taşı gibi, her şeyi açıklar sanki. Tabii bu tarz akıl yürütmelere birçok bilimsel araştırma türünde rastlanabilir ve tıp dergilerinde yine çok sık karşılaştığımız daha takıntılı bir tarzın karşısına konulabilir. Bu diğer tarz çalışmaların sonuç bölümünde, yazarların kararsızlığını gösteren bir paragraf bulunur: bitmek bilmez bir erteleme ve şüphe döngüsü içinde, sebep şu da olabilir, bu da, vb. Tek bir nedene sabitlenen psikotik katiyet nasıl çekici görünüyor olmalı! Bu durum, bilim haberciliğinde ve ödenek komitelerinde psikotik söylemlerin popülerliğini de açıklar şüphesiz.

Lacan'ın perspektifi farklı olmuştur; zamanının birçok psikiyatristi gibi o da psikozun koşullarını psikotik tetiklenmenin nedenlerinden dikkatle ayırmıştır. Temel koşul baba metaforunun başarısızlığıyken, birçok farklı faktörün de katkısı söz konusudur. Psikozun ortaya çıkışı asla önceden öngörülebilir değildir ve ancak sonradan geriye doğru çalışmak, psikozun nasıl oluştuğunu gösteren ipuçlarını bulmak için o kişinin kendine özgü geçmişini incelemek mümkündür. Acaba ne gibi faktörler söz konusudur? Baba metaforunu zora sokan ya da imkânsız hale getiren ne olabilir? Bu soruları inceledikten sonra, izleyen bölümde psikozu tetikleyebilen belli durumlara bakacağız.

~

Her kişinin çocukluğunda iki hayati dönem bulunduğunu görmüştük. Birincisi, çocuğun annenin yokluğuna ilişkin soru sorduğu zamandır. Anne nereye gidiyor? Geri dönecek mi? Niye beni bırakıp gidiyo? Çocuklar bu yoklukları, 2. Bölüm'de incelediğimiz, Freud'un anlattığı meşhur "Fort/Da" gibi oyunlarla simgeselleştirirler çoğu zaman. Geliş gidişleri, varlık yoklukları düzenleyen çocuk, görünme ve kaybolma sekanslarını canlandırmak için oyuncak bebekler,

çıngıraklar, kuklalar veya başka nesneler kullanabilir. Çok geçmeden, saklambaç ve “ce” gibi oyunlarla, bu temalar daha ayrıntılı bir muamele görecektir.

İlk dönemde annenin geliş gidişleriyle ilgili sorular soran çocuk,ikinci dönemde bu ritimleri yorumlamaya başlar. İlk aşama bir baştan çıkarma safhasıdır; çocuk annesinin neyle ilgilendiğini düşünüyorsa o olmaya çalışır. Bu çok uslu yahut çok yaramaz olmak, dışa dönük yahut utangaç olmak, anneye takılmak yahut itaatkar olmak anlamına gelebilir. Ama çok geçmeden çocuk bunun işe yaramayacağını, annenin ötesinde kendisinin asla ulaşamayacağı bir şey bulunduğunu ve anneyi tatmin etmenin hem yasak hem de imkânsız olduğunu fark eder. Annenin ötesindeki bu bölge babayla ya da benzer bir rol oynayan herhangi bir aktörle bağlantılıdır ve mesela büyükanne yahut büyükbaba, herhangi bir akraba, aile dostu, hatta daha önce gördüğümüz gibi bir meslek bile olabilir.

Bunu idrak etmeni çocuk üzerindeki etkisi bir dolayımdır, annenin her şeyi olamayacağını gösterir ona: anneyi kendine çeken, onun üzerinde gücü olan başka bir şey vardır. Baba için annenin, anne için babanın ne olduğunu düşünme çabası, çocukluk döneminin sancılı ve hayati bir bölümünü oluşturur. Kimi zaman çocuk -daha önce gördüğümüz gibi- aile dışından bir unsurun yardımına başvurur: mesela fobide görülen totem hayvanlarının. Bu, çocuğun üç konum (çocuk, anne ve annenin hayal edilen ilgi nesnesi) içeren bir dünyadan toplumsal dünyaya kapı açan daha karmaşık bir uzama geçiş yapmasını sağlar. Annenin bir ötesi olduğu gerçeği bir gedik doğurur; parçaları kaydırıp belli bir şekil veya imge oluşturmaya çalıştığımız oyunlardaki o eksik parça gibidir bu. Böyle bir gedik olmadığında parçalar donakalır, hareket imkânsızdır. Dolayısıyla çocuğun bu öteyi nasıl idrak edip kayda geçirdiği, hayati bir önem taşır ve büyük ölçüde, annenin o bölgeyi nasıl aktardığına, kendi dünyasından nasıl bahsettiğine ve o dünyada babayı nasıl konumlandırdığına bağlı olacaktır.

Önemli olan babanın gerçekte ne kadar güçlü kuvvetli olduğu değil, annenin söyleminde nasıl temsil edildiği, annenin onu nasıl

konumlandırdığıdır. Annenin konuşmasında babaya diğer şeylerle aynı değer mi veriliyor, yoksa ayrıcalıklı bir yeri mi var? Saygı mı görüyor, yoksa sürekli küçümseniyor mu? Daha önce gördüğümüz gibi, çocuğun annenin her şeyi olmadığına ve dışsal bir aktörün anne üzerinde bir hükmü veya gücü olduğuna işaret ettiği sürece, bu referans noktasını başka figürler de işgal edebilir. Çocuğun annenin eksik olduğunun farkına vardığı süreç, sorun çıkabilecek ayrıcalıklı noktalardan biridir. Anne kendisini yasayla özdeşleştirdiğinde, çocuk *onun da* bir yasaya tabi olduğunu nasıl görebilir?

Bir hastam, çocuklarının doğumunu ilahi doğumlar gibi anlatmıştı: babanın bahsi geçmiyordu. Gebelikler hakkında sorular sorduğumda bolca ayrıntıya girmiş, ancak kendisini hamile bırakan adama bir kez olsun değinmemişti. Çocukları kendi başına yaratmış gibiydi. Psikotik çocukların annelerinde sık görülen bir şeydir bu, gebeliğin ve doğumun sorumlusu kendi bedenleri gibidir. Bu bir bakıma biyolojik bir hakikattir elbette, ancak babanın biyolojik rolü dışarıda bırakıldığı gibi, aynı derecede önemli bir husus da, çocuğun dünyaya gelişinden önceki düzenlenişte babanın sahip olduğu simgesel işlevin de dışarıda bırakılmasıdır.

Günümüz psikolojisinde revaçta olan “Başka Zihinler” teorisinin bu temel meseleye bakışı isabetli değildir. Annenin kendine ait farklı bir zihni olduğunun, farklı şeyler düşünebildiğinin çocuk tarafından anlaşılması, çocuk gelişiminin ana ekseni sayılmaktadır. Meşhur bir deneyde, çocuklara bir şeker paketi ve içinde neler olduğu gösterilmiştir. Çocukların bazıları odadan çıkmış ve geri kalan çocukların önündeki şeker paketinin içine plastik bir timsah konulmuştur. Deneyi gerçekleştirenlerin ele aldığı sorular şunlardır: Odaya geri dönen çocuklar paketin içindekileri görünce şaşıracak mı? Diğer çocuklara da kendi inançlarını atfedecekler mi, yoksa aksine, onların “zihinlerinin başka” olduğunu anlayacaklar mı?

Böyle bir deneyde sembolizmin rolüne –timsahın denekler için neyi temsil ediyor olabileceğine– hiç dikkat edilmediğini söylemeye gerek yok. Ama asıl değişim, çocuğun annenin kendine özgü bir zihni olduğunu değil, annenin zihninin ötesinde bir şey bulunduğunu,

annenin başka birinin düşüncesinin nesnesi olabileceğini ya da çocuktan başka birini düşünebileceğini fark etmesiyle birlikte gelir. Bu üçgenleme psikozun bazı türlerinde çoğu zaman açıkça eksiktir. Kişi her şeyi kendisine bağlayabilir: arkadaşlarının telefon etmemesinin sebebi, yapacak işleri olması değil, onun yaptığı bir şeydir. Hayatının her ânında, kimle birlikte olursa olsun, sadece o ve diğer kişi vardır. İnsan ilişkilerini dolayımlayan üçüncü bir terim, diğer kişinin bir ötesi yoktur. Onun için bu öznelerin birçoğu diğer insanlardan tümüyle uzak durmayı tercih eder. Yakınlığın daima fazla yakın olacağını biliyorlardır.

Hezeyanlar bazen bu soruna bir çözüm getirmeyi deneyebilir. Schreber'in sistemi sadece kendisi ve Tanrı hakkında değil, aynı zamanda Dünya Düzeninin bir parçasını oluşturan ışınlar ve sinirlerden meydana gelmiş karmaşık bir şebeke hakkındaydı. Derdi sadece ışın ve sinirlerin kendi bedenine nasıl bağlandıkları değil, aynı zamanda bu iki iplik dizisi *arasındaki* bağlantılardı. Dolayısıyla, kendisiyle Tanrı adını verdiği o devasa Öteki Zihinden ibaret bir dünyada yaşamanın getirdiği katlanılmaz durumu hafifletebilecek üçgenlemeler oluşturuyordu.

Bu noktada kabaca üç gruba ayrılan üçgenleme sorunlarını aydınlatmak iyi olabilir. Birinci grupta sadece anneyle çocuk vardır, başka hiç kimse ve hiçbir şey yok gibidir. Çocuk anne için salt bir nesneye indirgenme tehlikesi altındadır. İkinci grupta anne, çocuk ve annenin ilgi nesnesi vardır, yani asgari bir üçgenleme yaratılmıştır. Çocuk anneyi tatmin edeceğine inandığı bu bölgeyi doldurmaya çalışabilir. Üçüncü grupta ise anne, çocuk, annenin ilgi nesnesi ve bir de gerçek bir üçüncü terim, her zaman babaya ilişkin temsillerle bağlantılı olmayabilecek bir üçüncü terim vardır. Bu yapıların her biri kendine özgü sorunlar doğurur, ama ilk ikisi psikozun özelliğidir.

Paranoyanın sonucu olan şiddet eylemlerinde, bu üçüncü terimin yokluğu çoğu zaman barizdir. Devamlı zulüm gördüğü bir dünyada yaşayan paranoyak, zulmedici figür söz konusu olduğunda, "Ya o, ya ben" hissine kapılabilir. Ayna evresinin sağladığı simgesel aracılık bu kez geçerli değildir; sadece kişi ve onun karşısındaki imge, hem ona

kimliğini veren hem de onu kimliğinden eden imge vardır. Psikanalist Sophie de Mijolla-Mellor'un belirttiği gibi, olan bitenden habersiz ve silahsız, hatta katilinin varlığından bile habersiz olabilen zulmediciyi öldüren kişinin, meşru müdafaa sınırları dahilinde hareket ettiğini iddia edebilmesinin sebebi budur.

Üçüncü terimin konumlandırılamaması, çocuğun anne için nesne konumunda kalması anlamına gelebilir. Bu nesne, temel ihtiyaçlarından ötesi hemen hiç karşılanmayan salt biyolojik bir varlık şeklini de alabilir, aşırı duygusal yatırıma maruz kalan, adeta annenin her şeyi olan kıymetli ve değerli bir yoldaş şeklini de. Çocuğuyla doyan bir annede eksiklik olmaz, onunla ilişkinin ötesine geçmenin imkânsızlığı değilse bile zorluğu buradan gelir. Çocuğun bedeni anneliğe özgü tatminin konumu haline gelebilir; bunu bazı çocukluk psikozlarında gördüğümüz gibi, öznenin kendine zarar verme, bedenini delme, hatta bedeninden parçalar çıkarma yoluyla libidoyu düzenlemek ya da ondan kurtulmak için uğraşıp durduğu yetişkin vakalarında da görebiliriz.

Özne, kendisine yapışık kalan anne libidosundan kurtulmaya, bedeninin bu yabancı ve istilacı mevcudiyeti barındıran kısımlarına mesafe almaya çalışıyordur. Hastalarımdan biri, çocukluğunda annesinin okşamayı çok sevdiği saçlarını düzenli olarak kesmek zorunda olduğunu söylemişti. Ancak bu sayede kendini güvende hissedebiliyordu. Kendi eylemlerini, düşüncelerini ve hislerini başkalarının ürünü olarak tarif edip bunu telkin, ele geçirilme, hipnotik etki veya kendilerini etkisi altına alan bir tür makineyle açıklayan şizofren özneler, Öteki'nin bu mevcudiyetinden bahsetmiyorlar mı aslında?

~

Psikoza ortam hazırlanmasında babanın da rolü olabilir. Küçük Hans ve Marcel Pagnol örneklerinde, gerçek babanın sembolik bir ölçüte göre değerlendirilip eksik bulunabildiğini görmüştük. Her iki vakada da çözüm dışsal bir unsur sayesinde bulunmuştu: Hans için bu

bir attı, Marcel içinse kaya keklikleri. Bunlar çocuğa bir intibak ve doğrultu kazandırmış, sembolik baba işlevinin çalışmasını sağlayan kanallar olarak iş görmüşlerdir. Peki ama baba mecburi zaafını kabul etmek yerine, sembolik aktörle aşık atmaya, onu gaspetmeye, kendisi yasa olmaya çalıştığında ne olur? Hastalarımdan biri, gençliğinde babasıyla birlikte bir tiyatro kuyruğunda beklerken kendisini rahatsız hissettiğini anımsıyordu. Hemen yanlarında bir bariyer vardı, babası niye o bariyeri aşıp gişeye daha çabuk ulaşmıyordu? Bu hatıra hastam için, babasının erkekliğine ilişkin bir soru doğurmuştu; peki babanın bariyerler yokmuş gibi davrandığı bir durumda ne olur?

Birçok psikoz vakasında, yasayı kendi ötesinde bir aktör olarak konumlandırmak yerine, kendisini yasa yerine koyan bir baba görürüz. Burada babanın sosyal konumu önemli olabilir de, olmayabilir de: hakim ve polis çocuklarında psikoz vakaları görülmekle birlikte, mesleki konum kendi başına asla yeterince bilgi vermez. Önemli olan babanın bu rolle ilişkisi, bu rolü nasıl üstlendiği, ne ölçüde onunla özdeşleştiği, kendisinin de sembolik bir yasaya tabi olduğunu kabul edip etmediği ve bunu çocuğa aktarıp aktarmadığıdır.

Kimi vakalarda baba kendini düpedüz yasa yerine koyar, diğerlerindeyse yasa bir ideale, mesela adalet, hayırseverlik ya da hakkaniyete indirgenir. Burada belirleyici olan, idealin içeriğinden ziyade, babanın o idealle ilişkisidir. Tutkulu bir şekilde o idealle özdeşleşiyorsa şayet, babanın ötesindeki sembolik yasanın erişilmez kalması yahut çelişki ve uyuşmazlıkların sarsıcı, aşırı bir ağırlık kazanması mümkündür. Schreber babasını, “bir havari gibi, kitlelere sağlık, mutluluk ve neşe getirme misyonu” üstlenmiş biri olarak tarif eder. Babanın dayattığı katı ve son derece idealist sistemle Schreber’in psikozu arasında bağ kurmamak zordur. Moritz Schreber çocuk yetiştirme, pedagoji, ortopedi ve beden eğitimi alanlarına ilişkin buyrukların kaynağı olunca, oğlunun hezeyanında Tanrı yasanın kaynağı olmak şöyle dursun, kendisi Dünya Düzenine tabidir. Bu “yasalı ilişki”, Tanrı’nın insan işlerine pek fazla karışmaması anlamına gelir: uygun bir mesafede kalır Tanrı. Dolayısıyla Schreber’in hezeyanında amaç, babasının yasayı gasp edişini tersine

çevirmektir.

Lacan ayrıca kendisini fazlasıyla erdemli biri, bir inanç abidesi, dürüstlük ya da bağlılığın kusursuz örneği, hayırsever bir davaya, ulusa ya da bir tür güvenlik idealine hizmet eden biri olarak sunan babaya da değinir. Soyut bir ideale başvuruda bulunan bir ebeveyn, zayıflık gösterip veya hile yapıp da o idealin gerisine düştüğünde, çocuk daha fazla acı çekebilir. Burada kilit nokta, ebeveynin söz konusu ideali dünyanın düzenleyici ilkesi olarak sembolik boyuta yerleştirmesidir. Dolayısıyla o ideal sorgulanacak olduğunda meydana gelen kısmi bir rahatsızlık değildir, kişinin tüm varoluşu sarsılır. Büyüme esnasında besin ve barınaktan çok daha fazlasına ihtiyaç duyarız: sembolik düzenle aramızda güvene dayalı bir bağ gereklidir bize. Yetişkinlerin konuşurken bizi kandırmadığını bilmeye ihtiyacımız vardır; bu sayede kendimize sürekli “Böyle böyle diyorlar, ama aslında ne kastediyorlar?” diye sormak zorunda kalmayız. Bateson ve çalışma arkadaşları, bu sorunun nevrotiklerde bastırıldığını, psikozun birçok türünde ise güncel olduğunu öne sürmüşlerdir. Konuşmada temel bir güven tesis edilemediğinde, dünyadaki varlığımızı başka ne temellendirebilir?

Sembolik düzene yerleştirilmiş ideallerin sonradan yalan oldukları ortaya çıktığında, kişinin temelleri yerinden sökülür. Baba konusunda düş kırıklığına uğramakla kalmaz, dünyasıyla bağları sarsılır. Bir vakada baba, çocuklarına doğdukları andan itibaren kendi eğitim sistemini dayatmıştır. Çocukları aynen onun istediği şekilde yemeye, uyumaya ve dışkılamayak zorlar; bu zalim dayatmaları anlamlandıran kendine özgü bir felsefe oluşturmuştur. Dört çocuğunun da bir yaşına gelene kadar tuvalet eğitimi almış olması için uğraşmıştır. Olumsuz duygular yasaktır, baba onları döverken bile çocukların gülümsemeleri, uygulanan cezanın adil olduğunu kabul ettiklerini göstermeleri gerekir. Babanın ötesinde olan ve onun aracılığıyla öyle veya böyle aktarılan bir yasadan ziyade, babanın özdeşleştiği, kendi felsefesi aracılığıyla bizzat dile getirdiği bir yasa vardır burada. Saygın bir hakim olan baba önemli bir iktidar konumundadır ve evdeki hizmetçiler veya dadılar ona karşı çıkmaya cesaret

edememişlerdir. Anne de bu çocuk yetiştirme sistemini itirazsız kabul etmiştir.

Babanın sisteminin zalimliğine rağmen, hasta onu tutkuyla sevmişti. “Babam ne olmamı istiyorsa oydum. Benim hakkımda ne düşünüyorsa – ben oydum işte.” Ne zaman bir lokantaya gidecek olsalar, gözlerini kapatıyor ve duyduğu mutlak güvenin bir işareti olarak, babasının yeni bir yemeği ağzına koymasına izin veriyordu. Hiçbir şey bu sevgiyi azaltamamıştı, ta ki yıllar sonra, babasının evlilik dışı hayatının sefih ayrıntılarını öğreninceye kadar. Şimdi babasının ahlak, mastürbasyonun tehlikeleri, sadakatin önemi hakkında verdiği dersleri sorgulamak durumundaydı. Tam bu noktada etrafındaki kedileri gözlemlemeye, onların hareketlerini ve çıkardıkları sesleri hayatta ne yapacağını söyleyen mesajlar olarak yorumlamaya başladı. Babanın sözünün katiyeti şüphe konusu olunca, yeni bir pusula oluşturmuştu: kendi deyimiyle, “kedilerin yasası”.

~

Yetiştirilme tarzı ne kadar sarsıcı olursa olsun, kişinin dünyayı nasıl anlamlandırmayı seçtiği konusunda belli bir sorumluluğu vardır. Aile ortamında çocuğa bazı fikirler ve yorumlar dayatılabilir, ancak ne kadar ufak da olsa, çocuğa ait bir seçim payı daima mevcuttur. Bu da bizi psikozda çocuğun payının ne olduğu meselesine getirmektedir. Baba fikrinin, yani gerçek ve ampirik babanın değil de, baba metaforunun iş görmesi için şart olan o sembolik üçüncü terimin kabulünde veya reddinde, bir seçim unsuru bulunmalıdır. Babalık, kuşaklar arasında sembolik bir tanıma edimi, temel bir güven gerektiriyorsa şayet, her bireyin geçmişine özgü ve şahsi nedenlerle bu edim reddedilebilir.

Çocuğun annenin ötesinde herhangi bir şeyin, dolayımlama ve yatıştırma görevi görecek üçüncü bir terimin varlığını kabul etmeyi reddettiği vakalar da görlmektedir. Paranoid-şizoid ve depresif konumlara dair teorisinde Melanie Klein bunu yakalamıştır. Klein’a göre bebeklikte temel bir safha, tatmin eden meme ile hüsran yaratan

memenin –Klein'ın terimleriyle, "iyi" ve "kötü" memenin– bir ve aynı olduğunun kavrandığı dönemdir. Çocuk, annenin çelişik özelliklerin mahalli olduğunu anlar, bu da üzüntü yaratır. Bazı psikotik çocuklarda bu tür duyguların çoğunlukla mümkün olmadığını görürüz. Onların yerine salt sadist saldırı vardır. Mesela sevgi konusunda yaşanan bir hüsran, herhangi bir depresif duygu yerine, şiddetli saldırganlık doğurabilmektedir.

Bu üzüntüsüzlük, annenin ötesinde üçüncü bir terim bulunduğunu kabul etmeyi reddetmenin bir sonucu olabilir. Ne de olsa bu kabul depresif bir etki doğuracak, anneyi kendi başına tatmin etmenin mümkün olmadığını ve onun için asla yeterli olunamayacağını gösterecektir. Bu noktada, öznenin kendisini – insanlığın kurtarıcısı biçiminde olsun, kamusal bir figürün ya da dinî bir grubun sevgi nesnesi biçiminde olsun – eksik parçanın yerine koymaya çalıştığı birçok psikotik yaratımda karşımıza çıkan mantığa dair bir ipucu yakalıyoruz yine.

Üçüncü terimin reddedilmesinin altında anneyle kaynaşmış bir hali bozmaya mecbur kalmaktan duyulan sancının yattığı çocuğu bundan dolayı baba işlevine ya da bunun eşdeğerine kayıtsız kaldığı düşünülebilir. Ne var ki psikotik öznelerin çocukluğunu incelediğimizde, annenin babayı değersizleştirmesinin ya da babanın yasanın yerini gasp etmesinin pek söz konusu olmadığı durumlarda, anneyle ilk ilişkinin kaynaşımdan ziyade süreksizlik ve sarsıntı içerdiğini görürüz. Bu tür durumlar, çocuğun anneyi tatmin etme çabasını daha da şiddetlendirip dışarı-atmaya [*foreclosure*] yol açıyor olabilir.

Diğer bazı vakalarda ise, reddetme doğruca sembolik düzene inançsızlıkla bağlantılıdr; "Tanrı" sözcüğüne ilişkin bir aydınlanma yaşayan adamla ilgili vakada ve Loughner'ın sözcüklerin temellendirilmesine inanmayışında bunun örneklerini görmüştük. Sembolik babalık merciinin ya da üçüncü terimin reddi, annenin sözlerinde destek bulan bir karar olabilir de, olmayabilir de. Ancak dikkatle dinleyecek olursak, yığınla vakada baba işlevinin tesisindeki bu eksikliğin meydana gelmiş olduğunu görürüz. Annenin

konuşmasında babaya yer vermemesi, babanın yasanın yerini ilhak etmesi, çocuğun babaya ya da simgesele inanmamaya karar vermesi ya da bu faktörlerin bir araya gelmesi de etkili olabilmektedir.

Sevgi dolu ebeveynlere sahip olmanın ve gerçek babayla ilişkinin iyi olmasının bütün bunlara ters düşmediğini belirtmeliyiz. Lacan psikoza neden olarak gerçek babayı değil, sembolik baba işlevinin eksik kalması sonucunda annenin arzusunu sembolleştirme sürecinin aksamasını göstermiştir. Sembolik işlevin reddedilmesi veya içerilmemesinde, gerçek babaya yeterince yatırım yapılmaması da söz konusu olabilir, fazla yatırım yapılması da. Yukarıda tartıştığımız vakada, gerçek baba Tanrı konumuna çıkarılmış, daha doğrusu çocuk babanın kendi kendini yukarı taşımasını kabul etmiş ve bunu daha da ileri götürmüştü. Başka vakalarda ise babanın hiç hükmü yoktur. Hastanın çocukluğuna dair sorulara kestirme yanıtlar verilir, baba aile tarihinden silinip atılmış gibidir. Bu noktada kanlı canlı aile ile aile üyeleri arasındaki sembolik ilişkiler, yani konuşmayla kurulan ilişkiler arasındaki farkın ayırt edilmesi önemlidir. Babalık merciinin reddi, gerçek babayla çocuğun arası gayet iyiyken, sevgi dolu bir ilişkileri varmış gibi görünürken bile meydana gelebilir.

Bu noktayı unutmamak gerekir, zira o bildik “ailenin suçu” argümanına kolaylıkla yol açılabilir. Burada belirleyici unsur, anne baba arasındaki ilişkiye – ya da ilişkisizliğe – çocuğun nasıl bir yanıt verdiğidir. Dolayısıyla psikolojik yapısının seçiminde çocuğa düşen bir sorumluluk vardır; aile geçmişlerindeki çeşitliliğe uygun düşen bir gerçektir bu. Bunun farkına varmak, tam olarak nasıl bir aile türünün psikoz doğurduğunu bulma yönündeki nafile çabaların önünü kesecektir. Psikozdaki aile kümeleri hakkında inceleyip öğrenebileceğimiz şeyler vardır muhakkak, ancak tek bir yüzeysel özellik kümesine odaklanmanın faydası olmaz.

Psikotik öznelerin anneleriyle ilgili genellemelerin büyük çoğunluğu yetersizdir; “şizofren annesi” ya da “paranoyak annesi” diye bir şey yoktur. Bazı özelliklere birçok vakada rastlıyor olabiliriz, ama her vakada değil. Ana rahmindeyken bebeğe narsisist bir yatırımda bulunmamış ya da bebeği kendi yaratımı olarak görmüş ya

da doğum sonrası depresyon yaşamış birçok “şizofren annesiyle” karşılaşabiliriz, ancak bu olgularla çocuktaki psikoz arasında tek bir nedensel çizgi yoktur. Çok sayıda faktör iş başındadır ve hastanın çocukluğu ve aile ortamını her vakada ayrıntısıyla incelememiz gerekir.

Bununla birlikte, anne-çocuk ilişkisinde tekrar tekrar kendini gösteren belli dinamikler vardır ve bunları nedenselliğin felsefe taşını bulma mecburiyeti hissetmeden göz önüne alabiliriz. Gisela Pankow bir şizofrenin annesinin çocuğunu bağımsız bir varlık olarak göremediğini öne sürmüştür. Kadının birinin kızını ihmal ettiği, beslenmeden ve temel bakımdan mahrum bıraktığı bir örnek görülmüştür. Yıllar sonra şöyle bir açıklama getirir kadın: “Kendimden ayrı bir şey doğurduğuma inanamıyordum.” Bebeğinin “gerçek olmadığını”, dolayısıyla ona bir nesneymiş gibi davrandığını söylemiştir. Anne için bağımsız varoluşu olmayan bir çocuk, kendi varoluşuna inanarak büyüyebilir mi? Keza, anne çocuğuna bakabileceği konusunda kendine güvenmediğinde ya da çocuğunun ona bu konuda güvenmediğine inandığında, anne-çocuk ilişkisinde önemli güçlükler doğabilir, bazı analistlerin paranoyayla ilişkilendirdiği Öteki’ne inanmama haline yol açılabilir.

Piera Aulagnier bu tür erken güçlüklerin, çocuğu kendi kökenini düşünemez hale getirebileceğini, dolayısıyla köken konusunu akla getirebilecek her şeyden kaçınılabileceğini düşünmüştür. Bu fikirler dışarıda bırakılmakta, hayat akıp gitmektedir. Tehlike, köken mevzusuna dokunulan anlarda, en barizi ebeveynlik esnasında ortaya çıkacaktır. Bu noktada psikoz tetiklenebilir. Aulagnier’ye göre diğer çözüm, kökenlere ilişkin, adeta ebeveynlerin söyleminde hiç dile getirilmemiş olanın yerini almak için ortaya çıkan hezeyanlı erken bir düşüncenin gelişmesidir. Ebeveynlerin bilinçsizce düşünceye yasak getirdiği yerde, çocuk bir hezeyan oluşturur. Bu da normal hayatla gayet uyumludur, dış olaylar o hezeyanlı düşünceyi şüpheye düşürmedikçe sorun yaratmaz.

Aulagnier şizofreni ve paranoyadaki aile kümeleri arasında ilginç karşıtlıklar da oluşturmuştur. Paranoyakların annelerinin çoğu zaman,

çocuklarını yetiştirirken yaptıkları fedakarlıklardan ve gösterdikleri cesaretten bahsettiklerini, babanın arzusunun ise zararlı veya tehlikeli addedildiğini gözlemlemiştir. Annenin çektiklerinin ağırlığını üzerinde hisseden çocuk, anneye dönük eleştirel ve saldırgan düşüncelerini üstlenemez hale gelir; psişeden atılan bu düşünceler daha sdonrazulüm hezeyanları halinde dışarıdan geri döner. Annenin çocuğun babaya olan bağlığına çoğu zaman bir suç muamelesi yaptığını da ekleyebiliriz: çocuğun böylesine habis birini sevmeye hakkı yoktur. Aulagnier şizofrenide ise, annelerin çoğunlukla çocuğun özerkliğini reddeden ya da tümüyle temellük eden bir tavır gösterdiklerini belirtmiştir.

"Hamile olduğumu hiç bilmiyordum," der Joey'nin annesi, doğum esnasında "onu bir kişi olarak değil, bir nesne olarak düşünmüştüm." Buna karşılık başka bir anne oğluna doğruca şunu diyebilmiştir: "Sana ne istediğini sormam gerekmiyor. Sen bensin." Bu koşullarda çocuğa ne gibi bir düşünme alanı kalır? Kendisine hiçbir özerklik atfedilmeyen bir çocuk nasıl benlik sahibi olabilir ya da neyin *kendi* deneyimi, neyin *başkasının* deneyimi olduğunu nasıl bilebilir? Başkaları ne düşünüyorsa onu düşünmeye mecbursa şayet, başka bir şey mümkün değil gibidir. Bunu klinikte, annenin sözleriyle çocuğunkiler arasında insanı çoğu zaman afallatan özdeşlikte görüyoruz: ayrı ayrı görüşüldüğünde bile aynı hayat hikâyesi anlatılmaktadır, başka türlüsü adeta mümkün değildir.

Bu düşünceler paranoyada karşımıza çıkmayan, şizofreniye mahsus bir özelliğin, kişinin bedeni ve düşüncelerinin başka birinin kontrolünde olduğu inancının açıklamasını sunar gibi görünüyordu. Keza anne-çocuk ilişkisinin erken dönemindeki sorunlar, şizofreninin diğer özelliklerini de açıklayabilirdi. Örneğin "Cagpras sendromu" diye bilinen, psikotik öznenin etrafındaki insanların kopyalarıyla değiştirildiği inancını ele alalım. Nadir rastlanan bir şey olarak görülmesine rağmen, aslında çok yaygındır; benim zaman zaman bir kopyayla "değiştirildiğime" inanan hastalarım var. Bu fenomene Schreber vakasında da rastlarız: babasını ziyaret etmek üzere dört günlük bir seyahate çıkıncaya dek sürekli yanında olmuş olan karısı

için şöyle der Schreber: “Ona baktığımda artık canlı birini göremiyordum, ‘anlık yaratılmış insanlar’ tarzında mucizevi bir insan figürüydü sadece.”

Bunun bariz açıklaması, sevilen kişinin davranışlarının değişmesinin katlanılmaz olması, o kişinin davranışlarındaki tutarsızlık üzerine öznenin, gidiş gelişleriyle hem memnun eden hem hüsran yaratan tek bir kişidense, iki farklı kişi bulunduğuna inanmayı tercih etmesidir. Çocukluktaki görünüp kaybolmaların nasıl anlamlandırılacağı – ya da anlamlandırılamayışı – meselesinin bir yankısını buluruz burada. Erken tarihli araştırmalarda annelik kalıpları üstünde durulmuştur, oysa bu diğer sorun, yani çocuğun varlık-yokluk ritimleriyle nasıl meşgul olduğu sorunu, klinik sahayı bölümlendirmemize yardımcı olabilir: hasta türleriyle anne türlerini eşleştirmeye çalışmaktansa, bir çocuğun annenin arzusunu hangi yollardan sembolize edebildiğini ya da edemediğini inceleyebiliriz.

Capgras örneklerini tutarsız anneliğin bir sonucu saymak yerine, anlamlandırmanın tesisinde ve dolayısıyla sembolik işleyişte temel bir güçlük bulunduğunu söyleyebiliriz. Burada Von Damorus ilkesinin tersine çevrilmesi söz konusudur: paylaşılan tek bir özellik zemininde iki öznenin özdeşleştirilmesi yerine, özdeş özelliklerden oluşan tek bir kümenin iki özne gerektirmesi. Görünüşü aynıdır, konuşması aynıdır, ama farklı bir kişidir o. Annenin aynı olduğu, gelip gittiği varsayımı yerine, anne ikiye bölünür. Psikotik hastalarımdan biri şöyle demişti: “Tatlım, nesne korunumu hiç bana göre değil.”

Her ne kadar şizofrenlerin annelerine ilişkin bu ince tarifler, anneyle çocuk arasındaki etkileşimin karmaşık ve çoğu zaman neredeyse gözle görünmeyen düzeylerini ayırt etmemizi sağlasa da, diyelim ki paranoyadan ziyade şizofreni doğuran annelik tarzı diye bir şey yoktur. Annenin çocuğunu koşullu mu koşulsuz mu sevdiği, çocuğa bir misyon mu yüklediği yoksa onu ihmal mi ettiği, onu kişilikten mahrum mu bıraktığı yoksa çocukta kendi fantazisinin bir yansımasını mı gördüğü, bütün bunların etkileri olur şüphesiz, ancak tek bir gelecek garantisi vermezler. Psikozun farklı gruplara ayrılmasının sebebi farklı annelik tarzları değil, anlam dünyasında

bebeğin erişimine açık olan kaynaklardır.

~

Daha önce, çocuğun annenin varlık-yokluklarını nasıl onun ötesinde bir şeyle, çoğunlukla babayla özdeşleştirilen bir şeyle ilişkilendirmesi gerektiğini görmüştük. Bu süreç, çocuğun varlık-yokluk ritmini kayda geçirmiş olduğu anlamına gelir ve Colette Soler'in öne sürdüğü gibi, bu arkaik işlemde çıkan sorunlarla bağlantılı bir psikoz grubu vardır. Varlık-yokluk kayda geçirilmediyse, bazı otistik çocuklarda karşılaştığımız gibi, selamlama veya veda anlarında çocuk hiç tepki vermeyebilir. Odaya biri girip çıktığında hiçbir şey olmamış gibi davranır, varlık-yokluk ritmi hiç sembolize edilmemiş gibidir. Dolayısıyla, bu temel nöbetleşmeyi cisimleştiren herhangi bir şeye takılıp kalabilir – mesela yanıp sönen bir lambaya. Sembolik düzenin kalbinde yatan en temel ikili karşıtlıkları içselleştiremeyen çocuk, bunlara deyim yerindeyse ancak dışarıdan ulaşabiliyordur.

İlginçtir, bazı "bunama" türlerinde bu noktaya bir geri dönüş görebiliriz belki; kişi sanki tüm dünyası bu tek soruya indirgenmişçesine, sürekli olarak "Tekrar ne zaman görüşeceğiz?" diye sorar. Başka bir örnekte hasta, "Onunla birlikte olmadığımda annemi düşünemiyordum," der. Annenin varlık-yoklukları sembolize edilmediğinde, yokluğu ortadan kaybolmasına eşdeğer olabilir; ebeveynlerin yokluğunun bazı psikotik çocuklarda yarattığı dehşette bunu görürüz: annenin gidişi, geçici bir ayrılık olarak anlaşılmaz, çocuğun gerçekliğinde bir delik açar adeta. Tatilimin yaklaşmasından dehşete kapılan şizofren bir hastanın dediğine göre, "Bir deliğin içinde kaybolacaksınız, sonra o delik de kaybolacak ve artık hiç varolmamış olacaksınız."

Bir kadın hasta bir buçuk yaşındayken anne babası onu bir akrabalarına bırakıp seyahate çıkmıştı. Geri döndüklerinde onları tanımayı reddetmiş ve sonradan bu noktayı kendi "ölüm" tarihi olarak belirlemişti. Anne baba onun için düpedüz yok olmuştu; evden

ayrıldıktan sonra, onlarla tüm teması kesmişti. Onu göremediğim ya da tatilde olduğum günler onun için işkenceydi: her ayrılış bir ihanet olduğu gibi, geri dönüşü olmayan bir kayboluştu aynı zamanda. Bu psikoz grubunda merkezî etiyoloji, babanın reddedilmesinden ziyade, annenin sembolizasyonu sürecinde ortaya çıkan bir soruna dayanır.

Annenin yokluklarından doğan bölgenin kaydı sembolize edilmemiştir, dolayısıyla öznenin elinde bu geliş gidişleri anlamlandıracak bir şey yoktur. Kayda geçirebildiği tek şey, "bir şeylerin" kötü yönde değiştiği gerçeğidir ve bu da bir yandan – bir kişinin gidiş gelişlerinin farklı kişilerin eylemleriymiş gibi görüldüğü – Capgras sendromu gibi fenomenlere, diğer yandan nihayetinde işlerin farklı olduğunu, bir değişim olduğunu imlemenin bir şekli olan hipokondriye yol açabilir. Burada başlangıçtaki sorun, annenin yerini işaretleme sorunu, daha önce gördüğümüz gibi, şizofren özne için dünyada bir yerde bir eksiklik imal etmenin neden bu kadar hayati olduğunun açıklamasıdır. Bu eksikliği, daima fazla yakın olan Öteki'yle araya mesafe koymak ve bir güvenlik noktası bulmak için kullanabilir.

Burada psikanalizin "yabancılaşma" ve "ayrılma" arasında yaptığı ayrım, bu psikoz türleri arasındaki farkı formüle etmemizi sağlayabilir. Ebeveynlerimizden gelen imleyenlerde, içine doğduğumuz ve hayatımızın erken dönemini şekillendiren düşünce ve fantazilerde yabancılaşmış haldeyizdir. Onlardan belli özellikler, özlemler ve varolma tarzları alırız. Bizatihi dil bizi yabancılaştırır, onun parametreleri ve yapıları içinde varolmak zorundayızdır. Ama aynı zamanda bu imleyenlerden ayrılmamız, kendimizi onlardan ayrı kılmamız, bir mesafe yaratmamız da gerekir; zira aksi halde bedenimiz ve ruhumuzla Öteki'ne ait oluruz. Vaktiyle Karl Popper'in belirttiği gibi, çocuklar sözcükleri telaffuz edebildiklerinde değil, yalan söyleyebildiklerinde konuşmayı öğrenirler: yani Öteki'nin bilmediği şeyleri bilip yapabilir hale geldiklerinde. Ayrılma sürecinin bir örneğidir bu.

Ayrılma sayesinde kendimizi dile, düşünce zincirine tam anlamıyla dahil edebiliriz, zira aksi halde sözün kuklalarından ibaret kalırız,

kendimizi başkalarının sözlerinden kopartamayız. Üzerimize dayatılan düşünce ve imgelerin kopyalarından ibaret oluruz, bedenimiz ve zihnimizle Öteki arasında doğrudan bir hat söz konusu olur. Anne babası durmasını söyledikten sonra davula bir kez daha vuran çocuk örneğinde bu sürecin bir metaforunu görebiliriz: o tek vuruş, kurallara uyacak olsa bile, bunun kendi seçimi olduğunu gösteren eylemdir.

Annenin yokluklarına ilişkin arkaik sembolizasyonla bağlantılı olan psikoz grubunda yabancılaşmayla ilgili bir sorun söz konusudur: kişi ebeveynden gelen düşünce zincirinde yer alan başlangıçtaki yabancılaşmaya dahil olmaz. Kelimelerin bir etkisi yok gibidir, bu da Öteki'nden gelene dair temel bir ret olduğuna işaret eder. Bu tür vakalarda çoğu zaman istifleme veya biriktirmeye rastlarız; kişi bir takım kağıt parçalarından, tenekelerden veya gündelik döküntülerden ayrılamıyor gibidir, hatta bunları ceplerine koyup yanında taşıyor olabilir.

Diğer psikoz grubunda yabancılaşma kesinlikle vardır, ama ayrılma olmamıştır; bu yüzden kelimelerin etkisi yok değil, tersine çok fazladır. Özne bazı imleyenler tarafından değil de, tüm imleyenler tarafından temsil ediliyor gibidir. John Custance'ın dediğine göre: "Neye baksam eylem itkisi doğuran bir fikre kapılıyorum." Kelimeler özneyi sürekli itekler; bir mürekkep hokkasına baktığında gözünün önünde "hokka" [*inkpot*] harflerinin imgesi oluşur, bu da onu tuvalete, lazımlığa [*pot*] gitmeye iter. Bir defasında bir hastamla konuşurken "tweet" (cıvıltı) kelimesini kullandığımda, o bunu Twitter'a girmesi yönünde bir emir olarak anlamış ve emri hemen yerine getirmişti. Kelimeyle etkisi arasında hiçbir bariyer yoktu. Bazı şizofreni türlerinde karşılaştığımız otomatik itaattir bu. Kişi dile mıhlanmıştır, bir ayrılık yaratamıyordur.

Bu ayrılmanın sembolik düzeyde gerçekleştirilememesi, psikotik özneyi başka bir düzlemde ayrılma yaratmaya zorlayabilir. Kendisini bir yere tutturmak için elinden geleni yapabilir, bazen bunu düz düz anlamıyla yapmaya girişir ve etraftaki nesnelere dokunarak, ayaklarını yere vurarak, kendine zarar vererek dildeki o başıboş

yabancılaşmasının sağlayamadığı bir yer, bir sabitlik arar. Sembolik//Simgesel içindeki bu konumsuzluk sürüklenmeye yatkın olabileceği anlamına gelir; sokaklardan, demiryolu istasyonlarından ve toplu taşıma duraklarından uzak duramayabilir. Ayırıcı bir nokta olmadığından pusulasızdır ve kendini bir yere tutturmanın yolunu kendisi bulmalıdır.

İmleme zincirinden ayrılmanın bir diğer yolu intihardır. Bir hasta intihar girişimini şöyle tarif etmiştir: "Ani bir sessizlik oldu, atom bombasından önceki sessizlik gibi, sonrasında ilaçlar mideye inmişti." İlaçları yutma eylemi öznel bir faillikten ve istemden kopuktur. "Bir dakika filan geçtikten sonra, boş ilaç kutularını görünce şaşırdım. İlaçları almış olduğumu, beni öldürecek kadar almış olduğumu fark ettim. Ama sonra hiçbir şey hissetmedim, hiç kimseyi, hiçbir şeyi düşünmedim, hiç kaygı yoktu." İntihar eyleminde düşünce zincirinden ayrılma olmuştur, bu örnekte hapların yutulması kadar "sessizlik"in tuhaf konumu da buna işaret etmektedir: beklenebileceği gibi atom bombasının *ertesine* değil, öncesine yerleştirilmiştir; adeta öznellik hissinin, düşünce sahipliğinin ortadan kayboluşunu işaretlemektedir. İntihar eyleminin getirdiği zorunlu ayrılma, tümüyle Öteki'nin merhametine kaldığını, ya tümüyle ona yapışık olduğunu ya da düpedüz düşürüldüğünü hisseden bir kişiye tek çıkış yolu gibi görünür çoğu zaman.

Öteki'yle arada mesafe olmaması, her şeyin fazla yakın, fazla sokulgan olabileceği anlamına gelir. "Her kelime," diye devam eder Custance, "şöyle bir göz attığım bir gazetedeki hemen her harf, feci kötücül bir mesaj içeriyordu." Öteki'nden ayrılma yolu olmadığında, onun imleyenlerine yapışık kalırız. Gerçeklikteki her unsur bize seslenen bir işaret haline gelir. Buna karşılık, yabancılaşmanın olmadığı psikozlarda, bize seslenen hiçbir şey yoktur, bizi temsil eden hiçbir işaret yoktur.

Dille ve işaretler dünyasıyla ilişkilerdeki bu tuhaflık nasıl ortaya çıkıyor olabilir? Bu farklı pozisyonların nedenleri nelerdir? Bu noktada dilin bebek üzerindeki etkisini ve bu etkinin öznenin psikozdaki deneyimini hangi yollardan etkileyebileceğini daha

ayrıntılı incelememiz gerekiyor.

~

Anne-bebek etkileşimleri üzerine erken dönem Batılı araştırmalarda, yeni doğmuş bebeğe, beslenme isteği dışında pek öznellik atfedilmemiştir. Annenin tanınması ve diğerlerinden ayırt edilmesinin bile doğumdan epey sonra gerçekleştiği varsayılır. Fakat özenli çalışmalar, bebekle anne arasında ana rahminde başlayan, bilhassa faaliyet döngülerine ilişkin karmaşık etkileşimler bulunduğunu göstermeye başlamıştır.

Bir zamanlar bebeklerin doğumdan ancak birkaç ay sonra doğru dürüst işitebildiğine inanılırken, yapılan yeni çalışmalarda fetüsün gebelikten daha dört ay sonra sesleri ayırt edebildiği kanıtlanmıştır. Mesela anne konuştuktan veya şarkı söyledikten sonra fetüste belli hareketler olmakta, sonrasında anne devam ettiği halde bu hareketler kesilmektedir. Bu araştırmada anneyle bebeğin birbiriyle etkileşim halinde olan faaliyet döngüleri içinde olduğu gösterilmiştir: basit bir değiş tokuş içinde, iki taraf da diğerine yer bırakıyordur.

Bu döngülere ne anlam verilebileceği belirsiz olsa da, esas olan değiş tokuşların zamanlamasıdır. Kendi payını yerine getiren katılımcı, çekilip diğerinin yanıt vermesine olanak tanır. Konuşmanın yolunu yapan bu temel değiş tokuş, insan diyaloğunun asgari yapısı olarak görülebilir. Bu noktada Batılı ve Doğulu araştırmalar arasında önemli bir uyuşmazlık olmuştur. Batılı psikologlar konuşma kabiliyetini genelde doğuştan gelen bir düşünce ifade etme potansiyeli, kişinin çevresi sayesinde etkinlik kazanan bir potansiyel olarak görürken, Rus geleneğinde düşünmenin kendisi dışarıdan alınan bir şey olarak görülmüştür: etrafımızdakilerin diyaloğunu içselleştiriyoruzdur, düşünme yapısını tesis eden de budur. Bu modele göre düşünceler önce dışarıdan gelir ve diyalog biçimine sahiptir: bazı psikotik öznelerin kendi yaşantılarından bahsederken söylediklerine birebir uyar bu.

Böylesi araştırmalar düşünme ve konuşmanın belli bir düzeyde

daima diyalogla ya da en azından başka birinin konuşması fikriyle bağlantılı olduğunu ima eder. Çocuk kendi başına konuşurken, etrafta başka kimse yokken bile, diyaloğun bazı biçimsel özellikleri oradadır. Beşik konuşması, yani bebeklerin uykuya dalarken çıkardıkları sesler üzerine yapılan çalışmalar bunu kesin bir şekilde göstermiştir. Beşik konuşması bebekler var olduğundan bu yana var olmuştur şüphesiz; ancak 1960'larda dilbilimcilerin ilgisini çekebilmiş olması hayret vericidir. Temellerin atıldığı çalışma, 1962'de Ruth Weir'ın iki buçuk yaşındaki oğlu Anthony'yi denek olarak kullanmasıyla gerçekleştirilmiş ve dilbilimci Roman Jakobson'ın yazdığı bir önsözle birlikte yayımlanmıştır. Weir, küçük Anthony'nin yatağının yanına bir kayıt cihazı koymuş, sonra da birkaç ay boyunca kaydedilen verilere dilbilimsel bir analiz uygulamıştır. Sonuçlar çarpıcıdır.

Oğlunun beşik konuşmasını dinlerken, her şeyden önce, sonraki çalışmalar tarafından da onaylanacak bir şey dikkatini çekmiştir: çocuğun sözlerinde emir cümlelerinin sıklığı. Yatağında kendi başına yatan çocuk kendi kendisine emirler veriyordur ve çocuğun konuşması içindeki bu "diğer" konuşma kayıtların tamamında mevcuttur. Bu emirler kimi zaman – mesela "Sarı battaniyeye atla" ya da "Çok gürültü çıkar" gibi deyişlerde – bildirim deyimleri olarak da görülebilecek durumdadır ve Weir'ın bu örneklerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda yaşadığı tereddütten öğrenilecek şeyler vardır. Belki de bu, bildirim halini alan şeyin kökeninin emirde yattığını göstermektedir: yani Öteki'nden gelen ve özneye hitap eden konuşmada.

Dilbilimci Paul Guillaume, özel isimlerin salt nesne adlandırmasından ibaret olmayıp çağrı olduklarını, söz konusu kişinin çocuk için taşıdığı duygusal anlamı içerdiklerini, bundan dolayı ilk dilsel biçimlerin yetişkinlerin gramer kategorileriyle sınıflandırılamayacağını savunmuştur. "Anne" ve "Baba" mesela isimden ziyade emirdir, somut eylemin dilsel katılımcılarıdır. Konuşmanın tamamı bu emir kökünü taşıyor olabilir; dilbilimcilerin bir zamanlar insan konuşmasının ilk kipinin emir kipi olup olmadığını kurcalamış olduklarını da hatırlayalım.

Oğlunun akşam monologlarını inceledikçe bir başka önemli sonuca ulaşır Weir: bu monologlar hiç de monolog değildir, diyalogdur aslında. Anthony, Weir'ın tabiriyle, "tek bir kişinin konuştuğu diyaloglar" üretiyordu. Sanki sürekli *kendi kendisine hitap etme* süreci içindeydi ve uyuklama konuşması bunun ayrıcalıklı bir uğrağıydı. Gün içinde ufak pelüş oyuncağı "Bobo"ya hemen hiç yüz vermiyor, başka bir yerde bırakıldığında onu pek aramıyorken, uyku zamanı geldiğinde Bobo beşik konuşmasındaki muhataplardan biri, bir yığın emir ve çağrının muhatabı haline geliyordu. Diyalogların uyku eşiğindeyken gerçekleşiyor olması, bu noktanın konuşmanın içselleştirilmesinde ayrıcalıklı olduğunu akla getirmektedir. Sonraki araştırmacılar da benzer bulgulara ulaşmıştır; fakat Weir'ın vardığı sonuçları anlamdırmadan önce, çocuk dili çalışmalarından bir temayı daha devreye sokabiliriz.

Muhataplarının olması küçük Anthony'nin ilgisini özellikle çekiyorken, anneler ise vakitlerinin büyük bir bölümünü doğrudan yanıt verecek durumda olmayan bebekleriyle diyalog halinde geçirirler. Farklı kültürler içeren çalışmalarda, annelerin bebekleriyle yaptıkları konuşmaların yaklaşık yüzde 70'inin soru biçimlerinden oluştuğu görülmüştür: "Aç mısın?", "Bir şey içmek ister misin?", "Sıcakladın mı?" Buradaki muamma, bu sözdizim biçimlerinin sıklığından ziyade, konuşmaya başladıklarında bebeklerin konuşmasına aksetmiyor olmalarıdır. Anne konuşmasındaki ve çocukların konuşmalarındaki soru biçimlerinin sıklığı arasında ispatlanmış bir bağıntı yoktur. Hatta bazı dillerdeki soru biçimlerinin özelliği olan ters çevrilmiş söz dizimi, o dili anadili olarak konuşanların ilk dilsel üretimlerinde hemen hiç görlmez.

Taklit kalıpları hakkında bildiklerimizi düşününce bu şaşırtıcıdır; araştırmacıların, çocukların anne konuşmasını taklit ettiğini bulmakla kalmayıp, anne *onları taklit ettiğinde* çocukların daha fazla taklit ettiğini bulmuş olmaları da ilginçtir. Çocukların annelerinin konuşmasını taklit etme (göreli) sıklığı ile annelerinin çocuklarının konuşmasını taklit etme (göreli) sıklığı arasında bağıntı bulunmuştur. Çocukların annenin yaptığı taklitleri taklit etme ihtimalinin diğer

konuşma edimlerine kıyasla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da bebeklerin dece annelerini taklit ederek öğrenmekle kalmayıp bir bakıma taklit sürecinin kendisini de öğrendiklerini göstermektedir.

Annelerin "bebek konuşmasında" bu tür soru biçimlerinin sıklığı, konuşamıyor olsa bile bebeğe annenin dilsel dünyasında potansiyel bir yer verildiğine işaret etmektedir. Sözcüklerle yanıt verebilecek durumda olmasalar da, bebeklere *yanıt verme imkân*ı tanınmaktadır; bu yanıt bir el kol hareketi ya da ağlama biçimini alabilir ve sonradan, çocuk büyüyüp annesinin dil kodlarını öğrendikçe, sözcüklere dönüşür. Ama annenin ilk aylardaki sorularının işlevi, sözün içinde konuşan öznenin doğacağı bir yer hazırlamak olsa gerektir. Anne konuşmasındaki soru biçimleri, agulamaların anlamlı hale geldiği bir bağlam yarattığı gibi, özneye de bir yer sunar. Bu verili bir şey değildir kesinlikle: bakımını üstlenen kişinin çocuğa hiçbir soru sormadığı, aksine ona sıcakladığını, üşüdüğünü, acıktığını veya susadığını *söylediği* durumları düşünün. Burada ebeveyn her şeyi biliyordur ve çocuğu ayrı bir öznelliği olmadığına inandırmaya çalışabilir. Benliğin ortaya çıkacağı bir yer bırakılmıyordur. Bebek Öteki için bir nesneden ibarettir.

Anne konuşmasındaki soru biçimlerini, uyku eşiğinde karşılaşılan tuhaf dilsel fenomenlerle ilişkilendirmek de mümkündür. Hipnogojik [uykuya dalmadan hemen önceki] ve hipnopompik [uyanıştan hemen önceki] hallerde işittiğimiz kelimeler bir zamanlar psikiyatrinin, bilhassa Kraepelin'in ilgisini çekmiş bir konudur. Uykuya dalma ve uyanış hallerinde ortaya çıkan dilsel fragmanlar genellikle tamamlanma veya işlenme gerektiriyor gibidir. Önemli görünen ama hiçbir anlam verilemeyen bir söz parçasıyla kalakalmak ya da uyku esnasında bir muammayı veya bulmacayı çözdüğünü bilip de bunu nasıl yaptığını hatırlayamamak, çoğu insanın uyanırken yaşadığı bir şeydir herhalde. Bertrand Russell'ın Tanrı'nın var olduğunun ispatını bulması gibidir bu: bulduğunu fark edip neşeyle tütün kutusunu havaya fırlatmış, ancak maalesef sonradan tek hatırlayabildiği şey kutuyu havaya fırlatma görüntüsü olmuştur.

Yeniden oluşturulamayan ispattan geriye sadece bu imge ve bir

şeyi çözmüş olduğundan emin olma hissi kalmıştır. Keza uykumuzda hayati bir problemi veya bulmacayı çözdüğümüz hissine kapıldığımızda da, geriye çözümün kendisi yerine, ona eşlik eden duygudan ve belki bir cümle parçasından başka bir şey kalmaz çoğu zaman. Bu tuhaf ısrar niye peki? Hem eksik dil parçalarının, hem de bunların tamamlanması gerektiği ya da önemli oldukları ve bizi ilgilendirdikleri hissinin ısrarı?

Bu sorunun yanıtı klasikleşmiş dil modelinin kapsamını genişletmeyi gerektirir. Yirminci yüzyılda birçok dönüşümden geçmiş olmasına rağmen dilbilim, on dokuzuncu yüzyılın hakim dil modeline büyük ölçüde sadık kalmıştır; bu modelde dilin üç temel işlevi vardır: gönderme işlevi, duygusal işlev ve istemsel//etkileme [*conative*] işlevi. Gönderme işlevi düz ve yan anlam boyutlarıyla birlikte dilin nesnelerle nasıl ilişki kurduğunu; duygusal işlev konuşmacının kullandığı sözcüklerle tavrını açığa vuran ilişkisini; etkileme işlevi ise muhatapla ilişkiyi –mesela soru sorma ya da emir verme– konu alır. Canalıcı noktaya geliyoruz böylece: dil üzerine tüm bu perspektiflerde muhatapla ilişki incelenirken, *muhatap olma deneyimi* ele alınmamaktadır. oysa kendisine hitap edilen bebeğin ve uyku eşiğindeki yetişkinin deneyimi, dilin tam da bu işlevini göstermiyor mu?

Hitap edilmek, bebek için hem esas hem de sorunlu bir şeydir ve bunun çok basit iki nedeni vardır: birincisi, yetişkinin çağrısı ilk başta esrarengizdir; ikincisi, bebekte bu çağrıya doğrudan karşı koyabilecek bir kalkan yoktur. Yetişkinle diğer etkileşimlerin hemen hepsi bir mücadeleye konu olabilir, kişinin öznelliğini göstermesine fırsat doğabilir. Çocuk, yetişkinin sunduğu ya da talep ettiği şeye karşı çıkabilir. Yemeyi, içmeyi, lazımlığa gitmeyi, vb. reddedebilir. Ama Öteki'nin kendisine hitap edişini öyle kolay kolay reddedemez. Bunu önemsiz bir ayrıntı olarak görmemeli, dilin ve bebeğin deneyiminin merkezî bir işlevi olarak önemini azımsamamalıyız. Karşı durmanın mümkün olmaması, ona zulüm potansiyeli kazandıran şeydir tam da.

Burada bakışla koşutluk kurulabilir; yetişkinin kolayca karşı konulamayan diğer tek varlık biçimi bakıştır belki de. Bebekler

yetişkinin bakışını takip etmeyi reddebilir, açık olması gerekirken gözlerini kapatabilir, ancak bakılma gerçeğinin önüne geçemezler. Çocukların sık sık gözlerini kapatarak başkalarına görünmez olabilecekleri fantazisini kurmaları da buradan kaynaklanıyor olabilir. Öteki'nin bakışı ve hitap edilme olgusu, "dışarıdan" dayatılan ve çocuğu doğrudan ilgilendiren, ancak karşı konulması mümkün olmayan deneyimler olma özelliğini paylaşırlar. Bu durumlarda, Öteki için özne değil, nesne konumundayızdır. Ve tam da bundan dolayı, bakış ve ses istilacı ve tehditkar hale gelebilmektedir.

Burada bir koşutluk daha kurulabilir. Öteki'nin bakışına karşı çocuk kendini nasıl savunur? Lacan'ın tarif ettiği bir çözüm, Öteki'nin dikkatini dağıtacak perdeler oluşturmaktır. Dikkatler öznenin bakışı kendinden uzak tutmak için kullandığı bir imge veya perdeye çekilir. Nazarlıkta geçerli olan ilkedir bu: bir nesne, kem gözleri başka yöne çekip kişinin güvenliğini sağlasın diye vücudun yakınında tutulur. Öteki'nin bakışı ile öznenin sunduğu perde arasında bir yarık açılır böylece. Ses sahasında da benzer bir yarığın iş başında olduğunu göremez miyiz? Hitap edilme deneyimine karşı kendini savunması gereken bir öznenin ses çıkarmasının, perdenin (mesela bir tablo) görüş alanında gördüğü işleve benzer bir işlevi yok mudur?

Bunun en temel örneği bebek çığlığı olabilir: bir sancının veya talebin ifadesi olmayıp Öteki'nin çağrılarını bastıran ve kimi zaman Öteki'nin söylediklerine devam etmesini çok güçleştiren çığlık. Schreber bu deneyimi son derece berrak bir şekilde anlatır. Kimi zaman "feryat" ediyordur, bilhassa geceleri, "sesli konuşmak, piyano çalmak, vb. gibi diğer savunma önlemlerini uygulamak pek mümkün olmadığında. Bu şartlar altında feryat etmenin, çıkan gürültüyle, seslerin kafama söylediği her şeyi boğmak gibi bir faydası oluyordu." İşine giden birçok yolcu da aynı eyleme başvurmaktadır. iPod'larında dinledikleri müzik, metrodaki ya da otobüsteki sesleri boğmakla kalmayıp, canlarını sıkan istilacı düşünceleri de boğmaktadır – bunlar ses biçimi alsın veya almasın. Sesler duyan hastalarımın hemen hepsi iPod'ları veya kulaklıkları bu amaç için kullanmaktadır.

Annesinin sesinin –ve bunun uzantısı olarak, İngilizce dilinin

tamamının– içine sokulduğunu hisseden Louis Wolfson, kendini savunmak için vücudundaki tüm delikleri tıkıyordu. Gün boyunca cep radyosundan yabancı yayınlar dinler, böylece Fransızca ve Almancayı hep yanında bulundururdu. Beslenmesi bile etkilenmişti, zira annesinin mutfağındaki paketler ve tenekeler üzerinde yazan İngilizce sözcükleri görmeye dayanamıyordu, gözleri yarı kapalı uzanıyordu onlara. Her cümle ve her sözcük onun için dehşet verici bir çağırmaydı, annesi bunları içine "enjekte" etmeye çalışıyordu sanki.

Bebekler hitap edilme deneyimine karşı ilk başta bir ret yoluyla kendilerini savunamıyorlarsa şayet, kulaklarını tıkamak dışında başka ne gibi olanakları vardır? Burada daha incelikli, göze pek görünmeyen ret biçimleri söz konusu olabilir. Seçeneklerden biri, çocuğun kendisine hitap eden sanki yetişkinlerden biri değil de başka bir şeymiş gibi davranıp, dikkatini başka yöne çevirmesi olabilir. Ya da daha basiti, kendisine hitap edilmiyormuş gibi davranmaktır; çocukların gayet iyi bildiği bir stratejidir bu. Böyle anlarda çoğunlukla görsel düzleme başvurulur; çocuk ya bir aynaya ya da yansıtıcı bir yüzeye bakar, yahut kimi zaman düpedüz kendi yansımasına yapışıp kalır.

Bir anne, ilkgençlik çağındaki oğlunun kendi yansımasına bakıp durduğunu, o esnada onunla konuşacak olduğunda ya da ona seslendiğinde kendisini dinlemediğini anlatmıştır. Ne var ki bu mantık tersine çevrildiğinde durum aydınlığa kavuşacaktır: oğlan bakıyor olduğu için dinlemiyor değildir, bakmak annenin sesinin zulmedici, istilacı boyutundan kaçıştır. Bu seçeneklerin çocuğu hitap edilme gerçeğinden kurtarmadığını, sadece yanıt biçimleri olduğunu unutmamalıyız. Biri duymayı reddediyorsa şayet, kendisinden bekleneni gayet iyi duymuş demektir. Ama burada bir seçenek daha vardır, ki buna daha sonra döneceğiz.

Bakışla koşutluğu biraz daha sürdürmek ilginç olabilir. Öteki'nin bakışındaki istilacı boyutla nasıl baş edilir? Bu noktada annelerle çocukların oynadığı, varlık-yokluk ritmi içeren o "ce" oyunlarına değinmek isabetli olacaktır. Bu oyunların, Öteki'nin bakışının bir yapıya, bir varlık-yokluk ritüeline bağlanması gibi bir işlevi olduğu

savunulabilir; kilit nokta, bakışın *her zaman orada olmamasıdır*. Kötücül bir mevcudiyeti "sosyalleştirmek" ve ehlileştirmek için bir oyuna başvurulur. Öteki'nin bakışındaki istilacı boyutu bastırır, işgal ettiğimiz uzamdan çıkartarak kendi gerçekliğimizi kurarız. Hitap edilme deneyimi söz konusu olduğunda da benzer bir işlem yok mudur? Weir ve diğerlerinin aktardığı beşik konuşmalarının işlevi tam da bu değil midir? Weir'ın beşik konuşmasını erken bir dil öğrenme egzersizi sayan yorumunu takip etmek yerine, bunu kaygının yatıştırılmasına dönük erken bir kapsama girişimi olarak görebiliriz. Çocukların kendi kendilerine diyalog yaratarak, hitap edilme deneyimini düzene koymaya çalıştıkları söylenemez mi? Burada düzenleyici olmuşlardır, *tek hitap edilen olmaktansa* artık bir başkasına hitap ediyorlardır.

"Ce" gibi oyunlar bakılma deneyiminin sokulganlığını nasıl ritme ve yapıya bağlıyorsa, beşik konuşması da hitap edilme deneyimine aynısını yaparak muhataplık işlevini düzene sokar. Diğer birçok çocuk oyunu da aynı görevi sürdürmez mi? Ne de olsa bu oyunların birçoğunda, oyunculardan biri diğerlerinden farklı bir rol –mesela "ebe" olma– üstlenirken, diğer oyuncular bu rolün kendilerine kalmaması için uğraşırlar. Nitekim ebe olmamak için uygulanan stratejiler, mesela önceden belirlenmiş bir sonucun ortaya çıkmasını önleme amaçlı, gittikçe karmaşıklaşan sözel yapılar, oyunun bünyevi parçaları, hatta oyunun ta kendisi haline gelmektedir. Yine çocukluktan aşina olduğumuz "cesaret" oyunlarını [*dare you*] hatırlayabiliriz: kazananın olmadığı, amacın başka birinin söylediği şeyi yapmak veya daha ilginci, yapmamaya çalışmak olduğu oyunlardır bunlar. Son olarak, çocuklardan birinin bir kapıya vurup kaçmak için seçildiği veya gönüllü olduğu kapı çalma oyunlarını düşünebiliriz. Bütün bu örneklerde ortak nokta, öznenin hitap edilme deneyimiyle kurduğu farklı ilişkilerdir. Oyunun konusu bu deneyimdir ve oynarken düzene sokulur, bir yapı içine alınır. Bu tür çağırma [*interpellation*] oyunlarında hitap edilmek bir değişken haline gelir, dolayısıyla kişi başka birinin sözünün nesnesinden ibaret değildir. Bu konumla oynamanın, bu konumdan kaçınmanın yolları

vardır.

Dilin çağırma işlevini ve ona bağlı hitap edilme deneyimini yalıttığımız anda bir dizi fenomen aydınlığa kavuşur. Uyku eşiğinde karşılaşılan dilsel tuhaflıklarda bu işlevin ayrılmasının söz konusu olduğunu görebiliriz artık. Anlamları karanlık olsa da bizi çağıran sözcük veya deyişlerle karşılaşırız; ara sıra ortaya çıkan ve Otto Isakower'in hipnagojik [uyku getirici] fenomenler üzerine çalışmasında dikkat çektiği o "saygı" hissi, öznel katılımın işaretidir. Uyumaya hazırlandığımızda bu işlev, beşik konuşmasında olduğu gibi düzene sokulabilirken, uyku esnasında bizi pek rahatsız etmemekte, uyanış zamanı yaklaşırken yeniden ortaya çıkmakta ve muhtemelen uyanıklık halindeyken de belli bir rol oynamaktadır. Freud'un, uykunun edilgen bir olay değil, etkin bir süreç olduğu şeklindeki radikal görüşüne destek oluşturur bu. Uykuya dalmıyoruz, kendimizi *uyutuyoruz*.

Şimdi bakış ve sesin psikozda niye bu derece görünür ve zulmedici olduğunu anlayabilecek durumdayız. Bakış ve ses bir yapıya bağlanmış ve bastırılmış olmak yerine, istilacı, tehditkar ve dolayımsız halde ortaya çıkarlar. Özne kendisine bakıldığını, gözetlendiğini, konuşulduğunu, hitap edildiğini hisseder. Bazı vakalarda tüm dünya özneye bakıyor ve onunla konuşuyordur. Ses ve bakışın istilacı boyutu çıkartılmamış olduğunda, psikotik özne bunları dünyasından çıkarmak için şiddete başvurabilir: nitekim psikotik eylemlerin birçoğunda amaç, özneye dayanılmaz bir şekilde sokulan bir bakış veya sesi etkisiz hale getirmektir.

Bu noktada Papin kardeşlerin işlediği dillere düşmüş suçu düşünebiliriz: bu iki hizmetçi, kaynağı işverenlerinde yatan zulüm tehdidi doruğa çıktığında, onları öldürmeden önce kendi elleriyle işkencecilerinin gözlerini çıkarmışlardır. Bu tür uç örnekler nadir görülebilir, ancak galeri ve müzelerde tablolar veya heykeller tahrip edildiğinde, büyük bir sıklıkla ilk hedef temsil edilen kişinin gözleridir. Keza kamusal figürlere yönelik nedensiz görünen saldırılarda, çoğu zaman o kişinin yayıncılıkla uğraştığını görürüz. Tüm bu örneklerde özne kendisini delip geçen şeyi, kendisine

yöneltildiğini hissettiği bir bakış veya sesi çaresizce zayıflatmaya veya etkisiz hale getirmeye çalışıyordur.

Dilin çağırma işlevi burada saf haliyle iş görmektedir: hitap edilme deneyimi, herhangi bir duyu kipinden ve anlamsal sahadan yalıtılmıştır, itaat veya inanç isteyen bir buyruk olarak hissediliyordur. Hastalarımdan biri şöyle demişti: "Betimlemeler bile benim için hep bir itham." Ya da Schreber'in yazdığına göre, "Bana söylenen her sözde, yaklaşan her ayak sesinde, her tren düdüğünde kafamda bir darbe hissediyordum." Özne birinin veya bir şeyin kendisine seslendiğini, hitap ettiğini, sokulduğunu hisser.

~

Bu hitap edilme işlevi, bizimle konuşulması deneyimiyle birlikte doğar, ancak sonrasında, görme, dokunma, koklama dahil, tüm duyu düzlemlerinde ortaya çıkabilir. Daha önce belirttiğimiz gibi, belli şartlar altında –aşırı yorgunluk, ilaçlar, duyu yoksunluğu– herkes halüsinasyon görebilir; ama bunun gerçekten psikotik bir fenomen sayılması için, kişide anlam etkisi oluşturması gerekir: kişi bunun neyin işareti olduğunu bilmiyorsa bile, bu halüsinasyonu *kendisine yönelik* bir işaret olarak anlamış olmalıdır. Görsel halüsinasyon, yukarıda tartıştığımız yapının, başkalarının bakışının kişiye hedef alındığını hissettirdiği dilsel yapının taşıyıcısı olabilir. Öznenin dilin bu muhataplık işlevini deneyimlemesi, gerçek halüsinasyona tanımını veren şeydir.

Nitekim muhataplık işlevi halüsinasyonda kendini saf haliyle gösterir ve halüsinasyon genellikle psikozun başlarında, ya göze çarpan ya da göze görünmeyen bir şekilde ortaya çıkar. Bu noktada özne *hakkındaki* halüsinasyonlarla özneye *yönelik* halüsinasyonları birbirinden ayırmamız gerekir: ilkinde öznenin yaptıklarını tarif edip duran bir ses olabilir ("şimdi giyiniyor, şimdi işe gidiyor . . ."), ikincisindeyse genellikle kadınlarla ilişkilendirilen alçaltıcı terimler ("Kaltak!", "Orospu!", vb.) içeren müstehcen sözler yahut cinsel suçlamalar söz konusudur genelde. Kişiye talimat veren, cinayet

eylemlerinden tutun da ayakta durmak veya diş fırçalamak gibi olağan gündelik eylemlere varıncaya kadar belli görevleri yerine getirmesini söyleyen halüsinasyonlar da vardır. Hastanın hareketlerindeki yavaşlık ve hantallığın beyindeki bir bozulmanın işareti olduğu sanılabilir, oysa bu aslında günlük hayatın her adımı için gereken talimatları dinlemek zorunda olmanın bir sonucu da olabilir. Bu üç halüsinasyon biçimi üç hitap tarzına karşılık gelir, sesler dilin çağırma işlevlerinin taşıyıcısı olmuşlardır adeta.

Sözlü halüsinasyon, Lacan'ın belirttiği gibi, belli bir duyu merkeziyle sınırlı değildir: akustik bir biçim alması gerekmez, herhangi bir duyu şeklini tercih edebilir. Önemli olan atfetmedir: özneyi hedef aldığı hissediliyor mu? Bu tanımın kapsamının genişliği, klinik görünümlerdeki büyük çeşitliliği açıklar. Bir hasta, soldan üçüncü yataktan kendisine kelimeler geldiğini, bunların midesine nakşolduğunu anlatır. Bir başkası "sessiz sözcükler" duyduğundan bahseder. "Kulaklarımda değil, kafamda bir ses duyuyorum" ya da "Onları duymuyorum, konuştuklarını hissediyorum," diyenler de olmuştur. Bleuler, "sessiz sesler"den bahseden hastalarından alıntı yapar. Bir tanesi şöyle der: "Kulaklarımda duymuyorum. Göğsümde hissediyorum. Ama sanki bir ses duymuş gibi oluyorum." Bir diğer ifade: "Tanrı sürekli benimle konuşuyor, hiç ses çıkarmıyor, düşünce gibi bir şey." Hangi kanallardan işliyor olursa olsun, hitap edilme deneyimi hepsinde sabittir.

Halüsinasyonu belli duyu şekillerinden ayırmak, Lacan'ın dil modelinin bir sonucudur. Dil, duyu algısının tüm düzeylerinde iş gören ve etkileri olan bir yapıdır. Dolayısıyla, imleme zincirinin özelliklerinden bir tanesi de muhatap kılma işleviyse şayet, bu her şekilde geri dönebilir. Sessizlikle de, görmeyle de, dokunmayla da, kokuyla da ortaya çıkabilir. Ortaya çıkan bir sessizliğin bizde çağrıldığımız hissi uyandırdığı birçok durum vardır; dolayısıyla birçok psikotik özneden öğrendiğimiz gibi, mesele işitilen konuşma sesini ses olarak düşünmek yerine, ses sahasındaki etkilerini bulmaktır. Kişinin konuşmasını nasıl vurguladığı [*punctuate*], konuşma ritmi ve tarzı, muhataplık işlevini nasıl içeri aldığına dair

ipuçları verecektir.

Konuşmanın vurgu şeklinde daima dinleyicinin mevcudiyetinin zımnen varsayılması ve ona bir yer verilmesi, daha genel düzeyde ise hitap edilme varsayımı söz konusudur. Dolayısıyla kişinin konuşması, hitap edilme ihtimalini tamamen ortadan kaldıran ya da aksine, bunu çağıran bir şekilde düzenlenebilir. Bağlaç kullanımının hep bu Öteki boyutunun mevcudiyetine işaret ettiğini belirtebiliriz: çocuklar "ve" ve "ama" gibi terimleri kullanmaya başladıklarında, bu başka bir konuşmacının varsayılan mevcudiyetine, hatta lafa karışmasına işaret eder. Düşünmenin, biz farkında olsak da olmasak da, daima diyalog biçimi aldığını öne süren Charles Sanders Peirce, haklı değil miydi?

Görmeye dönersek, bu işlevin başka örneklerini bulabiliriz. *Halka* [*Ring*] adlı filmde, izleyenleri tuhaf bir şekilde çağıran, onlara ölümcül bir mesaj gönderen bir video kasedin hikâyesi anlatılmaktadır. Burada görüş alanı özneye seslenir, özne ise çaresiz ve nafile bir şekilde hitap edilmekten kaçınmaya çalışır. Keza vudu ölümlerinde de, bir parça sembolik madde, oyuncak bir bebek yahut bir tutam saç, onu bulan kişiye felaket getirir. Burada nesne, görsel olarak sunulmasına rağmen, hitap edilme işlevinin yoğunlaşmasından oluşur: salt çağırmadır, onu bulan kişiyi adlandıran bir vektördür. Görsel olanın ötesinde, özneyi çağırır. Korkunç etkileri buradan gelir. Dilsel işlev, bu durumda görüş aracılığıyla iş görmektedir.

Bu potansiyel, dilin kendisinin her daim içinde taşıdığı bir potansiyeldir; mırıltılar, sesler, fısıltı, vızıltı, sözlü yorumlar ve psikotiklerin tarif ettiği birçok fenomen biçiminde geri dönebilir. Şimdi dilin bu çağırma işlevinin niye herkeste iş başında olmadığı sorusuna cevap vermemiz gerekiyor tabii. Bebekliğimizin en temel söz deneyimidir bu ne de olsa. Fakat bu işlev, daha önce gördüğümüz gibi, varlık-yokluk şeklindeki asgari sembolik yapılar içine alınarak dolayımlanıp bastırılabiliyor, başka bir düzeyde de baba metaforu sürecinde işlemden geçiyordur. Bu işlem, muhatap işlevinin temelden yeniden tahsis edilmesi değil midir? Annenin ilgisi artık sadece çocuğa dönük olmaktan çıkar, hedefinde başka birinin veya başka bir şeyin, annenin de çocuğun da ötesinde bir şeyin bulunduğu bir ilgi

olarak kaydedilir. Böylece, çağırma vektörü uzaklaştırılır. Bu işlem olmadığında, o vektöre açık kalırız.

Baba metaforu, imleyen sahasını sabitleyerek kilit bir anlamlandırma oluşturur. Bu meydana gelmezse, imleyenle imlenen arasındaki zincir belli anlarda çözülmeye başlar. Üçüncü terimin devreye girmesi annenin arzusuna bilinçdışında bir anlam verirken, dışarı-atma (*foreclosure*) bu arzunun simgeselleştirilememesi ve dolayısıyla Öteki'nin sözünün bilinçdışında konumlandırılmamış olması demektir: mutlaka başka bir özneye değil, doğruca "algı sahasına" atfedilmiş haliyle, kişiyle konuşmayı hiç bırakmayabilir.

Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz kimi anlarda, dünya sadece konuşmaya değil, *o kişiyle* konuşmaya başlar. Bleuler'in anlattığı bir hasta, sütle dolu bir bardağın kendi adını söylediğini işitmiş, sonrasında mobilyalar da ona seslenmiştir. Kimi durumlarda ufak, suskun tek bir çağırma söz konusudur, ama kimilerinde bu dayanılmaz bir kakafoni halini alabilir. Genç bir adam önceki bir intihar teşebbüsünü şöyle açıklamıştı bana: "Gürültü dayanılır gibi değildi. Her şey bana bir mesajdı, mağazalardaki, sokaklardaki tüm reklamlar, tüm müzik parçaları. Çok fazla geliyordu. Bir çıkış yolu bulmak zorundaydım."

Daha önce değindiğimiz hitap edilme deneyimine yanıt verme olanaklarına geri dönelim. İki tanesini tarif etmiştik: hitap eden başka birisiymiş ya da başka bir şeymiş gibi yapmak ve hitap filan yokmuş gibi davranmak. Üçüncü bir seçenek de olabilir ama bu dilsel işlevin tümüyle reddedilmesini içeren bir seçenek: çağırma işlevinin çıkartıldığı, hitap edilme deneyiminin çıkartıldığı bir dil. Bazı otistik hallerde karşılaştığımız klinik tablo bu değil midir?

Joey, tedavisinin sonlarına doğru, "ben" diyebiliyor, çocuklardan bazılarını ve terapistini adlandırabiliyor, ancak adları ya da şahıs zamirlerini asla doğrudan hitapta değil, sadece üçüncü şahısta kullanıyordu. Kleist, kendi tabiriyle "gönderme psikozları" ile "yabancılaşma" ya da "kişisizleşme" psikozları arasında bir ayrım yapmıştır: bir tarafta kişiye göndermenin mevcut olduğu psikozlar, diğer taraftaysa her şeyin uzak ve kopuk, kişiye yabancı ve bağlantısız

göründüğü psikozlar. Bu ikincisinde kişinin bedeni ölü gibidir; düşüncelerinin, hareketlerinin ve konuşmasının şahsıyla alakası yokmuş gibidir. Kleist'ın getirdiği açıklamalara katılmasak da, kendi kendine göndermenin eksikliğine dayalı bir psikoz grubu bulunduğu fikri, bizim argümanımızla örtüşmektedir. Ama bunu verili bir şey saymak yerine, dilin çağırma işlevinin kişinin güvenliği uğruna reddedildiği bir durum olarak anlıyoruz biz.

Buradan bazı klinik sonuçlar çıkmaz mı? Hemen görünürde olan bir düzeyde, otistik öznelerle çalışan kişilerin çoğunun bildiği bir şeyin –onlara doğrudan hitap etmemek gerektiğinin– açıklamasını buluruz mesela. İkincisi, *her* sözcüğün istilacı bir şey olarak deneyimlenebileceğini görüyoruz. Basit sorular saldırganlık ve sokulganlık olarak işitilebilir. Bu da suçlunun semantik düzey olmadığı, semantik düzey üzerinden herhangi bir ilerleme sağlanamayacağı anlamına gelir. Buradaki sorun hedef alınma deneyimidir, dolayısıyla herhangi bir anlam meselesinden önce gelir. Çağırmanın bir rolü olacaksa şayet, bu doğrudan uygulanmasıyla değil, düzenlenmesiyle olacaktır.

Bunun bir örneğini Schreber'in *Hatırat*'ında buluruz. Alçak Tanrı ile Yüksek Tanrı arasında ayrım yapan Schreber, ilkinin genellikle daha dostane, ikincininse daha düşmanca davrandığını belirtir. Her ikisi de onu ses yağmuruna tutuyor, bu sesler çoğunlukla sövgü ve hakaret içeriyordu; ancak Alçak Tanrı'dan gelen bazı irtibatlar, "kısmen benim şahsıma, kısmen de –adeta benim kafam aracılığıyla– meslektaşına, Yüksek Tanrı'ya yönelikti." Böylece muhatap işlevi düzene sokuluyordu: kendisi aracılığıyla konuşuyor olsalar da, sesler aslında başka birine de yönelikti; tam da bu özelliğin, Alçak Tanrı'nın yumuşak doğasına katkıda bulunduğunu tahmin edebiliriz. Seslerin tek nesnesi Schreber değildi artık.

Schreber'in sinir ve ışınlarının tuhaf dinamiği de aynı süreci örnekler. İlahi ışınlar karşısında ilk başta gayet savunmasızdır: tıpkı Öteki'nin bakışı ve sesinde olduğu gibi, ışınların ona ulaşmasını önleyebilecek hiçbir şey yoktur. Ama hezeyanı geliştikçe, ışınların sinirler hakkında ne düşünüyor olabileceği sorusuyla uğraşmaya

başlar. Yani ışınlar onu tek nesne olarak seçiyor değildir, zira dikkatlerinin bir kısmı sinirlere ayrılmıştır. Bu üçgenleme sayesinde, yine muhatap işlevi düzene konulmuş olur.

Muhatap işlevinde meydana gelen bu dönüşüm, bazı psikotik öznelerdeki aciliyet hissine, belli bir mesajı acilen aktarmaları gerektiği hissine ışık düşürebilir: eğitmek, bilgi yaymak, öğretmek, açığa çıkarmak gibi bir misyonları vardır. Dünyadaki bir hatayı düzeltmeye çalışmanın ötesinde, burada hitap edilme deneyimini aktarma çabası da yok mudur? Özne artık tek alıcı değildir, başkalarının da dinlemesini sağlamalıdır.

Hastalarımdan biri, ona kendini öldürmesini veya kendine hakaret etmesini emreden dehşet verici işitsel halüsinasyonlar yaşıyordu. Her gün neredeyse gün boyu iPod dinlemek sesleri bastırmaya yetmiyordu, ancak bu zulüm hissine belli bir çözüm bulabildi. Seslerden birini duyduğu anda, söylenen sözcükleri mesajla bana göndermesine karar verdik. Böylece bana mütemadiyen hakaretler, edepsizlikler ve buyruklar geliyor, ancak bu sayede onun için seslerin istila ediciliği azalıyordu. Mesaj atma sayesinde, başlangıçtaki hitap edilme deneyiminden bir devre oluşturmuştu. Vektör artık akımı bana geçirecek şekilde genişlemişti, böylece hastam tek muhatap olmaktan korunuyordu. Bir bakıma daha önce tartıştığımız çocuk oyunlarına benzeyen bu pratik önemli etkiler doğurdu.

Sesler nasıl ve niye başlar peki? Bu bölümde psikoza zemin hazırlayan koşullara baktık; şimdi tetik meselesine geçmemiz gerekiyor. Psikotik yapıya sahip birçok insan –belki çoğunluğu–, hayatı boyunca tetiklenme yaşamayacak olabilir; ama suskun ve olağan deliliği görünürlük kazanmış çarpıcı versiyona sürükleyen faktörler nelerdir?

7. Tetiklenme

İlk kez paraşütle atladıktan sonra ayakları yere değen yirmi üç yaşında bir adamın psikozu patlak verir: “Ben Tanrı’yım,” der. Babasıyla yirmi yıl önce, hapisten çıktığında tanışmıştır. “Bu kim?” diye sormuştur annesine. Annesi, “Baban o senin,” demiştir. “Babalar gökten zembille inmiyor.”

Psikotik olan çoğu insanda psikoz hiçbir zaman tetiklenmeyecektir. Hayat devam edecek, çöküş veya çözülme anı gelmeyecektir. Ancak bazı vakalarda psikoz patlak verir; bu patlama çoğu zaman ürkütücü olur, başlangıçta felaket gibi gelir. Kişinin bu zorlu dönemi atlatmasına yardımcı olma çabası, tetiklenmeye yol açan olaylar dizisinin yeniden oluşturulmasını gölgede bırakabilmektedir. Oysa bu kronolojinin ayrıntıları üzerine dikkatli bir çalışma kendi başına sağaltıcıdır ve sadece kişinin neden delirdiği konusunda değil, o zamana kadar delirmesini önleyen şeyin ne olduğu konusunda da kıymetli bilgiler verecektir. Bu da, tedavi için gereken terapi stratejilerinin oluşturulmasında hayati bir rol oynayabilir.

İlgili ayrıntıların ortaya çıkması aylar, hatta yıllar alabilir, ancak bu ilk olay dizilerine dikkat göstermek daima sonuç verir. Billurlaştığı ve patlak verdiği anları inceledikçe, psikozun ne olduğunu anlayabiliriz. Gürültülü ve gözle görülür halüsinasyon fenomenlerinin ya da bariz hezeyanlı düşüncelerin ötesinde, her vakada açığa çıkarılması gereken mantıksal bir gelişim söz konusudur. Şizofreni üzerine klasikleşmiş çalışmasında Bleuler, psikozun tipik akışı diye bir şey olmasa da, paradigmatik bir dizilim oluşturmak sayesinde yeni perspektifler açılabileceğini belirtmiştir. Tek tek vakaların hiçbiri bu paradigmaya denk düşmediğinde bile, bizi görmeyi beklediğimiz dizilime yakınlaşan veya ondan uzaklaşan noktalar hakkında sorular sormaya

itecektir bu.

Psikozun tetiklenmesi genellikle birkaç safhadan geçer. Her şeyden önce, bir şeylerin değiştiği hissi vardır. Bir terslik ya da farklılık olduğuna dair muğlak bir his diye tarif edilebilir. Kişi bunun tam olarak ne olduğunu kavrayamaz. Kaygı, hayret ya da şaşkınlık hissedebilir. Kimi zaman neşe veya açıklaması olmayan bir memnuniyet hissi yaşayabilir. Etrafındaki dünya anlamlılık kazanır; sanki olup bitenlerin manidar olduğunun farkındadır, ama bunun nasıl bir mana olduğu tanımlanmış değildir. Klasik psikiyatride bu hallere dair iyi tasvirler sunulmuştur, ama kişinin bu hallere erişebilmesi için çoğu zaman çok sayıda ayrıntılı diyalog gerekir. Sonrasında meydana gelen istilacı deneyimler kişinin önceki safhalarda ne olduğunu hatırlamasını güçleştiriyor, bu safhaların sırf şaşkınlık veya muamma hissiyle tanımlanmasına yol açıyor olabilir.

Bu noktada toplumsal ilişkilerden bir ölçüde kaçınma, uyku sorunları veya kimi evhamlı fikirler ortaya çıkabilir. Kişinin kafası meşguldür; bazı vakalarda her zamanki ilgilerine odaklanamaz hale gelir. Ayırt ettiği anlamlılık hissi ya hafif ya da gayet bariz bir sapma geçirebilir. Hissedebildiği anlamlar kendisine yöneliyordur, ama bunun nasıl ve ne şekilde olduğu belirsizdir. Bu anlamlarda, önceki deneyimlerinin sürekliliğinden farklı, “kişisel bir mana” olduğu hissi vardır. Yoldan geçen araba, hava durumundaki değişim veya gazetedeki haber bir şekilde onu ayırıyor gibidir. Günlük işaretler ona gönderme yapmaya başlar ve kendisine gönderme yapıldığına ilişkin fikirler ivme kazanabilir. Psikotik bir öznenin deyişiyle, “Her şeyin bir anlamı vardır”. Dünya değişmiştir, farklıdır artık: bir anlamı vardır, bir zorunluluk vardır, ama bunun ne olduğu belirgin değildir. Hakim olan his şaşkınlıktır, ancak dünyadaki bu değişimlerin *kendisine ilişkin olduğu* hissiyle birliktedir. Belli sözcükler veya deyişler kişinin aklını kurcalamaya başlayabilir; anlamları karanlık olsa bile, aşırı bir ağırlıkları var gibidir.

Burada sık sık kendini gösteren o evhamlı huzursuzluğun tarifi güç olabilir. Kişi bir terslik olduğunu, vücudunda birtakım değişiklikler cereyan ettiğini söyler ve açıklama bulmak için tıbbi görüş arayabilir.

Psikozun sonraki safhalarında ortaya çıkabilen beden kaygılarının aksine, burada tek bir sabit şikâyet yerine değişen bir dizi endişe söz konusudur. Kişi yaşadığı duyumlara ipucu bulmak için İnternet başında saatler geçirebilir. Paranoyak özne bu değişimin çoğu zaman etrafındaki dünyada meydana geldiğini hissederken, şizofren için bir değişim olduğu fikri ilk olarak bedende kendini belli edebilir.

Dünya işte bu dönemde konuşmaya başlar. Jaspers'ın anlattığı bir vakada, "hasta, mutfak masasının üstünde duran yatak örtülerini, gardırobun üstünde duran mumu ve sabun parçasını görmüş, feci rahatsız olmuştu. Çok korkmuştu, bütün bunların kendisiyle ilgili olduğuna emindi. Bu sonuca nasıl vardığını açıklayamıyordu. Birdenbire emin olmuştu; onunla ilgili olmalıydı. 'Benimle ilgili olduğunu kesin olarak biliyorum' diyordu." Günlük nesne ve eylemler esrarengiz ama yeni anlamlar kazanmaya başlar. Şizofreni teşhisi konulan Norma MacDonald kendi yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "Yabancı birinin sokakta yürüyüşü, bana dönük, yorumlamam gereken bir 'işaret' olabiliyordu. Yoldan geçen bir tramvayın penceresinden görünen yüzlerin hepsi zihnime kazınıyordu; hepsi bana odaklanıyor ve bir tür mesaj vermeye çalışıyordu." İnsanların, olayların, mekanların ve düşüncelerin hep bir anlamı vardı; hepsi onunla ilgiliydi ve başına gelenlerde "ezici bir mana" bulunduğunu hissediyordu.

Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, hedef alınma ve çağrılmanın ta kendisi kişinin deneyimini tehditkar hale getirir. Bu çoğu zaman doğrudan zulmeden bir şey olarak hissedilir. John Custance, psikozu tetiklendiğinde, buruşuk bir yastıktan yatağın kenarındaki kırışıklıklara, yüz havlusundan yerde duran havluya kadar, her şeyin onu hedef almaya başladığını anlatmıştır. "Korkuya saplanmış bir zihin bu şekillerde akıl almaz dehşetler görebiliyor. Gözlerim yavaş yavaş bu şekilleri seçmeye başlamıştı; en sonunda ne yana dönsem, bana eziyet etmeyi bekleyen ve üzerinde göründükleri maddi nesnelerden çok çok daha gerçek görünen zebanilerden başka bir şey göremez oldum." Konuşmaya başlayan gerçeklik, özne için giderek meşum ve korkutucu hale gelmektedir.

Bu noktada kimi zaman dünyanın sonunun geldiği fikri ortaya çıkar. Kişi her şeyin nasıl farklı olduğunu anlatabilir; sanki gerçeklik artık boş, tekdüze geliyordur ona, insanlarsa uçucu şeylerdir, balmumu kuklalardan, kabuklardan ibarettirler. Şöyle der Renée: "Etrafta işlerine gömülmüş diğer çocuklar robot veya kuklalardı, görünmez bir mekanizma tarafından hareket ettiriliyorlardı." Kendi hastalarımdan biri, "geriye hiçbir şey kalmadığını" hissetmiştir: "Sadece suretler var. Hiç kimse yok." İnsanlık yok edilmiş, yerine eğreti oyuncular geçirilmiştir. Gezegenin tamamı yok edilmiş olabilir ve sık sık geriye sadece o kişinin kaldığı hissi bulunur. Kişi toplumdan daha da uzaklaşmaya başlayabilir ya da aksine, yaşadıklarını konuşup anlatacağı birilerini arayabilir.

Söz konusu anlamlılık hissi çoğu zaman bir sonraki safhada yorumlanır. Yoldan geçen araba, hava durumundaki değişim ya da gazetedeki makale belli bir anlam taşımaya başlar. Psikotik kişinin bu noktadaki düşünceleri çok önemlidir, zira bunlar anlam oluşturmak gibi temel bir işlemle, yaşanan değişimlere anlam vermenin bir yolunu bulmakla ilgilidir. Anlam atfetme yönündeki bu pozitif, yapıcı çabalar kısmi de olabilir, bütüncül de: etraftaki dünyaya ilişkin ufak ayrıntıları konu alabileceği gibi, kişinin genel durumuna ilişkin daha ayrıntılı bir yorum haline de gelebilirler. Tek tek deneyimlere, birleştirici bir fikir olmadan, birçok farklı anlam verilebileceği gibi, aksine, dünyanın konuşan bir dile dönüşmesi, tek bir sabit anlamı olan bir hezeyanla da sonuçlanabilir.

Yani muamma deneyimiyle ilgilenmek için imleyenler seferber edilir. Anlam azar azar oluşturulabileceği gibi, daha sıklıkla, birdenbire belli bir hakikatin keşfedildiği anlar da yaşanabilir. Custance bu anlara "tuhaf parlamalar" derken, Lacan bir hezeyanın oluşmasını sağlayan "doğurgan anlar" der. Mesela kişi belli bir misyonu olduğunu ya da başkalarının kendisine komplo kurduğunu fark eder. Sonrasında, yapması gerekenler için usulca hazırlanmaya başlayabileceği gibi, aynı sıklıkla, tehdit olduklarına inandığı, kendisi hakkında çok şey bilen kişilere çıkışmaya da başlayabilir. Çoğu zaman etrafındaki kişilerin, kendi kişisel hayatı hakkında dayanılmaz

bir bilgiye sahip olduğunu hisseder;hayvanlarla yaşadığı cinsel ilişkileri yerel ahalinin bildiğine inanan Ernest Wagner vakasında bunu görmüştük. Psikozun bu üçüncü safhası birdenbire gerçekleşebileceği gibi, zamanla da meydana gelebilir; bazen de hiç meydana gelmez, kişi sürekli kendisini işaret eden ve konuşmayı hiç bırakmayan bir dünyanın insafına kalır. Hiçbir intibak oluşamaz, kişiye bir yer veya konum verecek hiçbir anlam oluşturulamaz.

Bu gibi durumlarda kişi, inşa etmek yerine eyleme geçebilir: hezeyan yerine kendine zarar vermeye ya da bir negatiflik oluşturacak, istilacı ve zulmedici güçlerle arasına mesafe koyacak başka bir eyleme kalkışabilir. Kendi bedeni ya da etrafındaki ortamın belli bir boyutu aracılığıyla, dünyadan bir şeyleri çıkartmaya çalışabilir. Mesela bir tür cerrahi operasyonun, bedeninin bir parçasını kaybedeceği bir operasyonun şart olduğu fikrine kapılabilir. Eylemleriyle, bedende veya Öteki'nde bulunan bir tür fazlalıktan kurtulmaya çalışır. Colette Soler'in belirttiği gibi, başlangıçtaki tetiklenme safhasının ardından, psikotik öznelerin çabaları şu iki doğrultuya yönelir: hezeyan veya yaratım yoluyla dünyaya bir şey ilave etmek ya da kendine zarar verme veya değişim yoluyla dünyadan bir şey çıkarmak. Bunların her ikisi de kendi kendini tedavi girişimleridir.

İlkinde yeniden yapılandırma çabası içinde anlamdan faydalanılır, ikincisindeyse doğrudan libido eksiltilmeye çalışılır. Başlangıçtaki tetiklenme safhasında gerçekliğin yapısı çözülür: imleyenle imlenen birbirinden ayrılır, böylece dünya sadece "bir anlama geliyor" gibi görünür. Bu hissin serbest kalması bir çağırma etkisi doğurur: sadece o kişiyi ilgilendiren bir anlam söz konusuduur. Anlam dünyasında bir delik açılmıştır; kişi çaresizce yeniden düzenlemeli, yeniden inşa etmeli, yeniden oluşturmalıdır. Dolayısıyla sonraki safhada, dünyaya yeniden düzen getirecek yeni bir anlam ya da bir anlam dizisi oluşturulur. Buna hezeyan denir; hezeyanın amacı imleyenle imleneni yeniden birbirine iliştirmektir. Bütün bu diziyi başlatan nedir peki?

~

Lacan’ın bu soruya 1932’de verdiği ilk yanıta göre, kişinin “hayati durumunda” meydana gelen bir değişikliktir bunu başlatan: toplumsal konumun kaybedilmesi, emeklilik, ortam değişimi, evlilik, boşanma, anne babanın vefatı gibi. Bu uğrakların olası tetikleyiciler olduğu gayet iyi bilinmektedir: düğün töreninin ardından patlak veren korkunç halüsinasyonlar olabileceği gibi, emekliliğin ardından daha sessiz başlayan batıl inançlar ve mistisizmle de karşılaşabiliriz. Ama Lacan’ın psikoz üzerine sonraki çalışmalarında değineceği asıl soru, bu tür durumların ortak noktasının ne olduğudur. Bunlar her zaman psikoz tetiklemez şüphesiz, ama tetiklediklerinde, bireyin deneyiminde dünyanın yıkılmasına yol açan şey nedir?

Bu örneklerin hepsinde kişinin sembolik durumunun değişmesi söz konusudur: yeni bir konum alınması, antropologların geçiş ayinleriyle ilişkilendirdikleri türde bir konum alınması gerekiyordur. Bunlar kişinin “dünyayla yüzleşmesi” gereken uğraklardır. Geçiş uğraklarına farklı kültürlerde ayrıntılı merasim ve ayinlerin damga vurmuş olması, bunların sindirilmesi için sembolik bir çerçevenin şart olduğunu düşündürmüştür. Ayinde dışsal temsilini bulan bu çerçevede, Lacan’ın sembolik düzenin kendisiyle ilişkilendirdiği iç kaynaklar mevcuttur. Peki simgesel bu noktada bir şekilde arıza yaparsa ne olur? Sembolik düzen içselleştirilmiş olmadığında, değişim uğraklarının sindirilmesini sağlayacak bir anlam ağı sunamayacaktır. Anlam yerine keskin bir deneyim olacak, bir delik deneyimlenecektir.

Lacan’a göre psikozun tetiklenmesi esnasında açılan delik buydu. Simgesel her biri diğerleriyle bağlantılı imleyenlerden oluştuğu için, ayrıcalıklı bir terimin eksik olduğu hissedildiğinde, bunun etkileri ağın tamamına yayılıyordu. Psikozda tam da bunu görürüz. Önce gerçekliğin tek bir unsuru konuşmaya başlar, sonra tamamı: komşunun verdiği bir selam, diyelim ki ahlaki bir kınama olarak anlaşılır, sonrasında sokaktaki herkes dedikodu yapmaya başlar. Hezeyanlı süreçte kişi önce eşinin, sonra hısımların, akrabaların, doktorların, medyanın, hakimlerin, vs. kendisine komplo kurduğunu düşünebilir. Bir domino etkisi söz konusudur.

Bir vakada kadının biri, hamile kalma korkusu yaşadığı bir cinsel ilişkinin ardından, insanların sokakta onu seyrettiğini düşünmeye başlamıştır. Onu işaret ediyor ve arkasından bir şeyler söylüyorlardır. Arkadaşlarının bile kendisinden uzaklaştığını hissediyordur. Bir dergide onu konu alan bir karikatür yayımlanır, gazete ve kitaplar ona gönderme yapmaya başlar; öne çıkarılıyor gibidir. Basın sayesinde bu adamla ilişkisini bütün ülke öğrenmiş, toplum tarafından yargılanıp aforoz edilmiştir. Artık bütün bunların kendisine zulmetmeyi amaçlayan genel bir planın parçası olduğunu biliyordur. Komplo yavaş yavaş tüm Avrupa'ya, oradan Amerika'ya yayılmıştır. İnsanları ondan haberdar etmek için, her yerde bilinen, genel bir işaret dili geliştirilmiştir. Zulmediciler, engizisyon benzeri güçleri olan bir kadın derneğinde konumlanmıştır.

Başlangıçtaki fikir veya deneyimin kapsamının böyle yavaş yavaş veya aniden genişlemesi yüzünden, fenomenolojiyle ilgilenen ilk psikiyatristler bir "yaşanmış-deneyim bütününden" bahsetmişti. Tek bir noktanın nasıl olup da her şeyin sorgulanmasına yol açtığını anlamaya çalışıyorlardı. Bu sorunun bariz yanıtı, deneyimimizde bir bağlantısallık bulunduğu, gerçekliğin belli bir yapışkanlığı olduğudur. Nitekim, 1940'larda ve 1950'lerin başlarında Geştalt kuramcıları gerçekliğin çöküşünü böyle açıklamışlardı. Psikotik öznenin gerçekliğinin her bir parçası diğerleriyle bağlantılıydı ve dikkatli bir çalışmayla bu düzenin ilkelerini ortaya çıkarmak mümkündü. Lacan'ın düşüncesinde bu farklı bir şekilde geliştirilir: dil ağı düzeyinde, sembolik evrenimiz düzeyinde bir yapışkanlık söz konusudur. Birçok psikotik özne tam da bunu tarif ediyor gibidir: tüm dünya değişmiştir, artık hiçbir şey eskisi gibi değildir.

Renée, çektiği ıstırabın sorumlusu olan başlangıçtaki "bilinmeyen failin" nasıl, "tüm erkekleri kapsayan dünya benzeri devasa bir varlık" olan "Sistem" haline geldiğini anlatır: "En tepede emirleri veren, cezaları uygulayan, başkalarını suçlu bulanlar vardı. Ama kendileri de suçluydu. Her erkek diğer tüm erkeklerden sorumlu olduğu için, yaptığı her şeyin diğer varlıklar üzerinde etkileri oluyordu. Feci bir bağımlılık tüm erkekleri kabahatin kırbacı altında

tutuyordu. Herkes Sistem'in parçasıydı." Burada Renée'nin geçmişinde belli bir erkeğin bir şeyden suçlu olduğunu düşünmek mümkündür; ancak bu bağlantı sisteminde tam da simgeselin daha önce ele aldığımız özelliklerini görmemek de zordur: her bir unsur diğerleriyle bağlantılı olduğu için, birinde meydana gelen değişim bütün kümeyi etkilemektedir.

Tetiklenme anında bu sembolik ağ yırtılır ve kişi bir şeylerin eksik olduğunu hisseder. Eksik olan ne olabilir peki? Lacan ilk önce bunun baba olduğunu, sembolik manada baba, yani yasanın içselleştirilen temsilcisi olduğunu savunmuştur. Bu dolayımlayıcı, yatıştırıcı imleyen, nevrotik öznenin Oidipus kompleksinin darboğazından geçmesine yardımcı oluyordur, ancak psikozda yoktur. Böyle hayati bir yapıtaşı olmadığında binanın tamamı, kişinin hayatı çökebilir; ama ancak belli bir zamanda bu taşa *başvuru* yapılacak olursa. Eksik parçanın arkasında bıraktığı delikle birdenbire yüz yüze geliniyor olması Lacan'ın dikkatini çekmişti. Psikoz salt bu parçanın yokluğuyla değil, kişinin çoğunlukla başka biriyle, ama kimi zaman da bir grupla, belli bir uğraşla veya bir idealle imgesel, ikili bir ilişki içine gömülü olduğu bir noktada o parçaya çağrı yapılmasıyla tetikleniyordu.

Bu imgesel ilişki belli bir olay veya müdahale yüzünden parçalanacak, üçüncü bir tarafın ortaya çıkışı kişinin dengesini bozacaktır. İmgesel ilişki yeni bir düzen içine itilir; zorla üçüncü bir terim oluşturan, sembolik otoriteyi temsil eden bir figür veya kişinin sembolik bir konum üstlenmesini gerektiren bir düzendir bu. Böylece günlük varoluşun sürekliliği bozulur ve sembolik düzlemin heterojenliği aniden gün ışığına çıkar. Burada baba gerçek bir baba olabileceği gibi, birdenbire üçüncü bir terim konumuna yerleşen herhangi bir şey de olabilir: patron, hısım, öğretmen, terapist. Simgeselde bu müdahaleyi dolayımlayacak bir şey, sembolik babalık merciine yapılan çağrıya verilecek bir yanıt bulunmadığı için, dünya bu noktada çözülmeye başlar.

Buna pek çok örnek verilebilir. Ailelerden birini ziyarete gittikleri güne kadar birbirinin yanından ayrılmayan iki sevgili. Gittiği

üniversitede kıdemli bir hocayla karşılaşıncaya kadar derslere girmeyip arkadaşlarıyla takılan bir öğrenci. Doğumun ardından doktor çocuğu ona verinceye kadar bebeği hakkında hayaller kurmuş bir anne. Üstünde yıllardır çalıştığı bir araştırmayı sonunda yayımlayan bir araştırmacı. Bu durumların hepsi psikozu tetikleyebilir ve hepsinde de kişinin hayatına aniden üçüncü bir terimin girmesi söz konusudur. Bir kesinti olur; kişinin o zamana dek sevgilisiyle, arkadaşlarıyla, bebeğiyle veya işiyle birlikte oluşturmuş olduğu koza yırtılır. Aniden orada olmayan sembolik bir unsura başvurmak zorunda kalır. O unsur olmadığında, şaşkınlık hissi baş gösterebilir ve yukarıda taslağını çizdiğimiz süreç başlayabilir.

Geneviève Morel'in tartıştığı bir vakada, hastası Hélène'in kendisine örnek aldığı yedi yaş büyük bir ablası vardır. Bu abla evlenip evden ayrıldığında, ondan ayrılamayan Hélène de peşinden gider. Ablasının kocası askerliğini yapmaya gittiğinde, başka bir adam ablasına kur yapmaya başlar. Hélène bu ilişkide ablasına yardımcı olur, dedikodu olmasından endişelenen ablası gittikleri yerlere onu da götürmektedir. Hélène, evli olduğu için seven tarafın ablası değil adam olduğuna inanmıştır; ablası ondan kendi adına aşk mektupları yazmasını istediğinde, adama karşı kendi hislerini dile getirir. Bir akşam sinemada çiftin ellerinin hafifçe birbirine kenetlendiğini görür. Halüsinasyonları bu noktada başlar ve hastaneye kaldırılır. Ablasıyla oluşturduğu imgesel çift ilişkisi içinde, adam üçüncü taraf konumunu cisimleştirmiştir.

Kazalarla tetiklenmiş görünen psikoz vakalarında da bunu görürüz. Ortaya çıkan ilk psikoz belirtilerinden önce gelen bir araba veya tren kazasının doğurduğu sarsıntı öyle barizdir ki, arada bağlantı olmaması mümkün değil gibidir. Ancak dikkatli dinleme ve inceleme sonucunda, tetiklenmenin kaza anında değil, daha sonra, kişi olup bitenleri bir polise, avukata veya hakime anlatmak zorunda kaldığında ya da tazminat arayışına girdiğinde meydana geldiği ortaya çıkabilir. Tetikleme etkisini doğuran, üçüncü terimi uyandıran bu figürle karşılaşmak ve konuşacak bir konum üstlenmek zorunda kalmak olmuştur. Normal hayat, çok büyük ölçüde etrafımızdakilere "Evet"

deyip durmaktan ibarettir; konuşmayla ilişkili gerçek bir konum almak zorunda kaldığımız anlar kural değil, istisnadır. Bir tanıdığa selam vermek ile konuşma yapmak ya da kendimizi bir patrona, polise veya hakime açıklamak arasındaki farkı düşünebiliriz.

Bu ani üçgenleme üzerindeki vurgu, dışarıdan bakıldığında trajik görünen durumlarla neşe verici görünen durumları birbirine bağlar – eski klinisyenlerin kafasını karıştırmış gibi bir gerçektir bu. Bir başarı ya da kazanımla birlikte tetiklenen psikozlar belgelenip durmaktadır; kimi zaman, bağımsızlığa ya da olgunluğa doğru, kişinin hazır olmadığı bir hamle yapılmış olmasıyla açıklanırlar. Bir mezuniyet veya terfide söz konusu olan statü değişimi özgüven krizine yol açıyor, biriken stres de şaşkınlık halleri yahut psikotik bir "tepki" doğurabiliyordur. Lacan'ın teorisi daha titizdir; tetiklenmeyi, açıkça kişinin dünyasında sembolik yeri olmayan bir fikirle karşılaşmasına bağlar. Zincir kırıldığında, hiç sembolize edilmemiş olan o unsur kendisini dışarıdan dayatabiliyordur. Lacan'ın formülüyle, simgeselden kovulan gerçekte geri döner.

Bir vakada kadının biri, bir çukurun içinde, "toprak beni istiyor" diye bağırırken bulunmuştu. Zemin tarafından yutulduğunu hissediyordu. Kadınla birlikte çalışan psikiyatri ekibi, kadının ilk adının kendi anadilinde toprak anlamına geldiğini fark ederetti; o ise korkularının içeriğiyle bunun arasında herhangi bir bağlantı kurmamıştı. Tetiklenme süreci yavaş yavaş aydınlandı. Şimdiki rahatsızlığı, uzun yıllar yaşadığı dışkısını tutamama sorunu nedeniyle yapılan bir sfinkteroplasti [büzücü kas] operasyonunun ardından başlamıştı. Operasyonla tetiklenme arasında herhangi bir bağlantı kurmamış olsa da, zamansal ilişki yadsınacak gibi değildi ve başına gelenleri ışık tutuyordu.

Kadın erken yaştan itibaren babasıyla anal ilişkiye zorlanmıştır ve bu cinsel ilişkiler esnasında babası sadece tek bir anda hoşnutsuzluğunu, tiksindiğini gösteriyordur: geri çekilirken penisinde dışkı göründüğünde. Dolayısıyla dışkı hem cinsel eylemin, hem de babasının ilgisinin sona erdiğinin işaretidir. Dışkısını tutamama sorunu ergenlik döneminde başlamış, tecavüzler de o zaman

kesilmiştir. O noktadan itibaren, dışkısı neredeyse sürekli sızacak ve gün boyunca tekrar tekrar tuvalete gitmek zorunda kalacaktır. Gelgelelim, tam da iyi niyetli doktorların tavsiyesi üzerine anal sfinkter operasyonunu kabul etmesiyle birlikte psikoz patlak vermiştir. Hayatını öylesine güçleştiren semptomun aslında tam da sağ kalmasını sağlayan şey olduğu ortaya çıkmıştır: "bok" imleyeni, babanın istila edici varlığının bir sınırı olduğunun işaretiydi. Dışkısını tutamama sorunu ortadan kaybolduğunda, baba halüsinasyon biçiminde gerçekte geri döner. Onu çağıran ve yutan toprak, kendi özel ismidir; diğer birçok isminin içinden babanın seçtiği ismin bu olduğunu belirtir. Tam da bu unsur, yani babanın ona sahip olduğunun işareti olan unsur, tetiklenme esnasında gerçek halini almıştır.

İyi bilinen bir başka örnek de, Schreber'in ikinci tetiklenme anıdır. Nihayet Dresden Temyiz Mahkemesi'ne atanmayı başarmıştır. Ancak artık kendisiyle eşit pozisyondakilerle birlikte çalışmıyordur; birdenbire sorumluluğun kendisinde olduğu bir konuma gelmiştir: hemen hepsi kendisinden yirmi yıl kadar daha kıdemli olan beş hakimden oluşan bir heyete başkanlık etmektedir. İmgesel eşitleri arasında yaşadığı bir dünyadan sembolik bir ağırlık taşıdığı yeni bir yere fırlatılmıştır adeta ve bu çarpıcı yükselişe mana vermesini sağlayacak bir anlamlandırmadan yoksundur. Uyku sorunları yaşamaya, tuhaf sesler duymaya başlar. Bu noktada her şey çökmeye başlayacak ve ölüm düşünceleri her yanı işgal edecektir.

Freud, Schreber'in içine düştüğü ikilemin bastırılmış eşcinsellikle ilgili olduğunu düşünmüştür; oysa Lacan, sembolize edilemeyen bir durumla karşılaşmanın, baba kategorisinin aniden ortaya çıkışının altını çizmiştir. Schreber'in elinde dolayımlayıcı bir imleyen, durumuna mana verecek hiçbir şey yoktur. "Baba olma" imleyeninden yoksun olan Schreber, bu noktadan sonra kadın olduğunu hayal etmeye başlar ve hezeyanı içinde bu, yeni bir ırkın, fena halde bozulmuş olan "Dünya Düzenini" yeniden kuracak ırkın yaratıcısı olma misyonuna dönüşür.

Üçüncü terimin burnunu soktuğu durumlarda, ya egoyla bir başkası

söz konusudur –koza içinde yaşayan sevgililer, içtiği su ayrı gitmeyen arkadaşlar– ya da idealle gerçeklik arasındaki mesafe aniden kapanır. Uzun yıllar piyango hayalleri kurup da nihayet büyük ikramiyeyi kazanan kişi, evlatlık olduğu hayalleri kuran ve günün birinde bunun gerçek olduğunu öğrenen biri, rekor kırmaya çalışan ve bunu başaran bir atlet, sevdiceğinden randevu koparmayı hayal eden ve sonunda istediğini elde eden bir adam. Bütün bu durumlar kişinin aslında sosyo-sembolik yapıda yeni bir yere yerleşmekten kaçınarak sürdürdüğü bir denge halini bozar. Kişi aniden o yere nakledildiğinde, yeni sembolik koordinatlarla yüzleşmek zorunda kalır veişte bu, psikozu tetikleyici olabilir.

Bu tür durumların hepsi, psikotik yapıya sahip bir kişide her zaman psikoz tetikleyecek değildir. Her şey o kişi için hassas noktaların hangileri olduğuna ve bu noktalara karşı nasıl bir savunma uygulandığına bağlıdır. Bir vakada, ikinci oğlunun doğmasıyla birlikte bir adamın psikozu tetiklenir; niye ilkinde olmaz peki? Adam tek çocuktur ve aile hayatındaki tüm ayrıntılarda kendi ailesini model almıştır. Kendi babasının bir kopyası haline gelerek baba olma sorununu çözmüştür. Aynı şekilde davranmış, kendi ailevi durumunu bu tuhaf aynada yeniden yaratmaya çalışmıştır. Karısının beklenmedik bir şekilde yeniden hamile kalmasıyla birlikte, oluşturduğu imgesel emniyet kemeri kopmuştur: aniden her şey değişmiş, babalık muammasıyla yüz yüze kalmıştır.

Düzene sokulamamış olan babalık fikri şimdi sembolik bir düzeyde değil, gerçekte geri dönmüştür – bu bölümün başında bahsettiğimiz paraşütçüde olduğu gibi. Cinsel istismar, belli bir otorite figürü tarafından sevilme ya da eşcinselliğe ilişkin fikirler, bu entegrasyon eksikliğinin sonuçları olabilir: baba-çocuk ilişkisine dair herhangi bir sembolik harita olmadığında, babalığa ve baba için nesne olmaya dair farklı versiyonlar ortaya çıkabilmektedir. Bunun çoğu zaman altta yatan bir eşcinselliğe işaret ettiği sanılır, oysa vaktiyle Bateson'ın zor ama harikulade bir cümleyle belirttiği gibi, "Bu semboller [burada, hezeyanı oluşturan fikirler] eşcinsellik ifadesi değil, eşcinselliğin uygun bir sembolünü oluşturduğu fikirlerin ifadesidir." Yani

eşcinselliğe ilişkin motifler, nesne olmak gibi tehlikeli bir pozisyona bir biçim verir.

Bir vakada genç bir oğlan, babası, büyükbabası ve kendisinin, geceleri birbirlerinin hayat sıvılarını akıtmak için yarışan, birbirlerine bağlı cam tüplerden oluşan bir sistem olduğu şeklinde bir hezeyan geliştirir. Bir başkasında, sekreterinin hamile olduğunu söylemesinin ardından, çocuğun babasının kendisi olup olmadığını belirlemek için hemen mikroskop altında spermini incelemeye koyulan bir adam vardır. Babalık biyolojik parametrelere indirgenmiştir burada: sindirilemeyen bir şeyle karşılaşmanın ardından, hezeyanlı bir biçimde yeniden inşa edilir. Bundan dolayı babalık imgeleri psikozdaki yaratımlarda hiç eksik olmaz.

~

Üçgenleme ve sembolik üçüncü terime ilişkin teori, psikozun tetiklenme sürecini anlamamızı sağladığı gibi, hastanın emniyeti açısından da çok önemlidir. Şu vakada bunun bir örneğini görebiliriz: Yirmili yaşlarının sonundaki psikotik bir adam bitmek bilmez bir zulüm hissi içindedir ve terapistini görmeye giderken yaşadığı kabalık veya duyarsızlık vakalarını nakledip duruyordur. Endişelerine örnek olarak bir sakız meselesinden söz eder. Çiğnediği sakızı kullanılmayan bir buzdolabının içine atmıştır ve terapistine yanlış bir şey yapmış olup olmadığını sorar. Sakızı bulurlar mıy? Başı belaya girer miy? Çöp tenekesine mi atmalıydı acaba?

Her seanın başında, zulüm deneyimleri hakkındaki, “kara fikirler” [*broods*] adını verdiği zorlantılı düşüncelerden oluşan bir listeyiokuyarak başlamaktadır. Terapisti adamın kendisini “çıldırtmaya” çalıştığını düşünmeye, adamın “soğuk gözlerinin” içine işlediğini hissetmeye başlamıştır. Seansların yoğunluğu nedeniyle “[hastanın] zulüm düşünceleri ve hislerini dışsallaştırma ihtiyacının altında kaldığını” yazar. Tükenmiş hissediyordur; İngiliz psikanaliz geleneğinden yetişmiş birçok terapistin yapacağı gibi, bunu hastanın annesiyle ilk zamanlarda kurduğu ilişkinin yeniden canlandırılması

olarak yorumlar. Bu perspektifte göre, terapist hastanın annesinin hissetmesi gerekenleri hissediyordur; diğer psikanaliz ekolleri böyle bir hipotezi kabul etmeyecektir.

Hasta ilaç tedavisi görmekle birlikte, tıp sisteminin kendisine kötü davrandığını hissediyordu. Hastanelerden, "akıl hastalığı" yaftasından, tıbbi personelin kabalığından nefret etmekteydi. Anlayış ve onay arıyordu ve psikoterapinin bunun için uygun bir yer olacağına inanmıştı. Dolayısıyla terapistine tekrar tekrar "akıl hastalığı" hakkında ne düşündüğünü ve aldığı ilaçlara ilişkin fikrini sorar. O ilaçlar olmadan yaşayabileceğine inanıyor mudur? İçsel bir çatışma – tıp sistemi adamın muhtemelen nefret ettiği ebeveynlerini cisimleştirmekteydi ve bu bağlamda iyiyle kötü arasında bir çatışma söz konusuydu– olarak gördüğü bir durumun içine çekilmek istemeyen terapist, ricalarına yanıt vermemeyi tercih eder: "Yanıt vermeyi reddettim, ilaçlara taraf da olmayan karşı da olmayan bir konumu sürdürdüm."

Aslında hastanın psikoterapiye başladığı tarihten iki yıl önce, hastane tarafından konuşma tedavisinin faydalı olabileceği söylenmiş, ancak söz verilen değerlendirme seansı bir türlü gerçekleşmemiştir. O da beklemekten yorulup özel tedaviye başlamıştır. Önceden beklediği randevu mektubu, dört aylık terapi sürecinin ardından eline ulaşır. Terapistin belirttiğine göre, bu noktadan itibaren durumu kötüleşmeye başlar. Terapistine meydan okur bir tarzda, randevuya gitme niyetinde olduğunu söyler; ancak sonra özel çalışmaya devam edip etmemek konusunda ikilemde kalır. Şöyle yazar terapist: "Ben de etik denebilecek bir ikilemle karşı karşıyaydım: psikoterapistine halihazırda benimle çalıştığını söylemesi konusunda ısrar etmeli miydim? Değerlendirme için hangi hastane birimine gideceğini bana söylememişti, dolayısıyla bu noktada bağımsız bir bilgiye sahip değildim." Seçimi hastaya bırakmaya karar verir. Değerlendirme görüşmesinden sonra terapi birimi adamı reddeder; uygun olmadığı ve terapinin onda çöküntüye yol açacağı söylenir.

Bunun hem kendisine hem de terapi çalışmasına dair ağır bir ret olduğunu hisseder hasta. Başka biri onu reddederken kendi terapisti

onunla çalışmaya nasıl devam edebilmiştir? Şüpheleri ve paranoid düşünceleri şiddetlenir. “Ben de kendimi hastam kadar ümitsizlik ve öfke içinde buldum,” diye yazar terapisti. Bu tür yorumlar İngiliz psikoterapi geleneğinin alameti farikasıdır: terapistin hislerinden hastanın bilinçdışı iletişim gayretinin, kendisi ne hissediyorsa terapiste de onu hissettirme gayretinin sorumlu olduğu varsayılır. Diğer geleneklerde, mesela Lacancı gelenekte, bu tür yorumların terapistin durumu doğru dürüst analiz edemeyişinden kaynaklandığı ve son derece yersiz olduğu düşünülür. Sonuçta başka biri ne yaşıyorsa onu yaşadığımızdan nasıl emin olabiliriz, hatta böyle bir iddiaya nasıl cüret edebiliriz ki?

Hasta kendini gitgide daha klostrofobik hissetmeye başlar; tedirginliği öylesine artar ki muayenehaneden çıkıp dışarıda volta atmak durumunda kalıyordur. Birkaç gün içinde sağlık hizmetlerinden gelen ikinci bir retle birlikte umutsuzluğu pekişir. Terapistine, kendisine terapinin faydalı olmayacağı söylenirken, niye onunla konuşmaya devam ettiğini sorar. Hatta aldığı psikiyatrik tavsiyeye göre, partneri olan kişi “kara fikirlerini” dinlemeyi bile bırakmalıdır; zira bunlar “saplantılarını” kuvvetlendiriyordur. Çok zor geçen birkaç seansın ardından bir randevuya gelmez. Bir trenin önüne atlayarak kendini öldürmüştür.

Terapist başka bir çerçeve içinde çalışmış olsaydı, bu ölümün önüne geçilebileceğini savunmak haksızlık etmektir. İntiharlar olur; terapi içinde de, dışında da. Ama bu vaka, ihmal edilebilen veya yanlış anlaşılabilen bazı faktörlerin önemini görmemizi sağlayabilir. Sağlık Otoritesi’nden//Müdürlğünden gelen mektup, hastayla terapistin oluşturduğu ikili ilişkiyi açıkça bozmuştur. Tıp “sisteminin” hasta için ne kadar önemli olduğunu, onun için Öteki konumunda olduğunu biliyoruz: onu ayağa kaldırabilen, yere bırakabilen güçlü bir merci. Daha görüşmeye bile gitmeden, mektubu almanın kendisi tetikleyici olmuş, paranoid düşünceleri yoğunlaşmıştır. Bir çiftin içine üçüncü bir terimin müdahil olmasıdır bu.

Değerlendirme görüşmesinden ve birkaç gün sonraki ikinci NHS [Ulusal Sağlık Hizmeti] toplantısından çıkan ret kararları bunu olsa

olsa şiddetlendirmiştir. Atılan sakızla ilgili kaygısından yola çıkarak, onun gözünde hayati sorunun Öteki için konumu olduğu tahmininde bulunabiliriz: Öteki onu bir kenara mı atacaktır, yoksa onunla ilgilenecek midir? Sakız parçası, kendisidir. Bu sorunun inatçılığı, terapistin verdiği yanıtta rol oynamış olabilir. Fakat hastaya üstüne basa basa çalışmalarının bir yere doğru gittiğini, onun için umutlu olduğunu ve NHS görüşmesine gitmemesi gerektiğini söyleyebilirdi. NHS'nin "otoritesine" ilişkin kendi kaygıları yüzünden bunu yapmamış olabilir; ancak doğru klinik kararın bu olduğu, hastayı umursadığını göstermek olduğu, hastanın seçim özgürlüğü adına bundan feragat etmemek olduğu söylenebilir. Aslında izlemeyi seçtiği yol, hasta için o korkunç soruyu herhalde daha da kuvvetlendirmiştir: Öteki için neyim ben? Öteki beni bırakabilir mi? Ve hasta, da, fırlatılıp atılmış bir sakız parçası gibi, kendini trenin önüne atarak tam da bunu sahneye koymuş olabilir.

Verilen psikiyatrik tavsiyeye gelince, bunun hasta için pek iyi olmadığı görülüyor. "Kara fikirlerini" yazıya döküp adlandırıyor olması bunların önemine işaret etmektedir; yazma pratiğinin – listeleme halinde bile olsa – desteklenmiş olması gerektiği açıkça bellidir. Hastayı kendi psikozunun kaynakları içinden çıkmış ve bir yapılandırma sürecinin parçası olmuş bir şeyden mahrum etmenin ne manası olabilir ki? Psikiyatrist o kara fikirlerin, hastanın sorunlarına takılıp kalması anlamına geldiğini düşünmüş olabilir; ama bu aslında hastanın kendi kendini iyileştirme çabalarının yadsınması demektir ve adlandırmanın daha önce tartıştığımız öneminin farkında olmamaktır. Partneri kara fikirlerini dinlemeyi bıraktığında, bir iletişim hattı kapanmıştır. Bu bazı vakalarda, ölümle hayat arasındaki fark olabilir.

~

Tetiklenme anlarında eksik bir imleyene başvuru söz konusu olduğuna göre, anlam düzeyinde, imlenen düzeyinde buna karşılık gelen bir delik olacaktır. Bu delik, sembolik bir üçüncü tarafla/şahısla karşılaşmanın değil de, bir anlamlandırma sorununun söz konusu

olduğu bir dizi tetiklenme durumuna yol açabilir. Bunun en yaygın biçimi, aşk veya cinsellik alanında meydana gelen bir karşılaşmadır. Burada Öteki'nin arzusunun yakınlığı tetikleyici etki taşır: cinsel bir deneyim, âşık olma hissi yahut başka birinin ilgilendiği nesne olma hissi. Böyle anlarda simgesel, herhangi bir dolayım veya yanıt sunamaz ve kişi esrarengiz güçlerin insafına kaldığını hisseder. Ortada destek verecek bir anlamlandırma, böyle bir anlamlandırma sunacak bir imleyen yoktur.

Freud, ilk defa bir kadını tatmin etmeyi başardığı anda psikozu tetiklenen genç bir doktoru örnek verir. Kadın "şükran ve bağlılık" içinde kendisine sarıldığında, doktor birdenbire etine derin bir kesik atılmış gibi, kafasının üstünü çepeçevre saran esrarengiz bir sancı hissetmiştir adam. Sonrasında bunu, sanki otopsi esnasında beynini açığa çıkaran bir kesiğe benzeterekgibi yorumlamıştır. Bu sancı çok geçmeden açıklayıcı hezeyanlı bir fikre bağlanır: anatomi uzmanı olan yakın arkadaşı, ayarladığı bir dizi zulmün parçası olarak göndermiş olmalıdır bu kadını. Yaşanan cinsel deneyim, tetikleyici olmuş, Öteki'nin arzusunu dolayımlama yolu olmadığında, psikoz patlak vermiştir.

Alışık olunmayan cinsel durumlar, psikotik özne için çoğu zaman tehlikelidir. Marcel Czermak, bir kadınla birlikteyken ilk defa ereksiyon yaşayan genç bir adamın, hayretle penisine baktığını ve birdenbire "Gay" sözcüğünü duyduğunu aktarır. Eksik olan fallik anlamlamdırma noktasında, halüsinatif imleyen ortaya çıkmıştır. Baba metaforunun tesis ettiği fallik anlam mevcut değilser, kişi anlamlandırma gerektiren bir bedensel fenomenle her karşılaştığında, şaşkınlık veya tuhaflık hissi duyabilir. Bu noktada, ilk ereksiyonlarını yaşayan çocuklarda gördüğümüz üzere, uyarılma hallerinin ilk başta daima kaygı uyandırdığını anımsamamız gerekiyor. Doğru düzgün aktarılan ve alınan bir anlamlandırma olmadığında, bunlar sorunlu haller olarak kalmaya devam eder; kimi zaman kişi bundan dolayı bakir kalmayı sürdürürt ya da herhangi bir cinsel karşılaşmadan kaçınır.

Psikozun ortaya çıktığı dönemin çoğu zaman ergenlik çağı ve

ilkgençlik yılları olmasının nedeni budur şüphesiz. Çoğunlukla şizofreninin bu dönemde başladığı düşünülür; şizofrenin temel özelliklerinden birinin tam da bedene anlam verme sorunu olduğunu anımsayabiliriz. Ergenlikte beden değiştiği için, hariç bırakma/dışarı atma deliğini açan bir anlam talebi söz konusudur. Randevulaşma ve cinsel faaliyetlerde bulunma baskısı, durumu daha da kötüleştirir. Buna ilkgençliğin aynı zamanda gruplar içinde ve dünyaya ilişkin sembolik konumlar almamız gereken dönem olduğunu da eklediğimizde, psikozun bu noktada sıklıkla tetiklenmesinin nedeni aydınlığa kavuşur. İlk mastürbasyonlar, cinsel birliktelikler veya başka biri tarafından arzulanma hisleri, bunların hepsi felakete yol açabilir.

Denise Sainte Fare Garnot'nun ele aldığı bir vakada, genç bir adam, okumak ve müzik dinlemek için arkadaşıyla birlikte halk kütüphanesine gider. Oraya sırf kız tavlamak için gelmiş olan arkadaşı ona, "Pusuda mısın?" diye sorar. O anda ölümsüz olduğu ve insanların kendisini izleyip hakkında bir şeyler fısıldadıkları fikrine kapılır. Sonraki bir seansta arkadaşının lafını şöyle aktarır: "Erkek olmalısın." Cinselliği olan [*sexualized*] bir erkek olarak sembolik konumuna ilişkin ani bir soru doğmuştur. Kendisi yanıt verememiş, onun yerine paranoid düşünceler yanıt vermiştir. Etrafındaki insanların fısıltılarında artık sorular soruluyordur: "Erkek mi, kadın mı bu?" ve "Nereden geliyorsun?"

Ölümsüzlük fikri, hezeyanlı fikirlerden oluşan bir zincirin parçasıdır; hasta aynı zamanda uzaylı olduğuna inanmaya başlamıştır. Her iki formülasyonda da, bir erkek olarak sembolik konumu başka tür bir kimliğe, tümüyle erkek veya kadın bölgesinde olma sorununun es geçildiği bir kimliğe dönüştürülür. Uzaylılar, der, "bu dünyaya ait değiller"; bu dünyanın erkek-kadın ayrımı mantığına dayandığı iması vardır burada. Arkadaşının sorusu, edinilemeyen bir imleyene yapılmış bir çağrı olmuştur. Onun yerine halüsinatif etkilenmeler –"Erkek mi, kadın mı bu?"– ve onu bu korkunç soruyla hedef alan sesler ve bakışlar gelmiştir.

Ölümsüzlük ve uzaylılık fikirleri bu manada çözüm bulma çabaları

olmuştur. Şayet başka bir gezegenden geliyorsa, erkek veya kadın pozisyonu alması gerekmiyordur. Ölümsüzlüğe gelince, bunu dişilikle ilişkilendirir, fakat bir defasında bir felsefecinin, dünyadaki son insanın erkek olduğunu söylediğini işitmiştir; buna rağmen, "Kendimi tanımlayamıyorum. Ben sahiden son insan mıyım? Bilmiyorum," der. Ölümsüz olma fikri onun için hiç hoş değildir, daha fazla açıklama bulmak istiyordur. 3. Bölüm'de gördüğümüz gibi, biricik –mesela son insan– olma fikri, mutlaka büyüklük hezeyanı değildir. Kişinin istisnai bir yer işgal ettiği, ne bir tarafa ne diğerine dahil olduğu güvenli bir konum bulmasının bir yolu olabilir.

Yaşayan son insan olma fikri, psikozda belli bir sıklıkta karşımıza çıkar; ama bu sayede kurulan anlatılar bambaşka olabilir. Kimi zaman dünyanın sonuna ilişkin senaryolarla bağlantılıdır; Freud bunu sevgi yatırımının geri çekilmesi bakımından açıklar: duygusal bir felaketin ardından, libidomuzu gerisin geri egoya çekeriz ve bunu yaparken dış dünyada bir küçülme olduğunu fark ederiz. Lacan'a göre bu, dille ilişkimizin bir etkisi olabilir; simgeseldeki deliğe yaklaştıkça, gerçekliğimizi oluşturan temsil ağlarının tümünü kesen bir çöküş hissederiz. Ne var ki, dünyanın sonuna ilişkin fikirlerin çoğu zaman dünyayı tümüyle boş bırakmadığını görmek ilginçtir: özne dışında geriye bir tür kötücüllük, şeytani bir güç kalır.

Sayısız bilim kurgu filminde karşılaştığımız bir konudur bu: savaş, salgın hastalık veya doğal bir felaket sonucu dünya nüfusu yok olur. Kahramanımız besin ve barınak bulmak için ortalıkta gezinir, fakat çok geçmeden aslında yalnız olmadığını anlar: felaketten geriye ona tehdit oluşturan ve saldıran bir şey, insan, hayvan veya canavar biçiminde bir şey kalmıştır. Libidonun geride bir artık, kesinlikle zulmeden bir kalıntı bırakmadan tümüyle çıkartılması mümkün değil gibidir. Bunun karşısına yeniden doğum fantazisini koyabiliriz: Schreber için yeni bir ırkın doğumu, kendi hastalarımdan biri içinse çürümekte olan bedeninden geriye kalacak olan yumurtalıklardan filizlenecek yeni varlıkların doğumu.

~

Sembolik baba işlevinin yokluğu, psikozda yeniden doğum, yaratım ve soy fantazilerinin bu ölçüde yaygın olmasının sebebidir. Doğum fenomenini sembolik olarak konumlandıramayan ve daha genel olarak kendisini –biyolojik veya kültürel– bir sürecin başlangıç noktasında konumlandıramayan kişi, kendisi için açılan deliğe oturacak bir teori inşa eder. Tek bir ebeveynden doğduğuna, Schreber gibi yeni bir ırka hayat vereceğine ya da kraliyet soyundan geldiğine inanıyor olabilir. 1. Bölüm'de değindiğimiz, ortak ilk adların hem ortak bir öze hem de ortak bir ecdada işaret ettiğine inanan hasta, hezeyanlı düşünceyi, tam da nesiller arasındaki bağın açıklanması gerektiği noktada oluşturmuştur. Psikozda çok sık gördüğümüz gibi, entegre edilmemiş olan köken fikri, hezeyanın içinde yeniden oluşturulmuş ve işlenmiştir.

Başlangıçlar kadar sonların sembolize edilmesi de bir o kadar imkânsız olabilir; burada hezeyanlar çoğu zaman ölüm ve kayıp etrafında oluşturulur. Popüler kültürde sahte definlere ilişkin inançlarda bunun bir yansımasını görürüz: Hitler, Elvis ya da Michael Jackson aslında hâlâ hayattadır, belki uzak bir ülkede yaşıyordur, cenazesi başka birine aittir. Faniliğin sembolize edilemediği noktada hezeyan yeni bir anlatı oluşturur. Bir vakada, birden fazla çocuğunu acı bir şekilde kaybetmiş bir kadın, kızının cenazesinde, "benim olmayan bir çocuğun cenazesinde olmalıyım" der. Gerçek kızı çok önceden kaçırılmış ve yerine ikizi yerleştirilmiş, sonra bu ikizin yerine de bir diğeri geçirilmiştir. Kendi hesabına göre, çocuğu beş yıl içinde iki binden fazla kez değiştirilmiştir: "Bana her gün genç kızlar geliyor, her gün elimden alınıyorlardı." Çocuğunun kaybı onun için akıl almaz bir şeydir; çoğalan kızlar hezeyanı böyle tesis edilmiştir.

Bu noktada tüm insan gruplarının, hayatın başlangıcı ve sonuna ilişkin olduğu kadar doğal ve yapay nesnelerin doğumuna ilişkin de açıklamalar sunmaya çalışan hikâye ve mitler geliştirdiklerini anımsayabiliriz: ateşin, suyun, havanın, ormanların, kuşların ve hayvanların, kentlerin, kitapların ve toplumsal ve kültürel yaratımın diğer tüm parçalarının doğumuna ilişkin. Kökenlerin simgeselle ele alınması gerekir; anlamlandırılmalı ve açıklanmalıdırlar. Psikozda

bunu sağlayacak içselleşmiş sembolik yapı mevcut değildir; bundan dolayı kişi, hamilelik ve ebeveynlik yoluyla olsun, bilimsel bir keşif veya icat yoluyla olsun, kendini bir şeyin kökeninde bulduğu anlarda güçlükler doğar.

Akademisyenler ve bilim insanları tam da keşif anında, çalışmalarının "babası" ya da kaynağı olduklarını üstlenmeleri gereken anda rahatsızlanabilirler. Nathalie Charraud'un belirttiği gibi, matematikçi Georg Cantor'un psikozu, çalışma sahasını kökünden değiştirecek olan sonsuz kümeler konusunda ilk aydınlanmayı yaşadığında değil, meslektaşları ve öğrencileri tarafından onurlandırıldığında tetiklenmiştir. Sonlu-ötesi sayıların yaratıcısı ya da kaşifi olarak resmen tanındığı anda, feci bir psikotik depresyona tutulmuştur. Babalığın anlamı entegre edilememiş olduğu için, hezeyanlı biçimde geri dönmüştür: dengeyi yeniden bulma çabaları içinde, Shakespeare'in oyunlarının aslında Francis Bacon tarafından kaleme alındığını ispatlamaya çalışan iki eser yayımlamıştır Cantor. Yani simgeselde kendi yaratıcılığını dile getiremediği noktaya yanıt olarak, yaratıcılığa ilişkin bir iddia ortaya çıkmıştır.

Başka bir vakada, bir kadının psikozu ilk defa adeti geciktiği anda patlak verir. Hamile olduğundan endişelenmeye başlar ve gitgide artan bir sıklıkla "karnımda bir şey var" fikriyle doktoruna görünür; bu "şey" çok geçmeden "bir böcek" haline gelir. Doktoru tarafından hastaneye yatırılır ve hezeyanlı fikrinin bağlamı sonradan netleşir. Hastanın annesi, doktor olan kendi babasının ölümcül hasta olduğunu öğrendiğinde düşük yapmıştır ve babasına bu trajediden hiç bahsedilmemiştir. Hastanın ifadesiyle, "bu hamileliğe sözcük değmemiştir". Kısa bir süre sonra, anne hastaya hamile kalmış ve bu sefer ölüm döşeğindeki babasına haber vermiştir. Hasta sık sık, kocasıyla cinsel ilişkiye girerken ve hamileliği esnasında annenin aklında olan kişinin kendi babası olması gerektiğini ve sonuç olarak "gerçek babası"nın o olduğunu hayal etmiştir. "Ben ölseydim," der, "o sağ kalabilirdi".

Çocukluğunda annesinin "yanlış kişiye annelik yaptığını" hissetmiştir: "Benden önceki çocuğa annelik yapıyor olmalıydı." Ve

ölü fetüsün bir parçasının annenin içinde kalıp sonradan kendisine aktarıldığına emin olmuştur. Çocuk olma fikri onun için imkânsız bir fikirdir: analizdeki hastaların analistin çocukları gibi olduğunu söyleyen birini duyduğunda, bu ona dayanılmaz gelmiştir. Üremeye anlam verecek herhangi bir sembolik çerçevenin yokluğu yüzünden geçmişindeki sarsıcı unsurların insafına kalmıştır; bu unsurlar tetiklenme esnasında vücudunu ve zihnini işgal edecektir.

Nitekim, annesi kızının biyolojik varlığını tümüyle boşlukta bırakmış, kızına ne adet kanamalarından bahsetmiş, ne de hijyenik pedlerden vermiştir. Kızın kimliği düşürülen bebeğinkine eşdeğer olmuştur: "Düşürülmüş bir fetüs gibi hissediyorum," der. Yıllar sonra psikozu tetiklenirken, bir doktorun "içinde bir şey olduğunu" kabul etmesi için didinip durmuştur; annenin hiç sembolize edilmemiş olan ilk hamileliği onun için şimdi gerçekte geri dönüyor gibidir. Bir doktorun –büyükbabası– annesinin içinde bir şey olduğundan haberi olmamıştır; şimdi o, bir doktorun "orada bir şey olduğunu" fark etmesini sağlamaya çalışıyordur.

Bu vakada tetiklenme adet gecikmesinin ardından gelmiştir, fakat birçok başka örnekte anne olduktan sonra meydana gelmektedir. Isabelle Robert'in ele aldığı bir vakada, bir kadın doğum yaptıktan sonra içinde "Anne" sözcüğünün geçtiği halüsinasyonlar görmeye başlar. Bundan halüsinasyonu, çocukların bakımını üstlenmesini gerektiren bir "annelik misyonu" taşıdığı şeklinde yorumlar ve bunu çeşitli şekillerde ayrıntılandırır. Böylece belli bir denge oluşur, ta ki ikinci çocuğunun doğmasının ardından psikozu yeniden tetikleninceye kadar. Fakat tetikleyici etki doğumun kendisinden ziyade, sonradan, iki çocuğa tek çocuğa gösterdiği ölçüde özen gösteremediğini anladığında doğar. Başka bir deyişle, "annelik misyonuna" gölge düşmüştür. Önceki olaya yanıt olarak geliştirdiği çözümün bu şekilde kısa devreye uğraması, psikozu yeniden alevlendirmiştir.

"Annelik misyonu" fikrine benzer çözümler, tetiklenmenin ardından hızla yerleşip koruma işlevi görebilirler; böylece kısa bir "psikotik dönem" olarak görünen şey sekelleri görülmeden geçip

gidebilir. Brigitte Lemonnier'nin aktardığı bir vakada, bir adam, oğlunun doğmasının ardından, baba sevgisi fikri vasıtasıyla psikozunun tetiklenmesinden kaçınabilmiştir. Kendisinin uzun bir zincirin, kötü bir babayla başlayıp peşinden kendi babasından daha iyi olan kendisinin, peşinden ondan daha iyi bir baba olacak olan oğlunun vb. geldiği, son halkasının kusursuz bir baba olacağı bir zincirin halkası olduğunu hayal etmiştir. Bu hezeyanlı fikir sayesinde baba olarak konum bulabilmiş ve dünyasına bir düzen gelmiştir. Karısı çocukları da yanına alıp onu terk ettiğinde, bu sistem birdenbire şüphe altında kalacaktır: yeniden "kötü bir baba" olma fikrine kapılır. Birkaç gün sonra da intihara kalkışır.

Bu vakalardan öğrendiklerimiz, tetiklenmenin kişinin bir sembolik otorite figürüyle karşılaşmasıyla birlikte değil de, yarattığı çözümün bir engele takılmasıyla birlikte meydana gelebildiğini göstermektedir. Yıllar, hatta on yıllar harcayarak oluşturulan dengeleme ya da telafi mekanizması birdenbire zora girer. Bu mekanizmalara önümüzdeki bölümde ayrıntısıyla bakacağız; burada bir iki örnek daha verelim. Adamın biri, bir erkek tarafından cinsel olarak kullanılan bir kadın olduğu şeklindeki imgelerin üşüşmesiyle birlikte yardım aramaya başlar. Rahatsız edici düşünceler, ikinci çocuğu doğduktan hemen sonra, karısının daha önce tanışmadığı anne babasına misafir olduğu esnada başlamıştır. Bu tetiklenmeyi üçüncü bir terimin ortaya çıkması açısından yorumlamak cazip görünebilir, ama durum farklıdır.

Adam geçmişini anlatırken kendini mağdur olarak konumlandırır: anne babasından kötü muamele görmüş, okulda sataşmalara maruz kalmış, işyerinde patronu kafayı ona takmıştır. Deneyimleri "münzevi" olma fikri etrafında billurlaşmış, yaşadığı ilişkiler esnasında olsun, yalnız olduğu dönemlerde olsun, bu kimlik onu ayakta tutmuştur. Kendi başınayken yalnız bir hayat sürer, ilişkileri olduğundaysa düzenli olarak ortadan kaybolup idealize edilmiş münzevi kahramanları konu alan filmler izler. Mağduriyetine ilişkin bir dizi hikâyenin akla getirdiği Öteki için nesne olma konumu, münzevi imgesinin üstlenilmesiyle deyim yerindeyse tedavi edilmiştir. Bu deneyimler esnasında ayakta kalmasını sağlayan

özdeşleşme olmuştur bu.

Tetiklenme, tam da bu özdeşleşmenin şüphe altında kaldığı anda meydana gelmiştir. Hısımların başkalığından, sembolik mesafelerinden ziyade, aile ağı içinde kendi konumu rahatsız etmiştir onu. İlk evliliğinde bir çocuğu olmuştur; karısının doğumun ardından onu hafiften tersleyip durduğunu en ince ayrıntılarıyla anlatır. Keza karısının ailesi onu asla kendilerinden biri olarak görmemiştir; oysa şimdi, ikinci evlilik ve yeni bebekle birlikte, birdenbire "onlardan biri" olmuştur. Karşılaştığı sıcaklık ve açıklık afallatır onu. İlk hısımlarıyla olduğu gibi dışlanmayı beklemiş, oysa eşit biri gibi, ailenin bir parçası olarak karşılanmıştır. Artık kendisini münzevi olarak göremiyordur. Sokulgan düşünceler bu noktada patlak verir.

Başka bir vakada, bir adamın psikozu, bahçesinde geçirdiği sakin bir öğleden sonranın ardından tetiklenir. Bitkilerin ve meyve ağaçlarının bakımıyla ilgilenirken, birdenbire elma ağacında kullandığı spreyin üzerinde "Zehir" yazdığını fark eder. Ertesi sabah göğsünün içinden gelen tak tak sesleriyle uyanır: ufak bir adam içeride kapalı kalmış, dışarı çıkmak için göğüs kafesine vuruyordur. Bu tuhaf minyatür adam onun yüzünden boğulmak üzeredir; çaresizlik içinde en yakın acil servise koşar, tutsağının ameliyatla serbest bırakılmasını ister. Ayrıntılı soru cevaplarda, önceki yıllarda herhangi bir psikotik fenomenin izine rastlanmaz. Hızla gelişen bu halüsinasyon nereden kaynaklanmıştır peki?

Burada üçüncü bir sembolik terimle karşılaşma değil de, o zamana kadar hayatını yaşamasını sağlayan formülün başarısızlığa uğraması tetiklemiştir psikozu. Hasta küçük bir çocukken babası trajik bir kazada can vermiş ve bunu izleyen dönemde görsel ve işitsel halüsinasyonlar yaşamıştır. Sonrasında yaralı hayvanlara bakmaya başlamış, peşi sıra aldığı cerrahi eğitimiyle birlikte "hayat vermek" adını verdiği projeyi sürdürebilmiştir. Bu yıllarda herhangi bir kriz veya halüsinatif dehşet görülmüş değildir. Emekliliğinin ardından bahçe işleriyle ilgilenmeye başlar ve tıbbi çalışmalarını nasıl tarif ediyorsa bunu da öyle tarif eder: görevi bitki ve ağaçları canlı ve sağlıklı tutmaktır, bilhassa elma ağacını.

Bu ağaç aslında babasının da vaktiyle bakımıyla ilgilenmiş olduğu bir ağaçtır ve bahçesinde babasıyla ilişkilendirdiği tek unsurdur. Ağacın üzerinde yanlış spreyi kullandığı gün, görevi başarısızlığa uğramıştır: daha önce bir şeylerin –hayvanlar, insanlar, bitkiler– sağ kalmalarını sağlıyorken, şimdi kurtarıcı değil, katil konumundadır. O zamana dek onu korumuş olan formül –"hayat veren kişi" olmak– artık tutunulabilir değildir ve yerine hezeyanlı bir suçluluk duygusu ortaya çıkar. Göğsündeki tak tak sesi, ölü adamın geri dönüşüdür ve bunun sorumlusu odur.

~

Simgeselin başarısız olması yüzünden sembolize edilmesi imkânsız olan bir şeyle karşılaşmak, psikotik özneyi yaratıma iter genellikle. En barizi, dışarı-atılmış unsurun hezeyanlarda bir tür sistem ya da yeni bir biçim altında işlenmesidir. Burada babalık ve üremenin farklı versiyonlarından oluşan bir manzarayla karşılaşıyor olmamızın sebebi budur: birkaç tanesini saymak gerekirse, Tanrılar, imparatorlar, İsalar, kraliyet ve uzaylı bebekleri. Bunun aksine, Colette Soler'in çalışmalarından öğrendiğimiz gibi, psikotik öznelerin kimi zaman gerçekleştirdikleri eylemlerin hedefinde daha tez, daha radikal çözümler vardır: vücutta ya da Öteki'nde kötü libido olarak algıladıkları şeye saldırırlar. Bu tür eylemler hem o kişi için, hem de etrafındakiler için tehlikeli olabilir.

Böyle eylemlerin psikoza deva olarak benimsenebiliyor olması şaşırtıcı değildir belki; tarih bunun örnekleriyle doludur. Yirminci yüzyıl başlarında, diş sökmenin psikozu iyileştirdiği şeklinde ciddi bir teori vardı. New Jersey'deki bir akıl hastanesinin müdürlüğünü yapan ve Kraepelin'in bir öğrencisi olan Henry Cotton, psikozun sebebinin bakteriyel enfeksiyon olduğunu ve zararlı bakterilerin enfeksiyon kapmış azı dişleri ve köpek dişlerinde toplandığını öne sürmüştü. Bakteriler oradan tüm vücuda yayılıyordu. İddiasına göre, hastaneye yeni yatırılan hastaların dişlerinin çekilmesiyle birlikte, vakaların yüzde 25'inde iyileşme görülmüştü. Geri kalan yüzde 75'te ise

bakteriler başka bir yere geçmiş olmalıydı. Böylece Cotton hastaların bademciklerini, kolonlarını, safra keselerini, apandislerini, dölyatağı borularını ve rahimlerini alır. Nihayetinde bıçağıyla neredeyse tüm hastalarını iyileştirdiğini iddia etmiştir.

Sağlıklı vücut dokularının alınmasının etik açıdan sorgulanması ve tıbbi kayıtların gözden geçirilmesiyle birlikte, bu sonuçların sahte olduğu ve ciddi ölçüde hasta ölümü yaşandığı anlaşılmış, ancak Cotton'ın diş çekmeye devam etmesine izin verilmiştir. Sembolik bir işlev olarak bedensel libidoyu olumsuzlamanın gerçekleşemediği bu vakalarda olumsuzlama, vücuttan fiilen bir şeylerin çıkartılması yoluyla gerçekte aranmaktadır. Cotton'ın düşünceleri günümüzde elbette alay konusu olurdu, ancak bu düşüncelerin daha incelmiş versiyonları hâlâ güçlenmeye devam etmektedir; selamet fikri, bir şeylerin çıkartılması fikrine bağlı gibidir. Psikotik düşüncede de sık rastladığımız bir fikirdir bu, bir şeylerin çıkarılıp alınmasıyla birlikte zulüm yatışır. Ancak bu, metaforik bir düzeyde aranmak yerine, düpedüz gerçekleştirilmektedir.

Bizim taslağını çizdiğimiz teoride, bir anlam dünyasında yaşadığımız ve hayatımızdaki olayların ve değişimlerin sembolik süreçlerin dolayımından geçtiği varsayılmaktadır. Başımıza gelen şeyleri, üstlenmek durumunda kaldığımız yeni rolleri, geçmemiz istenen yeni konumları, kimi zaman hayatın bir parçası olan Öteki'ne yakınlıkları sembolize edebiliyor olmamız gerekir. Sembolik çerçeveye yapılan başvuru –incelediğimiz nedenlerle– sonuç vermediğinde, psikoz tetiklenebilir. Kişinin imgesel dünyasında bir delik açılır. Büyük bir değişim olduğu hissedilir. Birçok vakada bundan sonra hezeyan oluşturarak ya da simgeselin sonuç vermediği noktada bir zemin sunma vaadi taşıyan herhangi bir faaliyet yoluyla bir tür çözüm, bir telafi bulma arayışı başlar. Bir araştırma projesi, yeni bir meslek, sanatsal bir faaliyet, bir köken ya da tarihsel hakikat arayışı söz konusu olabilir.

Tetiklenmede sıklıkla sembolik baba işlevine başvuru söz konusudur, ama bunun bambaşka durumlarda da meydana gelebildiğini gördük. Kişinin telafi mekanizması zora girdiğinde ya da

o âna dek ayakta kalmasını sağlayan bir özdeşleşme zayıfladığında, psikoz patlak verebilir. Lacan'ın sonraki çalışmalarında ortaya çıkan değişiklikler bu çeşitliliğin yansımalarıdır. Baba işlevinden –ya da Baba-Adı'ndan– bahsederek yola çıkmış, ama sonrasında, Babanın Adları diyerek çoğul kullanmaya ve bunların babalığın kendisiyle ilişkisini sorgulamaya başlamıştır Lacan. Önemli olan sırf babanın aile içindeki yeri değil; gerçek, simgesel ve imgeseli birbirlerine bağlayacak ve Öteki'nin esrarengiz arzusuna ilişkin bir pusula sunacak herhangi bir işlem veya işlem kümesidir. Baba, bu ilikleme sürecinin alabileceği pek çok farklı biçimden sadece biridir artık ve ayrıcalığı gitgide azalacaktır. İnsanların sağ kalmak için kullandığı yapıların kapsamının ne kadar geniş olduğunu fark ettiğimizde, her bir psikotik tetiklenmede hangi faktörlerin önemli olduğunu daha iyi kavrayabiliriz.

8. Dengelenme ve Yaratım

Bir ruh çağırma seansında, ölmüş babasının ruhunu çağırmasıyla birlikte psikozu tetiklenmiş bir kadın, hiç ortadan kaybolmayan, sürekli yanı başında duran, zihnine, düşüncelerine ve vücuduna aç bir Şeytan figürünün zulmü altında kalmıştır. Bu dayanılmaz durum zamanla yeni bir düzenin ortaya çıkmasıyla birlikte yatışır. Çaresizlik hali yerini yavaş yavaş kabullenmeye, hatta tatmine bırakır. Şeytan'dan bahsederken yaramaz bir çocuktan bahseder gibidir artık; onu azarlıyor, yerden yere vuruyor, hatta Şeytan ondan kendisini bağışlamasını istiyordur. Şeytan ilk başta dışarı-atmanın açtığı –ve kadının "Adsız" diyerek kusursuz tarif ettiği– deliğe yerleşmişken, şimdi bir çocuğa dönüşmüş, o ise anne konumuna yerleşmiştir şüphesiz. Bu dönüşüm belli bir dengelenme getirmiştir ve tümüyle kendi icadıdır, bakımını üstlenen psikiyatristlerin önerisi değildir. Psikozun tetiklenmesini katlanılır kılmanın bir yolunu bulmuştur.

Psikotik özneler tetiklenmenin ardından sık sık dengelenme yolları buldukları gibi, belki daha büyük sıklıkla, psikozun tetiklenmesini önleme yolları da bulurlar. Her iki durum için de aynı soruyu sormamız gerekir: o kişinin delirmesini önleyen ne olmuştur? Birincil psikotik fenomenlere karşı en bariz savunma tarzının hezeyan oluşturmak olduğunu görmüştük: bu yöntem başarılı olduğunda, imleyenle imlenenin yeniden birbirine iliştirilmesi ve libidonun sınırlanıp çerçevelenmesi yoluyla anlamın yeniden tesisi sağlanabilir. Kimi zaman hezeyanla birlikte, kimi zaman ondan bağımsız geliştirilen bir dizi farklı yanıt da vardır ama. Bu bölümde bu onarım tarzlarını, psikotik öznelerin hangi yollardan denge ve istikrar bulabildiklerini inceleyeceğiz.

Klinik bir örnekle başlayalım. Otuzlarının sonuna gelmiş bir adam,

kaygıdan ve sokulgan düşüncelerden mustaripti. Yakın zamanda, sonuç vermemiş bir terapiden ayrılmıştı. Önceki terapisti, belki hayatındaki birçok üçgen yüzünden, partnerinin eski erkek arkadaşlarına duyduğu eşcinsel ilgiyi bastırmakta olduğunu düşünmüştü. Bu yorumlarla birlikte, aralarında dille ilgili rahatsızlıkların –düşüncelerinin kendisine ait olmadığı fikri– ve başka bir adama oral seks yaptığı zorlantılı imgelerin de yer aldığı belirtiler iyice şiddetlenmişti.

Önceki terapistin dikkatini çekmiş olan üçgenler sahiden mevcuttu. Farklı kız arkadaşlarının eski sevgililerini taklit edip, imgelerine olabildiğince uygun davranıp, onlarla arkadaş olmaya çalışmıştı. Bu sayede kadınlarla ilişki kurabilmiş ve ilk tetiklenmeler çok belirgin noktalarda meydana gelmişti: öncelikle, o zaman en iyi arkadaşı olan kişi onu “terk ettiğinde”, onunla tüm bağlarını kesip kız arkadaşıyla yalnız kalmasına yol açtığında; ikincisi, kız arkadaşlarından birinin ailesiyle tanıştırıldığında. Her iki durumda da işitsel halüsinasyonların hücümuna uğramıştı; erkeğin sembolik konumuna itilip kendisine yardımcı olacak herhangi bir sembolik destek bulunmadığında, simgeselin onu adlandıramadığı noktada bu adlandırmayı sesler yapmıştı adeta.

Bir özdeşleşme sayesinde istikrar buldu, ama bu özdeşleşme o zamana dek onu yakalayan üçgen durumlara bağlı bir özdeşleşme değildi. Anneannesi ve dedesiyle hiç tanışmamıştı, fakat kendisine dedesinin önemli bir dağcılık seferine katılmış olduğu söylenmişti. Üniversitedeyken o da dağcılık kulübüne girmiş ve bu uğraşı yıllar boyunca devam ettirmişti. Başka dağcılarla takım halindeyken bile, “tek başına, doğa güçleriyle mücadele halinde” olduğunu hissediyordu. Bu hobi ona karşı cinsle karşılaşmanın beraberinde getirdiği tehlikeleri içermeyen yegane “erkeklik” biçimini vermişti aslında, babasından gelme bir tür buyruktu ve dışarı-atmanın doğurduğu deliğin doğmasına yolçma riski taşıyordu.. Ben romantik dağcı idealini geliştirmesini teşvik edecek şekilde davrandım, o da bunun etrafında çeşitli faaliyetler oluşturmaya başladı: kitaplar okuyor, filmler izliyordu vs.

Bir kadın için erkek konumunda olmak onun için imkânsızdı ve bu tür anlarda halüsinasyonlar başlıyordu. Oysa yalnız dağcı gibi bir ideal imgeyle kurduğu özdeşleşme onu ayakta tutabiliyordu; üstelik kız arkadaşlarının eski sevgililerini taklit etmeye kıyasla başkalarına o kadar bağımlı değildi. Üzerinde ilk olarak Ludwig Binswanger'in çalışmış olduğu bu onarım tarzında, bir ideal oluşturmak söz konusudur: belli bir imge kişiye bir ana yön, hayatını etrafında inşa edeceği bir doğrultu sunar. İdealin oluşturulmasında, olumlu çağrışımlar taşıyan bir akrabaya veya aile geleneğine dair anlatılanlardan faydalanılması mümkündür, ancak çoğunlukla bu ideal annenin dünyasından alınır. Annenin ilgilenmiş olduğu bir faaliyet, idealize etmiş olduğu bir kişi ya da bırakmak zorunda kaldığı bir kariyer söz konusu olabilir; kişiye kendisini onun etrafında düzenleyeceği ideal bir nokta verebilir. Bebekleri olan psikotik erkekler bazen, psikozu tetikleme tehlikesi doğuran baba konumuna düşmekten kaçınmanın bir yolu olarak, anne gibi "olurlar". Hastaneden taburcu olmasının ardından, 1903'te karısıyla birlikte on yaşında bir kız çocuk evlat edinmiş olan Schreber'in kızının, sonradan psikanalist William//Wilhelm Niederland'a, Schreber'in ona "annnesinden daha fazla annelik" yapmış olduğunu söylemiş olması tesadüf değildir belki de.

Louis Wolfson'ın lisan merakı bu sürecin başka bir örneğidir. Ödünü koparan İngilizceden kaçmak için Fransızca, Almanca ve Rusça öğrenmiş, kendi tabiriyle "şizofren bir dil öğrencisi" olup çıkmıştır. Wolfson'ın lisan çalışmalarını bu bölümün biraz daha ilerisinde ele alacağız; şimdilik sadece benimsediği "öğrencilik" konumuyla ilgilenelim. Bu konum, etrafındaki dünyayla ilişkisinde kendisini konumlandırmasını sağlamıştır: evde odasında otururken, kütüphaneye gidip gelirken, Broadway'in fahişeleri, pezevenkleri, uyuşturucu bağımlıları ve polisleri üzerine "çalıştığı" gece yürüyüşlerinde, kimliğini bu öğrenme fikri etrafında oluşturmuştur. Başkalarıyla tanışırken kendisini öğrenci olarak tanımlıyor ve tehlikeli bir bölge olabilecek insan teması bu sayede dolayımlanıyordur. Bir gün metroda karşısında oturan adama

bakarken saldırganlık içeren bir karşılaşma hayal eder, sonrasında gözünü dikip bakmaktansa yabancı dilde bir kitap okumanın daha iyi olacağına karar verir. Sürekli çalışma halinde olan Wolfson, etrafındakilere yem olduğu pasif ve tehditkar durumu, aktif, dengeleyici bir konuma dönüştürebilmiştir.

Böyle bir ideal oluşturulması, kişiye nesneden ibaret olmadığı, özne olduğu bir konum verebilir: zulmedilen, hakaret edilen, takip edilen, çamur atılan bir nesneden ibaret değildir artık. Bunu yaygın bir diğer dengeleme yoluyla, başka birinin imgesine uygun davranmaya çalışmakla karşılaştırmak ilginç olabilir. Yukarıda bahsi geçen hastanın kız arkadaşlarının eski sevgilileriyle yaptığı gibi, kendisine destek çıkan bir ideal olmadan başka birini taklit eder kişi. Bu sayede hayatında olup bitenlerle başa çıkabilir; ancak düpedüz başkalarına bağımlı olduğu için, özne değil nesne konumunda kalmaya devam eder. Bağlı kalacağı imgenin, başkasının imgesinin mevcut olması gerekir. Benim hastamda, büyükbabasıyla kurduğu idealize edilmiş özdeşleşmeye kıyasla bu tür yüzeysel özdeşleşme o kadar kuvvetli değildi.

Helene Deutsch, ancak dışarıdan taklit aracılığıyla toplumsal ilişkilere giren “-miş gibi” karakterleri konu alan çalışmalarında bu tür özdeşleşmeyi tarif etmiştir. Böyle karakterler kendilerini başka birinin imgesine yapıştırır, dikkatle kullandıkları bu imge yoluyla kendi davranışlarını düzenler ve genellikle sembolik boyuta başvuru oluşturacak durumlardan kaçınırlar. Dostluk, sevgi ve anlayış gösterebilirler; ancak bir terslik vardır, duygularını “sırf şeklen”, “teknik eğitim almış bir oyuncunun gerçekçilik içermeyen performansında olduğu gibi” ifade ederler. İlkgençlik yıllarında fahişelik yapmaya başlayan bir kadın, diğer kızları taklit ederek dış dünyayla gerçek bir temas kurmadan yaşayıp gidebildiğini söyler. Bu tür bir temasın kendisi için imkânsız olacağını bir bakıma biliyordur.

Ortada hiçbir rahatsızlık işareti yoktur, der Deutsch. Davranış sıradışı değildir, zihinsel yetilerde arıza görülmez, duygu ifadeleri düzenli ve yerindedir. Ama oturmayan bir şey vardır. “-Miş gibi” karakterlerle yakınlaşan kişiler sonunda daima, tam da her şey bu

kadar normal göründüğü için, “Sorun ne acaba?” diye sormak durumunda kalırlar. Kurt Eissler, taklit tekniklerine bel bağladıkları için, “-miş gibi” karakterlerin uyum sağlama menzilinin, bilinçdışı tercihleri uyarınca belli faaliyetlerden, görevlerden veya rollerden kaçınacak olan diğerlerine oranla daha fazla olabildiğine işaret etmiştir. “-Miş gibi” kişi, tercihleri sırf yüzeyde konumlandığı için, yüzeyin kendisinden beklediklerini yapıp topluma gayet iyi uyum sağlayabilir, hemen hiç dikkat çekmeyebilir. Bir kadının sözleriyle, “Bazen bir sürü gölgenin karışımıymışım gibi hissediyorum, *tek bir kişi gibi değil*, bir sürü insanın benim hakkımdaki düşünceleriymişim, bunların yansımalarıymışım gibi… Her biri de beni farklı bir ışık altında görüyor ve ben de öyle görünüyorum aslında.”

“-Miş gibi” öznelerin bazıları bir dizi farklı durumda gayet iyi iş görebilirken, bazıları da dar bir ortamı, yalın, tekdüze durumlardan oluşan, değişime pek yer olmayan bir ortamı tercih eder. Birçok arkadaşı olabilir, ama her nasılsa sahici bir yakınlık asla mümkün değildir. Tuhaf bir ihtirassızlık vardır; hayat katlanılması gereken bir tür prosedür gibidir, uygun anlarda gülümsemeler, kahkahalar ve ağlamalar içerse bile. Keza konuşmada bir sığlık vardır; ağzından çıkanlarda kendisi yok gibidir. “-Miş gibi” özdeşleşmeler bir tür ödünç kuvvet getirir ve çoğu zaman kişinin işinde veya sosyal çevresinde sivrilmesini sağlarlar. Kırılganlıkları, taklit edilen kişinin uzaklara gitmesi veya mesafe koyması durumunda, bu kilit referansın ortadan kaybolmasıyla birlikte öznenin savunmasız kalabilecek olmasındadır.

Başka bir vakada, genç bir adam üniversitedeki ilk yazılı ödevini bitirmiş ve ödevde neler yaptığını tartışmak için hocanın kapısını çalmak üzeredir ki donup kalır, kendi tabiriyle “tarifsiz” bir kaygıya kapılır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra üniversite çalışanları onu kapının yanı başına oturmuş, kendi kendine konuşurken bulurlar; fakat ne söylediğini hiç hatırlamıyordur. Sonrasında pek hoş olmayan bir şekilde hastaneye yatırılır; hemşire ve doktorların duyarsız davranışlarından ve kilo almasına, kötü kokmasına ve hareketlerinin ağırlaşmasına yol açan ağır ilaçlardan şikâyet eder.

Bu olaydan yıllar sonra kendisiyle tanıştığımda hâlâ ilaç tedavisi görüyor, ama artık ailesiyle birlikte evde yaşıyordu; pek fazla bir şey yapamıyordu, fakat kızkardeşi vasıtasıyla edindiği psikoloji kitaplarına duyduğu ilgi giderek artmaktaydı. Büyüme döneminde en ufak bir anormalliğe ya da gelecekteki sorunların en ufak bir işaretine bile rastlanmamıştı. Okulunda başarılı olmuş, diğer çocuklarla kaynaşmış ve sonra üniversiteye girmişti. O öğleden sonraya kadar böylesine sarsıntısız yaşamasını sağlayan ne olmuştu peki? Gayet sıradan ve olaysız geçmiş olan çocukluk ve ilkgençlik dönemini anlatmasıyla birlikte, onu ayakta tutan şeyin akranlarıyla kurduğu bir dizi süreğen özdeşleşme olduğu ortaya çıktı. Onlar ne yapıyorsa o da onu yapmıştı; genellikle bir iki sınıf arkadaşına odaklanıp onların giyimlerini, kendilerine mahsus hareketlerini, çalışma tarzlarını taklit ediyor, hedeflerini benimsiyordu.

Bu taklitçilik sayesinde derslerine devam etmiş, birkaç defa kızlarla çıkmış, okulda spor faaliyetlerine katılmış, bu gibi önemli “erkeklik” anlarının doğurabileceği sarsıntıların hiçbirini yaşamamıştı. O da diğerleri gibi –o zaman ilkgençliğini yaşayan– bir oğlan çocuğuydu ve bu imgesel yansıtma süreci sayesinde gençlerin hayatlarına damgasını vuran tehlikeli geçiş anlarını atlatabilmişti. Diğer çocukların pek ortalıkta olmadığı tatil dönemlerinde, ne yapıyor olabileceklerini hayal edip aynısını yapmaya çalışıyordu.

Hocayla karşılaşma yüzünden üçüncü bir terimle yüz yüze kalıncaya dek, bu imge dizisi ona destek olmuştur. Yanıt vermesini sağlayacak bir kaynağı olmadığında, psikoz tetiklenir. Zaten evden ve okuldan ayrılıp kimseyi tanımadığı, hemen özdeşleşme desteği sunacak kimsenin bulunmadığı üniversite ortamına taşınmasıyla birlikte daha kırılganlaşmış olmalıdır. Başka bir vakada, bir adam her konuda yakın bir arkadaşının peşinden gittiğini, her hareketini taklit ettiğini, ama bir gün bu arkadaşının sınava hazırlanmak için odasının kapısını kapattığını anlatır. Sonrasında alınıp götürülenin kendisi olduğuna, izlendiğine ve takip edildiğine, insanların onu öldürmek istediğine emin olur. Rehber imgeden mahrum kaldığında nesnelik konumu şiddetlenmiş ve kendisine yönelik saldırılara karşı

savunmasız kalmıştır.

Bu tür vakalardaki duygusal katılım yokluğundan oluşan boşluğu, kimliğe ilişkin yaygın nevrotik şüphelerden ayırmak gerekir. Nevrotik kişiler parçası oldukları toplumsal oyunu içten içe küçümsedikleri için çoğu zaman kendilerini sahte hissederler; bir gayri meşruluk hissi vardır, sanki dünyada yerleri yokmuş gibidir. Böyle çifte bir hayat yaşıyor olma hissi çatışma doğurur; oysa beklentilerin aksine, "-miş gibi" vakalarında "gerçek ben" ile toplumsal benlik arasında hiçbir zaman ihtilaf olmaz. Çatışma içermeyen bir özdeşleşmedir bu. Toplumsal ilişkilerde gösterdikleri esnemezlik ve yüzeysellik bazen başkalarının dikkatini çekebilir ve bağlanma korkusu yaşadıkları gibi bir manzara yaratabilir. Aslında o kişi, simgesele başvuru içerecek durumlardan, tam da bağlanmanın, taahhüdün söz konusu olduğu durumlardan uzak durmasını bir düzeyde biliyordur.

İmgeselin –görsel imgelere tutulduğumuz düzlem– psikozda nasıl destek mekanizmaları sunabildiğini gösteren vakalardır bunlar. Bir çocukluk psikozu vakasında, vücuduna sınır oluşturamayan bir oğlan, televizyon ve film bağımlılığı vasıtasıyla kendi kendini tedavi eder. Tüm oyuncuları taklit edip dışarıdan taklit yoluyla bir kimlik edinerek dış hatlar kazanmıştır. Margaret Mahler ve Paula Elkisch'in anlattıkları Stanley vakasında, duygu ifade edemez görünen bu oğlan çocuğu, bunu tümüyle kutuplaşmış bir şekilde yapmaya başlar: bir düğmeye basar gibi telaştan coşkuya geçerek. Stanley, düğmeye basar gibi "açıp kapattığı" duyguları hayli tuhaf ve gayet "duygusuz" bir şekilde yaratmaktadır. Çevresinin kendisinden belli duygu ifadeleri beklediğini ve buna razı olması gerektiğini bilir ve duyguları öylece açıp kapatır.

Psikotik öznenin duyguları "öğrendiği" bu süreç sık sık, duygular sanki durumun gereklerine göre açılıp kapatılabiliyormuş gibi tarif edilmiştir. Eissler'in aktardığı bir vakada, hastanın "cansızlık hissi, egonun toplumsal açıdan gereken duyguyu üzerine koyabildiği *boş levha* [*tabula rasa*] oluşturur adeta – tuval üzerine uygun boyayı yerleştiren bir ressam gibi." Bu tür yüzey duyguları oluşturulması, duyguyu iç dünyamızın sahici bir işareti olarak değil de, öğrenilmesi

gereken bir dizi davranış olarak gören günümüz kültüründe geçerli olan toplumsal buyruklarla uyum içindedir. Buna göre, doğru eğitildiğimiz takdirde duygusal becerileri öğrenecek, böylece "uygun" duyguyu gösterebileceğiz. 1950'lerin analist ve psikiyatristlerinin psikoz emaresi olarak gördükleri şey, günümüzde sağlıklı öznelliğin normu haline gelmiş durumdadır.

~

Psikozda karşılaştığımız diğer bir dengeleme türü de ideal oluşturulmasıyla bağlantılıdır ve hayatı idare etmeyi sağlayacak formüller bulunmasını içerir. Geneviève Morel tarafından geliştirilen bu fikre göre, kişi iki tarafın birbiriyle nasıl ilişki kurduğuna dayalı bir şablon oluşturur. Bu iki konumdan herhangi birini işgal etmesi mümkündür; ancak formül bozulacak olursa psikoz patlak verebilir ve kişi feci ve ürkütücü bir terk edilme ve reddedilme hissi yaşayabilir. En yaygın formüllerde, anneyle çocuk, babayla oğul ve sevenle sevilen arasında kurulan bir ilişki söz konusudur. Hangi biçimi alırlarsa alsınlar, bu formüllerde daima bir tür taahhüt söz konusudur.

Psikotik hastalarımdan biri, yaşantısını düzenleyip ayarlamak için, "Bir anne oğlunu koruyup kollar" şeklinde bir formül kullanabilir hale geldiğinde, hayati bir dönem başlamıştı. Çocukluğunda annesi erkek kardeşini idealize etmiş, taparcasına sevmişti; erkek kardeşin imgesi hastam için hem hayranlık hem de zulüm uyandıran bir nokta haline gelmişti. Ailenin tüm ilgisi erkek kardeşin üzerindeyken, hastam "bırakılmış" ve umursanmamış, sonraki hayatında da sevilen kişi konumunda olmayı kabullenememişti, zira ana-oğul ilişkisinden dışlanmışlığın acısı yeniden uyanıyordu. "Sevilmek" onun için, tıpkı annesinin erkek kardeşini tepelere çıkarması gibi son derece yanlış bir şeydi. Az sayıdaki erkek arkadaşını, kendisine pek ilgi göstermedikleri için seçmiş, sevgi gösterileri ortaya çıkmaya başladığında da terk etmişti.

Yaşadığı halüsinasyonlar ve diğer psikotik fenomenler gayet belirgin bir noktada zayıfladı. Ben rahatsızlandım ve pek adetim

olmayan bir şekilde birkaç gün çalışmaya ara vermem gerekti. Hastam çok endişelenmiş ve beni yeniden sağlığıma kavuşturduğu imgeler görmüştü. Bu olaydan sonra terapide anne rolü üstlenmeye başladı: beni besleyip büyüteceği "minik bebeği" olarak gördüğünü söylüyordu. Seansların tonu ciddi ölçüde değişti; sert saldırılar yerlerini şefkatli ricalara bıraktı. Kullandığı formül, kendisini annesinin sevgisiyle ilişki içinde konumlandırmanın bir yolu olduğu gibi, bu sevginin değiştirilmesiydi de: kusursuzluğa değil –ki bu katlanılmaz olurdu– zaafa yönelen bir şefkatti.

Daha sonra formülün diğer kutbuna geçebilmişti. Kendisini anne olarak görmektense, artık kendine "bebeğim" diyordu ve bu sefer ben anne rolündeydim. Anne konumu yine zulmedici değil, müşfik bir yerdi. Morel'in önerdiği gibi, bu formülü matematiksel bir fonksiyon şeklinde Fxy olarak yazarsak, F ilişkinin doğasını –bu vakada, "koruyup kollamayı"–, x anne konumunu, y de bebek konumunu gösterir. Hastam kendisini başka biriyle ilişki içinde bu iki konumdan birine yerleştirebildiği sürece, psikoz stabil kalıyordu.

Esthela Solano-Suarez'in ele aldığı bir vaka, fonksiyon formülünün mantığını örnekler. Elli yaşında bir adam "depresyon" şikâyetiyle yardım ister. Birkaç aydır hayata ilgisini tümüyle kaybetmiştir; iştahı kalmamıştır, uyku uyuyamıyordur. Kendi vücudu ona tuhaf gelmektedir. Başından geçenleri anlamlandıramaz. Aslında yakın zamanda meslek hayatında terfi almış, saygın bir mücevhercide bir süre çalıştıktan sonra, şimdi idareci konumuna yükselmiştir. Fakat epey rağbet gören bu pozisyon onun için kabus olmuştur: başa çıkamadığını hissediyordur, kendisini vücudundan ayıran bir boşluk bulunduğu hissi her yeri kaplamıştır. Tek çıkar yol intihar gibi görünüyordur.

Seanslarda, beş yaşındayken annesinin öldüğünden bahseder. Bu kayba ilişkin bilincinde olduğu herhangi bir acı olmadığı gibi, annesine veya kendisine dair ilk yıllardan herhangi bir hatırası da yoktur. Hatıraları, babasından annesinin ölümünü öğrendiği andan itibaren başlıyordur. Sonrasında babası tarafından bir yetimhaneye gönderilmiştir; buraya dair birkaç hatırası vardır, hepsi de aynı ölçüde

duygudan yoksun hatıralardır: bu yıllardan bahsederken sanki başka biriymiş gibi konuşur. Babasının onu nasıl terk edebildiğini ve nasıl olup da başka bir aile üyesinin onun bakımını üstlenmediğini anlayamaz.

Dört yıl sonra ablası, kendisiyle yaşamak üzere onu yetimhaneden alır. Ondan yirmi yaş büyük olan abla, tek çocuğunu henüz yeni kaybetmiştir ve şimdi tüm ilgi ve dikkatini küçük kardeşine hasrediyordur. Onun her isteğini yerine getirir, fahişelikten kazandığı parayı cömertçe ona harcar. Hastanın bu dönemde mutlu anıları olmuş, hayattan yeniden keyif almaya başlamıştır. Sonradan kendisi de fahişelik yapmaya başlayacak, vücudunu varlıklı özel müşterilere çok yüksek fiyata satacaktır. Çok geçmeden bu müşterilerden biri ona seçkin bir mücevhercide iş teklif eder ve hasta burada en başarılı satış personeli olur.

Para onun için çok önemli olmuştur ve fahişelik yaparken hoşuna giden tek şeydir. Kendi cinsel hayatında da, ancak parasını verdiğinde sevişiyordur. Paranın karşılığı keyiftir. Solano, hastanın fahişe – Tüm erkekler için O Kadın – olan ablasıyla özdeşleşmiş olduğunu, burada para değiş tokuşunun hayati rol oynadığını öne sürer. Hastanın onu Arjantinli olduğu için analist olarak seçtiğinden bahsettiğini belirtir; “argent” sözcüğü hastanın ana dilinde “para” demektir. Yaşadığı sorunlar şimdi yeni bir anlam kazanmıştır. Bir düzeyde, edindiği yeni mevki onu bir tür baba konumuna yerleştirmiştir; fakat buna karşılık gelen, ona destek olacak bir imleyen yoktur. Başka bir düzeyde, bu yeni mevki, mağazaya gelen müşterilerle gündelik alışverişlere girmesini önlemiştir: parasal işlemler artık onun işi değildir. Dolayısıyla telafi mekanizması hasar görmüştür.

Solano hastayı yeni mevkiine uyum sağlamaya teşvik eder: idareci olsa bile, aynı zamanda mağazaya gelen müşterilerle temasının devam etmesi mümkündür. Hasta böyle davranmaya başladıkça canlılık hissi geri döner, çalıştığı mağaza da o yılın en yüksek satış rakamlarına ulaşır. Dolayısıyla burada başkalarıyla ilişkileri içeren bir formül söz konusudur: F para karşılığı mal alıp verme mekanizmasını, x ve y ise satıcı ve müşteriyi temsil etmektedir. Bu iki konumlu ilişkiyi, önceki

bölümde tartıştığımız vakadaki “bok” imleyeninin kullanımıyla karşılaştırmak ilginç olabilir. Orada hastanın kendisini babasının istila tehdidinden koruması için dışkısını tutamıyor olması gerekiyordu. “Bok”, özneye iliştirilmiş olması gereken, fakat onu başka insanların dahil olduğu herhangi bir devreye bağlamayan bir nitelikti. Bu nitelik ortadan kaldırıldığında, psikoz tetiklenmişti. Dışkı sızdırması gereken kadınınki gibi vakalarda Fxy biçimdeki fonksiyon formülünün yerini, Fx formülü alır: F söz konusu eylemin, x öznenin yerinde durmaktadır. Fxy formülüne ilişkin örneklerde belli bir toplumsal ilişki biçimine bağlılık bulunduğuna, oysa Fx örneklerinde bunun olmadığına dikkat edelim.

~

Analist ve psikiyatristler tarafından belgelenen bir başka yaygın mekanizma da, kendini hiç içeri alınmamış olan sembolik sisteme adeta iliştirmek amacıyla, protez bir sembolik düzen yaratmaktır. İçeriden erişilemeyen sistem doğruca dışarıda aranır. Literatür, makinelerle veya mekanik aygıtlarla bağlar kuran, makinelerin etkisi altında olduklarına inanan ya da canlı ve cansız nesneleri birbirinden ayıramaz görünen kişilerin vakalarıyla doludur. Birçok vakada makine basit bir ikili yapı düzeyinde kalır; mesela açılıp kapatılan bir elekrik düğmesi biçimini alır. Stanley, saatler boyunca, açıp kapatıyormuş gibi yaptığı elektrik düğmeleri çizer. Sonrasında ışıkları açıp kapatmayı saplantı haline getirir, haftalarca başka pek bir şey yapmaz.

Bu vakaların en ilginç özelliği, yazarların bu ilişkileri hemen her defasında insan modeline dayanan bir şey olarak yorumluyor olmasıdır: çocuğu cezbeden ve ürküten makinelerin, ebeveynler ve bakıcılarla ilişkilere dayandırılan iç itkilerin somutlaşması olduğu düşünülmektedir. Söz konusu makine, çocuk için önem taşımış birinin sembolü olarak görülmektedir. Mesela Margaret Mahler, şizofren çocuk vakalarında karşılaşılan makinelerin, çocukların insan ilişkisini mekanik bir ilişkiye dönüştürmelerini ve böylece tehdit edici faktörler

olan öngörülemezlik ve farklılığı denetim altına almalarını sağladığını düşünmüştür.

Şimdilerde maalesef unutulmuş olan çığır açıcı bir kitabında Harold Searles, bu yaklaşımdaki temel mantığı sorgulamıştı. Searles, makineleri ve mekanik nesneleri gerçek insanlarla ilişkilendirmek yerine, bunların tam da insan olmayan nesneler olarak önemli olduklarını öne sürer; çocukların insani olmayan çevrelerinde bir parça istikrara ihtiyaç duyduklarını ve ebeveynlerinin canlı varlıklar oldukları fikrini ancak bu sayede oluşturabildiklerini savunur. Argümanının son kısmına katılmasak da, çok temel bir şeyi görmüştür Searle: çocukların çevrelerinde tam da insan olmadığı için önemli olan bir şey aradıklarını, simgesel düzlemin ta kendisini, insan ilişkilerini aşan sembolik bir düzeni cisimleştiren nesneler veya figürler aradıklarını.

Küçük Hans ve Pagnol vakalarında gördüğümüz gibi, nevrotikte bu unsurlar baba işlevini pekiştirmek için kullanılabilir. Fakat psikozda daha da geriye giden bir müracaat, simgeselin ikili karşıtlıklar biçimindeki asgari yapısına müracaat söz konusu olabilir. Searles'ün üzerinde çalıştığı makineler temel bir artı-eksi karşıtlığını cisimleştirir ve söz konusu çocukların birçoğunun yapışıp kaldığı şey de bu olmuştur. Temel ikili yapı içeriden kaydedilmiş olmadığında, çocuk ya bu yapıya dışarıdan erişmeye çalışıyor ya da tek bir eylemin tekrar tekrar "açılıp kapatıldığı" vakalarda olduğu gibi, yapıyı kendisi cisimleştirmeyi deniyordur.

Günümüzde vücudun içine insani olmayan unsurlar yerleştirilmesi şeklinde karşımıza çıkan yaygın motifte bunu görürüz. Altı Milyon Dolarlık Adam, Robocop ya da bilim-fantazi filmi *Innerspace*'in kahramanı, bunların üçü de vücut dokularına yabancı, sembolik bir devre sisteminin yerleştirilmesi yoluyla insan olur. Keza çocuk edebiyatı da, sihirli bir nesnenin onu keşfeden kişiye özel yetenekler veya güçler bahşettiği hikâyelerle doludur. Bütün bu kurmacalarda, ilave edilen insani olmayan unsur, kişinin her kimse o olmasını sağlar; kimliğin ta kendisi o unsurdan doğuyor gibidir. Bu anlatılarda simgesel düzeni, temsil ve yasalardan oluşan bir devre sistemini

vücutlarımıza dahil etmemiz gerektiği şeklindeki temel fikir sahnelenmektedir: dolayısıyla, Searles'ün de görmüş olduğu gibi, insani-olmayan çevrenin kendi başına psikolojik bir önemi vardır.

Bu sistemler makine ve mekanik aygıtlar kadar, matematiksel sistemler ya da şecere sistemleri, yahut mesela bilgisayarla çalışma (*computer work*) biçimini de alabilirler. Arşiv araştırması ya da her türden belge yorumlama faaliyeti de içerebilirler; amaç çoğu zaman bir tür soy bağını incelemek ya da kanıtlamaktır. Kütüphanelerde bu kadar çok psikotik insan bulunmasının nedeni budur. Louis Sass, taklide dayalı davranışları için bir tür strateji oluşturmuş bir hastadan bahseder. Taklitçilik daha önce tartıştığımız "-miş gibi" karakterleri akla getirebilir; ama bu hastanın asıl amacı, bir antropolog gibi insanların davranışlarını inceleyip aralarındaki sosyal etkileşimleri anlamaktır. Arkadaşlık kurmada söz konusu olan adımları kodlar haline getirmeyi ve böylece hastane koğuşundaki ilişkiler için yeni "şema"lar geliştirmeyi umuyordur. Bu sayede daha verimli bir "iletişim makinesi" olacağını söyler.

Bu tür vakaların en meşhuru Joey vakasıdır, şüphesiz. Bettelheim'ın okuluna ilk geldiğinde, uzaktan kumandayla çalışan, etrafındaki makine ve cereyanlar sayesinde işleyen "mekanik bir adam" gibidir Joey. Parmaklarını prizlere sokmaya çalışıyor, bunu yapamadığında kendisini prizlere bağlayacak hayali kablolar döşüyordur. Bilhassa yemek saatlerinde önem kazanır bu, zira sindirim aygıtının ancak cereyanla çalıştığını hissetmektedir. Bettelheim bu kabloları, hem bir duygu kaynağını cisimleştiren, hem de Joey'yi bu kaynağa bağlayan bir şey olarak yorumlamıştır; biz ise bunları insani-olmayan çevreye erişim çabaları olarak görebiliriz: hayatta kalması için ihtiyaç duyduğu simgeselin asgari biçimine erişim çabaları olarak.

Protez bir simgesele erişmenin muhtemel birçok yolu vardır; bir ucunda belli bir kültür içine gömülü olan ve toplumsal reformu, yeni bir dünya yaratmayı amaç edinen faaliyetlerin, diğer ucundaysa vücudu ikili yapının en asgari biçimine iliştirmekten başka bir amacı olmayan faaliyetlerin bulunduğu bir tayf belirleyebiliriz. Asperger

sendromu teşhisi konulan birçok kişi aslında bu tür bir çözüm bulmayı başarmış olan, ilgi alanlarını tek bir faaliyetle, çoğu zaman sembolik bir faaliyetle sınırlandırıp gerçek –bedensel uyarım deneyimi– ile simgeseli adeta tek bir noktada yoğunlaştırmış psikotiklerdir.

Schreber'in yeni bir Dünya Düzeni fikri, yasavari bir sistem oluşmasına ve libidonun sınırlanmasına yol açan takma bir sembolik ağ yaratımının örneklerindendir: sistemin hazırlanma süreci, bedensel acılarının azalmasıyla aynı anda gerçekleşmiştir. Bu Düzen başlangıçta kendi kendini ayakta tutuyordu; Tanrı onu kendi haline bırakmıştı, tek tek varlıkların kaderine karışmıyordu. Böyle bir sistem, insani olsun ilahi olsun, herhangi bir failin keyfî iradesinden etkilenmeyen bir istikrara sahiptir. İlahi kapris kontrol altındadır, adeta "Tanrı'dan daha güçlü" bir sistem, Tanrı'nın güçlü ve muhtemelen kötücül iradesiyle özne arasındaki mesafeyi düzenler.

Bu tür sistemler, kökleri anneye kadar götürülebilen ideal bir nokta –Schreber için, yeni bir ırkın kaynağı olmak– etrafında kurulur çoğunlukla. Bu nokta etrafında düzen yaratma girişimlerinde, dünyayı kurtarma veya iyileştirme fikri söz konusu olabilir. Colette Soler'in belirttiği gibi, amaç libidoyu düzenleyici bir ilkeye bağlamaktır. Bu amaç çoğu zaman geleceğe yerleştirilir, böylece kişinin şimdiki zamanda var olmasını sağlar. Schreber'da bile, doğurmaya yazgılı olduğu ırkın daha sonra ortaya çıkacak olduğunu, bunun karısıyla birlikte "gelecekte çocuk sahibi olma" isteklerini yansıttığını anımsayabiliriz. Psikotik öznenin, çoğu zaman daha "gerçekçi" olması ya da şimdi ve burada daha mutlu olması için uğraşan iyi niyetli bir terapistin teşvikiyle gelecek fikrini kaybetmesi çok tehlikelidir.

Soler, incelikli bir dizi çalışmasında, Jean-Jacques Rousseau'nun telafi mahiyetindeki kendi simgeselini nasıl yarattığını göstermiştir. Tam paranoyak bir tarzla çağının yoz ahlakını alenen suçlayan ve onu arındırma amaçlı toplumsal çözümler öneren Rousseau, dünyada düzensizlik olarak gördüğü şeyi düzeltmeye çalışmıştır. Rousseau'nun babasına göre, annesinin ölümüne oğlu neden olmuştu. İsnat edilen bu

mesuliyet, Rousseau'nun benimsediği itiraz konumuna katkıda bulunmuş olabilir: dışarıda bırakılan kabahat dışarıdan, gerçekte geri dönmüş, herkesin kendisine komplo kurduğu hezeyanını doğurmuştur. Rousseau yazılarında bu "kötü" libidoyu Öteki'nde konumlandırır ve sonrasında deva olarak ideal bir düzen sunmaya çalışır. Simgesel tarafından belirlenen düzen dışarıda bırakılmışsa, paranoyak yeni bir düzen yaratır.

Bu kimi zaman hezeyanlı görünebilir, fakat gerçek bir toplumsal değişimle pekala uyumludur. Rousseau'nun Batı uygarlığı üzerindeki etkisini yadsımak mümkün değildir. Bu noktada, daha önce "Hava Dokuma Tezgahını" ele aldığımız James Tilly Matthews'u da hatırlayabiliriz. Matthews 1790'ların başında Fransız hükümetini, İngiltere'yle barış yapılmasına aracılık edebileceğine ikna etmeyi başarmış ve diplomatik çabaları başlangıçta gayet ciddiye alınmıştır. Bedlam'de kaldığı dönemde becerikli bir müzakereci ve avukat olmuştur; hastane personeliyle hastalar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlamış, Avam Kamarası'ndan bir soruşturma kurulunu hastanedeki koşulların incelenmesi gerektiğine ikna etmiştir. Dünyada bir yanlışlık olduğunu fark etmiş ve çözümler önermiştir - önce uluslararası diplomasi düzeyinde, sonra yerel bağlamda, tutulduğu hastanenin yönetimi düzeyinde.

Kimi vakalarda yeni bir düzen yaratılırken, diğerlerinde mevcut bir düzene başvurulur. Bu düzen yasanın ta kendisi biçiminde olabilir, ama düz anlamıyla yasadır bu. On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başı psikiyatristlerinin iyi bildiği davacı, şikâyetçi psikozlar bunun sonucudur. Kişi çabucak davalar açar, mahkemeye vermekle tehdit eder, kamu otoritelerine şikâyetlerde bulunur. Daima haksız muameleye veya adaletsizliğe maruz kalmış masum bir kurban konumundadır; yasaya adaleti yerine getirmesi ve dünyadaki bir hatayı düzeltmesi için başvurulur. Özne ortada bir adaletsizlik olduğundan ve yasanın bunu düzeltme kabiliyetinden o kadar emindir ki, hukuki başarısızlığın sonucu çoğu zaman olsa olsa yeni davalar ve temyizler olur. Psikotik özne burada kendisini adalet fikrinin ya da başka bir soyut davanın aracı haline getirir.

Yasa burada içselleştirilmiş bir merci değil, kişinin başvurduğu dışsal bir yapıdır. Yasa nevrozda birçok manada metaforiktir, bir tür sınırlandırma ilkesi olarak iş görür ve asla basit herhangi bir ifadeye indirgenebilir değildir, oysa psikozda belirli sözcükler ya da buyruklarla özdeşleştirilebilir. Psikanalist Guy Trobas buna dair bir dizi örnek vermiştir: "Yasaya göre ensest yasak, gençken ben bunu bilmiyordum," der analizanlarından biri. Bir diğeri, "Polis ensesti yasaklıyor… bu yüzden hapse girmek mümkün," ifadesini kullanır. Burada ensest yasağı daha yapısal, soyut bir kuvvet yerine, hukuki bir yasağa eş tutulmaktadır. Yasanın harfileştirilmesini, Trobas'ın verdiği başka bir örnekte daha görürüz: "Sizi baştan çıkarmaya hakkım yok, çünkü evlisiniz." Önce evlilik dışı bir ilişki yaşayıp sonrasında yasağın bilinçdışı etkilerine maruz kalabilen nevrotikte görülen ahlaki keşmekeşin aksine, yasa burada kendi mantığını kendisi tayin eder.

Gérard Pommier, psikozda bu noktada en az iki patika bulunduğunu gözlemlmiştir: bir faaliyet veya çalışma yoluyla kendine bir isim yaratmak ya da çoğu zaman insanlığın iyiliği uğruna kişinin feda edilmesini gerektiren bir ideal vasıtasıyla ismini silmek. Fedakarlık motifi, bir eksiklik doğurmanın, libidoya olumsuzlama getirmenin bir yolu olabileceği gibi, başka türlü de işleyebilir. Analist ve psikiyatristler kimi vakalarda hastanın çektiği acıların, bir denklemin iki kutbu misali, başka birinin varolmasını sağladığını gözlemlemiştir. Bu, kendileri yaşayacak olursa başka birinin öleceği inancında ifade bulabileceği gibi, daha incelikli biçimler de alabilir. Bir önceki bölümde ele aldığımız vakayı, kendisi ömlseydi büyükbabasının hayatta olacağını düşünen hastayı hatırlayabiliriz. Başka şizofreni vakalarında, hastanın deliliği ve çektiği eziyet, anne babanın kabul etmediği bir şeyin dışsallaştırılması gibidir: anne babanın sağ kalması için hastanın deli olması gerekiyordur. Hasta burada Öteki için nesne konumundadır; belki ebeveynin kendi libidosunu yoğunlaştırıp tamamlıyordur. Louis Wolfson kendi psikozu ile annesinin bir gözünün olmayışı arasında bir eşdeğerlik bulunduğuna dikkat çekmiştir; onun deliliği, annesinin kendi ıstırabının farkına varmamasını sağlıyor gibidir. Bu eşitlik,

Wolfson’ın tabiriyle, kendi “kalp nevrozunda” da yankı bulur: annesinin tek çocuğu ve anneye göre onun yaşama sebebi olduğu için, kendisi ortadan kaybolacak olsa annesi de kaybolacaktır.

Bu denge oyunu, Wolfson’ın izahatında yer alan ve birçok psikoz vakasında karşılaştığımız başka bir ayrıntıya ışık düşürür: ağızla ilgili bir oburluk hissine. Wolfson aç kurtlar gibi yemek yediğinde keskin bir utanç duyuyor, bu da intihar düşüncelerine yol açıyordu. Obur olduğu düşüncesi psikotik özneler için çoğu zaman katlanılmaz bir şeydi, adeta cinayet işlemek gibiydi. Oral iştahın doyurulması niye bu kadar sorunlu olabilir? Mesela başka birinin saldırıya veya hakarete uğradığı anlardan ziyade, oburluk anlarının suçluluk duygusu doğurmasının sebebi nedir? Yanıt, bunların birbirinin aynısı olmasıdır, belki de. Terapistiyle ilişkisini tarif eden genç bir şizofren kadın şöyle der: “Benimle ilgilenirken zayıflayıp zayıflamadığınıza dikkat ediyordum. Fazla almadığımdan emin olmam gerekiyordu.” Sembolik üçüncü terim olmadığında, dünya benlik ve diğer kişiye indirgenir: birinde olan diğerinde eksiktir, birinde olmayana diğeri sahiptir.

210 Wolfson’ın kendi psikozuna dair anlatısı, bu fedakarlık motifi kadar, yazmanın ve ismin önemini de örneklemektedir. Yazmak, protez bir simgesele erişim için sık kullanılan yollardan biridir; bunca insanın kitap yazmak istediğini görüp de şaşırmamak elde değildir. Edebiyat menajerleri ve yayınevleri müsvedde sağnağı altındadır, gazete ve dergilerde düzenli olarak yazım kursu reklamlarına yer verilmektedir. Bu ilanların ön sayfalarda yer alıyor olması pazarın boyutlarını gösterir; ülkedeki hemen her yetişkinin böyle bir hevesi olduğundan şüphelenmek mümkündür. Yazmak psikotik özne için çok çok önemlidir, zira yatıştırma işlevi taşır. Psikozda sembolik zincir hasarlıdır; yazmak ise onarmanın, düğüm atmanın, sözcüklerle libidoyu birbirine bağlamanın bir yolunu sunar.

Yazmanın hedefinde bazen salt biçimsel bir sistem yaratmak vardır. Louis Wolfson lisanlar hakkında bilgi arıyor, daha önce gördüğümüz gibi kendisini “şizofren bir dil öğrencisi” olarak tanımlıyordu. Bir odada tek başına yaşıyor, çaresizce annesinin sesinden uzak durmaya

çalışıyordu; İngilizce'nin tamamını onunla özdeşleştirmiş olduğu için neredeyse imkânsız bir uğraştı bu. İngilizceyi duymaya da, konuşmaya da katlanamıyordu. İçindeki İngilizce'den kurtulması gerektiğini hissediyordu, zira bu dil bulduğu her açıklıktan içeri girip vücudunu işgal ediyordu: kulakları, gözleri, ağzı, anüsü, hepsi saldırı kanallarıydı. Vücuttaki bu açıklıkları kulak tıkaçları veya parmaklarıyla kapatmak yeterli olmuyordu, zira içine çoktan nüfuz edilmişti. Kulaklıkla yabancı dilde yayınlar dinlemek bile yeterli bir savunma değildi. Yazılı İngilizce sözcükler hep aynı zulmedici etkiyi gösteriyor, annesi fiilen ortalıkta olsun olmasın istilaya uğruyordu.

Kendisini korumak için yeni bir dil, kendi tabiriyle "dilsel bir silah", İngilizce sözcükleri "neredeyse anında" Almanca, İbranice, Fransızca ve Rusça karışımına dönüştüren bir sistem geliştirir. Tek bir dile tercümenin etkili olmayacağını, zira tek tek İngilizce sözcüklerden sağ kalanlar olacağını söyler. Oysa ona düşen vazife, onları "imha" edip, ileride kendisine saldıramaz hale getirmektir. Annesinin sesini sözcüklere veya hecelere bölüyor, bunları farklı dillerden kendi dil kurallarıyla oluşturduğu sisteme tercüme edip yeni sözcükler ve cümleler meydana getiriyor, böylece annenin sesinden arındırabiliyordu. Simgeselin onun için bunu yapamadığı noktada, dilsel bir sistem yardımıyla bir negatiflik yaratmaktı yaptığı. Bu sistem aynı zamanda dilin daha önce ele aldığımız o çağırma boyutu üzerinde de iş görüyor, yapay yollarla bunu denetim altında tutabiliyordu. Wolfson yaşadıklarına dair anlatısını İngilizce değil Fransızca olarak yayımlamış, annesinin ölümünün ardından New York'tan Kanada'ya, daha sonra da Porto Riko'ya taşınmış ve anlaşılan orada 2003'te milli piyangoyu kazanıp milyoner olmuştur.

Psikotik özne burada dilin dönüşüme uğratılmasıyla istikrar bulmuştur; bu tür sistemler oluşturulmasına şizofrenide sık rastlarız. Lacan bu bağlamda bilhassa Joyce üzerinde durmuş ve yapıtı sayesinde yazarın dışarı-atmaya bir çözüm bulduğunu, babasının aktarmayı başaramadığı ismi kendi kendine yaptığını savunmuştur. Maalesef Joyce üzerine Lacancı yorumların çoğunda banal sözler tekrarlanıp durmakta, hep aynı bıktırıcı örneklere başvurulmaktadır.

Geneviève Morel'in çalışması istisnalardan biridir; Joyce'un dil deneyimini dikkatle inceler Morel. Joyce'un, kendini dayatan sözlerden rahatsız olduğunu gösterir; sözcüklerin sokulgan boyutunun önünde pek bir engel yoktur. Sözcüklerin ne anlama geldiğini bilmeden, babasıyla amcası arasında geçen konuşmaları tekrar ediyordur; 1931'de, ölümünün ardından babasının sesini duymaya başlar. Yaşadığı "aymalar" da konuşma parçaları etrafında döner; işittiği konuşmalardan parçalar, onu bunları yazmak zorunda bırakan esrarengiz bir özellik taşıyor gibidir. Ne var ki, Joyce'un stratejisi kaçmak değil, dilin bu boyutunun üzerinde durmak olmuş, etrafında duyduğu tüm sözlerin alıcısı haline gelmiştir; yalnız başınayken değil, çoğunlukla mutfakta, etrafı gevezelik eden kadınlarla çevrili olarak yazıyordur. Kendini sözlerin sokulganlığına açmış, kitaplarını ona kendini dayatan şeylerden oluşturmuştur.

Bu eserler, Lacan'ın belirttiği gibi, ona bir isim vermiştir; fakat başka bir işlev daha görmüş olabilirler. Joyce'un meşhur lafıdır: kitapları öğrencilerini birkaç yüz yıl meşgul edecektir. Bunu ismini –Yazar Joyce– tanıtma biçimi olarak görebiliriz; fakat aynı zamanda, daha önce ele aldığımız o muhataplık işlevine bir büküm verdiği de kesindir. Yapıtı sayesinde bizzat konuşmanın hedefi olmaktan kurtulmuş, bu hedefi kendisi üzerine çalışacak okur topluluğuna nakletmiştir. Bir bakıma, asıl biçiminde olmasa bile muammayı onlara devretmiş sayılır. Dil kadar, dilin içindeki muhataplık işlevi üzerinde de iş görmüştür.

Finnegans Wake gibi bir eser nasıl okurları afallatıp büyüleyebiliyorsa, şizofreniye özgü dil yaratımlarının da benzer bir etki doğurduğunu görürüz sık sık. Burada bir üstdil oluşturma, dil içinde dil oluşturma gayreti vardır ki bu, başka bir dil hakkında bir dil biçimini de alabilir. Böyle projelerde kuvvetli bir mantık söz konusudur; zira dilin her yeri kuşatmasından, sokulgan, dolaysız mevcudiyetinden rahatsız olan kişi için, ona saldıran malzemenin ta kendisinden savunma oluşturmaktan daha iyi bir strateji olabilir mi? Bilgisayar dilleri ve diğer matematiksel ve formel sistemlerde, keza edebiyat ve şiir alanındaki belli icatlarda gördüğümüz gibi, bunlar

kimi zaman dünyayı değiştirir. Dili istila eden ve zulmeden bir şey olarak deneyimleyen Wolfson'da olduğu gibi, dil üzerinde bir işlem gerçekleştirilir; dil hakkında konuşmanın ve kişinin dile ilişkin konumunu değiştirmesinin bir yoludur bu. Sass'ın belirttiği gibi, bu tür vakaların birçoğunda dil, içinde yaşanılan bir şey değildir; "ayrı bir şey olarak düşünülür". Bu gerçeğin farkında olup, hastanın dili iletişim için kullanması gerektiğini varsaymamak klinik açıdan önemlidir: aksine, ne kadar acayip ve alışılmadık görünürse görünsün, dili bir tür nesne, sistem veya alet haline getirmek, hasta için son derece hayati olabilir.

Bu dilsel işlemler çoğu zaman küme oluşturmaya eşdeğerdir. Kişi doğal bir dilin unsurlarını ya da başka bir çeşitliliği biraraya getirir ve bir düzen oluşturur. Birlikte çalıştığım şizofren bir oğlan, aylar boyunca çiçekleri kendi oluşturduğu tasnif sistemlerine göre ayırmıştı; yarattığı her sınıflandırmanın, çiçeklerin renginden adlarının baş harfinin ortak olmasına varıncaya kadar özel kuralları vardı. Annesinin adının da iyi bilinen bir bitkinin adı olması tesadüf değildi muhtemelen. Böyle çabaları, bu görevi yerine getirmesi gereken baba metaforu olmadan küme oluşturma girişimleri olarak görebiliriz. Nihayetinde baba metaforu sürecinde, babanın ve fallik anlamlandırmanın devreye girmesiyle annenin arzusunun imleyenlerinin bir araya getirilmesi, böylece bu imleyenlerden bir küme oluşturulması söz konusudur: çocuk için bilmece olmaktan çıkıp, anlam kazanırlar. Bu yapı olmadığında, psikotik öznelerin birçoğu Öteki'nin arzusunu kendi küme oluşturma yöntemlerini icat etmek yoluyla ele alır. Unsurların gruplandırılmasıyla birlikte bir düzen oluştuğu gibi, kişinin emniyeti için hayati olan sınırlar ve engeller de kurulur.

Bu dönüştürmelerde –edebi bir eserdeki gibi–anlam iletimi gerçekleşebilir, ama aynı zamanda dilin başkalarının erişimine kapalı bir cebirsel işaret sistemine indirgenmesiyle birlikte, tersine anlamın boşaltılması da söz konusu olabilir. Şizofrenik bir hasta, kendisine eziyet eden psikotik fenomenleri anlatmak yerine numaralandırmayı ve yaşadıklarını aktarmak için bir numara sistemi kullanmayı

önermişti. Önerisini kabul ettim ve biraz da şakayla karışık, kendi kodunu oluşturmaya başladı: 15, iş arkadaşlarının zihnini işgal etmesi; 22, vücudunun çözülüp gittiği hissi; 17, takip edildiğine dair paranoid düşünceler. Bu numaralandırmanın etkisi anlamın boşalması oldu; başka biri tarafından dayatılmış olmayan, kendi kurduğu yeni bir kod oluşturmak, yaşadığı fenomenlerin yoğunluğunu azalttı. Yıllar içinde birlikte çok güldü.k Jung'un tabirini ödünç alırsak, bu tam da "libido metamorfozu" dediğimiz şeyin bir örneği değil midir diye merak etmişimdir.

~

Yapay bir sembolik sistem yaratma fikri, bazı terapi biçimlerinin etkilerini açıklamamıza da yardımcı olabilir. Marguerite Sechehaye'ın Renée ile yürüttüğü çalışma, vaktiyle, ciddi bir şizofreni vakasının, uzun ve özenli bir psikoterapi çalışmasıyla nasıl dengelenebildiğinin örneği olarak görülmüştür. Hasta Sechehaye'la tanışmadan önce on beş psikiyatriste görünmüştü ve hepsinin öngörüsü de karanlık bir neticeye, psişik çözülmeye işaret etmekteydi. Rahatsızlığı kronik halüsinatif psikoz gibi görünüyordu: işitsel halüsinasyonlar, düşüncelerin çözülmesi, katatonik haller ve otistik geri çekilmeler. Yaklaşık on yıllık terapinin ardından, Renée kendi başına yaşamaya ve çalışmaya başlamış, biyoloji öğrenimi gördükten sonra diplomasıyla birlikte akademik bir ödül de almış, övgüyle karşılanan makaleler yayımlamış ve hayatta olmaktan bir parça memnuniyet duymaya başlamıştır. Sechehaye, "sembolik gerçekleştirme" adını verdiği bir teknik kullanarak düpedüz Renée'nin besin kaynağı haline gelmişti; hastasının göğsünden elma yemesine izin verdi, Renée'nin aradığını düşündüğü etkileşimleri dramatize eden jest ve hareketlerde bulundu.

Renée'nin, bir dizi felaket yüzünden ciddi ölçüde mahrumiyet çektiği bebeklik döneminin aksine, oral taleplerinin karşılandığı bir dönemden geçmesi gerektiğini düşünmüştü Sechehaye. Örneğin, bebekliğinde sütüne çok fazla su eklenmiş, gözyaşlarıyla biberonu

reddetmesinin sonucunda mide “zayıflığı” teşhisi konulmuş, buna deva olarak da daha fazla sulandırma önerilmişti. Ancak büyükannesinin önsezisi sayesinde açlıktan ölmekten kurtulmuştu: ne olduğunu fark eden büyükanne, Renée’nin beslenme yöntemini düzeltmiş ve bir deri bir kemik kalmış çocuğa açıkça eksikliğini çektiği sevgi dolu ve besleyici bakımı sunmuştu.

Renée on bir aylıkken büyükannenin aniden gitmesi onun için feci bir şok oldu; ağlıyor, çığlıklar atıyor, kafasını vuruyor, çaresizce kaybettiği bakıcıyı arıyordu. Babasının sadistliği, yeni kardeşlerin doğması ve anne babanın çöken evliliği, zaten sefil geçen bu çocukluğu iyice zorlaştırdı; daha ilkgençlik döneminde hezeyan içindeydi Renée; dünyayı yok etmek için bir “Sistem” oluşturduğuna inanıyor ve ne olduğunu belirleyemediği ama işlemiş olduğu korkunç bir suçun kefareti olarak yemek yemeyi reddediyordu.

Sechehaye ile terapiye başladıktan sonra, yıllar içinde birincil psikotik fenomenler hafifledi, ortaya çıkan değişiklikleri sadece hastanın kendisi değil, akrabaları ve etrafında bakımını üstlenen kişiler de fark etti. Çarpıcı bir dönüşüm olduğuna şüphe yoktur, ama bu dönüşüm nasıl açıklanabilir? Yorumcular, terapinin başarısını, Sechehaye’ın hastasına gösterdiği sevgi dolu itinaya atfetme eğilimindedir: Sechehaye’ın sırf kendisini hastasına vakfetmesi sayesinde Renée’nin iyileştiği ve hayata yeniden ilgi duymaya başladığı savunulmaktadır. Fakat bizzat Sechehaye’ın da dikkat çektiği gibi, bu “sevgi dolu anne” tavrı, çalışmalarının tamamında mevcut olan bir şey değildir: çalışmanın asıl gücünü, ilave sembolik doyumların varlığından aldığını iddia eder Sechehaye. Yaşadığı travmalar, sözlü dili kavramasından önceki bir safhada meydana gelmiş olduğu için, sözlü-olmayan, somut bir yanıta ihtiyaç duyuyordu Renée. Bebekliğini birebir yeniden yaşaması mümkün olmadığından, sembolik biçimiyle doyum istiyordu.

Gelgelelim bu vakayı, “sembolik” terimine dair farklı bir anlayış ışığında yeniden okuduğumuzda, terapistle arasında geçen etkileşimlerin hemen hepsinin ayırt edici özelliğinin, kurmaca unsuru olduğunu görebiliriz. Analisti, Renée’ye bir parça elma teklif ederken,

“Anne’nin elmalarından iyi süt içme vakti geldi, Anne sana iyi süt verecek şimdi,” diyor, bunun üzerine Renée, yemeden önce analiste doğru eğilip elmayı onun göğsüne yaslıyordu. Sechehaye bu beslemenin planlanması, günün belli saatlerinde yapılması ve hastasıyla birlikte çok belirgin bir şekilde biçimlendirilmesi gerektiğini fark etmiştir. Bu şekilde icat ettikleri şey, oral doyumdan ziyade, bir tür kurmaca naklidir. Ve Renée ilk defa bu noktada, “gerçeklik hissi” duymaya başlayacaktır.

Çiğ elmaların yerini önce suda pişirilmiş, sonra süt içinde fırınlanmış elmalar, sonra sütlü lapa, çorbalar, sandviçler, vb. almış, fakat her yenilikten önce etkileşimin sembolik statüsünü, yapay olduğunu onaylarcasına, göğüsten alınan çiğ elma ritüelinin gerçekleştirilmesi gerekmiştir. Renée adeta elmanın asgari sembolik değerini vurgularyarak hiçbir zaman daha fazla veya daha az elma istemez. Yarattıkları koda göre, elmalar anne sütü yerine geçmektedir ve Sechehaye bu kurmaca etkileşim repertuarını genişletir. Renée’ye hoşlanmış olduğu ölü bir tavşandan “gelen” bir mektup verir, oyuncak bebekler ve cansız figürler gerçek varlıklarmış gibi davranır, bakımlarını yapar, karınlarını doyurur vb. Tedavinin tamamı oyun – son derece ciddi bir oyun– biçiminde yürütülmüş, fakat Renée’yi yeniden simgeselin işleviyle tanıştıran bir oyun olmuştur bu.

Ne de olsa ancak bir işaret sistemi sayesinde, bir şey başka bir şeyin yerine geçiyormuş gibi yaptığımızda ve dilsel unsurların uylaşımsal doğasının farkına vardığımızda numara yapabiliriz. Tedavi Renée’nin, anne sütüyle yahut oral doyumun veya anne sevgisinin getirdiği olanaklarla değil, sembolik işleyişin olanaklarıyla tanışmasını sağlamıştır. Sechehaye’ın, Ferdinand de Saussure’ün o çığır açan dilbilim derslerine katılmış olması ve Saussure’ün çalışmalarından oluşturulan ve yirminci yüzyılda dilbilim ve insan bilimleri alabildiğine etkileyen edisyonun bir kısmının, kocası Albert’in notlarıyla birlikte onun tuttuğu notlardan oluşması hiç de tesadüf değildir belki.

~

Şu âna kadar ele aldığımız stabilizasyon tarzlarının tamamı, şimdi ele alacağımız, istisna mantığına dayalı biçimle uyumludur. Kişi çoğunlukla kendisi için, ama kimi zaman başka bir varlık için, istisnai bir yer, kümeye dahil olmayan bir yer oluşturur. Manfred Bleuler'in hastalarından biri şöyle demiştir: "Dış dünyanın kaybettiği şeyim ben." Schreber için bu özel bölgede, Tanrı tarafından seçilmiş insan durur. Benim bir şizofren hastam için burası, insanların nefret etmediği yegane trafik polisinin durduğu yerdi. Bir diğeri içinse, bir hasta veya arkadaşın değil, kıyas kabul etmez bir tanecik yardımcının durduğu yerdi. Bu örnekleri megalomani olarak görmek yerine, ona varoluş kazandırabilecek bir yer oluşturmanın özne için şart olduğunu fark etmemiz gerekiyor. Bir zamanlar akıl hastanelerinde İsalar ve Napolyonlar görmek alışılagelmiş bir şeydi; İsalara bugün de sık rastlıyoruz, fakat angarya işlerden genellikle hiç yüksünmüyorlar. Daha önce gördüğümüz gibi, bir papa olsun bir imparator olsun, seve seve çamaşır yıkayabiliyor, zira genellikle onu asıl ilgilendiren, üstlendiği misyonun sonuçlarını yerine getirmekten ziyade o misyonun mucizevi doğasının tesis edilmesidir.

Burada nasıl bir mantık işlemektedir? O özel baba imleyeninin reddi, psikotik özneyi simgeselden hariç tutulanın gerçekte geri döndüğü ilkesinden hareketle, başka bir imleyen yaratmaya itebilir. Bunu yapmak için öznenin özel, istisnai bir ilişki kuracağı bir küme yaratması veya bulması gerekir. Hastalarımdan biri, iş hayatında olsun sosyal hayatta olsun, asla bir kümenin "içinde" olamadığını, ancak bir kümeyle "ilişkili" olabildiğini, dışsal bir konum alabildiğini anlatmıştı. Yerini başka birine kaptırmış göründüğü bir durum olduğunda, "Dışlanmış hissetmiyorum," demişti, "zira içeri alınmak mümkün olmadığında, dışlanma da olamaz. İnsanların içine alınmak, kategorik bir imkânsızlık. İçeri alınma veya dışlanma bölgesinde değilim ben." Kendisinin "bahçemizin ucundaki bir barakada" yaşadığını hayal etmeye başlamasıyla birlikte, aramızdaki çalkantılı ve zorlu aktarım ilişkisi hafiflemeye başlamıştı. Ne içerilen ne dışlanan bu istisnai konum, ona hem topografik hem de mantıksal açıdan emniyetli bir yer, adlandırabildiği bir yer vermişti: "bahçedeki

deli kadın”. Bunun ampirik değil, mantıksal bir mecburiyet olduğu belliydi, zira evimin bahçesi olmadığını gayet iyi biliyordu.

Augustin Ménard, psikozda icat üzerine kitabında, bu mantığa dair bir örnek verir. Hastası, hayati tehlike doğuran ciddi bir kilo kaybı yüzünden hastaneye yatırılmış olan otuz beş yaşında bir kadındır. Anoreksi, ameliyatla ve hastaneye kaldırılmasıyla sonuçlanan bir intihar girişiminin ardından, daha birkaç ay önce başlamıştır. Geçmişi, ailesi ve yaşadığı olaylar hakkında konuşamıyordur; fakat yemek dünyasında ufak ufak bir tür hiyerarşi oluşturmaya başlar: yasak yiyecekler, müsamaha gösterilen yiyecekler ve onaylanmış yiyecekler. İyileşmeye ve psikiyatristiyle daha fazla konuşmaya başlar; bu esnada bazı yiyeceklerin zehirli olmasından korktuğunu açığa vurur. Gelgelelim bunun niye böyle olduğuna dair bir yorumda bulunmamıştır anlaşılan. Birkaç hafta sonra yemek yiyişi normale döner ve psikiyatristine, tehlikesiz bir şekilde yemesi için, tek bir yiyeceğin yasaklanmış olması gerektiğini söyler. Yasaklanan bu “kutsal” yiyecek, portakal olmuştur.

Burada tıpkı Babanın-Adı gibi düzenleyici sembolik bir ilke, hakkında hiçbir şey söyleyemiyorken bile hastanın dünyasını düzene koyabilen bir istisna noktası söz konusudur. Konuşmaya ve yemek yemeye aynı anda başlayabilmiş olması, sözcüklerin ve yiyeceklerin o zamana kadar onun için fazla gerçek olduğunu düşündürmektedir. İstisna noktasının devreye girmesiyle birlikte, ikisi de mümkün olabilmiştir. Portakal, bu istisnanın imleyenidir, kendi içinde bir negatiflik içerir; birkaç ay önceki intihar girişimiyle cisimleştirmeyi denemiş olduğu negatifliğin ta kendisini belki de.

Vakayı, hiç eksik olmayan bir bakışın zulmüne uğrayan bir adamın bu feci duruma bir çözüm oluşturmaya başladığı vakayla karşılaştırabiliriz. Dışarıda bulunan herkesin kötücül, zulmeden bakışı yüzünden, evden çıkmak dehşet veren ve nadiren yapabildiği bir şeydir. Terapi esnasında tuhaf bir şey olur. Büyük mağazaları incelemeye, güvenlik kameralarının yerlerine ve hareketlerine dikkat etmeye başlar. Kameralara görünmeyeceği noktaları hesaplar ve buralardan ufak mallar aşırmaya başlar. Suç işliyor olsa bile, onun

için pozitif bir andır bu: daima onu izleyen Öteki'nin istila eden imleyenlerine yapışık kalmak yerine, kendisini Öteki'nin bakışından çıkarmaya, bir ayrılık bölgesi yaratmaya başlayabilmiştir.

Önceki vakadaki gibi düzenleyici bir ilkeden ziyade, bir istisna noktası yaratmıştır; imleyen dünyasından, içinde varolabileceği asgari bir yer bulduğu bir bölge oluşturmuştur. Louis Wolfson da benzer bir projeden bahseder. New York Halk Kütüphanesi'ndeki güvenlik görevlilerinin istila edici bakışını ve tabii İngilizcenin korkunç baskısını hisseden Wolfson, kitap çalmanın yollarını oluşturmaya başlar. Büyük bir beceriyle, kütüphane kartlarını değiştirip istediği cildi yürütmesini sağlayacak bir sistem geliştirmiştir. Böylece etrafını çeviren bunaltıcı dünya içinde, belki içinde sağ kalabildiği boş bir uzam yaratmıştır.

Bu noktada, delilikte söz konusu olan istisna mantığı ile dişilik mantığı arasındaki yakınlığa dikkat çekmek ilginç olabilir: her ikisinde de, eşsiz, istisnai bir konum almak söz konusu değil midir? Psikotik öznenin – erkek olsun kadın olsun – çoğu zaman dişi bir pozisyona yönelmesinin nedenlerinden biri bu olabilir mi?

İstisna mantığında ortaya çıkan manzarayı, ilk çocukluk yıllarında bir uyuşmazlık hissi, uyum sağlayamama hissi, kendine yer bulamama hissi bulunduğu fikrinin karşısına koyabiliriz. Bu tüm çocukların kimi zaman yaşadığı bir şeydir şüphesiz ve birçok farklı nedeni vardır: istenmiyor olabilirler, yük oldukları ya da rahatsızlık verdikleri hissediliyordur vs. Psikotik çocuğun bu uyuşmazlık hissini rasyonel bir şekilde yorumlamaya karar verdiğini öne sürmek mümkündür: uyum sağlayamıyordur, çünkü o bir istisnadır, çünkü bir misyonu vardır, çünkü kraliyet soyundan geliyordur. Böylece, kendine yer bulamama hissi, kuvvetli bir yer, bir misyon sahibi olma hissine dönüştürülebilir; bu noktada iyi bilinen liseli katil vakalarından bazılarını düşünebiliriz. Öte yandan, psikotik öznenin hayata girerken fazlasıyla yer sahibi olduğu, mesela ölmüş bir çocuğun yedeği ya da anne baba için kurtarıcı veya zulmedici konumunda olduğu vakaların sayısı da aynı ölçüdedir. Bu çocuklar için de, bu anlamın yükü katlanılır gibi değildir belki de.

~

Ele alacağımız son iki stabilizasyon biçimi çoğu zaman birlikte bulunur. Bu iki biçim, sınırlandırma ve adlandırma faaliyetleriyle ve simgesel, imgesel ve gerçeği birbirlerine düğümlemenin yeni, biricik bir yolunu oluşturmakla ilişkilidir - Lacan'ın tabiriyle "*sinthome*" oluşturmakla. Daha önce gördüğümüz gibi, psikotikler, libido-sınırlandırma çalışmasıyla kendi kendilerini iyileştirirler çoğu zaman. Belki tam da en kendilerine özgü olan noktanın çözüm için kullanılmasıyla, libidonun vücutlarının dışında konumlandırılmasını sağlayan yeni bir nesnenin icadı söz konusudur. Bu genellikle bir muhatapla, kişinin söz konusu icat sayesinde bağ kurduğu bir kişi, grup veya toplulukla bağlantılıdır.

Burada iş başında olan psikanalitik fikir, fil Dumbo'da karşılaştığımız hikâyenin incelmiş bir versiyonudur. Disney filminde (*Dumbo*), bu zavallı kalın derili hayvan, kocaman kulakları yüzünden insanlar ve hayvanlar tarafından hor görülür ve kötülenir. Gelgelelim tam da üzüntü yaratan şeyler başarının aracı haline gelecektir: Dumbo, arkadaşı fare Timothy'nin yardımıyla, kulaklarının tıpkı kanatlar gibi havada ilerlemesini sağladığını fark ettiğinde, sirkin yıldızı olur. Kusuru meziyet haline gelir, yeni bir itibarla yaşamasını sağlar. Peri masalı olsa bile, bu Disney filminin mantığı Lacan'ın kavramını örneklemektedir: kişiye sıkıntı veren şeyi baskılamak yerine ondan istifade etmek, onu kullanmayı öğrenmek ve böylece bir yaşam tarzına dönüştürmek.

Aynı süreci, tam da kendisine saldıran şeyden istifade eden Joyce'da da görebiliriz: kendilerini dayatan sesler, Joyce'un edebi kimliğini oluşturan malzemenin ta kendisi haline gelmiştir. Çocukların ve gençlerin dünyasında barınan süper kahramanlar da güçlerini benzer bir şekilde kazanırlar. *Marvel Ansiklopedisi*'nde yer alan yüzlerce kahraman ve kötü adamın profillerini okuduğumuzda, her birinin ismini yıkıcı bir tür kayıp, acı veya dehşet deneyimi sayesinde aldığını görürüz: anne babanın ölümü, nükleer bir kaza, vahşi hayvanların saldırısına uğramak, çocukken terk edilmek vb. Bu

an, bastırılmak yerine, doğruca isimlerine nakşedilir; kendilerine dayatılan mühür veya damgaya karşı koymak, onu yadsımak yerine, onunla özdeşleşirler adeta. Bu damga, beraberinde belli bir yalıtılmışlık getirse bile, hayatlarına yön veren şey olur.

Anne babası hastalarımdan birine istenmemiş bir bebek olduğunu açık açık söylemiş, o da sonraki birçok ilişkisinde bu arzulanmama halini canlandırmıştı. Anne babası sözlerini hiç sakınmayıp doğumunun "bir hata olduğunu" söylemişlerdi. Hastam hayatı boyunca, "istenmediği, sadece hoşgörüldüğü" durumlara bağlanmıştı ve partneri ona, karnında taşıdığı bebeği istemediğini söylediği anda psikozu tetiklenmişti. Yıllar sonra oluşturduğu çözümde adını, yabancı bir dildeki yanlış telaffuzuna uygun şekilde değiştirerek kendisini yeniden icat etti. Yani düpedüz hata olan bir şeyi –adının yanlış telaffuzunu– alıp faydalandığı bir kaynağa dönüştürdü. Hata olmanın ıstırabını çekmektense, bunu kimliğine, artık yaratıcı bir çalışma için kullanmakta olduğu kimliğine ilişkin bir ilkeye dönüştürdü.

Başka bir vakada, "-miş gibi" tarzında konformist özdeşleşmelerden isim oluşturmaya doğru giden bir hareketle karşılaşırız. Toplumsal etkileşimlerden uzak durmak için fahişelik yapmaya başlayan daha önce değindiğimiz kız, başkalarını taklit sayesinde sonradan nasıl "yeni birini yaratabildiğini" ve kendine yeni bir isim verdiğini anlatır: Emily. "İlk defa Emily ile birlikte var olmaya başladım. Sağ kalmamı sağlayan isim oldu o." "Öncesinde yoktum çünkü. Onca yıl ölüydüm. Ama artık Emily ile birlikte bir geçmiş uydurabiliyordum, bir şimdi uydurabiliyordum, hepsi tümüyle kurmacaydı." Bu yıllarca ayakta kalmasını sağlamış, ancak insanlar onu merak edip de özel hayatının ayrıntılarını kurcalamaya başladığında, o kadar da dayanıklı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Söz konusu isim bazen kişinin özel adı değil de, aynı işlevi gören, bedendeki libidoyla dili birbirine ilikleyen bir sözcük olabilir. Bir vakada hasta, uzun süreli bir tedavinin sonucunda gurur duyduğu ve kendisini koruduğunu hissettiği yeni bir sözcük –"Vemaebel"– uydurmuştu. Bu sözcük hastayı, terapisti ya da hastanın kendini içinde

bulduğu bir durumu adlandırabiliyordu. Tek başına uylaşımsal bir anlamı yoktur, ama hasta için çok önemli oldu. İşler zorlaştığında, bu sözcüğü ya kısa mesajla bana gönderiyor ya da bir kağıda yazıyordu. Sözcüğün icadından birkaç ay sonra yeni bir sözcük –"Michmuch"– uydurdu ve bu iki neolojizm, hem daha önce hiçbir ismin bulunmadığı bir noktayı adlandırmasını, hem de asgari bir ikilik [*binary*] oluşturmasını sağladı. Ne kadar tuhaf görünse de, bu iki sözcüğün yaratıldığı anlar terapinin belirleyici anları olmuştu ve halüsinasyonlarının hafiflemesine işaret ediyorlardı.

Bu noktada, 2. Bölüm'de ele aldığımız konuyu, adlandırma süreçlerinin Oidipus kompleksindeki önemini hatırlayabiliriz. Nevrotik kişi baba işlevine "Evet" dediğinde, annenin arzusu adlandırılabilir. Ama psikozda, "Hayır" diyen öznenin Öteki'nin esrarengiz ve tehditkar yönlerini yakalayan kendine özgü bir isim veya isimler uydurması gerekecektir. Bu yaratıcı gayret, farklı psikoz vakalarında tekrar tekrar karşımıza çıkmakta, betimlemeyle yetinmeyip adlandıran, belirten ve sınırlandıran yeni sözcükler üretilmektedir. Bir önceki bölümde ele aldığımız vakada, özne yaşadığı sorunları listelemekle kalmamış, bu listelere bir de isim eklemişti – "kara fikirler". Burada adlandırma küme oluşturmaya eşdeğerdir; zira bir kümenin etiketlenmesi gerekir ve bu başlı başına önemli bir süreçtir, bir üstdil oluşturmaya benzer. Bu adlandırma çalışmasının küçümsenmesi hem zalimliktir, hem de tehlikelidir.

İsimlerin taşıdığı bu önem, psikozun başka bir boyutunu daha açıklar. Kendilerine tanı konulması, etiketlenmek, kimi öznelerin sözde-bilimsel bir saçmalık saydığı, onları gruplandırmayı ve kategorize etmeyi amaçlayan istilacı bir girişim olarak görüp reddettiği bir şeyken, bazı psikotik öznelere gayet faydalı gelmektedir. Sağlık hizmetleri alanında çalışan araştırmacılar sürekli hangisinin daha iyi olduğunu anlamaya gayret etmektedir: etiketlemek mi, yoksa bundan kaçınmak mı? Ne var ki, etiketin önemi ve kıymetinin bireyden bireye değiştiği açıktır. Bazılarında bir şeyleri tutturan zımba misali adlandırma işlevi görüyorsa, faydalı olabilir. Diğerlerinde sokulgan ve yabancılaştırıcı bir şey olarak

deneyimleniyorsa, hoş karşılanmayacaktır. Kilit nokta, söz konusu ismin her bir öznenin ekonomisinde nasıl bir yeri olduğu konusunda fikir sahibi olmaktır.

İsim oluşturmak, gerçek, simgesel ve imgeseli birbirlerine bağlamanın bir yolu olan ve daima bir tür yaratım içeren, Lacan'ın "sinthome" adını verdiği stabilizasyon türünün bir parçasını olabilir. *Sentom*, vücudun dışındaki istisnai bir nokta olarak konumlandırılan bir nesne de olabilir pekala. Éric Laurent'ın anlattığı bir vakada, genç bir adam, ilk konsültasyon esnasında, yakınlarda yurtdışında ölmüş bir işadamının gayri meşru oğlu olduğunu söyler. Adamın babası olduğunu, adamdan aldığı tek mektuptan ve annesinden biliyordur. Ölümünü yerel bir gazeteden öğrendiğinde, doğruca söz konusu ülkenin elçiliğine gitmiş, vatandaşlığa alınmak ve ölü adamın oğlu olarak tanınmak istemiştir. Soy bağının kanıtı olarak gazetede çıkan haberi ve mektubu göstermiştir. Sonrasında, hayata ancak bolca esrar sayesinde katlanabilir hale gelir. İş hayatı zorlaşmıştır, zira insanların kendisi hakkında konuştuklarını düşünüyordur. Psikotik fenomenler ilişkilerine de damga vurur: ilgilendiği kızın yüzünde bir kafatası imgesi, sevişme esnasında da derisinin içinden kendi iskeletini görüyordur. Analiz ilerldikçe, asgari bir malzemeden, sahip olduğu tek çocukluk hatırasından bir şeyler oluşturmayı başarır: elinde veya yanında bir su şişesiyle toplu taşıma araçlarından birindedir. Bir tanecik hatıradır bu.

Bir binanın üst katında, annesinin üstünde, ufak bir odada yaşıyor, komşuları ona çoğu zaman zorba ve zulmedici figürler olarak geliyordur. Kaldığı oda tuvaletlere bitişiktir ve tuvaletlerde sızıntı vardır; düşüncelerini bu nokta –rezervuar, su, sifon– etrafında geliştirmeye başlar, büyük bir dikkat ve özenle muhtemel tuvalet arızalarını ayrıntılı şekilde tarif eetmeye başlar. Bunu o zamana kadar sokulgan bulduğu farklı komşularla birlikte yapmaktadır; farklı ihtimaller ve ayrıntılar konusunda onları eğiterek neyin yanlış olduğunu gösterir, kendisini rezervuarın bakımından sorumlu kişi haline getirir. Bunun yanı sıra bir tür mesafe sistemi oluşturmuştur: en yakın hissettiği komşu söz konusu olduğunda, kendi odasından

telefon eder, bir diğeri için sokakta evinden uzak olduğunu düşündüğü bir telefon kulubesini kullanır. Apartmanın eğitmeni haline gelmiştir; Laurent, hastanın babasının eğitim alanında çalışmış olduğunu belirtir. Laurent'ın gözlemlediği gibi, hasta vücudunun dışında duran bir nesne yaratmış ve bu nesne etrafında, o zamana dek konuşamadığı kişilere hitap etmesini sağlayan bir bilgi oluşturmuştur.

Ellen Corin'in anlattığı bir vakada, perdelerin gün boyu kapalı kaldığı karanlık bir bodrumda yaşayan genç bir adam, hep kenara itilmiş olduğunu söyler. Anne babasının işgüzarlığından ve pintiliğinden, sınıf arkadaşlarının kendisiyle gey diye alay etmiş olduğundan yakınır. "İnsanlar berbat," der Corin'e. "Sana bakıyorlar, gözlerini dikiyorlar…" Hayatını düzenleyen temel unsur, kısa dalga radyo yayınlarını dinleyip aktarıcıları belirlemektir. Güney Amerika, Birleşik Devletler ve Kanada'dan sinyaller alıyor, aktarıcılar üzerine bilgi topluyor ve bu bilgileri dikkatle deftere kaydediyordur. Corin, hastanın radyo sayesinde kendisini sanal bir insan ağı içine yerleştirebildiğini, bir iletişim devresine iştirak edebildiğini ve odasından çıkmadan bir tür toplumsal dünya geliştirebildiğini belirtir. Kültürün ona sunduklarından faydalanıp toplumsal dünyadan uzak olduğu konumunu bir katılım biçimine dönüştürmektedir böylece. Tıpkı Laurent'ın hastası gibi, bir şey yaratmakla kalmamış, bu yaratımı bir muhatapla ilişkilendirmiştir.

Burada vurgu, kişiyi yerleşik toplumsal roller veya normlarla yeniden kaynaştırmaktan ziyade, bir yaşam tarzı geliştirmesine yardımcı olmak üzerindedir: Corin'in tabiriyle, "içerikten tarza doğru", dünyayla ilişki kurmanın ve perspektif kazanmanın yollarını keşfetmek. Corin, hastane dışındaki psikotik öznelerin, çoğu zaman umumi yerlerde, etkileşime girmeleri gerekmeden insanların içine karışabildikleri yerlerde otururarak, yürüyerek kendilerine yaşam tarzları oluşturmaya çalışabileceklerini çok güzel anlatır: orada, ama güvenli bir mesafede olmak. Hep aynı saatte aynı lokantaya gidip, aynı bankta oturup kendilerine özgü bir koordinat sistemi, bir coğrafya yaratabilirler. Bir barmenle veya kafe çalışanıyla aralarında geçen sudan laflar, bu çıpa sisteminin hayati bir parçasını

oluşturabilir. Başkalarıyla kişiler arası ilişkilere bağlanmadan ilişki kurarlar. Bazıları daha anonim yerleri, mesela alışveriş merkezlerini veya işlek caddeleri tercih eder. Corin'in belirttiği gibi, burada ritim ve rutin hayatidir ve saygıyla karşılanmalıdır.

Kendi hastalarımdan biri, yıllarca devam ettiği spor salonuna egzersiz yapmak için değil, resepsiyonda çalışan oğlana "Günaydın" demek için gitmişti. Oğlana romantik bir ilgi duymuyordu; fakat hastam için dünyanın yerinde durduğunun teminatıydı o. Oğlanın yerinde olmadığı bir gün, halüsinasyonları başlamıştı. Sadece onu görmek, güvenebildiği yegane istikrar noktasının orada olduğunu bilmek istediğini söylüyordu. O asgari laflamanın hastam için hayati bir işlevi vardı; o laflar olmadığında diğer her şey çöküp gidecekti sanki. Oğlanı daha yakından tanımak gibi bir arzusu yoktu, herhangi bir ilişki kurmak istemiyordu; nevrotik klinisyenler bu gerçeği çoğu zaman yanlış anlamakta, herkesin insan temasına aç olduğunu varsaymaktadırlar.

Oysa müdahale ile etkileşim arasındaki ayrım çok çok önemlidir. Psikotik bir özneyi terapistin "sahici" bulduğu insan ilişkilerine itmenin sonuçları felaket olabilir; burada kişinin dünyasına nakşetmiş olduğu mesafelerin önemi tümüyle göz ardı edilir. Aynısı kişinin dış uzamı taksim etme tarzı için de geçerlidir. Psikozdaki uzam ayrımları çoğu zaman fobilerle karıştırılır – kişinin kendisi de dahildir buna. Mesela bir agorafobi, dünyanın içle dış, iyiyle kötü şeklinde ikiye ayrılması olarak iş görebilir. Bu basit uzam yapılandırması psikoz deliğine verilmiş bir yanıt olabilir, dolayısıyla korunması hayatidir; tek semptomlu fobileri ortadan kaldırmaya çalışmamayı nasihat eden eski psikiyatrinin farkında olduğu bir şeydi bu. Birisinin hayatını yıllarca düzenlemiş bir fobi söz konusu olduğunda, klinisyenin herhangi bir müdahalede bulunmadan önce uzun uzadıya düşünmesi gerekir. Eduardo Weiss'ın aktardığına göre, Freud'un fobisini iyileştirmesiyle birlikte psikozu tetiklenen agorafobik bir hastası olmuştu. Fobi hipnoz yoluyla yeniden yerleştirildiğinde, psikoz stabilleşmiştir.

Ele aldığımız bu icatları, psikotik süreçte çoğu zaman daha önce

kendini gösteren icatlarla karşılaştırmak ilginç olabilir. Birisi düşüncelerinin, duygularının ve eylemlerinin dış bir merci tarafından yapıldığını ya da üretildiğini, her an onu hareket ettirebilen ya da elinden bırakabilecek dış bir gücün kuklası olduğunu hissettiğinde, çoğu zaman bunun bir tür makine veya cihaz yardımıyla gerçekleştiği inancı oluşur. Tausk'un "etki altına alan makine" [*influencing machine*] adını vermiş olduğu bu aygıt hava akımları, elektrik, radyo dalgaları yahut manyetizma sayesinde kişinin düşüncelerini ve vücudunda oluşan duyumları uzaktan kontrol edebiliyordur.

Bu başlı başına kendi kendini iyileştirme girişimidir bir bakıma; zira kişinin ıstırabını çektiği semptomlara bir açıklama getirir. Çalınan veya izinsiz girilen bir zihin veya beden başka nasıl açıklanabilir ki? Buradaki akıl yürütme sürecinde halihazırdaki bilimsel veya popüler bilgiden faydalanılır. Gelgelelim kimi vakalarda psikotik özne, dış bir failin değil, *kendi* kontrolünde olan bir aygıt icat eder. Burada, daha önce bahsettiğimiz matruşkalarda olduğu gibi bir tersine çevirme vardır; kişi, dış bir gücün insafına kalmış bir nesne olmaktan uzaklaşıp, aygıtın kendi kontrolünde olmasını sağlamanın bir yolunu buluyor gibidir.

Joey vakasında, hasta başlangıçta elektriğin ve kendi içinden geçen akımların insafına kalmış bir nesnedir. Bettelheim'ın ekibiyle çalıştıktan sonra, üç yıl önce ayrıldığı okula kendi inşa ettiği ve gururla taşıdığı bir makineyle birlikte geri döner. Alternatif akımı doğru akıma çeviren özel bir cihazdır bu. Böylece elektriğin kurbanı olmaktan çıkıp efendisi ya da en azından mühendisi olmuştur. Tıpkı rezervuarlı adam gibi, Joey de, psikozu sayesinde dünyaya yeni nesneler getirmenin, böylece yaşadığı zulmü yaratıma dönüştürmenin bir yolunu bulmuştur.

Ele aldığımız stabilizasyon biçimlerinin çoğu bir arada var olabilir; aslında psikotik öznenin hayatında her zaman birden fazlasının işlerlikte olması muhtemel görünmektedir. Çözümler dikişler gibidir ve gerçekliği bir arada tutmak için tek bir mekanizma pek yeterli olmaz. Schreber hezeyanlı sistemi sayesinde deneyimini yeniden yapılandırabilmiş, ama karısına duyduğu süreğen ve sağlam sevgi ve

keza *Hatırat*'ını yazmak da onun için hayati olmuştur. İyi bilinen bazı vakaları ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz önümüzdeki bölümlerde göreceğimiz gibi, zaman içinde farklı çözümlerden veya telafilerden oluşan ağlar meydana gelir. imgesel Vurgu ister simgeselde (bir üstdil oluşturarak), isterse imgeselde (vücut imgesinin bir boyutu üzerinden) olsun, daima gerçeğin, yani özneyi alt üst etme tehlikesi doğuran sokulgan düşüncelere veya vücutta oluşan duyumlara ilişkin deneyimin işlenmesi söz konusudur.

Bu mekanizma ve icatların hepsi sakin ve olaysız bir hayat sağlayabilir; zaten normal hayatın kendisinin de gerçeğe katlanabilmemizi sağlayan bir dizi çözümden ibaret olduğunu savunabiliriz aslında. Burada nihai bir norm değil, bir sürü yaratım biçimi vardır, o kadar.

9. Aimée

18 Nisan 1931'de *Everything is Going Well* (Her Şey Yolunda) adlı oyunun sahnelendiği Paris'teki Théâtre St-Georges'un kapısında tanınmış aktris Huguette Duflos'nun yanına genç bir kadın yaklaşır. "Siz Madam Duflos musunuz?" diye sorar ve olumlu yanıt alınca, el çantasından büyük bir av bıçağı çıkarıp Duflos'a savurur. Darbe Duflos'nun el tendonlarını keser; saldırgan, sahne görevlileri ve yoldan geçenler tarafından hemen etkisiz hale getirilir. Önce iki ay boyunca St-Lazare'da bir hücreye, sonra Ste-Anne'daki hastaneye kapatılan genç kadın dikkat çekecek ölçüde sakinleşir. Ne diye böyle bir şey yaptım, diye sorar. Duflos'ya saldırmayı nasıl düşünebilmiştir? Öldürme ihtirası tükenmiş, yerini tuhaf bir sükunet almış gibidir. Gözle görülür korkunç bir delilik nasıl olup da böylesine tersine dönmüş, huzur ve itidale dönüşmüş olabilir?

Yazdığı romanlardan birinin kahramanının adıyla "Aimée" diye bilinen Marguerite Anzieu vakası sayesinde, psikozun tetiklenmesi kadar, görünüşte "ruh sağlığı"na dönüşümünü de ayrıntısıyla inceleyebiliriz. Bu mesele önümüzdeki iki bölümde de konu olacak; inceleyeceğimiz vakalarda, altta yatan psikozun varlığına rağmen, dışarıdan bakıldığında belli bir istikrar, hatta topluma uyum hali göreceğiz. Böyle bir başkalaşım nasıl olabilir? Bunu süreğen bir kış uykusu gibi mi düşünmeliyiz, yoksa tam aksine, ele aldığımız stabilizasyon ve yaratım işlemlerinden birinin sonucu olarak mı?

Ste-Anne'da genç bir psikiyatristin, Jacques Lacan'ın dikkatini çekmiştir Anzieu. Lacan o sırada otuz bir yaşındadır ve "kendi kendini cezalandırma paranoyası"nı konu alan tıp tezi üzerine çalışmaktadır. Fransız psikiyatrisi o yıllarda ayrımları dikkate alan bir çalışmayla psikoz çeşitlerini ve bu çeşitlere ait farklı semptomları,

klinik görünümleri ve teşhisleri tanımlamakla meşguldür. Freudçu teori Lacan'ı çoktan cezbetmiştir, bu teoriyi zamanın psikiyatrik tasnif tartışmasına yeni bir yaklaşım yolu olarak kullanıyordur. Lacan, psikanalizde tarif edilen o nevrotiklerde, önceden var olan bir suçluluk duygusu yüzünden, cezalandırılmak amacıyla suç işlemiş olan nevrotiklerde olduğu gibi, psikozun belli bir biçiminin de cezalandırılma arayışıyla tanımlanabileceğini düşünmüştür.

Haziran 1931'de Anzieu ile tanıştığında, aradığı klinik vakayı bulmuş gibiydi. Karşısında hezeyanlı olduğuna şüphe edilemeyecek, cinayet teşebbüsünde bile bulunmuş, fakat bu eylemden kısa bir süre sonra tevazu ve pişmanlık içine girmiş bir psikotik özne vardı. Almış olduğu cezanın deliliği üzerinde güçlü bir etkisi olmuşa benziyordu; sanki bir düzeyde, kalkıştığı eylemler yoluyla tam da suçlu olduğunun kabul edilmesini istemişti. Tezini dayandırdığı kırk vakadan sadece bir tanesi olmasına rağmen, Lacan bir buçuk yıl boyunca onunla hemen her gün görüşmüş, tezin aslan payını Anzieu'nün hayatına ilişkin ayrıntılı bir incelemeye ayırmıştır. Odaklandığı klinik ayrıntı, değişim anı olmuştur: Anzieu'nün hezeyanının ortadan kaybolmuş göründüğü nokta.

Bu örenk buradaki delilik tartışmamız için de hayati önem taşımaktadır; zira gözle görülür, gürültülü bir psikoz görüntüsünün ne gibi süreçler yoluyla daha sarmalanmış ve zaptedilmiş bir şeye dönüşebildiğini aydınlatır. Marguerite tutuklandıktan sonra hastanede yıllarca kalmış, şiddet içeren başka herhangi bir eylemde ya da toplumsal açıdan kabul görmediği söylenebilecek bir davranışta bulunmamıştır. Yakınlarda açığa çıkan belgelerde, kapatıldığı dönemde sık sık salıverilmesini talep eden, "sıkı çalışan", "sakin" biri olarak tarif edilmektedir. 1938'de Ste-Anne'dan Ville-Évrard'a nakledilir, orada 1943'te serbest bırakıldıktan sonra kahya ve temizlikçi olarak bir dizi işte çalışır ve bir daha da ne psikiyatrinin ne kanunun dikkatini çeker. 1981'de ölmüştür.

Marguerite Pantaine, Temmuz 1892'de, Fransa'nın Cantal bölgesinde, köylü bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Ailenin dördüncü çocuğuydu ve peşinden üç erkek kardeş daha geldi.

Çocukların en büyüğü Aralık 1890'da beş yaşındayken ölmüş, Ağustos 1891'de de ölü doğan bir çocuk olmuştu. Marguerite'in ilk yılları büyük ölçüde kendisinden beş yaş büyük olan ablası Élise'in bakımında geçer; ta ki Élise amcalarının yanında çalışmaya gidinceye kadar. Marguerite çocukluğunu tarif ederken kendisini bir "garsoniyer", bir tür erkek fatma olarak görür; çoğunlukla erkek kardeşleriyle oynuyor ya da "tek başına hayallere" dalıp gidiyordur. Annesiyle arasında özel bir bağ – kendi tabiriyle "seçkin bir bağlılık" – olmuştur ve yıllar sonra şöyle diyecektir: "Onunla kalmalıydım." Ne yaparsa yapsın, annesi onu hep sevmiştir. Annesinin yanından ayrıldığı için ne kadar pişman olduğunu açıklarken, "İki arkadaş gibiydik," der Lacan'a.

Marguerite "gaddar" babası karşısında sık sık haylazlık yapıyordur; babanın otoritesine karşı çıkan tek çocuk odur. Saç kesimi ya da kemerinin fiyongu gibi ayrıntıların kendi istediği gibi olmasında inat eder. Çocuklar arasında ona özel bir konum verilmiştir, mesela annesi kendi özel çarşafının olması gibi imtiyazlar tanımıştır; kızkardeşlerinde kıskançlık uyandırmıştır bu durum, yaklaşık otuz yıl sonra Lacan'la gerçekleştirdikleri söyleşilerde bu gerçeği hâlâ acıyla hatırlayacaklardır. Annenin ümitlerini bağladığı çocuktur o, başarılı olması en muhtemel çocuk. Burada şimdiden üzerine bir ağırlık yüklendiği fikriyle karşılaşıyoruz ki bunun boyutları daha sonra aydınlanacak.

Aile mitine bakılırsa, Marguerite asla zamanında hazır olamıyor, bir şey yapması gerektiğinde daima ya ağır ya da geç kalıyordur. Okulda başarılı olur ve on üç yaşındayken laik eğitim veren [*lay school*] yakınlardaki bir okula giden ilk çocuk olur; öğretmen olacağı düşünülmektedir. Bir öğretmen okuluna kabul edilir, ancak on altı yaşında herkesi şaşırtıp sınavları geçemez ve ilerleyişi sekteye uğrar. Bu başarısızlık, yakın arkadaşının ölümünün yol açtığı "drama" bağlanır; daha sonra hazırladığı "Le Détracteur" [Kötüleyici] adlı bir kitap taslağında bu dramı konu edecektir.

Lacan, Marguerite'in yaşadığı güçlüklerin ilk işaretlerini geçmişindeki bu âna yerleştirir. Bu noktadan itibaren, Lacan'ın

tabiriyle “ahlak kılavuzluğuna,” öğretmenlerinde bulamadığı bir kılavuzluğa ihtiyaç duymaya başladığından bahsetmiştir. Ailesi onun için endişelenmektedir ve en geç bu noktadan itibaren daha yüce bir misyon fikriyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Posta idaresinde iş bulur ve artık evlenmiş olan ablası Élise ve Guillaume Amca ile birlikte yaşamak için ufak bir taşra kasabasına gider. Bu kısa dönemde ilk aşk deneyimini yaşar. Serseri bir şairle –kendi deyişiyle bir “poétereau”[adi şair]– tanışıp ilişkiye girer. Yörenin donjuanı gibidir bu adam; Renée daha sonra acı gerçeği, bu ilk cinsel ilişkinin, adamın arkadaşlarıyla girdiği bir bahisten ibaret olduğunu öğrenir.

Marguerite işinde iyi gidiyordur ve idari bir sınavı başarıyla geçtikten sonra başka bir kasabaya atanır; burada geçirdiği üç yıl boyunca şairle mektuplaşır, adam “düşüncelerinin yegane nesnesi” haline gelmiştir. Kendini gitgide yalıtan Marguerite, bu dönemde adamı hiç görmeden devam ettiği anlaşılan bu kuvvetli aşktan kimseye bahsetmez. Sonrasında Melun’a taşınır ve burada çok önemli iki şey olur: şaire duyduğu aşk nefrete dönüşür – “Gebersin gitsin, umrumda bile değil,” der. “Aşktan nefrete geçivermiştim.” Ve güçlü bir çekim hissettiği C de la N adında bir kadınla tanışır.

C de la N, zora düşmüş aristokratik bir soya mensuptur. Mağrur ve buyurgandır, sık sık asil ailesinden bahseder ve ofiste çalışanları zorlayan bir etkisi vardır. Marguerite içinse farklıdır, özeldir, “klon gibi kızlar”a [toutes ces filles faites en série] benzemiyordur. C etrafındaki herkese toplumsal ve ahlaki açıdan onlardan üstünmüş gibi davranır, onun yanındayken Marguerite kendini “erkeksi” hisseder, kendi cinsiyetini küçümseme eğilimi duyar. Yeni arkadaşına çok yakın olmasına ve onun gölgesinde kalmasına rağmen, tümüyle hakimiyeti altına girmemiştir. C ile birlikteyken “bir parçasını kendine saklamaktadır”; ne kadar yakın olurlarsa olsunlar, “hep gizli bir bahçem vardı,” der. Yani Marguerite’in hayatında iki ayrı çizgi vardır: bir yanda erkek kimliği fikriyle birlikte erkek fatma-“garçonnière” çizgisi; diğer yanda gizli bahçe, tek başına dalınan düşler, kendine sakladığı parçası. Bu dönemde “erkek ruhuna duyduğu meraktan” bahseder Marguerite.

Yirmi beş yaşında iş yerinden arkadaşı René Anzieu ile evlenir; “doğrudan faydası olmayan, süsleme amaçlı veya yaratıcı her şeye tümüyle karşı olan” bir adamdır Anzieu, Lacan’ın tabiriyle, “ahlaki muvazene ve sağduyulu bir emniyet” sergiliyordur. C’nin bu evlilik üzerinde etkisi olduğu kesindir, ancak onun da başka bir kasabaya tayin olmasıyla birlikte bu etki kesilmiştir. Koca olarak neden René, diye sorar Lacan. “Onu ben almasam, başkası alırdı,” der Marguerite. Bu dönem onun için sorunlarla doludur: gitgide suskunlaşır, bu kimi zaman haftalar sürer ve kıskançlıktan kıvranıp durur. Tuhaf kahkaha patlamaları olur, cinsel soğukluk yaşar ve zorlantılı bir şekilde ellerini yıkar. Çok okuduğu bir dönemdir bu aynı zamanda. Sekiz ay kadar sonra, yeni dul kalmış olan ablası Élise’in onların yanına taşınmasıyla birlikte bu kasvetli durum daha da güçleşir; Lacan “hayatının muhtemelen en belirleyici olayı” diye tarif eder bu taşınmayı.

Élise her konuda nasihatlerde bulunmaktadır; çok geçmeden evin başat üyesi haline gelir. Bilhassa annelik yapamayacağına yanıyordur. Rahmi alınmıştır ve kızkardeşine göre, “derin bir annelik ihtiyacı” içindedir. Élise Marguerite’e “sürekli karşı çıkar”; aşağılanan ve yerini kaybeden Marguerite buna rağmen büyük ablasının özelliklerini ve erdemlerini över. Etraflarında bulunan insanların da daha sonra onaylayacağı gibi, düpedüz yerinden olmuştur. Ablanın evin içine böyle sokulması Lacan’ın özellikle ilgisini çeker: niye bu kadar rıza gösteren bir tutum içinde olmuştur Marguerite?

Şartlar öyle gerektirmiş olsa bile, Marguerite’in kendi yerini işgal eden Élise’e açıktan sitem etmek konusunda güçlük çekmesi, hatta bunun imkânsız olması Lacan’a çarpıcı gelmiştir. Bu işgali öylece kabullenmiş, şikâyetlerini bir kenara bırakıp ablasıyla -Lacan’ın tabiriyle- “suskun bir mücadele” içine girmiştir. Élise’in elindeki en güçlü silahın kendi otoritesinden ziyade, kızkardeşinin vicdanı olduğunu gözlemler Lacan. Élise’in otoritesiyle girdiği mücadelenin, ablasının vasıflarını takdir edişinin ve kendi yaşadığı aşağılanmanın bir araya gelmesiyle Marguerite’in psikozu ayırıcı karakterini kazanmıştır.

Marguerite yirmi sekiz yaşında hamile kalır; evliliğin ardından

işlerin onun için zorlaşmaya başladığından kuşkulanabiliriz, ancak ilk gerçek psikoz tetiklenmesi hamilelikle birlikte karşımıza çıkar. Artık insanların ona çamur attığına, arkasından fısıltılar döndüğüne inanıyordur; iş arkadaşları ona komplo kuruyor, sokaktan geçenler onun hakkında dedikodu yapıyor, gazetelerde ona dair anıştırmalar yer alıyordur. Marguerite bu fenomenlere yorum getirir: “çocuğumun ölümünü istiyorlar.” “Çocuk yaşamazsa,” der, “sorumlusu onlar olacak.” Tabutlar hakkında kabuslar görür, bir defasında iş yerinden bir arkadaşının bisiklet lastiklerini keser, kocasına sürahi ve ütü fırlatıp onu başka biriyle birlikte olmakla suçlar. Bu dönemki davranışına değinirken, yaşadığı “melankoliler”den bahseder.

Doğum trajiktir: Marguerite’in kız çocuğu ölü doğar; göbek bağıyla boğulmuştur. Bu noktada yeni bir hezeyanlı fikir billurlaşır: çocuğun ölümünden C de la N sorumludur; böylece eski arkadaşı zulmedici bir figür haline gelir. C doğumdan kısa süre sonra nasıl olduğunu sormak için onu aramış, Marguerite de bunu bir işaret olarak yorumlamıştır. O zaman tuhaf gelmiştir, ama şimdi anlıyordur. Derhal C ile haberleşmeyi keser, bir zamanlar öylesine hayran olduğu bu kadına özel bir suç atfetmektedir şimdi. Dinî faaliyetlerine de son verir. Tam bu noktada, Marguerite’in annesi hezeyana kapılır: çiftlik hayvanlarından bir tanesinin ölümünün, komşulardan birinin kötü dileklerinden kaynaklandığına emindir.

Marguerite otuz yaşında yeniden hamile kalır; bu sefer bunalımlıdır, kaygılıdır, yorum yapıp duruyor, etrafındaki dünyada kötücül niyetler görüyordur. Bebek Didier doğduğunda, kendini ona adar, ama hâlâ aksi ve şikâyetçidir. Her şeyin çocuğu için tehlike olduğunu hissediyordur; bir defasında bebek arabasının çok yakınından geçen bir arabanın sürücüsüyle tartışmaya girer. Bundan beş ay sonra ev halkının yönetimi Élise’e geçer; yeni üstlendiği annelik rolünün tadını çıkaranÉlise sonradan Lacan’a, Marguerite’in oğluna annelik yaparak kısırlığına teselli bulduğunu söyleyecektir. Kısa bir süre sonra René, karısının Birleşik Devletler’e iltica etmek için pasaport başvurusunda bulunduğunu öğrenir.

Marguerite işinden istifa etmiş ve romancı olarak şansını denemek

üzere Amerika'ya gitme planları yapmıştır. Bunu çocuğu için yaptığını söyler. Durumu giderek kötüleşmektedir; otuz iki yaşındayken ilk defa hastaneye yatırılır. Altı ay süren bu ilk yatırılma esnasında, kendisinin büyük bir romancı olduğu, oğlunun ise büyükelçi olacağı fikrine kapılır. Hastane kayıtlarına göre "iyileşmeden" ayrılmıştır; hezeyanlı fikirleri devam eder: insanlar onunla alay ediyor, hakaretler ediyor, onu "ahlaksızlık"la, "ahlakı bozuk" olmakla suçluyorlardır. Çocuğunu ondan almak istediklerine emindir, fakat sebebi ve ayrıntısı belirsizdir. Düşmanlarının kim olduğu konusunda kafası karışıktır; yazgısının daha «yükseklerde" olduğuna inanıyordur, ama burası da tam belirgin değildir.

Bu zor dönemde, hastaneye yatırılmasındaki "haksızlığı" duyurmak için bir romancıya başvurur; bunun, onu çocuğundan ayırmak amacıyla tasarlandığına inanıyordur. Yazgı ya da çağrılma fikri kafasını meşgul etmeye devam eder; kendisine verilmiş olan özel konum hakkında daha fazlasını öğrenmesi gerektiğine karar verir. Bu amaçla Paris'e taşınır ve burada yoğun iş günlerinin ardından araştırmalar yapar, kütüphanelerde saatler geçirir, bakalorya//lisans sınavlarına girer, bol bol kahve içer ve kocası ve ablasıyla birlikte kalan oğlunu görmek için düzenli aralıklarla evine gidip gelir. Hezeyanı bu noktada iyice şekillenmeye başlar.

Marguerite büyük bir yazar olacağını biliyordur; savaştan, cinayetten ve ahlakın çürümesinden sorumlu tuttuğu "sanatçı, şair ve gazetecilerin işledikleri günahları ayıplamaktadır." Sarah Bernhard ve Colette gibi şan şöhret, haz ve bencil amaçlar peşinde koşan sanatçı ve yazarlar toplumu yozlaştırıyordur ona göre.. Marguerite "hoppa annelerin umursamazlığını" ayıplar ve kendisine düşen misyonun, "halklar ve ırklar arası bir kardeşlik" yaratmak olduğunu anlar; "insanlık sevgisi"nin yeşereceği bu kardeşlikte, "kadın ve çocuklar hüküm sürecek" ve "fenalığın sonu" gelecektir. Herkes beyaz giyecek, artık savaş olmayacaktır. Bunu yazıları sayesinde, saflık ve adanmışlık yayan bir "femme de lettres et de sciences" [edebiyat ve bilim kadını] olarak başaracaktır. Peşinden, "iyi niyetin saltanatı" gelecektir.

O halde Marguerite'in hezeyanlı sisteminde hem zulüm teması – çocuğu tehdit altındadır – hem de büyüklük teması – toplumsal reformun amilidir o – iş başındadır. Lacan'ın Marguerite ile her gün bir araya geldiğini, dikkatli görüşmeler yaptığını, fakat Marguerite'in hezeyanının içeriğini ona ancak bir yıl sonra, göz teması olmasın diye odadaki sandalyelerin yerlerini değiştirttikten sonra söylediğine dikkat etmeliyiz. Bu sakınganlık bizi, uzun, ayrıntılı diyalog yerine çoğu zaman sormaca usulüyle konulan çabuk psikiyatrik tanılar konusunda tedbirli olmaya itmelidir şüphesiz. Hezeyanlı insanların çoğu inanç sistemlerinin ne olduğunu öylece söylemezler; bunu öğrenmek aylar, hatta yıllar süren dikkatli bir inceleme gerektirebilir.

Marguerite'in hedef listesinde en yukarılarda olan isimlerden biri Huguette Duflos olmuştur; onun kitaplarında Marguerite'in özel hayatının ayrıntılarını ifşa etmiş olan tanınmış yazar Pierre Benoît için çalıştığına inanıyordur. Benoît ona yardımcı olabilecek müşfik bir figürden tehditkar bir figüre dönüşmüştür; yazılarında ona anıştırmalarda bulunmakla kalmayıp, Marguerite'in çalışmalarını çalmaları, yayımlanmamış romanlarını ve not defterlerini kopyalamaları için casuslar gönderiyordur. Hatta doğrudan kendisini hedef alan *L'Œuvre* adlı bir dergi bulunduğuna inanır Marguerite. Duflos-Benoît bağlantısının nasıl kurulduğu kesin olmasa da, Benoît'nın kitabından uyarlanan, Marguerite'in de görmüş olduğu bir filmde, karakterlerden birini Duflos canlandırmıştır.

Marguerite'in burada hissettiği tehdit, doğrudan kendisine değil, daha ziyade oğluna yöneliktir. Onun başına bir şey gelecek olursa, sorumlusu kendisi olacaktır: zulmedicileri vaktinde durduramadığı için, "suç işlemiş bir anne". Lacan bu inançta söz konusu olan tuhaf mantığa işaret eder: tüm zulüm düşünceleri oğlunun zarar görmesi tehdidine dayanıyorken, oğlu gerçekten rahatsız veya tehlikede olduğunda, pek de endişeli görünmüyordu. İki defa oğlanın apandisit olduğu sanılmış, fakat Marguerite bundan pek etkilenmemiş gibiydi. Dolayısıyla, Marguerite için önemli olanın gerçek oğlu Didier'nin zarar görmesi şeklindeki ampirik olgu değil de, bir çocuğa zarar gelebileceği *düşüncesi* olduğu düşünülebilir; bu tuhaflık hezeyanlarda

sık karşılaştığımız bir özelliktir. Başka bir vaka aktaralım. Çocukları kurtarmakla yükümlü bir anne olduğuna inanan bir kadın, “Önce çocukları düşün, sen iyi olacaksın,” diyen bir ses duyuyordur. Gelgelelim, “Kendi çocuklarımı pek düşünmüyordum aslında,” der. Hezeyan, kadının hayatında bulunan gerçek, ampirik karakterler düzeyinde değil, temsiller, fikirler düzeyinde yapılandırılmıştır.

Peki neden Duflos? Lacan bu soruyu ona belki yüz defa sormuştu. Marguerite ile arkadaş oldukları dönemde C de la N’in, söz konusu aktrisin teyzesiyle komşu olduğundan bahsettiğini ve böylece onu, C’nin bir bakıma cisimleştirdiği toplum içinde yükselmiş varlıklar alanına yerleştirmiş olduğunu biliyordu. Ama niye tehdit olmuştur? Bu soru en sonunda bir yanıt bulmuş gibidir. Bir gün işyerinde oğluna yönelik tehditlerin nereden geldiğini merak ederken, birisinin ağzından Duflos’nun adını işitir Marguerite. Şimdi anlamıştır. Bir önceki işinde ofiste birlikte çalıştığı arkadaşları bir defasında Duflos’yu methederlerken, kendisinin ona “orospu” demiş olduğunu hatırlar. Duflos öç almak istiyor olmalıdır. Üstelik Marguerite Paris’e geldiği sırada, bir oyun sözleşmesine ilişkin bir davaya adı karıştığı için, bütün gazetelerde Duflos’dan bahsediliyordur. Bunu gören Marguerite, “sanatçılar”ın hayatına bu kadar önem verilmesine öfkelenmiştir.

Duflos’nun sahne performanslarında kendisiyle alay ettiğine, dalga geçtiğine inanıyordur artık; ancak aktrisin tek başına çalıştığına inanmaz: arkasında daha güçlü birinin “desteği” olmalıdır ve bu kişi, kendisini kurtarması ve edebi kıymetini fark etmesi için başvurmuş olduğu Pierre Benoît’dan başkası değildir. İkisinin sevgili olduklarını düşünmüyor, ama aralarında kuvvetli bir bağ olduğunu hayal ediyordur. Bu noktada Marguerite’in başvurularının iki doğrultusu olduğuna dikkat çekebiliriz: önce Benoît, sonra her hafta bir sone gönderdiği Galler Prensi. Müşfik bir otorite saydığı Prens’e Platonik bir aşk duyuyordur. İlginçtir, zulmedici motifine oranla hezeyanlardaki yardımcı figürü çok daha az ilgi görür; müşfik ve destekleyici etkilerini tehlikeye atmaktan korkan psikotik öznenin, kendisini koruyanlardan pek bahsetmek istememesinden dolayı belki

de.

Marguerite’in odası prensin fotoğraflarıyla doludur; düzenli olarak prense mektuplar ve şiirler göndermiştir. Ona kendisine destek olup, dünyayı yozlaşmanın tehlikelerine karşı uyarması için başvurmuştur. Psikiyatrist Maurice Dide, bu tür bir platonik hürmeti çok güzel tarif etmiştir; süreğen bir sadakat ve bağlılık söz konusudur, ancak herhangi bir buluşma veya cinsel ilişki talebi yoktur. Burada, onu görmek için hiçbir çaba göstermemesine rağmen “düşüncelerinin yegane nesnesi” haline gelmiş serseri şaire duyduğu üç yıllık hayranlığın yankısı vardır. Marguerite, Duflos’ya saldırmadan hemen öncesine dek, prense gönderdiği mektuplara isim yazmamıştır; Lacan bu hezeyanlı yapının kronolojisini dikkatle inceler.

Didier’ye yönelik tehdit hezeyanı beş yıllık bir dönemde geliştirilmiş, ancak saldırıdan önceki birkaç yıla kadar “bir şeyler yapma” ihtiyacı hissetmemiştir Marguerite. Yazdığı romanlar kaderini gerçekleştirmesi için yeterli değildir: yayımlanmaları gerekir, düşmanları bu sayede geri çekilecektir. İki roman yazar: biri Aimée adlı kadın kahramanıyla “Le Détracteur”, diğeriyse “Sauf votre respect” []; ancak yayın dünyası Marguerite’e kucak açmaz. O dönemde yaşanan birkaç hadise, bu edebi projenin onun için ne kadar hayati olduğunu göstermektedir. Duflos olayından yaklaşık altı ay önce, Colette üzerine bir makale yayımlatmak amacıyla bir gazeteciyi taciz ettiği için polise şikâyet edilmiş; gönderdiği dosyanın reddedilmesi üzerine Gallimard yayınevi çalışanlarından birine saldırmıştır. Ayrıca Pierre Benoît hakkında polise bir dizi resmî şikâyette bulunmuştur. Bu dönemde çocuğunun emniyetine ilişkin kaygıları büyüyor, oğlunun boğulduğu, öldürüldüğü ya da elinden alındığı rüyalar görüyordur. En sonunda, yazdığı romanları nihai kurtarıcısına, Galler Prensi’ne gönderir.

Her an oğlunun hayatına kastedileceği hissinin doğurduğu dehşet gitgide büyür. Onun başına bir şey gelecek olursa, bunun sorumlusunun kendisi olacağını tekrarlıyordur: “Suç işlemiş bir anne olurum.” O günlerde fırtına bulutlarının toplandığını söylemştir. Paris çevresine yapıştırılmış afişlerde Benoît’ya uyarılar vardır;

Marguerite'i tehdit etmeye devam ederse, cezalandırılacaktır. Mart ayında büyük bir avcı bıçağı satın alır ve düşmanıyla yüzleşmeye karar verir: "Çocuğumu korumaya çalışmasaydım, benim için neler düşünürdü [*she*]?" der.

Duflos'ya Nisan 1931'de, oğlunu ziyarete gideceği bir anda saldırmıştır. Zulüm girdabı uç noktasına varmış gibidir; fakat hapse girdikten kısa bir süre sonra hezeyanı söner. Hayretle, "Buna nasıl inanabildim?" diye sorar. Erotomani ve megalomani motifleri saçma görünüyordur artık. Duflos'nun ona zarar vermek istediğini nasıl düşünebilmiştir? Kızının hastaneye yatırılmasıyla birlikte yine annenin psikozu tetiklenir: komşularının kötü niyetli olduğuna ve Marguerite'in yaşadıklarından onların sorumlu olduğuna inanıyordur artık.

~

Peki Lacan 1932'de bu vakayı nasıl anlamıştır? Yeni bir tanı kategorisi oluşturma fikri kadar, hezeyanın billurlaşmasıyla da ilgilenmiştir Lacan. Her bir unsur tam olarak hangi anda ilave edilmiş veya sistematikleştirilmişti? Marguerite'in düşüncelerini bir araya getiren ya da zora sokan ne olmuştu? Hezeyanlı düşünceleriyle tutarlılık sağlamak için geçmişini nasıl yeniden yazmıştı? Bellek konusunda ne tür fenomenler iş başındaydı? Mesela kilit zulmedici figürlerin hezeyanlı inançlara dahil olduğu anlara dair hatıraları niye bu kadar sınırlıydı? Kılı kırk yaran bir özenle bu ayrıntıların izini sürmüştür Lacan.

Ona göre etiyolojik anahtar, Marguerite'in annesi ve ablasıyla ilişkisinde yatıyordu. Abla, Marguerite için annenin yerini almıştı - ama sokulgan ve, katlanılmaz bir şekilde. Genç Marguerite'e o göz kulak oldu, daha sonra da yanına taşınıp evinin ve çocuğunun sorumluluğunu üstüne aldı. Bu korkunç yakınlık Marguerite'in bilincinden içeri alınamıyor, hezeyanının merkezkaç meyili bundan kaynaklanıyordu: tehdit, hep aile dışındaki insanlardan gelmekteydi. Élise'e edilemeyen sitem, hezeyandaki zulüm motifinde geri

dönmüştü. Marguerite'in deliliği, yansıtma mekanizmasının idaresi altındaydı: tahammül edemediği fikirlerin dışarıdan geldiğine inanıyordu artık. Élise'i hedef alan saldırı, kendisine zulmedenlerin Marguerite'i hedef alan saldırıları haline gelmişti.

Bu güçlü abla, Marguerite'in olmayı beceremediği ve düpedüz kendi yerini alan kadın imgesini sunuyordu. Êlise René'yle ikisinin yanına taşındığında, Marguerite kendisinin evden ayrılıp, René'nin "başka biriyle hayatını kurmasına" izin vermesi gerektiğini söylemiştir: o başka biri Élise'dir, şüphesiz. Ondan nefret ediyor, fakat Lacan'ın öne sürdüğü gibi, onun gibi olmak istiyordur; bu öfke, Élise'e iltifat ederken buz kesilmesinde kendini gösterir. Kendi yerini almış olan bu ablaya duyduğu hiddeti öznel olarak üstlenemiyordur. Élise onun "en mahrem düşmanıydı," der Lacan.

Vakanın yayımlanmasından yaklaşık bir yıl sonraki yazısında, şunları ilave etmiştir: "Ablasına karşı hissettiği duygu karmaşası [*affective ambivalence*], Aimée vakasında gördüğümüz kendi kendini cezalandırma davranışlarının tümünü düzenleyen unsurdu. Hezeyanı esnasında bu sevgi dolu nefretinden doğan suçlamaları bir dizi farklı figüre aktaran Aimée, kendisini bu ilk saplantıdan kurtarma çabası içindeydi. Ama bu çaba başarısızlığa uğrayacaktı: zulmedici figürlerin her biri, hastamızın kendisi için ideal haline getirmiş olduğu bu ablanın yeni bir imgesinden, her defasında tümüyle onun narsisizmine tutsak olan yeni bir imgeden başka bir şey değildi aslında."

Dolayısıyla hezeyanı, kendi saldırgan ve cinai eğilimlerinden kaçma biçimi, kendisini "sevgi dolu nefretin" zincirlerinden kurtarma girişimi olmuştu. Lacan'a göre önemli olan, Marguerite ile zulmedicileri arasındaki mesafenin ta kendisiydi. Onları iyi seçmişti: kendisinden ayrı ve erişimi dışında olan bir dünyada yaşıyorlardı ve bu mesafe, dürtülerinin bir ölçüde "gerçekleşmemesini" sağlıyordu. Dolayısıyla ilk gerçek zulmedici figür olan C de la N, tam da "diğer kızlardan" farklı olduğu için seçilmişti: o özeldi, seçkindi, biricikti. Ablasına sitemde bulunamayan Marguerite onun yerine C de la N'yi seçmişti. Çocuğunun kaybı için ablasını değil, C'yi suçlamıştı. Élise bir düzeyde bunu fark etmiştir; zira Lacan'a kendi güvenliğinden

endişe ettiğini söylemiştir. Marguerite hiçbir zaman onu tehdit etmemiş yahut zulmedici yerine koymamış olsa da, Élise kızkardeşinin saldırısının hedefinde kendisinin bulunduğunu sezmiştir.

Ne var ki, tüm bu zulmediciler nihayetinde Marguerite'in kendi imgesinin izdüşümlerinden farksızlardı. Élise'e – ve onun ötesinde, anneye – yönelik öfkesinin ötesinde, onlara duyduğu eşcinsel sevgi yatıyordu. Onları kendi işlediği suçun ta kendisiyle itham ediyordu. Dolayısıyla saldırdığı imge, bu idealize edilmiş kadın imgesi, kendi imgesiydi. Duflos, Marguerite'in özlemini çektiği toplumsal prestij ve güç idealini temsil ediyordu. Bu kadınlara yozluk atfediyor, ama aynı şöhreti kendisi de istiyor, "grande vie" [ışıltılı yaşam] hayalleri kuruyor ve dünyayı etkilemek istiyordu. Nitekim dünyadaki kötülüklerden sorumlu tuttuğu şairlere "les amateurs de la gloire" [görkem amatörleri] derken, "amateurs" terimi kendi adı olan "Marguerite"in neredeyse anagramıydı. Duflos'ya saldırırken kendi kendisine saldırdığını, başka bir kadında dışsallaştırılmış olan kendi ideal imgesine saldırdığını savunur Lacan.

Peki bu hezeyan, saldırıdan yirmi gün sonra niye aniden tepe taklak olmuştur? Duflos'ya saldırdığı için mi, yoksa Lacan'ın iddia etmiş olduğu gibi, sonrasında tutuklandığı için mi? Eylemin hemen ertesinde hâlâ nefret ve sitem doludur. Ama sonra hepsi birden "kesilir": erotomani, kıskançlık, zulüm teması ve diğerkam idealizm. Bunlar artık gerekli değildir, zira gerçek bir cezalandırmaya kavuşmuştur: artık suçlular ve kabahatliler arasındadır, ailesinden ayrıdır. Nihayetinde yasa önünde suçlu durumuna düşerek kendi kendisine vurmuş olduğunu fark eder. Lacan bundan uzun yıllar sonra, 1975'te fikrini değiştirir: Marguerite'in gerçek arzusunun cezalandırılmak olduğu fikrinin, "[vakanın] mantığını biraz fazla zorlamak" olduğunu belirtir.

Kendi kendini cezalandırma paranoyası kavramını sorgulamak bir yana, Lacan'ın 1932 yorumunda zaten hayati bir sorun vardır. Marguerite madem ablasının hayatına sokulmasından ve oğlunun elinden alınmasından bu kadar endişeleniyordu, hezeyanın merkezi

niye tam olarak bu değildi – yani kendisine zulmedenlerin Didier'yi ondan çalmak istedikleri düşüncesi değildi? Niye vurgu Didier'yi elinden alma ve ondan kurtulma çabaları üzerinde değildi? Bir defasında Stalin için çalışan gizli polisin oğlunu alıp götüreceğini düşünmüştür; ama hezeyanlı düşünceleri çalma fikrinden ziyade zarar fikrine yönelmiştir.

Bu sorunun belli belirsiz bir yanıtı dipnotlardan birinde kendini gösterir; Marguerite'te oğluna dönük bir öldürme dürtüsü bulunmasının muhtemel olduğundan bahseder Lacan. Marguerite'in hezeyanındaki "merkezkaç" eğilimin ve çocuğundan köşe buçak kaçmasının bu sayede açıklanabileceğini öne sürer. Vakanın Lacan'ın fena halde ilgisini çekmiş olan özelliği de bu sayede açıklanır: Marguerite'in aniden "iyileşmesi". Hapse girmesiyle birlikte "çocuğunu kesinkes kaybetmiştir", ne de olsa. O halde kendisini, zulmedicisine itham ettiği suçtan dolayı cezalandırıyordu. Öte yandan, hastaneye yatırılmasının ardından onunla görüşmelere başlayan Lacan, Marguerite'in Didier'den ayrılması demek olan muhtemel bir boşanmanın sonuçlarından duyduğu korkulara dikkat çeker. Bu düşüncelerin dipnota indirilmiş olması ve Lacan'ın bunları ana metinde hiç mi hiç geliştirmemiş olması, sorunlu olduklarına işaret ediyor olabilir. Gelgelelim malzemede kendini gösteren o büyük "çelişki" – çocuğuna zarar geleceği tehlikesi – başka türlü nasıl açıklanabilir?

~

Bu vaka üzerine dikkate değer bir okuma sunan ve tarihsel veriler toplayan Jean Allouch, Lacan'ın üzerinde durduğu temaların birçoğunu bir araya getiren başka bir yorum önermiştir. Anneyle kızın tetiklenmelerinin birbirine denk düşmesi noktasından yola çıkar. Kızı ne zaman gözle görülür psikoz emareleri gösterip hastaneye kaldırılsa, annenin deliliği körükleniyordur: önce Marguerite ilk çocuğunu kaybettikten sonra, ikincisinde Duflos'ya saldırının ardından. Lacan bunun üzerinde pek durmaz ve anneyi tuhaf bir şekilde

konumlandırır: Marguerite'in Élise'e olan saplantısında anneden ablaya kaydırma olduğunu varsayar, ama bunu hemen hiç geliştirmez. Bunun klinik bir çıkarımdan ziyade, Freudçu teorinin gereği olduğunu hissediyor insan. Oysa, hiç değilse hezeyanlı düşüncelerinde yer alan temaların iç içeliği, annenin konumunun daha ayrıntılı incelenmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Lacan'ın izahatında, annenin vaka için ne kadar önemli olduğuna işaret eden birçok ayrıntı mevcuttur. Hezeyanının ana motifinden –oğlunun zarar görmesi– bahsederken, Marguerite'in gözleri hiçbir zaman dolmuyor, bir tek annesinden bahsederken yaşlanıyordu. Annesinden –oğlundan değil– ayrılma düşüncesi onu ağlatıyor, tekrar tekrar "Ondan uzaklaşmamalıydım," diyordu. Lacan, Marguerite için annesinin "yas" tutması fikrinden daha hayati bir şey olmadığını gözlemler Marguerite'in tezine dahil ettiği yazılar içinde yer alan romanlardan biri , çocuğunun ölümünün bir anneye neler hissettirdiğine ilişkin bir betimlemeyle sona eriyordu. Duflos'ya saldırıdan önceki aylarda yazılmıştı ve Galler Prensi'ne gönderilen metinlerdendi. Saldırıya daha yakın bir tarihte yazılmış olan bir diğerinde, ölen çocuğunun yasını tutan bir ebeveyn vardır. Keza ilkgençlik zamanında, öğretmen okulu sınavlarına girdiği dönemde arkadaşının ölmesinin, en iyi yazılarına ilham kaynağı olduğunu söyleyecektir Marguerite.

Bu noktada, büyük ablasının Marguerite'in doğumundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra, beş yaşındayken ölmüş olduğunu hatırlayabiliriz. Ocağın ızgarasına fazla yaklaşmış ve annesinin gözleri önünde (Lacan versiyonu) ya da annesi ortada yokken (Didier Anzieu versiyonu) yanarak ölmüştür. Onun da adı Marguerite'tir ve Lacan'ın bu ayrıntıya vaka anlatısında yer vermemesi çok tuhaftır. Allouch'la birlikte metni yeniden okuduğumuzda, ölü çocuk ve suçlu annenin her yerde karşımıza çıktığını görürüz. İlk tetiklenmede, Marguerite'in paranoid düşünceleri, çocuğu ölecek olursa bundan başkalarının sorumlu olacağı fikrine dayanıyordu. O dönemde kocasına hem su, hem de kızgın bir ütü fırlatmıştı. Daha sonra, yayınevi çalışanına saldırısının ardından para cezası aldığında, ailesine, "kazara yangına"

sebep olduğu için ceza aldığını söylemişti. Yazdığı hikâyelerden birinde, "ormanda alevler patlak verdiğinde [hayvanları nasıl] uyardığını" anlatır.

Hezeyanlı yapının tamamında, tehlikede olan bir çocuk ve suçlu bir anne vardır; hezeyanın amacı bir çocuğun kurtarılmasıdır aslında. Hezeyanın mantığı budur; en yüksek hedefte, anne ve çocukların hep birlikte huzur ve mutluluk içinde yaşadıkları bir dünya hedefinde bile. Allouch, mahkeme kayıtlarının asıllarından, Marguerite'in hakime oğlu değil kızı olduğunu söylemiş olduğunu ve kendi adı yerine annesinin adı olan Jeanne'i kullanmış olduğunu öğrenmiştir. Oğlunun niye tehlikede olduğunu soran Lacan'a sadece bir defa cevap vermiş, hiç düşünmeden "Beni cezalandırmak için," demiştir. Niye peki, diye sormuştur Lacan. Çünkü o "suç işlemiş bir annedir." Duflos'ya karşı koyması gerekmiştir, aksi halde "korkak bir anne" olacaktır. "Çocuğumu korumaya çalışmasaydım, benim için neler düşünürdü [*she*]?" diye sorar Marguerite.

Oğlunun gerçek sağlık durumunun, onun için bir çocuğun zarar görmesi fikri kadar önemli olmamasında da bunun yankısı vardır. Annenin yaşadığı trajedi, kızının hezeyanında geri dönmüş gibidir. Nitekim ilk tetiklenme esnasında annesi, bir komşusunu çiftlik hayvanlarından birinin ölümünden sorumlu tutmuştur. Yani ölüm ve sorumluluk motifleri bir araya gelmektedir; Marguerite'in deliliğinde annesine dönük bir mesaj, kendi adını taşıyan ablanın ölümünün sorumluluğunu almasını talep eden bir mesaj söz konusudur sanki. Allouch'a göre, çocukla cinselliğin mevcudiyeti arasında bağlantı söz konusudur: bir cinsel münasebetin işaretidir çocuk; dolayısıyla Marguerite'in diğer kadınlara saldırılarında hedefte cinsellik vardır. Hezeyanlı düşünceleri "ahlakı bozuk" ve "hovarda" kadınlara ilişkindir ne de olsa. Ve ilk tetiklenme Élise'in gelmesiyle değil, hamileliği esnasında, insanların kendisine "ahlakı bozuk" dediğini düşündüğü dönemde meydana gelir. O halde Duflos'ya vururken sırf ablasına değil, annesine de vuruyordur. Bir gün, Lacan'ın Duflos'ya neden saldırdığını yüzüncü kez sormasının ardından, annesinde ortaya çıkmamış olan itiraf boyutunun altını çizercesine "İtiraf etsin diye"

yanıtını verir:– “Je l’ai frappé pour la faire avouer.” [İtiraf almak için vurdum.]

Dolayısıyla Marguerite’in dişi zulmedicilerinde gördüğü yozluk ve hovardalığı anlamanın birkaç yolu vardır. Bir çocuğun ölümünün ardından cinsel ilişkiye girmek, cezalandırılması gereken bir suç olabilir. Ama ilk Marguerite’in elbisesi alev aldığı esnada annenin orada olmayışı da bağışlanmaz bir hata olarak, tüm o “hoppalık”, “hovardalık” ve “kötülük” imleyenlerinin etrafında döndüğü nokta olarak yorumlanmış olabilir. Bu durumda, hezeyan yoluyla, annenin sembolize edilemeyen parçasını, “ilgisizliğiyle” bir çocuğun ölmesine izin verebilen parçasını adlandırma yönünde bir girişim olmuştur. Annenin hoppalığı çocuğun ölümüne yol açmış, Marguerite de kendisine annelerde hoppalığın kökünü kazımak gibi bir misyon biçmiştir.

Demek ki kilit motif, bir annenin bir çocuğun ölümünden sorumlu olmasına ilişkindir. Bu noktada, büyüme döneminde Marguerite’in yanlış bir şey yapmasının imkânsız olduğunu hatırlayabiliriz: ne kadar yaramazlık yaparsa yapsın, annesi onu yine de seviyordu. Lacan’ın Marguerite için “Aimée” (“Sevilen”) adını seçmesi, bu yükün önemini yansıtıyor olabilir. Ne yaparsa yapsın yanlış bir şey yapmayan bir çocuk nasıl sağ olabilir ki: sanki başka biriymiş ya da başka bir şeymiş gibi, onu insanlıktan çıkaran bir durumdur bu. Marguerite’ın ölmüş çocuğun imgesinin ağırlığı altında kalması demektir; aynı adın verilmesi de bu atanmanın altını çizmiştir. Allouch’un belirttiği gibi, Marguerite için katlanılmaz bir konum olmuştur bu; zulüm hissinin de (sizin aracılığınızla başka birinin sevilmesinden daha zulmedici ne olabilir?), hayatta bir misyonu olduğu hissinin de (ölmüş ablanın yerini alma misyonu) kaynağı buradadır.

Yanarak ölmüş bir kız çocuğun yedeği olma fikri, Marguerite’in içinde yetiştiği uzamın karakteristik özelliği olmuş ve çocuk sahibi olmasıyla birlikte hezeyanlı motifler infilak etmiş olabilir. Élise Marguerite ve kocasıyla birlikte yaşamaya başladığında, Marguerite’in evi ve çocuğu ona teslim etmiş olması Lacan’ı

şaşırtmıştır; ama böylece Marguerite'in hem ablasına sahip olmadığı bir çocuk verdiğini, hem de imkânsız bir konum olan annelikten vazgeçtiğini fark ettiğimizde, bu seçim biraz daha anlam kazanır. Yükümlülüğünü ona teslim eden Marguerite, Élise'in mahrum kaldığı çocuğun yerine yenisini koymuştur; Élise de Marguerite'e Didier'nin onun için avuntu olduğunu, başka bir deyişle yedek bir çocuk olduğunu söylemiştir. O halde, ilk hamilelikte psikozun tetiklenmesine katkıda bulunan unsurlardan biri de, bilinçdışında başka birisi için bebek doğurduğunun kabulü değil midir?

Allouch'a göre Marguerite'in deliliği, ölü kardeşin yerini almanın imkânsızlığını temsil ediyordur; zira beraberinde annenin ölümden sorumlu olduğunun yadsınmasını getirecektir bu. Nitekim bu ailede tüm çocukların neredeyse peşi sıra doğmuş olduğuna, ölen çocuk için yas tutulacak zaman bırakılmadığına dikkat edelim. İlk Marguerite 1890 Aralık'ında ölmüş, 1891 Ağustosu'nda bir çocuk ölü doğmuş, Marguerite ise 1892 Temmuz'unda doğmuştur. Lacan ilk çocuğun ölüm tarihini yanlışlıkla annenin Marguerite'e hamile olduğu zamana yerleştirir ve bu hatanın kendisi manidardır; adaşının yaşadığı trajedinin Marguerite için ne kadar önemli olduğuna işaret eder. Burada deliliğin hedefi kısmen anneden gelecek bir ifşaat, bir itiraftır yahut annenin yas tutamayışına dönük bir suçlamadır. Nitekim yas bu vakada hem anne hem de kızı için sadece yakınsanan bir nokta olarak mevcut gibidir.

İfşaata dönük bu hareket vakanın tamamında mevcuttur. Marguerite'in çocuğuna kurulan kumpası ve Duflos gibi kadınların yozlaşmışlığını duyurması gerekiyordur. Halkın ve otoritelerin olup biteni öğrenmesi gerektiği için siyasetçilere, yayıncılara, polise ve sivil otoritelere başvurur. Allouch'a göre bu başvuruların ufkunda bir protesto vardır: suçlu bir anne nasıl olur da çocuk sahibi olabilir? Dolayısıyla psikoz, annenin kabul etmediği şeyi ifşa eder ve anne bir düzeyde kızının mesajını almış gibidir: kendi hezeyanlı patlamalarının zamanlaması buna işaret eder. Hatta kapatılmanın ardından ortaya çıkan "iyileşme"yi, Allouch'un belirttiği gibi, hapsedilmekten ziyade, kızına onu işitmiş olduğunu gösterircesine annede beliren

tetiklenmenin bir sonucu olarak düşünemez miyiz?

~

Marguerite'in hastanede kaldığı dönemde, Joan (Jean) Dark'ın hayat hikâyesini ve Ophelia'nın ağzından Hamlet'e yazılmış mektuplar yazmak istediğini öğreniyoruz. "Jeanne" annesinin adıdır elbette; *Hamlet* ise suçlu bir annenin ve annenin görmezden geldiği ölümün öcünü alma yüküyle yüz yüze kalan bir çocuğun bulunduğu bir oyundur. Bu edebiyat projeleri hakkında daha fazla ayrıntı yok maalesef; ama Lacan'ın, Marguerite'i yazmaya teşvik ettiğini biliyoruz. Marguerite'in çocukluk duygularına dair anlayışının, doğa coşkusunun, romantik platonizminin ve toplumsal idealizminin, yaratıcı faaliyetlerinin motoru olduğunu ve psikozu tarafından üretildiğini düşünmüştür Lacan. Marguerite'te öyle bir "jouissance" vardır ki, "quasi sensible que lui donnent les mots de sa langue"; kendisine "une amoureuse des mots" diyordur nitekim. Eserlerinin başarı kazanması için sadece "toplumsal yardım"a ihtiyacı vardır; fakat Lacan'ın belirttiğine göre, Ste-Anne'da durumu iyiye gittikçe yazılarının kötüye gitmiştir.

Lacan'ın çalışması şaşırtıcı zenginlikte bir klinik belgedir; hem geleneksel psikanalitik biyografinin, hem de yapısal psikoz teorisinin araçlarıyla okunma davetinde bulunur. Mesela Marguerite'in hamileliklerine bakalım. Yapısal bir bakış açısı uygulayıp, bu hamileliklerin onun için babalık sorusunu doğurmuş olduğunu düşünebiliriz. Bunun sembolize edilememesiyle birlikte, psikoz tetiklenmiştir. Ya da her hamileliğin onun için annenin hamilelikleri ve bunların ne anlama geldiği sorusunu doğurmuş olduğunu, bir çocuğun zarar görmesinden dolayı anneye yöneltilen suçlamayı yeniden canlandırdığını düşünebiliriz. Bir ölçüde uyuştukları için, bu iki –ve diğer– perspektifler arasında seçim yapmamız gerekmez aslında. Marguerite'in hamileliklerle birlikte aciliyet kazanan temel sembolizasyon sorunu, hezeyanlı yapının yerleştirildiği deliği açmıştır.

Burada her iki perspektifi de bir araya getiren tuhaf bir ayrıntıya dikkat çekebiliriz. Marguerite'in çocukluğuna ilişkin sayılı anekdottan bir tanesinde, bir boğa ("taureau") tarafından kovalanması söz konusudur. Aile üyeleri, Marguerite'in, onlara yetişmek için bir tarlanın içinden geçen kestirme bir yoldan giderken, bu ürkütücü yaratık tarafından kovalandığı talihsiz maceradan sık sık bahsetmişlerdir. Allouch, serseri şaire verilen "poétereau" adında, "taureau"nun tekrarlandığına dikkat çeker ve bunu baba figürüyle bağlantılandırır. Daha sonra Lacan'a anlatacağı rüyalarında boğa kadar engerek ("vipère") de görür sık sık – "père" ("baba") sözcüğünü içeren bir sözcük. Bu motifleri birbirine bağladığımızda, "eau" fonemiyle baba arasında bağlantı kuran bir zincir ortaya çıkar.

Peki yazdıklarında, ölmüş veya tehlike altındaki bir çocuk imgesiyle su imgesinin neredeyse sistematik bir şekilde yan yana getirildiğini görmüyor muyuz? Ne zaman çocuk motifinden bahsetse, ya aynı cümle içinde ya bir sonrakinde bir su ("eau") tasviri geliyordur peşinden. Dolayısıyla "eau" imleyeni ve "taşkın" gibi türevleri, hem babaya yapılan bir başvuru olarak, hem de yangın söndüren bir şeyin akla gelmesi olarak anlaşılabilir. Her iki düzeyde de, annenin denetimsiz arzusuyla meşguliyet söz konusudur. Amerika'ya kaçış projesinde bile aynı mantığın geliştirilmesinin söz konusu olduğu tahmininde bulunabiliriz: ailesiyle arasına su konulması demek olacaktır bu, ne de olsa. Oğlu Didier, yıllar sonra psikanaliz eğitimi aldıktan sonra, bilinçdışı bir bedensel sınıra ilişkin "deri ego" kavramını ortaya atmasıyla tanınacaktır. Bu annenin aşırı koruyucu bakımıyla bağlantılandırılmıştır; ancak "moi peau" sözcüğünde, anne için öylesine önemli olmuş olan "eau"yla da karşılaşmaz mıyız?

Annenin arzusunu düzenleme gayreti, adaşın ölümünün doğurduğu travmaya karşı oluşan "saplantının" kendisinde önemli bir unsurdur. Bir düzeyde bunu sırf biyografik açıdan anlayabiliriz –üzerine bindirilen yük, aynı ismin seçilmesi, vs.–, ancak ilk Marguerite'in ölümünün taşıdığı önemin annenin arzusunu yorumlamanın bir yolu olması ihtimali de vardır. Fallik anlamlandırma olmadığında onun

yerini ölmüş çocuğun imgesi almış, öyle ki annenin ruh halleri ve davranışlarını anlamlandırma sorusuyla yüz yüze kaldığında, açıklama olarak geçmişteki o konuşulmayan olaya başvurmuş olabilir Marguerite. Bu durumda o travmatik sahne merkezî, tanımlayıcı bir anlamlandırma olarak tesis edilmiş, kendi hamileliklerinin bir tür anlam nakli gerektirdiği anlarda yeniden canlandırılmıştır.

Bu vaka bize muhatap konumunun psikozda ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Marguerite'in gösterdiği gayretin büyük bir kısmında iletişim kanalları oluşturmak söz konusudur: Pierre Benoît'yla, yayınevleriyle, Galler Prensi'yle ve şüphesiz Lacan'la. Bu genç psikiyatristin, kapatılmasının ardından bir buçuk yıl boyunca hemen her gün ziyaretine gelmiş olması kuşkusuz onun için anlamlıydı; keza Lacan'ın daha sonra geri vermesi gereken yazılarını bulamadığını itiraf etmiş olmasının da bir etkisi olmuş olmalıdır. Süreğen bir muhatabı olması Marguerite için hayati önemdedir; şiddet içeren eylemlerine baktığımızda, hepsinin iletişim hattının aksadığı anlarda, ürettiklerini Öteki'ne aktarmayı başaramadığında meydana geldiklerini görürüz.

Sonrasında en kalıcı muhatabı Tanrı olmuştur belki de. 1975'te, hayatının sonlarına doğru, "dua etmek beni her şeyden koruyor" ("la prière me sauve de tout") demiştir. Ölülerin ruhları için dualar okuyordur ve bir gün Didier'ye sırrını açar: "Tanrı'nın seçtiği kişi" ("l'élue de Dieu") olmuştur. Bu annesinin kızlık soyadını –Donnadieu– anımsattığı gibi, bir zamanlar Kıta psikiyatrisinde büyük tartışmalar doğurmuş, Marguerite'i sınıflandırmak için de kullanılmış bir tanı kategorisi olan erotomani üzerine yeni bir perspektife de işaret etmez mi? Erotomanide hakim motif sevgi –kendisinin başka birinin sevgi nesnesi olduğu inancı– olsa da, iletişim teması da bir o kadar önemli değil midir? Nihayetinde erotomanide özne sevgiye inandığı gibi, bu sevginin iletilmekte olduğuna, kendisine belli edildiğine de inanmaz mı? Bu manada sevgi deneyiminin merkezine bir iletişim kanalı kurulur. Ve bu hitap edilme fikri erotomaninin, özel bir statü verilmesi gerekmeden, klasik psikozlar arasına yerleştirilmesini sağlar.

Marguerite’in görece stabil olduğu dönemler, bu iletişim kanalının açık kalmasının sonucu olmuş olabilir: serseri şaire gönderilen mektuplar, dergilere gönderilen makaleler, Galler Prensi’ne gönderilen soneler. Yazma faaliyetinin kendisi blli ki çok önemliydi; yazmanın onun için istisnai bir konum alma fikriyle bağlantısı olduğunu da düşünebiliriz. Duflos’ya saldırıdan önceki yıllarda, her şeyi değiştirecek bir edebiyat kadını olduğuna inanıyordur. Nitekim Ste-Anne’dan sonra da, aile içinde veya onlardan öte bir yerde duran bir muhataba mektuplar yazmaya devam etmiş olduğunu tahmin edebiliriz.

Marguerite çocukken de imtiyazlı, özel bir çocuk olmuştur; fakat tetiklenmeler ölmüş çocuğun yerine atanmanın onun için katlanılmaz olduğunu gösteriyorsa şayet, hayatının sonunda aldığı konum, “seçilmiş kişi” konumu da yine istisnai bir yere işaret etmektedir. Artık annesi için değil, Tanrı için biriciktir; Lacan’la diyaloglarında “gizli bahçe” olarak bahsettiği, paylaşmamayı tercih ettiği, ama onun için esas olan parçası, bu biricik yer miydi acaba?

10. Kurt Adam

Aimée söz konusu olduğunda psikoz, hayatının belli uğraklarında gözle görülür ve çarpıcı bir biçimde patlak vermiş, tanı konusunda muğlaklığa pek yer bırakmamıştır; oysa Kurt Adam vakası daha karmaşıktır. Deliliğin tetiklendikten sonra nasıl ortadan kaybolabildiğini, dikkat çekmeyen, gözle görülmeyen yollardan stabilize olabildiğini gösterir. Sergei Pankejeff, yirminci yüzyılın en büyük, en bilge psikiyatrist ve psikanalistlerinden bazılarına görünmüştür: Theodor Ziehen, Emil Kraepelin, Sigmund Freud, Ruth Mack Brunswick, Muriel Gardiner ve Kurt Eissler. Fakat konulan tanılar bambaşkadır; sadece birkaçını sayarsak: nevrasteni, takıntılı nevroz, obsesif kompulsif kişilik ve sınır vakası. Freud, Pankejeff'i yetişkinliğinde görmüş, ancak yayımladığı tartışmayı çocukluğuyla sınırlı tutmuştur. Dördüncü yaş gününden hemen önce çocuğun karakterinde çarpıcı bir değişim olmuş, çocuk nevrozu olarak gördüğü bu durum Freud'un ilgisini çekmiştir. Kendine güvenen parlak bir çocuğu kaygı dolu, takıntılı genç bir nevrotiğe dönüştüren neydi? Lacan'ın Aimée çalışmasında olduğu gibi, temel klinik soru, değişim anıdır.

Pankejeff 1910 başlarından 1914 yazına kadar ve sonra tekrar, 1919 sonlarından 1920 Şubat'ına kadar Freud'a görünmüştür. Daha sonra 1920'lerde, Freud'un parlak bir öğrencisi olan Ruth Mack Brunswick'e gönderilmiştir. Burnunda büyük bir delik olduğuna inanıyor, günde yüzlerce defa cep aynasında yüzüne bakıyordur. Bu akut paranoid hal önce kötüye gitmiş, sonra iyileşmiş ve yaklaşık otuz yıl sonra, savaşın ertesinde Rus askerleri tarafından yakalandığı tuhaf bir dönemde yeniden belirmiştir. Yine kısa sürmüştür, ama Brunswick'in tanı konusunda hiç şüphesi yoktur. Freud'un takıntılı

nevrozun artçı etkilerini gördüğü yerde, Brunswick net bir psikoz vakası görmüş, hipokondrili/evhamlı paranoya tanısı koymuştur.

Vaka üzerine yazısını okurken Brunswick'e katılmamak zordur; oysa Pankejeff'in daha sonra göründüğü analist ve psikiyatristlerin hiçbiri onunla aynı görüşte olmamıştır. Pankejeff Brunswick'ten sonra, kendisi de Brunswick'in analizanlarından olan Muriel Gardiner'a görünmüş ve ilişkileri uzun yıllar sürmüştür. Pankejeff'i kırk üç yıl boyunca tanıyan Gardiner, kesinlikle hiçbir psikoz emaresi görmemiştir; 1979'daki ölümüne dek görünmüş olduğu düzinelerce emektar klinisyenin -ki aralarında on beş yıl boyunca onunla her yıl bir ay boyunca görüşen Kurt Eissler da vardır- yaklaşımı da öyledir. Onunla çalışanlar Pankejeff'e obsesif, narsisist, nevrotik, hatta sınır kişilik bozukluğu [*borderline*] bile demiş, ama Brunswick hariç psikotik diyen olmamıştır. Gelgelelim, göreceğimiz gibi deli olmakla delirmek arasındaki ayrımı idrak ettiğimiz takdirde, tanı konusundaki çelişkilerin çözülmesi mümkün olacaktır. Pankejeff'in Viyana'da bir sigorta şirketi için çalıştığı dönemde sıradan bir hayat sürmesini ve Ruslarla ilgili fasıladan sonra, bildiğimiz kadarıyla, bir daha böyle ciddi bir paranoya patlaması yaşamamasını sağlayan ne olmuştur?

~

Freud Pankejeff'le ilk tanıştığında bu genç Rus aristokrat, psikiyatride zamanın büyük isimlerinden birçoğuna görünmüş, farklı Alman sanatoryumlarında aylar geçirmiş, sonrasında Viyana'ya gelmişti. Tamamen başka insanlara bağımlıydı; giyinemiyor (bu ayrıntıya sonradan karşı çıkmıştır Pankejeff), hatta tuvalete bile gidemiyor, erkek yardımcısının uyguladığı lavmanlarla idare ediyordu. Bağırsak bozukluklarından mustarip olduğu gibi, kendisini dünyadan ayıran bir peçe bulunduğunu hissediyordu; sadece kabızlığını gideren lavmanlar sayesinde belli aralıklarla delinen bir peçeydi bu. İlk seansın ardından Freud'a, açık yürekli bir şekilde onu dolandırıcı bir Yahudi olarak gördüğünü, onu arkadan kullanmak ve kafasına dışkılamak istediğini söylemiştir.

Freud, Pankejeff'in çocukluk dönemiyle ilgilenmiş ve yaklaşık dört yıl sonra, 1918'de yayımlayacağı vaka öyküsünde, bu döneme ait bir dizi olayın ve bu olayların hastanın hayatındaki etkilerinin izini sürmüştür. Freud'un bu çalışmasının önemi, bilhassa travma teorisini daha karmaşık bir hale getirmiş olmasında yatar. 1890'lardaki fikirlerini geliştiren Freud, travmatik bir sahnenin gecikmeli etkileri olabildiğini, kimi zaman olaydan yıllar sonra yeniden yorumlanmasıyla birlikte travmatikleştiğini savunur. Mesela tanık olunduğu dönemde büyük bir etkisi olmayan bir cinsel eylem, daha sonra, kişi seks hakkında bir şeyler öğrendiğinde, geriye dönük bir şekilde aniden travmatikleşip semptom doğurmaya başlayabiliyordur.

Freud'un bu vakaya ilişkin savının esası böyledir ve bu savı hastanın çocukluğuna ilişkin ayrıntılı bir incelemeyle geliştirir. Ablası Anna'dan iki yıl sonra, 1886'da varlıklı ve aristokrat bir ailede doğmuştur Pankejeff. Fetüs zarı ya da "şanslı kapşonla" doğduğu için "şanslı çocuk" olarak özel bir konum edinmiş, ilk yaşında zatürree ve sıtmadan sağ kurtulmayı başarmıştır. Babası ciddi depresyon nöbetleri ve belki manilerden mustarip bir bölge yargıcı, annesi ise kara bir mizah anlayışı olan, duygularını göstermeyen, soğuk ve hastalık hastası bir kadındır, sık sık karın rahatsızlıkları çeker. Pankejeff, annesinin doktoruna, "Böyle yaşamaya devam edemeyeceğim" diye yakındığını hatırlar; aynı sözleri daha sonra kendisi için kullanacaktır. Babanın çoğu zaman ortada olmaması ve annenin rahatsızlığı yüzünden, bakıcılar ve dadılar Pankejeff ve Anna için bilhassa önemli rol oynamışlardır. Sevilen dadıların ilki Gruscha'dır, peşinden Nanya gelir; her ikisi de Pankejeff'in hikâyesinde önemli roller oynamıştır.

İyi huylu, sakin bir çocuk gibidir Pankejeff; ancak bir yaz, onu İngiliz bir mürebbiyenin bakımına bırakmış olan anne babası tatilden döndükten sonra bir dönüşüm olur. Üç buçuk yaşındaki çocuk artık huysuz, hırçın ve şiddete meyillidir, babası tarafından cezalandırılma arzusu içindedir. Pankejeff bu değişimi o yılın Noel'ine, doğum günü aynı güne denk düştüğü için iki kat hediye alması gerekirken alamadığı Noel gününe yerleştirmiştir. Çocuk kitaplarından birinde gördüğü bir kurt resminden ödü kopar, bağırarak kurdun gelip onu

yiyeceğini söyler. Buna muhtelif hayvan ve böceklerden duyulan korkular eşlik eder, bir de takıntılı bir dindarlık gelişir. Uyumadan önce dua ediyor, defalarca istavroz çıkarıyor, sonra da odasındaki dinî imgelerin her birini öpmesi gerekiyordur. Aynı anda aklına küfürler gelmektedir; pozitif ve negatif düşünmenin böyle bir arada olması, Freud'u takıntılı bir yapı farzetmeye itmiştir haliyle.

Annesinin ona İncil'den hikâyeler okumaya başlaması bu takıntılı ritüelleri beslemiştir. Tanrı'yla İsa arasındaki ilişki ve İsa'nın "poposu" olup olmadığı, boşaltım yapıp yapmadığı üzerine kafa yormaya başlar Pankejeff. İsa'nın babasının kim olduğunu merak ediyordur: Yusuf gibi görünüyordur, ama ona Yusuf'un sadece baba "gibi" olduğu söylenmiştir. Bu düşünceler, doğum gününü paylaştığı İsa'yla kurduğu özdeşleşme etrafında oluşturulmuştur ve oğluna gösterdiği haşinlik ve zalimlik yüzünden Tanrı'ya dönük bir sitem söz konusudur.

Pankejeff on yaşındayken, Avusturyalı alim Herr Reidel'in malikaneye gelmesiyle birlikte bu takıntılı dönem yatışır; bu yeni ve etkileyici figürle epey zaman geçirir Pankejeff. Reidel'in din konusundaki şüphelerini onunla paylaşmasıyla birlikte dindarlığı solup gider. Bu şüpheler kendi şüphelerine öylesine oturuyordur ki, derin bir rahatlama yaşar ve dinîkaygılarından kurtulabileceğini hisseder. Reidel'le birlikte askerî mevzulara, üniformalara, silahlara, atlara ilgi duymaya başlar; gündüz düşlerini artık bu motiflerden oluşturuyordur. Freud, ilkgençlik yıllarının Pankejeff için aşağı yukarı sorunsuz geçtiğini ve yeni ilgileri sayesinde daha önce ona eziyet eden temaları yüceltebildiğini düşünmüştür. Aynı zamanda edebiyata ve resme verir kendini; Rus romancıları ve şairleri okuyor, dindarlığın kaybından doğan "boşluğu" resmin doldurduğunu hissediyordur.

Ne var ki on yedi yaşındayken, anlaşılan belsoğukluğu kapmasıyla birlikte bir çöküntü yaşar Pankejeff. Narsisizmine aldığı bu darbeyi kaldıramaz ve "paramparça" olur. Kaderin şanslı kulu olduğu, dölüt zarıyla doğmuş "şanslı çocuk" olduğu inancı kaybolur. Bundan iki yıl sonra ablası cıva içerek intihar eder. Anna, Pankejeff için önemli bir figür olmuştu. Erkeksi bir çocuktu, okulda hem fen bilimlerinde hem

yaratıcı yazarlıkta parlamıştı. Babası tarafından adeta idealize ediliyordu ve Pankejeff onunla rekabet içindeyudi. Freud'a göre, ablasının "insafsız üstünlük gösterisi" onun için bunaltıcı olmuştur. Pankejeff'in ilkgençlik yıllarında birbirlerine yakınlaşmışlar, ancak cinsellik içeren girişimi ablası tarafından reddedilmiştir. Tam bu noktada, evlerinde çalışan ve ablasıyla aynı adı taşıyan bir köylü kızına yönelmiştir. Babasının gözünde özel bir yere sahip olmanın Anna için bir bedeli olmuş olabilir: ölümünden önceki dönemde, vücudunun görüntüsüne dair kuşkular duyduğu için toplum içine çıkmamaya başlamıştır.

Bu intiharın ardından babası Pankejeff'e yeni bir alakayla yaklaşmaya başlar: "Yaptığım ya da yapmayı planladığım her şeye feci bir ilgi gösteriyor, her bakımdan danışmanım ve koruyucum olmak istiyordu." Ayrıca, "Anna için taşıdığı duyguları bana aktardığı" açıktı, diye yazar. Böylece işler daha kötüye gitmiştir elbette. "Derin bir bunalıma" girer, intiharı düşünür. Bu noktada hukuktan doğa bilimlerine geçer Pankejeff; Freud gibi o da, ablasının bu alana tutkun olduğunu düşünüyordur ve ablasını taklit ederç Önceden Pankejeff'in matematik veya doğa bilimleri yerine hukuğu seçmesinden üzüntü duyduğunu göstermiş olan eski bir öğretmenin etkisi de önemli olmuştur. Daha sonra, takıntılı bir kararsızlık döneminin ardından yeniden hukuğa geçecektir.

Devam eden bunalımlarla birlikte çalışmakta zorlanan Pankejeff, muhtelif doktorlara götürülmüş ve birkaç sanatoryumda kalmıştır. Bir kıyafet balosunda Türk kıyafetleri giyen hemşire Therese ile Kraepelin'in Münih'teki tesisinde karşılaşır. Güzelliğinden ve ağırbaşlı havasından etkilenir ve çok geçmeden hakkında daha fazlasını öğrenir: Therese'in çökmüş bir evlilikten bir kızı vardır ve annesi İspanyol'dur – bilhassa bu ayrıntı ilgisini çeker. Therese'in sadece kızı ve hemşirelik için yaşıyor olduğunu ısrarla söylemesine rağmen, aşkını ilan eder ve ona kur yapmaya başlar. Therese'in ilişki içindeki gidiş gelişleri hüzün ve sevinçten oluşan bir ritim yaratır; psikiyatristlerden birinin koymuş olduğu manik depresyon tanısının komik bir onayıdır bu.

Bir yıl geçmeden, 1908 yazında, kırk dokuz yaşındaki babasının ölüm haberini alır Pankejeff; büyük ihtimalle intihar etmiştir. Bu olay hakkında fazla bilgi yoktur, sadece vasiyet konusunda takındığı belirsiz tutum yüzünden Pankejeff'in annesine husumet beslediğini ve çok geçmeden yeniden resim yapmaya başladığını biliyoruz. Kısa süre sonra Pankejeff Münih'e döner; kendi ağzıyla itiraf ettiği gibi, görünüşte Kraepelin'i, ama aslında Therese'i görmek için. Istırap içindedir; sonraki bir buçuk yıl, annesinin "hiçbir erkekle geçinemeyecek bir kadın" dediği Therese'e yaklaşma ve ondan uzaklaşma hamleleriyle geçer. Bitmek bilmez görünen sancılı bir salınım halinde, önce vazgeçiyor, sonra yeniden ona yöneliyordur. Evlenmeli mi, yoksa onu terk mi etmeli sorusunun ıstırabını yaşamaktadır: "Durumumun tamamen ümitsiz olduğunu düşünüyordum. Çıkış yoktu."

Bu noktada, psikanalizle ilgilenen genç bir Rus doktor sayesinde Freud'la tanışır Pankejeff. Diğer tüm otorite figürlerinin aksine, Freud Therese'e karşı çıkmaz; hatta hastasını ona geri dönmeye teşvik eder, ama analizin birkaç ay devam etmesini beklemesini ister. Therese'i yeniden gördüğünde sarsılır Pankejeff: hemşireliği bırakıp pansiyon açtığından beri tükenmiş görünüyordur genç kadın, "iskelet" gibidir. Tam o anda, Therese'in perişan halinden kendisinin sorumlu olduğu düşüncesi uyanır: "O an onca acı çektirdiğim bu kadını bir daha asla bırakmamaya karar verdim."

Freud'un özenle inşa ettiği yapıda odak noktası, çocuk nevrozudur. Pankejeff'le gerçekleştirdiği analizi doğru dürüst anlatmaz; ortaya çıkan malzemeyi hastasının çocuklukta yaşadığı karakter değişimini incelemek için kullanır. Burada temel kavramsal mevzu, travma ve travmanın sonraki bir tarihte yeniden canlanıp yorumlanabilmesidir. Aynı zamanda ayrıksı, hatta çelişik düşünce çizgilerinin bilinçdışında nasıl yan yana durabildiğini de gösterir. Kurt Adam'ın çocukluğuna ilişkin anlatıyı takip etmenin güç olduğu kısımlar olsa da, tanı konusuna geçmeden önce ana fikirlerin taslağını oluşturmamız gerekiyor.

Freud, Pankejeff'in –vakanın anlatımı esnasında bu tarih hafif

değişse de– bir buçuk yaşında şahit olduğu bir “ilk sahne”, anneyle baba arasında geçen bir cinsel birleşme sahnesi koyutlar. Pankejeff bir öğleden sonra uyanır ve anne babasını üç defa *coitus a tergo* (“arkadan birleşme”) halinde görür. Bundan yaklaşık bir yıl sonra, hizmetçi Gruscha’yı yerde diz çökmüş temizlik yaparken izler ve annesinin ilk sahnedeki duruşunun hatırası canlanır. Yaşadığı “zorlantılı” aşkların prototipi bu noktada oluşur: ilk sahnede olduğu gibi diz çöken, ama aynı zamanda hizmetçi statüsünde bir kız. Heyecandan altına işer ve hizmetçi tarafından tehdit edilip azarlanır.

Pankejeff burada aktif bir konumdadır, ancak üç çeyrek ya da üç buçuk yaşındayken ablası Anna tarafından baştan çıkarıldığında bu değişecektir. Penisiyle oynayan Anna, “aynı anda ona [Nanya’sı hakkında] anlaşılmaz hikâyeler anlatır”. Bu olaydan kısa bir süre sonra malikaneye gelen İngiliz mürebbiye, aktif değil pasif konum aldığı bu baştan çıkarma yüzünden ablasına duyduğu sitemin hedefi haline gelir. Pasif bir konum benimsemiş olmasına rağmen, sadist ve huysuz bir çocuk olur. Birkaç ay sonra önünde penisiyle oynayıp sevgili Nanya’sını ayartmaya çalışır, ama maalesef yine reddedilir. Nanya ona bunun kötü bir alışkanlık olduğunu ve mastürbasyon yapan çocukların oralarında “yara” açıldığını söyler.

Yani Nanya’nın penisine dokunması isteğinin karşılığı, ondan gelen iğdiş edilme tehdidi olur ve Freud’un tabiriyle Pankejeff’deki “genital örgütlenme” bu noktada çöker. Dehşet veren bu yara fikrini işleyemez ve “reddeder”. Dişi üreme organları/genital organlar “önde bulunan bir kıç”a dönüştürülür; fakat bu psişik işlem de sorunlarına çare olmaz. Görünüşte korku duymamasına rağmen, iğdiş edilmeye ilişkin fikirler kafasını meşgul etmeye devam eder. Korkularının anatomik cinsel farka odaklanmasıyla birlikte, sadist-anal dürtülere geri dönüş olur; hırçınlaşır ve saldırganlaşır.

Yaramazlık ve itaatsizliğin takıntılı dindarlığa dönüşmesini Freud nasıl açıklamıştır? Dönüm noktası Pankejeff’in dördüncü yaş gününün hemen öncesinde gelir. Analitik adının kaynağı olan kurt rüyasını bu noktada görür. “Rüyamda geceydi ve yatakta yatıyordum. Birdenbire pencere kendiliğinden açıldı ve pencerenin önündeki ceviz

ağacının üstünde beyaz kurtların oturduğunu görüp irkildim. Altı yedi taneydiler. Bembeyazdılar, daha ziyade tilki veya çoban köpeğine benziyorlardı; tilkininki gibi uzun kuyrukları vardı ve bir şeye dikkat kesilen köpeklerde olduğu gibi kulakları kalkıktı. Dehşet içinde, belli ki beni yiyeceklerinden korkarak çığlık attım ve uyandım."

Bu rüyada Pankejeff'in aklından çıkmayan iki unsur, kurtların hiç kıpırdamadan durmaları ve ona yoğun bir dikkatle bakmaları olmuştur. Freud'un, rüyanın analiz esnasında ortaya çıkan birçok farklı versiyonundan da yardım alarak gerçekleştirdiği karmaşık ve ayrıntılı analizden şöyle bir yorum çıkmıştır: rüya daha önce meydana gelmiş cinsel içerikli bir sahneye, hastanın gözlerinin açıldığı (aniden açılan pencere) ve sonrasında gördüğü bir şeye yoğun bir dikkatle baktığı bir sahneye işaret ediyordur. *Coitus a tergo* sahnesidir bu. Pankejeff o dönemde babayı nesne olarak alan bir cinsel gelişim safhasında bulunduğu için, rüyanın arkasında yatan hatıra özellikle travmatik hale gelmişti; zira babanın nasıl cinsel tatmin bulduğuna dair bir görüntü sunuyordu. Pankejeff'in reddetmiş olduğu iğdiş edilmenin mevcudiyetini kaçınılmaz hale getirmişti: babanın cinsel nesnesi olmak için kadın olması gerekiyordu. Davranışlarında ortaya çıkan değişime bu şok neden olmuştu.

Babasından gelecek tatmine duyduğu arzu iğdiş edilme anlamına geliyordu, ancak penisine olan bağlılığı bunu kabul edilemez kılmaktaydı. Bu noktada baba korkusu ön plana çıkmıştır. Ama üreme organları/genital organlar Pankejeff'de "öncelik" kazanmamış, tam anlamıyla fallik bir yönelim edinmesi mümkün olmamıştır. Penisini kaybetmek istemiyordur, ama cinsel fark düşüncesi ona hâlâ fazla geliyordur. O da, oğlan çocuklarının birçoğu gibi, vajina yerine anüsü tercih eder; anüsle iğdiş edilme korkusu yan yana duracaktır. "Burada [vajinanın] var olup olmadığı sorusuna dair herhangi bir yargı söz konusu değildi aslında, ama yine de yokmuş gibiydi." Dolayısıyla rüyanın sonucu, erkeksi bir tür eğilimin galip gelmesi değil, dişi ve pasif bir eğilime verilen tepkiydi. Freud, Kurt Adam'ın tam anlamıyla erkeksi bir konuma erişemediğini ve sahip olduğu erkekliğin de pasif, dişi konumda olma tehdidinden doğan bir kaygıdan ibaret olduğunu

savunur.

Yani bir ikilemle yüz yüze kalmıştır Pankejeff ve bu ikilemi çözecek araçlardan mahrumdur: babası için nesne olmak istiyor, fakat bunun için ödemesi gereken bedeli kabullenemiyordur. Ve kurt fobisi burada anlam kazanmıştır. Bu vahşi hayvanın görüntüsü karşısında dehşet yaratıp, kendisini babasının cinsel nesnesi olmaya karşı koruyabilmiştir. Korku burada bariyer görevi görmüştür; ürkülen ama aynı zamanda özlem duyulan babayla yakınlaşmayı uzakta tutuyordur. Annesi vasıtasıyla İncil'den hikâyelerle karşılaştığında, bu fobi takıntılı bir sistem haline gelmiştir: dindarlık fobide mevcut olan korkuyu yutup, onu işleyecek yeni yollar sunmuştur. Tanrı'ya denk düşen babası için İsa olmuş, bu sayede hem sevgisini, mazoşist pasifliğini ifade edebilmiş, hem de kendisine öylesine eziyet etmiş olan cinsellik ve şiddet motiflerini sorgulayabilmiştir.

Freud iğdiş edilme meselesini bilhassa bu dönemde yaşanan bir sahneye atıfla incelemiştir. Altı ayak parmağıyla doğan ve bunlardan biri baltayla kesilmiş olan dişi bir akrabasının hikâyesini duyduktan bir süre sonra, bakıcısının yanında bahçede oyun oynuyor, çakısıyla bir ceviz ağacının kabuğunu soyuyordur Pankejeff. "Tarifsiz bir dehşet içinde birdenbire elimin (sağ mı, sol mu?) küçük parmağını kesmiş olduğumu fark ettim, derinin ucundan sallanıyordu. Hiç ağrı hissetmiyordum, ama korku feciydi. Birkaç adım uzakta duran bakıcıma hiçbir şey söyleyemeden en yakın yere çöktüm ve parmağıma bir daha bakamadan öylece oturdum. Sonunda sakinleştim, parmağa baktım ve hiç yara olmadığını gördüm." Bu olay iğdiş edilme fikrinin tanındığını, akrabaya dair hikâyenin kadınların penisi olmadığına, çünkü penislerinin kesilmiş olduğuna işaret ettiğini düşündürebilir; fakat Freud'a göre, daha derinlerde iğdişin tümüyle dışarıda bırakılması söz konusudur. Pankejeff bir düzeyde iğdiş düşüncesinden tiksinip, aynı anda bunu kabullenmiş ama başka bir düzeyde, "en derin ve en eski" düzeyde, "kastrasyonun gerçekliğine ilişkin soruyu" bile soramamıştı. Zihin evrenine dahil edilmiş olmayan bu soru, halüsinasyon biçiminde düpedüz dışarıdan geri gelmişti.

Freud bu hipotezler sayesinde hastasının ilk yıllarda yaşadığı güçlüklerin işlevini açıklayabilmiştir. Bütün bu çocuk nevrozu, hastanın, ilk sahnede doğan soruya "kesin bir yanıt" verme girişimiydi. Mesele bir yorum bulmak ve o yorumda karar kılmaktı. Cinsellik sahnesine anal bir yorum getirilmişti –penis anal açıklığa giriyordu– ve sonrasında, vajina sorusuyla yüzleşmek zorunda kalındığında, anal teoriden vazgeçmeme kararı verilmişti. Vajina yerine bağırsağı seçmiş ve Freud'a göre, iğdiş fikrini reddetmişti Pankejeff.

İlk sahnenin gerçekliği, çalışmanın yayımlanmasından bu yana yorumcuları ikiye bölen bir mevzu olmuştur. Şaşırtıcı gelebilir, ama *coitus a tergo*'nun çocuğun kadın anatomisini açıkça görmesine pek izin vermeyeceğinin ve babaya çılgın bir enerji atfetsek dahi, bu kadar kısa zamanda üç defa birleşmenin pek akla yatkın olmadığının fark edilmesi için elli yıldan uzun zaman geçmesi gerekmiştir. Öte yandan, otobiyografisinde Pankejeff'in ilk bahsettiği şeyin, bir Rus panayırında "çitlerdeki aralıktan içeriye bakması" ve çingelerin "çılgınca el kol hareketleri yaptıklarını ve herkesin hep bir ağızdan bağırdığını" görmesi olduğunu belirtmek ilginç olabilir. "Bu sahne tarifi olmayan bir karmaşa izlenimi yaratmıştı," diye ekler. Hatıratının başında yer aldığını düşününce, bu imgeyi bir perde-hatıra olarak görmemek zordur.

Pankejeff 1914'te Freud'la analizi sona erdiğinde, Therese ile evlenip Rusya'ya taşınır; yaklaşık dört yıl sonra, Devrim nedeniyle ülkedern ayrılmak zorunda kalırlar. Bu defa meteliksiz halde Viyana'ya yerleşen Pankejeff, altı yıl boyunca her yıl kendisi için para toplanmasını sağlayan Freud'dan maddi yardım alır ve bir sigorta şirketinde iş bulur; 1950'de emekli oluncaya kadar orada çalışır. 1919 Kasım'ı ile 1920 Şubat'ı arasında, geçmeyen bir kabızlık yüzünden yolu yeniden Freud'un muayenehanesine düşer; Helene Deutsch kendi otobiyografisinde, Kurt Adam'ın Freud'u görebilmesi için kendi analitik saatinden vazgeçmek zorunda kaldığını anımsar. İlginçtir, para toplama, ikinci analizin sona erdiği tarihte başlamış, gayet Freudyen bir simetri oluşturmuştur: verilecek bir armağanı

bırakmama şeklinde kuramlaştırılan kabızlığın peşinden para alımı gelmiştir – Freud başka bir yerde parayı dışkıya eşitler; analizden ayrıldıktan sonra hastanın semptomu tersine çevrilir adeta.

Pankejeff 1923'te yeniden rahatsızlanır; kafası burnundaki bir lekeye takılmıştır ve annesinin kendi burnunda bir siğille birlikte Viyana'ya gelmesinden kısa süre sonra olmuştur bu. Annesi ona bunun "gelip giden tuhaf bir siğil" olduğunu ve birden fazla doktora göründüğünü söylemiştir. Burnuna ilişkin hipokondrili bir saplantı geliştirir Pankejeff; ciltteki bir bozukluktan, yara, oluk veya delik biçimindeki bir bozukluktan korkuyordur. 1926 Ekim'inde Freud tarafından Brunswick'e gönderilir. Brunswick o dönemde daha yirmi altı yaşındadır ve Freud hem analisti hem de gözetmenidir [*supervision*]. "Hastanın ufak, ucu kalkık, tipik Rus burnunda görünürde hiçbir şey olmadığını" gözlemler Brunswick. Ama Pankejeff burnunu pudralamaya devam ediyor, sonrasında inceleyip pudrayı siliyor, "deliği adeta büyüme ve gelişim anında yakalamaya" çalışıyordur. Kendi kendine sürekli bu delik iyileşecek mi diye sormaktadır. "Bu şekilde yaşamaya devam edemem," diye tekrarlar. Cebinden hiç eksik etmediği ufak ayna hayatının merkezi haline gelmiştir, kaderi ona bağlıdır sanki.

Çok geçmeden hipokondrili evhamları arasına dişleri de katılır, bir dişçiden diğerine mekik dokur; Freud'la birlikteyken de sonuçlardan hiç memnun kalmayıp bir terziden diğerine gitmiş, şimdi de yine bir dermatologdan diğerine koşmaktadır. Semptomunu, sivilce sorunu yaşamış olan ablasına bağlıyordur; yakınlarda seyrettiği, başrolünde Lilian Gish'in olduğu *The White Sister* adlı bir filmin, ablasına dair hatıraları canlandırdığını söyler. Filmde herhangi bir leke veya siğil bahsi geçmez, ama mirasından mahrum bırakılan bir kızkardeş vardır ve tuhaftır, açıklaması verilmeyen yapraksız bir ağaç görüntüsüyle, Pankejeff'in meşhur rüyasını resmetmek için çizdiği ağaca çok benzeyen bir görüntüyle başlar film. Dermatolojik mevzuya gelince, Anna kendi burnunun kırmızı olduğundan yakınmış, bir de çocukken, "esanesor" –"rose nase" (kırmızı burun) ibaresinin tersi– sözcüğü etrafında dönen bir oyunları olmuştur. Üstelik kendi dişleri için

endişelenen Pankejeff gibi, Anna'nın dişleri de intihar ederken içtiği cıva yüzünden aşınmıştır.

Brunswick hastasının o zamanki rahatsızlığını, Freud'a dönük "aktarımın çözülmemiş bir kalıntısı" olarak tarif eder ve "yeni malzeme olmadığını" belirtir. Analiz Freud'un gözetiminde gerçekleşmiş, bu da tuhaf bir üçgen yaratmıştır: Brunswick çalışmalarını hastasının bir önceki analistine bildiriyordur ki bu analist aynı zamanda kendi analistidir. Klinik strateji konusunda gayet nettir Brunswick: Pankejeff'in, Freud'un gözünde özel bir yeri olduğu inancına sistemli bir şekilde karşı çıkmıştır. Bunun sonucu, Brunswick'in de kabul ettiği gibi, şifa değil, paranoyanın şiddetlenmesi olacaktır.

Brunswick'le tedavinin ardından, kendisi de Brunswick'in hastası olan Muriel Gardiner'a görünür Pankejeff; uzun yıllar süren bir dizi görüşme gerçekleştirirler. Bu tam bir analiz olmamıştır, ama Gardiner kendisini ayrıcalıklı bir muhatap olarak erişilebilir kılmış ve pratik meselelerde ona sık sık yardımcı olmuştur. Hayat şimdi "normal akışında", "olağanüstü bir olay olmadan" devam ediyordur - ta ki 1938'de felaket kapıyı çalıncaya kadar. Hitler'in birlikleri Viyana'ya girdikten sonra, kendi birikimleri ciddi ölçüde değer kaybetmiş olan ve yeni kuvvetlere ailesi konusunda bilgi vermek zorunda kalabileceğinden korkan Therese intihar eder. Pankejeff'in hayatındaki "tek sağlam yapı" kaybolur. Paris ve Londra'da Brunswick'le yaptığı görüşmeler pes etmemesini sağlar ve çok geçmeden, Prag'da yaşayan annesi Viyana'ya, onun dairesine taşınır. Yaklaşık on altı yıl sonraki ölümüne dek orada kalacaktır.

Karısının intiharıyla başa çıkmakta çok zorlanır Pankejeff, ama 1951 Ağustos'una kadar kuvvetli bir paranoya patlaması olmaz. O tarihte, bir manzara resmi yapmak için şehrin Rus kontrolü altında olan bölgesine geçmiştir. Rus birlikler tarafından birkaç gün alıkonulduktan sonra serbest bırakılır ve yaptığı diğer resimlerle birlikte geri gelmesi istenir. Sonraki birkaç hafta onun için kabus gibi geçer; gerçekliğinin çökmekte olduğunu hissediyordur: geri dönme riskine girmeli midir, girmemeli mi? Geri döndüğünde Ruslar onunla

hiç ilgilenmez ve günlük hayatına döner.

Bu yıllarda Pankejeff kadınların söz konusu olduğu imkânsız durumlardan şikâyet ediyor, sorunlarını “en ufak manada arkadaş diyebileceği herkesle ve birkaç psikiyatrist ve psikologla” tartışıyordur. Luise adlı bir kadınla eziyetli, suçluluk duygusu, ikirciklilik ve şüphe dolu bir ilişkiyi yıllarca sürdürür. Ona evlenme teklif eder, iki gün sonra teklifini geri alır, ama onunla yirmi yıl süren bir “sevgi-nefret” mücadelesi yürütür; sürekli yakınmaktadır: “Böyle yaşamaya devam edemem”. Luise de sürekli hastalıklarından sızlanıyor, Pankejeff’e kendisiyle evlenmeyerek onu devletin sağladığı tıbbi bakımdan ve hakkı olan emekli maaşından mahrum bıraktığı için sitem ediyordur. Gardiner’a göre bu kabus Pankejeff için açıkça gerekliydi. Şüphe ve ikirciklilikten uzak tutulan tek kadın, yaşlıca bir komşu olan Tini’dir; ev işleriyle ilgileniyor ve Pankejeff’e sadık bir anne sevgisi gösteriyordur.

Nispeten normal ve göze batmayan bir hayat süren Pankejeff, ya teorilerini sınamak ya da iyi olduğundan emin olmak isteyen analistler tarafından ziyaret edilir. Kurt Eissler her yaz onunla zaman geçirir. Ayrıca, vakayla ilgilenmeye başlayan Viyanalı bir psikiyatriste, Wilhelm Solms’a düzenli olarak görünmektedir Pankejeff. 1970’lerin başında, hatıratının yayımlanmasının ardından, gazeteci Karin Obholzer Pankejeff’in izini sürer ve aralarında geçen konuşmaları sonradan kitaplaştırır. Psikanalizin onun için ne ölçüde yararlı olduğu konusunda Obholzer’in ciddi şüpheleri vardır ve kimi zaman telefonlara “Buyrun, Kurt Adam” diye yanıt verdiğini, tablolarını da “Kurt Adam” diye imzaladığını gözlemler.

1977 yazında geçirdiği bir kalp krizinin ardından hastaneye kaldırılan Pankejeff, Viyana Psikiyatri Hastanesi’ne nakledilir - “psikiyatrik” nedenler yüzünden değil, onu iyi tanıyan Solms orada daha rahat edeceğini düşündüğü için. 1979’da, doksan iki yaşındayken ölür. ABD ulusal kütüphanesinde, Pankejeff’le yapılmış görüşmelerden oluşan, 180 saati bulan kayıtlar ve Pankejeff’le Freud arasındaki mektuplaşmaların ve Brunswick’in birkaç yıl içinde yayın izni verilecek olan ikinci bir makalesinin de dahil olduğu otuz kutu

bulunmaktadır.

~

Tanı konusunu ele almak için öncelikle Pankejeff'in çocukluğunda ve sonraki hayatında baş gösteren takıntılı fenomenlere bakabiliriz. Tanı konusunu ele almak için öncelikle Pankejeff'in çocukluğundave sonraki hayatında baş gösteren takıntılı fenomenlere bakabiliriz. Freud bunu Pankejeff'in dinî safhasıyla bağlantılandırır. Çok dua eder, kutsal resimlere dokunur; dünyasını düzenlemek için açıkça dini kullanmaktadır. Bu dönemde nasıl kuşkular altında kaldıysa, yorucu ve bitmek bilmez bir iç diyalog halinde kara kara düşünüp sorular soruyorsa, bundan yıllar sonra da Therese hakkında da aynı şekilde düşünecektir: Onu görmeli mi, görmemeli mi? Ondan vazgeçmeli mi, vazgeçmemeli mi? Diğer seçimler de benzer sürüncemeler doğurmuştur: Hukuk mu okumalı, doğa bilimi mi? Aynı terziye, dişçiye ya da dermatoloğa gitmeli mi? Bunlar takıntının klasik özellikleridir, keza Freud'un deyişiyle "geri alma" kaygısı da öyle: bir mektubu nasıl bitirmesi gerektiği konusunda endişeleniyor, sonra mektubu postalıyor, yaptığına pişman olup geri almak istiyordur.

Bütün bu özellikler takıntılı nevrozda karşımıza çıkabilir; ama daha geniş ve ayrıntılı klinik manzara başka bir şeyin parçası olduklarını düşündürmektedir. Bu tür özelliklerin kendi başlarına asla tanı için belirleyici ölçüt olmadıklarını hatırlayalım; zira önemli olan altlarında yatan yapıdır. Bu yapıyı, söz konusu özellikleri sınıflandırarak değil, kişinin dünyasında ne gibi bir yer tuttuklarını inceleyerek anlayabiliriz. Freud'un takıntı tanısından şüphesi yok gibidir, ama tek bir yerde şüphe ifadesine rastlarız: Pankejeff ablasının intiharı karşısında görünürde niye hiç tepki göstermemişti, diye sorar Freud. Haberi duyduğunda, diye yazar, "en ufak gam duymamıştı. Keder emaresi göstermek için kendini zorlamış; gayet sakin bir şekilde, sahip oldukları mülkün tek varisi haline gelmenin tadını çıkarabilmişti." Belki Freud'a misilleme olarak, Pankejeff'in hatıratında tam da "Bilinçdışı Matem" başlıklı uzun bir bölüm vardır.

Freud’a Anna’nın ölümünü anlatırken duygu emaresi göstermemesini nasıl okursak okuyalım, bana kalırsa, Brunswick’in Pankejeff’in 1920’lerdeki durumuna dair tarifleri tanı konusunda şüpheye pek yer bırakmaz: süreğen ve akut hipokondriden, neredeyse sürekli cep aynasına bakmasından ve hezeyanlı düşünceden görebileceğimiz gibi, açıkça bir psikoz vakasıyla meşguldür Brunswick. Diğer ayrıntılar da aynı doğrultuya işaret etmektedir: anlattığı ani değişim anları, psikozda karşılaştığımız ters dönmeler ve kaymalarla aynı mahiyettedir. Örneğin, babasının tavsiyesiyle Münih’te Kraepelin’i ziyaret edecek olan Pankejeff, hareketten önce babasıyla birlikte trene biner. Babası oğluna eşlik etmekte olan doktorla ciddi ciddi konuşurken, tuhaf bir dönüşüm meydana gelir: “Trene bindikten sonraki kısa sürede başıma gelen tuhaf değişimi ancak o zaman fark ettim. İyi niyetli bir peri sihirli değneğiyle dokunup içinde olduğum depresyonu ve onunla bağlantılı her şeyi dağıtmıştı sanki. Hayatla yeniden barışmıştım, dünyayla ve kendimle tam bir uzlaşma ve uyum içinde olduğumu hissediyordum.” Oğluyla ilgili endişelerini dile getirmekte olan babasıyla birlikteyken, ruh hali aniden değişir.

Diğer örnekler arasında, aniden Therese’den hiç ayrılmamaya karar vermesi ve depresif safhadayken yaşadığı nekroz *(mortification*) fenomeni vardır: “Hiçbir şey ‘gerçek’ görünmüyordu, öyle ki insanlar, temas kuramadığım balmumu figürler veya kurmalı kuklalar gibi geliyordu bana.” Bu psikotik özelliklerin farkına vardığımızda, bu sefer çocukluğundaki takıntılı semptomların ne gibi işlevleri olduğunu ve sonraki analist ve psikiyatristlerin birçoğunun niye doğru tanıyı koyamadığını açıklamamız gerekiyor.

Lacan’ın bu vakayla ilgili görüşleri yıllar içinde değişmiş gibidir; alışılmadık bir şekilde farklı tanılar koyar. İlk yaklaşımında çocukluk nevrozunu sembolik babaya erişme girişimi olarak yorumlamıştır. Anna’yla yaşanan travmatik sahnenin ardından Pankejeff cezalandırılmak için kötü davranır, böylece sembolik boyutu devreye sokmaya çalışıyordur. Lacan kesilen parmak olayına özel bir dikkat gösterir. Pankejeff’in sembolik dünyasına giriş izni verilmeyen

kastrasyon tehdidi, gerçekte geri dönmüştür. Lacan için kilit nokta, kesik görüntüsünden ziyade, bunu bakıcısına söylememiş olmasıdır. Tıpkı dört yaşındayken kolunu kırıp, iki gün hiç kimseye söylemeyen genç Andy Warhol'da olduğu gibi, sembolik ilişkinin kısa devreye uğramasının işaretidir bu. Parmak olayı, Pankejeff'in sembolik babaya yaptığı başvurunun başarısız olduğunu resmeder: kastrasyonu dönüşüme uğratamayan Pankejeff, vücuttaki bu korkunç yara imgesiyle baş başa kalmıştır.

Çözüme kavuşmayan bu beden meselesini vakanın birçok boyutunda görebiliriz. Kendisi için yapılan kıyafetlerden hiç memnun olmayan Pankejeff bir terziden diğerine mekik dokuyordur. Daha sonra, bir dişçiden veya dermatologdan diğerine mekik dokuyacak, her seferinde sitem edip hoşnutsuzluk yaşayacaktır. Vücudunda eksik olan bir şeyi tedarik etmesi için Öteki'ne başvurup durmuş gibidir ve her seferinde ortaya çıkan başarısızlık geride hasarlı bir beden imgesi bırakmıştır. Bu başvuruların ötesinde, vücudunun inşasında temel bir arıza olduğunu tahmin edebiliriz. Şifa bulma çabalarının hepsi olsa olsa paranoid düşünceler doğurmuştur.

Beden imgesi Pankejeff için çoğu zaman –tıpkı çocukluğunda hayalini gördüğü kesik parmak gibi– açık bir yaradır düpedüz; tıpta veya terzilikte derman ararken, hem üstüne oturacak, hem de anlamlı bir imge peşindedir. Birçok şizofreni vakasında gördüğümüz gibi, bedeni temel bir anlamlandırmadan yoksundur. Muriel Gardiner bu anlam çağrısı boyutuna dikkat çekmiş, "sürekli anlamaya çalıştığını hissediyor insan," demiştir. Sürekli başkalarından tavsiye arıyor, durmaksızın sorunlarından bahsediyordur; bu noktada, Anna tarafından baştan çıkarılışını anlatırken, Anna'nın ona "anlaşılmaz hikâyeler" anlattığından bahsettiğini hatırlayabiliriz. Dolayısıyla bedensel uyarım ve sıkıntı anıyla anlam matlığı arasında bağlantı vardır: anlayamadığı bir şey söz konusudur.

Obholzer'e, çocukken penisi şişip onu rahatsız ettiğinde gidip babasına söylemiş olduğunu da anlatır. Daha sonra ilkgençlikte, kızarıp şişen bir leke olmuş ve bir kez daha anlam için babasına başvurmuştur. Obholzer'le tanışırken, "Tavsiyeye ihtiyacım var,

sormam gerekiyor” der; hayatında olup biten her şeyi, onunla haftada bir görüşen Gardiner, Eissler ve Solms ile birlikte kontrol etmesi, tartışması gerekmiştir. Ölüm döşeğinde bile, “Bana tavsiyede bulunun! Yardım edin!” diye bağıracaktır. Obholzer’in belirttiği gibi, aynı cümleleri, aynı çaresiz ricaları tekrarlayıp durmuştur. Buradan temeldeki bir anlam tesisinin onun için hiç gerçekleşmemiş olduğunu çıkarsayabiliriz. Lacancı terimlerle, baba metaforu iş görmemiştir.

Pankejeff’in elindeki beden olası bir delik olarak kalmıştır; annesi ve ablasının imgeleri burada yeniden kendilerini gösterecektir. Siğili olan annesi ve sivilceli ablası gibi, o da burnundaki lekeye kafayı takacaktır. Onların çektiği rahatsızlıkların aynılarından yakınacaktır; cep aynası kullanmasının da dişi bir nitelik taşıdığı bellidir. Yorumcular dişlerinden kaygılanmasını, ağız sorunları yaşayan Freud’la özdeşleşme olarak yorumlamaktadırlar; ama aynı zamanda ve belki daha temelde, Pankejeff’in bildirdiğine göre, cıva yuttuktan sonra “dişleri dökülen” ablasında görülen semptomdur bu. Vücuttaki bu ıstıraplar bir deliğin varlığı ve yokluğu fikri etrafında dönmektedir; kastrasyon onun için simgeseldeki metaforik bir boyut değil, bedende hissedilen gerçek bir ihtimaldir sanki. Fallik anlamlandırmanın yokluğunda, burnu onun için dayanılmaz bir delik haline gelmiştir.

~

Peki Kurt Adam’ın nesilden nesile uzanan psikanalist arkadaşları ve yardımcıları durumu niye yanlış anlamışlardır? Kabahat pek onlarda değildir bir bakıma: sanattan, edebiyattan ve psikanalizden bahsetmeyi seven hoş, uygar bir adamla karşılaşmışlardır. Görünürde çok az semptomu vardır, hezeyanlı bir sistem emaresi göstermiyordur ve durumunun iç yüzünü gayet iyi anlıyor gibidir. Pankejeff’le uzun yıllar görüşen Muriel Gardiner, onunla tanıştığı 1927 yılından karısının öldüğü 1938 yılına kadar, davranışlarında veya konuşmasında “anormal” hiçbir şey görmediğini söyleyebilmiştir. “Gayet düzgün ve güvenilir bir izlenim veriyordu, giyim kuşamı daima yerinde ve özenliydi, başkalarına karşı çok nazik ve

düşünceliydi.” Onu tanıdığı kırk üç yıl içinde, “Ben şahsen psikoza işaret eden en ufak bir delil görmedim,” der. Ama tam da Pankejeff’in dengeli ve kendine hakim görünüyor olmasını, tanı hatasının anahtarı olarak göremez miyiz? Analistler, Pankejeff’deki düzelmeyi ayakta tutan şeyin, *kendi gösterdikleri ilgi* olabileceğini gözden kaçırmışlardır. Vakayı anlama hevesi içinde, psikanalizin Pankejeff için nasıl bir anlamı olduğu sorusunu göz ardı etmişlerdir.

Analistler Pankejeff’te psikoz ihtimalini dışarıda bırakan unsurun, analitik tedaviye açık olması olduğunu sık sık belirtirken, bu açıklığın anahtarının analizin onun için nasıl bir rol oynadığında yattığını fark etmemişlerdir. Gardiner, Brunswick’in sunduğu anlatıya rağmen, bunun gerçek bir paranoya olmadığını, çünkü Pankejeff’in düzeldiğini söyler: “Bana göre analize açıklığı ve gösterdiği içgörü psikoza işaret etmiyor”. Kendisini Freud’un gözdesi olarak görmesini de, bir büyüklük hezeyanı olarak düşünmemiştir Gardiner. Bununla birlikte, görüşlerinin Freud’un vaka öyküsüne ve 1926’daki olaydan sonra Pankejeff’le yaptığı görüşmelere dayandığını kabul eder. Kurt Adam da aynı görüştedir; daha sonra tanı konusunda tartışırlarken Obholzer’e şöyle der: “Gelip giden paranoya diye bir şey yok. Böyle bir şey yok. Sahiden paranoya yaşayan birinde, paranoya bir yere gitmez.”

Gelgelelim, psikotik olmak ile delirmek arasında ayrım yaptığımızda ve tetiklenmemiş psikozun emarelerini fark ettiğimizde, bu değişimleri gayet iyi anlayabiliriz. Bu değişimler doğrudan hastanın psikanalizle arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. Ne de olsa kendisini psikanaliz tarihinin bir parçası olarak görüyordur Pankejeff; Freud da ona “psikanalizin bir parçası” demiştir. Araştırma bakımından taşıdığı önem yüzünden Helene Deutsch kendi analiz saatini ona vermiş, ona “psikanalizin önemli keşiflerinin kaynağı” demiş; Anna Freud da Gardiner’in derlediği belgelere yazdığı giriş yazısında ondan, “bizim Kurt Adam” diye bahsetmiştir. Gerçekten psikanalizin parçası olmuştur Pankejeff; bu tuhaf bağ onun hayal gücünün eseri değildir.

Gardiner ona para gönderiyor, tablolarını satıyor, hatta aldığı ders

ücretlerini ona yolluyordu. Keza psikanalizin ona verdiği isim, kendi ismi haline gelmişti: telefonlara "Buyrun, Kurt Adam" diye yanıt verdiği gibi, tablolarında ve "Freud'a Dair Hatıralar" adlı makalesinde de "Kurt Adam" adını kullanmıştır. Sırf bu vaftiz ediliş bile, Pankejeff'in kendisini babasıyla ilişki içinde konumlandırma sorununu, çocukluk "nevrozunun" çekirdeğini oluşturan sorunu bir düzeyde çözmemiş midir? Çocukluğunda İsa'yla Tanrı arasındaki ilişkiyi tanımlamakla cebelleşmişken, şimdi yeni bir çözüm ortaya çıkmıştır: Freud'la çalışırken, "Kendimi hastadan ziyade meslektaş gibi, henüz keşfedilmiş yeni bir kıtayı incelemek için yola çıkan deneyimli bir kaşifin genç yoldaşı gibi hissediyordum." Freud'un "deneyimli kaşif"inin "meslektaşı" olma konumu, ona dengeleyici bir özdeşleşme getirmiştir.

Bu noktada, ilk sahnede Pankejeff için asıl sorunun, kendisini nasıl konumlandıracağı olduğunu hatırlayabiliriz. Babası için nesne olmak istiyordur, ama o cinsel sahnenin yeniden canlanmasından sonra bu pek katlanılır değildir; zira kadın olmayı, dolayısıyla penisini kaybetmeyi beraberinde getirecektir. Babası için nedir peki? Pankejeff bu ilişkiye dair farklı konfigürasyonlar denemiş olmalıdır; Brunswick, taht üzerindeki hakkından vazgeçip Viyana'ya kaçmasına rağmen babası Büyük Petro tarafından öldürülen oğlu Alexis hikâyesinin Pankejeff'in "gözde fantazisi" olduğundan bahseder. Pankejeff'in geçirdiği dinî safhayı, bunu başka türlü formüle etme, baba-oğul ilişkisini başka terimlerle şifreleme girişimi olarak görebiliriz. İsa'yla aynı doğum gününü paylaştığı için, Oğul'la özdeşleşme sayesinde babasıyla ilişkisini konumlandırabileceğini sanmıştır. Tanrı için İsa olmak, babası için kadın olmak kadar tehlikeli olmayacaktır.

Ama bu çözüm başarılı olmaz. İsa'yla Tanrı arasındaki ilişkinin tanımlayıcı özelliği gibi görünen şiddet ve cinsellik yakasını bırakmaz. Tanrı niye Oğlu'nu öldürdü, diye üşünüp durur. İsa'nın "kıçı" var mıdır? İsa'nın bir erkek için kadın gibi olduğunu hayal etmiştir; bu eşitlik, tam da dine başvuruyla kaçınmaya çalıştığı ilk sahnenin sarsıcı boyutlarına dokunmuş olmalıdır. Oysa şimdi, doğrudan ve simgeselleştirilebilir olmayan bir baba oğul yüzleşmesi

yerine meslektaş konumu, hem bir mesafe, hem de asgari düzeyde bir erotik gerilim oluşturmuştur. Baba oğul yerine, birlikte çalışan kaşif ve meslektaş vardır.

Bu Pankejeff'in psikozunun 1920'lerde tetiklenmesini de açıklar. İki noktada meydana gelmiştir tetiklenme: 1923 ve 1926'da. İlkinde, analitik topluluk Freud'un kanser olduğundan yeni haberdar olmuştu; ölümünün yakın olduğuna inanılıyordu. Eski analistini, o yılın Nisan ayında geçirdiği damak operasyonunun ardından zayıf düşmüş halde görmek, Pankejeff'i sarsmıştır. Paranoya tam bu noktada patlak vermiştir; zira Freud'un ölümü, Pankejeff'in Freud ve psikanaliz için sahip olduğu yeri kaybetmesi demektir. Artık onu koruyacak hiçbir şey yoktur; tehditkar, istilacı baba hayaleti gerçeklik kazanır. Bu dönemde müstehcen resimlere bakıp mastürbasyon yapmış olmasının önemli olduğunu göreceğiz.

Freud için sahip olduğu yerin ne kadar önemli olduğu, hatıratında ve Obholzer'le gerçekleştirdiği söyleşilerde açıkça görülmektedir. Brunswick tarafından "paranoid" olarak yaftalanmanın ne kadar rahatsız edici olduğunu anlatırken, öncesinde Freud'a göre "kusursuz bir zekası" olduğundan bahseder. Freud onun "birinci sınıf bir düşünür" olduğunu söylemiştir; şüphesiz paranoya tanısıyla hiç uyuşmayan bir övgüdür bu. Bu sayede düpedüz irade gücüyle burun sorunundan kendisini kurtardığını anlatır: "Bütün gücümü topladım. Aynaya bakmayı bıraktım ve bir şekilde o fikirlerin üstesinden geldim." Dolayısıyla *Freud'un gözünde* sahip olduğuna inandığı imgeyi koruma çabası, şifa getirmiştir. Pankejeff'in anlattıkları isabetli olmasa bile, buradaki mantık aydınlatıcıdır. Obholzer'e dediği gibi, "Mack yanlış bir tanı koymuştu ve bu yanlış tanı sayesinde beni iyileştirdi". Buradaki telafi mekanizması çok belirgindir: paranoyak olmak yerine, ideal meslektaş olmak.

1926'da da benzer bir sorun olur. Freud, öğrencilerinden Otto Rank'la münakaşa içindedir ve Rank, Freud'un meşhur kurt rüyasına dair yorumunu sorgulayan bir monografi yayımlar. Kurtların ağacın üstündeki dizilişinin, takipçilerinin Freud'un ofisinin duvarında asılı duran fotoğraflardaki dizilişine çok benzediğini fark etmiştir.

Divandan görülebilen bu fotoğraflar, Pankejeff'in hem aralarına katılmak, hem de önlerine geçmek istediği Freud'un analitik "çocuklarına" duyduğu kıskançlığı kışkırtmış olmalıdır. Pankejeff'in çocukluğunda "aile ağacında" kendisinden önce gelen ablasına duyduğu kıskançlığı, Freud'un takipçilerine tercüme etmiş olduğunu savunur Rank. O halde kurt rüyası, Freud ve psikanalizle arasındaki ilişkinin geriye dönük olarak çocukluğuna yansıtılması değil midir? Rank'ın yorumunun bu kısmı çok keskindir: söz konusu rüya o fotoğraflara dayalı olmasa dahi, hasta için psikanalitik bakışın ne kadar önemli olduğunu sezmiştir.

Bu eleştiriden rahatsız olan Freud, Kurt Adam'a rüyanın tarihini ve içeriğini doğrulamasını isteyen bir mektup yazar. Bu basit eylem psikozu tetikler; zira Pankejeff'in kendisi için inşa etmiş olduğu hayalî konumu, Freud için sevilen bir meslektaş olma konumunu şüphe altında bırakmıştır. Birdenbire kuşku nesnesi haline gelmiştir Pankejeff. Yıllar sonra, burun semptomunun en kötü dönemiyle Freud'un mektubu arasındaki çakışmayı fark edip şöyle yazacaktır: "Patlak veren 'paranoya' ile Profesör Freud'un soruları arasında bir bağlantı olabilir mi acaba?" İmgesel özdeşleşmenin maruz kaldığı bu haşin meydan okumanın, dışarı-atmanın ürünü olan uçurumu, anne ve abla imgesinin içine yerleştirildiği uçurumu doğurmuş olduğu gibi bir hipotezde bulunabiliriz. Bu noktadan sonra burnunda delik olup olmadığına ve dişlerinin aşınıp aşınmadığına kafayı takar ki bunlar annesinin ve ölmekte olan ablasının imgeleridir tam da.

Brunswick'in analitik stratejisiyle birlikte durum daha da kötüleşmiş; uyguladığı stratejinin psikozu şiddetlendirdiğini sonradan Brunswick de kabul etmiştir. Brunswick, Pankejeff'in kendine dair imgesini, Freud'un sevilen çocuğu imgesini yerle bir etmek için elinden geleni yapmıştı, böylece paranoya yoğunlaştı, zulmedici hale geldi: doktorlar ve dişçiler onun şeklini bozmaya çalışıyorlardı. Brunswick'in klinik stratejisi, "hastanın kendisine dair gözde bir oğul olduğu fikrini baltalamaya yoğunlaşmış bir girişim" olmuştur. Pankejeff'in Freud'un gözdesi olduğu fikrini sorgulamış, hatta ona, Freud'ların evine niye hiç sosyal ziyarette bulunmadığını sormuş,

Freud’un yayımladığı tek vakanın bu olmadığını hatırlatmıştır.

Brunswick’in klinik stratejisinde, Freud’a dönük kendi aktarımının bir boyutunu görmek mümkündür; hastasına efendinin sevilen çocuğunun o değil, kendisi olduğunu göstermeye çalışıyor gibidir. Pankejeff’in Freud’la ilişkisini, yorumlanmak yerine desteklenmesi gereken dengeleyici bir özdeşleşme gibi değil de, söndürülmesi gereken gösterişli bir fikir olarak yorumlamakta acele etmiştir. Dolayısıyla Brunswick’in uyguladığı teknik büyük bir hata olmuştur. Desteklenmesi gereken bir özdeşleşmeyi çökertmeye çalışmış, sevilen meslektaş olma fikrinin ne kadar “zorunlu ve koruyucu” olduğunu ancak sonradan geriye dönüp baktığında fark edebilmiştir.

Brunswick’in başlangıç stratejisindeki hataya rağmen, analizin etkili olduğuna şüphe yoktur. İki rüyanın işaret ettiği kilit bir değişim ânı belirler Brunswick. Zulüm fikirlerinin kızışmasının peşinden gelen ilkinde, hastanın annesi, bir odanın duvarlarında asılı duran kutsal resimleri indirip parçalıyordur. Dindar annesinin bu davranışı Pankejeff’i şaşırtır. Brunswick bunun “bir dönüm noktası” olduğunu söyler. İkinci rüyada, pencereden bir çayıra doğru bakıyordur; çayırın ötesi ağaçlıktır. Manzara kurt rüyasındakine benziyordur, ama gece yerine gündüzdür. Belli bir ağacın dallarına bakıp iç içe duruşlarına hayran olur ve bu manzaranın resmini hâlâ niye yapmadığını anlayamaz.

Yani o ürkütücü ilk rüyada olduğu gibi ağaç vardır, ama onu seyreden kurtlar yoktur. Diğer rüyada ise, yok edilen dinî ikonaların bakışı etkisiz hale getirilir. Bu rüyalar, zulmedici bakışın hafiflemiş olduğunu göstermektedir. İlk kurt rüyasından sonra, Pankejeff’in kendisine dik dik bakılmasına tahammül edemediğini belirtir Brunswick; Freud’un anlatısında olmayan bir ayrıntıdır bu. Öfkeden kudurup, “Ne bakıyorsun öyle?” diye bağırıyordur. Şimdiyse, kurtların tehditkar bakışlarının yerinde sadece ağaç ve manzaradan oluşan perde vardır. Kurtların tehditkar bakışıyla felç olmuş değildir artık, aksine bakılan birinden ziyade bakan biri konumundadır. Tablo mevzusu da, gördükleriyle *bir şey yapacağına* işaret etmektedir. Sırf nesneden ibaret değildir artık.

Brunswick, klinik ayrıntıları kaçırmayan bir gözle, artık roman okuyabiliyor olmasının, Pankejeff'teki iyileşmeyi gösterdiğini belirtir; Pankejeff'in açıkladığı gibi, karakterlerle yeniden "özdeşleşebiliyor" olması demektir bu. Niye peki? Çünkü roman karakterinin başka birinin –yazarın– kontrolünde olduğunu söyler ve tam da çocukluğuna ait sorunun yapısını hatırlatır bize: babayla oğul arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu yeni olanak, yani karakterlerle özdeşleşebilme olanağı aynı zamanda imgesel özdeşleşme konusunda, beden imgesinin ölmekte olan o hasta kadının imgesine indirgenmesiyle birlikte ketlenmiş olan bir kabiliyete tanıklık eder. Artık başka imgeleri üstlenebiliyor, dolayısıyla kurmaca okuyabiliyordur. Brunswick'in dediğine göre, "Bu noktadan sonra durumu iyidir."

Brunswick bu analiz döneminden iki yıl sonra Pankejeff'i gördüğünde "psikozdan eser yoktur"; bir sonraki tetiklenme ancak yirmi yıl kadar sonra, 1951'de yanlışlıkla Rus bölgesine girdiğinde meydana gelecektir. Çocukluğunu hatırlatan terk edilmiş bir binanın bulunduğu manzaranın büyüsüne kapılıp resim yapmaya başlar; ablasının intiharının yıldönümü olduğundan habersizdir. Daha sonra evin, "aslında tek bir duvardan, pencere yerine kara delikler görünen bir duvardan ibaret" olduğunu ekleyecektir. Onu yakalayan Rus askerler şüphelenirler, zira bina aslında kışladır. İki buçuk gün alıkonulup sorgulanır; resme "meraklı" olduğunu kanıtlamak için diğer eserlerini getirmeyi önerir. Subay Pankejeff'e yirmi bir gün içinde geri gelmesini, manzara resimlerini ve belgelerini getirmesini söyler.

Zulüm hissi bu noktada keskinleşir: insanların kendisini seyrettiğini ve onun hakkında konuştuklarını düşünüyor, 1926'da burun paranoyası esnasında yaşadığı yoğun paniğin aynısını yaşıyordur. Bu üç haftanın "korkunç bir kabus" olduğunu söyler. Kendisi gibi bir Rus'un, resim yapmak için tehlikeli Rus bölgesine girdiğine inanamıyordur. Söylendiği gibi geri dönmeli midir, dönmemeli midir? Sonunda Rus kışlasına geri gider, fakat kimse onunla ilgilenmez: geri gelmesini söylemiş olan subay orada bile değildir. Başka bir subayla resim hakkında sohbet eder ve öylece salıverilir. Tehlikenin geçtiğine

inanması için aylar geçmesi gerekir.

Yakalanmasıyla geri dönüşü arasındaki dönemde, çaresizliğe ve intihar düşüncelerine kapılır. Ama hemen sonrasında neler yapmış, dengesini –görğndüğü kadarıyla- yeniden bulmuştur? "Sigmund Freud'a dair Hatıralarım" başlıklı bir makale yazar; içinde temelde Freud *için* kim olduğunu anlatır. Rus subay için kim olduğunu –casus mu, yoksa masum bir ressam mı– bilememenin doğurduğu mutlak kaygı, Freud için ne olduğunu dile getirmesiyle çözülür. Böylece imgesel konumunu, yani "psikanalizin bir parçasını" oluşturan gözde meslektaş konumunu tazelemiştir. Bu metnin "bunalımdan çıkmasını" sağladığını sezen Gardiner haklıdır şüphesiz. Sonraki dengelenme böyle meydana gelir.

~

Farklı nesillerden muhataplarının Kurt Adam'ın psikozunu ıskalamalarının sebebi, telafi mekanizmalarına dair herhangi bir teorinin yokluğudur. Onlar çoğunlukla stabil kalan bir psikozun sessiz emarelerinden ziyade, gürültücü, dikkat çekici semptomlar aramışlardır. Bunda bir bakıma kabahatleri yoktur; zira ona gösterdikleri ilginin ta kendisi Pankejeff'in dengesini korumasına yardımcı olmuştur. Onun üzerine odaklanmaları, Pankejeff'in psikanaliz tarihi içinde oynadığı role ilişkin kavrayışını, yani ona stabilizasyon getiren kavrayışı ayakta tutmuştur. Gardiner gibi ferasetli bir klinisyen bile tanıyı fark edememiştir. Brunswick'in makalesine aşinadır, ama Pankejeff'in psikotik olması için, Freud'un "gözde oğlu" olma fikrinin bir büyüklük hezeyanı olması gerektiğini varsaymıştır. Öyle olmadığı için ve Pankejeff analize açık olduğu için, psikoz tanısını elemiştir. Psikozun büyüklük hezeyanları veya tedaviye kapalılık gerektirmediğine dair bir farkındalık, görüşünü değiştirmesine yol açabilirdi. Dengeleyici bir imgesel özdeşleşmeyle hezeyanlı bir özdeşleşme aynı şey değildir ne de olsa.

Bu stabilizasyonun Pankejeff için belli bir kalıcılığı olmuştur. Hayatının sonuna dek kendisini psikanalizin bir parçası olarak

görmüştür. 1970'lerde dahi, Eissler ve diğer analist ve psikiyatristlerle görüşüyor, sorunlarını konuşuyor ve psikanaliz için ne gibi bir anlamı olduğundan bahsediyordur. Ama önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, stabilizasyonda genelde birden fazla unsur iş başındadır. Muhtemelen en kuvvetli kimlik hissini meslektaş konumuyla özdeşleşme sayesinde kazanmışken, hayatında sağ kalmasını sağlayan iki unsur daha olmuştur: bir kadından yakınmak ve resim yapma pratiği.

Gardiner ve Obholzer'le sürekli karşı cinsten konuşur Pankejeff. Therese konusunda ne yapmalıdır? Nasıl bir belaya bulaşmıştır? Therese kendini nasıl öldürmüş olabilir? On yıllar sonra, Obholzer'le konuşmalarında, şikâyet silsilesi devam eder: Luise onu nasıl böyle istismar edebilir? Ondan nasıl kurtulabilir? Ona ne kadar para vermelidir? Bütün konuşmalarında tekrar tekrar, kadınların onun hayatını mahvetmiş olduğunu söyler. Obholzer'le konuşurken, bundan Anna'ya saplantısını sorumlu tutar: "Kızkardeş kompleksi hayatımı mahvetti," der; hep "imkânsız Luise"den dem vurur. Nihayetinde, yakınma eyleminde Pankejeff için elzem bir şey bulunduğu sonucundan kaçınmak güçtür; bir Kadın onun semptomu olmuş gibidir.

Semptom olarak kadın, yani sevilen ve nefret edilen ama nihayetinde ona zulmeden kadın ile daha nazik, müşfik kadın, yani Gardiner'da, kahya Tini'de ve hayatının sonunda Hemşire Anni'de cisimleşen kadın arasında bir bölünme olduğunu görebiliriz. Anni özel bir hemşiredir; ücretini Gardiner ve Freud Arşivi'nden gelen para karşılıyor, haftada birkaç gün Pankejeff'in yanında kalıyordur. Gardiner'a göre, tıpkı yerini doldurduğu anlaşılan Tini gibi Anni söz konusu olduğunda da, "hiçbir duygu karmaşası" yoktur. Bu kadınlar Pankejeff'e sadıktır, o da yardımlarını şükran ve takdirle kabul etmiştir; Luise'le arasındaki "sevgi-nefret" ilişkisinden kaçmasını sağlamışlardır sanki. Tuhaftır, Gardiner'ın Pankejeff öldükten sonra yazdığı metin bu bölünmeyi birebir yansıtmaktadır. Esasında, kötü Obholzer'le nazik Gardiner'ı ayırmak istermişçesine, Karin Obholzer'i inceden inceye şeytan gibi gösterir.

Peki ama etrafında “imkânsız” bir kadın tutmak Pankejeff için niye bu kadar önemli olmuştur, diye sorabiliriz. Yakınma annesinden aldığı bir özellik olabilir. Çocukken annesinin, “Böyle yaşamaya devam edemem” dediğini işitmiştir; bu sözler kadınlarla ilgili söyleminin tamamında yankılanır. Ayrıca annesi bir defasında, Therese’in “hiçbir erkekle geçinemeyecek bir kadın” olduğunu söylemiştir; bu imkânsızlık hissi Pankejeff’in, Tini ve Hemşire Anni hariç olmak üzere, kadınlarla sonraki ilişkilerinin tamamında iz bırakmış gibidir. Luise’in Pankejeff için zulmedici konumunda olduğu açıktır. Obholzer’e tekrar tekrar, “Bu kadının ne kadar korkunç olduğunu anlatamam,” der. Pankejeff onunla evlenmeye razı olup sonrasında caydıktan sonra, Luise’in arkası kesilmeyen mali talepleriyle, ihmalkarlığı yüzünden bitmek bilmez sitemleriyle karşılaşır. Aksi yönde nasihatlere rağmen, ona emekli maaşının büyük bir kısmını ve bunun dışında önemli miktarda para verir. Parasını verip kurtulmak istiyordur; ama onunla iç içe kalmak gerçek bir ayrılıktan daha önemli olmuş gibidir. Gardiner, Luise’den kaçması için İsviçre veya Fransa’ya taşınmasına yardımcı olmayı önerir, ama bu teklifi kabul görmez: bu dayanılmaz durum onun için bir bakıma gayet uygundur aslında.

1950’deki emekliliğinin ardından Pankejeff’in ciddi ölçüde bunalımlı duygular yaşadığı ve gittikçe artan bir çaresizlik hissine kapıldığı açıktır ve kadınlarla arasındaki eziyet verici sürtüşmelerin bu boşluğu doldurmasını sağladığını tahmin edebiliriz; annesinin “Böyle yaşamaya devam edemem” cümlesi, tam da onun yaşamasını sağlayan şey olmuş gibidir. Obholzer’e “kızkardeş kompleksi hayatımı mahvetti” diye yakınması, geçmişin yeni bir yorumundan ziyade, Kadın’ı semptomu yapma, çektiklerinin sebebi kılma çabasının bir diğer biçimi olarak anlaşılabilir. Obholzer, Luise’i “sabit bir nokta” olarak tanımlarken haklıdır; bu noktanın işlevi belli bir denge sağlamak olmuş olabilir.

Varoluşundaki musibeti bir kadın olarak belirlemenin Pankejeff için hayati olmasının basit bir nedeni olabilir. İstilacı libidoyu kendi dışına yerleştirebilirse, bedeni ve beden imgesi düzeyinde hissettiği

acı ve şaşkınlığı azaltabilecektir. Ama bu noktada Pankejeff'in Obholzer'e söylediği bir şeyi belirtmek de ilginç olabilir: Dediğine göre, oğlunun ahlaksız bir kadının, "bir soyguncunun" ellerine düşeceğinden korkan babası, mirasının kullşanımı için onun yirmi sekiz yaşına gelmiş olmasını şart koşmuştur. Pankejeff babasının metreslerinden birinin tam da böyle bir rol oynadığına inanıyordur, hatta tiyatroda parasını babasının ödediği bir locası bile vardır bu kadının. Sonraki muhataplarına durmadan Luise'in onu nasıl soyup soğana çevirdiğinden, bütün parasını aldığından yakınması tesadüf müdür o zaman?

Pankejeff'in serzenişine farklı bir perspektif getirir bu. Aslında ensest bariyerini muhafaza etmenin bir yolu olarak görülemez mi? Babasının "soyguncu" kadın endişesini, her daim mevcut olan bir kaygı düzeyine çıkarmıştır Pankejeff: kadınlar konusunda bir yasak söz konusudur, ama aynı anda "kadın-erkek" ilişkisine dair elinde olan tek şablon da budur. Aynı zamanda annenin imkânsızlık mührünü de taşıyan bir ilişkidir ve Freud'a göre Pankejeff'in çocukluğu için merkezî olan babası için nesne olma konumundan uzaklaşmasını sağlamıştır. Obholzer'le söyleşilerinde yer alan özellikle tuhaf bir geçiş anında, bunun bir yankısını görürüz. Bir defasında, Rus bir doktorun oğlunun tercümanlık yapmak üzere Rus birlikler tarafından götürüldüğünü anlatırken, aniden şöyle der: "Görüyorsun ya, insan bin türlü badire atlatıyor, sonra böyle aptal bir kadın karşısında bir muammayla yüz yüze kalıyor ve ne yapacağını bilemiyor." Baba-oğul ilişkisi yerini doğruca Luise'e ilişkin söyleme bırakmıştır burada.

Freud'la analizi geride kaldıkça, bir kadına ilişkin şikâyetler gitgide öne çıkmaya başlarken, Pankejeff için düzenli, yatıştırıcı etkisi olan bir öğe vardır: resim yapma pratiği. Brunswick'le çalışırken gördüğü rüyanın ayrıntısını hatırlayabiliriz: gördüğü sahnenin resmini niye hâlâ yapmadığına şaşıyordur. Yani resmedilen imge, öncesinde dehşetin yattığı bir yere gelir. Kurtların bakışı gitmiştir ve şimdi bakılan bir nesne değil, resmeden bir öznedir Pankejeff. Resim, Gardiner'la mektuplaşmalarında sabit konulardan biridir; Gardiner,

sağlığının kötü olduğu dönemlerde Pankejeff'in hemen her mektupta resim yapamayışından yakındığını belirtir. Resim yapıp yapamıyor oluşu, psişik hayatı için bir tür barometre haline gelmiştir. Nitekim karısının ölümünü anlattıktan hemen sonra, "yeniden resim yapmaya başlamam için tam bir buçuk yıl geçmesi gerekti" diye yazar; iyileşmesinin asıl ölçütü buymuş gibidir.

Anlaşılan resmin Pankejeff için iki işlevi olmuş gibidir: kendisine yönelen istilacı bakışı hafifletmek ve libidoyu soğurup yönlendirmek. Gardiner'a, "Çoğu zaman bir manzara beni öylesine büyülüyordu ki, bazen o manzarayı bir an önce resmetmek için karşı konulmaz bir itki hissediyordum," diye anlatır. Aciliyet tonu dürtüyü akla getirmektedir; Freud'un kanser olduğu haberini aldığında da, müstehcen resimlerle mastürbasyon yapmaya başladığını biliyoruz. Burada huzursuzluk ve kaygının tepe noktasında imgeye başvurulur, bir perde gibi tıpkı. Luise'in bir defasında, seviştikten sonra ona tablolarını gösterdi diye kendisine sitem ettiğini bildirdiğinde, burada da aynı zorlantının iş başında olup olmadığını merak edebiliriz; aralarında aracılık yapması için bir imgeyi devreye sokması gerekmiş gibidir.

Brunswick'le analizdeki o kilit dönüm noktasından önce gördüğü kurt rüyalarından bir diğeri, bu imgenin konumunu göstermektedir. Rüyanın bir bölümünde, bir duvarın arkasında gri kurtlardan oluşan bir sürü vardır; bir kapının arkasına birikmiş, ileri geri koşuyorlardır. Gözleri parlıyordur; Pankejeff'e, karısına ve başka bir kadına saldırmak istedikleri bellidir. Pankejeff'in ödü kopar, duvarı aşmayı başaracaklarından korkar. Bunun peşinden, annesinin kutsal imgeleri parçaladığı rüya gelir; duvarın, imgenin kendisini temsil ettiğini düşünebiliriz belki. Onu kurtların, hem Freud'un hem Brunswick'in öne sürdüğü gibi, babanın istilacı yönüne işaret eden kurtların tehditkar varlığından koruyan şey budur.

Resim yapmak, bir kadından şikâyet etmek ve tecrübeli bir Freud araştırmacısıyla özdeşleşme, Pankejeff'in nispeten normal bir hayat sürmesini sağladıysa eğer, bunu psikanalizin başarısı olarak görmememiz gerekir. Analistlerin yorumlarından ziyade, onu

koydukları yeri bir şekilde kullanabilmesi sayesinde yardım bulmuştur Pankejeff. Psikanaliz onu yabancılaştırıp bir tür maskota çevirirken, o bunun etrafında oluşturduğu özdeşleşme sayesinde bu yabancılaşmadan istifade etmiştir. Hayatını kurmasını sağlayan bir yabancılaşma olmuştur bu; gerçi analistleri farklı stratejiler benimsemiş olsalardı ve burada tartıştığımız tanı mevzularına daha duyarlı olsalardı, başka ne gibi yollar açılabilirdi diye sormak da mümkündür.

1971'de Muriel Gardiner tarafından hazırlanıp yayımlanan hatıralarının başlığı, bu yabancılaşmayı yansıtır şüphesiz: *The Wolf-Man by the Wolf-Man* [Kurt Adam gözüyle Kurt Adam]. Bu tuhaf tekrar totoloji değildir; zira Pankejeff psikanalizin vurduğu damga sayesinde bir kimlik bulmuştur. Bunlar Sergei Pankejeff'in değil, Kurt Adam'ın hatıralarıdır. Pankejeff'in ölümünden sonra kitabın Fransızca basımını hazırlayan Gardiner, farklı bir başlık seçmiştir: *L'Homme aux loups par ses psychanalystes et par lui-même* ("Psikanalistlerinin ve kendisinin gözüyle Kurt Adam"). Bu yeni formülasyon kırılma sürecini daha da berraklaştırmış olabilir: kitap önce "psikanalistlerinin", sonra "kendisinindir;" Pankejeff esasen psikanalizin bir yan ürünü olmuştur sanki.

Ömür boyu tedavi görmesine rağmen, Pankejeff'in büyük sıkıntılar çektiği ve kendisine yardımcı olmaya kalkışanlardan kötü muamele gördüğü, eleştirmenlerin sık sık söylediği bir şeydir. Daha fazla özerklik kazanmış, daha az acı çekmiş ve kendisini psikanalizin dünyasından uzaklaştırmış olması gerektiği varsayılmaktadır. Oysa, daha önce savunduğumuz gibi, acılarının aldığı biçim ve analizle arasındaki ilişki, korumayı başardığı dengede bir rol oynamış olabilir. Özerklik konusuna gelince, hepimiz gibi Pankejeff de semptomlarına bağımlıydı. Bazı semptomlar yaşamamızı engelleyebilir, diğerleriyse yaşamamızı sağlayabilir. Bu semptomlarda yalnız başına yapılan faaliyetler de söz konusu olabilir, başka insanlarla bağlantılar da. Pankejeff'te, en erken çocukluk döneminden hastanedeki son günlerine kadar, etrafındakilere bir çağrı olmuştur daima. Önce ailesinden, sonra analitik muhataplarından yanıt aradığı gibi, Hemşire

Anni’ye söylediği son sözler de Öteki’ne yönelik bu daimi ve çaresiz çağrının bir özeti olmuştur: “Bırakma beni.”

11. Shipman

Delilik ile normalliğin, İngiltere'nin en üretken katilinde olduğu ölçüde eşleştikleri bir vaka daha yoktur. Harold Shipman on yıllar boyunca şüphe uyandırmadan işine devam etmiş, oysa mütevazı hayatı ve iyi vatandaşlığı sonu gelmeyen cinayetlerle el ele gitmiştir. Kurbanlarının sayısı konusunda anlaşmazlıklar bulunsa da, en az 250 kişiyi, büyük bir ihtimalle de çok daha fazlasını öldürmüştür. Eşi benzeri görülmemiş bu sıradışı cinayet tutkusuna rağmen, Shipman vakasında şiddet içeren herhangi bir patlama, toplum kurallarına aykırı bir davranış, başkalarına bildirmek zorunda hissettiği gürültülü bir hezeyan sistemi olmamıştır. Hatta onunla görüşen psikiyatristler, hiçbir "akıl hastalığı" belirtisi bulamamışlardır.

Bu hükmü ciddiye almak yerine, bir kez daha deliliğin bariz görünümleriyle özdeşleştirilmemesi gerektiğini idrak edebiliriz. Delilik emareleri son derece ketum olabilir – ve genellikle öyledir. Hepsinde değilse bile çoğu örnekte, delilikle normal hayat uyum içindedir. Shipman'ın hikâyesi sadece suskun bir delilik vakası olmasıyla değil, toplumun delilik ve cinayet konularına nasıl yanıt verdiği hakkında gösterdikleriyle de büyüleyicidir. Birkaç yıl önce Shipman üzerine bir konferans düzenlediğimde, yaşlı insanlardan Shipman sağ ve işine devam ediyor olsaydı, genel pratisyen (GP) olarak hiç tereddüt etmeden ona gideceklerini söyleyen mektuplar almıştım. O sırada duruşma ve Dam Janet Smith'in Shipman Soruşturması çoktan geride kalmış, Shipman 200'den fazla cinayetten suçlu bulunmuştu.

Medyanın verdiği yanıtlar ise büyük ölçüde bu tuhaf doktorun içindeki kötülüğe odaklanıyordu. Eylemlerini açıklayacak ciddi bir teorinin yokluğunda, neredeyse dinî bir saf kötülük mefhumuna

başvurulmuştu. Bir insan nasıl böyle şeyler yapabilirdi? Ne gibi bir güdüsü olabilirdi? Hazırda bir açıklama olmaması, etiyolojinin gözle görünmez, elle tutulmaz hale gelmesine yol açmıştır: içinde bulunan bir tür kötücül güç. Tuhaftır, katillerin de eylemlerini açıklarken bazen tam böyle bir düşünce tarzına başvurduklarını görürüz: cinayet eyleminin, kurbanın kalbinde yatan kötülüğü hedef aldığını söylerler. "Delilerle" "aklı başında olanların" paylaştıkları hezeyanlı bir fikir söz konusudur burada: yok edilmesi gereken gizemli ve kötücül bir iç fail bulunduğu fikri. Katil için bu fail kurbanın, toplum içinse katilin içindedir.

Meslekten kanaatler de bundan iyi değildi. Duruşma öncesinde Shipman'la görüşmüş olan psikiyatrist Richard Badcock, "cinayetlerin feci bir entelektüel heyecan" verdiğinden ve "boşalmanın güce dayalı ikamesi"nden bahsetmiştir. Tutuklandıktan sonra Shipman'la görüşen tek psikiyatrist, Shipman'da "tıbbın, psikolojinin ve dinin yerleşik tanılarını aşan bir ruhsal bozukluk" bulunduğunu öne sürmüş, "mesele kötülük," sonucuna varmıştır. Vakayla ilgilenen Başmüfettiş de Shipman'ı şu sözlerle özetler: "içinden kötülük akıyor resmen".

Shipman Soruşturmasındaki uzman kanaatlerini okumak da rahatsız edici bir deneyimdir. Malzemenin derinine inme konusunda gösterdikleri başarısızlığın yanı sıra, psikiyatrik bilginin üzücü bir kesatlık içinde olduğuna da tanıklık eder bunlar. 270.000 sayfalık kanıta ve 20 milyon sterlinin üzerinde bütçeye rağmen, İnternet'te yapılacak bir sorgulamayla alınabilecek sonuçlardan daha fazlası çıkmamıştır: Shipman'ın "bağımlı bir kişilikten", "özgüven eksikliğinden", "bozulmaya açık bir vicdandan", "katı ve takıntılı bir kişilikten" ve "kişileri ve olayları kontrol etme yönünde derin bir ihtiyaçtan" mustarip olduğu söylenmektedir – yani muhtemelen birçoğumuzu tanımlayan özelliklerden. Bunlar ne Shipman hakkında ne de işlediği suçlar hakkında bir şey söyler; raporlarda en ufak bir psikoz emaresine rastlanmaması da ayrıca dikkat çekicidir. Shipman Soruşturmasında görevlendirilen psikiyatristler, ellerindeki malzemenin bolluğuna rağmen, Shipman'ın "psikotik olabileceğini",

ama “öyle olduğuna dair hiçbir kanıt” bulunmadığını belirtmişlerdir. Vaka üzerine yorumda bulunan birçok başka psikiyatrist de kesin bir dille Shipman’ın psikotik olmadığını, ama “kişilik bozukluğu” olabileceğini söylemiştir. Uzman kanaatlerini özetleyen Brian Whittle, Shipman’ın “kesinlikle psikoz hastalığı olmadığını”, ilaçla tedavi edilmeyen psikozun “dengesiz ve başa çıkılması imkânsız bir durum” olduğunu yazar. Psikotik bir öznenin, “hayatının diğer alanlarında hastalığına dair emareler göstermesi gerektiğini” varsayar. Oysa bu tam da bizim karşı çıktığımız görüştür; Shipman vakasını anlamak için bu görüşü anlamamız şarttır.

Daha dengeli bir yorum sayesinde, daha ayrıntılı bir görüş edinmeyi umarak bu cinayet dizisinin nasıl meydana geldiğini anlamaya çalışacağız. Shipman bunları niye yaptığını, hatta yapmış olduğunu bile söylememiştir; kurbanların akrabalarının birçoğu, 2004’teki intiharıyla birlikte aradıkları yanıtlardan mahrum kaldıklarını hissetmişlerdir. Shipman bir süreliğine bu anlam mahrumiyeti fikrinin ta kendisini cisimleştirmiştir; saf kötülük gibi zorlama mefhumlara başvurulması bundan kaynaklanmış olabilir. Günün birinde her şeyi açıklığa kavuşturacağı, olaya “kapanış” getirecek bir güdü veya neden açıklayacağı umulmuştur. Gazetelerde onu ölüm meleği olarak resmeden karikatürlerde ise aksine, hayattan ayrılışın etrafını saran muamma ve karanlığı hiçbir açıklamanın ortadan kaldıramayacağı ima edilmiştir.

Shipman’ın birçok biyografisi olmasına rağmen, biyografik malumat pek zengin değildir. Tanıdıklarının, meslektaşlarının ve aynı hücreyi paylaştığı mahkumların tanıklıkları, birkaç polis mülakatı ve polis raporlarından ve Janet Smith’in Shipman Soruşturmasından edinilen cinayet ayrıntıları vardır. Yazışmalarının kamuya açıklanan kısımları bize bir şeyler söyleyebilir, ama Shipman’ın kendisinin veya yakın aile üyelerinin doğrudan sözleri yoktur elimizde: olup bitenleri açıklayan, gerekçelendiren veya tarif eden hiçbir şey yoktur.

Bu araştırmacının işini kolaylaştıran bir şeydir elbette; ama Shipman’ın yaptıklarını neden yaptığı sorusunu aydınlatmak kadar, bu vakayı daha derin bir anlayış için başka neler öğrenmemiz

gerektiğini düşünmek üzere kullanmak da önemlidir. Daha fazlasını öğrenmek için ne gibi sorular sormamız gerekirdi? Cinayetler Shipman'ın deliliğinin işareti miydi, yoksa gündelik, normal deliliğinin işlemesini önleyen durumlarla çaresizce başa çıkma girişimleri miydi aslında?

~

Shipman Ocak 1946'da, kamyon şoförü Harold Shipman'la bir dantel kırpıcının//işlemecisinin gayri meşru kızı olan karısı Vera'nın ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Nottingham'daki bir toplu konut bölgesinde geçen çocukluğu hakkında fazla bir şey bilinmiyorsa da, okul fotoğraflarında, sınıf arkadaşlarının aksine, giyim kuşamının özenli olduğu ve papyon taktığı görülmektedir. Çok sosyal bir çocuk değil gibidir, ama akranlarından kopuk da değildir kesinlikle. Tanıklıkların birçoğunda annesiyle özel bir yakınlığı olduğu, aralarında "zihinsel bir telepati" bulunduğu söylenmiştir; bir dediği iki edilmeyen Harold'ın üzerine titreniyor, babası işte veya barda olduğunda anne babanın yatağına girmesine izin veriliyordur. İddialara göre, Vera oğlu için büyük umutlar beslemiş, Harold da on bir yaşındayken High Pavement Gramer Okulundan burs kazanmıştır; burada çalışkan bir öğrenci olmuş, ama kayda değer bir akademik başarı göstermemiştir.

Shipman'ın on yedinci yaş gününden kısa bir süre sonra akciğer kanseri teşhisi konulan Vera, bunun üzerinden altı ay geçmeden, kırk üç yaşında ölür. Bu aylarda doktorları morfin iğnesi yapmak için düzenli olarak eve geliyor ve anlaşılan Vera'yla oğlu konuşarak uzun saatler geçiriyorlardır. Ölümle birlikte sarsılan Harold, A seviyesi sınavlarını vermek için High Pavement'ta fazladan bir yıl kalmak zorunda kalır; sonrasında Leeds Üniversitesi'nde tıp okumaya başlar.

Derslerine gitmek için bindiği otobüste müstakbel karısı Primrose'la tanışır ve Primrose çok geçmeden hamile kalır. Bu her iki aile için de skandal olmuş, hiç düzelmeyecek bir anlaşmazlık yaratmış gibidir. Kasım 1966'da evlenirler, ama genç bir çiftin ailelerinden

bekleyebileceği iyi dileklerden eser yoktur; yaklaşık üç ay sonra bir kız çocukları olur. Üç çocukları daha olacaktır: 1971, 1979 ve 1982'de doğan üç oğlan çocuğu.

Mezuniyetinin ardından Pontefract Genel Kliniğinde çalışmaya başlar Shipman; 1974'e kadar dört yıl burada kalacaktır. Çocuk sağlığı ile obstetriks//kadın doğum ve jinekolojide diploma almıştır; ciddi ölçüde ilaç kullanmaya da Pontefract'tayken başlamıştır muhtemelen. Kullandığı ilaç, çoğunlukla ya doğum sancılarını hafifletmek için ya da morfin öncesi bir ağrı kesici olarak kullanılan petidindir; kendisine düzenli olarak bu ilaçtan enjekte ediyordur Shipman.

Nisan 1974'te Todmorden yakınlarındaki Abraham Ormerod Tıp Merkezinde yeni bir işe girer; sonradan petidin kullanmaya o yılın Mayıs ayında, getirdiği mesleki iyileştirme önerilerine yönetim kadrosunun karşı çıkmasıyla tetiklenen bir depresyon yüzünden başladığını iddia edecektir. Buna rağmen hızla terfi olur, asistanlıktan genel pratisyenliğe yükselir; çalışkanlığı ve kendini işine adamasıyla hem hastalarının hem de meslektaşlarının hayranlığını kazanır. Todmorden'daki hastalarından bir tanesi, "Tam bir azizdi, çok iyi bir insandı," diye hatırlar onu. Todmorden vadisinden geçen su yolunun temiz kalması ve korunmasına yardımcı olan Kanal Derneğinin saygın bir üyesi olur. Gelgelelim, aynı dönemde cinayetler başlamıştır. Daha önce Pontefract'ta da cinayet işlemiş olabilir, ama öldürme şablonunun 1970'lerin ortalarında Todmorden'da yerleştiği kesin gibidir.

Shipman'ın meslektaşları 1975 yazında ters giden bir şeyler olduğunu fark etmeye başlar. Önce ameliyat esnasında, sonra evde bayılır Shipman; "stresten" kaynaklandığını düşünürler önce. Aslında Shipman'ın petidin enjeksiyonlarının dozu artıyordur; kolları ve bacakları damar içi ilaç kullanımının izleriyle doludur. Meslektaşlarına epilepsi olduğunu söyler, ama yöredeki eczacılardan bir tanesi büyük miktarda petidin ilacı yazdığını ve çoğu zaman sahte belgeler düzenlediğini fark etmiştir. Temmuz ayında İçişleri Bakanlığından bir ilaç müfettişi Shipman'la görüşmüştür zaten, ama

ezcacı reçetelerin yasadışı olduğuna emindir. Ameliyatta yer alan meslektaşları karşısına dikilince ilaç kullandığını kabul eder Shipman ve hekimlikten uzaklaştırılır.

Bunun peşinden polis soruşturması gelir; Shipman petidin bağımlılığını yine kabul eder ve yardım almaya razı olur. York'taki Enstitüde kalır ve petidin bağımlılığından kurtulur anlaşılan, ama psikiyatrik görüşmelere yanıt vermez. Raporlardan birinde, annesinin ölümünden bu yana kabuslar gördüğünü kabul ettiği iddia edilmektedir, ama ayrıntı yoktur. 1976 başlarında ilaç çalma ve sahte reçete yazma suçlarını kabullenir; fakat psikiyatristleri hekimliğe devam etmesine izin verilmesini tavsiye ederler. Psikiyatristlerden bir tanesi mahkemeye şöyle yazmıştır: "Devam etmesine izin verilmezse, sonuçları felaket olacaktır".

Shipman ailesi County Durham'a taşınır, Shipman burada göze batmayan tıbbi araştırmalarda ve aracılık işlerinde çalışır; sonra Eylül 1977'de Manchester yakınlarında, Hyde'da bulunan Donneybrook House'da işe girer. Hevesli, istekli ve çalışkan Shipman, bir kez daha hastalarının ve meslektaşlarının saygısını kazanır. Uzun saatler çalıştığı gibi, St John Ambülans ekibine de katılarak gönüllülere ve eğitim alan çocuk bakıcılarına ilk yardım öğretir. Sürekli Mesleki Gelişim (SMG) etkinliklerinin azimli bir takipçisi olan Shipman, Manchester ve Liverpool üniversitelerinde ve Tameside Genel Hastanesinde düzenlenen toplantıların hiçbirini kaçırmaz. Hyde'a geldikten kısa bir süre sonra, yeni işinde cinayetlere başlar.

Kurbanları, çoğunlukla kronik hastalıkları bulunan ya da yakınını yeni kaybetmiş yaşlı kadın ve erkeklerdir. Hyde cinayetleri yavaş başlar, bazen ayda tek cinayet şeklindedir; ancak 1980'lerde tırmanışa geçecek, Aralık-Şubat arası dönemde kümelenerek ayda dört beş cinayete çıkacaktır. Cinayet mahallerinde ufak hırsızlıklar olacak, pek kıymeti olmayan veya işe yaramayan nesneler çalınacaktır.

Tıpkı Todmorden'da olduğu gibi, hekimliği iyileştirmek için fikirleri vardır Shipman'ın ve bu fikirlerin uygulanmasının önüne çıkan engellere içerliyordur. Sağlık hizmetini iyileştirmeye duyduğu bu ilgi nedeniyle yazılı basına ve televizyon habercilerine birçok

röportaj vermiştir: *World in Action*'da "akıl hastalığı" üzerine gayet makul şeyler söylemiş, meslekteki bağımlılık ve alkoliklik sorunu üzerine tıp basınında sözlerine yer verilmiştir. Tıbbi bilgi sahibi olarak tanınma konumunu coşkuyla benimsemiştir ve bunu etrafa yaymaya heveslidir.

Ocak 1985'te Shipman'ın babası kalp krizinden ölür. Shipman'ın ablası Pauline babasıyla birlikte yaşıyordur ve ölümün ardından evi satıp küçük kardeşi Clive'ın yanına taşınır. Vasiyette evin Pauline'e kalacağı yazılıdır; Harold mirastan tamamen mahrum bırakılmış gibidir. İşyerinde Shipman daha içine kapalı görünüyordur, çalışma arkadaşları ve personel bir terslik olduğunu hisseder: hastalarının yanında hemen her zaman mükemmel bir doktor olan Shipman, personel söz konusu olduğunda küstah, alıngan ve kontrolcü olabiliyordur.

Donnybrook'ta geçirdiği yaklaşık on dört yılın ardından, personelden bazılarını da yanına alıp, kendi muayenehanesini, Market Kliniği'ni (*practice*) açmasının nedenlerinden biri de budur şüphesiz. Burada nispeten denetlenmeden kendi sağlık hizmeti felsefesini uygulayabilecektir: kendi seçtiği ilaçları yazabilecek, gereksiz hastaneye yatırmaların önüne geçebilecek ve hastalarına onlara özgü, bireysel bakım sağlayabilecektir. Yörenin Sağlık Yetkilisi bundan çok etkilenir ve muayenehane gelişip büyür. Ev ziyaretlerine ve randevulara çok kısa zamanda yanıt veriyordur Shipman. Sağlık Yetkilisi ona binada niye hazır bir hemşire bulundurmadığını sorduğunda, Shipman bütün işi kendisinin yapmak istediğini söyler. Gerçekten de yegane Doktor konumundadır.

Bina duvarının üzerindeki tabelada bile "Dr. Shipman'ın Muayenehanesine Giriş" yazılıdır; sadece tıp hizmeti değil, Dr. Shipman'ın tıbbı veriliyordur sanki. Cinayet dalgası 1992/93'te kabarmaya başlar. Yaklaşık 3100 hastadan oluşan bir listesi vardır Shipman'ın; cinayetler 1998'de tutuklanmasına kadar devam edecek, 1995'te tavan yapacaktır. Soruşturmada, Shipman'ın cinayet mahallerinin bir tür canlı tablo [*tableau vivant*: sahnede aktölerin sessiz ve hareketsiz durması] gibi olduğu ortaya çıkmıştır. Genellikle yalnız yaşayan yaşlı

bir hastayı ziyaret ediyordur. Bunu notlarına rutin bir ziyaret veya davet üzerine ziyaret olarak geçirir. Kurbanına enjekte ettiği kuvvetli uyuşturucu diamorfin genellikle birkaç dakika içinde ölüme yol açmaktadır. Ya o gelmeden ölmüş olduklarını, ya da ziyaretinin ardından öldüklerini iddia ediyordur. Ceset tamamen giyinik halde, genellikle bir koltukta bulunur. Mülke nasıl girdiğini açıklarken, çoğu zaman kapının kilitlenmemiş olduğunu söylüyordur. Kimi zaman anahtarı olan komşulardan birine gidiyor, cesedi onunla birlikte "buluyordur". Ayrıca cinayetten önce veya sonra çoğu zaman notlarını değiştirmiş, ölümün beklendiğini belirtmiştir. Notlarında en yaygın görülen sahtecilik, vaka geçmişine kalp sorunları eklemektir. Bu yöntem, tutarlılığı yüzünden ilginçtir. Söz konusu olanın sadece cinayet değil, aynı zamanda belli bir sıklıkla cesedin bulunma anının sahnelenmesi ve sahnenin içinde bulunmak olduğunu da görebiliyoruz.

Ölenlerin sayısı arttıkça, yöredeki cenazecilerden bir tanesi, bölgedeki hastaların ölümleriyle ilgilenen kişinin hep Shipman olmasından şüphelenmeye başlar. Hyde'dan bir Genel Pratisyen'le konuşur, o bunu sorgu yargıcına, sorgu yargıcı da polise bildirir. Fakat delil yetersizliğiyle birlikte ölüm oranı rakamlarında hata çıkmasına yol açan idari bir yanlışlık yüzünden soruşturma ilerlemez; başka bir cenazeciyle birkaç görüşme yapıldıktan sonra Mart 1998'te dava düşer. Shipman artık kendisinden şüphelenildiğini biliyordur muhtemelen; bunun sonraki olaylar üzerinde etkisi olmuş olabilir.

~

Cinayetler bir dizi tuhaf gaf yüzünden açığa çıkmış, bu da birçok yorumcuya Shipman'ın yakalanmak istediğini düşündürmüştür. Shipman Haziran 1998'de Hyde'ın eski belediye başkanlarından Kathleen Grundy'ye kan tahlili yapmış, ondan muayenehanesinde tahlille ilgili bazı belgeler imzalamasını istemiştir. Daha sonra başka bir hastadan da tıbbi bir forma benzeyen katlanmış bir belgeyi imzalamasını ister: belge Kathleen Grundy'nin vasiyetidir aslında ve

şimdi gereken tanık imzasına da kavuşmuştur. Shipman'ın bizzat daktilo ettiği vasiyete göre, hastası "kendisine ve Hyde ahalisine onca emek sarf ettiği için mükafat olarak" tüm dünyevi mallarını doktoruna bırakıyordur. Her bakımdan zayıf bir sahtecilik girişimidir bu: kötü daktilo edilmiştir, eksik harfler ve üstünde bir parmak izi bile vardır.

Shipman sahte vasiyeti aynı gün yörenin hukuk firmalarından birine gönderir, yanında da "K. Grundy" imzalı bir mektup vardır; mektupta şöyle denmektedir: "Mal varlığımdan Dr. Shipman'ın istifade etmesini istiyorum, ama o ölecek yahut kabul edemeyecek olursa mal varlığım kızımın olacaktır." Ne var ki, söz konusu firma daha önce Grundy'yi temsil etmiş değildir; belgeden pek bir şey anlayamazlar. Ertesi gün Shipman Grundy'yi ziyaret eder ve alameti farikası haline gelmiş olan ölümcül diamorfin enjeksiyonunu yapar. Bir gün daha bekledikten sonra Grundy'nin tıbbi raporlarını değiştirir; notların tarihini öne çeker ve Grundy'nin uyuşturucu bağımlısı olduğunu ima eder; daha sonra, eroin veya petidin bağımlılığından şüphelendiğini söyleyecektir. Notlarda, "huzursuz bağırsak sendromu için aldıkları dışında ilaç kullandığını inkar ediyor" ve devamında, "her şeyi inkar ediyor" diye yazıyordur.

Henüz bir hafta geçmeden, hukuk firmasına Grundy'nin ölümünü bildiren bir mektup daha gönderir Shipman; bu sefer mektup "S" ya da "F. Smith" diye imzalanmıştır, vasiyeti daktilo etmiş olan kişidir bu, ama iletişim adresi yoktur. Avukatlar, kendisi de avukat olan ve annesinin gerçek vasiyetinin, mal varlığını sadece ona bırakan vasiyetin bir kopyasını elinde bulunduran Grundy'nin kızıyla temasa geçerler. Kadın ikinci vasiyetin sahte olduğunu hemen anlar ve polise haber verir. Grundy'nin cesedi mezardan çıkarılır; sonuçları tahmin eden Shipman, tuttuğu kayıtlara Grundy'nin uyuşturucu bağımlılığından bahseden yeni yerler ekler. Cesette morfin bulunduğunda, iyi bir açıklama şart olacaktır.

Shipman'ın işlediği cinayetlerin kapsam ve miktarı hızla gün ışığına çıkar. Soruşturma devam ederken, sevilen doktorun ameliyathanesine Hyde halkından kartlar ve destek mektupları gelir. İddialara inananların sayısı çok azdır; fakat ölenlerin akrabaları

Shipman'ın ölümler hakkındaki izahatlarını kontrol ettiklerinde uyuşmazlıklar çıkar. Bazı vakalarda, çağrıldıktan sonra merhumun evine gittiğini iddia etmiş olmasına rağmen, telefon kayıtları bununla çelişiyordur. En önemlisi, ölümlerinin ardından hastalara ilişkin notlara yapılmış ilavelerin tarihleri, Shipman'ın bilgisayarının sabit diskinde muhafaza edilmiştir – Shipman bunu öngörememiştir anlaşılan.

Polise küstahça davranmış, yine tıp konusunda biricik otorite konumuyla özdeşleşip onlara tıbbi mevzulardan anlamadıklarını söylemiştir. Gelgelelim, sabit disk kayıtları yıllardır, kimi zaman hepsi aynı gün, kimi zaman kurbanlarını öldürmeden saatler önce, tıbbi geçmişlerde sahtecilik yaptığını gösteriyordur. Mezardan çıkarılan diğer cesetler Shipman'ın suçlu olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlar. Cinayetten suçlu bulunur ve ömrünün geri kalanını hapiste geçirmeye mahkum olur.

Hapishanede yine doktorluk yapar, mahkumlara ve personele tıbbi tavsiyelerde bulunur: muayeneler Cumartesileri hücresinde gerçekleşmekte, Shipman'a "Doktor" diye hitap edilmektedir. Bölgenin parlamento üyesine hastalarının kendisi yokken gördüğü bakımın kalitesinden duyduğu endişeleri belirten birçok mektup yazar. Özellikle kendisine vekillik eden kişinin, kendi kullandığı pahalı ve özenle seçilmiş ilaçlar yerine daha sınırlı bir listeyle yetinmesinden endişelidir. Bu doğru ilaç endişesi mahkumlara verdiği tavsiyelerde de sık sık tekrar eder; onlara hapishane doktorlarından hangi ilaçları isteyeceklerini söylüyordur. Kalan zamanını ise *Harry Potter*'ı Braille alfabesine çevirmekle geçirir.

Her zamanki hücresinden çıkarılıp hastane kanadına yakın yeni bir yere yerleştirilmesi, Shipman için felaket olur, zira hapishane muayenesinden mahrum kalır. Havluluk bir bezle kendini asmaya çalıştığı ilk intihar girişiminin ardından, 13 Ocak 2004'te kendini asarak hayatına son verir. Yatağının başucundaki masada Shakespeare'in *4. Henry* oyunun bir nüshası bulunur.

~

Bu biyografik malumat, Shipman'ın işlediği cinayetler hakkında ne söyleyebilir bize? Hangi ipuçları doğru yöne işaret ediyor olabilir? Ve kurbanlarıyla tekrar tekrar yaratmak zorunda olduğu o tuhaf canlı tablonun sebebi nedir? Shipman hakkında öne sürülen tek gerçek psikolojik teori, annesinin ölümünün doğurduğu travmaya saplanmış olduğudur. Öncesindeki aylarda genç Harold, ağrılarını hafifletmek için annesine her gün morfin enjeksiyonu yapılmasını seyretmiştir. Aile doktorunun son bir ölümcül doz vermesinin ardından anne, morfinle oluşturulan komada, iki oğlu Harold ve Clive başucundayken ölmüştür. Neredeyse hemen ardından Shipman evden çıkmış, Nottingham sokakları ve etrafını çeviren kırsal bölge boyunca, sağnak yağmur altında on beş kilometre koşmuştur.

Doktorun annesine morfin verişini seyrederken doktor olmaya karar vermiş ve bu ölümün ıstırabı onu kurbanlarıyla aynı sahneyi tekrar tekrar yaratmaya mahkum etmiştir. Kurtarıcı ve katil imgelerini birleştiren bu açıklama cazip görünür. Ne de olsa doktorluk ve katillik kariyerinde tam da bu rolü oynayacaktır Shipman. Ölümcül dozda morfin veren bu doktor figüründe bir çelişki olduğu kesindir: hayat kurtarması gereken kişi burada aynı zamanda hayatı sona erdiren kişidir. Ölümle hayat arasındaki kavşakta duran bu dayanılmaz âna mı saplanmıştır Shipman?

Bu izahattaki sorun, olguların büyük ölçüde kurmaca olması, söylentiye ve muhtemelen aileye hiç de yakın olmayan insanların anlattıklarına dayanıyor olmasıdır. Harold'ın gerçekten ölmekte olan annesinin yanında olup olmadığını –bir tanık ifadesinde özellikle orada olmadığı söylenmiştir– ya da enjeksiyonları görüp görmediğini bilmiyoruz; annenin hastalığı ve ölümüne ilişkin tıbbi ayrıntıları da hiç bilmiyoruz. Tek bildiğimiz, hastalarından birinin aktardığına göre, Shipman'ın sık sık annesinden bahsettiği ve aynı hastanın kocasına, on yedi yaşındayken annesinin kanserle mücadelesine tanık olduğunu söylediğidir. Başka hiçbir ayrıntı yoktur; dolayısıyla ölüm anında orada olduğu, enjeksiyonlar vs. tümüyle söylencedir.

Öte yandan ilk yoğun cinayet dalgası 21 Ocak 1975'te, doğumgününden bir hafta sonra patlamıştır; aynı gün içinde üç hasta

öldürür Shipman: Lily Crossley, Elizabeth Pearce ve Robert Lingard. Üçü de doktorun ziyaretini takiben yarım saat içinde ölmüştür. Bunu Shipman için anlam taşıyan bir tarihle ilişkilendirmemek zordur: ne de olsa yedinci yaş gününden birkaç gün sonra annesine kanser teşhisi konmuş ve daha önemlisi anne 21 Haziran'da ölmüştür. Tarihlerin bir araya gelmesinin Shipman üstünde bir etkisi olduğunu tahmin edebiliriz. Kendi hayatına da elli sekizinci yaş gününün arifesinde son vermiş olduğunu hatırlayabiliriz. Dolayısıyla bu tarih, 21 rakamı ve Vera'nın ölümü arasında bir bağlantı olması çok muhtemel değilse de, ihtimal dahilindedir.

Ama bunun ne tür bir bağlantı olduğunu düşünmemiz gerekiyor. Anne o kadar önemliyse şayet, Shipman'ın öldürdüğü kadınlar niye daha genç değildir? Öldürdüğü yaşlı insanların ebeveyn figürlerini canlandırdığını varsaymak acelecilik olur; özellikle annesinin henüz kırk üç yaşındayken öldüğünü düşünürsek. Hem niye hiç erkek öldürmemiştir? O karmaşık icra tarzı, ölümlerin ayrıntıyla sahnelenmesi nedendir peki? Bu tekrar eden senaryolarda neyi amaçladığının, neye ulaşmaya veya erişmeye çalıştığının bir göstergesi olmalıdır. Hastalarının ölüm anında çoğu zaman yanlarında bulunması, meslektaşlarından birini ve cenazecileri şüphelendirmiştir; zira doktorların o anda orada olması alışıldık bir şey değildir. Canlı tablolar bir ölüm esnasında orada olmasını sağlıyorsa şayet, annesinin ölüm anında aslında orada *olmad*ığı tahmininde bulunabiliriz. Ve yakınlarını yeni kaybedenleri, bilhassa dulları öldürmeye özel bir ilgisi olduğuna göre, çocukluğunda yakınlarını kaybedenlerle ne gibi deneyimler yaşamış olabileceği sorusunu sorabiliriz. Yaşlılar onun için kesinlikle önemli olmuştur; büyükanne ve büyükbabası, ölümleri ve bu ölümlerin aile üzerindeki etkisi hakkında daha fazla şey öğrenmeyi umabilirdik.

Vera'nın ölümü elbette önemlidir, ama bunun onda nasıl bir etki yarattığını düşünmemiz gerekir. Kolaya kaçan bir bakış, yakınını kaybetmeyi önemli bir "stres" nedeni olarak görür; ama daha karmaşık bir perspektif gerçek, imgesel ve simgesel düzlemlerini göz önüne alacaktır. Süreksizlik anlarında bir düzleme ait unsurlardan

biri, diğerinde geri dönebilir: mesela simgesel düzlem aniden vurgulandığında veya şüphe altında kaldığında, bir imge, kuvvetli bir itki ya da bedensel bir rahatsızlık ortaya çıkabilir. Kurt Adam'da gördüğümüz tam olarak buydu: denge bulmasını sağlayan imgesel özdeşleşme zora girdiğinde, hasta annesinin ve ölmekte olan ablasının imgeleri kutuplaşmış, geri dönüp vücudunu istila etmişlerdi. Demek ki bir travmaya saplanıp kalma meselesinden ziyade, bu travmanın unsurlarının niye belli zamanlarda yeniden ortaya çıktıklarını sormamız gerekiyor. Sorun annesinin ölümüne saplanması mıydı, yoksa hem bu deneyimi, hem de yaşantısının diğer parçalarını dolayımlayabilecek bir sembolik mekanizmanın işlemiyor olması mıydı?

Burada bilhassa cinayetlerin zamanlaması önem kazanmaktadır. Enjeksiyon ve ölüm sahnelemesi neden o zamanlarda gerçekleşmiştir? Shipman gençliğinde uyuşturucu bağımlısı olabilir, böylece enjeksiyon imgesiyle ölü annesine dönük çekim bir araya gelmiş olurdu. Daha önce gördüğümüz gibi, 21 rakamının onun için belli bir ağırlığı olsa da, Vera'nın öldüğü ay olan Haziran'da hiçbir zaman cinayetlerde şiddetlenme olmamış, yıldönümlerine damgasını vuran semptomatik davranışlar ortaya çıkmamıştır. Enjeksiyonlar onun için annesinin ağrılarının yatışması imgesini cisimleştiriyor olsaydı, bunları rahatsızlık duyduğu anlarda yeniden yaratmaya çalışmaz mıydı? Belli bir olayın travmatik tekrarıyla bu olayın başka ve belki farklı simgesel kırılma noktalarına çağrılması arasında bir fark vardır.

Bu soruları incelemek için Shipman vakasındaki asıl gizemi açıklamamız gerekiyor: Aralık 1989'dan Ocak 1992'ye uzanan boşluk dönemini, cinayetlerin hemen hemen durduğu dönemi. Bu dönemde neden öldürmediğini anlayabilirsek, öncesinde ve sonrasında neden öldürdüğünü daha iyi anlayabilecek durumda olabiliriz. Shipman Soruşturmasında bu kesinti dönemlerinin, "tespit edilme korkusu ve kendini koruma arzusundan kaynaklandığı" söylenmektedir. Ama bu o kadar kesin değildir. Boşuk dönemi öncesindeki cinayetlerde neredeyse tespit edilme noktasına gelmiş olduğu doğrudur, ama bu başka zamanlarda da olmuş ve her zaman cinayetlerin durmasıyla

sonuçlanmamıştır. Önemli olabilecek başka bir nokta, bazı vakalarda kurbanların yeterince çabuk ölmemiş olmasıdır. Mesele neredeyse yakalanmaktan ziyade, kurbanın neredeyse ölmemesi, dolayısıyla hayatla ölüm arasında arafta asılı kalmasıydı belki de. Keza durgunluk döneminin Shipman'ın annesinin öldüğü yaşa gelmesine ve kendi muayenehanesini açma planlarının başlangıcına denk düştüğüne dikkat çekebiliriz: onca arayıp taradıktan sonra seçtiği binanın Market Caddesi, 21 numara olması tesadüf müdür acaba?

Bu noktada kendisine petidin iğnesi yaptığı onca yıl boyunca diğer insanları öldürmemiş olduğunu hatırlayabiliriz. Cinayetler başladığında seçtiği yöntem de ölümcül iğneler olmuştur. Dolayısıyla iki pratik arasında belli bir simetri mevcuttur: iğne yapılan birisi vardır; bunun bir ayna özdeşleşmesine, imgesel bir durgunluğa [*stasis* "] dayalı olduğu hipotezinde bulunabiliriz. Ya iğne yapan ya da yapılan konumundadır Shipman, ya da her ikisi birden. Bir devamlılık arayacak olursak, bu özdeşleşmede bulabiliriz: iğne yapılmak. O halde hastalarına iğne yaparken, kendi imgesine iğne yapıyordur belki de. Kendi imgesi, çoğunluğunu yaşlıların oluşturduğu hastalarının imgeleriyle karışmış haldedir. O, onlardır.

Kronolojik olarak da, Shipman kendisine iğne yapmayı bıraktığında başkalarına iğne yapmaya başlamıştır. İlginçtir, tutuklandıktan sonra hücrede tutulurken, dolayısıyla kimseye iğne yapacak durumda değilken, sanki zehirli olabilirmiş gibi verilen yemekleri yemeyi reddetmiş, herkesin kullandığı bir makineden çıkan çay ve kahveyle yetinmiştir: artık kurbanlarına iğne yapamadığı için, toksik maddenin gizlice kendi vücuduna zerk edilmesinden, Onlara yaptığının kendisine yapılmasından korkuyordur. Bu imgesel karmaşa, vakanın diğer ayrıntılarında da aşikardır. Mesela Shipman'ın yalan söylediğini biliyoruz. Tıbbi geçmişlere ilişkin ayrıntılar uydurmuştur ve bunların bazıları sırf izlerini örtmekle açıklanabilecek gibi değildir. Uydurduğu yalanlar güdülerine dair ipucu verebilir belki: nihayetinde yalanlarda öznenin kabul etmediği bir hakikat vardır daima. Mesela Grundy'nin eroin ve petidin bağımlılığından şüphelenmesinde söz konusu olanın Grundy olmadığı açıktır: "Her

şeyi inkar ediyor” diye yazdığında, burada kendisinden bahsetmemesi mümkün müdür?

~

O yıllarda Shipman’ı ayakta tutan ne olmuştur peki? Görünüşte normal bir hayat sürmesini sağlayan ne olmuştur? Bu sorunun yanıtı, psikozda çok sık görüldüğü gibi, ideal bir özdeşleşmede yatıyor olabilir. Kişi ona bir kimlik, bir çıpa veren belli bir toplumsal rolle veya işlevle özdeşleşir. Şubat 1976’da, Shipman reçete sahtekarlığı ve ilaç çalmaktan suçlu olduğunu kabul ettikten sonra, psikiyatristler genel pratisyenlik mesleğine devam etmesine izin verilmesini tavsiye etmişlerdir. Hugo Milne mahkemeye şöyle yazmıştır: “Hekimliğe devam etmesine izin verilmesi yararına olacaktır. Aksi takdirde, izin verilmezse, sonuçları felaket olacaktır.” Bu tavsiye trajik bir yanlış anlama değildir; Shipman’ın hayatına devam edebilmesinde hayati unsurun ne olduğunun farkına varıldığına tanıklık etmektedir. Hastaları olan bir doktor olması gerekiyordur onun.

Shipman için ideal özdeşleşme tıbbi özdeşleşmedir: “Doktor” olmaktır; karısı Primrose dahi zaman zaman ona böyle hitap etmek zorunda kalmıştır. Bir doktoru taklit eden birisi gibidir Shipman – gerçekten doktor olması farkıyla. “Ben iyi bir doktorum,” diyordur sık sık, “gerekli tüm vasıfları Leeds Tıp Fakültesi’nden aldım.” Dengeleyici olsun olmasın, psikozdaki özdeşleşmelerde çoğu zaman istisnai bir yer söz konusudur: bilen, bakan, kurtaran Tek Kişi olma. Shipman’ın davranışı da bunu gösterir: SMG toplantılarında tıbbi prosedür ve bilgi konusunda tek gerçek uzman konumuna geçmiştir ve bir bakıma Hyde’da daha önce eksik olan doktor haline gelmiştir: güvenilebilen, itimat edilebilen, başvurulabilen Tek Doktor.

“Amiral gemisi gibi bir muayenehane” işlettiğini tekrarlayıp durmuştur; Shipman Soruşturmasında ifade edildiği gibi, “açık ara Hyde’ın en iyi doktoru olduğunu düşündüğü bellidir.” Muayenehanesinin, muhtelif sağlık sorunları konusunda “en yüksek tarama düzeyine sahip olmasıyla” gururlanır. “Biz bir amiral

gemisiyiz," der. "Sağlık Yetkilisi bu muayenehanenin kalitesini diğerlerinden herhangi biriyle kıyaslayıp, diğerinin niye aşağı kaldığını sorabilir." En iyi muayenehane onunkidir, üstün özelliklerin bir araya toplandığı istisnai bir yerdir. Shipman'ın daha sonra duruşma esnasında söylediğine göre, diğer doktorlar belli bir tansiyonun ölçümüyle yetinebilirdi, ama o yetinmezdi, çünkü hedefi "kusursuzluktu." Paranoyada tipik olarak görülen üstünlük vurgusu, duruşmasına dair anlattıklarında da yankılanır: "muhtemelen bu yüzyılın en maliyetli davası" olacağını yazar arkadaşlarına.

Mahkum olmasının ardından hapishanede geçirdiği zaman hakkında bildiklerimiz, bu özdeşleşmenin Shipman'ı dengede tuttuğu fikrini desteklemektedir: kendini hapishane doktoruna çevirmiştir; mahkumlara ve gardiyanlara tıbbi nasihatlerde bulunuyor ve Hyde'daki eski hastalarının en iyi bakımı alması konusunda bölgesinin parlamento üyesiyle yazışıyordur. Hapishanedeki Bilişsel Öz-Değişim Grubuna ve Gelişmiş Düşünce Becerileri Atölyesine katılmayı reddetmiş, ama Kayıp Danışmanlığı derslerine yazılmıştır. Tıbbi bir işleve sahip olma konumunun onun için hayati olduğu açıktır.

Shipman'ın hapishane mektupları, çaresizlik, yalnızlık ve büyük acı hissettiğini ve ayakta kalmasını sağlayan tek şeyin iyi doktor rolünü üstlenmek olduğunu göstermektedir. Bu konumdan mahrum bırakılınca, haftalar içinde kendini asmaya kalkmıştır: ilk intihar girişimi. Bu dengeleyici özdeşleşmenin kendisi de annesinin bir yönüyle özdeşleşmeye dayanıyordur belki de. Annenin ailede hastalık olduğunda, çocukları, kocası, anne babası veya kendisi hastalandığında nasıl davrandığına ilişkin bilgiler önemli olurdu, ama bu konuda hiçbir malzemeye sahip değiliz. Shipman hasta bakımına ilişkin annesinden aldığı bir özellikle özdeşleşmiş olabilir miydi? Ve öyleyse eğer, bu iyi doktor imgesi tehlikeye düştüğünde mi bakım cinayete dönüşmüştü?

Shipman'ın okul yıllarına ait elimizde bulunan tek belgede, okul dergisinde çıkan bir öyküde tam da bu özelliğin söz konusu olması ilginçtir: bir köpek bir muhabbet kuşunun kanadını kırar, birlikte

veterinere giderler, atel uygulanır ve sonrasında birbirlerinden hiç ayrılmazlar. Tıbbi müdahalenin ardından aralarındaki bağ sağlamlaşır. Annenin hastalığından çok önce yazılmıştır bu öykü. Shipman'ın pediyatride büyük saygınlık kazanmış olması ve orada doğum ve jinekolojide geçirdiği zamanda hemen hiç cinayet işlememiş olması da, bakımın anneye ilişkin yönünü yansıtıyor olabilir; anne konumunda olduğunda cinayete gerek olmamış gibidir. Bebek doğurtmaya da bayıldığı anlaşılmaktadır.

Vaka üzerine yorumda bulunanlar, Shipman'ın bu dönemde öldürmemesini, çocuk koğuşunda bunun pratik bakımdan güç olduğuna bağlamıştır; ama ayakta kalmasını sağlayan özdeşleşme orada aksamamış da olabilir pekala. Ne var ki, pediyatriden doğum ve jinekolojiye geçişi, petidin kullanımının başlamasına denk düşmektedir muhtemelen. Artık çocuklara bakım sağlayan bir konumda olmadığında, ilaç alarak anne konumunda kalabilmiştir: petidin, kadınların doğum ve adet sancılarını hafifletmek için verilen bir ilaçtır ve çoğunlukla o koğuşlarda çalışanlar tarafından kullanılmaktadır.

O halde bakım sağlayan doktor konumuyla özdeşleşme –belki anneyle özdeşleşmeye dayalı olarak– cinayetlere teşvik mi olmuştur, yoksa engel mi? Can almak, Shipman'ın doktor imgesinin parçası mıdır, yoksa aksine, özdeşleşme arıza yaptığında mı ortaya çıkmıştır? Shipman bilhassa hastaları için en iyisi olarak gördüğü ilaçların seçimi ve yazımında azimli olmuştur. İlaç faturası, meslektaşlarının iki katıdır; paranın sunduğu bakıma halel getirmesine izin vermediği için gurur duyuyordur. Pahalı ilaç seçimlerine onay vermeyen bölgenin Sağlık Yetkilisiyle sık sık çatışır. Hapishanedeyken de rahatsızlığı olan mahkumlara, hapishanenin resmî doktorundan belli ilaçlar, normalde yazılanlardan daha maliyetli ilaçlar istemelerini tembihliyordur.

Bu kaygının onu cinayet hesabına itmiş olması ihtimal dışı değildir: en iyi tedaviyi sunabilmesi için bütçesinin dengeli olması gerekiyordur, bu da belli sayıda hastanın düzenli olarak ortadan kaldırılması demektir. "Hastalarımın sayısı çok fazla," diye yakınır.

Sorumlusu olduğu ölümlerin haberini aldığında kimi zaman, “ilaç faturamdan bir kişi eksildi” dediği olmuştur. Nitekim öldürdüğü hastaların çoğunun ilaç tüketimi yüksektir. Bu durumda cinayetler tıbbi idealinin zorunlu bir parçası sayılır; cinayet yoluyla nitelikli bakımı teminat altına alan bir tür bürokratik bütçe yönetimi gibidir bu.

Daha önce ilaç suçlarından yargılandığında, petidin kullanımının Todmorden muayenehanesine katıldıktan sonra artmış olduğunu öne süren Shipman’a inanmayı tercih edebiliriz. Muayenehaneyi iyileştirme planları dirençle karşılaştıktan sonra ilaca bağımlılığının artmış olduğunu söylemiştir. Bunu inandırıcı olmayan bir bahane olarak görmek mümkündür; ama bir yandan da Shipman’ın en iyi bakımı sunan tıp ideali, projelerinin karşılaştığı muhalefetin onun için sahiden sarsıcı olacağı anlamına gelir. Tıbbi kimliği söz konusu olduğunda bahisler çok yüksektir ne de olsa: varoluşunun ta kendisi, ayakta kalmasını sağlayan konum söz konusudur.

Öte yandan cinayetlere, özdeşleşmesinin sıkıntıya girmesi de yol açmış olabilir. Dengeleyici bir özdeşleşme şüphe altında kaldığında, çoğu zaman o kişinin sembolik koordinatlarında arıza doğar. Kişinin dünyasının sembolik yapısını etkileyen bir şey meydana gelir: anne veya baba olmak, yeni bir işe girmek, emeklilik ya da günlük hayatın devamlılığını kesintiye uğratan ve simgeselleştirme gerektiren başka bir şey. Kimi vakalarda ise ideal özdeşleşmenin kendisi doğrudan zora girebilir: işyerinden gelen bir şikâyet, bir ilişkinin sona ermesi, bir arkadaştan veya sevilen bir kişiden aniden uzak kalmak. İnşa edilmiş olan yeri korumak artık mümkün değildir, ama kişi çoğu zaman bunun bilincinde olmaz. Bu doğrudan dile gelmeyecektir; uzun görüşmelerden çıkarsanması gerekir.

Sembolik düzeydeki bu çözülmenin başka bir düzleme ait unsurları devreye sokabileceğini de görmüştük. Bu vakada, Shipman’ın kurbanlarıyla arasındaki ayna ilişkisini imgesele özgü kutuplaşmanın bir örneği olarak anlayacak olursak, bunu nelerin tetiklediğini bulmamız gerekecektir; bu tetikler imgesele değil, başka bir düzleme ait olacaktır. Ne olabilir bu koordinatlar? Bunu anlamak için Shipman’ın icra tarzının değiştiği tarihleri incelememiz gerekir. Bariz

bir travma aramak yerine, sık sık zaman çakışmalarında saklanan ayrıntılara bakabiliriz: mesela bir çocuğun, önemli bir olayın meydana geldiği bir yaşa girdiği tarih. Bundan dolayı, büyük travmatik olaylar aramak çoğu zaman sonuç vermez.

Shipman söz konusu olduğunda, birkaç tane kilit tarih vardır: karısı Primrose'un Shipman'ın annesinin öldüğü yaşa girmesi; Shipman'ın kendisinin, annesi öldüğünde babasının olduğu yaşa girmesi, yani 1995, cinayetlerin sahiden artmaya başladığı yıl; babasının ölüm anı; çocuklarının doğum tarihleri. Başka önemli uğraklar da vardır; ama yukarıdaki tarihler Shipman için bir şeylerin değiştiği ya da şiddetlendiği zamanlar olarak öne çıkmaktadır. Pek ortak noktaları yokmuş gibi görünmesine rağmen, örtük bir şekilde çok net bir mesele söz konusudur: nesiller arası sembolik aktarım meselesi.

Psikozda bu bilhassa önemlidir; zira kuşaklar arası farkın ve birinden diğerine aktarılıp çoğu zaman bir mirasın içeriğinde cisimleşen şeyin sembolizasyonunu gerektirir. Pek çok kültürde bu uğrakları mimleyen ayrıntılı seremoni ve ritüeller vardır; bu uğrakları anlamlandıracak ve konumlandıracak bir imleme çerçevesine sahip olmayan psikotik özne, dışarı-atmanın doğurduğu deliği daha da kuvvetle hissedebilir. İnsanları bir mirastan haberdar ederek iş gören, belki de simgesel düzenin bize bizzat bir şeyler borçlu olduğu inancına dokunan İnternet dolandırıcılıklarının sayısı da, bu tür uğrakların önemini ve zihinsel hayatımızdaki yerini göstermektedir.

Bu noktada durup, Shipman'ın sonunu getiren şartları anımsayabiliriz: sahte Grundy vasiyetini. Son derece amatörce ve zayıf bir çabayla, kendi daktilosunu kullanarak Grundy adına bir vasiyet yazar Shipman. Bu vasiyeti yerel bir hukuk firmasına, ama Grundy'nin müvekkili olmadığı Hamilton Ward'a gönderir. Vasiyette tüm mal varlığının Shipman'a bırakıldığı, Grundy'nin kızları veya torunlarına hiçbir şey kalmadığı yazıyordur. Kapak sayfasında, Grundy'nin vasiyetini hazırlamasına yardım eden bir "arkadaşı" olduğunu söyleyen "S" veya "F. Smith" adı vardır. Shipman'ın paçayı kurtarabileceğini düşünmüş olması, yorumcuların çoğuna hiç inandırıcı gelmemiştir. Grundy'nin kızının avukat olduğunu bildiği

halde sahte belgeleri alabildiğine kaba saba düzenlemiştir.

Burada miras konusunu ciddiye alırsak, Shipman'ın babasının ölümünün nasıl bir rol oynamış olabileceğini sorabiliriz. Babası kalp rahatsızlığından ölür; hasta notlarında en sık görülen tahrifin, kalp sorunlarından oluşan bir tıbbi geçmiş uydurmak olması tesadüf değildir belki de. Kathleen Grundy için yazdıklarında olduğu gibi, Shipman'ın yalanlarında kabullenilmeyen bir hakikat görebiliriz. Tanıdıkları, babanın Ocak 1985'teki ölümünden sonra Shipman'ın çok mesafeli ve soğuk davranmaya başladığını belirtmiştir; babaya ait ev, zaten orada yaşayan Shipman'ın ablası Pauline'e kalmıştır. Ev satılır ve Pauline kardeşi Clive'la karısı ve kızının yanına taşınır. Pauline ölecek olsa, payı Clive ve ailesine gidecektir. Shipman'a mirastan hiç pay düşmemiştir yani: babanın mirasından mahrum bırakılmıştır.

Shipman'ın sahtesini düzenlediği Grundy vasiyetinin ayna imgesi değil midir bu? Babanın vasiyetinde mal varlığının aslan payı kızına bırakılmış, Shipman dışarıda kalmıştı; oysa Shipman'ın yıllar sonra hazırladığı belgede, Grundy her şeyini tam da kızına değil, Shipman'a bırakmıştır. İlkinde kız kayırılmış, oğlan ihmal edilmiş; ikincisinde oğlan kayırılmış, kız ihmal edilmiştir. Baba mirasından dışlandıktan sonra cinayetler artar ve o tarihi işaretlercesine Ocak/Şubat dönemlerinde kümelenmeye meyleder. Shipman'ın kurbanlarının evlerinden ufak eşyalar yürütmeye başlamasının da hayatının bu dönemine, 1985'e denk düştüğü tahmininde bulunmak istiyorum. Sadece gerçek ve ampirik değil aynı zamanda simgesel bir mesele olan babasının mirası bağlamında, cinayetlerin peşinden gelen ufak hırsızlıklarda, bir ölüm ve Shipman'a bir nesnenin aktarımı sahnelenmektedir.

Miras konusu üzerindeki bu vurgu, Grundy cinayetine de daha çok ışık düşürebilir. Shipman muayenehanesi için bir hasta fonu işletiyor ve bağışları açıktan teşvik ediyordur. Hatta ofisinde hastalardan vasiyetlerinde muayenehaneye para bırakmalarını isteyen bir bildiri asılıdır. Shipman, Grundy'nin Belediye Başkanlığı Fonundan bir miktar para aktarmaya söz vermiş olduğunu ve daha sonra bunu

“uygun bulmayan” komitenin karşı çıkmasıyla, paranın Tameside Darülacezesi’ne bırakıldığını biliyordur. Grundy’nin bunu Shipman’a ölümünden hemen önce haber verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Grundy Shipman için, ona borçlu olan ve bu borcu ödemeyen birisi konumundadır. Shipman Soruşturmasında, Shipman’ın kimi zaman merhumlara ait bir nesne istediği belirtilmiştir. Ailelerden istediği şeyler arasında bir muhabbetkuşu (çocukluk hikâyesini anımsayabiliriz), bir dikiş makinesi ve antika bir bank istediği olmuştur. Bu ufak hırsızlıklar arasında değersiz mücevher parçaları – broşlar, küpeler– ve belki ufak miktarda nakit para da vardır.

Janet Smith, Shipman’ın ölenlerin evlerinden nesneler aşırdığını belirtir, ama bunun üstünde pek durmaz; zira cinayet sebebinin bu olmadığının açık olduğunu söyler. Bir ölümün ardından aktarılacak bir miktar para veya mülk konusu, Shipman’ın kendi intiharıyla da ilgilidir. Vaka üzerine yorumda bulunanlar, daha sonra ölecek olsa Primrose’un dul maaşının tamamını alamayacağını bilen Shipman’ın, altmışıncı yaş gününden önce canına kıydığını sık sık belirtmişlerdir. Shipman altmışından önce öldüğünde Primrose 100.000 sterlin alacak ve 10.000 sterlin maaş bağlanacaktır; oysa daha sonra ölecek olsa, sadece 5.000 sterlin maaş bağlanacak ve toplu bir para alamayacaktır. Burada basit bir diğerkamlık eylemi görmek mümkündür, ama bu seçimde miras motifi de Shipman için önemli olmuş olabilir.

Yine tahminime göre, Shipman’ın büyükanne ve büyükbabası hakkında çok daha fazlasını, onların kuşağında vasiyet veya miras konusunda herhangi bir sorun çıkmış olup olmadığını öğrenmemiz gerekirdi. Burada anahtar mevzu yine düzlemlerde yatmaktadır: Shipman için miras simgeselde değil, gerçekteydi. Cinayetlerin sona ermesi ve Shipman’ın nihai mahkumiyetinin tam da bu vasiyet ve miras mevzusuna dayalı olması tesadüf değildir belki de. Cinayetlerin başladığı yerin de burası olduğunu düşündürmez mi bu?

~

Shipman vakası, hem normal hayatı hem cinayet eylemlerini

anlamak için ne tür ayrıntılara bakmamız gerektiğini göstermektedir. Travmaya saplanma gibi kolaycı teoriler yerine, gerçek, simgesel ve imgeselin etkileşimini içeren ve ideal özdeşleşmelerin önemini tanıyan daha karmaşık bir modele ihtiyacımız var. Bu vaka sıklıkla ölüm belgeleme sistemi ve tıpta hesap verilebilirlik konusundaki sorunları gündeme getirmek için kullanılmaktadır; ama aynı zamanda çağdaş psikiyatrinin gerçek açmazlarından birini de aydınlatır. Bu psikiyatri, geçmişini kaybetmiş bir psikiyatridir; dengelenmiş psikoz, yani mesleki başarı ve toplumsal işlevsellikle uyumlu psikoz türü üzerine önceki araştırmalara geri dönmek büyük önem taşımaktadır. Bu olmadığında, saf kötülük gibi çocuksu mefhumlara başvurmaktan başka yol kalmamaktadır.

Bu tür mefhumların “uzmanlardan” geliyor olması, bize uzmanları dinlemenin bazen akıllıca olmadığını anımsatmalıdır. Shipman, kurbanlarıyla ilgilenirken olsun, karşılaştığı ilk yarım ağız soruşturmada olsun, tıbbın otoritesi ve bilgisine sorgusuz sualsiz inanç duyulmasından faydalanmıştır. Burada şüphecilik belki hayat kurtarabilirdi; üstelik Shipman’ın güdülerini anlamlandırma ve bir tür “kapanış” sunma, olup bitenlere dair kapsamlı bir açıklama sunma girişimlerinde, Shipman’ın bel bağladığı jestin aynısının tekrarlanmış olması da ironiktir: uzman bilgisine hürmet.

Burada tanı, “saf kötülük” değil, paranoyadır: Shipman bir istisna konumu üstlenmiş ve sahip olduğu bilgiyi, kusurlu addettiği dünyaya dayatmaya adamıştır kendini. Hyde’ın Doktoru olarak dünyayı daha iyi bir yer haline getirecektir. Çabaları hapishanedeyken bile devam etmiş, özel bir konum üstlenme ihtiyacı duymuştur. Arkadaşlarına yazdığı bir mektupta, “Şu an hiç tanıtım//aleniyet yok, hiçbir şey yapılmıyormuş gibi geliyor. Bu olay bende büyük bir çöküntü yarattı,” der. Bu yorumda bir parça gösteriş merakı vardır şüphesiz; tanıtım onun için şart gibidir. Duruşma esnasında yazdığı başka bir mektupta şöyle der: “Bu dava daha şimdiden, bilgisayar kanıtları açısından bir ilk, tanıtım açısından bir ilk, suçlamaların sayısı açısından bir ilk, final sınavlarında sordukları ‘Long davası’ için benim davamı kullanan Lancaster Hukuk Fakültesi açısından da bir

ilk. Başka ilkler de var.” Üstünlük sıfatlarının yan yana dizilmesinde aradığı istisnai konumun yankısı işitilmektedir: sadece En İyi Doktor değil, şimdi duruşmayla birlikte, İlk Doktor.

Bu vakayı, Shipman’ın da aralarına alındığı seri katiller listesinden ayırmak da önemlidir. Shipman’ın kurbanlarında bulunan tehlikeli bir parçayı iptal veya yok etmeye çalışmadığı belli gibidir. Kendi hastalarımdan biri Karındeşen Jack’ten bahsederken, “Öldürmeye çalıştığı şey belli bir kişiden veya canlı bedenden daha fazlasıydı,” demişti. Shipman’ın buna benzer bir vazifeyle meşgul olduğu hissine kapılmayız. Bir ölüm sahnesini tekrar tekrar canlandırmakla öldürmek istemek aynı şey değildir; üstelik çoğu zaman yok etmekten ziyade kurtarıyordur Shipman.

Hapishaneden yazdığı başka bir mektupta, hem hayat kurtarma kabiliyetini hem de tıbba duyduğu tuhaf inancı görürüz: “Hayat burada eğlenceli, hücre arkadaşım Pazartesi gecesi kendini asmaya kalktı. Son nefesini verirken gürültüyü duyup onu havaya kaldırdım, düğümü çözdüm ve onu yere yatırıp yardım çağırdım. Sonra sabah 2 gibi yeniden uykuya daldım. Hücre arkadaşım şimdi çok daha iyi görünüyor, ilaçlar işe yarıyor.” Mesafeli bir üslup vardır burada, travmatik olaylar uykusunu kaçırmamış gibidir.

Shipman’ın gayretlerinin bir düzeyde etrafındaki dünyayla uyum içinde oluşu, psikozla normal hayat arasındaki uyuşmayı gösterir. Hapishaneden arkadaşlarına yazarken, “Polis benim sıkıcı olduğumdan yakınıyor. Metresim yok, yurtdışında evim, İsviçre bankalarında hesabım yok, normalim. Sıkıcılıksa bu, sıkıcıyım evet.” Gelgelelim, yargıç ve jüri üyelerinin tam da bu normalliği göremeyişine sızlanmıştır. Tanık sandalyesinde başarısız görülmesinden bahsederken, “Normalliğimi aşmayı başaramadım,” diye yazar. Bizim bakış açımızdan, asıl bu normalliğin farkına varmak endişelenmemize yol açacak şey olurdu.

12. Psikozla Çalışmak

Psikanalitik bir psikoz teorisi, psikotik öznelerin psikanalizi anlamına gelmez. Sadece psikanalitik araştırmadan çıkan kavramların, klinik psikoz vakalarını düşünmek ve klinik çalışma için stratejiler geliştirmek konusunda bize nasıl yardımcı olabileceğini gösterir. Yıllar içinde bu tür bir çalışma için –tıpkı nevrotiklerde ortaya konulduğu gibi –kurallar belirlemeye kalkan muhtelif çabalar hep başarısızlığa uğramış, teknik konusundaki kafa karışıklıklarının artmasına yol açmıştır. Aksi yönde bazı örnekler olsa bile, bu tür bir çalışmanın formülü yoktur. Psikanalist Colette Sepel'in belirttiği gibi, psikotiklerin psikanalizi diye bir şey yoktur: sadece bir psikanalist ve bir psikotik vardır. Aralarındaki ilişkide olup bitenlerin her vakada yeniden düşünülmesi ve icat edilmesi gerekir. 1950'lerde bu gayet iyi biliniyordu, ama günümüzde tek bir doğru yol bulunduğu yönündeki baskılar giderek artmaktadır.

Ne var ki, psikanalitik olsun olmasın her tür klinik çalışmanın birçok farklı unsura duyarlı olması gerektiğini önceki bölümlerden öğrenmiş olmalıyız. Psikoz, bir baba figürüyle veya üçüncü tarafla karşılaşmayla tetiklenebiliyorsa, klinisyenin bu konumdan kaçınması ihtiyatlı olacaktır: otorite figürü ya da efendi konumundan, uzman konumundan. Psikanaliz tarihinde erkenden farkına varılmış gerçeklerden biri, bazı insanların analize veya terapiye başladıktan sonra delirdikleridir; bilhassa klinisyen guru benzeri bir konum benimsediğinde. Analistin suskunluğunu koruması, öznenin hiç anlam veremediği esrarengiz yorumlar, serbest çağrışıma koşulsuz davet, tüm bunlar örtük bir psikozu tetikleyebilir; literatür bu tür örneklerle doludur. Analist bilgili uzman konumuyla ne kadar özdeşleşirse, hasta için tehlike de o kadar artmaktadır.

Bunun tam zıddı olan pozisyon, 1960 ve 70'lerdeki bazı terapi topluluklarının [*therapeutic community*] gösterdiği başarıları açıklamaktadır. Buralarda klinisyenler kasten otorite rolünden kaçınmış, ruh sağlığının geleneksel hiyerarşileri çökertilmiştir. Psikiyatrist veya terapist hastayla aynı düzeydedir; aynı yaşam alanlarını, yemek zamanlarında aynı masayı, aynı gazeteleri ve sigaraları paylaşırlar. Böylece özne sembolik ilişkilerle yüz yüze kalmaya zorlanmaz, bunun yerine imgesel ilişkilere ayrıcalık tanınmış olur. "Doktorlar" ile "hastalar", "biz" ve "onlar" arasında katı bir asimetri bulunduran yapı ve durumlardan uzaklaşma çabası vardır. Bu tür toplulukların hepsinde kurallar olmuştur, ama klinisyenler ders veren otoriter tavırlar içine girmemeye çalışmışlardır. Ebeveyn değil, akran olacaklardır.

Bugün faaliyet gösteren hemen her terapist veya analist psikotik öznelerle çalışacak, ama daha önce savunduğumuz gibi, dengelenmiş psikoz biçimlerinin ağırlığı yüzünden, genellikle ne klinisyen ne de hasta bunun farkında olacaktır. Günümüzde birçok klinisyen, 5. Bölüm'de anahatlarını çizmeye çalıştığımız geleneksel anlamda tanı koymayı öğrenmeden,gittikçe genişleyen etiket labirentinde kaybolup gitmektedir: kişilik bozuklukları ve karakter tipleri, bağımlılıklar, sosyal fobiler, mevsimsel duygulanım bozukluğu, vs. Bugünlerde hiyerarşiden kaçınan terapi ortamının gayet gevşek ve destekleyici olması, bu vakaların birçoğunun hiç tetiklenmeden kalmasının açıklamasıdır; klinisyen de neyle çalıştığını adlandırmak için çoğu zaman bu etiketlere başvurmaktadır.

Terapi ortamında efendilik konumlarından kaçınmak, kimi zaman söylemesi yapmaktan kolay bir şeydir. İyi niyetli bir klinisyen, terapide bilinçli bir şekilde arkadaşça ve destekleyici bir tutum benimsemesine rağmen, hastaya belli bir dünya görüşü dayatan yorumlarda bulunabilir. Bu dünya görüşü kendi teorik dogmalarından da kaynaklanıyor olabilir, kişisel önyargılarından da. Pierre Aulagnier'nin uyardığı gibi, başka birini onun olmayan bir hakikati paylaşmaya zorlamak, şiddet içerir. Bunu bazen iş işten geçtikten sonra fark ederiz; hastanın verdiği tepkiler ona deneyimine sadık

olmayan bir şeyler dayatmış olduğumuzu gösterir: hasta bizim gibi düşünmeye başladığında kendi kaygımızın azalacağı hissine kapılabiliriz ne de olsa. Psikoz terapisinde, hastaya "nasıl düşünmesi" gerektiği konusunda modeller dayatan kılavuz mahiyetinde programlara her zaman büyük bir iştah duyulmasının bir sebebi budur. Bunların bazıları kullanma kılavuzu gibidir; terapi sanki edilgen bir alıcı üzerinde uygulanan bir doğru düşünme tekniğinden ibaretmiş gibidir.

Her hasta için başka bir tedavi icat edilmesi gerektiğini kabul etmektense, mekanik bir yöntem uygulanabileceğine inanmak çok daha kolaydır elbette; psikoza ilişkin terapi yaklaşımlarının tarihi de birbirinden temizce ayrılan akımlar gösterir: bir yanda hastayla araya mesafe koymayı hedefleyen, teknik prosedür ve kurallara vurgu yapan akımlar, diğer yanda psikozla karşılaşmada terapistin varlığını bahis konusu yapan akımlar. Marguerite Sechehaye'in belirttiğine göre, terapide "varoluşsal bir bahis" söz konusudur. Her iki gelenekte de kolayca alaya alınabilecek aşırı uçlar bulunur; bir bakıma, birinin terapistin güvenliğini sağlama almak etrafında oluşturulmuş olduğunu, diğerinin ise daha çok hasta odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ikinci gelenekteki terapistler, hastayı doğrudan veya alttan alta kendi dünya görüşümüze uyumlandırmaya çalışmanın tehlikelerine karşı sık sık uyarılarda bulunmaktadır.

Hastaları "normalleştirme"ye ve ortak saydığımız bir gerçekliğe uyumlandırmaya çalışmanın her zaman büyük bir tehlikesi vardır. Frieda Fromm-Reichmann'ın ifade ettiği gibi: "Şizofrenlerle psikoterapide olumlu sonuçların önünde duran ve doğrudan terapisti sorumlu tutabileceğimiz belki en büyük tehdit, birçok terapistin şizofren hastaların topluma uyarlanması denilen mesele karşısında takınmaya alışık olduğu tutumdur. Birçok şizofren hastanın iyileşmesi, psikoterapistin alışıldık tavır ve önyargılardan muaf olmasına bağlıdır. Bu hastalardan, kültürümüzde adet olan gereklere alışıldık bir şekilde uyum sağlamaları yönünde bir rehberliği kabul etmeleri istenemez, istenmemelidir. Bu insanlar, komşularının, ailelerinin ve kamuoyunun onayından bağımsız bir şekilde,

komşularına zarar vermeden, kendi doyum ve emniyet kaynaklarını bulabilir hale gelirlerse, terapist ancak o zaman şizofreniyi tedavi konusunda görevini yerine getirdiğini hissetmelidir."

Bu sözler, yazıldıkları 1940 yılında ne ölçüde doğruysa, bugün de bir o kadar doğrudur. Nitekim, bazı terapi geleneklerinde tam da bu önyargıları besleme tehlikesi doğuran bir modele doğru ilerleme vardır. Bu gelenekler için terapi geri beslemeyle ilgilidir; psikotik özne terapiste duygu ve düşüncelerini ifade ettikçe, terapist de bir tür hazne gibi iş görmelidir, öznenin düzensiz görünen iletişimlerinin işitilebildiğini göstermeli ve bu iletişimleri işlenmiş halleriyle hastaya geri göndermelidir. Bu ilişkideki insan teması faydalı olabilir elbette, ama hastaya belli bir anlamın, hastanın geçmişinden ziyade pekala "hazne"nin geçmişiyle ilgisi olabilecek bir anlamın dayatılması tehlikesi vardır. Bu tür terapileri karikatürize etmediğimi umuyorum. Yardım sağlayan ve beceriyle yürütülen vakalar mutlaka vardır; ama terapistin dili ve dünya görüşüne vantrolokluk yapan "robotlar" üretmeleri de mümkündür.

Topluma uyarlanma vurgusunun taşıdığı başka tehlikeler de söz konusudur; mesela birçok psikotik öznenin geliştirmiş olduğu eşsiz ve kendilerine özgü formüllerin göz ardı edilmesi. Önemli olan, birine nasıl yaşaması gerektiğini söylemek değil, geçmişinde ona nelerin, ne gibi özdeşleşme veya idealizasyon noktalarının, ne gibi faaliyet ve projelerin yardımcı olduğunu bulmaktır: Hezeyanlarında yahut aile geçmişlerinde güvenilir ve sağlam olan nedir, teşvik edilip destek olunacak ne gibi "iyi nesneler" vardır orada? Terapist, özneyi toplum tarafından değer verilen, ama sembolik bir pozisyonu devreye soktuğu için hiçbir desteği bulunmayan bir takım faaliyetlere veya ilişkilere zorlarsa, topluma uyarlamanın sonuçları sahiden felaket olabilir.

Birine mesela bir işe girmesini veya biriyle çıkmasını önermek kimi vakalarda sorun yaratmayabilir, ama kimilerinde psikoz tetikleyebilir veya psikozu şiddetlendirebilir. Bu durumlarda özne ya sembolik bir pozisyona ya da Öteki'nin arzusuyla karşılaşmaya itilir (çalışanları için patron olmak, bir kadın için erkek olmak gibi) ve bunun beraberinde getirdiği simgeselleştirmeyle baş edemeyebilir.

Keza “başarıyı yakala” ya da “harekete geç” gibi toplumsal buyruklar da terapistin özneyi, özne için hiç gerçekleşmeden kalması, daima gelecekte konumlandırılması elzem olan bir faaliyete teşvik etmesine yol açabilir. Burada Schreber’in gelecekte yaratacağı yeni ırkı ya da Aimée’nin, yazma faaliyetinde bulunmasına rağmen, başlıca edebi eserlerini müstakbel projeler olarak konumlandırmasını düşünebiliriz. Freud buna psikotik fenomenlerin asimptotik boyutu olarak değinmiş, 1950’lerin Amerikalı psikiyatristleri de, gerçekleşmeden kalan ideallere dönük ilgi sayesinde tetiklenmemiş psikozların dengede kalabildiği fikriyle yine bu boyutu tanımışlardır. Gelecek boyutuna daima yer ayrılmalıdır. Mesela platonik bir aşk, kişinin yıllarca dengede kalmasını sağlayabilir ve gerçekleşmemesine saygı gösterilmelidir.

Burada gerçek bir diyaloğa açık olmak çok önemlidir; terapistin özneye “yanlış” düşündüğünü veya dünyayı doğru algılayamadığını gösterme girişimlerinden kaçınması gerekir. Böylece psikoz tedavisi, paradoksal bir şekilde, klinisyenin özne için en iyisinin ne olduğunu önceden bildiği fikrine yaslanan “ruh sağlığı”anlayışının geleneksel parametrelerinin dışına yerleşir. Kurt Eissler’in yıllar önce belirttiği gibi, “Şizofren hastayla ilişkisinde terapi kaygılarıyla meşgul olan bir psikiyatristin yaklaşımı başarısızlığa mahkumdur, zira terapi bir şeylerin mutlaka ‘iyi’ ya da ‘kötü’ olması demektir.”

Keza, bu tür bir çalışmaya kalkışan herkesin, yardımcı olma veya başkalarını iyileştirme konusunda kendi fantazilerini sorgulaması yerinde olacaktır. Lewis Hill’in belirttiği gibi, “‘İnsanlara yardım etme’ lafında, kendini üstün, hastaları küçük gören bir konuma yerleştirme güdüleri, tahakküm ve denetim güdüleri, hastaları önceden belirlenmiş davranış kalıplarına zorlama güdüleri, hatta marazi bir fedakarlık ve kendini cezalandırma yoluyla saygınlık kazanma güdüleri saklanıyor ve dışavuruluyor olabilir.” Psikotik özne bunu çok çabuk anlayabilir ve haklı olarak kuşkuya kapılır. İlk görüşmenin ardından terapistine itiraz eden şizofren bir kadının dediği gibi: “Beni önemsediğinizi nasıl söylersiniz, daha yeni tanıştık?” Hem terapist sıkıntı yaşayan tüm insanları önemsiyorsa şayet, önündeki

hastanın özgüllüğünü nasıl fark edebilir ki? Bu durumda çalışmasının arkasında, hastalarını işitmesini önleyecek bir kurtarma fantazisi yatıyor olacaktır.

Bu bağlamda, hastayı işlerin düzeleceği konusunda rahatlatmak, kendi kendini rahatlatmanın bir yolundan ibaret olabilir. Psikotiklerle yapılan terapi çalışmalarında yaygın bir durumdur bu; günümüzdeki genel eğilimin, bir analistin tabiriyle, "doktor-hasta ilişkisinin tahrif edilmesinin" çoğu zaman üzücü sonuçları olacaktır. Hastaların çabucak farkına vardığı bu samimiyetsizlik, çevrelerine duydukları güvensizliğin onaylanmasına yol açacaktır olsa olsa. Freud'un meslektaşı Johan van Ophuijsen'e yazdığı bir mektupta bu hassasiyetin yankısı vardır: "Sana tavsiyem, terapiye ilişkin hırslarını bir kenara bırakarak ne olup bittiğini anlamaya çalışman. Bunu yaptığında terapi kısmı kendiliğinden çözülecektir." Hastayı kurtarma arzusu insana önemli ve değerli olduğu hissi verebilir, ama nihayetinde terapiyi tehlikeye atar. Lewis Hill'in belirttiği gibi, terapist "yardım etme itkisinin hastanın işine yarama isteği kadar verimli olmadığının" farkında olmalıdır.

~

Psikotik öznelerle çalışmanın formülü veya reçetesi olmasa bile, denge bulma ihtiyacına, telafi ihtiyacına ve simgesel, imgesel ve gerçeği birbirlerine bağlamanın biricik, bireysel yollarını bulma ihtiyacına saygı gösteren stratejiler geliştirmeyi umabiliriz. Kendi anlamımızı dayatmadan kişinin anlam yaratmasına ve ona eziyet eden zihinsel veya fiziksel uyarımlarla baş etmenin yeni yollarını oluşturmasına yardımcı olabiliriz. İncelediğimiz üç vaka öyküsünü yeniden düşünürsek, hayatlarına ilişkin diyalog yoluyla ortaya çıkabilecek ayrıntılı bilginin bu noktada bize nasıl ipuçları verebileceğini hayal edebiliriz. Mesela mektup ilişkisinin büyük önem taşıdığı Aimée'yle çalışırken, buna bir şekilde devam etmesini teşvik etmek söz konusu olabilirdi: kariyer yapmak yoluyla ya da belki her gün veya her hafta analiste yazmasını isteyerek. Yazılı iletişim kanalı

kapandığında neler olduğunu hatırlıyoruz: mektuplarını muhatap alacak kimse kalmadığında, Madam Duflos'ya saldırmıştı.

Aimée'nin bulduğu çözümde, istisnai bir konum, Tanrı tarafından "seçilmiş kişi" olma konumu üstlenmenin de söz konusu olduğu hipotezinde bulunmuştuk. Bunu dünyaya ilan etmemiş, büyük ölçüde kendine saklamıştı. Analistin de, onun kendi konumunu eşsiz olarak görmesine izin veren bir yolla, bu konumu onaylayıp desteklemesi mümkündür. Burada onun kendisini analistin özel öğretmeni olarak görmesini teşvik etmek söz konusu olabilirdi ki bir bakıma kesinlikle doğrudur bu. Her hasta analiste bir şeyler öğretir; bunu nevrotiğe söylemenin gereği olmayabilir, ama kimi zaman psikotik kişiye söylemek için iyi nedenler vardır. Analist öznenin, bu öğretme ve öğrenme boyutunu fark etmesini sağlayacak yollar bulmasına yardımcı olabilir.

Sergei Pankejeff vakasında hem dengelenme hem de aktarım konusunda bir ipucumuz var. En dengeli olduğu dönem, kaşif Freud'un meslektaşı konumunda olduğu dönemdir. Bu onun simgeselleştirilemeyen o sorudan, bir babanın oğlu olmanın ne demek olduğu sorusundan kaçınmasını sağlamıştır; dolayısıyla klinisyenin baba konumundan kaçınıp, psişik hayat üzerine birlikte giriştikleri araştırma çalışmasını vurgulaması çok daha iyi olurdu şüphesiz. Bu imgesel konumun, yaşadığı bedensel sorunlar üzerinde bir etkisi olacağı ve fiziksel semptomlarının onu bu kadar meşgul etmeyeceği öne sürülebilir. Dolayısıyla özneyle analist arasındaki terapi ilişkisi, bir özdeşleşme pozisyonunun oluşturulabileceği bir uzam haline gelecektir: meslektaş pozisyonunun.

Fiziksel gövdeden bir tür bilgi gövdesine kayma ihtimali de vardır burada. Pankejeff psikanaliz ve edebiyata hayrandı ve her iki alanda da kapsamlı bilgiye sahipti. Meslektaş konumu muhafaza edilebilmiş olsaydı, fiziksel gövdesine ilişkin bitmek tükenmek bilmeyen –ve ona onca acı çektiren– sorgulamalarının başka türlü bir bilginin sorgulanmasına doğru kayması mümkün olabilirdi belki: gövdeye ilişkin tıbbi bilgi yerine, psikanalitik, edebi ya da felsefi bilgi gövdesi mesela. Böyle bir incelemede soruların kapatılmaması, anlamı

sınırlandıracak sembolik işlemin yokluğunda Pankejeff'in dünyasında daima bir soru işareti bulunacağının bilinmesi önemli olurdu. Bunun zulmedici olmayan verimli yollardan işlenmesi, terapinin hedeflerinden birini oluşturabilirdi.

Shipman'a gelince, malzeme terapinin pek mümkün olmayacağını gösteriyor olsa bile, vakadan yalıtabileceğimiz birçok ayrıntı var yine de. Anne tarafındaki bir özdeşleşmenin bir ölçüde dengelenme sağlamış olabileceğini ve "Doktor" rolünün onun için istisnai bir konum üstlenme yolu olduğunu tahmin edebiliriz: annesinin mahrum kaldığı Doktor olma konumudur bu belki de. Shipman vakası, psikozun "normal" hayatla, iş ve aile sahibi olmakla, cemiyette saygınlık kazanmakla ne kadar uyum içinde olabildiğini göstermektedir:. Cinayetlere gelince, burada asıl soru şudur: Shipman'ın işlediği suçlar psikozunun asıl biçimi miydi, yoksa aksine, dış olaylarla parçalanan bu biçimi yeniden bulma amaçlı çaresiz girişimler mi? Bu vakadan, mesleki bir rolün psikozu nasıl dengede tutabildiğini öğreniyoruz; dolayısıyla dış semptomların görünmediği bir hastayla diyalog kurarken dikkatli düşünmemiz gerekir.

Mesleki bir rol, istisna konumunu ayakta tutarak veya bir grup ya da soyut bir davayla bağ kurarak bir fonksiyon formülünün muhafaza edilmesini sağlayabilir. Belçika'daki Courtil Merkezinde psikotik öznelerle yapılan çalışmaları tartışan Alfredo Zenoni, eğitici ve iyileştirici girişimlerin bir kenara bırakıldığını ve yerine, hastaların çoğu zaman kendileri için roller oluşturdukları "kendini-geliştirme" projelerine ağırlık verildiğini anlatır: emekli işçi, sanatçı, gönüllü terapist, mucit veya ruh sağlığı tesislerinin gediklisi gibi roller. Bu özdeşleşmeler, kendilerini halihazırda kurulmuş toplumsal bağlar açısından görebilmelerini, bu bağlar içinde yaşamalarını değilse bile, belki kenarlarında veya o bağlara asılı bir konum almalarını sağlayabilir. Daha önce gördüğümüz gibi, böyle roller o kişinin psikozunun mantığıyla uyum içinde olacaktır ve onu farklı türde projelere çekebilir.

Bu projeleri, önceden belirlenmiş amaç ve sonuçları olan

standartlaşmış ıslah çabalarıyla karıştırmamak gerekir. Ellen Corin'in belirttiği gibi, her psikotik öznenin dünyasını yeniden yapılandırma projesi ciddiye alınmalıdır. Hastanın bu projenin parçası olarak geliştirdiği strateji ve anlamları göz ardı edip de "ıslah" doğrultusunda çalışmak, abesle iştigal olacaktır. Böyle bir projede, toplumsal sahanın hem "içinde" hem "dışında" yer almak, başka insanlarla etkileşime girme veya etkileşime şahsen kendini vakfetme mecburiyeti olmaksızın belli bir ağa bağlı bulunmak söz konusu olabilir. Psikotik öznelerin eleştirel tespitleri saygıyla karşılanmalı ve her tür terapi sürecinin bir parçası kılınmalıdır ki, Corin'in gözlemlediği gibi, sadece terapistin zihninde var olan bir ideal toplum yerine, çelişkilerini algıladıkları gerçek bir dünyanın içinde kendilerine yer bulabilsinler.

Daha 1932'deki tezinde Lacan, psikotik öznelerin çoğunlukla dinî kurumlara, siyasal kurumlara veya hayır kurumlarına, bilhassa toplumsal reform veya kamusal bir iyiliğin desteklenmesi gibi tanımlanmış bir davası bulunan kurumlara yöneldikleri gözleminde bulunmuştur. Öğretmenlik ve hemşirelik de popülerdir, tarikatlar ve silahlı kuvvetler de: bu meslekler, eksik olan simgesel boyutun yerini alabilen bir yapı yahut bakım veya eğitim gibi soyut bir vazifeye bağlılık duygusu sunuyordur. Bilhassa orduda karşılaşılan kural ve düzenlemeler çoğu zaman faydalı olur; zira özneye, tesis edilmemiş içsel sistemin telafisi olan dışsal bir yapı verirler. Nitekim birçok terapi topluluğunda belirgin bir kural sistemi vurgulanmış, bu kuralların protez bir simgesel düzen biçiminde iş görebileceği düşünülmüştür - ama kuralların asla belli bir kişinin isteği veya icadı olarak görülmemesi, içi boş bir "İşler böyle yürüyor" anlayışına dayanarak herkese uygulanması şartıyla.

O halde her bir vakada terapi stratejilerinin geliştirilmesi, kişinin geçmişinde ne gibi çareler bulduğunun anlaşılmasına derinden bağlıdır: kilit sorular, daha önce delirmelerini önleyen şeyin ve tetiklenme şartlarının neler olduğudur. Bu soruların yanıtı konusunda bir fikrimiz varsa, bu fikir şimdiki zamanda terapi stratejilerinin oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Tetiklenme konusunda ne kadar

çok şey öğrenirsek, o kişi için neyin simgeselleştirilemediği konusunda daha çok fikrimiz olacak, bu da onları yanlış yöne itmekten kaçınmamızı sağlayacaktır.

Daha önce dengeyi sağlayanın ne olduğunu öğrenmek –bir ideal oluşturulması mı, bir imgeye uyum göstermek mi, işe yarayan bir fonksiyon formülü mü, protez bir simgesel sistem yaratılması mı, bir istisna mantığı oluşturulması mı, libidoyu sınırlandırıp isimlendirmeyi sağlayan faaliyetlerde bulunmak mı ya da kişinin gerçek, simgesel ve imgeseli birbirine tutturmasını sağlamış başka bir yol mu– gelecekteki ihtimalleri düşünürken önemlidir. Bu konuda bir fikrimiz olduğunda terapinin yönü aydınlığa kavuşabilir; ama bu tür bir terapi nasıl bir biçim alacaktır? Katı sınırları var mıdır? Programatik midir, yoksa prosedüre mi dayalıdır?

~

İlginçtir, tetiklenme şartlarını ve öncesinde denge sağlamış süreçleri bulma çalışması, kendi başına bir terapi oluşturur. Veri toplamak –büyük ihtimalle bilimsel bir değeri olmayacak, ama yayınlar yoluyla başka birinin kurumsal kariyerine fayda sağlayacak veriler toplamak– için hastayı bir sormacadan geçirmek yerine gerçek bir diyalog, öznenin bir tarih hissi oluşturmasına yardımcı olabilir: belki de daha önce hiç bulunmayan bir tarih.

Bazı psikotik öznelerde hiç tarih olmadığını daha önce görmüştük: “mutlu bir çocukluk”, olaysız bir iş ve aile hayatı vb. İşlerin değiştiği noktalara, insan hayatını karakterize eden o süreksizlik anlarına işaret eden hiçbir ayraç yoktur. Bazı psikotik özneler bu değişim anları konusunda çok nettir; ama bu anlar olmadığında, dikkatli ve nazik bir çalışmayla öznenin onları inşa etmesini sağlamak çok faydalı olabilir. Bir zamansallık oluşturan, sembolik koordinatlar olarak iş görebilen “öncesi” ve “sonrası” anlarını ortaya çıkaran böyle bir sürecin tedavi etkisi yaratması, kişinin kendisini ve yaşadığı güçlükleri konumlandırmasını sağlaması mümkündür. Tarihi olmayan bir nesne olmak yerine, bir tarihin öznesi haline gelebilir kişi.

Bu çalışma büyük miktarda ayrıntı içermeli, klinisyen özneyi hayatındaki dönemleri ve olayları adlandırmaya, tarihlendirmeye ve yalıtmaya davet etmelidir. Kesintisiz bir deneyim akışı veya yığın gibi görünen şeyin içinde ayrımlar yaratmak çok önemlidir. Simgesele tanımını veren özelliğin tam da bu olduğunu anımsayabiliriz: ayrışmamış bir malzeme bütünü içinde ayrımlar ve karşıtlıklar oluşturmak. Psikotik bir öznenin ikinci bir imleyen yaratabildiği, hayatında yıkıcı, sokulgan veya dayanılmaz bir kuvvete işaret eden ilk imleyenle ilişkili ama ondan farklı yeni bir terim yaratabildiği an, her zaman çok önemlidir. Üzerinde ağırlık yapan bir "hiçlik"ten bahsedip duran melankolik bir öznenin, "hiçlik" ile "boşluk" arasında ayrım yapabildiği an, ilerleme ânıdır. Sözcüklerin içeriği ne olursa olsun, önemli olan sembolik işleyişin temel hücresinin, asgari bir ikiliğin oluşturulmasıdır.

Hastanın "Ben ölüyüm" diye tekrarlayıp durduğu başka bir vakada, "ölü" ile "âtıl" arasındaki karşıtlık, söyleminin açılmasını, ilk defa başka şeylerden bahsedebilmesini sağlamıştır. Böyle bir durumda klinisyen, konuşmada karşıtlığın ikinci terimi olma işlevini üstlenebilecek sözcüğü dikkatle vurgulayarak özneye yardımcı olabilir, hastayı bu sözcüğü yekpare görünen ilk imleyenden ayrıştırmaya çağırabilir. Diğer bir örnekte "boşluk" ile "anafor" arasında ayrım yapan bir hasta, bir melankoli vakasında ise "Onu bıraktım" [*I've let him go*] cümlesiyle "Onu serbest bıraktım" (*I've let go of him*) cümlesinin birbirinden ayrılması söz konusudur. Bunlar önemsiz dil oyunları gibi görünebilir, ama psikotik özneyle çalışmada hayati bir önem taşıyabilirler.

Bu fark kümelerinin kaydedilmesi kişinin deneyimini düzene koymasını, çerçevelemesini ve anlamlandırmasını sağlayacak bir sistem geliştirmesini sağlayabilir. Yavaş yavaş bir tür tarih oluşturulabilir; ayrıca özel adlar ve tarihlere gösterilen dikkat, psikozda öylesine önemli olduğunu gördüğümüz adlandırma ve iliştirme [*pinning down*] boyutunu ön plana taşıyabilir. Bilhassa anlamın çoğu zaman sabitlenmemiş ve tehditkar olabildiği şizofrenide adlandırma, anlamın sürüklenmesini ve kaymasını önlemeye yardımcı

olabilir. Bu adlandırma çalışmasında hastanın hayatının belli yönlerini terapistin adlandırması da mümkündür. Amaç bir dünya görüşü dayatmak değildir, bazen genellikle hastanın kendi sözlerinden alınan birkaç sözcük önermek de yeterlidir.

Adlandırma pratiği, psikotiğin kendisinin neolojizm kullanma mantığına uygun olabilir: Tanzi ve meslektaşlarının fark ettikleri gibi, uydurma sözcükler genellikle zulüm deneyimine ve zulmedicinin uyguladığı farklı saldırı türlerine gönderme yaparlar. Analitik terimlerle söylersek, gönderme Öteki'nin dolayımlanmamış arzusuna yöneliktir: Özneyi yeni bir sözcük yaratmaya, bir tür sınır oluşturmak için dilin imkânlarını kullanmaya iten nokta tam burasıdır. Bundan ders çıkaran bir terapist, hastayı o deneyimleri adlandırmaya teşvik edip tam da o anlarda ortaya sözcükler atabilir, hastanın kendi söyleminden çıkan isimler önerebilir.

Keza, aile üyelerinden birinden kaynaklanan zulüm deneyiminin adlandırılması belirleyici olabilir. Belli bir sözcüğün mesela hastanın annesi veya babasıyla ilişkilendirilmesiyle birlikte, zulüm hissini hafifleten bir sabitleme meydana gelebilir. Bu tür –etkilerinin korunması için terapide mecburen nadir olan– anlar, sezdirmek ve öneride bulunmaktan ziyade, açıktan adlandırma eylemine ilişkindir. Odak noktasında Öteki'nin arzusunun tezahürleri bulunur: ebeveynlerden birinin, bir partnerin, bir arkadaşın veya meslektaşın eylemleri veya sözleri gibi, öznede muamma veya tehdit hissi yaratan herhangi bir şey. Klinisyenin adlandırma eylemi istilacı tehdidi zayıflatabilir, ama tabii ender bir olay olmalıdır bu; aksi takdirde terapinin tersine çevirmeyi hedeflediği zulüm durumu yeniden oluşacaktır.

Bu süreç kasıtsız da meydana gelebilir. Bir gün seans esnasında çalan kapıya bakıp mektuplarımı almıştım. Hasta benim "Merhaba Postacı" dediğimi duymuştu ve yıllar sonra, bunun terapinin en önemli ânı olduğunu söyledi. Yıllar içinde doğrudan denediğim müdahalelerden ziyade bu an, onun için gerçekten her şeyi değiştirmişti. Çocukluğunda çiftlik sahnelerinin resmedildiği kitaplar karıştırdığını, bu sahnelerde yer alan unsurların adlandırılabilir ve

sayılabilir olmasının onu çok rahatlattığını anımsıyordu. Sonluydu bu unsurlar; o da “Merhaba Kazlar, Merhaba Ördekler, Merhaba Koyunlar” diyebiliyordu. Postacıya ad verdiğim an onun için önemli olmuştu, çünkü kelimeyle şey, imleyenle nesne arasında bir bağ kurulmasını sahnelemişti. O andan itibaren dünya daha dengeli hale gelmişti.

Bu noktada psikoza ilişkin bazı yaklaşımların, tam farkında olmadan bu ilkeden yararlandığını gözlemlemek ilginç olabilir. *DSM*’in ve bilişsel terapilerin birçoğunun yaklaşımlarında, psikotik özneler ve aileleri, psikoz semptomlarınıbiyolojik olarak belirlenmiş ya da öğrenme hatalarının sonucu olan –dışsal hastalıklar olarak görmeye teşvik edilmektedir. Bu perspektifi eleştirmek kolaydır, ama semptomların adlandırılma ve “nesnelleştirme” hamlesi bazı psikotik özneler için faydalı olabilmektedir. Daha önce tartıştığımız o anlam-oturtma işlevine sahiptir. Bundan dolayı bilişsel terapiler bu tür vakalarda kimi zaman işe yarar: özneye bir dil verirler, yaşadıklarını adlandırıp düzene koymanın bir yolunu sunarlar.

Harry Stack Sullivan’ın altını çizmiş olduğu gibi, adlandırma, tarihlendirme, yalıtma ve ayrıntılandırma yoluyla psikotik öznenin tarih oluşturmasına yardımcı olma çalışması, kimi yönleriyle bir tür sekreterlik görevidir. Hatta Lacan psikotiklerle çalışmada analistin konumunu tanımlarken eski bir psikiyatrik deyime başvurur: “yabancılaşmış öznenin sekreteri”. Nefis bir ifadedir bu. Sekreter işe fazla karışmaz (ya da karışmamalıdır) ne de olsa: notlar alır; kontrol eder, onaylar ve ayrıntıları sorar; gerektiğinde size bir şeyler hatırlatır; programların ve hayatın güç yönlerinin düzenlenmesine yardımcı olur; güvenilirdir (öyle olduğu umulur en azından); genelde aynı sabit uzamda kalır; not alırken, tıpkı klinisyen gibi, geliştirmenizi, tarih ve ayrıntı vermenizi, adlandırmanızı ve yalıtmanızı isteyebilir; size bir dünya görüşü dayatmaya çalışmaz veya yanıldığınızı söylemez; kimi zaman da kuvvetli bir fikir belirtmek gibi sıradışı bir şey yapabilir. Ve elbette, sekreter olmak demek, patron olmamak demektir.

~

Sekreterlik vazifeleriyle birlikte, psikotik öznelerle terapi çalışmasına önemli bir başka faktör dahil olur. Sekreterler patronlarından sık sık yavaşlamalarını, yakalayamadıkları bir sözcüğü tekrar etmelerini ister ya da onlara bir şeyler hatırlatırlar. Bu bir noktalama çalışmasıdır ve bu çalışmayla oluşan noktalar, virgüller ve tireler, bir tarih oluşmasını sağlayacaktır. Noktalama işaretleri olmasaydı, hiçbirimizin tarihi olmazdı. Ne var ki, bu semantik boyutun da çok ötesine geçer noktalama. Seansların ritmi, sıklığı, zamanlaması yoluyla farklı türde bir noktalama, anlam ve tarih konusu kadar libidoyu da etkileyen bir noktalama meydana gelir.

Psikoza ilişkin fenomenler çoğu zaman aralıksız yaşanır. Schreber, vücudunun bitmek bilmeyen ıstıraplarından ve seslerin daimi yorumlarından yakınmıştır. Akut dehşet hissinde, fiziksel duyumlarda, seslerde, tehlike ve tehdit hissinde hiç yatışma olmaz. Özne kendisine hücum eden şeyin durabileceğini hayal bile edemiyor olabilir. Klinisyenler, keyifsiz haldeki manik-depresif bir özneye işlerin yakında düzeleceğini söylemenin faydası olmadığını bilirler mesela. Psikoza ilişkin istilacı fenomenler, onları daha da katlanılmaz kılan bir devamlılık taşır ve buna karşı çalışmanın bir yolu noktalamadır. Noktalama temel bir varlık-yokluk ritmi, bir tür seri negatiflik getirir; Joey'nin tarif ettiği mekanik aygıtların yaptığı gibi belki: "Makineler," der Joey, "insanlardan daha iyi. Makineler durabiliyor. İnsanlar gerektiğinden daha ileri gidiyor." Seansların içeriği çok önemli değilse bile, seansların ritmi söz konusu fenomenlerin devamlılığına sembolik bir kesik atmanın bir yoludur. Mesela manik haldeki bir özne, aynı gün içinde tekrar tekrar değişken süreli seanslara girdiğinde bazen sakinleşebilmektedir; hatta seanslar sadece birkaç dakika sürse bile.

Elbette terapistin bu şekilde, esnek bir programla ve süresi belirlenmiş olmayan seanslar kullanarak çalışma olanağına sahip olması gerekir. Krizde olan bir hasta, bir gün içinde bir ila on iki seansa girebilir; önemli olan, psikozun dayattığı o korkunç devamlılık hissinin kırılmasıdır. Psikozla çalışırken kıymetli bir araç oluşturan seansların sıklık ve uzunluğu konusunu dikkatle düşünmek gerekir.

Klinisyenin bunu elbette ihtiyatla kullanması, hastanın da değişken süreli seans pratiğiyle tanışmış olması gerekir. Mesela sürekli reddedilmekten şikâyet eden birisiyle, öncesinde hiçbir açıklama yapmadan, seansı beş dakika içinde bitirmenin pek bir anlamı olmayacaktır. Ama hasta buradaki ilkenin farkına vardıktan sonra, tam da bu konu üzerine çarpıcı bir şey söylediğinde, seansı tam o an bitirmek iyi bir fikir olabilir. Bitirmek bir noktalama getirir ne de olsa, birçok farklı düzeyde etkiler doğurur.

Noktalamanın doğurduğu etkiler fikrini, terapinin amacının içgörü sağlamak olduğunu söyleyen klasikleşmiş dogmanın karşısına koyabiliriz. Burada terapistin hastayı dinleyip, dediklerinin anlamını ona aktarması beklenir. Psikoza ilişkin fenomenlerin gizli bir anlamı olduğunun fark edilmesi, Freud'un birinci ve ikinci kuşak öğrencileri için heyecan verici olmuş, fakat tedavinin de benzer bir anlam açıklama sürecinden oluştuğu gibi yanlış bir fikre yol açmıştır. İronik bir şekilde, birçok yazarın psikotik öznelerle terapinin işe yaramadığına karar vermesine yol açan da bu fikrin ta kendisi olmuştur. İçgörü kimi zaman faydalı olabilir, ancak terapi çalışması için bir program olarak hızla istila edici ve zulmedici hale gelebilir.

Bu noktada birçok psikotik özne için dünyanın zaten fazla anlamlı olduğunu anımsamalıyız. Her şeyden mesaj alıyorlarsa, bir mesaj daha almak, isteyecekleri son şey olabilir. Ve çocukluklarında bakımlarını üstlenen kişiler daima "çok şey" bilmiş, durmaksızın onları izlemiş ya da düşünce ve niyetlerini bildiklerini iddia etmişlerse şayet, klinisyenin çok farklı bir konum üstlenmesi, bilgi ve anlam bölgesinden değil, aksine bilmeme noktasından müdahale etmesi gerekir: bir öğretmenden çok bir öğrenci gibi.

Aralarında Frieda Fromm-Reichmann'ın da bulunduğu Amerikalı mülteci analist ve psikiyatristler 1940 ve 50'lerde bu gerçeğin farkına varmış, hastanın söylediklerinin "içeriğinin" yorumlanmasından çok iletişimin dinamiğinin değişim getirdiğini savunmuşlardır. Burada terapistin aktarmaya çalıştığı anlamdan ziyade, belki anlama çabasının kendisi etkili oluyordur. Noktalama bunun bir yönüdür ve hem anlam yoluyla hem de anlam dışında iş görür: klinik açıdan avantajı tam da

budur. Bazı şizofreni türlerinde olduğu gibi anlamın sürekli kayar göründüğü bir psikozda, terapistin anlamın kendisi dışında araçlar kullanması gerekir.

Psikanalist Jean-Max Gaudillière, Alaska'ya seyahat etmesi gerektiğinde, psikotik hastalarından bir tanesine her gün telefon etmeyi kabul ettiğini anlatır. Ciddi bir intihar tehlikesi bulunduğu için onu endişelendiren bir vakadır bu. Alaska'ya vardığında, hastasını arayıp saatin sabahın dokuzu olduğunu, Çarşamba günü olduğunu ve ertesi gün aynı saatte tekrar arayacağını söyler. Bu hikâyede aydınlatıcı olan şey, Gaudillière'in hastaya kendisini nasıl hissettiğini özellikle sormamış olmasıdır. Bunun yerine, asgari sembolik koordinatı vermekle yetinmiştir: nerede olduğunu, saatin kaç olduğunu, hangi gün olduğunu ve ertesi gün tekrar arayacağını. Sanatçı On Kawara'nın onyıllar boyunca her gün gönderdiği, üzerinde sadece tarihin ve hâlâ hayatta olduğunun belirtildiği meşhur kartpostalları hatırlatır bu. Kawara'nın kartları gibi bu telefonlar da basit, sade bir noktalama biçimidir; sadece hâlâ Alaska'da olduğunu imlemekle kalmaz, öznenin yaşantı sürekliliğine bir kesik atar, bir koordinat getirir ki, bazı vakalarda ölümle yaşam arasındaki fark olabilir bu.

Varoluşçu psikiyatristler, psikotik öznenin "tarihselleştirme" yapmasına yardımcı olmanın önemini kavramış ve vurgulamışlardı. Bu, hem kişinin biyografisinin geliştirilmesi ve hayatındaki önemli olayların haritalanması, hem de gündelik bir iş olan zamanda noktalama çalışması anlamına geliyordu. Werner Mendel'in belirttiği gibi, sırf "Yarın saat onda görüşürüz" demek bile, terapistin yapabileceği en önemli müdahale olabilir. Bu asgari eylem, geçmişle geleceği ayıran ve tarihsellik kurma imkânı doğuran eylem olabilir. Psikotik bir öznenin dediği gibi: "Varolmanın bir yolunu bulmak, muayenehanede birlikte olmamızla değil, seanslar arasındaki ritimlerle ilgili. Böylece giderek bir ayrılış oluyor" – hastanın sağ kalması için hayati önemi olan bir ayrılış.

Kısa mesaj da psikotik öznelerle terapide yaygın bir araç haline gelmiştir artık. Çağırma güçlerini kendisinden uzaklaştırmak için,

işitsel halüsinasyonlarında geçen sözcükleri mesajla bana gönderen, böylece bu sözcüklerin yegane muhatabı olma konumundan kaçınabilen adamın vakasından daha önce bahsetmiştim. Kısa mesaj kullanımı, özneyi iletişime, yazmaya ve asgari biçimde kayıt tutmaya teşvik edebilir. Ne var ki, bu tür pratiklerin öncelikli amacının iletişim olmadığının anlaşılması çok önemlidir. Zenoni'nin dediği gibi, psikoza ilişkin fenomenler söz konusu olduğunda asıl klinik soru, "Bu ne demek?" veya "Ne ifade ediliyor?" değil, daha ziyade "Bunun ne gibi bir işlevi var?", "Neyle uğraşılıyor?", "Bu kişi için ne iş görüyor bu?" gibi sorulardır.

Kendi hastalarımdan biri, günde bir iki defa bana mesaj atıp hâlâ hayatta olup olmadığımı sormaktadır; farklı şekillerde yorumlanabilir bu şüphesiz. İngiliz nesne-ilişkileri geleneğinden bir analist, bunun aslında bana dönük bir saldırganlığın emaresi olduğunu varsayabilir: hayatta olup olmadığımı sormaktadır, çünkü bana zarar vermiş olabileceğinden korkuyordur. Yahut geçmişinin bir yönünün yankılanmasıyla, birinin ölmesinden duyulan korku olarak yorumlanabilir. Bu yorumların her birinde doğruluk payı olabilir, ama günlük mesaj-yanıt ritminde, aynı zamanda belli bir sembolik, noktalayıcı faaliyet olduğu kesindir: belki anlam boyutunun ötesine geçen, anlamdan çok sözdizimiyle ilgili bir faaliyet. Bu hastaya ben de asgari yanıtlar veriyorum, sadece "Evet, hâlâ hayattayım" diyen yanıtlar.

Başka bir hasta günde defalarca mesaj atıyor, cümleler değil sadece yalıtılmış sözcükler ve rakamlar gönderiyordu. Bu sayede zihninde ve bedenindeki "uyarımdan kurtulduğunu" söylüyordu. Mesaj atmaya başlamadan önce, bu marazi uyarımın bir kısmını kurutabilmek için evden çıkmadan önce defalarca mastürbasyon yapması gerekiyordu. Burada yine libido fikrinin bir örneğiyle karşılaşıyoruz: hoş bir histen ziyade, ortadan kaldırılması veya uzak tutulması gereken rahatsız edici bir sokulma. Kısa mesajlar ve sonrasında yazmak, hastanın bu uyarım hallerini akıtabilmesini, kendisini istila eden istenmeyen akut duyumların hafiflemesini sağlamıştı.

Mesaj atma sayesinde muhatap işlevinin yeniden yönlendirilmesi,

aktarımın psikozda karşılaştığımız bazı klinik özelliklerine de ışık düşürür. Schreber'in kitabını, "ahrete ilişkin sorularla ilgilenen tüm eğitimli insanların" dikkatine ithaf etmiş olması, bir muhataba çağrıda bulunmanın örneği olarak, dengelenme sürecinde olumlu bir işaret olarak sık sık zikredilir. Bir muhatap yaratmak yoluyla çağırma işlevini ehlileştirircesine doldurulmuş oyuncağına emirler ve çağrılar gönderen küçük Anthony gibi, Schreber de kendisini hedef alan vektörlerin doğrultusunu değiştirmeye çalışmıştır. Bir hastamın bana "Seni bir işitken haline getirmeliyim" demesini de aynı şekilde anlamak mümkündür: işiten olma halini dağıtmak ve kendini buna karşı korumak. Hem zaten kendini hitap edilen *haline getirmek*, hitap edilme gerçeğine verilen bir yanıt değil midir?

Harold Searles'ün aktardığı bir vakada, Chestnut Lodge'da kalan çok rahatsız ve saldırgan bir hasta hızla etrafını kolaçan ediyordur; terapist sesler mi duyuyorsun diye sorar. "Ses duymuyorum," diye yanıtlar hasta, "Evcil sineklerim Lum ve Abner'a bakıyorum." Nitekim pencerenin etrafında vızıldayan iki sinek görür terapist. Bir yıl boyunca bu karakterlerin hiç adı geçmemiştir, ta ki o dönem zihnini işgal etmekte olan korkunç sesler hakkında konuşabilmeye başlayıncaya kadar. Dişi sesler ona kendisini asmasını, gözlerini çıkarmasını ve kafatasını bir duvara vurmasını söylüyordur. Bu seslerin önceleri kınayıcı olduklarını söyler; ama ondan Lum ve Abner'a memleketindeki bir fabrikaya uçup orada duran bir makinenin üzerine konmalarını söylemesini istemeleri ilk umut işareti olmuştur. Sesler, bunun tek umudu olduğunu söylemiştir. "Kulağa tuhaf gelebilir ama," der, "o zamana kadar hiç umudum yoktu ve bunun gerçekten tek şansım olduğunu hissettim." Sineklerle konuşmak için yalnız kalmayı beklemiştir; aksi takdirde insanların onu deli sanacağını düşünmüştür.

Sineklerin, memleketin ve makinenin anlamı üzerine daha fazla yorumda bulunabiliriz şüphesiz, ama bu hikâyedeki kilit ayrıntı muhatap işlevinin düzenlenmesi olabilir. Seslerin yegane muhatabı o değildir artık: artık sırf ona bir şey söylemiyor, *sineklere bir şey söylemesini söylüyorlardır*. Seslerin nesnesi olma deneyiminin

geçirdiği bu basit ama son derece önemli dönüşüm, klinik açıdan iyileşmesine denk düşmüştür. Artık kendisi nesne değildir; sesler için aktarıcılık yapmak, röle görevi görmek gibi bir işi vardır. Dehşetli, zulmedici dünyasında umudun ortaya çıkmasını sağlayan da bu işlem olmuştur şüphesiz. Artık ona söylenmiyor, *söylemesi söyleniyordur*.

Terapide çağırma işlevinin düzenlenmesi ve yeniden yönlendirilmesi psikotik özne için hayati olabilir. Terapist kimi zaman röle görevi görmenin ağırlığından bunalabilir; terapistin bu bölgeden uzak durmaya çalıştığı vakalar vardır. 7. Bölüm'de tartıştığımız vakada, hastanın "kara fikirlerini" dinlemek belki de güç olmuştur, ama bu fikirlerle iletilen çağırma vektörünün yoğunluğunun, hastanın yaşadığı zulüm hissiyle orantılı olduğu tahmininde bulunabiliriz. Muhatap işlevinin tadil edilmesiyle birlikte, sonunda hem hastanın hem de terapistin ötesine geçerek okurlar, dinleyiciler veya Searles'ün hastasında olduğu gibi sineklerden oluşan bir gruba uzanan devreler oluşturulması mümkündür.

~

Terapist burada nasıl bir konum alır? Pek rahat değildir bu konum. İncelik, hassasiyet ve ara sıra eyleyici kuvvet kullanımı kolay bir araya gelen şeyler değildir; psikoz tedavisinde her klinisyen hatalar, ders alacağı umulan hatalar yapar. Bilhassa hastanın yansıtmalarının nesnesi olmayı kabullenmek birçok terapiste zor gelir. Ne var ki, adına yakışır her terapi bunu içerecek, sevgi, nefret ve zulüm hisleri klinisyende odaklanacaktır. Bazı terapi biçimlerinde bu hislerin ortaya çıktıkça analiz edilmesi ya da hastaya tam da yansıtmanın ürünü olduklarının açıklanması gerektiği üzerinde durulur. Bu strateji hastadan ziyade terapiste yardımcı olur, kendi kaygısıyla baş etmesinin bir yolunu sunar. Ama çeşitli nedenlerle hasta için felaket olabilir.

Her şeyden önce hastanın duygu ve düşüncelerinin meşruluğu yadsınmış olur. Hastaya hissettiklerinin doğru olmadığı söylenir; ki birçok psikoz teorisinde bize, öznenin çocukluğundaki sorunun tam

da duygu ve düşüncelerinin yeterince işlenmemesi veya bakımını üstlenenler tarafından ciddiye alınmaması olduğunun söylendiğini düşününce tuhaf bir hamledir bu. Ama daha önemlisi, bu strateji yansıtma ve aktarımda mutlaka söz konusu olan libido seferberliğinin önüne geçmeye çalışır. Birinin dünyasını yeniden düzenlemesine yardımcı olmak için, terapistin uzun bir süre, belki yıllarca nefret edilen nesne olmayı kabullenmesi çok önemli olabilir. Takdir edilmek her zaman göründüğü kadar önemli olmayabilir; sevilip sevilmediğine önem veren birinin terapi uygulamaması gerekir. Edith Weigert'in yıllar önce belirttiği gibi, terapistin özgüveni terapi başarısının kanıtlanmasına bağlıysa, o işten vazgeçmeli ve hastayı terk edilme deneyiminden kurtarmalıdır.

Yaşadıkları hakkında yazan şizofren bir kadının dediğine göre, "Nefret etmek sıçmak gibi. Sıçıyorsanız hayattasınız demektir, ama doktor sıçtığınız şeyi kabul edemiyorsa, hayatta olmanızı istemiyor demektir." Dolayısıyla nefreti kabul etmek ve ona katlanmak şarttır. "Doktor bu nefreti hissedebildiğini, ama incinmek yerine onu anlayabildiğini göstermeli. Hastalığın doktoru incitmesi korkunç olur." Terapi çalışmasının bir parçası, istilacı libido için yaşanılır bir tür odak noktası yaratmak, libidoyu farklı bir şekilde konumlandırmak ise, terapistin kendisinin bu odak haline gelebileceğini kabul etmesi gerekir.

Aynısı güven için de geçerlidir. Hastayla terapist arasında temel bir güvenin şart olduğu, hatta tedavi için kilit faktör olduğu, ebeveynle kurulamayan güvenin burada oluşturulduğu düşünülür genelde. Ama hastanın dünyasının yeniden düzenlenmesinin, kusurlu veya güvenilmez unsurun terapist figüründe konumlandırılmasına bağlı olduğu vakalar vardır. Terapistin güvenilir olduğunu, kötücül olmadığını göstermesi gereken bir sürü vaka olacak, ama bunun aksinin geçerli olduğu vakalar da olacaktır. Burada kilit nokta, hastanın konuşmasına ve dünyasının mantığına duyarlı olmaktır. Dünyasının nefret edilen kötü parçası olmak, o duyguların başka bir yerden kaydırılmasını sağlayıp, uzun bir değişim sürecinin adımlarından birini oluşturabilir. Terapistin nefret edilmeyi

kabullenmesi, tam da hastanın hayata dönemesini sağlayan şey olabilir bazen. İlginçtir, bazı terapistler – hemen hepsi erkektir – hastanın sevgisindense nefretine katlanmanın onlar için daha kolay olduğunu bildirmiştir.

Terapinin bu boyutlarını konumlandırabilmek için, klinisyenin, hastanın dünyasında nasıl bir yerde durduğunu çözmeye ve bunun sonuçlarını düşünmeye çalışması gerekir. Hastaya yardımcı olma isteği yahut şefkat ya da iyi niyet gösterisi, bu mevzu önceden hesaba katılmadığında son derece talihsiz olabilir. Psikiyatrist Yrjö Alanen ilk uzun süreli hastası olan Sarah ile çalışmasını anlatır. Bu genç kadın üniversitede hezeyanlandıktan sonra hastaneye kaldırılmıştı; üzerinde deneyler yapıldığına ve sırayla onun beyni aracılığıyla konuşan ruhlara ve uzaktaki insanlara aracılık yaptığına inanıyordu. İşittiği sesler nihayetinde tek bir seste, içinde yaşayan bir varlık olan Rehber'in sesinde birleşti. Terapi çalışması iyi gitmiş, Sarah taburcu edilmişti. Bir yıldan uzun süre terapiye devam etti. Ama muhtelif faktörler psikozunun yeniden şiddetlenmesine yol açacak ve Alanen yeniden hastaneye yatırılması gerektiğini düşünecekti. Canından bezmiş olan Sarah bir an gelip çaresizlik içinde kafasını masaya yasladığında,haline üzülen psikiyatrist hafifçe saçlarını okşamaya başladır Sarah aniden kafasını kaldırıp şimdi içinde psikiyatristin sesini duyduğunu söyleyiverdi: "Yrjö Alanen konuşuyor, Rehber'im o oldu."

Alanen, aralarındaki ilişkide neler olup bittiğine karşı daha uyanık olması gerektiğini fark etmişti şimdi; zira bu olay öncesinde Sarah Alanen'le bağlantılı tıbbi ifadeler kullanmaya başlamıştı. Daha uyanık olmuş olsaydı, bu yeni ve riskli konumdan, etki eden fail konumundan kaçınabilirdi. Hastanın hezeyanında böyle bir yer atfedilen bir terapist nasıl yanıt vermelidir peki? Alanen kendisini Sarah için sekreter veya akran konumunda değil, Öteki konumunda bulmuş, yardım ve destek veren bir çalışmanın zulmedici hale gelmesi tehlikesi doğmuştur. Sarah'nın psişesinde Rehber konumuna yerleştirildiğinde, ne yapmalıydı peki?

Burada yine hazır yanıt yoktur, bu yanıt her vakanın özelliklerine

bağlı olacaktır. Alanen o noktadan itibaren hastaları için Öteki konumundan kaçınması gerektiğini anlamıştır; fakat başka ne gibi makul konumlar söz konusudur? İmgesel bir ortak konumu tehditkar olabilen Öteki konumundan daha iyi bir seçenek gibi görünebilir; ama bu da kendine özgü sorunlar getirecektir. Terapist, özne için düpedüz ayna imgesi konumunda olursa, öznenin ya kendisinin yok olması ya da terapisti yok etmek dışında bir seçeneği olabilir mi? Hatırlayalım, nevrotiğin aksine psikotik öznede ayna evresi simgesel dolayımdan geçmez. Çoğu zaman paranoyayla ilişkilendirilen bir "Ya sen, ya ben" bölgesidir. Bu yüzden ayna durumları hem psikotik özne için, hem de etrafındakiler için çok tehlikeli olabilir.

Renée'nin terapisinde, hastanın kendisinin "ben" ve "sen" zamirlerinden kaçınma ısrarı, bu aynalama tehlikesine karşı koymuştur. Sechehaye'ın üçüncü tekil zamir kullanarak "harika bir iş" yaptığını söyler bize Renée. Sechehaye hastasına "Renée", kendisine ise "Mama" (Anne) diyordur. Çalışmaları, "sen ve ben" arasında değil, "Mama ve Renée" arasında geçmiştir. "Tesadüfen aniden birinci şahıs kullandığında onu tanıyamaz oluyordum, bu hatasıyla onunla temasımı kopardığı için kızıyordum. Öyle ki, 'Sistem'e karşı birlikte savaşacağız, göreceksin' dediğinde ('ben' ve 'sen' neydi?), benim için bunun hiçbir gerçekliği yoktu." Burada tam da bir üçgenleme doğmasıyla birlikte sorun çıktığına dikkat çekebiliriz: "sen ve ben" ile "Sistem" arasında kurulan bir üçgen doğduğunda – 7. Bölüm'de görmüş olduğumuz gibi, psikozun tetiklenmesi veya şiddetlenmesi tehlikesi doğuran konfigürasyondur bu tam da.

Gelgelelim, terapist ne yaparsa yapsın, hastanın inatla onu ya Öteki ya da ayna imgesi konumuna yerleştirmeye çalıştığı vakalar vardır. Terapist güçlü bir bilgi kaynağıyla veya bir tür ikizle özdeşleştirilir durmadan. Hasta terapistten sürekli onu eğitmesini ve ne yapacağını söylemesini isteyebilir –Sarah'nın Rehberi gibi belki– ya da terapisti taklit edip terapistin ne yaptığını hayal ediyorsa, onu yapamadığında veya terapistin sahip olduğuna inandığı şeylere sahip olmadığında korkunç bir dışlanma hissedebilir. Bu tür vakalarda terapist, aktarımın

doğasını anladıktan sonra, o konumu işgal etmemek, daha doğrusu o konumu suistimal etmeden, mesela talimat vermeden yahut hastayla çok fazla paylaşımda bulunmadan işgal etmek için çaba gösterebilir.. Terapist kendi "anlayışını" dayatıp sonunda bir zulmediciye dönüşmek yerine, bir sorgulama sürecini teşvik etmeli, bir anlaşılmazlık noktasını kabul edip çok güçlü bir muamma veya gizem hissinden de kaçınmalıdır.

Burada terapistin konumunda kendi eksikliğinin aktarılması söz konusu olacaktır daima: bilgi, güç, içgörü, uzmanlık eksikliğinin. Psikotik öznenin çoğu zaman bir Öteki'nin –ebeveynin, bakıcının, zulmedicinin vs.– aşırı yakınlığından mustarip olduğu düşünüldüğünde, terapide başka bir uzamın açık olduğuna veya orada böyle bir uzam oluşturulabileceğine işaret etmek çok önemlidir. Daha önce aktardığımız bir vakayı, hastanın dükkan hırsızlığının, ilerleyişinin ilk aşamasını oluşturduğu vakayı düşünebiliriz: Öteki'nin her yere yayılmış bakışından kendini çıkarmayı başarmıştı o hasta. Öteki'nin sırnaşık varlığından muaf bir uzam yaratılması, psikotik özne için hayatidir; terapi de bu ihtiyaca uyum sağlamalı, boş bir uzam gerekliliğine saygı göstermelidir. Hastayı "öğrenme" veya ona "kim olduğunu" söyleme amacı taşıyan terapiler felaket yaratabilir; zira bilinmemek ya da en azından ufak bir bilinmezlik payı bırakmak, yaşamla ölüm arasındaki farkı oluşturur bazen. Birçok psikotik öznenin hayatında anonimlik aramasının nedeni budur.

Aynısı tesisler için de geçerlidir; buna uygun düşen bir mantıkla çalışabilirler: hastaya tam olmadığını, hastanın bir şeyler inşa edebileceği boş bir uzam barındırdığını imleyen bir ortam olmalıdır buralar. Terapistler ve personel için bu çok güç olabilir; ne de olsa uzman konumunda kendilerini çok daha güvende hissederler; ama nihayetinde psikotik özneler için faydalı değildir bu.

~

Psikozla uzun süreli çalışma üzerine yazmış terapistler sık sık aktarımın "ikici", "kaynaşımsal" ya da "simbiyotik" doğasına dikkat

çekmişlerdir. Terapistle hasta sanki birbirlerine kenetlenmiştir, üçüncü bir tarafa giriş izni yoktur. Seans talepleri açgözlü görünebilir; terapistin varlığına duyulan iştah hiç kesilmiyor gibidir. Robert Knight'ın belirttiği gibi, psikotik öznelerle uzun süreli çalışmaya girişen bir terapistin, yoğun duygusal çalkantılar, doymak bilmez talepler, kışkırtıcı sınama hamleleri, nefret patlamaları ve elbette kafa karıştırıcı mesajlarla baş etmesi gerekecektir.

John Rosen gibi öncü isimler hastalarla on saatlik seanslar yapmış, Sechehaye sık sık bütün gününü Renée ile geçirmiştir. Böyle yoğun bir çalışma meşakkatli olacaktır: ilerleme dönemlerinin peşinden çoğu zaman sancı ve geri çekilmeden oluşan korkunç zamanlar gelir; oluşturulan yakınlık olsa olsa reddedilmenin müjdecisi gibidir. Sevginin sonu ancak karşılıklı yok etme olabilir. O yüzden hasta geri çekilir. Fazla yakınlık katlanılmazdır. İşler iyi giderken bile, hasta terapistin onu keyfiyen bırakabileceğini varsayar. Boğaz kuruluğu gibi ufak değişiklikler ret emareleri olarak, tatiller ve verilen aralar akıl almaz terk edişler veya ihanetler olarak anlaşılabilir.

Bu "simbiyotik" ilişki çoğu zaman kişinin çocukluk dönemiyle açıklanır. Anne, çocuğunun ona yanıt vermesini, belki onu anne olarak tanımasını ister. Dünyayı, bilhassa duygular, güdüler ve düşünceler dünyasını kendi deneyimlediği gibi deneyimlemesi için çocuğa baskı yapar. Bu talepler ya hep ya hiç niteliği kazanabilir; çocuk annenin ruh halleri ve düşünce süreçlerine fazlasıyla duyarlı hale gelir. Helm Stierlin'in gözlemlediği gibi, annenin sakatlayıcı gerçeklik tanımını kabul etmek ile onun sevgisini kaybetmek arasında kalır. Aktarımın çarpıcı yoğunluğu ve birçok psikotiğin terapistin ruh hallerini bu kadar isabetle tahmin edebilmesi bundan kaynaklanır. Stierlin'in deyişiyle "bilinçdışı iletişimleri anlama konusunda süper uzmanlardır" onlar. Ne yapmalı peki bununla? Bu verilere bir mana, bir kapsam, bir perspektif veremediklerinden, anlamın insafına kalırlar. Aktarım esnasında bunun şiddeti aynı zamanda tehdit olarak hissedilecek, terapistin müdahaleleri ve varlığı kimi zaman tehditkar ve istila edici hale gelecektir. Geri çekilme ve kindarlık dönemleri bundan kaynaklanır.

Hasta terapistin ilgisinin yegane nesnesi olduğunu varsayabilir ve başka bir hastayı gördüğünde bunu korkunç bir ihanet gibi yaşayabilir. Çoğu zaman yine anne-çocuk ilişkisi açısından kuramlaştırılır bu. Hasta, anneyle kaynaştığı önceki bir dönemi yeniden yaşıyor ya da mahrum kaldığı türde bir ebeveyn bakımı durumunu yeniden canlandırmaya çalışıyordur. Bazı terapistler bunun sonuna kadar gitmeyi ve hastanın hiç sahip olmadığı ebeveyn olmaya çalışmayı öğütler; diğerleriyse bunu yeniden canlandırmak yerine, analiz etmeye çalışacaktır. Ebeveyn rolünün seçilmesi bazı terapistlere göre hastanın karnını doyurmak ve duygusal açıdan olduğu gibi fiziksel olarak da ona göz kulak olmak anlamına gelebilir. Burada duygular olumlu kalsa bile, bu deneyim çok fazla gelebilir; Arieti'nin belirttiği gibi, bunalan bazı terapistler hastalarından birinin yutucu sevgisinden kaçmak için başka şehirlere, hatta başka ülkelere taşınmayı bile düşünmektedir.

Psikiyatri hemşireliği ve sonra analistlik yapmış olan Gertrud Schwing, 1940'ta, hastaya annelik yapmanın, çocukluğunda mahrum kaldıklarını vermenin önemi üzerine çığır açan bir kitap yayımlamıştır. Renée vakasında Sechehaye tam da bunu yapmış, Renée'nin kendi göğsünden elma yemesine izin vermiştir; ama Schwing'inkilerin aksine, müdahalelerinin temelini bir sembolizm teorisi oluşturur. Anne-çocuk modeline dayanan terapilerin birçoğunda sanki temel bir simgeselleştirme süreci deneniyormuş gibi sadece konuşmaya değil, maddi nesnelere de yer verilmesi önemlidir. Sechehaye bunun safhalarını saptamıştır: Renée onun vermediği besinleri yiyebilmeye, temsilî nesneler olarak maddi nesneler yerine oyuncak bebekleri kullanabilmeye başlar.

Bir hastam şöyle demişti: "İlgilenip geri vereceğim fiziksel bir şeye ihtiyacım var. Çok çok somut şeylere ihtiyacım var." Besin isteklerinin açıklaması netti: "Beslenmek istiyor değilim. Ama bana besin verirseniz, o besini içerebilecek bir beden oluşturmamı sağlayacak." Birçok terapist, göğsüne elmalar koyan Sechehaye kadar ileri gitmeden de olsa, şizofrenlerle çalışırken nesneler kullandıklarını anlatmaktadır; burada kilit faktör, nesnelerin işlevinin zamanla nasıl

değiştiği olabilir. Bir nesne asla yalıtılmış halde değildir; hastamın da açıkça belirttiği gibi, bir etkileşimin, bir alışverişin parçasıdır. Bu noktada, Freud'un pamuk bobiniyle oynayan çocuk örneğinde, nesnenin atılıp tutulmasına eşlik eden sesler olduğunu hatırlayabiliriz: annenin yokluğunun simgeselleştirilmesini sağlayan sözcüklerdir bunlar. Dolayısıyla bazı vakalarda, maddi bir nesnenin sembolik sürecin desteği olarak iş görmesi, onu ayağa kaldırması şart olabilir.

Bu yakın ve yoğun terapi biçimlerinden öğreneceklerimiz çoktur; fakat Arthur Burton'ın belirttiği gibi, hasta terapisti aracılığıyla "yeniden doğum" yaşamak ile terapisti yok etmek arasında ince bir çizgide yürümek durumunda kalabilir. Bu seçenekleri terapinin ayrı neticeleri olarak görmek yerine, aynı sürecin parçaları olarak düşünebiliriz: yok etmek bir bakıma şarttır, ama yok edilmesi gereken nedir? Gerçek, fiziksel bir yok ediş midir bu, yoksa terapist hastanın libidosunun belli bir yönüyle özdeşleştirildiğinde söz konusu olan sembolik bir fesih mi? Gérard Pommier, bu "simbiyotik" terapilerde psikotik öznenin klinisyeni yutmaya çalışabileceğine, kısa seans pratiğinin buna yanıt olabileceğine ve terapistin "en azından bir sonraki seansa" kadar sağ kalmayı başardığını göstereceğine dikkat çeker. Gerçekten de, oral sevgi ve nefrete ilişkin denilebilecek bölgeyi hafife almamak gerekir. Hastalarımdan biri şöyle demişti: "Seninle romantik bir ilişki yaşamak ya da sikişmek istemiyorum. Sadece bir lokmada yutmak istiyorum seni. Ya bu, ya hiç."

Yakın insan ilişkisinin tehlikelerinin gayet farkında olan psikotik bir kişinin kendi yapay mesafe biçimlerini oluşturması, sık görülen bir şeydir. Bu noktada 8. Bölüm'de ele aldığımız vakayı, yaşadığı binadaki komşularıyla baş edebilmek için bir tür ölçü sistemi icat eden genç adamı düşünebiliriz. Başka bir örnek verirsek, şizofren bir adam, terapistini nasıl seçtiğini şöyle anlatır: başvurabileceği muhtemel terapistler içinden, kendi alanında kamusal bir profile sahip olan, birçok makale yayımlamış ve literatürde sık değinilen terapisti seçmiştir. Gelgelelim terapiye başladıktan sonra, terapistin adı her geçtiğinde gözlerini kapatıyor, onun adının geçtiği dergileri ayrı bir dolapta saklıyordur. Terapisti seçerken bunun bilincindedir; sanki

yapay bir mesafe yaratması, içine bariyer gömülü özel bir ilişki yaratması gerekmiştir. Bunun terapi sürecinde oluşan bir "fobi"değil, başlangıçtaki stratejisinin bir parçası olduğunu söyler: terapinin, ancak içinde önceden bir mesafe yaratabildiği sürece mümkün olacağını biliyordur.

Birçok terapi geleneğinde, tek bir terapist yerine terapi ekibi vardır,böylece tek kişiye aşırı bağımlılığın önüne geçme amaçlı faaliyetler, atölyeler ve gruplarla, salt ikili ilişkilerin doğurduğu tehlikeden daha baştan kaçınılmaya çalışılmaktadır. Bağlanma noktalarının bu şekilde çoğaltılması etkili olabilir; ama terapi süreçleri ne kadar çeşitli olursa olsun, bir kişinin başlıca aktarım nesnesi olarak seçildiği vakalar hep vardır. Lacan psikozdaki aktarımın bu boyutu için hem kapsamı geniş hem de teknik hassasiyeti olan bir ifade kullanır: "kahredici [*mortifying*] erotomani". Erotomanide başka birinin özel sevgi nesnesi olduğuna inanmak söz konusudur; aynı zamanda başka birine dönük biricik ve ısrarlı bir sevgiye de işaret edebilir. Burada tartıştığımız uzun süreli terapi çalışmasında çoğunlukla bu yapıya sahip bir ilişki olduğu doğrudur: hastanın farklı şekillerde anladığı özel bir bağ, belli bir negatiflik getirmesi anlamında yıkıcı etkileri olan bir bağ. Bu bağın bedeli atalet olabilir, fakat bir dengelilik ve yeni bir libidinal şekillenme yaratarak hasta için faydalı da olabilir. Bu tür vakalarda terapinin nasıl sona erebileceğini hayal etmek zordur – hatta hiç bitmeyeceğini düşünmek için güçlü nedenler bulunabilir.

Bazı terapiler "ömür boyu" devam edecek, deneyimli terapistlerin çoğunun onyıllardır çalıştıkları vakaları olacaktır. Hastalarımdan biri, seanslara gelmeyi bıraktıktan sonra bile "ay üzerindeki kabarcıklar" gibi yanında olacağımı söylemişti: "Siz sürekli orada olan bir şey gibisiniz; hayatınızda olaylar oluyorsa bile, bunlar daha ziyade fikirler ya da meydana geldiğini bildiğim ama kanıtım olmayan şeyler gibi – ay üzerindeki kabarcıklar gibisiniz." Bu tuhaf ifade bana vermiş olduğu ayrıksı, garip konumu adlandırıyordu ve yıllar önce terapiye başladığında üstlendiğim daha zulmedici konumdan çok farklıydı. Seansların arasına ne kadar süre girerse girsin, o "şey" onun için yine

oradaydı.

Klinik çalışmaya başladığım dönemde, hocalarım bu konuda çok net konuşuyorudu: psikotik bir hasta ömür boyu hastanızdır. Alanen, otuz sekiz yıl çalıştığı bir vakayı anlatır. Klinisyenin bu uzayıp giden, ileri ve geri adımlar içeren çalışmaya kendini hazırlaması ve klasik çalışma saatlerinin ötesinde de hasta için erişilebilir olması gerekir. Bir kriz durumunda ulaşılabilir olmalıdır. Aimée vakası ve diğer örneklerde iletişim hattının kapanmasının nasıl bir felaket olabileceğini gördük. Bir muhatap oluşması, dinleyici addedilen birinin mevcudiyeti, psikotik özneyle çalışmada pozitif bir uğraktır. Bunun mutlaka terapistin kendisi olması gerekmez, başka biri de olabilir: Pankejeff, Ruth Mack Brunswick'le konuşurken, muhatabı Freud'dur şüphesiz.

Bir muhatabının olması psikotik öznenin bir tarih inşa etmeye başlamasını, *başka bir yere dönük* olmasıyla kolaylaşan bir yazma veya yaratma çalışmasına başlamasını sağlayabilir. Schreber *Hatırat*'ında, belli bir kişiden ziyade zamanının bilimine ve insanlığın dinî aydınlanmasına hitap eder; bu muhatabın kimliği çok değişebilir. Birçok vakada terapist daha ziyade bir tanık gibi, başka bir yere dönük bir iş veya faaliyeti tasdik eden birisi gibi olabilir. Mesela hastaya bir hezeyanın yanlış olduğunu söylemek yerine, sadece ona tanıklık edebilir; tıpkı bazı belgeler için gerekli olan bir şahit gibi: nihai doğruluğunu değerlendirmek için değil, sadece teminat görevi görmek için. Ne de olsa hezeyan bir inşadır, bir şeyler kurmayı içeren bir onarım çalışmasıdır.

Bir terapide muhatap konumu oluşturulduğunda ve bu konumu terapist işgal ettiğinde, bu konumun kapsamı bazen genişleyip daha geniş veya soyut bir kitleye kayabilir – okurlar, izleyiciler, dinleyiciler, kendisi gibi olanlar vs. Ama terapistin bu muhatap konumunu işgal ettiği dönemde, tedaviye zaman sınırları koymanın doğurduğu tehlikeler vardır elbette. Çalışmanın ne kadar faydalı olduğuna aldırmadan, rastgele belirlenmiş azami seans sayısına erişildi diye, bu bürokratik kurallarda hiçbir değişiklik payı bırakmaksızın çalışmayı birden kesmek zalimlik olabilir. Bazı

terapistler “bir sona doğru çalışmak”tan bahsederler; bunun geçerli olduğu vakalar vardır şüphesiz, ama aynı ölçüde, terapistin tedaviye son vermekten duyduğu kaygı veya suçluluk duygusuyla baş etmesinin bir yolu da olabilir bu.

~

Nihayetinde psikoz terapisinde başarısızlığın en yaygın sebebi, klinisyenin düşüncesiz bir müdahalede bulunması veya gaf yapması değil, çalışmanın devam etmesine duyduğu ilgiyi kaybetmesidir. Bu birçok faktörün sonucu olabilir, ama hastada değişim olmamasının doğurduğu bir çaresizlik hissinden ve terapistin maruz kaldığı sevgi ve bağlılık sınamalarıyla baş etmesinin güçlüğünden bahsedildiğini tekrar tekrar duyarız. Bazı psikotik özneler belki bir zamanlar bakımlarını üstlenen kişilerden bekledikleri bir bağlılık talep edecek ve bunu tasdik etmek için kapsamlı bir sınama repertuarı geliştirecektir.

Hastanın terapistin alakasını sınadığı bu kilit anlarda, terapistin adanmışlığını yeniden vurgulaması gerekir. Sabrı, tahammülü, sevgisi ve nefreti sınırlarına kadar götürülebilir; birçok klinisyenin bu tür bir çalışmadan hazzetmemesi anlaşılabilir bir şeydir. Devam edecek olsalar, çoğu zaman “simbiyotik dolaşıklık” diye tarif edilen ve hem son derece ürkütücü hem de ilginç bir zevk olarak deneyimlenebilecek bir durumun içine çekilebilirler. Klinik çalışmada nasıl yanıt ve tepki vereceklerini, bunun kendi bilinçdışı hayatlarıyla nasıl bir ilişki kurduğu belirleyecektir şüphesiz; böyle zamanlarda birçok terapistin kendi terapilerine geri dönmesi tesadüf değildir.

Arthur Burton’ın gözlemlediği gibi, “Şizofren özne, yabancılaşmasına eşdeğer yoğunlukta bir iliişki ister – yani en cilasızından sevgi ister.” Beklenen bağlılığın düzeyi o kadar yüksektir ki, bunu sadece kariyerine yeni başlayan veya aziz mertebesindeki terapistler üstlenmeye razı olmaktadır. Burton ve diğerleri, alaycı bir şekilde, bu tür terapinin tıbbi müdahaleden çok, “ardında yatan tüm anlamlarla, ama cinsel boyutları fantaziyle sınırlanmış” bir evliliğe

benzediğine dikkat çekmişlerdir - gerçi gerçek evliliklerin birçoğunda da cinsel boyutların fantaziyle sınırlanmış olduğu söylenebilir. Gerçek bir evlilikten kurtulmanın, bazı psikotik öznelerle geçici evlilikten kurtulmaktan daha kolay olduğunu söyler Burton; şizofren hastaları söz konusu olduğunda terapistlerin gösterdiği meşhur alınganlıkta bunun yansımasını görürüz. Meslektaşları tarafından kınanma korkusuyla, çalışmada neler olduğunu pek açık yüreklilikle bildirmezler.

Şizofren öznelerle çalışmaya ilişkin bu yorumlar bazı vakalar için doğru olabilir, ama bazıları için değildir. Simbiyotik dolaşıklığın tehlikeleri ve sınama hamlelerinden oluşan yaylım ateşi çoğu zaman yoktur; terapi bir vakadan diğerine büyük değişkenlikler gösterir. Fakat ne olursa olsun, terapistin sık sık birbirine karıştırılan psikozun nüve fenomenleri ile telafi girişimleri arasındaki farkı anımsaması çok önemlidir. Anlam oluşturma, fikirler arasında köprü kurma ya da yeni hayat tarzları icat etme çabaları hezeyanlı ve acayip görünebilir, ama sahici bir yaratım çalışmasına tanıklık ederler.

Günümüz ruh sağlığı hizmetlerinin büyük kısmında psikozun bu esas özelliği anlaşılmamaktadır. Tedavinin başarısı, bireysel hayat bağlamında değil, “hasta popülasyonlarına” uygulanabilen ortak ölçütler ve toplumsal işlevsellikle ölçülmektedir. Birisi için büyük bir açılım temsil eden şey bir diğerine hiçbir şey ifade etmeyebilir; bu ayrıntılar her zaman vakadan vakaya değişecektir. Françoise Davoine’in belirttiği gibi, önemli olan şey çok ufak, mütevazı bir haz bile olabilir – *The Sound of Music* filmindeki “My Favourite Things” şarkısında dendiği gibi. Temelde havadan sudan şeylerden – kurdeleler, çikolatalar, yağmur damlaları ve güller– oluşan bir liste oluştursalar da, yatırımları temsil eder bunlar, hayatla duygusal bir ilişkinin emareleridir. Arkaplandaki uçurumu –filmde, yaklaşan Nazizm’i– ortadan kaldırmazlar, ama sınırlı bir umut ve neşe biçimine izin verirler.

Terapistin bu tür ufak şeylere duyduğu ilgi hasta için kimi zaman çok kıymetli olabilir. Lacan, analizanlarından birine Belçika’dan yeni gelmiş lezzetli çikolatalardan ikram ettiğinde, bu jestin gücü sadece

armağan boyutunda değil, “bazı sevilen şeylerden” alınan hazzın aktarılmasında da yatıyordur. Bu bir hasta için, “mutluluğun” veya “başarının”, yani pek çok psikotik öznenin haklı olarak şüpheyle yaklaştığı soyutlamaların tadını çıkarmasını sağlama çabalarından çok daha önemli olacaktır şüphesiz. Psikotikler, tüketim kültürünün sahte cilasının içyüzünü gördükleri için, insan hayatında asıl önemli olanın ne olduğunu gayet iyi bilirler.

İşler zora girdiğinde, tüketiciliğin diğer yüzü önem kazanır: önceden tasarlanmış bir sağlık veya iyilik anlayışının sindirilmesi değil, yeni bir şey yaratılması. Arthur Burton’ın ifade ettiği gibi, psikotik öznelerin “bir şeylerin başlangıcı veya sonuyla meşgul olmak gibi bir ihtiyacı vardır”. Daha önce ele aldığımız teoriler ve klinik vakalar, burada bir üretim biçiminin söz konusu olduğunu göstermektedir. Başlangıçlar ve sonlar tam da önceden varolan bir anlam ızgarasıyla simgeselleştirilebilir şeyler olmadıklarından, psikotik öznenin yeniden icatta bulunması gerekir. Bu eylemde konuşma da söz konusu olabilir, ama daima maddi bir üretim de içerecektir: yazma, çizme, resim, heykel ya da başka bir biçim verme veya kaydetme pratiği. Bu türden bir faaliyetin, mutalaka ona ayrılan zaman açısından değilse bile, o kişinin dünyasında işgal ettiği konum itibariyle önemli rol oynamadığı bir psikoz vakasıyla ben hiç karşılaşmadım. Tedavi esnasında tek tük gönderilen kartpostallar bile hayati rol oynayabilir.

Bu tür eylemlerin teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması, gerçek bir psikoz terapi çalışmasının parçasıdır. Psikotik özneye bir hastalığı olduğunu söyleyip bu konuda ne yapması gerektiğini bildiren o güncel terapiler kimilerine faydalı gelebilir, ama özneyi bu hayati boyuttan mahrum bırakmaktadırlar. Hasta bu teklifi kabul etsin veya etmesin, terapinin kendisine ister destek ister köstek olduğunu düşünsün, klinisyen psikoz fenomenlerinin birçoğunun bir kusur işareti değil, aksine yaratıma açılan bir yol olduğunun farkında olmalıdır.

Sonsöz

Olağan delilik teorisinin ciddiye alınması, içinde yaşadığımız toplum için köklü sonuçlar doğurur. Deli olmak –günlük hayatla tam bir uyum içinde olabilir– ile delirmek –belli durumlarla tetiklenir– arasında temel bir fark olduğunu kabul ettiğimizde, bireylerin hayatlarını dengelemek için icat ettikleri farklı pratiklere saygı göstermeyi öğrenebiliriz. Bu pratikler bazen kabul gören toplumsal pratiklere uygun düşer, bazen düşmez. Ama bunların çözüm bulma girişimleri olduğunu fark ettikten sonra, bunları normatif bir inanç ve değer kümesine sokma tasarılarını sorgulayacak hale gelmeyi umabiliriz.

Bu gerçeğin kabul edilmesinin hayati klinik sonuçları olacaktır. Görmüş olduğumuz gibi, psikotik öznelerin tuhaf ve uçuk görünen pratiklerinin birçoğu, birincil deneyimlere, yani dehşet, parçalanma ve istila deneyimlerine deva bulma çabalarıdır. Bu iki fenomen kümesini birbiriyle karıştıran bir tedavi tehlikeli olacaktır; kişinin kendi kendini iyileştirme girişimini sarsmanın felaket sonuçları olabilir. Psikotik özneler sürekli meşguldür; adlandırmakla, yaratmakla, bir araya getirmekle, icat etmekle, belgelemekle meşguldürler ve bu tür faaliyetlerin sorgulanmasının veya ortadan kaldırılmaya çalışılmasının, özneyi onun için en hayati unsurdan mahrum bırakmak gibi bir tehlikesi vardır. Söz konusu faaliyetlerin toplumsal "kullanımı" olması, hatta anlamlı olması bile şart değildir: sessiz veya gürültülü, mahrem veya aleni, iletişimsel veya kendine saklanmış olabilirler.

"Akıl hastalığı" damgasını ortadan kaldırma amaçlı kampanyalar burada çoğu zaman yanlış bir yola sapmaktadır. Belli bir sağlık durumundan mustarip olanların, bilim veya sanatlara ne gibi

olağanüstü katkılarda bulunduklarını göstermeye çalışmaktadırlar. Mesela otizm tanısının üstündeki damgayı kaldırma çabalarında, bugün olsa Einstein ve Newton'a bu tanının konulacağını, oysa fizik alanında harikulade keşiflerde bulunmuş olduklarını okuruz. "Farklı" oldukları kabul edilse de, ikisine de çalışmalarıyla başkalarının dünyasını nasıl etkiledikleri üzerinden değer biçilmektedir. Ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, bu tür perspektifler hiç tedbirli değildir, zira değerle toplumsal yarar arasında zımni bir eşitlik kurarlar.

Bu tehlikeli bir adımdır; zira insan hayatı fayda bakımından tanımlandığı anda, damgalama ve ayrımcılığa kapı açılır. Pek faydalı bulunmayan birisinin hayatının ne gibi bir değeri olacaktır? Akıl hastalarının imhasını savunan yirminci yüzyıl başı soyarıtım uzmanlarının argümanı tam da budur aslında. Bugün kimse bu tür özlemlerden bahsetmese bile, son yıllarda toplumsal fayda, kalıtımsal ve genetik zaaf üzerinde durmasıyla buna çok benzeyen bir söylemin yeniden yüzeye çıktığını yadsıyamayız.

Günümüzde insan doğasını açıklamak için, belki geçen yüzyılda görülmemiş bir ölçüde biyolojiye başvurulmaktadır. 1990'ların ortasında, suçun genetik bir temeli olduğunu kanıtlamayı amaçlayan toplantılar protestocuların müdahalesine maruz kalırdı; oysa bugün bu tür iddialar medyada şevkle karşılanmaktadır. Gelecekteki antisosyal ve sapkın davranışları öngörebildiğini iddia eden yeni biyo-tahmin endüstrisi gittikçe gelişmektedir. İngiltere ve Amerika'daki akademisyenler, kendi disiplinlerinin tarihsel kökenleri veya doğan etik sorunlar konusunda hiçbir farkındalık göstermeden bu tür projelere katılmaktadırlar.

Tüm bunlar, müstakbel müdahalelerin uyandırdığı coşku ikliminde meydana gelmektedir: genetik zaaflar belirlendiği anda, tıp ve toplum mühendisliği daha sağlıklı bir topluma giden yolu açacaktır. Burada iç dünyanın karmaşıklığı yerine dışsal davranışa odaklanılmakta, psikozun biyolojik bir hastalığa eşitlenmesinin daha hoşgörülü tutumları ve kabullenmeyi teşvik edeceği düşünülmektedir. Psikozun da diğer sağlık sorunları gibi olduğunu, dolayısıyla kimsenin suçu olmadığını öğrendiğimizde önyargının ortadan kaybolacağı

varsayılmaktadır.

Ama insanın dışlama ve suçlama kabiliyeti öylece bir kenara atılamaz maalesef; üstelik biyolojik argümanlar da aynı ölçüde – birçok araştırmacıya göre daha fazla– damgalama içermektedir. Yakınlarda yayımlanan bir değerlendirmeden öğrendiğimize göre, damgalama ve "akıl hastalığı" üzerine yapılmış on iki çalışmadan on birinde biyolojik psikoz teorilerinin toplumsal teorilerden daha fazla önyargı ve damgalamaya yol açtığı ortaya çıkmıştır. Psikotik özneler tehlikeli, antisosyal ve ne yapacağı tahmin edilemeyen özneler olarak görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün kısa süre önce gerçekleştirdiği bir çalışmada ise şu sapğtamaya yer verilmiştir: "Beyin hastalığı modeline aşırı bir güven duyuluyor, bu da tehlikelilik ve bilhassa yetersizlik klişelerinin zayıflamasından ziyade güçlenmesine yol açabilir."

Biyolojik yaklaşımın yükselişi beraberinde, hemen hiç fark ettirmeksizin, yirminci yüzyıl başlarında ve Nazi döneminde tahrip edici sonuçlar yaratmış olan soyarıtım hareketinin hayaletini getirmiştir. Temel biçimiyle soyarıtım, sağlıklı bir "biz" ile sağlıksız "onlar" arasında ayrım yapar; ırksal veya kalıtılmsal özelliklere dayandırılan bir ayrımdır bu. Pasaporta veya doğum belgesine bakıp bireyin hangi gruba ait olduğunu anlayabilirsiniz; nihayetinde ayrımcı yaklaşımı insan hayatına saygı gösteren yaklaşımdan ayıran da budur: ikinci yaklaşımda, bireyin yaşadıkları hakkında neler söylediğini dinlemeniz gerekir, onu önceden nereye yerleştireceğinizi bilemezsiniz.

Soyarıtımın ayrım gerçekleştirildikten sonra sunduğu iki seçenek bellidir: sağlıksız kişiyi ya sağlıklı hale getirmek, ya da sağlıklı olanların oluşturduğu toplumdan veya gezegenden çıkarıp atmak. Bu tür tartışmaların Nazi Almanyası iklimine uygun düştüğünü düşünmek isteyebiliriz; ama kökleri İngiliz ve Amerikan düşüncesinde yatar aslında. Akıl hastası olarak tasnif edilenler, on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren birçok Amerikan eyaletinde evlenme haklarını kaybetmiş, 1914'e gelinceye dek yirmiden fazla eyalette bu tür bir mevzuat yürürlüğe girmiştir. Soyarıtım hareketinin

destek verdiği, delileri ayırmayı amaçlayan bir program giitkçe geliişmiş, akıl hastaları için mecburi kısırlaştırma yasasının geçtiği ilk eyalet Indiana olmuştur.

1920'lerin sonuna gelindiğinde, bazı eyalet valileri ve eyalet mahkemelerinin sert muhalefetine rağmen, otuz eyalette genellikle hastaneye kaldırılan kişilerle ilgili benzer yasalar yürürlüğe girmiş durumdadır. Vermont, Nebraska ve Idaho eyalet valileri yasa tasarılarının ilkini veto etmiş, Oregon'da yapılan bir eyalet referandumu sonucunda kısırlaştırma yasası yürürlükten kalkmıştır. Ne var ki, hayret verici bir şekilde, ABD Yüksek Mahkemesi 1927'de akıl hastalarının kısırlaştırılmasının sahiden anayasal olduğuna, zira kötü genlerin aktarılmasının önüne geçtiğine hükmetmiştir. Avrupa ülkelerinin hiçbirinde benzer bir yasama olmamış, oysa 1937'de *Fortune* dergisinin düzenlediği ankette, Amerikalıların yüzde 66'sının akıl hastalarının kısırlaştırılmasından yana olduğu ortaya çıkmıştır. Yazar Robert Whitaker'ın yorumuna göre, "O noktada Amerika tek soyarıtım ülkesi gibi durmaktaydı".

Amerika'nın soyarıtım programının Almanya üzerinde büyük etkisi olmuştu. Alman parlamentosu 1914'te bir kısırlaştırma yasa tasarısını reddetti. Ancak, 1. Dünya Savaşı'nın ardından ve sonra da Hitler'in bu amansız anlayışı övmesiyle, soyarıtım programı daha popüler olacaktı. Vurgu "akıl hastalıklarının" kalıtımsal doğası üzerindeydi; hatta Rockefeller Derneği 1925'te, Münih Psikiyatri Enstitüsüne soyarıtım araştırmaları için 2.5 milyon dolarlık bağışta bulunmuş, Alman tıp kurumlarına başka bağışlar da yapmıştı. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinin ardından bir zorunlu kısırlaştırma yasası çıkarıldı; Alman araştırmacılar, Amerikan prosedürlerini ve teorilerini, bilhassa Kaliforniya'dan çıkanları yakından incelemmekteydi. Alman yasasının lafzı neredeyse tümüyle Amerikan kısırlaştırma yasalarından bir tanesinden alınmış ve Nazi yönetimi altında her yıl ortalama 165.000 Alman vatandaşı zorla kısırlaştırılmıştır.

Yasa gereği doktorların "uygunsuz" buldukları hastaları özel Kalıtımsal Sağlık Mahkemelerine bildirmesi gerekiyor, kısırlaştırma için değerlendirme bu mahkemelerde yapılıyordu. Amerikan tıp

dergileri Alman modelini övgüyle karşılamış ve sıradaki sorunun sorulması gecikmemiştir: Niye kısırlaştırmayla yetiniyoruz? Akıl hastalarının öldürülmesi gerekez mi aslında? Bunun yasal bir ihtimal olarak gündeme getirildiği ilk yerin Almanya değil, Birleşik Devletler olması şaşırtıcı gelebilir belki. Soyarıtım aktivisti Madison Grant'in, sağlıksız olanların "ortadan kaldırılmasını" salık veren çoksatan kitabı *The Passing of the Great Race*, birçok dile çevrilmiştir; Hitler de kitabın yazarına hayranlığını belirten bir mektup yazmıştır anlaşılan.

Hem Alman hem Amerikan soyarıtım hareketi, akıl hastalığını ırsi bir biyolojik özellik olarak görüyordu. Nobel ödüllü fizikçi Alexis Carrel, 1935 tarihli kitabı *Man the Unknown*'da şöyle yazar: "Anormal olan normal olanın gelişimini önler". Dolayısıyla, "Toplumun suçlular ve delilerden, hapishane ve tımarhanelerden daha tasarruflu bir şekilde kurtulmasında ne sakınca olabilir ki?" Ve sorar:"Bu işe yaramaz ve zararlı varlıkları niye muhafaza ediyoruz?"Carrel "uygun gazlarla donatılmış ufak ötenazi kliniklerinde" imhayı önermiştir. Bildiğimiz gibi Naziler Ocak 1940'tan itibaren bu işe koyuldu.

Bu programın doğurduğu ayırma mantığı hezeyanlı olabilir, zira "biz" ve "onlar" arasında katı bir ayrım söz konusudur. Bunun kimi zaman psikotik düşüncenin özelliği olduğunu, dünyanın basit ikili karşıtlıklar ve çift-değerli yargılara göre bölündüğünü görmüştük: katışık-katışıksız, iyi-kötü, siyah-beyaz, masum-suçlu, vb. Yazar Mary Loudon'un akıl hastalığı konusundaki tutumları tartışırken belirttiği gibi, "Diğerlerinin nereye ait olduğuna karar vermek birçok insan için önemlidir, çünkü kendilerinin nerede durduğunu öğrenmelerinin tek yolu budur."

Günümüzde psikoz konusunda birçok iyi niyetli yaklaşımda maalesef tam da soyarıtım dönemin önyargılarına yaslanılmaktadır. Psikotik özne, "sağlıklı" ve "sağlıksız" kısımlara ayrılır; tedavinin hedefi sağlıklı kısmın kazanmasını sağlamaktır. Psişe içeriden bölünür ve terapinin hedefleri beyin kimyasının değişmesi bakımından açıklanır. Psikotik özne o sağlıksız düşünce süreçlerinin – bir psikiyatristin tabiriyle– "zaman kaybı" olduğunu görmeyi

öğrenmelidir. “Daha olgun zihinlerle [yani terapi ekibiyle] kurulan etkileşim” sayesinde hasta daha gerçekçi düşünme, davranma ve hissetme yollarıyla tanışacaktır. Hasta, terapistin zihnini inceleyip, “orada kendi zihninin temsilini” bulmalı ve “bu imgeyi kendilik hissinin bir parçası haline getirmelidir.”

Bu görüşü savunanlardan bazıları, burada soyarıtımcıların fikirlerinin yankılandığını kabul etmektedir; hastanın “sağlıksız” parçasının farkında olmasının elbette kısırlaştırma veya kapatma gibi aşırı önlemlere yol açmayacağını, ama o kişinin hastalığının idaresinde daha etkin bir fail olmasını sağlayacağını öne sürerler. Bu perspektifin naifliği, üstteki paragrafın sonundaki alıntıda bir tanımı verilen ve “psişik sömürgecilik” diyebileceğimiz şeyi yanlış anlamasında yatıyor. Hastalık kavrayışı ve nasıl idare edileceğine dair modeller dışarıdan gelmekte ve şiddetle pazarlanmaktadır. Nitekim tedavi el kitaplarında bize, terapistin hastaya “iç dünyasına” dair stabil bir görüş sunması gerektiği, sonrasında bu görüşün “benliğin düşünümsel parçası olarak benimsenebileceği” söylenmektedir. Bu aslında terapistin hastanın sorunlarına ilişkin yorumunun içselleştirilmesi demektir. Böyle bir görüşün karşısına, kişinin düşünce süreçlerini yadsımayı veya reddetmeyi değil, onlardan bir şeyler öğrenmeyi, onları belirginleştirmeyi ve belki kişinin onları kendisine faydalı olacak şekilde kullanmasına yardımcı olmayı hedefleyen görüşü koyabiliriz.

~

Bu ayırmacı psişe görüşünde hastalar, kendi iç kaynakları yerine dışarıdan müdahaleyle yeniden başlangıçtaki işlevselliklerini kazanmaları gereken arızalı donanım parçaları haline gelmektedir. Psikoz fenomenleri olabildiğince ortadan kaldırılmalı, hasta ortak bir gerçekliğe, yani pratikte terapistin gerçekliğine döndürülmelidir. Gelgelelim, psikoz semptomlarının çoğu değilse bile birçoğu aslında telafi mekanizmasıysa şayet, bu tür programlar uygulamanın bedeli çok ağırdır. Önceki psikiyatristlerin birçoğunun, psikozun nasıl

dengelenebildiği veya telafi ya da denge mekanizmaları oluşturabildiği sorusuyla ilgilenmiş olduğunu görmüştük. En göz alıcı semptomlar zamanla solup, yerlerini çeşitli faaliyetlere, projelere ve hayat tarzlarına bırakabilmektedir.

Bu süreçlerin araştırlımasında tekil vakalar üzerinde durulmuş,katılımcıların matematiksel ortalamasına göre sonuçlara varılan bir deneyle vakaları gruplandırmak yerine, her bir hastanın eşsiz, tekil hikâyesi üzerine çalışılmıştır. Tüm psikotik öznelere uygulanacak tek bir prosedür arayanlar için kötü haber olabilir bu; zira söz konusu vakalardan çıkartılabilecek kavram ve teoriler olsa bile, her vakanın ve her çözümün farklı olduğu varsayılır. Jacques Hochmann'ın psikiyatri tarihi çalışmasında gözlemlediği gibi, psikiyatri sahası tek tek vakalara uzun süreli ilgi modelinden uzaklaşarak bilişsel teorilere dayanan, böylece amaçları toplumsal kabiliyetlerle sınırlayan toplumsal ıslah modellerine yönelmiştir. Bu durumda kronik ve çoğu zaman evsiz barksız olan hastaların yükü de hayır kurumlarına kalmıştır.

Hastalık ve suçun toplumsal boyutlarına ilişkin bariz ihmalin dışında, bu yeni söylemlerde insan konuşmasının biçimlendirme değeri de göz ardı edilmektedir. Anna Freud Merkezinde yürütülen bir araştırma projesinde iki yaşındaki bebekler gelecekteki sapkınlıklarını ölçmek için beyin taramasına maruz bırakıldıklarında, bunun çocuğa nasıl açıklanabileceğini merak ediyor insan. Ne söylenirse söylensin, bundan etkilenmemeleri mümkün müdür? Sonraki hayatlarında sonuçları olabilecek hafif bir telkin etkisi olmayacak mıdır? Mutlaka suçlulara dönüşecek değillerdir, ama tam aksi olması muhtemeldir: suçluluk duyguları ve ahlaki ihtiyatlılık doğması. Ebeveyne yöneltilecek soru bellidir elbette: "Niye böyle bir şeye soktun beni?"

Psikoz söz konusu olduğunda, toplum içindeki tavırlar da tedaviler de aynı körlükten mustariptir. Yeni ve nüfuzlu terapi dergilerinde terapistlere, hastanın kendi tedavisine dair anlattıklarını nesnel bir şey olarak görmemeleri salık verilmektedir. İnsan sözü bilimsel açıdan güvenilir değildir; dolayısıyla Peter Fonagy gibi psikologlara göre,

terapinin sonuçlarını değerlendirmede beyindeki nesnel, dışarıdan doğrulanabilir değişimleri ölçen beyin tarama yöntemi kullanılmalıdır. Hangi tedavilerin etkili olduğunun böyle belirlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Keza bekleme listelerini de genetik testler belirlemelidir, zira hastanın ne kadar ciddi bir tehlike altında olduğuna dair nesnel göstergeler sunmaktadırlar.

Burada hayati bir çizgi aşılmıştır. İnsan sözüne gösterilen hassasiyetin yerini iç yaşantının nesnel, dışarıdan ölçümü yanılsaması almıştır. Etik açıdan bir ters dönmedir bu, zira insanların belki en eşsiz kabiliyeti sökülüp atılmaktadır: anlam yaratabilmeleri. Sözün ötesine geçtiğimiz anda anlam olumsallaşır, olsa olsa bilimsel değerlendirmenin önüne geçebilecek rahatsız edici ve kullanışsız bir değişken haline gelir. Günümüzde birçok ruh sağlığı çalışanının sadece ilaç tedavisini gözlemleme baskısı altında kalışı da bu durumu pekiştirmektedir. Hastanın ilaçlarını aldığından emin olmak ve antipsikotik ilaçların yan etkilerini gözlem altında tutmak, klinisyenleri gerçekten tedavi olunduğuna, dolayısıyla daha fazla görüşme saatine gerek bulunmadığına ikna edebilmektedir. Burada ilaç tedavisinin en ciddi yan etkisi, hekim için sırf ilaçla yetinme ayartısı yaratmasıdır.

İlaç tedavisinin kimi zaman faydalı olduğunu yadsımak değildir bu. Bazı vakalarda psikoz fenomenlerinin yoğunluğunu hafiflettiğine şüphe yoktur; ama aynı zamanda bir diyalog ortamı oluşturmak için kullanılmalıdır. Düzenli terapiye ne kadar yer ayrılırsa, ilaç kullanımı da o kadar azalabilir. Ayrıca genelde tedavinin hemen başında başvurulan nöroleptikler yerine, hafif sakinleştiriciler yazmak düşünmeye değerdir. Bu olmadığında, uzun süreli ilaç kullanımının her yere nüfuz eden felç edici etkileri yüzünden, psikozun kronik ve geri dönüşü olmayan bir beyin hastalığı olduğu fikri, kendi kendini doğrulayan bir kehanet haline gelmektedir.

Bu kasvetli döngüye teslim olmak yerine, ısrarlı ve sabırlı çalışmayla umut ışığını yeniden yakmak mümkündür. Ketum gündelik deliliğin farkına varılması sayesinde psikozun dengeye oturmasını sağlayan mekanizmaları öğrenebiliriz ve bu mekanizmalar

psikozu tetiklenmiş olanlarla çalışmalarımızı şekillendirebilir. Terapist burada bir doktorun hastasını nasıl tedavi etmesi gerektiğine ilişkin alışıldık görüşlerle sınırlanmamalıdır. “Islah” veya “yeniden entegrasyonun” ne anlama geldiğine dair önceden belirlenmiş görüşler bir kenara bırakılmalı ve bu anlam, birlikte çalışılan kişiden öğrenilmelidir. Psikotik özneyi, Alanen’in sözleriyle, “anormal biyolojik mekanizmalar içeren bir mahfaza” olarak görmek yerine diyaloğa yatırım yapmak ve o kişinin dünyasının nasıl bir mantığı olduğunu merak etmek yeni terapi doğrultuları açabilir ve değişim olanağı yaratabilir. Terapi burada psikotik öznenin hayatı boyunca yaptığı şeyi yapmasına yardımcı olmaktan ne daha azını ne daha çoğunu yapabilir: güvenli bir yaşam alanı yaratmak.

Notlar

Giriş

s. 12-3 Özne mi nesne mi, bkz. Patrick Coupechoux, *Un monde de fous*, Paris: Seuil, 2006; ve Georges Lantéri-Laura, *Essais sur les paradigmes de la psychiatrie moderne*, Paris: Éditions du Temps, 1998. Marguerite Sechehaye, *A New Psychotherapy in Schizophrenia*, New York: Grune & Stratton, 1956, s. 38.

s. 14 Horton, bkz. Brian Koehler ve Ann-Louise Silver, 'Psychodynamic Treatment of Psychosis in the USA', Yrjö Alanen vd. (haz.), *Psychotherapeutic Approaches to Schizophrenic Psychoses içinde,* Londra: Routledge, 2009, s. 217–32. Pinel, Tuke ve York Şifa Yurdu üzerine bkz. Gladys Swain, *Le Sujet de la folie*, Toulouse: Privat, 1977; Anne Digby, *Madness, Morality and Medicine*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985; Andrew Scull, *The Most Solitary of Afflictions, Madness and Society in Britain, 1700–1900*, New Haven: Yale University Press, 1993; ve Lois Charland, 'Benevolent theory: moral treatment at the York Retreat', *History of Psychiatry*, 18 (2007), s. 61–80. Sömürgeci, bkz. Kurt Eissler, 'Remarks on the Psychoanalysis of Schizophrenia', Eugene Brody ve Frederick Redlich (haz.), *Psychotherapy with Schizophrenics içinde,* New York: International Universities Press, 1952, s. 130–67.

s 16 Ruhsal hijyen, bkz. Luis Izcovich, 'Santé mentale et désir du psychanalyste', *Mensuel, École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien*, 12 (2006), s. 7–11; ve 'L'Éthique du clinicien', *Le Souci de l'être içinde,* Paris: Grapp, 1992, s. 155–9

1. Bölüm

s. 19 Medyadaki görüntüler, bkz. Otto Wahl, *Media Madness: Public Images of Mental Illness*, New Jersey: Rutgers University Press, 1995; G. Ward, *Making Headlines: Mental Health and the National Press,* Londra: Health Education Authority, 1997; Sarah Clement ve Nena Foster, 'Newspaper reporting on schizophrenia: A content analysis of five national newspapers at two time points', *Schizophrenia Research*, 98 (2008), s. 178–83; ve George Rosen, *Madness in Society*, Londra: Routledge, 1968.

s. 21 Popüler ders kitabı, Jacques Borel, *Précis de psychiatrie*, Paris: Delmas, 1939), s. 152. Eugen Bleuler, *Dementia Praecox or the Group of Schizophrenias* (1911), New York: International Universities Press, 1950. Bozulan denge, Eugène Minkowski, 'La genèse de la notion de schizophrénie et ses caractères essentiels', *L'Évolution Psychiatrique,* 1 (1925), s. 228. Silvano Arieti, *Interpretation of Schizophrenia,* 2. basım, Londra: Crosby, 1974; 1. basım, 1955, s. 4–5. Psikanalitik teoride artık bu terimlerin birçoğunun, çoğu kez psikiyatrideki asıl anlamlarından son derece farklı,

özgül anlamlar kazanmış olduğuna dikkat çekelim.

s. 21–2 Görünür olmayan, Bleuler, *Dementia Praecox*, *a.g.y.*,s. 13, 239 ve 336. Ayrıca bkz. Gustav Bychowski, 'The problem of latent psychosis', *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1 (1953), s. 484–503; ve 'The psychology of latent schizophrenia', *American Journal of Psychotherapy*, 6 (1952), s. 42–62. Paul Sérieux ve Joseph Capgras, *Les Folies raisonnantes*, Paris: Alcan, 1909. Dengeleme üzerine geçmiş tarihli çalışmalar için bkz. Paule Petit, *Les Délires de persécution curables*, Paris: Thesis, 1937; Raoul Rosenfeld, *Les Compensations morbides*, Paris: Lipschutz, 1936; Adrien Borel ve Gilbert Robin, *Les Rêveurs éveillés*, Paris: Gallimard, 1926; Henri Claude ve Marcel Montassut, 'Compensation ideo-affective', *L'Encéphale*, 20 (1925), s. 557–69; Marcel Montassut, 'Les compensations imaginatives', *L'Évolution Psychiatrique*, 6 (1934), s. 19–37; ve J. Laboucarie ve P. Barres, 'Curabilité des psychoses délirantes systématisées', *L'Évolution Psychiatrique*, 22 (1957), s. 317–55. Piera Aulagnier, *The Violence of Interpretation* (1975), Londra: Routledge, 2001, s. 156.

s. 24 Diplomasi, see Manfred Bleuler, *The Schizophrenic Disorders*, New Haven: Yale University Press, 1978, s. 490. De Clérambault, bkz. 'Sur un internement contesté' (1911), *Oeuvres Psychiatriques içinde*, Paris: Presses Universitaires de France, 1942, s. 791–814. Çift defter, bkz. Eugen Bleuler, *Dementia Praecox*, *a.g.y.*, s. 56 ve 147.

s. 24 Yaël Cohen, 'La reticence', *L'Évolution Psychiatrique*, 59 (1994), s. 285–303.

s. 26-7 T. M. Luhrmann, *Of Two Minds: An Anthropologist Looks at American Psychiatry*, New York: Random House, 2000, s. 49.

s. 26 Muriel Gardiner, 'The Wolf-Man in Later Life', Muriel Gardiner (haz.), *The Wolf-Man and Sigmund Freud içinde*, Londra: Hogarth, 1972, s. 358.

s. 27 Bkz. Emil Kraepelin, *Psychiatrie: Ein Lehrbuch für Studierende und Aerzte*, 8. basım, cilt 3 (1913), Leipzig: Barth; E. Régis, *Précis de Psychiatrie*, 6. basım, Paris, 1923; ve Eric Engstrom, *Clinical Psychiatry in Imperial Germany*, Ithaca: Cornell University Press, 2003. Olumlu neticeler, bkz. Luc Ciompi vd., 'Deep concern', *Schizophrenia Bulletin*, 36 (2010), s. 437–9. Şifa, bkz. Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 6–7.

s. 27 Chaslin, *Éléments de sémiologie et clinique mentales*, Paris: Asselin ve Houzeau, 1912.

s. 27–8 Schreber, *Memoirs of My Nervous Illness* (1903); *New York Review of Books* (2000); ve Freud, *Psychoanalytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)* (1911), *Standard Edition*, cilt 12, s. 9–79. Jules Séglas, 'La paranoia', *Archives de Neurologie* (1887), s. 221–32. De Clérambault, bkz. Paul Hriso, *Mental Automatisms* (Hermes Whispers Press, 2002) içindeki yorum ve çeviriler.

s. 29 İkiz vakası, bkz. R. Dupouy ve Marcel Montassut, 'Un cas de "syndrome des sosies" chez une délirante hallucinée par interprétation des troubles psycho-sensoriels', *Annales Médico-Psychologiques*, 132 (1924), s. 341–5.

s. 31 Nüfus içinde psikoz, bkz. A. Y. Tien, 'Distribution of hallucinations in the population', *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 26 (1991), s. 287–92; Maarten Bak vs., 'When does experience of psychosis result in a need for care? A prospective general population study', *Schizophrenia Bulletin*, 29 (2003), s. 349–58; Louise Johns ve Jim van Os, 'The continuity of psychotic experiences in the general population', *Clinical Psychology Review*, 21 (2001), s. 1125–41; Iris Sommer vd., 'Healthy individuals with auditory verbal hallucinations; who are they? Psychiatric

assessments of a selected sample of 103 subjects', *Schizophrenia Bulletin*, 36 (2008), s. 633–41; ve Roberto Nuevo vd., 'The continuum of psychotic symptoms in the general population: A cross-national study', *Schizophrenia Bulletin*, çevrimiçi yayın (2010).

s. 31 Bükülme, bkz. 'Über paranoide Erkrankungen', *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 9 (1912), s. 615–38. Kraepelin'in paranoya tanımı üzerine, bkz. Rogues de Fursac, *Manuel de psychiatrie*, 2. basım, Paris: Alcan, 1903; ve Kenneth Kendel, 'Kraepelin and the diagnostic concept of paranoia', *Comprehensive Psychiatry*, 29 (1988), s. 4–11. Kraepelin'i, sonradan öğrencilerinin de, kendisinin de şüpheyle yaklaşacağı parafreni (*paraphrenia*) kategorisini geliştirmeye iten şeyin, paranoyanın böylesine başarıyla yatıştığını fark etmesi olduğunu öne sürenler olmuştur: bkz. Wilhelm Mayer, 'Über paraphrene Psychosen', *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 71 (1921), s. 187–206.

s. 31 Henri Claude, 'Les psychoses paranoides', *L'Encéphale*, 20 (1925), s. 136–49; Henri Claude ve Marcel Montassut, 'Délimitation de la paranoia légitime', *L'Encéphale*, 21 (1926), s. 57–63; ve Charles-Henry Nodet, *Le Groupe des psychoses hallucinatoires chroniques*, Paris: Doin, 1938.

s. 32 Wagner, bkz. Robert Gaupp, *Zur Psychologie des Massenmords: Hauptlehrer Wagner von Degerloch*, Berlin: Springer, 1914; 'Der Fall Wagner', *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 60 (1920), s. 312–27; ve 'Zur Lehre von der Paranoia', *a.g.y.*, 174 (1942), s. 762–810.

s. 34 Ernst Kretschmer, 'The Sensitive Delusion of Reference' (1918), Steven Hirsch ve Michael Shepherd, *Themes and Variations in European Psychiatry içinde*, Bristol: John Wright, 1974, s. 153–95.

s. 34–5 Farmakoloji, bkz. David Healey, *The Creation of Psychopharmacology*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002. Yan etkiler, bkz. Sheldon Gelman, *Medicating Schizophrenia: A History*, New Jersey: Rutgers University Press, 1999; Richard Bentall, *Doctoring the Mind*, Londra: Allen Lane, 2009; ve Joanna Moncrieff, *The Myth of the Chemical Cure*, Londra: Macmillan, 2009; Türkçesi: *İlaçla Tedavi Efsanesi*, çev. Tevfik Alıcı, İstanbul: Metis, 2010. Beyni devirmek, bkz. Robert Whitaker, *Mad in America: Bad Science, Bad Medicine, and the Enduring Mistreatment of the Mentally Ill*, New York: Perseus, 2001, s. 100. İsviçre saati, bkz. Eugene Brody ve Frederick Redlich (haz.), *Psychotherapy with Schizophrenics*, s. 28. Cezalandırma, bkz. J. Laboucarie ve P. Barres, 'Curabilité des psychoses délirantes systématisées', s. 329. Gérard Pommier, 'Du fantasme à l'hallucination' (19 Mart 2011), Espace Analytique, Paris.

s. 38 Manfred Bleuler, 'Research and changes in concepts in the study of schizophrenia', *Bulletin of the Isaac Ray Medical Library*, 3 (1955), s. 1–132.

s. 39-40 Akıl hastalarının birçoğunun, bkz. Robert Whitaker, *Mad in America*, s. 156; ve Gerald Grob, *The Mad Among Us: A History of the Care of America's Mentally Ill*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999. Karş. Edward Shorter, *A History of Psychiatry from the Era of the Asylum to the Age of Prozac*, New York: Wiley, 1997. Psikozda artış, bkz. E. Jarvis, 'On the supposed increase of insanity', *American Journal of Insanity*, 8 (1851–2), s. 333–64; J. Hawkes, 'On the increase of insanity', *Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*, 10 (1857), s. 508–21; ve Andrew Scull, *The Most Solitary of Afflictions*, s. 334–74.

s. 40 Andrew Lakoff, *Pharmaceutical Reason, Knowledge and Value in Global Psychiatry*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s.174; ve Nikolas Rose,

‘Pharmaceuticals in Europe’, Martin Knapp vd. (haz.), *Mental Health Policy and Practice across Europe içinde*, Maidenhead: Open University Press, 2007, s. 146–87. J. A. Liberman vd., ‘Effectiveness of antipsychotic drugs in patients with chronic schizophrenia’, *New England Journal of Medicine*, 353 (2005), s. 1209–23.

s. 41 Dikkat çeken çalışmalar, bkz. James Hegarty vd., ‘One hundred years of schizophrenia: a meta-analysis of the outcome literature’, *American Journal of Psychiatry*, 151 (1994), s. 1409–14.

s. 43 Richard Bentall, *Doctoring the Mind*, s. 84.

s. 43 D. L. Rosenhan, ‘On being sane in insane places’, *Science*, 179 (1973), s. 250–58. Yaklaşık otuz yıl sonra Lauren Slater aynı deneyi tekrarlamıştır, ama iddiaları tartışmalı görülmektedir: *Opening Skinner’s Box: Great Psychological Experiments of the Twentieth Century*, Londra: Bloomsbury, 2004. Pierre Janet, *La Force et la faiblesse psychologiques*, Paris: Maloine, 1932.

s. 44 Filme alınmış görüntüler, bkz. J. E. Cooper vd., *Psychiatric Diagnosis in New York and London*, Oxford: Oxford University Press, 1972; Michael Shepherd vd., *An Experimental Approach to Psychiatric Diagnosis*, Kopenhag: Munksgaard, 1968); Martin Katz vd., ‘Studies of the diagnostic process’, *American Journal of Psychiatry*, 1215 (1969), s. 937–47; ve R. E. Kendell vd., ‘Diagnostic criteria of American and British psychiatrists’, *Archives of General Psychiatry*, 25 (1971), s. 123–30. Ayrıca bkz. P. Pichot, ‘The diagnosis and classification of mental disorders in French-speaking countries: background, current views and comparison with other nomenclatures’, *Psychological Medicine*, 12 (1982), s. 475–92.

s. 45 *DSM*, bkz. Stuart Kirk ve Herb Kutchins, *The Selling of DSM: The Rhetoric of Science in Psychiatry*, New York: De Gruyter, 1992; ve *Making Us Crazy: DSM, the Psychiatric Bible and the Creation of Mental Disorders*, New York: Free Press, 1997.

s. 46 Yakın tarihli bir araştırma, bkz. Jim Geekie ve John Read, *Making Sense of Madness: Contesting the Meaning of Schizophrenia*, Londra: Routledge, 2009, s. 25.

s. 47-8 Tanı uygulamaları, bkz. Wolfgang de Boor, *Psychiatrische Systematik, Ihre Entwicklung in Deutschland seit Kahlbaum*, Berlin: Springer, 1954); Jacques Roubinovitch, *Des variétés cliniques de la folie en France et en Allemagne*, Paris: Doin, 1896; Ernest Stengel, ‘A comparative study of psychiatric classification’, *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 53 (1959), s. 123–30; ve Karl Menninger vd., ‘The unitary concept of mental illness’, *Bulletin of the Menninger Clinic*, 22 (1958), s. 4–12.

s. 47 Jean-Étienne Esquirol, ‘Hallucination’, *Dictionnaire des sciences médicales*, Paris: Panckoucke, 1817, s. 64–71; daha komplike hali için bkz. *Des maladies mentales considerées sous les rapports medial, hygiénique et médico-légal*, 2 cilt, Paris: Baillière, 1938. Psikiyatrik sınıflandırmada “semptomlar”dan değil, kişinin semptomla *arasındaki* ilişkiden yola çıkılması gerektiği şeklindeki bu görüşün ilk ifadelerinden bir tanesi için bkz. Alfred Binet ve Théodore Simon, ‘Définition des principaux états mentaux de l’aliénation’, *L’Année Psychologique*, 16 (1910), s. 61–6; ve ‘Conclusion sur les états mentaux de l’aliénation’, *a.g.y.*, s. 361–71.

2. Bölüm

s. 49 Freud, *Project* (1895), *Standard Edition*, cilt 1, Londra: Hogarth, 1966, s. 353–6; ve ‘The Neuropsychoses of Defence’ (1894), *Standard Edition*, cilt 3, s. 45–61 ve 58.

s. 52 Ernst Kretschmer, 'The Sensitive Delusion of Reference', *a.g.y*.

s. 54 Ego, bkz. Freud, 'The Neuropsychoses of Defence', *a.g.y*., s. 58. 'Verwerfung' üzerine, bkz. Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan, Book* 3*: The Psychoses, 1955–6*, J.-A. Miller (haz.), New York: Norton, 1993; ve Jean-Claude Maleval, *La Forclusion du nom-du-père*, Paris: Seuil, 2000.

s. 54 Kötü kadın, bkz. Taslak H, Jeffrey Masson (haz.), *The Complete Letters of Sigmund Freud and Wilhelm Fliess içinde*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985, s. 108–9.

s. 54 Henri Flournoy, 'Délire systématisé de persécution', *L'Évolution Psychiatrique*, 2 (1927), s. 9–27.

s. 56 Charles Melman, *Les Paranoias* (1999–2001 Seminars), Paris: Éditions de l'Association Lacanienne Internationale, 2003, s. 271–2.

s. 59 Renée, *Autobiography of a Schizophrenic Girl*, New York: Grune & Stratton, 1951, s. 55; Türkçesi: *Bir Şizofren Kızın Güncesi*, çev. Zehra Karaburçak Ünsal, İstanbul: Yol, 1999.

s. 59 Aynanın arkası, bkz. Harold Searles, *The Nonhuman Environment*, New York: International Universities Press, 1960, s. 321. Ayrıca bkz. E. Menninger-Lerchenthal, *Der Eigene Doppelgänger*, Bern: Huber, 1946; *Das Truggebilde der eigenein Gestalt Heautoskopie Doppelgänger*, Berlin, 1935; Paul Sollier, *Les Phénomènes d'autoscopie*, Paris: Alcan, 1903; ve Gabriel Dromard, *La Mimique chez les aliénés*, Paris: Alcan, 1909.

s. 60 Schreber, *Memoirs*, *a.g.y*., s. 243.

s. 61 Lacan, 'The Mirror Stage as Formative of the I Function' (1949), *Écrits içinde*, New York: Norton, 2006, s. 75–81. Henri Wallon, *Les Origines du caractère chez l'enfant* (Paris, 1934); ve James Baldwin, 'Imitation: a chapter in the natural history of consciousness', *Mind* (Ocak 1894), s. 26–55. Bkz. Émile Jalley, *Freud, Wallon, Lacan: L'Enfant au miroir*, Paris: École Lacanienne de Psychanalyse, 1998.

s. 62 René Zazzo, *World Health Organisation Discussion on Child Development*, cilt 1, New York: International Universities Press, 1953.

s. 65 Ensest yasağı, bkz. Charles-Henry Pradelles de Latour, 'La Psychanalyse et l'anthropologie sociale au regard de la loi', Marcel Drach ve Bernard Toboul (haz.), *L'Anthropologie de Lévi-Strauss et la psychanalyse içinde*, Paris: La Decouverte, 2008, s. 45–55.

s. 65 Claude Lévi-Strauss, *The Savage Mind* (1962), Londra: Weidenfeld, 1966; Türkçesi: *Yaban Düşünce*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: YKY, 2000.

s. 68 Renée, *Autobiography of a Schizophrenic Girl*, *a.g.y*., s. 133.

s. 69 Babalık, bkz. Edwin Hartland, *Primitive Paternity*, 2 cilt, Londra: The Folk-Lore Society, 1909. Küçük Hans üzerine Lacan, *La Relation d'objet* (1956–7), J.-A. Miller (haz.), Paris: Seuil, 1994. Ayrıca bkz. Markos Zafiropoulos, *Lacan and Lévi-Strauss*, Londra: Karnac, 2010.

s. 71 Marcel Pagnol, *La Gloire de mon père*, Monte Carlo: Pastorelli, 1957.

s. 73 Bruno Bettelheim, *The Empty Fortress*, New York: Free Press, 1967, s. 235–50.

s. 76-7 Oidipus üzerine Lacan, *La Relation d'objet*, *a.g.y*.; ve *Les Formations d'Inconscient* (1957–8), J.-A. Miller (haz.), Paris: Seuil, 1998.

s. 80 Sonraki görüşleri, bkz. Lacan, *Le Sinthome* (1975–6), J.-A. Miller (haz.), Paris: Seuil, 2005.

s. 82 Kurt Eissler, 'Limitations to the psychotherapy of schizophrenia', *Psychiatry*, 6 (1943), s. 381–91.

s. 83 İletişim, bkz. Gregory Bateson vd., ‘Towards a theory of schizophrenia’, *Behavioural Science*, 1 (1956), s. 251–64; ve ‘A note on the double bind – 1962’, *Family Process*, 2 (1963), s. 154–61. Bu süreçlerin bir örneği için, bkz. Schreber, *Memoirs*, *a.g.y.*, s. 154 ve 209.

3. Bölüm

Lacan’ın psikoz üzerine görüşleri için bkz. ‘Presentation on Psychic Causality’ (1946), *Écrits içinde*, s. 123–58; *The Seminar of Jacques Lacan, Book* 3*: The Psychoses, 1955–6*; ‘On a Question Prior to Any Possible Treatment of Psychosis’ (1957–8), *Écrits içinde*, s. 445–88; ve *Le Sinthome*. Bağlam ve yorum için bkz. Lucien Bonnafé vd., *Le Problème de la psychogenèse des névroses et des psychoses*, Paris: Desclée de Brouwer, 1950; Jean-Claude Maleval, *La Forclusion du nom-du-père*; Geneviève Morel, *Sexual Ambiguities*, Londra: Karnac, 2011; ve Corinne Fellahian, *La Psychose selon Lacan, évolution d’un concept*, Paris: L’Harmattan, 2005. Telafi olarak hezeyan üzerine klasikleşmiş erken bir çalışma: Maurice Mignard ve Marcel Montassut, ‘Un délire de compensation’, *L’Encéphale*, 12 (1924), s. 628–34. Lacancı perspektifler için bkz. Jean-Claude Maleval, *Logique du délire*, Paris: Masson, 1996; ve Anne Lysy-Stevens ve Alexandre Stevens, ‘La psychose infantile: déficit ou production?’, *Quarto*, 46 (1991), s. 46–50.

s. 85 Schreber, *Memoirs*, s. 46–7 ve 248–9.

s. 88 Louis Wolfson, *Le Schizo et les langues*, Paris: Gallimard, 1970. Ayrıca bkz. Wolfson, *Ma mère musicienne est morte . . .*, Paris: Navarin, 1984; Wolfson ile söyleşi, *L’Âne*, 18 (Eylül/Ekim 1984), s. 1–4; Serge André, ‘La pulsion chez le schizophrène’, *Ornicar?*, 36 (1986), s. 103–10; Angel Enciso Bergé, ‘La langue maternelle dans la psychose’, *a.g.y.*, s. 94–102; ve Geneviève Morel, ‘Point final à une planète infernale’, *a.g.y.*, s. 82–93.

s. 88 Çarpıcı ve gürültülü, bkz. Freud, *Psychoanalytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)* (1911), *Standard Edition*, cilt 12, s. 9–82.

s. 89 Resmi mektup, André Ceillier, ‘Du rôle des hallucinations psychiques dans l’exploration de l’inconscient’, *L’Évolution Psychiatrique*, 1 (1925), s. 142–54.

s. 89 John Custance, *Wisdom, Madness and Folly*, New York: Pellegrini, 1952, s. 45.

s. 91 “Baba” kelimesi, bkz. Paul Mattusek, ‘Studies in Delusional Perception’ (1952), John Cutting ve Michael Shepherd (haz.), *Clinical Roots of the Schizophrenia Concept içinde*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 100.

s. 91 Brooks, aktarıldığı yer Bert Kaplan (haz.), *The Inner World of Mental Illness*, New York: Harper and Row, 1964, s. 84; Türkçesi: *Akıl Hastalarının İç Dünyası*, çev. ??, Ankara: Öteki, ??.

s. 92 Lewis Hill, *Psychotherapeutic Intervention in Schizophrenia*, Chicago: University of Chicago Press, 1955, s. 67.

s. 92 Bkz. Judith Allardyce vd., ‘Deconstructing psychosis conference 2006: the validity of schizophrenia and alternative approaches to classification’, *Schizophrenia Bulletin*, 33 (2007), s. 863–7; L. B. Jansson ve J. Parnas, ‘Competing definitions of schizophrenia: what can be learned from polydiagnostic studies?’, *a.g.y.*, s. 178–200; Manfred Bleuler, ‘Research and changes in concepts in the study of schizophrenia’, s. 1–132; Eugène Minkowski, ‘La genèse de la notion de schizophrénie et ses caractères

essentiels'; ve Henri Ey, 'Classifications des maladies mentales et le problème des psychoses aiguës', *Études Psychiatriques*, 3 (1954), s. 1–45.

s. 93 Karl Jaspers, *General Psychopathology* (1913), Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997, s. 567–8.

s. 94 Aslında Paul Schilder 1920'lerde, beyin frengisi enfeksiyonlarından mustarip hastaların "psikotik" semptomlarının, enfeksiyon-öncesi kişiliklerinde temellendiğini kanıtlamış, böylece kişideki semptomalojiyi beynin zarar gören bölgesinin belirlediği fikrini çürütmüştür. Bkz. Schilder, *Studien und Symptomologie der progressiven Paralyse*, Berlin: Karger, 1930.

s. 95 Toplumsal ağ, bkz. Arthur Burton vd. (haz.), *Schizophrenia as a Life Style*, New York: Springer, 1974.

s. 96 Jay Watts, 'The Group of Schizophrenias' (2010), yayımlanmamış yazı.

s. 96–7 Paranoya ve şizofreni, bkz. *Clinique différentielle des psychoses*, Paris: Navarin, 1988; Colette Soler, *L'Inconscient à ciel ouvert de la psychose*, Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 2002; ve Luis Izcovich, *Les Paranoïaques et la psychanalyse*, Paris: Éditions du Champ Lacanien, 2004. Farklı hezeyanlı inşalar üzerine bkz. H. Mueller-Suur, 'Das Gewissheitsbewusstein beim schizophrenen und beim paranoischen Wahnerleben', *Fortschrift Neurologie und Psychiatrie*, 18 (1950), s. 44–51; Philippe Chaslin, *Éléments de sémiologie et de clinique mentales*; ve Jean-Claude Maleval, *Logique du délire*. Melankoli ile kıyas, bkz. George Dumas, *Les États intellectuals dans la mélancolie*, Paris: Alcan, 1895; Jacques Adam vd., *Des mélancolies*, Paris: Éditions du Champ Lacanien, 2001; ve Darian Leader, *The New Black: Mourning, Melancholia and Depression*, Londra: Hamish Hamilton, 2008. Şizofreni ile manik depresyon arasındaki ilişki üzerine erken bir çalışma: Moritz Urstein, *Die Dementia praecox und ihre Stellung zun manisch-depressiven Irresein*, Berlin: Urban & Schwarzenberg, 1909.

s. 97 Henri Claude, bkz. 'Les psychoses paranoides' ve Henri Claude ve Marcel Montassut, 'Délimitation de la paranoia légitime'.

s. 98 Melankoli, bkz. Jules Séglas, *Leçons cliniques sur les maladies mentales et nerveuses*, Paris: Asselin et Houzeau, 1895. Piera Aulagnier, *The Violence of Interpretation*, s. 199.

s. 103 Gregory Bateson vd., 'Towards a theory of schizophrenia'.

s. 104 Pierre Bruno, 'Schizophrénie et paranoïa', *Preliminaire*, 5 (1993), s. 67–83.

s. 107 Matthews, Hava Dokuma Makinesi, bkz. John Haslam, *Illustrations of Madness* (1810), Roy Porter (haz.), Londra: Routledge, 1988.

s. 107 Schreber, *Memoirs*, s. 123.

s. 108–11 Şizofrenide beden ve libido, bkz. Paul Balvet, *Le Sentiment de dépersonnalisation dans les délires de structure paranoïde*, Lyon: Riou, 1936; 'De l'importance du sentiment de dépersonnalisation dans la pathogénie des délires', *L'Évolution Psychiatrique*, 4 (1936), s. 3–26; ve Paul Schilder, *Seele und Leben*, Berlin: Springer, 1923. Balvet burada dört kilit alan bulmuştur: yaşam gücünün kaybı, bedensel bütünlük hissinin kaybı, kendini tanımama ve bedenin tözselliği hissinin kaybı (mesela, bedenin boyutlarında değişkenlikler, bedenin çözülmesi, bedenin maddiliğinin kaybolması). Ait olmayan parçalar, bkz. H. Hécaen ve J. de Ajuriaguerra, *Méconnaissances et hallucinations corporelles*, Paris: Masson, 1952, s. 288; ve beden değişimleri üzerine, *a.g.y.*, s. 257–370. Elim, bkz. Pierre Janet, 'L'Hallucination dans le délire de persécution', *Revue Philosophique* (1932), s. 61–98 ve 279–331; ve Stéphane Thibierge, *Pathologies de l'image du corps* (Paris: Presses Universitaires de

France, 1999) içinde yer alan tartışma.

s. 112 Karl Abraham, ‘A Short Study of the Development of the Libido’ (1924), *Selected Papers on Psychoanaysis içinde*, Londra: Maresfield Reprints, 1979, s. 455. Wagner üzerine, bkz. Anne-Marie Vindras, *Louis II de Bavière selon Ernst Wagner, paranoïaque dramaturge*, Paris: EPEL, 1993, s. 153 ve 138.

s. 113 Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 129 ve 231.

s. 114 Varoluşsal, bkz. Arthur Burton, ‘The Alchemy of Schizophrenia’, *Schizophrenia as a Life Style içinde*, s. 87.

s. 114 Schreber, *Memoirs*, s. 233. Rasyonalizasyonlar, bkz. Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 131.

s. 114 Büyüklük ve mani, bkz. Edith Jacobson, ‘Psychotic Identifications’ (1954), *Depression içinde*, New York: International Universities Press, 1971, s. 242–63.

4. Bölüm

s. 117 Victor Tausk, ‘On the origin of the “influencing machine” in schizophrenia’ (1919), *Psychoanalytic Quarterly*, 2 (1933), s. 519–56.

s. 118 Düşünceleri alan baba, bkz. Kurt Schneider, *Clinical Psychopathology*, New York: Grune & Stratton, 1959, s. 101.

s. 118 Jean Piaget, *The Language and Thought of the Child*, New York: Harcourt Brace, 1926; Türkçesi: Çocuklukta Dil ve Düşünme, çev. Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul: Palme, 2007.

s. 119 Kırmızı ışık, bkz. Silvano Arieti, *Interpretation of Schizophrenia*, s. 318.

s. 119 Serge Leclaire, ‘À la recherche des principes d’une psychothérapie des psychoses’, *L’Évolution Psychiatrique*, 23 (1958), s. 377–419.

s. 119 Warhol, bkz. Brian Dillon, *Tormented Hope, Nine Hypochondriac Lives*, Londra: Penguin, 2009, s. 242.

s. 119 *Folie à deux*, bkz. C. Lasègue ve J. Falret, ‘La folie à deux ou folie communiquée’, *Annales Médico-Psychologiques*, 18 (1877), s. 321–55; ve Helene Deutsch, ‘Folie à deux’, *Psychoanalytic Quarterly*, 7 (1938), s. 307–18.

s. 120 Anna Freud, ‘The role of bodily illness in the mental life of children’, *Psychoanalytic Study of the Child*, 7 (1952), s. 69–81.

s. 121 Kollarıma, bkz. Werner Mendel, ‘A Phenomenological Theory of Schizophrenia’, Arthur Burton vd. (haz.), *Schizophrenia as a Life Style içinde*, s. 111.

s. 121 Pankow, bkz. Jean-Max Gaudillière ve Françoise Davoine, ‘The Contribution of Some French Psychoanalysts to the Clinical and Theoretical Approaches to Transference in the Psychodynamic Treatment of Psychosis’, Yrjö Alanen vd. (haz.), *Psychotherapeutic Approaches to Schizophrenic Psychoses içinde*, s. 141.

s. 121 Jeanine, bkz. Piera Aulagnier, *L’Apprenti-historien et le maître-sorcier*, Paris: Presses Universitaires de France, 1984, s. 263–68.

s. 123 Linnaeus, bkz. Silvano Arieti, *Interpretation of Schizophrenia*, s. 380.

s. 124 Gregory Bateson vd., ‘Towards a theory of schizophrenia’.

s. 124 Louis Sass, *Madness and Modernism*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998, s. 179; Türkçesi: *Delilik ve Modernizm*, çev. Ender Gürol, İstanbul: Alfa, 2014. Ayrıca bkz. Louis Sass ve Josef Parnas, ‘Schizophrenia, consciousness and the self ’, *Schizophrenia Bulletin*, 29 (2003), s. 427–44.

s. 125 Lacan, psikozda konuşma üzerine, bkz. *The Seminar of Jacques Lacan, Book* 3*:*

The Psychoses, 1955–6; ve ‘On a Question’.

s. 126–7 Gözler, bkz. Freud, ‘The Unconscious’ (1915), *Standard Edition*, cilt 14, s. 197–8; ve Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 76. Kurtlar, bkz. B. P. Karon ve G. R. VandenBos, *Psychotherapy of Schizophrenia*, New York: Jason Aronson, 1981, s. 159–61.

s. 127 Paul Sérieux ve Joseph Capgras, *Les Folies raisonnantes*, s. 21. Ayrıca bkz. Paul Guiraud, ‘Les formes verbales de l’interprétation délirante’, *Annales Médico-Psychologiques*, 129 (1921), s. 395–412.

s. 127 Zehir, bkz. Silvano Arieti, *Interpretation of Schizophrenia*, s. 268.

s. 128 Soyut/somut eleştirisi, bkz. Maria Lorenz, ‘Problems posed by schizophrenic language’, *Archives of General Psychiatry*, 4 (1961), s. 95–102; ve ‘Expressive behavior and language patterns’, *Psychiatry*, 18 (1955), s. 353–66.

s. 128 Bruno Bettelheim, *The Empty Fortress*, s. 241.

s. 129 Jules Séglas, *Des troubles du langage chez les aliénés*, Paris: Rueff, 1892.

s. 129 E. Tanzi, ‘I neologismi degli alienti in rapporto col delirio cronico’, 1. kısım, *Rivista Sperimentale di Freniatria e di Medicina Legale della Alenazione Mentali*, 15 (1899), s. 352–93; ve 2. kısım, *a.g.y.*, 16 (1900), s. 1–35.

s. 130 Yrjö Alanen, *Schizophrenia, Its Origins and Need-Adapted Treatment*, Londra: Karnac, 1997, s. 10–11.

s. 130 Carl Jung, *The Psychology of Dementia Praecox* (1907), *Collected Works içinde*, cilt 3, New Jersey: Princeton University Press, 1972; ve bkz. *Studies in Word Association* (1906), Londra: Heinemann, 1918.

s. 130 Karl Kleist, ‘Aphasie und Geisteskrankheit’, *Münchener Medizinische Wochenschrift*, 61 (1914), s. 8–12.

s. 131 “Damevler**”**, bkz. F. J. Fish, *Schizophrenia*, Bristol: John Wright, 1962, s. 50.

s. 131–2 Ludwig Staudenmaier, *Die Magie als experimentelle Naturwissenschaft*, Leipzig, 1912; ve Leonard Zusne, ‘Altered States of Consciousness, Magical Thinking and Psychopathology: The Case of Ludwig Staudenmaier’, Colleen Ward (haz.), *Altered States of Consciousness and Mental Health içinde*, Londra: Sage, 1989, s. 233–250. Düz anlam, bkz. L. Vigotsky, ‘Thought in schizophrenia’, *Archives of Neurology and Psychiatry*, 31 (1934), s. 1063–77; Harold Vetter, ‘New-word coinage in the psychopathological context’, *Psychiatric Quarterly*, 42 (1968), s. 298–312. Hastaların kullandığı sözcükler, bkz. Harry Stack Sullivan, ‘Peculiarity of thought in schizophrenia’, *American Journal of Psychiatry*, 5 (1925), s. 21–80; ve David Forrest, ‘Poesis and the language of schizophrenia’, *Psychiatry*, 28 (1965), s. 1–18.

s. 133 Saussure’ün yaptığı ayrım üzerine, bkz. Claude Lévi-Strauss, *The Savage Mind*, s. 156.

s. 133 Serge Leclaire, ‘À la recherche des principes d’une psychothérapie des psychoses’, s. 392–3.

s. 134 E. von Domarus, ‘The Specific Laws of Logic in Schizophrenia’, J. S. Kasanin (haz.), *Language and Thought in Schizophrenia içinde*, Berkeley: University of California Press, 1944), s. 104–14.

s. 134 Melek, bkz. Silvano Arieti, *Interpretation of Schizophrenia*, s. 239.

s. 135 Adolphe, bkz. George Dumas, *Le Surnaturel et les dieux d’après les maladies mentales*, Paris: Presses Universitaires de France, 1946, s. 245.

s. 135 Paul Courbon ve Gabriel Fail, ‘Syndrome d’illusion de Frégoli et schizophrénie’, *Bulletin de la Société Clinique de Medicine Mentale* (1927), s. 121–5. Yanlış teşhisler üzerine, bkz. W. Scheid, ‘Über Personenverkennung’, *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 157 (1936), s. 1–16; M. D. Enoch vd., *Some Uncommon*

Psychiatric Syndromes, Bristol: John Wright, 1967; Stéphane Thibierge, *Pathologies de l'image du corps*'; ve Ramin Mojtabai, 'Misidentification phenomena in German psychiatry: a historical review and comparison with the French/English approach', *History of Psychiatry*, 7 (1996), s. 137–58. Yanlış teşhis fenomeninin erkeklere oranla kadınlarda daha sık meydana geldiği gözlemlenmiştir: bunu açıklama yönünde keyifli bir çaba için bkz. Stanley Coleman, 'Misidentification and non-recognition', *Journal of Mental Science*, 79 (1933), s. 42–51.

s. 136 Harry Stack Sullivan, 'Affective experience in early schizophrenia', *American Journal of Psychiatry*, 6 (1927), s. 467–83.

s. 136 Metro treni, bkz. M. L. Hayward ve J. E. Taylor, 'A schizophrenic patient describes the action of intensive psychotherapy', *Psychiatric Quarterly*, 30 (1956), s. 211–248 ve 236.

s. 136 Kurt Eissler, 'Notes upon the emotionality of a schizophrenic patient and its relation to problems of technique', *The Psychoanalytic Study of the Child*, 8 (1953), s. 214.

s. 137-8 Zombi, bkz. Werner Mendel, 'A Phenomenological Theory of Schizophrenia', s. 106; Karl Jaspers, *General Psychopathology*, s. 67 ve 122.

5. Bölüm

s. 141 Bismarck, bkz. George Dumas, *Le Surnaturel et les dieux d'après les maladies mentales*, s. 196.

s. 143 20.000 frank, bkz. Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 137.

s. 145 Karl Jaspers, *General Psychopathology*, s. 103–6. Anlam deneyimi üzerine bkz. René Targowla ve Jean Dublineau, *L'Intuition délirante*, Paris: Maloine, 1931.

s. 145 Evrenin sırları, Bert Kaplan (haz.), *The Inner World of Mental Illness*, s. 94. John Custance, *Wisdom, Madness and Folly*, s. 52.

s. 146 Lacan, 'On a Question', s. 450–51; ve Eugène Minkowski, *Traité de psychopathologie*, Paris: Presses Universitaires de France, 1966.

s. 147 Joseph Capgras, 'Le délire d'interprétation hyposthénique: délire de supposition', *Annales Médico-Psychologiques*, 88 (1930), s. 272–99.

s. 149 Geneviève Morel, *Sexual Ambiguities*, s. 188–201.

s. 150 Amiens Piskoposu, bkz. Paul Sérieux ve Joseph Capgras, *Les Folies raisonnantes*, s. 156.

s. 150 Örnekler bkz. H. Hécaen ve J. de Ajuriaguerra, *Méconnaissances et hallucinations corporelles*, s. 283–6.

s. 151 Carnegie, bkz. Richard Hofstadter, *Social Darwinism and American Thought*, New York: Braziller, 1959, s. 44–7.

s. 151 Kurt Schneider, *Clinical Psychopathology*, s. 105.

s. 151 Her şeyi görmek, Karl Jaspers, *General Psychopathology*, s. 115–16. Hafıza, bkz. Emil Kraepelin, 'Über Erinnerungsfalschungen', *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, 18 (1887), s. 199–239.

s. 151 Siperler, bkz. Maurice Mignard ve Marcel Montassut, 'Un délire de compensation', s. 628–34.

s. 152 Cerrahi işlemler, bkz. Harold Searles, *The Nonhuman Environment*, s. 192–3.

s. 153 Paula Elkisch, 'On infantile precursors of the "influencing machine" (Tausk)', *Psychoanalytic Study of the Child*, 14 (1959), s. 219–35.

s. 154 Geneviève Morel, *Sexual Ambiguities*, s. 45–8.
s. 154 Schreber, *Memoirs*, s. 19. Dışarıdan etki, bkz. André Ceillier, 'Les influencés', *L'Encéphale* (1924), s. 152–62, 225–34, 294–301 ve 370–81. Düşünce atıyorlar, bkz. Harold Searles, *The Nonhuman Environment*, s. 209. Henri Claude, 'Mécanisme des hallucinations: syndrome d'action extérieure', *L'Encéphale*, 25 (1930), s. 345–59.
s. 156 Charles-Henry Nodet, *Le Groupe des psychoses hallucinatoires chroniques*, s. 97.
s. 156 George Dumas, *Le Surnaturel et les dieux d'après les maladies mentales*, s. 27–57.
s. 157 Psikotiğin ironisi, bkz. Louis Sass, *Madness and Modernism*, s. 111–15.
s. 158 Eşek, bkz. Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 99.
s. 160 İkili karşıtlık, bkz. Geneviève Morel, 'L'insuffisance des identifications à établir la sexuation d'un sujet', *Carnets de Lille*, 2 (1997), s. 36–40.
s. 162 Edith Jacobson, 'On Depressive States: Nosological and Theoretical Problems', *Depression içinde*, s. 167–84. A. Bottéro, 'Une histoire de la dissociation schizophrénique', *L'Évolution Psychiatrique*, 66 (2001), s. 43–60.
s. 163 Oscar Bumke, *Lehrbuch der Geisteskrankheiten*, Münih: Bergmann, 1929.

6. Bölüm

s. 165 Psişik ve biyolojik nedensellik üzerine bkz. Don Jackson, *Myths of Madness: New Facts for Old Fallacies*, New York: Macmillan, 1964; Don Jackson (haz.), *The Etiology of Schizophrenia*, New York: Basic Books, 1960; ve Alphonse De Waehlens ve Wilfried Ver Eecke, *Phenomenology and Lacan on Schizophrenia, after the Decade of the Brain*, Leuven: Leuven University Press, 2001. M. K. Horwitt, 'Fact and artifact in the biology of schizophrenia', *Science*, 124 (1956), s. 429–30. Nedenler ve koşullar üzerine bkz. Poul Faergeman, *Psychogenic Psychoses*, Londra: Butterworth, 1963.
s. 166 Kimya ve fizik, Don Jackson, 'The transactional viewpoint', *International Journal of Psychiatry*, 4 (1967), s. 543–4.
s. 167 Gen, bkz. Evelyn Fox Keller, *The Century of the Gene*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000; Türkçesi: *Genin Yüzyılı*, çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis, 2004; ve Catherine Waldby, 'Code unknown: histories of the gene', *Social Studies of Science*, 31 (2001), s. 779–91.
s. 167 Lacan, 'On a Question', Alfredo Zenoni, 'Le nom-du-père et sa forclusion', *Préliminaire*, 5 (1993), s. 85–92.
s. 172 Sophie de Mijolla-Mellor, *Penser la psychose*, Paris: Dunod, 1998.
s. 174 Schreber ve babası, bkz. Zvi Lothane, *In Defense of Schreber*, Londra: The Analytic Press, 1992; Luiz Eduardo Prado de Oliveira, *Le Cas Schreber*, Paris: Presses Universitaires de France, 1979; ve *Schreber et la paranoïa*, Paris: L'Harmattan, 1996.
s. 179–81 Gisela Pankow, 'Dynamic Structurization in Schizophrenia', Arthur Burton (haz.), *Psychotherapy of the Psychoses içinde*, New York: Basic Books, 1961, s. 152–71. Annenin ilahi doğumu, bkz. Piera Aulagnier, 'Remarques sur la structure psychotique' (1964), *Un interprète en quête du sens içinde*, Paris: Payot, 2006, s. 361–86. Anneler, bkz. Piera Aulagnier, *a.g.y.*; ve Suzanne Reichard ve Carl Tillman, 'Patterns of parent–child relationship in schizophrenia', *Psychiatry*, 13 (1950), s. 247–57; Trude Tietze, 'A study of mothers of schizophrenic patients', *Psychiatry*, 12 (1949), s. 55–65; ve Sophie de Mijolla-Mellor, *La Paranoïa*, Paris: Presses Universitaires de France, 2007. Hamile olduğumu hiç, bkz. Bruno Bettelheim, *The Empty Fortress*, s. 238–9. Babalar, bkz. W. R. Ve T. Lidz, 'The family environment of

schizophrenic patients', *American Journal of Psychiatry*, 106 (1949), s. 332–45.

s. 184 Neye baksam, bkz. John Custance, *Wisdom, Madness and Folly*, s. 36.

s. 186 Erken dönem Batılı araştırmalar, bkz. Colwyn Trevarthen, 'Conversations with a two-month-old', *New Scientist*, 62 (1974), s. 230–33. Doğulu, bkz. A. N. Sokolov, *Inner Speech and Thought*, New York: Plenum, 1972; Blyuma Zeigarnik, *The Pathology of Thinking*, New York: Consultants Bureau, 1965; ve Michael Cole ve Irving Maltzman, *A Handbook of Contemporary Soviet Psychology*, New York: Basic Books, 1969. Colwyn Trevarthen, 'Descriptive Analyses of Infant Communicative Behaviour', H. R. Schaffer (haz.), *Studies in Mother–Infant Interaction içinde*, Londra: Academic Press, 1977; ve Irene Deliege ve John Sloboda, *Musical Beginnings*, Oxford: Oxford University Press, 1996.

s. 187–8 Ruth Weir, *Language in the Crib*, The Hague: Mouton, 1962. Paul Guillaume, 'Les débuts de la phrase dans le langage de l'enfant', *Journal de Psychologie*, 24 (1927), s. 1–25.

s. 188 Benzer bulgular, bkz. S. Pickert, 'Imaginative dialogues in children's early speech', *First Language*, 2 (1981), s. 5–20. Alison Elliot, *Child Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981. Taklit, bkz. Stan Kuczaj, *Crib Speech and Language Play*, New York: Springer Verlag, 1982. Anadili olarak konuşanlar, bkz. Alison Elliot, *Child Language*, s. 159. Kraepelin'in metinlerinin derlenip çevrildiği yer: Frank Heynick, *Language and Its Disturbances in Dreams*, New York: John Wiley, 1993.

s. 191 Bakış, bkz. Darian Leader, *Stealing the Mona Lisa: What Art Stops Us from Seeing*, Londra: Faber & Faber, 2002; Türkçesi: *Mona Lisa Kaçırıldı*, çev. Handan Akdemir, İstanbul: Ayrıntı, 2004.

s. 192 Louis Wolfson, *Le Schizo et les langues*, s. 46–52. Ayna, bkz. Paula Elkisch, 'The psychological significance of the mirror', *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 5 (1957), s. 235–44.

s. 193-4 Çocuk oyunları, bkz. Iona ve Peter Opie, *The Lore and Language of Schoolchildren*, Oxford: Oxford University Press, 1959.

s. 194 Otto Isakower, 'On the exceptional position of the auditory sphere', *International Journal of Psychoanalysis*, 20 (1939), s. 340–48.

s. 195 Papin kardeşler, bkz. Francis Dupré, *La 'Solution' du passage à l'acte: le double crime des soeurs Papin*, Toulouse: Érès, 1984.

s. 195 Darbe, bkz. Schreber, *Memoirs*, s. 89.

s. 196 Sözlü halüsinasyon üzerine Lacan, bkz. François Sauvagnat, 'La "Desensorialisation" des hallucinations acoustico-verbales: quelques résultats actuels d'un débate centenaire', *Polyphonie pour Ivan Fonagy içinde*, Paris: L'Harmattan, 1997, s. 391–404. Ayrıca bkz. André Ceillier, 'Du rôle des hallucinations psychiques dans l'exploration de l'inconscient', s. 142–54; ve 'Étude sur les variétés du langage automatique', *Annales Médico-Psychologiques*, 12 (1924), s. 161–74 ve 25–6; Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 110–11; Henri Grivois, 'Les hallucinations verbales psychomotrices', *L'Évolution Psychiatrique*, 51 (1986), s. 609–23; *Quarto*; *Les Psychoses*, 28–9 (1987) içinde derlenen makaleler; ve Georges Lantéri-Laura, 'Histoire de la clinique des hallucinations', *Hallucinations, regards croisés içinde*, Paris: Masson, 2002, s. 15–20.

s. 199 Algı sahası, Lacan, *Le Seminaire Livre* 5. *Les Formations de l'inconscient* (1957–8), haz. J.-A. Miller, Paris: Seuil, 1998, s. 480. Bu, Lacan'ın 8 Nisan 1975 tarihli seminerinde kullandığı meşhur ifadenin, paranoyada "ses bakışı seslendirir" ifadesinin

ters olduğuna işaret eder. Bu ters çevirmeye karşı, paranoyanın körlerde son derece nadir görüldüğü, ama sağırlarda hiç de nadir olmadığı iddiasına başvurulabilir. Karşı örnek olarak fazlasıyla düzdür bu; zira sağır bir kişi, birisinin sesinin kendisini hedef aldığını hissedebileceği gibi, kör bir kişi de kendisine bakıldığı hissine kapılabilir şüphesiz.

s. 199 Sütle dolu bir bardak, Bleuler, *Dementia Praecox*, s. 100.

s. 199 Karl Kleist, 'Cycloid, Paranoid and Epileptoid Psychoses and the Problem of Degenerative Psychoses' (1928), Steven Hirsch ve Michael Shepherd, *Themes and Variations içinde*, s. 297–331. Tanrılar, bkz. Schreber, *Memoirs*, s. 168. Otizm örnekleri için bkz. Leo Kanner, 'Autistic disturbances of affective contact', *Nervous Child*, 2 (1942), s. 217–50.

7. Bölüm

s. 202 Paraşüt, Marcel Czermak, *Passions de l'objet*, Paris: Éditions de l'Association Freudienne Internationale, 2001, s. 87. Bleuler'in psikozun seyrine dair eleştirisi, *Dementia Praecox*, s. 245 dipnot. Tetiklenme konusunda Lacancı izahatlar için bkz. Christian Hoffman, 'Quelques réflexions à propos du déclenchement de la psychose et de ses suppléances dans le monde contemporain', *Figures de la Psychanalyse*, 9 (2004), s. 49–61; François Leguil, 'Le déclenchement d'une psychose', *Ornicar?*, 41 (1987), s. 71–5; Pierre Naveau, 'Sur le déclenchement de la psychose', *Ornicar?*, 44 (1988), s. 77–87; ve Alexandre Stevens, 'Déclenchement de la psychose', *Travaux*, 3 (1988), s. 21–40. Şaşkınlık (*perplexity*) üzerine bkz. Gustav Störring, *Wesen und Bedeutung des Symptoms der Ratlosigkeit bei psychischen Erkrankungen*, Leipzig: Thieme, 1939; 'L'énigme et la psychose' içindeki yazılar, *La Cause Freudienne*, 23 (1993); ve F. Fuentenebro ve G. E. Berrios, 'The predelusional state: a conceptual history', *Comprehensive Psychiatry*, 36 (1995), s. 251–9. Kişisel mana, bkz. C. Neisser, 'Erörterungen über die Paranoia vom klinischen Standpunkte', *Centralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie*, 60 (1892), s. 1–20.

s. 203 Anlamlılık üzerine bkz. Karl Jaspers, *General Psychopathology*. Yatak örtüleri, *a.g.y.*, s. 601. MacDonald, bkz. Bert Kaplan (haz.), *The Inner World of Mental Illness*, s. 175. Yastık, bkz. John Custance, *Wisdom, Madness and Folly*, s. 72.

s. 205 Renée, *Autobiography of a Schizophrenic Girl*, s. 29.

s. 207 Lacan, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité* (1932), Paris: Seuil, 1975, s. 270–71.

s. 207-8 Delik, bkz. Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan, Book* 3. Gregory Zilboorg, 'The dynamics of schizophrenic reactions related to pregnancy and childbirth', *American Journal of Psychiatry*, 85 (1929), s. 733–67.

s. 208 İşaret dili, bkz. E. Stanley Abbot, 'What is paranoia?', *American Journal of Insanity*, 71 (1914), s. 29–40.

s. 210-1 Hélène vakası, bkz. Geneviève Morel, *Sexual Ambiguities*, s. 263.

s. 210 Freud, *Introductory Lectures on Psychoanalysis* (1916–17), *Standard Edition,* cilt 16, s. 425. Gregory Bateson, 'A theory of play and phantasy', *Psychiatric Research Reports*, 2 (1955), s. 39–51.

s. 211 Cam tüpler, bkz. Paula Elkisch, 'On infantile precursors of the "influencing machine" (Tausk)', s. 219–35. Marguerite Valentine, 'The last resort: some notes on the suicide of a patient', *British Journal of Psychotherapy*, 20 (2004), s. 295–306.

s. 219 Marcel Czermak, *Passions de l'objet*, s. 99.
s. 220 Denise Sainte Fare Garnot, 'À propos de l'impression d'être immortel', Marcel Czermak içinde, *a.g.y.*, s. 231–45.
s. 221 Dünyanın sonu, bkz. Freud, *Psychoanalytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)*; ve A. Wetzel, 'Das Weltuntergangserlebnis in der Schizophrenie', *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 78 (1922), s. 403–17.
s. 223 Nathalie Charraud, *Infini et inconscient. Essai sur Georg Cantor*, Paris: Anthropos, 1994, s. 197.
s. 224 Isabelle Robert, 'L'épure d'une vie', *Carnets de Lille*, 5 (2000), s. 61–3. Brigitte Lemonnier, 'Un enfant maltraité', *a.g.y.*, s. 73–7.
s. 228 Cotton, bkz. Robert Whitaker, *Mad in America*, s. 81–2.

8. Bölüm

s. 231 Şeytan, bkz. J. Lévy-Valensi ve Boudon, 'Deux cas de délire de persécution à forme demonomaniaque développes chez des débiles à la suite de pratiques magiques', *L'Encéphale*, 3 (1908), s. 115–19.
s. 233 Annenin dünyasından alınır, bkz. Lacan, 'On a Question', s. 472. Lacan'ın burada, öznenin annenin arzusunu "yorumladığından" değil, "üstlendiğinden" bahsettiğine dikkat edelim. Ludwig Binswanger, *Schizophrenie*, Pfullingen: Neske, 1957. Louis Wolfson, *Le Schizo et les Langues*, s. 75.
s. 233 William Niederland, *The Schreber Case*, New York: Analytic Press, 1984, s. 31.
s. 234 Helene Deutsch, 'Some forms of emotional disturbance and their relationship to schizophrenia', *Psychoanalytic Quarterly*, 11 (1942), s. 301–21; ve Nathaniel Ross, 'The "as if " concept', *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15 (1967), s. 59–82. Ayrıca bkz. Paul Hoch ve Phillip Polatin, 'Pseudoneurotic forms of schizophrenia', *Psychiatric Quarterly*, 23 (1949), s. 248–76; ve Paul Federn, 'Principles of psychotherapy in latent schizophrenia', *American Journal of Psychotherapy*, 2 (1947), s. 129–44. Bir sürü gölgenin karışımı, bkz. Hilde Bruch ve Stanley Palombo, 'Conceptual problems in schizophrenia', *Journal of Nervous and Mental Disease*, 132 (1961), s. 114–17.
s. 237 Kapısını kapatan arkadaş, bkz. Marcel Czermak, *Passions de l'objet*, s. 99.
s. 237 Vücut sınırı ve Stanley, bkz. Paula Elkisch, 'On infantile precursors of the "influencing machine" (Tausk)', s. 219–35; ve 'The Struggle for Ego Boundaries', *American Journal of Psychotherapy*, 5 (1956), s. 578–602.
s. 238 *Boş levha*, bkz. Kurt Eissler, 'Notes upon the emotionality of a schizophrenic patient', s. 199–251.
s. 240 Fonksiyon formülü, bkz. Geneviève Morel, *Sexual Ambiguities*, s. 202 Esthela Solano-Suarez, 'La clinique des noeuds', *La Cause Freudienne*, 51 (2002), s. 102–6.
s. 242 Harold Searles, *The Nonhuman Environment*.
s. 243 Louis Sass, *Madness and Modernity*, s. 395. Bruno Bettelheim, *The Empty Fortress*.
s. 245 Düzen ve Rousseau üzerine Colette Soler, *L'inconscient à ciel ouvert de la psychose*; ve *L'Aventure littéraire, ou la psychose inspirée: Rousseau, Joyce, Pessoa*, Paris: Éditions du Champ Lacanien, 2001. Robert Howard, 'James Tilly Matthews in London and Paris 1793: his first peace mission – in his own words', *History of*

Psychiatry, 2 (1991), s. 53–69. Yaratım, bkz. Fabienne Hulak (haz.), *Pensée psychotique et création de systèmes*, Ramonville: Érès, 2003; ve Luis Izcovich, *Les Paranoïaques et la psychanalyse*, s. 290–333.

s. 246-7 Guy Trobas, 'Le Symbolique alteré', *Ornicar?*, 47 (1988), s. 80–87.

s. 247 Gérard Pommier, *Le Dénouement d'une analyse*, s. 275–6.

s. 248 Yemek yedikten sonra intihar düşünceleri, Louis Wolfson, *Le Schizo et les langues*.

s. 248 Zayıflama, bkz. M. L. Hayward ve J. E. Taylor, 'A schizophrenic patient describes the action of intensive psychotherapy', s. 228.

s. 250 Geneviève Morel, *La Loi de la mère*, Paris: Anthropos, 2008. Ayrıca bkz. Catherine Millot, 'Epiphanies', Jacques Aubert (haz.), *Joyce avec Lacan içinde*, Paris: Navarin, 1987, s. 87–95.

s. 252 Marguerite Sechehaye, *Symbolic Realization*, New York: International Universities Press, 1951. Sechehaye hakkında, bkz. Charles Odier, 'Réflexions sur la guérison d'une schizophréne par la "réalisation symbolique" ', *L'Évolution Psychiatrique*, 14 (1949), s. 407–16.

s. 255 Manfred Bleuler, *The Schizophrenic Disorders*, s. 490. Augustin Ménard, *Voyage au pays des psychoses*, Nîmes: Champ Social Éditions, 2008, s. 15–17.

s. 261 Éric Laurent, 'Pour la vérité', 'L'expérience psychanalytique des psychoses', *Actes de l'École de la Cause Freudienne*, Paris: 1987, s. 169–71.

s. 263 Ellen Corin, 'The "Other" of Culture in Psychosis', Joao Biehl vd., *Subjectivity: Ethnographic Investigations içinde*, Berkeley: University of California Press, 2007, s. 273–314.

s. 264 Weiss ve Freud, bkz. Paul Roazen, *The Historiography of Psychoanalysis*, New Brunswick: Transaction, 2001, s. 182.

9. Bölüm

s. 267 Lacan, *De la psychose paranoïaque*. Jean Allouch, *Marguerite ou l'Aimée de Lacan*, Paris: EPEL, 1990. Ayrıca bkz. Marie-Magdeleine Chatel, 'Faute de ravage, une folie de la publication', *Littoral*, 37 (1993), s. 9–44; ve Jean Allouch ve Danielle Arnoux tarafından yayımlanan belgeler, 'Historique du cas de Marguerite: suppléments, corrections, lecture', *a.g.y.*, s. 173–91. Ayrıca bkz. Thierry Vincent, 'Le problème du sens dans la psychose: la controverse Lacan–De Clérambault sur la paranoïa', *L'Évolution Psychiatrique*, 56 (1991), s. 875–85.

s. 268 Yakınlarda açığa çıkan, bkz. Jacques Chazaud, 'Vestiges du passage à Ville-Evrard d'une aliénée devenue illustre', *L'Évolution Psychiatrique*, 55 (1990), s. 633–5. 'Garçonnière', bkz. Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 221. 'Poétereau', *a.g.y.*, s. 224.

s. 270 Aşktan nefrete, *a.g.y.*, s. 225. C de la N, *a.g.y.*, s. 225–6. Gizli bahçe, *a.g.y.*, s. 227. Suskun bir mücadele, *a.g.y.*, s. 232.

s. 271 İyileşmeden ayrılma, *a.g.y.*, s. 161.

s. 274 Marguerite'nin misyonu, bkz. Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 166–7.

s. 275 Önce çocukları düşün, bkz. Bert Kaplan (haz.), *The Inner World of Mental Illness*, s. 99. Neden Duflos, bkz. Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 162. Duflos-Benoît bağlantısı, bkz. Jean Allouch, *Marguerite*, s. 292–306.

s. 276 Yardımcı figür, bkz. Henri Maurel, *Le Thème de protection et la pensée morbide*, Paris: Presses Universitaires de France, 1954; ve Jules Séglas ve P. Bezançon, 'De

l’antagonisme des idées délirantes chez les aliénés’, *Annales Médico-Psychologiques* (1889), s. 5–33.

s. 276 Maurice Dide, *Les Idéalistes passionnés*, Paris: Alcan, 1913.

s. 277 Suç işlemiş bir anne, bkz. Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 163.

s. 278 Yaklaşık bir yıl, bkz. Lacan, ‘Motifs du crime paranoïaque: le crime des soeurs Papin’, *Le Minotaure*, 3/4 (1933), s. 26–7.

s. 280 Fazla zorlamak, ‘Conférences et entretiens dans des univérsities nordaméricaines’ (1975), *Scilicet*, 6/7 (Paris: Seuil, 1976), s. 10. Kesinkes kaybetmiş, Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 265. Boşanma, *a.g.y*., s. 158.

s. 282 Ölüm hikâyeleri, bkz. Allouch, *Marguerite*, s. 222–6; ve Didier Anzieu, *Une peau pour les pensées*, Paris: Clancier-Génaud, 1986, s. 15–16. Yas, Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 222 ve 240–41.

s. 282 Orman yangını, *a.g.y*., s. 182.

s. 283 Mahkeme kayıtları, bkz. Allouch, *Marguerite*, s. 169.

s. 284 ‘Je l’ai frappé’, bkz. Allouch, *Marguerite*, s. 356 ve 169.

s. 285 Ölüm tarihi, bkz. *a.g.y*., s. 146. Jan Dark, Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 176. ‘Amoureuse des mots’, *a.g.y*., s. 191.

s. 288 ‘L’élue de Dieu’, bkz. Didier Anzieu, ‘Postface’, Allouch, *Marguerite içinde*, s. 553.

10. Bölüm

s. 290 Freud, *From the History of an Infantile Neurosis* (1917–19), *Standard Edition*, cilt 17, s. 1–124; ‘The Memoirs of the Wolf-Man’, Muriel Gardiner (haz.), *The Wolf-Man and Sigmund Freud içinde*, Londra: Hogarth, 1972, s. 3–132; ‘My Recollections of Sigmund Freud’, *a.g.y*. içinde, s. 135–52; Ruth Mack Brunswick, ‘A Supplement to Freud’s “History of an Infantile Neurosis” ’, *a.g.y*. içinde, s. 263–307; Muriel Gardiner, ‘The Wolf-Man in Later Life’, *a.g.y*. içinde, s. 311–66. Karin Obholzer, *The Wolf-Man: Conversations with Freud’s Patient – Sixty Years Later*, New York: Continuum, 1982. Patrick Mahoney, *Cries of the Wolf-Man*, New York: International Universities Press, 1984.

s. 290 Tanı, bkz. Muriel Gardiner, ‘The Wolf-Man in Later Life’, s. 358–66

s. 292 Açık yürekli, bkz. Freud’un Sándor Ferenczi’ye mektubu (13 Şubat 1910), Eva Brabant vd., *Letters to Ferenczi*, cilt 1 içinde, s. 138.

s. 294 Paramparça, Freud, *From the History of an Infantile Neurosis*, s. 99. İnsafsız üstünlük gösterisi, *a.g.y*., s. 22. Feci bir ilgi, Pankejeff, ‘The Memoirs of the Wolf-Man’, s. 25.

s. 295–6 Hiçbir erkekle geçinemeyecek, *a.g.y*., s. 75. O an, *a.g.y*., s. 86. Aynı anda, Freud, *From the History of an Infantile Neurosis*, s. 20.

s. 297–8 Dehşet, *a.g.y*., s. 25. Anüs–vajina, *a.g.y*., s. 79. Herhangi bir yargı, *a.g.y*., s. 84.

s. 299 Sakinleştim, *a.g.y*., s. 85. Elli yıl, bkz. Serge Viderman, *La Construction de l’espace analytique*, Paris: Denoël, 1970. El kol hareketleri, ‘The Memoirs of the Wolf-Man’, s. 5.

s. 300 Tuhaf bir siğil, Ruth Mack Brunswick, ‘A Supplement to Freud’s “History of an Infantile Neurosis” ’, s. 268. Görünürde hiçbir şey, *a.g.y*., s. 264. Normal akışında, ‘The Memoirs of the Wolf-Man’, s. 115.

s. 302 Herkesle, Muriel Gardiner, ‘The Wolf-Man in Later Life’, s. 324. Kabus, Gardiner

(haz.), *L'Homme aux loups par ses psychanalystes et par lui-même içinde*, Paris: Gallimard, 1981, s. 375–402 ve 381. Psikozda takıntı semptomlarının varlığı üzerine bkz., E. Stengel, 'A study of some clinical aspects of the relationship between obsessional neurosis and psychotic reaction types', *Journal of Mental Science*, 91 (1945), s. 166–87.

s. 304 Mektubu nasıl bitirmek, bkz. 'The Memoirs of the Wolf-Man', s. 78. Hiç tepki göstermemiştir, Freud, *From the History of an Infantile Neurosis*, s. 23. Ruh hali değişimi, 'The Memoirs of the Wolf-Man', s. 46. Temas, *a.g.y*., s. 50.

s. 306 Anlamaya çalışmak, Gardiner, 'The Wolf-Man in Later Life', s. 359. Başvuru, Karin Obholzer, *The Wolf-Man*, s. 28–9. Nasihat aramak, *a.g.y*., s. 6. Çaresiz ricalar, *a.g.y*., s. 247. Dişler, *a.g.y*., s. 80.

s. 308-9 Giyim kuşamı yerinde, Gardiner, 'The Wolf-Man in Later Life', s. 358. İşaret etmiyor, *a.g.y*., s. 364. Diye bir şey yok, Karin Obholzer, *The Wolf-Man*, s. 51. Yeni bir kıta, bkz. Gardiner, 'My Recollections of Sigmund Freud', s. 140.

s. 309 Alexis, bkz. Brunswick, 'A Supplement to Freud's "History of an Infantile Neurosis" ', s. 302. Gücümü topladım, bkz. Obholzer, *The Wolf-Man*, s. 56. Yanlış tanı, *a.g.y*., s. 59. Rank'ın eleştirisi, bkz. Otto Rank, *Technik der Psychoanalyse*, cilt 1, Viyana: Deuticke, 1926), s. 142ff. Rank'ın kurt adam rüyası üzerine yorumu, kitabında daha önce anlattığı bir vakanın burada neredeyse bire bir yinelendiğini fark ettiğimizde, biraz daha zayıflar: o vakadaki hastanın, rüyasında Freud'un ofisinde görünen Freud ve tilmizlerine ait fotoğraflara dayanan bir ağaç gördüğünü savunur. Rank'ta Freud'un bir fotoğrafı varsa, Freud'da da kendisinin bir fotoğrafı olduğunu söyler bize Rank; bu simetride Rank'ın efendisiyle arasındaki çatışmanın matrisini görmemek zordur.

s. 311-3 Profesör Freud'un soruları, bkz. Brunswick, 'A Supplement to Freud's "History of an Infantile Neurosis"', s. 278. Gözde oğul, *a.g.y*., s. 284. İlk rüyada, *a.g.y*., s. 291. Ne bakıyorsun, *a.g.y*., s. 289. Brunswick ile Harnik arasındaki yazışmaya bkz. *Internationale Zeitschrift fur Psychoanalyse*, 16 (1930) içinde, s. 123–9 ve 17 (1931), s. 400–402. İlginçtir, *The White Sister* filminde bir tablonun yok edildiği bir sahne vardır.

s. 313 Durumu iyi, *a.g.y*., s. 296. Eser yoktur, *a.g.y*., s. 263. Korkunç kabus, Gardiner, 'The Wolf-Man in Later Life', s. 327. Bu noktada anlatılanlarda uyuşmazlıklar vardır: bkz. *a.g.y*., s. 333.

s. 315 Pankejeff'in psikotik olması için, *a.g.y*., s. 364.

s. 317 Gayet uygundur, bkz. Gardiner (haz.), *L'Homme aux loups par ses psychanalystes et par lui-même*, s. 381.

s. 317 Sabit nokta, Obholzer, *The Wolf-Man*, s. 243. Soyguncu, *a.g.y*., s. 101. Baba-oğul, *a.g.y*., s. 162.

s. 318 İyileşme ölçütü, bkz. 'The Memoirs of the Wolf-Man', s. 129. Bir an önce, Gardiner, 'The Wolf-Man in Later Life', s. 348. Aracılık, Obholzer, *The Wolf-Man*, s. 121. Duvarı aşmayı, bkz. Brunswick, 'A Supplement to Freud's "History of an Infantile Neurosis" ', s. 289.

s. 320 Son sözler, bkz. *L'Homme aux loups par ses psychanalystes et par lui-même*, s. 385.

11. Bölüm

Bu bölüm için aşağıdaki kaynaklardan faydalandım: Dame Janet Smith'in Shipman Soruşturması, www.the-shipman-inquiry.org.uk; 'Harold Shipman's Clinical Practice 1974–1998', Baş Sağlık Memuru'nun Raporu (*Chief Medical Officer*), Sağlık Bakanlığı, 2001); Mikaela Sitford, *Addicted to Murder: The True Story of Dr Harold Shipman*, Londra: Virgin, 2000; Wensley Clarkson, *Evil Beyond Belief*, Londra: John Blake, 2005; Carole Peters, *Harold Shipman: Mind Set on Murder*, Londra: Carlton, 2005; ve Brian Whittle ve Jean Ritchie, *Harold Shipman: Prescription for Murder*, 2. Basım, Londra: Time Warner, 2005.

s. 322 Badcock, bkz. Whittle and Ritchie, *Harold Shipman: Prescription for Murder*; ve 'Shipman hooked on death', *Sun*, 14 Ocak 2004 ve *The New York Times*, 2 Şubat 2000.

s. 323 Psikotik olabileceğini, bkz. Shipman Soruşturması, s. 188.

s. 323 Psikotik olmadığını, bkz. Jeremy Laurance, 'Shipman "may be sent to Broadmoor" ', *Independent* (2 Şubat 2000) ve Whittle ve Ritchie, *Harold Shipman: Prescription for Murder*, s. 399.

s. 325 Tam bir azizdi, bkz. Clarkson, *Evil Beyond Belief*, s. 50.

s. 326 Felaket, *a.g.y.*, s. 73.

s. 334 Tespit edilme korkusu, bkz. Shipman Soruşturması, s. 191.

s. 335 Zehir, bkz. Whittle ve Ritchie, *Harold Shipman: Prescription for Murder*, s. 270.

s. 336 Hyde'ın en iyi doktoru, *a.g.y.*, s. 185. Aşağıda kaldığını, bkz. Shipman Soruşturması, s. 184.

s. 337 En maliyetli, bkz. Whittle ve Ritchie, *Harold Shipman: Prescription for Murder*, s. 312.

s. 338 Hasta sayısının çokluğu, Clarkson, *Evil Beyond Belief*, s. 125.

s. 344 Duruşma mektubu (13 Ocak 1999), www.criminalprofiling.com.

s. 344 David ve Mavis Stott'a hücre arkadaşından bahsettiği mektup (26 Şubat 1999).

s. 345 Normalliğim, bkz. Whittle ve Ritchie, *Harold Shipman: Prescription for Murder*, s. 341.

12. Bölüm

s. 347 Topluluklar üzerine, bkz. John Gale vd., *Therapeutic Communities for Psychosis, Philosophy, History and Clinical Practice*, Londra: Routledge, 2008. Piera Aulagnier, *The Violence of Interpretation*, s. 168. Terapi çeşitliliği üzerine, bkz. Yrjö Alanen vd. (haz.), *Psychotherapeutic Approaches to Schizophrenic Psychoses*.

s. 348 Varoluşsal bahis, bkz. Marguerite Sechehaye, 'Introduction', Arthur Burton (haz.), *Psychotherapy of the Psychoses içinde*, s. 7. Frieda Fromm-Reichmann, 'Notes on the development of treatment of schizophrenics by psychoanalytic psychotherapy', *Psychiatry*, 11 (1948), s. 263–73.

s. 350 Arthur Burton (haz.), *Psychotherapy of the Psychoses*. Helm Stierlin, 'The adaptation to the "stronger" person's reality: some aspects of the symbiotic relationship of the schizophrenic', *Psychiatry*, 22 (1959), s. 143–53. Lewis Hill, *Psychotherapeutic Intervention in Schizophrenia*; ve Gregory Zilboorg, 'Affective reintegration in the schizophrenias', *Archives of Neurology and Psychiatry*, 24 (1930), s. 335–47. İdealler üzerine, bkz. Lewis Hill, *Psychotherapeutic Intervention in Schizophrenia*, s. 57.

s. 350 Gelecek fikri, bkz. Gérard Pommier, *Le Dénouement d'une analyse* (1987), Paris:

Flammarion, 1996. Colette Soler, *L'Inconscient à ciel ouvert de la psychose*.

s. 350 Kurt Eissler, 'Limitations to the psychotherapy of schizophrenia', s. 390.

s. 351 Lewis Hill, *Psychotherapeutic Intervention in Schizophrenia*, s. 4.

s. 351 Tahrifat, bkz. Jacob Arlow, 'Discussion of Dr Fromm-Reichmann's Paper', Eugene Brody ve Frederick Redlich (haz.), *Psychotherapy with Schizophrenics içinde*, s. 112–20.

s. 354 Alfredo Zenoni, 'The Psychoanalytic Clinic in Institution: Psychosis', www.ch-freudien-be.org/Papers/index.html.

s. 354 Ellen Corin ve Gilles Lauzon, 'Positive withdrawal and the quest for meaning', *Psychiatry*, 55 (1992), s. 266–78.

s. 354 Lacan, *De la psychose paranoïaque*, s. 288.

s. 359 Bkz. Harry Stack Sullivan, 'The modified psychoanalytic treatment of schizophrenia', *American Journal of Psychiatry*, 11 (1931), s. 519–36; *Schizophrenia as a Human Process*, New York: Norton, 1962; ve François Sauvagnat, 'Secrétaire de l'aliéné aujourd'hui', *Ornicar?* dijital, 76 (1999).

s. 360 Joey'nin makineleri, Bruno Bettelheim, *The Empty Fortress*, s.260.

s. 361 İçeriğe ilişkin yorumlar, bkz. Frieda Fromm-Reichmann, 'Some aspects of psychoanalytic psychotherapy with schizophrenics', Eugene Brody ve Frederick Redlich (haz.), *Psychotherapy with Schizophrenics içinde*, s. 89–111.

s. 361-2 Alaska, aktaran Alphonse De Waehlens ve Wilfried Ver Eecke, *Phenomenology and Lacan on Schizophrenia, after the Decade of the Brain*, s. 83.

s. 362 Tarihsellik, bkz. Werner Mendel, 'A Phenomenological Theory of Schizophrenia', s. 106 –55 ve 149.

s. 364 Harold Searles, *The Nonhuman Environment*, s. 302–3.

s. 366 Weigert 'The psychotherapy of the affective psychoses', s. 349–76, Arthur Burton (haz.), *Psychotherapy of the Psychoses içinde*, s. 374.

s. 366 Nefret, bkz. M. L. Hayward ve J. E. Taylor, 'A schizophrenic patient describes the action of intensive psychotherapy', s. 218.

s. 367 Yrjö Alanen, *Schizophrenia*, s. 6–7.

s. 368 Ben ve Sen, Renée, *Autobiography of a Schizophrenic Girl*, s. 52.

s. 369 Terapist ne yaparsa yapsın, bkz. Herman Nunberg, 'The course of the libidinal conflict in a case of schizophrenia' (1921), *Practice and Theory of Psychoanalysis içinde*, New York: International Universities Press, 1948, s. 24–59.

s. 370 Knight'ın listesi, bkz. Eugene Brody ve Frederick Redlich (haz.), *Psychotherapy with Schizophrenics*, s. 15–16.

s. 371 Helm Stierlin, 'The adaptation to the "stronger" person's reality', s. 143–52 ve 149. Kaçış, bkz. Silvano Arieti, *Interpretation of Schizophrenia*, s. 560.

s. 371–2 Gertrud Schwing, *A Way to the Soul of the Mentally Ill* (1940), New York: International Universities Press, 1954. İnce bir çizgi, bkz. Arthur Burton, 'Paradox and Choice on Schizophrenia', Burton (haz.), *Case Studies in Counseling and Psychotherapy içinde*, New Jersey: Prentice-Hall, 1959, s. 257–81. Gérard Pommier, 'Du langage d'organe à l'amour du Nom: le point noeud du transfert dans les psychoses', *La Clinique Lacanienne*, 15 (2009), s. 115–34.

s. 373-4 Felç edici erotomani, bkz. Lacan, 'Présentation des *Mémoires d'un névropathe*' (1966) *Autres Écrits içinde*, Paris: Seuil, 2001, s. 213–17. Yjrö Alanen, *Schizophrenia*, s. 212. Tanık, bkz. Colette Soler, 'Quelle place pour l'analyste?', *Actes de l'École de la Cause Freudienne*, 13 (1987), s. 29–31; ve Joseph Attié, 'Le psychanalyste à l'école de la psychose', *Pas Tant*, 13 (1986), s. 5–13.

s. 376 Arthur Burton, ‘The Quest for the Golden Mean: A Study in Schizophrenia’, *Psychotherapy of the Psychoses içinde*, s. 172–207, s. 185.
s. 376 Evlilik, bkz. Arthur Burton, ‘The Alchemy of Schizophrenia’, *Schizophrenia as a Life Style içinde*, s. 36–105 ve 89.
s. 377Françoise Davoine, Confer semineri, Tavistock Merkezi (5 Haziran 2010). Başlangıçlar ve sonlar, bkz. Arthur Burton, ‘The Alchemy of Schizophrenia’, s. 81.

Sonsöz

s. 381 Yakınlarda yayımlanan değerlendirme, bkz. John Read vd., ‘Prejudice and schizophrenia: a review of the “mental illness is like any other” approach’, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 114 (2006), s. 235–54; M. C. Angermeyer ve H. Matschinger, ‘Causal beliefs and attitudes to people with schizophrenia: trend analysis based on data from two population surveys in Germany’, *British Journal of Psychiatry*, 186 (2005), s. 331–4. Dünya Sağlık Örgütü çalışması, Liz Sayce ve Claire Curran, ‘Tackling Social Exclusion across Europe’, Martin Knapp vd., *Mental Health Policy and Practice across Europe içinde*, s. 34–59.
s. 381 İlk soyarıtım ülkesi, bkz. Robert Whitaker, *Mad in America*, s. 60; Ian Robert Dowbiggin, *Keeping America Sane*, Ithaca: Cornell University Press, 1997; Stefan Kuhl, *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism and German National Socialism*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 1994; ve Allan Chase, *The Legacy of Malthus*, New York: Knopf, 1975.
s. 381 Biz ve onlar, bkz. Helm Stierlin, ‘Contrasting attitudes towards the psychoses in Europe and the United States’, *Psychiatry*, 21 (1958), s. 141–7.
s. 383 Mary Loudon, *Relative Stranger*, Londra, Canongate, 2006, s. 334. Vakit kaybı, Diane Lefevre, Confer semineri, Tavistock Merkezi (5 Haziran 2010). Daha olgun, bkz. Peter Fonagy ve Anthony Bateman, *Psychotherapy for Borderline Personality Disorder*, Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 123, 145 ve 220.
s. 385 Jacques Hochmann, *Histoire de la Psychiatrie*, Paris: Presses Universitaires de France, 2004. Anna Freud Merkezi, *The Times* (12 Mayıs 2007). Peter Fonagy, ‘Psychotherapy meets neuroscience’, *Psychiatric Bulletin*, 28 (2004), s. 357–9.
s. 386 İlaçla yetinmek, bkz. Don Jackson, *Myths of Madness*, s. 74. Kehanet, bkz. Nathaniel Lehrman, ‘Rethinking Schizophrenia’,*Ethical Human Psychology and Psychiatry*, 8 (2006), s. 69–76. Mahfaza, bkz. Yrjö Alanen, *Schizophrenia*, s. 188.